AFRIKAI-MAGYAR EGYESÜLET
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

RÉDEI Mária
Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza
Eredeti közlés/Original publication:
2007, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 568 old.
Elektronikus újraközlés/Electronic republication:
AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.289
Dátum/Date: 2013. április / April 28.
Az elektronikus újraközlést előkészítette
/The electronic republication prepared by:
B. WALLNER, Erika és BIERNACZKY, Szilárd
Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document
Rédei Mária: *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*, 2013, **pp. 1–569 old.**, No. 000.000.289, http://afrikatudastar.hu
Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:
Hazai közkönyvtárakban

Kulcsszavak/Key words
a migráció fogalma és értelmezése, a migráció hatásai, globalizáció és népesedés, a migráció célpontjai, a migráció és a munkaerőpiac, a jövedelem és foglalkoztatás, a migráció gazdasági elmélete. a migrációs folyamatok irányítása, a berni kezdeményezés, belső agyelszívás, hazautalások, a migráció szociokulturális hatásai, humanitárius feladatok, a migráció regionális jellemzői, afrikai, ázsiai és európai migrációs folyamatok, a befogadó Európa, nagybefogadó államok: USA, Kanada, Ausztrália, definition and interpretation of the migration, the effects of migration, globalization and population, targets for migration, migration and labor market, income and employment, economic theory of the migration, management of migration flows, Berne initiative, internal brain drain, remittances, socio-cultural impacts, humanitarian tasks, regional characteristics of the migration flows, a host Europe, great host states: USA, Canada, Australia

---

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

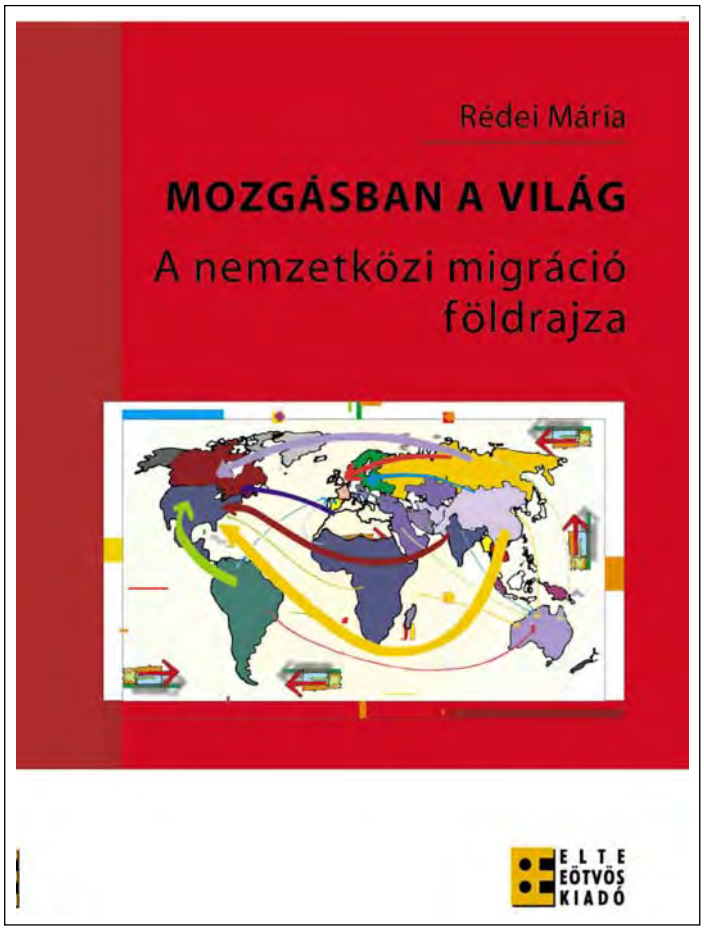
* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages
* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration
* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet

teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

MOZGÁSBAN A VILÁG. A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ FÖLDRAJZA

L Rédei Mária

2007

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 3

Tartalom

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK A MIGRÁCIÓRÓL 7

2. A MIGRÁCIÓ FOGALMI RENDSZERE
2.1. A migráció fogalma 13
2.2. A migráció értelmezése 16
2.2.1. A nemzetközi migráció számbavételének lehetőségei 20
2.2.2. Az adatok rendszerezését és közlését végző szervezetek 23
2.2.3. A migrációs stratégia 26
2.2.4. Mire tanít a migráció kérdése 29

3. A MIGRÁCIÓ HATÁSAI
3.1. A demográfiai hatások 33
3.1.1. Globalizáció és népesedés 33
3.1.2. Globális migrációs folyamatok 36
3.1.3. A migráció célpontjai a városok 37
3.1.4. Az EU-integrálódás kihívásai 39
3.1.5. A migráció kora 40
3.1.6. A migráció hatása a népesedésre 43
3.1.7. A migráció hatása a munkaerőpiacra 48
3.1.8. A jövedelem és a foglalkoztatás összefüggése 51
3.2. A migráció gazdasági elmélete 59
3.2.1. Áru, tőke, szolgáltatás és a munkaerő áramlása 62
3.2.1.1. Elméletek, magyarázatok és valós folyamatok 62
3.2.2. Termelés és munkaerő migrációja 72
3.2.2.1. Munkaerő-toborzás és a földrajzi tér 74
3.3. A folyamat irányítása 88
3.3.1. A többoldalú egyeztetés szükségessége 88
3.3.2. A nemzetközi migráció folyamatának irányítása 91
3.3.3. A migráció szubszidiaritása 92
3.3.4. Liberális gazdasági környezetkorlátolt munkaerőmozgás 95
3.3.5. A nagybefogadó országok „jó gyakorlata” 96
3.4. A Berni Kezdeményezés 98
3.4.1. A Berni Kezdeményezés általános célja 99
3.4.2. A Berni Kezdeményezés résztvevői 100
3.5. Internal brain drain – belső agyelszívás 101
3.6. Külföldiek a befogadóknál 117
3.7. Hazautalások a világban 120
3.7.1. A hazautalás a nagy régiók szintjén 126
3.7.2. A hazautalás az egyes országok szintjén 130

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 4

3.7.2.1. Mire fordítják a hazautalt pénzt a háztartások 138
3.7.2.2. Hazautalások Latin-Amerikába 139
3.7.3. Hazautalás egyes kiemelt régiókba 141
3.7.4. A hazautalás és a brain drain összefüggése Afrikában 145
3.8. A migráció szociokulturális hatásai 149
3.8.1. Az új technológia, a magasan képzett humán erőforrás és az agyelszívás 149
3.8.2. Az unió nomádjai 162
3.8.3. Készség-kulcskompetenciák 166
3.8.4. A migráns munkavállalók szociális biztonságának szabályozása az Európai Unióban 168
3.8.5. A multikulturális társadalom 171

4. HUMANITÁRIUS FELADATOK
4.1. Menekültek és menedékesek a világban 183
4.2. A menekültek beilleszkedése 186

5. FŐBB TRENDEK A VILÁGBAN
5.1. A migrációs folyamat komplexitása 189
5.2. A nemzetközi migráció főbb jellemzői 192
5.3. A nemzetközi migráció főbb térbeli folyamatai 201
5.3.1. A migráció regionális történelmi jellemzői 202
5.3.2. Feminizáció a nemzetközi migrációban 209
5.4. Mit összegezhetünk más országok gyakorlatából? 212

6. A KÉPZETTEK MOZGÁSA
6.1. A képzettek áramlásának előkészítése, a tanulási célú mozgás 215
6.2. Expatok a világban 236
6.3. Külföldön tanulni 244
6.4. Mit mondanak az erasmusos diákok a kiutazásukat követő héten? 260

7. A MIGRÁCIÓ REGIONÁLIS JELLEMZŐI
7.1. Afrika szerepe a nemzetközi népességmozgásban 272
7.1.1. Afrikai sajátosságok a globális migrációban 274
7.1.2. Néhány a kontinens migrációjában kiemelt szerepet betöltő ország 285
7.2. Ázsia migrációja 309
7.2.1. Délkelet-Ázsia 311
7.2.2. A kínaiak migrációja 313
7.2.2.1. A kínán belüli migrációs folyamatok 314
7.2.2.2. A kínaiak részvétele a nemzetközi migrációban 324
7.2.2.3. Összegzés 346
7.2.3. Vándorlási folyamatok Oroszországban az 1990-es évtizedekben 347
7.2.3.1. A migrációpolitika reformja 347

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 5

7.2.3.2. Orosz kisebbség a volt tagállamokban 349
7.2.4. Törökország migrációja 363
7.2.4.1. Törökország kibocsátóból befogadó országgá lett 363
7.2.5. Ázsiai gyermekmunka – és annak sajátos változatai 370
7.3. Az európai migrációs folyamatok 379
7.3.1. A kontinens főbb migrációs korszakai 1945-ig 380
7.3.2. A migráció európai típusai 384
7.3.3. A befogadó Európa 386
7.3.3.1. A nemzetközi migráció európai hatásai 391
7.3.3.2. Németország 411
7.3.3.3. A brit bevándorlási politika 412
7.3.3.4. A török népesség Németországban 418
7.3.3.5. Spanyolország migrációs folyamatai 421
7.3.3.6. Olaszország migrációs politikája 424
7.3.3.7. Franciaország vándorlási folyamatainak alakulása 426
7.3.3.8. Svájc 428
7.3.3.9. A skandináv államok migráns folyamatának alakulása 1960–2000 429
7.3.3.10. A Magyarországot érintő nemzetközi migráció 437
7.4. A nagybefogadó államok 447
7.4.1. Az Amerikai Egyesült Államok 447
7.4.1.1. Az Amerikai Egyesült Államok bevándorlási programja 448
7.4.1.2. A bevándorlás általános jellemzői az ezredforduló után 451
7.4.1.3. A külföldön születettek állománya és áramlása 466
7.4.1.4. Gondoljuk újra a migrációt 477
7.4.2. Kanada 481
7.4.2.1. A bevándorlás folyamata 481
7.4.2.2. A migráció forrása és térbeli elhelyezkedése 486
7.4.2.3. A képzett munkaerő 493
7.4.3. Ausztrália 499
7.4.3.1. A népesség demográfiai jellemzői 501
7.4.3.2. A bevándorlás végcélja: az ausztrál állampolgárság ... 504
7.4.3.3. Ausztrália szerepe napjaink nemzetközi migrációs folyamatában 505
7.4.4. Új tendenciák – ajánlások 519

8. SPECIÁLIS VONATKOZÁSOK
8.1. Globális méretű ellenőrzés 525
8.2. A külföldiek végzik a stratégiai jelentőségű tevékenységeket 527

FÜGGELÉK 531
IRODALOM 539

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 6

Tartalom

ÁBRAJEGYZÉK 555
TÉRKÉPJEGYZÉK 558
TÁBLÁZATJEGYZÉK 560
TÁRGYSZAVAK 563

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 7

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK A MIGRÁCIÓRÓL

„A kivándorlás emberi jog, a bevándorlás nem."
Heller Ágnes

Gyakran előfordul, hogy az ember szeme elinduláskor, éppen úgy, mint a megérkezéskor könnyes. Kifejezve ezzel azt, hogy nehéz elszakadni a megszokottól, s várakozással teli megérkezni egy ismeretlen környezetbe, mindez a többséget bizonytalansággal tölti el. Mégis azt tapasztaljuk, hogy az ember folytonosan érdeklődik távoli tájak és más kultúrák iránt, igyekszik megismerni azokat, élményeket szerezni, felhasználni a kínálkozó lehetőségeket. Ha megismeri mindennapi környezetét – amivel később elégedetlen – távolabbra kíván tekinteni. Ez továbbhajtja, ám ha elégedett, akkor helyben marad. Ez örök emberi vonás. Így a mozgás a történelemmel egyidős folyamat.

A mozgás az élet része. A térbeli elérhetőség feltételeinek javulásával, az élet mind természetesebb és gyakoribb jelenségévé vált szülőhelyünk elhagyása. Az emberek elinduláskor kifejezik azt a bizakodásukat, hogy máshol többet remélhetnek, szabadabban mozoghatnak, az új környezet, akár őket is motiválhatja. Ha kihívásokkal teli környezetben élnek, akkor maguk is többet tesznek a megfelelés érdekében. Ellenben, ha azt tapasztalják, hogy tevékenységükre igazi szükség nincs, az egyén fejlődésére fordított anyagiak nem térülnek meg, akkor reményvesztetté válhatnak.[1]

E tekintetben az ember szellemi képességeinek növelése hasonló a vállalkozások térbeli fejlesztési elgondolásához. A szabad áramlásban mind az ember, mind környezete arra törekszik, hogy a versenyképesség megőrzése vagy fokozása céljából, élete, működése során addig legyen egy földrajzi helyen, amíg az számára megfelelő.

A lakóhely megváltoztatása olyan felismerési, döntési folyamat, amely során, értékelve jelenlegi helyzetünket és potenciális jövőnket, arra a következtetésre jutunk, hogy máshol több lehet belőlünk. A többség migrációs döntését konkrét he-

1 Oded Stark professzor a bonni egyetem tanára 2003 márciusában előadást tartott a IIASA-ban „Rethinking the Brain Drain" címmel, és a következőkben foglalta össze mondanivalóját. „Ha a termelés nem ösztönzi a munkavállalót egy magasabb tevékenységi szint elérésére, akkor ő maga is kevesebbet fektet be a szellemi képességek fejlesztésébe. A migráció valós pozitív próbája az, hogy az ember a gazdagabb országokban megszerzett tapasztalatait, készségeit, szellemi tőkévé kovácsolja, majd visszatérve, az alacsonyabb gazdasági környezetben, ezt kamatoztatja. Egy jól szervezett és működtetett gazdaságban a migrációval járó többletköltségek és zavaró hatások könnyebben feloldhatók, mint ha ilyen irányú politika nem is létezik."

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 8

lyi dimenziók határozzák meg, amelyeket a közelebbi vagy távolabbi környezetről szerzett ismeretekkel és saját lehetőségeikkel hasonlítanak össze. Az új lakóhely kiválasztása során több szempontot egyeztetünk. A többség választásában a napi megélhetés, a túlélés a döntő szempont. De nem mindenki elégszik meg ennyivel, vannak olyanok, akik ennél többre vágynak, esélyt teremtő szellemi-anyagi tőke felhalmozására törekednek.

Mivel napjainkban nő a döntést megalapozó információ mennyisége, bővül azoknak a földrajzi helyeknek a választéka, ahol a termelésnek, az embereknek új céljai alakulhatnak ki. Minél magasabb valakinek a képzettsége, minél több irányú tapasztalata van a világról, annál több az esélye elégedettséget hozó választásra, és nagyobb a lehetősége a tudatos, tájékozódó döntésre.

Tapasztalati tény, hogy attól a helytől ahol születtünk, a jobb életminőség reményében, kényszerében, szakadunk el. Döntésünk hangsúlyosan gazdasági szempontú. Napjaink gyors információ áramlása lehetővé teszi azt, hogy akár a világ másik végén is tömegek szerezzenek tudomást arról, milyen életminőség elérése lenne számukra lehetséges, s ez vonzást gyakorol rájuk. E vonatkozásban a migráció egyfelől kollektív döntésen alapul, másfelől az egyén személyes döntését fájdalmasan megbontja. Ahogy Tribalat (1995) említi, a legtöbb más országban meghalt személy kéri „a hamvaimat szülőföldemre vigyék vissza".

Talán éppen ebből fakad a migráció megfékezésének gondolata, miszerint adott helyre irányított fejlesztés, képes helyben is tartani a tömegeket.[2] A folyamat irányítása, a résztvevők közötti egyetértés több haszonnal járhat együtt, ugyanakkor bizonytalanná válhat ennek hosszabb távon történő fennmaradása. A bizonytalanság azzal függ össze, hogy a migráció hatásai mind a küldőnél, mind a fogadónál érzékelhetők. Nemcsak megvalósulnak dolgok, de el is maradnak, amit együttesen kell mérlegelni.[3]

Míg a 60-as évek leírásai a mobilitásról csak arról szóltak, hogy miként „szívják" el a kiművelt emberfőket, a XXI. század emberierőforrás-elemzések a több földrajzi helyen szerzett tapasztalás erényéről beszélnek, a hálózati kapcsolatok rugalmasságát értékelik. A magasan képzettek mozgásának kutatása a 60-as években

2 Widgren hozzávetőleges számítást is végzett arra vonatkozóan, hogy a migrációra fordított állami kiadások milyen hányadát jelentik a fejlesztés egészére fordított összegeknek. A következőket állapította meg; „Az OECD-országok jelenleg (1990) összes fejlesztési kiadásuk (50 milliárd USA-dollár) egytizedét fordítják a nemzetközi migráció menedzselésére. A humanitárius ellátás éves költsége öt milliárd dollár. Ha ezt az összeget a küldő országokban fordítanák fejlesztésre, akkor a stabilitás könnyebben valósulhatna meg, mint akkor, ha erre semmit se fordítanak."

3 Erre irányítja a figyelmet a Világbank 1995. évi jelentése, amikor felteszi a kérdést: „..tudunk-e tenni valamit annak érdekében, hogy megállítsuk a szegény országokból a képzettek kiáramlását?" „A világ egyenlőtlenségeit azzal csak fokozzuk, ha nem állítjuk meg a kiáramlást" – állapítja meg. „A képzettek csalogatása a fejlett világba, együtt jár a szegény országok végleges lemaradásával, mert nem lesznek olyanok, akiknek az idősebbek átadják a tapasztalatot" – The Economist 05. 31. 2001.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 9

kezdődött, akkor, amikor az angol gazdasági hanyatlás és az amerikai felfutás „agyelszívást" eredményezett. Később a kutatók érdeklődése a fejlődő és a fejlett világ közötti kapcsolatra bővült, összefüggésben azzal, hogy a függetlenedés együtt járt az anyaországok és az egykori gyarmatok közötti munkaerő és az ismeretek cseréjével.

A 70-es években jelentek meg azok a termelési ágak – az elektronikai ipar majd a telematika, az informatika és a biotechnológia, – amelyek hozzáadott többletértékkel növelt terméket bocsátottak ki. Ezek felfutásába már tömegesen kapcsolódott be az ázsiai munkaerő, de a kiindulás alapjai még a korábbi gyarmati, anyaországi kapcsolatok voltak.

A 80-as években a globalizáció elterjedése, a kutatási eredmények gyors alkalmazása a termelésben, és az oktatás nemzetközivé válása jelentette a fő hajtóerőt. A képzettek mozgását, mint a szellemi értékek térbeli halmozódását elemezték, és már humán tőkéről beszéltek az elemzések.

A 90-es években váratlan volt Kína és a kelet-európai régió bekapcsolódása a világgazdaság folyamataiba. Mivel számottevő képzett lakossággal rendelkeznek, gazdasági és politikai nyitásuk új szempontot vetett fel, a „brain drain" témáját a politikai érdeklődés középpontjába helyezték.[4] A migráció ezzel nemcsak a biztonság témakörét érintette, de a gazdaság térbeli terjedésének is látható formájává vált, feltérképezése, követése alapvető volt a politikusok számára.

A korábbi évszázad gazdasági folyamataiból a migrációval összefüggésben azt a tanulságot szűrhetjük le, hogy a megelőző évszázadokban a munkaerő igyekezett a termelés helyszíne felé, mert a természeti erőforrás volt a telepítési tényező. A termelés nemzetközivé válása, áthelyezése során a helyi adottságok közül a munkaerő, és ezen belül a képzett munkaerő jelenléte vált meghatározóvá. Mindez összefüggésben volt a termelési tevékenység átrendeződésével munkaintenzitás felől a tudásintenzitás felé. Következményeként hol a termelés, hol a munkaerő mozdult el. Ezek a mozgások erősen érintették a nemzetgazdaságokat, amelyek erre a nemzeti szabályozás korlátozásával vagy felmentésekkel reagáltak. A munkavállaló és a munkaadó tőkés érdekei többször ütköztek a nemzeti szempontokkal. Az egyéni elképzelések sokszínű és gyors reakcióval a nemzeti szabályozás csak lassan tudott azonosulni. A tőketulajdonos álláspontját jobban tudta érvényesíteni, mint a folyamat többi szereplője, és a leggyengébb láncszem igazodott az irányítás feltételeihez. Ez elvezet bennünket a tradicionális érdekhármas – a tőke, az ember és a nemzeti érdek – egyensúlykereséséhez, ami az érdekek érvényesülése mentén elmozdulásra ösztönöz. A sikeres migráció kulcsa a beilleszkedés. A beilleszkedés a helyi szereplőkön, a régió adottságain múlik és e tekintetben fontos az, hogy a migráns milyen folyamatos kapcsolatot tud kialakítani a már ott élőkkel. Ez jelenti a migráció negyedik tényezőjét, a régiót.

A jövő egyik döntő kérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni mobilitási döntéséhez, és mindez milyen

4 Az érdeklődés valójában arra irányult, hogy a katonai jelentőségű ismeretekkel rendelkező kutatók kiáramlását nyomon kövessék.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 10

nemzeti stratégia keretében valósul meg, valamint az egyeztetésben résztvevő oldalak szempontjai miként érvényesülnek? Vajon az országok képesek-e nemzeti szempontjaikat érvényesíteni, egy előkészítő, hívogató úgynevezett proaktív politikával, vagy arra kényszerülnek, hogy a már bekövetkezett eseményekre reagáló, követő, úgynevezett reaktív stratégiát működtessenek?

„Az országok többsége a nemzet biztonságát és stabilitását érzi fenyegetve a beáramlás által" – állapítja meg az ENSZ-felmérés.[5] 1976-ban a világ országainak csak 6,4%-a értékelte a határára irányuló migráció súlyát, amely 1989-re már 20,6%-ra nőtt, és a kétpólusú világ felbomlásával pedig 31,8%-ra emelkedett. Mindez arra késztette az egyes államokat, hogy foglalkozzanak a határaikra nehezedő nyomással, közösen keressék a célravezető megoldási lehetőségeket. Maguk a migránsok is tudatosabb döntéseket hoznak. De a nemzetközi élet képviselői, a termelés áthelyezői, a legtapasztaltabbak érdekében áll a nemzetközi üzleti életet előrevivő képzett munkaerő akadálytalan áramlása. Az egyeztetés a korábbi mennyiségi szemléletről a minőség felé tolódott el, így a „a munkaerőt kértünk és emberek érkeztek" ismert mondás jelentősége változatlan maradt. „A győztesek tudástermelőket importálnak, és tudásterméket exportálnak. A vesztesek kénytelenek ennek ellenkezőjét tenni – ha egyáltalán megengedhetik maguknak. Ezek a folyamatok nyilvánvalóan befolyással lesznek a gazdaságok növekedésére az egész világon. Bár nem várható a tehetséges egyének tömeges exodusa, de azok a kormányok, amelyek szerint az agyelszívástól való félelem túlzó, csak önmagukat ámítják." (Ridderstrile-Nordström: Karaoke kapitalizmus, 2005)

A tér átalakulásának markáns elmélete, a fenntartható fejlődés, a következőket állapítja meg; „…. az anyagi természetű dolgokról a szellemiek felé történő értékrendi eltolódás az úgynevezett dematerializáció zajlik…".[6] Ez oly módon valósulna meg, hogy a nagy nyersanyag-felhasználást, a környezeti terhelés csökkentését, a beépülő többletmunka váltja ki. Ezek együttesen hatnak abba az irányba, hogy a termelés kiterjesztésének és növekedésének döntő elemét látják abban, hogy a képzett munkaerő (a tapasztalat) velük vándorol-e, és mindez mennyire okozza a termelés és a fogyasztás helyszínének földrajzi szétválását? Mekkora szállítási többletköltség keletkezik? – amivel az előállított termék drágább lesz. Ebben a kérdésben a virtuális világ nyújtotta új tér- és időmódosító technika is szerepet kap. Ma már a világ egyik sarkából lehet irányítani a pénz, a termelés és a szolgáltatás alakulását. Vajon az embert is lehet?! Ezzel kapcsolatban írta 1992-ben Brain – „Ha az ember pénz lenne". Tehát afelől nincs kétség, hogy egyetértéssel, értsd irányítással, többletérték nyerhető, de kinek? Ellenmondásos az is, hogy manapság az emberek áramlása korlátozottabb, mint a gazdaság többi elemének áramlása.

A gazdaság fejlődésének mindig is állandó motorját jelentette a kutatásfejlesztés, de a tudásalapú gazdasági fejlődéssel ennek jelentősége tovább nőtt. A stratégiai fejlesztést szolgáló tevékenységeket nem szívesen helyezik el az anyaországokból. Ezzel létrejöttek olyan stratégiai jelentőségű helyek, ahol pólusszerű vonzá-

5 Trends in population policy: UN NY Population Studies no. 114. 1990. pp. 368–371.

6 Említi a Riói fenntartható fejlődés anyaga.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 11

sok alakultak ki. Ez azzal járt együtt, hogy a pólusok szervezőinek szükséges „bright and best" munkaerőt meg kell szerezzék, és számukra a lehető legtöbb feltételt nyújtsák. Bonyodalmak akkor adódnak, amikor a tapasztalt emberek képességeiket maguk is felismerve, önálló döntést hoznak, nagyobb hatékonyságot jelentő helyre mennek, egyúttal magukkal viszik a stratégiai jelentőségű ismereteket, és ezzel bizonytalanságot teremtenek.

Számos vállalati döntés tanulmányozása azt erősíti meg, hogy a termelés földrajzi helyének kijelölésében a képzett munkaerő szerepe megnőtt. A termelés helyszínének megváltozása hatással van a képzettek mozgására, a képzettek követik a lehetőségeket. Az ismeretek, a technológiák gyorsuló kicserélődése tovább növelte az igényt a tanult emberfők alkalmazására.

A 80-as években a kutatás érdeklődése a nemzetközi migráció egésze felé irányult, és még nem emelte ki a foglalkoztatási alapú befogadás kérdését. A befogadás későbbi, új szempontjainak a kialakításában alapvetően három tényező játszott szerepet:

1. Azzal, hogy a világban több ország kapcsolódik be a folyamatba, és javul a térbeli elérhetőség, a migráció sokszínűvé vált,
2. A korábbi benépesítés helyett megnőtt a rövid időtartamú tartózkodások stratégia alkotó szerepe, ami a munkaerő-piaci szempontokat helyezi előtérbe,
3. Az Új Gazdaság/New Economy[7] vonzotta a tehetős befektetőket, a tőke gyors megtérülése képzett munkaerővel valósult meg.

A nemzetközi migráció része a világ egészét újraformáló gazdasági és politikai erőnek az úgynevezett országokon áthaladó transnational revolution-nak. (Castles-Miller 2003). Ezzel összefüggésben került sor a 80-as években az úgynevezett „Professional transients"-nek nevezett munkavállalók kutatására. Ők jelentik a világ munkaerőpiacán alkalmazott specializált tevékenység ellátására képes munkaerőt. Az ezredfordulón a globalizáció terjedését szolgáló úgynevezett cégen belüli áthelyezés, (intercompany transfer) számára kiemelt jelentőségű lett az, hogy jogi korlátozás nélkül, mielőbb jussanak a megfelelő munkaerőhöz. Ennek érdekében egyre gyakrabban jelentek meg a multinacionális vállalatok képviselői a migráció stratégiáját formáló tárgyalóasztaloknál.

A képességek felértékelődése összefüggésbe került a folyamatos tanulással. Azok, akik külföldön végeztek, a szellemi tőkébe fektetett pénzt, megtérülni akarták látni, és megvalósult a korai karrierkezdés. Eközben megjelent a 40 éven felüliek munkaerő-piaci kirekesztése, az új ismeretek befogadásának és alkalmazásának biológiai korlátja. A munkában eltöltött időszak rövidült, ami tovább fokozta a munkaerő felhasználását. A fejlett világ gyakorlatának megismerése, valamint a több helyen szerzett tapasztalat olyan gyorsító tényezővé vált, amivel erősödött az oktatás nemzetközi jellege. A gazdasági globalizáció, a munkaerő szabad áramlása és az információs tudástársadalom szerepének erősödése egyaránt növelte a képzettek mozgása iránti érdeklődést.

7 Az elmélet arra alapult, hogy a természeti erőforrások veszítettek a termelést meghatározó jelentőségükből, és ezzel hozzájárultak a termelés nagyobb arányú mobilitásához.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 12

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 13

2. A MIGRÁCIÓ FOGALMI RENDSZERE

2.1. A migráció fogalma

A migráció latin eredetű szó, melynek magyar jelentése: vándorol, megy, költözik, utazik, egyik helyről a másikra vonul, gyalogol, más tájakra is eljut. A vándorlás egyéni vagy csoportos akarat eredménye, amelyet az általános társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok, az egyéni szándék és a mindennapok történései együtt, egyszerre határoznak meg. A társadalomtudományok a népmozgalommal kapcsolatos elemzések során a migráció fogalmát a lakosság országon belüli helyváltoztatásának, vagy a lakosság egyik országból a másik országba történő vándorlásának, áttelepülésének, térbeli mozgásának leírására használják. Megkülönböztetünk országon belüli belső, illetve országon kívülre irányuló külső vándorlást. A nemzetközi vándorlás szoros összefüggésben van a befogadó és a kibocsátó ország társadalmi, politikai helyzetével, gazdaságának állapotával, a létfenntartáshoz szükséges javak szűkösségével vagy bőségével, valamint az adott társadalom tagjainak általános elégedettségével vagy elégedetlenségével. Természetesen e folyamat részeként nem elhanyagolható kérdés, hogy melyik társadalmi réteghez, kor- és foglalkozási csoporthoz tartozók indulnak először útnak, illetve mi jellemzi azokat, akik a vándorlásra ösztönző okok ellenére a helyben maradás mellett döntenek.

A vándormozgalom résztvevőinek helyváltoztatását számos ok motiválhatja. Az okok a kedvezőtlen viszonyok előli menekléstől (úgynevezett taszító/push hatás), az életfeltételek javításán át az egyéni vágyak, elképzelések megvalósításáig (úgynevezett vonzó/pull hatás) igen széles skálán helyezkednek el.

A migrációs tevékenységnek több típusa van, ezek a következők:

A menekülés és a migráció posztmodern megindulásának alapja az a tény, hogy a világ több régiójában az emberek növekvő mértékben gyökértelenné válnak. Ennek sok előidézője van; különösen fontos az említett régiók gazdasági eltartóképességének csökkenése, illetve megszűnése. De maga ez a gazdaságtalanná válás is különböző, egymást kölcsönösen erősítő folyamatoknak az összegződése. Közülük ötnek van jelentősége.

1. Szétestek azok a multikulturális és többnemzetiségű birodalmak, amelyek a 16. század óta a nemzetközi rendszer központi elemét képezték. Területeiken számtalan új nemzetállam alakult ki több egymást követő függetlenedési folyamat eredményeként. Itt mindenekelőtt az Oszmán Birodalomról és a Habsburg-monarchiáról, később Nyugat-Európa államainak hatalmas gyarmatbirodalmairól, legutóbb pedig a Szovjetunió, az orosz gyarmatbirodalom utódállamának a széteséséről kell említést tenni.

2. A tudományos-technikai forradalom bázisán kialakult – a 16. századtól kezdődő – modern világgazdasági rendszer és a belőle kifejlődő ipari termelési mód.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 14

3. Ennek a világgazdasági rendszernek a következményeként a környezet jelentős része egyre növekvő mértékben pusztul. A folyamat előidézésében nagy szerep jutott, többek között, a természeti környezet kirablásának, a fejlett országok növekvő életszínvonalának, a magas fegyverkezési kiadásoknak, a környezetet tönkretevő káros anyagok túlzott kibocsátásának stb. E tényezők halmozódása megzavarja a kényes ökológiai egyensúlyt, gyakran jóvátehetetlen kárt okoz.

4. Migrációt előidéző negyedik folyamatként említhető a higiénés és egészségügyi feltételek javulásának következményeként a Föld népességének robbanásszerű növekedése. Nagyságrendekkel csökkent a szegényövezetek hagyományosan magas halálozási rátája, miközben az ugyancsak magas termékenységi, illetve születési ráta csökkentésére tett kísérletek jóval szerényebb eredményeket hoztak. Az ENSZ Népesedési Bizottságának számításai szerint a Föld lakossága a jelenlegi 6,4 milliárdról 2025-ig 8,5 milliárdra növekszik. Közülük azonban csak 1,4 milliárd személy él majd az úgynevezett jóléti övezetekben, 7,1 milliárd ember a krízisövezetekben, a lepusztult régiókban küzd a mindennapi túlélésért. (Amennyiben helyben marad természetesen.)

5. Az ötödik folyamat, amely minőségileg új migráció elindítója lett, a hagyományos világnézetek, értékminták és életstílusok eróziójának a következménye. Helyükbe új emancipációs és fogyasztásorientált életstílusok és életminták léptek, amelyek a nyugati ipari államokban fejlődtek ki, és amelyek a modern kommunikációs eszközök révén terjedtek el széles körben.

Mind az öt folyamat, amelyek még néhánnyal kiegészíthetőek, szoros okozati kapcsolatban állnak egymással. Különösen érvényes ez az utóbbi kettőre, amelyek a modern világgazdasági rendszer továbbfejlődése miatt nehezen, illetve alig láthatók át. Így mindenekelőtt az első három folyamat következményeinek a sora jelölhető ki, amelyek összhatásukban a Föld egyes régióinak már előbb említett hasznosíthatatlanságát idézték elő, továbbá az itt élő emberek „feleslegessé válását", elgyökértelenedését okozták.

Forrás: Cseresnyés F. (1996): Migrációs potenciálok és trendek Európában. www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1996/4/02CSERESNYES_FERENC.DOC

Aszerint, hogy a vándorlás döntő mértékben külső kényszer, vagy döntően belső motiváció következtében jön-e létre, kényszer, illetve önkéntes vándorlásról beszélünk. A végső soron egyéni vándorlásos döntés kiváltó okaira vonatkozóan megkülönböztetünk önkéntes vándorlást (mint amilyen például a munkaerővándorlás) és kényszervándorlást. Az utóbbi csoportba elsősorban az eltérő hátterű üldözések és a negatív megkülönböztetések tartoznak. Egyes esetekben nehézséget okozhat e szempontrendszer szerint osztályozni a népességmozgásokat, mert magának a migránsnak távozás melletti döntésében is keverednek egymással – váltakozó arányban – a saját elhatározások a külső kényszerekkel. A vándorlók motívumai ugyanakkor egyben mindig politikai-morális értékelések tárgyai is: amennyiben az üldözés, a megélhetési károsodás ténye nem „eléggé" nyilvánvaló, a befogadó társadalom közvéleménye azonnal a menekültstátussal járó kedvezmények megkérdőjelezése felé hajlik (Cseresnyés, 1996).

Időtartam szempontjából megkülönböztetnek korlátozott vagy időszakos vándorlást (ilyen például a szezonmunka) és tartós vagy folyamatos vándorlást. Ez

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 15

utóbbihoz sorolható természetesen a ki-, illetve a bevándorlás és a letelepülés (Cseresnyés, 1996).

Terjedelem szempontjából megkülönböztethető egyes vagy egyéni vándorlás, valamint csoportos vagy együttes vándorlás. Az utóbbi esetben – társadalmi méreteknél – akár beszélhetünk tömegvándorlásról is. De a választóvonalak ebben a vándorlási típusban is képlékenyek. Sokan egyéni vándorlóként szerepelnek a statisztikában, holott valójában egész család, rokonság kitelepülésének a láncszemei ők, akik a célországban ismét együtt kívánnak élni. A vándorlások mintaképe a modern társadalmakban gyakran minősül egyéni vándorlásnak. Mindenesetre a hagyományos megkülönböztetés a „klasszikus" bevándorlás, amely letelepedést jelent. A mai vándorlási folyamatokban számos átmenet található. Az Egyesült Államokban a bevándorlás jellemző, Európában a munkavállalási jelleg dominál, és itt a munkavállalók többsége bevándorlóvá válik (Cseresnyés, 1996).

Aszerint, hogy a migráns hivatalos és érvényes úti okmánnyal, vagy a nélkül lépte-e át az országhatárt, továbbá ha az ott-tartózkodása hivatalos vagy nem, beszélünk törvényes vagy törvényen kívüli vándorlásról. Általánosságban azt fogalmazhatjuk meg, hogy a kényszer hatására vándorlók nagyobb gyakorisággal választják a törvényen kívüli formát, mint azok, akik a természetes formában megnyilvánuló vándorlás részesei.

A nemzetközi vándorlásnak tekinthető az elismert országhatár átlépése, ami átmeneti vagy végleges szándékú ottani lakhatást jelent. Azt tapasztalható, hogy az országok jogi gyakorlata eltér. Éppen ezért például a rokonok, ismerősök meglátogatása vagy a különböző országokba tett turistautak nem tartoznak a nemzetközi vándorlás fogalomkörébe, mint a tanulmányutakon, különféle tanácskozásokon, valamint hosszabb-rövidebb ideig tartó kiküldetésen résztvevők külföldi tartózkodás sem. A vándorlás tehát a határ átlépése mellett a tartózkodás időtartamát, annak céljával összefüggésben értelmezi.

Az országok egy része a belépést nem köti vízumhoz. De vannak olyan országok, ahol a belépés alaposan dokumentált vízumeljáráshoz kötött. A migráns, amikor átlépi egy vízumköteles ország határát, akkor a két ország között fennálló vízumegyezmény szerinti időtartamra (általában 30 nap, de 90 és 150 nap is előfordul) indoklás nélkül tartózkodhat. Ezt meghaladó időtartamra meg kell jelölni és igazolni kell a belépés célját, mivel ennek megfelelően történik az egyén tartózkodásának elbírálása. Ez lehet tanulás, munkavégzés, gyógykezelés, családlátogatás, jövedelemszerzés vagy egyéb. A célnak megfelelő engedélyt fel kell mutatni (munkavállalási, tanulási, befogadási stb.), ekkor az illető tartózkodói (tartózkodási) engedélyt kap, amit meg lehet újítani és hosszabbítani.

Ha valaki bevándorlási céllal érkezik, akkor igazolnia kell, hogy a célország elvárásainak – ami általában az önálló létfenntartást jelenti –, képes-e megfelelni (lakhatás, megélhetés). Ekkor kedvező esetben bevándorló vagy letelepedő jogi állapotot kap. Ezt követően kérheti az állampolgárságot, ami számára az alanyi jogú szociális ellátást nyújtja. Létezik egy harmadik út is: ez az emberbaráti befogadás. Ekkor vagy menekültstátuszért folyamodik, amelyben személy szerinti fenyegetettségét kell igazolnia a Genfi Konvenció öt pontjának (nemzetiségi, nemzeti, politikai, nyelvi, vallási, etnikai alapon történő, személy szerinti fenyegetettség) valamelyikére hivatkozva, és elismert menekült lesz, vagy kérheti menedékesként az ideiglenes befogadást.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 16

Mivel a legtöbb ország azt tartja, hogy aki egyszer bejött az szeretne ott is maradni, ezért igyekeznek a határ átlépése előtt gyorsan és jogszerűen választ adni a belépési szándékra.

2.2. A migráció értelmezése

A migráció tehát a lakóhely huzamos idejű, vagy végleges szándékú más országba történő lakó- és munkahely áthelyezését jelenti. A migráció értelmezhető olyan egyensúlyra törekvő folyamatként, amely során az emberek egyéni képességeiket igyekeznek a környezeti adottságokkal pozitív összhangba hozni. Ebben a megközelítésben nemcsak az ember maga, hanem annak környezete és a kettő között létrejövő kölcsönhatásnak van döntő szerepe (Rédei 1989). Ha ugyanis más környezeti lehetőségeket is értékel valaki, és arra a következtetésre jut, hogy máshol számára jobb lehetőségek vannak, akkor oda el is akar menni. Abban esetben, ha úgy érzik az emberek, hogy munkájukra nincs szükség ezzel nem is érzik magukat motiválva, szintén gyakran jutnak arra a megállapításra, hogy máshol belőlük más ember lehet.

Ott, ahol nagyarányú a mobilitás, ott ez a kilátástalanság láthatóvá válik, nem jön létre a helyi adottságok és az egyéni kezdeményezések megfelelése. Amennyiben egy térségből nagyarányú kiáramlás történik, az arra utal, hogy a lehetőségeket az emberek más országban keresik. A migrációs döntés kifejezi a kibocsátó és befogadó ország polgárainak elégedettségi szintjét, illetve a politikai és a gazdasági helyzetet. Láthatóvá teszi az emberek gazdasági és a politika törekvését, részben ezzel hozható összefüggésbe a migráció folyamatának követésére irányuló kiemelt nemzetközi politikai figyelem. Az érdeklődés másik része azzal indokolható, hogy a migráció példája gyorsan indít el tömeges követést, ami az országok biztonságának kérdését érinti.

A migrációval hozzák összefüggésbe azt, hogy a mozgásra az „érvényes jegyet" a képességek jelentik. Ha valaki magas szintű, speciális képességekkel rendelkezik, akkor több lehetőség között is választhat.

A migráció fogalma távolsági jellegű a tekintetben, hogy nemzetközileg elismert államhatár átlépését teszi kritériummá, mint pl. a szovjet és jugoszláv esetben voltak, vagy számos afrikai határvita. A más országba történő átlépés eltérő környezeti, kulturális közeget jelent, így minden migrációs esemény egyben rizikóvállalás is. Hiszen magunk sem tudjuk előre megítélni, hogy egy más környezetben miként boldogulunk. A migráció jogi és statisztikai értelemben nemcsak lakóhely-változtatás, de nyelvi, kulturális, környezeti változás is. Minél távolabb esik a küldő régió a befogadótól, annál nagyobb lehet a „kulturális szakadék".

Megkülönböztethetünk legális és illegális vándorlást, annak függvényében, hogy a határátlépés jogosan, azaz útlevél vagy érvényes okmányok birtokában történt-e, vagy épp ellenkezőleg, a törvényi keretek között nem biztosított módon. Hasonlóan különbséget tehetünk önkéntes vagy erőszakos vándorlás között is, amely utóbbit menekülésnek nevez a szakirodalom. Ezekben az esetekben a befogadás alapjaként elfogadott indok, más országok végrehajtási gyakorlata számára is precedensként áll. Az esetek egy részében vitatható az, hogy a mozgás meny-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 17

nyiben jelent belső avagy külső hatásra létrejövő kényszert. Egyik ismert esete a gazdasági menekültek kérdése.

Sokféle elképzelés és feltételezés él a migrációt kiváltó és elindító okokról. Általánosan azt mondhatjuk, hogy ezen okok a kibocsátó és a befogadó ország fejlettségi, életszínvonalbeli különbségében keresendő, hiszen az egyéni szándék a jobb életre, a személyes vágyak megvalósítása, a kedvezőtlen viszonyok előli menekülés indítja el a folyamatot. Jellemző a folyamatok alakulására, hogy a keresleti oldal határozza meg az irányokat, a volument és nem a kínálati oldal. Ez alatt azt értjük, hogy nem a küldő ország munkaerő-kínálati faktorai kényszerítik vándorlásra a munkaerőt, hanem épp ellenkezőleg, a fogadó ország keresletének húzó elemei vonzzák. Ezzel a migráció az elvárásoknak megfelelően válogatást valósít meg.

A migrációt több tényező is befolyásolja, mint például a nem, életkor, etnikai származás, iskolai végzettség vagy az egyén társadalmi-gazdasági helyzete. Ezen túl meghatározó szerepet töltenek be a korábbi migrációs példák sikerei, amelyek mint a kitaposott út, hatással vannak a migráns döntésére. Felerősítheti a migrációs hajlandóságot a már más országban élőkkel történő kapcsolattartás,[8] mert biztos segítséget jelenthetnek mind az információszerzésben, mind a kivándorlás gyakorlati megvalósításában. Emellett az érzelmi faktorok, az egyén általános és személyes elégedettségi szintje is szignifikáns jelentőséggel bír a migráció terén. Hiszen minél nagyobb az otthon iránti érzelmi kötődés és az itthoni körülményekkel való megelégedettség, annál kisebb a migrációs hajlandóság. A személyes élményeken és tapasztalaton túl a társadalom tagjainak általános véleménye az ország politikai, gazdasági helyzetéről is befolyásolhatja az egyéni migrációs szándékokat. A társadalmi kirekesztettség érzése, a beilleszkedési problémák, az emberhez méltatlan élet mind az ország elhagyására készteti az egyéneket.

A migráció irányát meghatározza a földrajzi közelség. Az egymáshoz közel lévő régiók közös, de legalábbis hasonló történelmi múltja leegyszerűsíti az egyének választását. Másrészt a földrajzi közelség azért is jelentős, mert nagyobb valószínűséggel beszéli az egyén a célország nyelvét, és ily módon lecsökkennek a beilleszkedési nehézségek. Vagyis minél kevesebb tőkét kell fektetni az elvándorlásba, annál kevésbé lesz visszatartó tényező a távolság. Az is igaz, hogy azok a személyek, akik életüket migrációval tervezik, fontosnak tekintik a szellemi tőkéjük, képességeik, nyelvismeretük növelését. Hasonló elgondolás alapján, az elérhető távolság lehetőséget teremt a minél többszöri hazalátogatásra, vagyis az erős érzelmi kötődést némileg ellensúlyozhatja és megerősítheti a migráció mellett szóló érveket.

A mobilitás eredeti fogalmát kiegészíti az új információs technológiához (mint például a távmunkavégzés) való hozzáférés által előidézett virtuális mobilitás. Ugyanakkor fontos észrevennünk, hogy az információs társadalom eszközei nem tudják a fizikai mobilitás igényét helyettesíteni.

8 Az elszigetelt időszakban a külföldiekkel történő kapcsolattartást a kivándorlási lehetőségek feltérképezésével hozták kapcsolatba, és szigorúan ellenőrizték.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 18

A mozgás nagyobb szabadsága együtt jár mások közelebbi megismerésével, erősödik az identitás azáltal, hogy új kultúrák és társadalmak kerülnek érintkezésbe egymással.[9] Azokat a társadalmakat, ahol tartósan él együtt többféle nyelv és kultúra, multikulturális társadalomnak nevezzük. Az elmúlt évtizedekben zajló folyamatok katalizátorai voltak a kozmopolita fejlődésnek, ami gazdagította a társadalmat.

A migráció folyamata végigkíséri a világ történelmét, egyidős az emberiséggel. A térbeli elérhetőség feltételeinek (közlekedés, kommunikáció) javulásával egy ideig növekedett a térbeli elmozdulás, majd az látható, hogy számos ezt helyettesítő forma válik on-line szolgáltatásokkal elérhetővé. Így az is igaz, hogy a mozgás több gazdasági, politikai folyamatnak a látható formája, ezért a migráció feltérképezését szokták a „fekete doboz hatás"-nak is nevezni. Egyfelől igaz a migráció volumenének növekedése és térbeli, tartalmi bővülése, másfelől növekszik azoknak a tevékenységeknek, kapcsolatteremtéseknek az aránya, amelyek nem feltétlenül járnak együtt a térbeli elmozdulással.

Az élet természetes részét képezi a tevékenységek földrajzi helyének megváltoztatása. A mozgás maga az élet, korlátozása ellentétes az emberi léttel. A személyes szabadság, mint azt az Emberi Jogok deklarációja megfogalmazza, alapvető emberi jog; mindenkinek joga van a boldogabb élethez, a jobb munkalehetőséghez, az élet kellemességének kereséséhez.[10] A nemzetközi életben jellemzően nyilatkozatok hívják fel az országok vezetőinek figyelmét arra, hogy felelősséggel tartoznak politikájuk alakítása során az ott élők életszínvonaláért. Az alacsony életszínvonal az ott élők számára ne legyen taszító tényező. Nem ritka az a gyakorlat sem, hogy a hazai problémák „exportálásának" tekintik a migrációs csatornát.

A befogadók többsége az országhatárt átlépő mozgást pozitív folyamatként értékeli abból a szempontból, hogy a nagyobb külső érdeklődés számukra több emberi erőforrást, szélesebb választási lehetőséget is jelent. Ugyanakkor elismerik, hogy ezzel egyidejűleg számos zavaró esemény is bekövetkezhet. Minél nagyobb az érdeklődés, annál több rizikóval lehet számolni. A kibocsátó országoknak szerencsére csak kis hányada gondolja úgy, hogy a lakosainak „kiengedésével", megoldódhat a hazai feszültség. Azok, akik úgy indokolják a jelentős számú emigrációval hozzásegítik az otthon sem boldoguló embereket a jobb életfeltételekhez, tévednek. Idegen környezetben sem könnyebb munkához, megélhetéshez jutni megfelelő kvalifikáltság és szorgalom nélkül.

A legtöbb ország védekezik a szabad beáramlás ellen, és megválogatja, hogy kiket enged be országába. A szabad mozgás elvét politikai meggyőzésként hangoztatják, de e mögött meghúzódik a szélesebb választék, a nagyobb piac lehetősége, mint új gazdasági erőforrás. Tény, ha egy országba többen óhajtanak belépni, vonzónak találják, akkor ezzel bővül a befogadók választási lehetősége is.

9 A Közösségen belüli mobilitásnak minden szinten és minden térségben hozzá kell járulnia az összes európai polgár közötti szolidaritás fejlődéséhez, hogy ezáltal Európaszerte növekedjék az életszínvonal, és mindenki számára biztosítsuk a felemelkedés lehetőségét a jelenben és a jövőben egyaránt.

10 A koppenhágai summit úgy fogalmazott az öregedéshez, az emberhez méltó léthez.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 19

Életünk során gyakran fordul elő az a helyzet, hogy a perspektivikus lehetőségek nem jönnek helybe, ilyenkor belső késztetést érzünk „utána menni" a lehetőségeknek. Tehát felmerül az emberekben a menni, maradni és várni kérdése, ami a kormányzatokat a határokat nyitni vagy zárni kérdéséhez vezeti el. Maga a globális térségfejlesztő politika is ezt ismeri fel akkor, amikor tőkekihelyezéssel kívánja az alacsony helyi szintet a profit érdekei szerint kihasználni, üzleti előnyeit növelni, és helyben tartani az embereket.

Vannak olyan esetek is, amikor külső kényszerek (forced, displaced person, hontalan személy) vezetnek a migrációs döntéshez. A mozgás, a szabadság, a befogadás gondolata a kultúrában mindig is jelen volt. A történelemben többször is felmerült az idegenek befogadása, a vendégszeretet kérdése, ami az emberi kapcsolatokat gazdagította. Más kultúrák, szokások és életvitelek megismerése, később a tudás és a gyakorlat, a technikai ismeretek továbbadása az emberek közvetítésével terjedt.

Embercsoportok közötti tragédiák, válságok is elindítottak népességmozgást, mert vallási, meggyőződésbeli kérdések miatt üldöztetésnek voltak kitéve, így más földjére akartak lépni. Az így kialakuló eltérő szokások és kultúrák, valamint a megélhetés színvonala, azzal a következménnyel járt együtt, hogy egyes térségekben taszítóerők, máshol vonzóerők jelentek meg. A mozgó ember[11] lakóhelyének elhagyásával kifejezi azt a szándékát, hogy helyben nem lát lehetőséget életminősége javulására.

Ha a folyamatban tömegek vesznek részt, akkor ennek kezelése más gyakorlatot kíván, mint abban az esetben, amikor csak egyedi elhatározásról van szó. A tömeges migráció kényszerítő erők hatására, többnyire váratlanul következik be. A megelőzésen alapuló politikai gyakorlat ezért alkalmazza az úgynevezett korai figyelmeztető jelek rendszerét, ami erre előjelzést ad.

A befogadás, tömegek számára nemzetközivé vált immár bűvös szava, az asylum, görög eredetű. Az „a" „sylao" fogva tartani, korlátozni, erőszakkal elfoglalni jelenti a görög nyelvben. Már az ősi kultúrában számos helyen találunk, ami a befogadás, az asylum gondolatára épül. „Az én házam a te házad", az együttérzés idején természetes, de ha már tömegessé, idegenné, terhessé válik a folyamat, akkor úgy érzik a befogadás erejüket meghaladja, sőt az otthoni körülményeik romlásáért az idegeneket okozzák.

Napjaink Európájában ellentmondásos az, hogy az emberek és az eszmék jelenleg kevésbé szabadon áramlanak, mint a tőke és az áru. Az efféle mobilitásnak sok akadálya van: egymásnak ellentmondó adminisztratív szabályok, az adórendszerek csekély vagy hiányos harmonizációja, a képesítések kölcsönös elismerésének hiánya, az idegen nyelvek elégtelen ismerete és a fogadó intézmények korlátozottsága, hogy csak néhányat említsek.

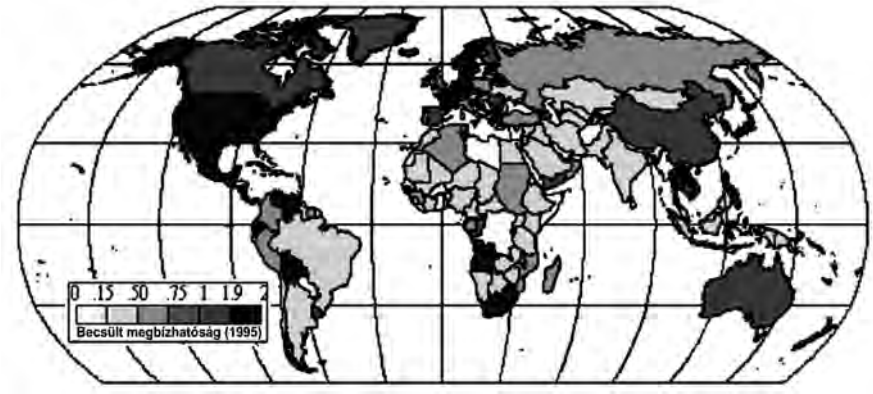
11 Az örökké mozgó fehér embert a szuahéli nyelvben muzungunak nevezik.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 20

2.2.1. A nemzetközi migráció számbavételének lehetőségei

Minden statisztikai adatgyűjtésnél fontos szempont az adatok megbízhatósága. Mint az *1. térkép* mutatja, a fejlett világban az adatok megbízhatósága többszöröse a fejlődő világénak. Ez azt jelenti a nemzetközi mozgások esetén, hogy a befogadók adatai a küldőkétől eltérő megbízhatóságúak.

1. térkép. A statisztikai adatok megbízhatósága a világban

Forrás: http://sedac.ciesin.columbia.edu/gpw-v2/index.html?globalaccu_95.html&2

Az országhatárokat átlépő migrációt külső vagy nemzetközi migrációnak nevezzük. A statisztikai számbavételre vonatkozó ENSZ-ajánlás (1998) a tartózkodás idejét 12 hónapban határozza meg. Ehhez a legtöbb országban a tartózkodási szabályok alkalmazkodnak. Az országhatár átlépése lehetséges átutazó/tranzit vagy célország jelleggel. Amennyiben célországkénti mozgás történik, lehet letelepedési vagy tartózkodási célról beszélni:

- Ha letelepedési célból történik, akkor akár a határ átlépését megelőzően, akár már az adott országban tartózkodva, a célország letelepedési szabályainak kell megfelelni.
- Ha valaki nem letelepedési szándékkal, de huzamos tartózkodás céljából (a két ország vízumegyezményének megfelelő időtartam, általában 30-90 nap) érkezik az országba, akkor az érkezés céljának megfelelő elvárásoknak kell megfeleljen. pl. tanulás, munkavállalás, gyógykezelés, látogatás, jövedelemszerzés stb...

A nemzetközi migrációs folyamatokat az alábbi kategóriákra osztjuk:

- letelepedés, ami magában foglalja a családegyesítést is,
- tartózkodás, szerződéses munkavállalási alapon, képzett és kevésbé képzett munkaerőt jelent egy meghatározott időszakra,
- átmenetileg tartózkodó úgynevezett postázott munkás, aki magasan képzett és a nemzetközi üzleti életnek megfelelően megy egyik országból a másikba,
- jogszerűtlenül tartózkodó, engedély nélkül munkát vállaló a befogadó országban,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 21

- menedéket kérő, aki politikai kirekesztés alapján kér átmeneti befogadást,
- menekült, aki személyes okok alapján, ami lehet nemzeti, nemzetiségi, vallási, nyelvi, politikai, üldöztetésben lenne része az adott országban. A menekült helyzet elbírálása és megadása, a Genfi Konvenciónak megfelelően történik.

A migráció rendszeres számbavétele során, két ponton van kritikus helyzet. Az egyik a tartózkodási időtartam, a másik az adott tartózkodási cél állapotában történő módosulás. Az első az állományi adatokat,[12] a másik az áramlási adatokat teszi kevésbé megbízhatóvá.

Az országok többsége a befelé irányuló mozgásról megbízhatóbb adatforrással rendelkezik, mint a kifelé irányulóról. Az országok migrációhoz történő stratégiai hozzáállását mutatják az adatgyűjtések is. Jellemző, hogy miről és milyen részletezettségben közölnek adatokat, pl. amikor a külföldiek által elkövetett bűncselekményeket közlik, vagy amikor az emberi erőforrás minőségi változásairól gyűjtenek adatokat. A legális migrációt jobban követő rendszerek, sokszor arra késztetik a migránsokat, hogy ezeket elkerüljék, és ezzel az adatgyűjtést elrendelők, a valós folyamatokról több információt vesztenek el, mint nyernek meg.

A nemzetközi migráció, hasonlóan a népesedés többi eseményéhez egy jogi határ átlépését teszi kritériummá, és részlegesen magában foglalja a tartózkodás időtartamát. Az 1981-es ENSZ-ajánlás utal arra, hogy a 12 hónapos tartózkodásnál hosszabb időt a személy vándorlásának kell tekinteni. Ezzel kívánja a tartózkodás szándékát kifejezni. A globalizációval nő azoknak a száma, akik hosszabb-rövidebb időt más országban töltenek. Számos tartózkodás akár több éves is lehet, mégsem tekintjük végleges szándéknak, és nem kell a betelepedés jogi elvárásainak megfelelni. Tehát egyfelől az ott eltöltött időtartamban, másfelől a véglegesség szándékával próbálják lehatárolni a fogalmat az államigazgatásban, illetve a kutatás során.

A vándorlás, ismétlődő demográfiai esemény, ami azt jelenti, hogy életünk során többször is előfordulhat velünk, ezért az egyes eseményeket paritási alapon, sorszámozással különböztetjük meg. Így van életünkben első, második stb. számú migrációs esemény, amelynek lehet az egyes események közötti időszakát mérni, és lehet arányszámot készíteni arra, hogy életünk során mennyire vagyunk mobilak.[13] (Rédei M. 2006)

Az országok arra törekednek, hogy az érkezők még az országba történő belépés előtt feleljenek meg a beutazás kritériumának, és a módosítás ismételt belépést jelentsen. A tapasztalatok arra utalnak, hogy aki bejön, az nagy valószínűséggel ott is akar maradni. Az országba történő belépés után is van mód arra, hogy a tartóz-

12 Az állományi egy adott időpontbeli állapotot tükröz, az áramlási egy adott időszak alatt bekövetkező eseményszámot.

13 Szoktuk emlegetni az amerikaiak magas mobilitását, ami azt jelenti, hogy életük során tíz alkalommal változtatnak az USA-n belül lakóhelyet. A külső, nemzetközi mobilitásról nincs adatunk. Ezt nevezzük TMR- (Total Migration Rate) mutatónak, ami azt mutatja, hogy életünkben hány alkalommal éljük át ezt az eseményt. Számolhatunk még CMR- (Cohorsz Migration Rate) értéket, ami azt mutatja, hogy az egyes születési évjáratok mobilitása mennyire tér el. (Rédei M. 1989, Illés S. 2001)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 22

kodás minősítésén változtassanak. Például érkezett turistaként és munkavállaló vagy bevándorló lett. Ezeket az országon belüli módosításokat már kritikusnak ítélik, és számos ország nem rendelkezik ilyen átmenetre vonatkozó adattal. Hány fő érkezett turistaként és hányféle befogadási próbálkozás után kapott bevándorlást. Ezért vezette be néhány ország azt a gyakorlatot, hogy a tartózkodási státusban módosítás csak úgy lehetséges, ha ismét valaki elhagyja az országot, és ismételten belép a megváltozott céllal.

Az érkezés módja szerint megkülönböztetünk jogszerű és jogszerűtlen, azaz illegális érkezést. Ugyanez a távozásra is igaz. De ezek a kategóriák értelmezhetők úgy is, hogy az országban történő tartózkodása már nem felel meg a jogszerű feltételeknek. De az országok többsége jobban érdeklődik a befelé irányuló mozgás, mint a kifelé irányuló iránt. Abban az esetben, ha valaki a vízum időtartamát meghaladó ideig kíván egy adott országban élni, ez lehetséges letelepedési vagy tartózkodási célból.

Összefoglalva a nemzetközi migrációs eseményeket, négy fő csatornáról beszélhetünk:

1. Végleges szándékú letelepedés, bevándorlás vagy 12 hónapot meghaladó idejű tartózkodás. Ebben is a kontinensen számos eltérés van, mert három hónapot tekinti kritériumnak Olaszország, Belgium, hat hónapot Hollandia, és 12 hónappal rendszerezi az adatait Nagy-Britannia és Írország. Németország nem definiálja az időtartamot. Letelepedés, bevándorlás, ami magában foglalja a családegyesítést is.
2. Huzamos tartózkodás és a megjelölt célnak megfelelő feltételek teljesülése. Tartózkodás szerződéses munkavállalási alapon, képzett és kevésbé képzett munkaerőt jelent egy meghatározott időszakra.
3. Átmenetileg tartózkodó úgynevezett postázott munkás, aki magasan képzett és a nemzetközi üzleti életnek megfelelően megy egyik országból a másikba, illegálisan tartózkodó, túl tartózkodó, aki engedély nélkül munkát vállaló a befogadó országban.
   Növekvő bizonytalanságot jelent modern kori rövid tartózkodás, mint az E-yuppie, a postázott munkás, aki a termelés nemzetköziségének megfelelően repül hosszabb-rövidebb időre adott helyre és pl. a misszionáriusok. A humanitárius befogadási folyamat elbírálása során is azt látjuk, hogy őrizet nélküliek rövid idő alatt továbbmennek.[14]

14 Napjainkban a hazai tranzithelyzetet nemcsak a bevándorlásban állapíthatjuk meg, de a humanitárius befogadásban is. A kérelem elbírálását követő időben a kérelmezők 80%-át már nem találták az országban.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 23

4. Humanitárius alapon történő befogadásnak két lehetősége van:[15]
   - menedéket kérő, aki politikai diszkrimináció alapján kér átmeneti befogadást, pl. a volt Jugoszláv állampolgárok,
   - menekült, aki személyes okok alapján, (nemzeti, nemzetiségi, vallási, nyelvi, politikai), kér befogadást, illetve ha visszaküldenék az adott országba nagy valószínűséggel üldöztetésben lenne része. A menekültstátus elbírálása és megadása, a Genfi Konvenciónak megfelelően történik vagy a UNHCR (ENSZ Menekültügyi Főbiztossága) vagy a kormányhivatalok által.

A migráció különböző típusai történelmi kategóriákon keresztül alakultak (lásd *1. táblázat*).

1. táblázat. Migrációs rendszerek típusai

Kiemelt jelentőségű	Másodlagos jelentőségű	Típus	Példa
letelepedés	letelepedés	gyarmatosítás	USA (1788–1922) Brazília
letelepedés	munkaerő	bevándorló	USA, Kanada, Dél-afrikai Köztársaság
munkaerő	letelepedés	hosszú távú berendezkedés	Franciaország, Belgium, Svédország, Hollandia
munkaerő	munkaerő	vendégmunkások	Németország, Ausztria, Svájc, mediterrán országok a 80-as évek óta
nem a migráció az elsődleges	letelepedés	visszatérők	Németország
nem a migráció az elsődleges	munkaerő	etnikai kisebbség	Nagy-Britannia 70-ig, Japán és a mediterrán országok a 70-es években

Forrás: D. Papademetriou 1993. OECD conference Rome

2.2.2. Az adatok rendszerezését és közlését végző szervezetek

A migrációs adatok gyűjtésére, vagy közvetlenül a határ átlépésekor kerül sor, vagy a külföldieket ellenőrző szervezetek, a Lakcím Hivatal és Népesség-nyilvántartó Hivatalon keresztül történő kapcsolatfelvétel során. Az egyik, tehát határsta-

15 A múlt század közepén létezett a hontalan, de ez a kategória megszűnt.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 24

tisztikán, a bekövetkezett eseményeken, a másik okirati alapú és engedélyezésen alapul. Az adatgyűjtés különbözhet abban, hogy a valós mozgásokat vagy az érvényes engedélyeket veszik-e figyelembe.[16] A statisztikai számbavételnek a legnagyobb követési kihívást az jelenti, ha valaki egyik tartózkodási kategóriából vált a másikba, pl. tartózkodóból letelepedő lesz, vagy látogatóból huzamos tartózkodó. Ezek a váltások többnyire úgy mennek végbe, hogy már az országon belül tartózkodnak, és lejár az engedélyük. (Illés–Lukács 2002)

Az állományi adatok (stock) a népszámlálásból vagy a lakcím-nyilvántartási adatforrásból származnak, és több ponton mutathatnak többletet. Vannak országok, ahol a nemzetközi migrációra vonatkozó adatokat a népszámlálás két időpontja közötti egyenlegből vezetik le. Ennek a megoldásnak az alkalmazása bizonyos mértékű hibahatáron belül fogadható el, hiszen maga az adatgyűjtése is bevallási alapú, de az is fontos, hogy a két időpont közötti visszavándorlásokat ezek a források nem tartalmazzák. A népszámlálás egyfelől csak tíz évente ad felvilágosítást, és akkor is bevallási alapon nyerjük az adatokat, ami számos bizonytalanságot mutat. Általában azt állapítják meg, hogy egy országban a lakosságnak 3-5%-a tartózkodik az országhatárokon túl a census idején.[17] A tízéves népszámlálási időszak alatt több migrációs esemény lehet, ami nem kerül kimutatásra, mivel itt a népesség számának növekedését vagy csökkenését tudjuk számba venni. A másik adatforrás a lakcímhivatalok vagy a népességi regiszterek. A továbbvezetéses statisztikai nyilvántartások azért alkalmasabbak ilyen adatok értékelésére, mert itt okirati forrásokból indulnak ki. Ezek az adatok nem tartalmazzák az illegálisan érkezőket, az időn túl tartózkodókat és azokat, akik már elhagyták az országot.

Az adatok másik forrása az úgynevezett áramlási adatok (flow), amelyek egy időszakra, pl. egy évre vonatkozóan közli a be- és kiáramlókat. Ebben az jelenti a legtöbb gondot, hogy akár többször is bekerül valaki egy év alatt ebbe a kategóriába, illetve az idegen-rendészeti utasítások módosulása jelent hatást, illetve az elbírálás ideje hosszú, és a beadott kérelem csak a következő naptári évben kerül be a megfelelő adatcsatornába és válik statisztikailag rendszerezetté (a kérelmek elbírálásának időbeli lemaradása – backlog probléma, ami az USA-ban akár milliós kérelmi adatszámot is elérhet). Számos országban ezek akár több évig is elhúzódó folyamatok, vagy az elbírálást követően „visszarakják” a kérelem beadásának naptári évébe, így akár néhány évvel visszamenőleg is korrekcióra kerülhetnek az adatok.

Mindkét adatforrásra jellemző, hogy a volumenadatok megszerzése viszonylag gyors, de a migráns jellemzőire vonatkozó változók, csak évek múlva jelennek meg. Maga a statisztikai rendszerezés és különösen a közlés, rámutat az ország

16 Az export statisztikai rendszerezése során is azt látjuk, hogy a Magyar Nemzeti Bank exportengedély alapján, a KSH az áru határ átlépése alapján készíti el a rendszerezést.

17 Magyarország esetében ez 3–500 000 főt jelentene. 1990-ben 200 ezer fő hiányzott (Rédei M. SOPEMI 1992) akiknek az életkori összetétele 20–40 év közötti, többségében férfiakról van szó, ami arra utal, hogy nagy valószínűséggel ők külföldön tartózkodtak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 25

migrációs hozzáállásához.[18] Különösen a migránsra jellemző adatok jelentenek korlátokat abban a tekintetben, hogy nem a migráció eseményére, hanem annak megvalósítójára vonatkoznak. Például a határátlépés során, lehet ugyanaz a migráns egy naptári évben több eseménynek is a résztvevője.

Külön számbavételi rendszert alkotnak a munkavállalási és a humanitárius befogadás adatai. A munkavállalásra vonatkozó adatok a munkaügyi kirendeltségektől érkezik, ahol a hosszabbítás és az új kérelmezés is zajlik. A menekültügyi hivatal és a UNHCR/ENSZ Menekültügyi Főbiztossága együttesen készíti el a humanitárius befogadás adattárát. Az állampolgárságra vonatkozó adatsorok összeállítása részét képezi a nemzetközi migrációs statisztikának. Itt az jelent gondot, hogy a regisztráció alapja a kérelmező, az elfogadásra jogosultság alapján nem tudjuk, hogy a beadott vagy elfogadott kérelem hány főt jelent. Egyes országok statisztikája (Magyarország, USA) is az állampolgárságot csak a kérelmező alapján tartja nyilván. A kérelmezővel együtt jövő eltartottakból lehet az érkezők valós számára következtetni. (Hárs Á. 2005. A munkaerő-migráció statisztikai adatforrásai – Adatfeltáró tanulmány)

A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlásra rendszeresen közölt adatok táblázatai a következők: (11.1–11.18. táblák) Demográfiai évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal.

A nemzetközi vándorlási statisztika az országba belépő, kilépő és itt-tartózkodó külföldiek adatait tartalmazza.

Magyarországra bevándorló külföldi állampolgár: a huzamos tartózkodási engedéllyel vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi, aki belépését követően legalább egy évet Magyarországon töltött, vagy egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kapott.

Magyarországról kivándorló külföldi állampolgár: az a huzamos tartózkodási engedéllyel vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi, aki a kilépést megelőzően legalább egy évet Magyarországon töltött, vagy egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kapott.

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgár: az a huzamos tartózkodási engedéllyel vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi, aki legalább egy évet Magyarországon töltött, vagy egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kapott, és az adott naptári év december 31-én Magyarországon tartózkodott.

A táblákban az állampolgárság helyett az országneveket használtuk. Az állampolgárság meghatározása a belépéskori állampolgárságot figyelembe véve történt.

A kilépő külföldi állampolgárok adatait tartalmazó táblázatoknál (11.9 –11.10.) a volt Szovjetunióból, Csehszlovákiából és Jugoszláviából korábban belépők állampolgárságát utolsó külföldi lakóhelyük, illetve születésük helye szerint valószínűsítettük.

18 A hazai statisztika évekig a külföldiek által elkövetett bűnözést, és balesetet közölte részletesen, de foglalkozási, iskolai végzettségi adatot nem. Később, amikor a képzettségi adatokat gyűjtötték, döbbentek rá arra, hogy a közölt adatok nem illeszthetők be a hazai számbavételbe.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 26

Jugoszlávia alatt 1992-ig a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, 1993-tól a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság értendő.

A csoportosítások közül: a vándorlók életkor szerinti adatai a születési év szerinti feldolgozás alapján készülnek, tehát évjáratot jelentenek. A korcsoport szerinti besorolás a vándorlási esemény éve szerinti életkort veszi figyelembe.

Az adatok forrása: a Belügyminisztérium (BM) külföldiekre vonatkozó nyilvántartásának adott naptári évre vonatkozó december 31-i állapota.

2.2.3. A migrációs stratégia

Az adatok gyűjtése, de különösen azok közlése, nem független a migrációval megvalósítható stratégiától. A közölt adatok mindig kifejezik azt, hogy mit szeretnénk erősíteni, bemutatni ezzel. Két fő irány jelenik meg a stratégiában. Az egyik a már bekövetkezett folyamatokra a végrehajtásban követő módon válaszol, a másik a befogadó igényeire alapozva célokat tűz ki és erre toboroz, néha még a kedvező befogadás érdekében a jogi korlátok alól is felmentést ad. Az első típust reagáló, követő, a szakirodalomban úgynevezett reaction policy-nak nevezik, a második pedig a haszonelvű célokat kitűző úgynevezett pro-migration policy. A hosszú történelmi gyakorlattal rendelkező országok, a nagybefogadók – USA, Kanada és Ausztrália –, a gazdasági növekedés elengedhetetlen feltételének tekintik a külföldiek beáramlását.

A legtöbb ország úgy nyilatkozik a bevándorlásról, hogy nem fogadna be mindenkit, hanem válogatni szeretne. Az egyes emberek maguk is eltérően ítélik meg azt, hogy helyben maradjanak, vagy menjenek. Sikeresnek mondjuk a migrációt akkor, ha a térbeli mozgás az életkörülmények javulását eredményezi. Az alapkérdés mindig az, hogy jelent-e életükben javulást az, ha más országban élnek, vagy éppen a fenyegetettség miatt nincs is más lehetőségük.

Mivel az egyes emberek célja nem azonos a kormányzati célokkal, mégis az irányítás érdekében szükséges egyetértésre jutni, hogy melyek a közös célok és eszközrendszerek. Lehetséges, hogy az egyes emberek szintjén előrevivő dolgok az állam szintjén is azonosak. De a jelenség lehet az egyén szintjén előbbre jutást jelentő hatású és veszteség az eredet, a nemzet szintjén (nyertes és vesztes/ Win-loose szituáció, idesorolható a brain drain). A migráns gyarapodhat mind egyéni képességeiben, mind a célterület erőforrásaiban.[19] (Win-win szituáció, pl. a képességek fejlődése hozzájárulást jelent a célország fejlődéséhez is, pl. a kivándorlóval csökken a munkanélküliség, ezzel csökken a szociális kiadás és számára is lesz kereset.

19 „Az integrált piac sikere döntő módon a foglalkoztatottak képességein és az őket alkalmazó vállalatok versenyképességén múlik. Ez azt jelenti, hogy létszükséglet a közösségi munkaerő számára legszélesebb körben elérhetővé tenni a képzési lehetőségeket, annak érdekében, hogy meglévő képességeiket kamatoztassák, és újakat szerezzenek." (E. Cresson)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 27

A migrációs folyamatok iránti kiemelt politikai érdeklődés mindig fontos jelző szerepet töltött be, mert számos gazdasági, politikai feszültségnek és a demokratikus fejlődésnek látható formája volt. Az érdeklődés az 50–70-es években nemzetszinten volt jellemző, és a kifelé irányuló folyamatokat korlátozta. A 80–90-es években, éppen az országokra irányuló migrációs nyomás következtében, több ország közös célja közeledett egymáshoz – ennek biztonság-politikai okai voltak –, ezzel nemzetközivé szélesedett a migráció kezelése. A mozgás éppen úgy, mint a mozdulatlanság, a gazdasági perspektívának, a politikai helyzetnek látható formája volt.

De vajon így lesz-e ez a jövőben is? Utána kell-e menni a vonzó elemeknek, vagy netán remélhetjük azok helybe jövetelét?[20] Ez utóbbi esetben a központi kérdés az, miként lehet összhangba hozni a térbeli emberi erőforrást és a termelési lehetőségeket. A migrációs folyamat globális karbantartása érdekében azt elemezték az OECD 1991. évi római ülésén, hogy fejlesztéssel miként lehet helyben tartani az embereket (biztonsági cél) és a gazdaság számára is bővíteni a piacot (profitnövelési cél). A fejlesztéssel elérhető, hogy az emberek helyben találnak munka-és karrierlehetőséget. De a fejlesztések lehetnek olyanok, hogy átmeneti foglalkoztatást nyújtanak, de nem járulnak hozzá a stratégiai fejlődéshez. Az így megvalósuló befektetések alacsony szintű és kevés hozzáadott értékkel termelnek, ami átmeneti enyhülést nyújt, de alapvetően blokkolja az ott élők jövőjét, és a kis állóeszközigény miatt akár gyorsan elmozdulhat a termelés. Más régiókban tehát célszerű arra törekedni, hogy a fejlesztés az ott élő emberek felzárkózását szolgálja. Pozitív értelemben vett befektetés felzárkóztatja a helyi munkaerőt, számukra nemzetközi környezetben ad jártasságot, és tartós stratégiai fejlesztés valósul meg.

Paradigmaváltást jelent a stratégiában az is, hogy eddig az egyes kormányzatoknak volt döntő szerepük, most pedig nő az egyes emberek szerepe abban, hogy hová és milyen módon akarnak bejutni, továbbá a nemzetek fölötti szervezetek és azok elvei veszik át a döntést. Sőt, a migrációs stratégiai döntéseknél megjelennek a nemzetközi vállalatok képviselői, akik a magasan képzettek cégen belüli áthelyezését szeretnék könnyíteni. Ez is egy új szempont. Mindez azt mutatja, hogy sokirányúvá válik a döntés, a célok akkor valósulnak meg eredményesen, ha összefognak. Ezzel gyengül az egyes országok szerepe a lehetséges stratégiában, és nő az egységes, úgynevezett tömbösített elvárás kényszere. Például olyan határvédelmet kell biztosítani, amihez már több ország csatlakozott. Ez a műszaki infrastruktúra kiépítésében, az útlevelek kiadásában, az emberi erőforrás képzésében kényszereket jelent. Nevezhetjük globális kényszernek, hasonlóan a kisvállalkozások beszállítóvá válásához, ahol supply chain management/az ellátás láncolatára épül az ügyvezetés.

20 Magyarország a képzett emberekben nem szenvedett akkora veszteséget a 90-es évek elején, mint a többi környező ország. Ebben meghatározó szerepe volt annak, hogy a nemzetközi gazdaság itthon kínált jobb fizetést, jobb életkörülményeket és nemzetközi karriert az arra alkalmas hazai szakembereknek. Ezt neveztük Internal brain drain jelenségnek, ami utal a határokon belüli „agyelszívásra". (Rédei 1995)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 28

Az információs és a technikai lehetőségek bővülése növekvő szerepet töltött be abban, hogy a migráns, milyen információval rendelkezik a távolabbi világról és az elérhetőség korlátairól. Mindez azt jelenti, hogy több szempontot kell figyelembe venni, és több irányú érdeket kell értékelni, egyeztetni. A migrációs stratégia alakítását ez összetettebbé tette. Részben a tudatosság és az elérhetőség játszott szerepet abban, hogy a migrációs döntés áttolódott a központi akaratról az egyes vándorló felé és nemzetközi vonásai erősödtek, fokozódó mértékben valósultak meg nagy távolságú mozgások. Vannak szerzők, aki ezt éppen fordítva látják, és azt hangsúlyozzák, hogy a spontán migrációs döntések száma éppen azért nő, mert a közlekedés feltételei javultak és próba-szerencse alapon választják ki a célterületet.

A migráció motiváló tényezőit a vonzó és a taszító hatásokban foglalhatjuk összse. Van olyan eset amikor mindkettő érvényesül, és van olyan amikor az egyik túlsúlyba kerül. A vonzás és taszítás elemei lehetnek regionális és lokális szintűek.

A már regisztrált migrációs események alapján azt mondhatjuk, hogy a migránsok a jóléti államok felé haladnak, tudatában vannak annak, hogy a szociál-politikai támogatások magas szintje, a belépéssel számukra is alanyi jogon lehetőséget teremt a segélyre.

Transznacionális gazdaság- és nemzeti migrációs politika

A XX. század második felében, az 50–60-as években azt tapasztalhattuk, hogy a határokon áthúzódó korábbi kapcsolatok, mint pl. a gyarmati, állami-hatalmi egyetértésben zajlottak. A 70-es években kezdődött globalizációhoz kapcsolódó transznacionális törekvésekben az állami szerepek csökkennek, partikuláris érdekek jelentek meg és annak vagyunk tanúi, hogy a nemzeti területeken zajló folyamatokban az állam alárendelt szerepet játszik. Az áru és tőke szabad áramlását keresztezi a határellenőrzés szigorodása, ezzel az állami szerepek ellentmondásossá válnak. Az államnak a gazdaság határok nélküli terjedése mellett érdekében áll a biztonság feltételeinek a megvalósítása. (Saskia 1996) Különösen jól érzékelhető ez a munkaerő-toborzásban és a hazai gazdaságokból úgynevezett kivett ipari szabad területeken.

A határok szerepének változása, az átjárhatóság visszahat a migrációs politikára. Paradox helyzet, hogy a biztonságpolitika az unió külső határait ellenőrzi, a gazdaság ezen határok áteresztőképességét is szeretné növelni. A korábbi évszázadok nemzetgazdasági szerepe megváltozott, és ma a globális gazdaság az egyes nemzetek területén működik. Ezzel nemcsak a nemzeti határok, de a nemzetgazdaságok is eltűnnek, és ez maga után vonja a gazdaság nemzeti szabályozásának új kereteit is. A fejlődés egy bizonyos szakaszában a politikai törekvés sürgette a bővítést. Napjainkban azt tapasztaljuk, hogy a gazdasági érdek fokozza. A jelenlegi helyzetben, a gazdasági sürgetés erősebb, mint a politikai princípiumok megvalósítása. Amennyiben a nemzeti szerepek mérséklődnek felmerül a kérdés, mi várható a migrációs politikában? Lesznek-e a nemzetközi gazdaságban nemzeti stratégiák? Vagy itt is konvergálnak a célok és eszközök, és globális gyakorlat várható?

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 29

Egyre megszokottabbá válik, hogy az üzleti életben vezető szerepet betöltő személyek ülnek le a migrációs stratégiát alkotó tárgyalóasztalokhoz. Védelmükbe veszik a képzetlen és jogszerűtlenül tartózkodó munkásokat, mert szükség van rájuk, és érvelnek amellett, hogy a magasan képzettek minél több beutazási lehetőséget kapjanak. A rugalmas nemzetközi irányítás vált döntővé. A tőke meghatározó szerepe, a cégek nemzetközi funkcióinak a kiteljesedése azt eredményezte, hogy a pénzáramlás és a fejlett társasági szolgáltatások hálózzák be a világot, és egységesen kezelik a folyamatokat. A nemzeti jellemzők veszítenek jelentőségükből. A globális tőke arra törekszik, hogy a nemzetközi tőke kihelyezését a legjobb feltételek között biztosítsa. Ennek működési körébe tartozik az ember, az áru és a tevékenységek mobilitása. A XXI. század kérdése az lesz, miként lehet motiválni az egyéni érdekeket ebben a gazdasági rendszerben? Lehet-e térben függetlenül gondolni az emberekre és a termelési eszközökre? Milyen legyen a termelés, és az emberi erőforrás térbeli elmozdulásának a kapcsolata?

Ezen alapszik a migrációs politika sikere, hatékonysága. De van-e egyáltalán migrációs politikája az egyes országoknak, s mi több, ma már nem az egyes országok döntésén múlik a sikeres végrehajtás, hanem a stratégiák közelítésén, egyeztetésén. A statisztikai adatgyűjtés, -rendszerezés és a közlés tükrözi a nemzeti törekvéseket. A külföldiek bejutási esélyét számottevően növeli az, ha megismerik az elvárásokat, a jogi utakat és a lehetőségeket. A tapasztalatok azt mutatják, hogy azok, akik távoli tájakról érkeznek, azok előzetesen jobban megismerik a bejutás jogi lehetőségeit, mint azok, akik csak kisebb távolságból próbálkoznak a bejutással.

2.2.4. Mire tanít a migráció kérdése

A nemzetközi migráció kérdése a tudományos elemzések többségében a demográfia részét jelenti. A népesség térbeli átrendeződésének vizsgálata elmaradt a másik két demográfiai esemény, a termékenység és a halálozás feltárásától. Még a 90-es években is számos ország az előre számításában nem vette figyelembe a népesség áramlásának kérdését. A migráció iránt a XX. század utolsó évtizedeiben halaszthatatlan elemzési igény nyilvánult meg, ennek megállapításai hatással voltak az adatgyűjtésre és a stratégia kialakítására.

A XXI. században – összefüggésben a demográfiai átmenet negyedik szakaszával – tanúi vagyunk a születési szám általános visszaesésének. Az eddig mellőzött migráció eseménye meghatározóvá vált mind a népesedés, mind az adott ország politikai folyamataiban. A vándorlások mértéke volumenében és tovagyűrűző hatásában akkora lett, hogy ezzel meghaladta a többi demográfiai eseményt. Szignifikáns növekedése, a fejlett országok befogadási és népjóléti politikáját érintő hatása, valamint a küldő országok felé áramló, a nemzetgazdaságot befolyásoló mértékű hazautalás kiemelt érdeklődést okozott. A nemzeteket átfogó kulturális, nyelvi és azonossági kapcsolatai hatással voltak a stratégia készítőire, ami a migráció zavaró hatásainak növekedésével hozható összefüggésbe.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 30

A migrációval kapcsolatos nemzetközi politika értelmezése visszavezet bennünket ahhoz, hogy a hazai érdekként megnyilvánuló államérdek, mennyire távol esik attól a bevándorlói összetételtől, akik az adott országban szeretnének élni. A befogadók az érkezők magatartását úgy képesek a legjobban megérteni, ha ismerik az őket motiváló célokat, így mindkét oldal számára jobban illeszkedő belépési és alkalmazkodási gyakorlat kialakítása lehetséges.

A migráció tanítása során érinteni kell a tényszerű ismereteket, a rendszerezett és elméletileg is megfogalmazható hatásokat, valamint az alkalmazható és ajánlott politikai gyakorlatot (témák, trendek, területi jellemzők, szabályszerűségek és ezek hatása a sajátos társadalmi, gazdasági folyamatokra). De nem szabad megfeledkezni arról, hogy a számok mögött emberi sorsok állnak. A folyamatok megismerése arra tanítja a hallgatóságot, hogy törekedjen mások kultúrájának megismerésére, érezze át a beilleszkedés nehézségeit egy új környezetben. Ki munkát vált, sokszor hazát is kell váltson. A migrációs kurzusok során a résztvevők számos kultúrantropológiai kérdéssel találkoznak, ami elősegíti mások viselkedésének a megértését. A hallgatók többsége fiatal, így az előadóknak a kérdés iránti fokozott érdeklődésével lehet számolni.

A világ nemzetközi migrációjáról beszélünk, miközben a mozgás a Föld lakosságának csak kis hányadát érinti. A Föld lakosságának alig 3%-a vesz részt évente a folyamatban, és nagy régiók kimaradnak ebből. Mindez azzal is összefüggésben van, hogy a jelenlegi migráció is történelmi gyökerekre nyúlik vissza. Magát a migráns fogalmát is rendkívül széles értelemben használják. Vannak olyan országok, ahol az a személy, aki nem az adott országban született, már migránsnak számít (Zlotnik 1998). Ilyen értelemben M. Marrus nézőpontja szerint a vándorok „gyökértelenek", „nem kívánatosak", mint azt híres könyvének címeként is használja, ezzel igen közeli értelmezést jelentetett meg.[21]

Kétségtelen, hogy maga a migráció folyamata kifejez egyfajta belső és a környezettől függő/külső frusztrációt, ami új környezet keresésére, elmozdulásra késztet (Rédei 1989). Így beszélünk:

- személyiségből fakadó érdeklődés és önálló döntés alapján megvalósuló mozgásról,
- környezeti kényszerből adódó mozgásról, (mint nemzeti, nemzetiségi, etnikai, vallási, politikai hovatartozásból levezetett),
- jogi értelemben jogos vagy jogszerűtlen, dokumentálatlan tartózkodásról,
- idő tekintetében állandó, huzamos és ideiglenes tartózkodásról,
- motiváció szerinti végrehajtott mozgásról (pl. jobb feltételek között élni).

A lehetséges hatások szempontjából meghatározó jelentőségű az, hogy mely globális kultúra, gazdasági folyamat kapcsolódik be a nemzetközi migrációba. Az tapasztalható, hogy a nemzethatárok eddigi elválasztó szerepe és funkciója megváltozott. Azon földrajzi helyek váltak a tőkeérdeklődés, a logisztika, a vámáruraktárak fő helyszínévé és ezzel a munkaerő-kereslet térségeivé, amelyek határmenti régiók voltak. Egyes helyeken a tőke, az áru, a szolgáltatás és a munkaerő szabad

21 A köznyelv nálunk is használja a jöttment kifejezést.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 31

áramlása korlátozás nélkül és összhangban valósult meg, ezen kevés hely tekinthető a szabad áramlás igazi helyszínének. Az itt kialakuló helyzetre új válaszokat kell adni. Ezzel összefüggésben az alábbi szempontokat lehet kiemelni:

Az egyik a történelmi folytatás, ami a felfedezéseket és a gyarmatosítást követően a '70-es években elindult globalizációval a Föld egészére kiterjedő, átfogó mozgást valósított meg. Számos áramlás alapjai történelmi kapcsolatokon alapulnak, vagy tapasztalható a belső mozgás folytatódása a határok szerepének eliminálódásával.

A másik az értelmezéshez kapcsolódó folyamatosan mozgó, pl. nomád, vadász életmódtól vezet a jobb és emberibb életminőség felé. Ennek a mozgásnak a tengelye a túlélés érdekében a környezettel elérhető jobb összhang megvalósítása, amit napjaikban fenntartható fejlődésnek nevezünk.[22]

A Föld egészében és az egyes országok esetében is tapasztalható a délről észak felé, a globális városok felé irányuló mozgás, amely a gazdasági fejlettséggel van összefüggésben. A gazdasági tevékenységek földrajzi kiterjedésének változása, értelemszerűen hozta létre a lakosság mozgását. Míg a primitív életmód nem kívánt nagy távolságokat, később a népvándorlások már hatalmi területeket kívántak fennhatóságuk alá helyezni, addig napjaink kutatási és fejlesztési központjai a világ egészéről toboroznak magasan képzett szakembereket. A munkát akár virtuálisan is képesek távoli tájakon végezni, szükségtelenné válik a térbeli mozgásuk.

A világon megnövekedett migráció egyik fontos részét az jelenti, hogy a nők bekapcsolódtak a mozgásba. A nők függetlenedése számos országban családi, nemzetiségi konfliktushoz vezetett. A migráció gyakorta az országukban jellegzetes másodrendűségüket és elzártságukat változtatta meg, sokszor kedvezőbb helyzetbe hozta őket, mint a férjüket, ezzel számukra új távlatok nyíltak, de a családdal konfliktusba kerültek.

Módosult a munkavégzés és az otthon értelmezése azáltal, hogy valakinek a munkája akár éveken keresztül más országban valósul meg. Több szerző is rámutat arra, hogy noha a globalizáció gazdasági alapú, szabad kereskedelem útján valósult meg, mégis erős kulturális, társadalmi és jóléti hatású. Az országok eltartóképességük javítására gondolnak akkor, amikor hívogató politikát folytatnak. A migránsok azokat az országokat preferálják, amelyek jóléti szolgáltatása magas színvonalú, mert így nemcsak jobban lehet keresni, de szolgáltatási többlethez is lehet jutni. Ez a kettős hatás nyilvánul meg a fejlett országokba irányuló mozgásban.

A térbeli kutatások megkülönböztetnek földrajzi helyhez és értékhez való kötődést. Ez jelentette annak a gondolatnak is a kiindulását, amely azon alapul, hogy fejlesztéssel helyben lehet tartani az emberek egy részét (OECD 1993). Egy

22 Ebbe beletartozik a területileg szétterülő mezőgazdasági műveléstől a koncentrált ipari-technológiai és urbanizálódási folyamatig vezetően több dolog. A kereskedelem és a tőkeáramlás ennek a csúcsa. A paraszti létből városlakóvá lenni együtt járt a centrumok felé történő elmozdulással.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 32

másik országban megvalósuló fejlesztés – véleményem szerint – a tömeges kiáramlás korlátozásának lehet egyik eszköze. Az adott helyen történő regionális fejlesztés lehetőséget teremt arra, hogy társadalmi felemelkedés induljon el. Ismeretes, hogy a térbeli mobilitás a társadalmi mobilitás leggyorsabb csatornája (Róbert P. 1993). Ennek helyben történő biztosítása átmenetileg kedvező, de nem tekinthető mindenható és egy életre szóló megoldásnak.

A migrációs politika megismerése nem csupán azok számára lehet érdekes, akik már elhatározásra jutottak – más országban akarnak élni –, de azoknak is, akik ezt csak latolgatják. Fontos, hogy az itt átgondolásra kerülő kérdések között legyenek hosszú távú érdekek is. Például mennyiben járul hozzá az érkezők képzettsége az ott élők humántőke-fejlesztéséhez? Hogyan tartják a kapcsolatot az otthoniakkal? Rendelkeznek-e azokkal a feltételekkel, amelyek kielégítik a jogszerű tartózkodás vagy bevándorlás feltételeit? Milyen előnyökkel és hátrányokkal jár az elvándorlás? Az elvándorlással milyen események maradnak el a küldő országban, miként alakul át az ott maradó populáció struktúrája?

A világban nő azoknak az országoknak a száma, amelyek meg kívánják válogatni, kiket engednek be. Az UN International Migration Report 2002 szerint 1976-ban az országok 7%-a tartotta túl alacsonynak a befelé irányuló mozgást, és 86%-a volt elégedett annak mértékével, 2001-ben már csak 2%-a tartotta alacsonynak és 75%-a volt elégedett a befelé irányuló mozgással. Mindez azt támasztja alá, hogy az országok növelték a befogadás tudatosságát azzal, hogy célokat fogalmaztak meg, és ennek megvalósításához támogatást rendeltek. Napjainkban a fejlett országok fele, a kevésbé fejlett országok ennél nagyobb hányada válaszolta azt, hogy be kíván avatkozni a migrációs folyamat alakulásába. Ezen gyakorlatnak a kialakítása – legyen az biztonsági avagy haszonelvű –, kezdetét jelenti a nemzeti migrációs politika formálódásának. A XX. század a nemzeti migrációs politikák megfogalmazásának (promigrációs) és gyakorlatba ültetésének az időszaka. A legtöbb ország arra az elhatározásra jutott, hogy akkor növelhető legjobban céljainak elérése, ha az általuk kitűzött célok közelítenek a szomszédokéhoz, és figyelembe veszik a potenciálisan küldő országok jellemzőit. Ezzel a nemzeti szuverenitás korlátozódik, de együttesen jobb eredményeket lehet elérni (Sallai–Ritecz 2003, lásd még a schengeni országok határ-ellenőrzési gyakorlatát!).

Az országok nemzeti migrációs politikája sajátos kérdések (pl.: népesedés, munkaerő-piaci kereslet) mentén formálódik. Az ezredfordulóra jellemző volt ezeknek a nemzeti politikáknak a megjelenése és céljaiknak közelítése. Ez utóbbi annak a felismerésnek köszönhető, hogy a célok és eszközök konvergálása egy közös rendszerhez vezet, ami hatékonyan képes ellenállni (pl.: schengeni egyezmény) a migrációs nyomásnak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 33

3. A migráció hatásai

A népesség térbeli elmozdulása nemcsak az esemény megvalósulásának időpontjában, hanem azt követő hatásaiban hordoz nagy jelentőségű változásokat. Megvalósulnak és elmaradnak események, a migráns magával viszi korábbi környezetében szerzett tapasztalatait, és ezek nem azonosak, a befogadó régióban élőkével. Ezen hatások közül a következőkben a népesedésre, a munkaerőpiacra, az otthoniakkal való kapcsolattartásra, a szociális és a kulturális hatásra térünk ki. Mivel a folyamat irányítása az elérhető következményeket hasznossá vagy éppen konfliktusossá teheti, ezért a folyamat menedzsmentjével is ebben a részben foglalkozunk.

3.1. A demográfiai hatások

3.1.1. Globalizáció és népesedés

A címben jelzett kapcsolat két irányban elemezhető; miként hatott a globalizálódó világ a népesedés folyamataira, és miként hatottak a demográfiai folyamatok a világgazdaság folyamataira. A gazdasági integráció elmúlt évtizedeiben bekövetkezett térbeli kiterjedésében vajon milyen meghatározottságot jelentett a fejletlen területek korábbi demográfiai robbanása.

Manapság gyakran beszélünk a termékek, szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlásáról, amelynek ősi útjai akár történelmileg is ismertek mint a Selyemút, a Só útja, a Borostyánút. Ezek nemcsak az áruk útját jelezték és őrizték meg a történelemben, hanem a gazdagodással együtt megjelenő igények „terelték” az új termékeket, a piacot is erre, és ezzel együtt az embereket is ezen kereslet felé. A történelemben, több esetben nem is a termékekről írtak, hanem a velük együtt érkező járványokról, amelyek a lakosság számát drámaian csökkentették, és több évtizedes korösszetételi vagy elnéptelenedési hullámokat indítottak el. Kevesebb szól arról a történelemben, hogy ezek egyben a korabeli innováció útjai is voltak. Ezek az egyedi útvonalak a XIX. század végére már hálózattá alakultak.

A gazdasági globalizációt három jellemző szakaszra bontva, beszélhetünk:

- 1850–1914 közötti gyarmatosításról,
- 1914–45 közötti újraindított globalizációról és
- a világ egészére kiterjedő transznacionális vállalatok által irányított integrálódásról. (Szabó A. F. 2000)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 34

A következőkben az utóbbi időszakra vonatkozó összefüggésekre kívánjuk az olvasó figyelmét felhívni.[23]

A világon fennálló aszimmetrikus kereskedelmi liberalizáció következtében a fejlett világban egyre magasabb GDP-értéket érnek el, míg a szegény országokat a túlnépesedés és a kereskedelmi kapcsolatok korlátozottsága sújtja.

1965-ig a nagy bevándorló országok alig vettek tudomást a harmadik világban jelentkező demográfiai nyomásról. Amikor is kimerültek a civilizált világ migrációs forrásai, és az 50–60-as évek demográfiai robbanásának következményeként nagyarányú migráló munkaerőforrás jelent meg a világ piacán, akkor indult el a folyamat irányítása, az úgynevezett migrációs menedzsment. Ez az időszak egybeesett éppen a nagyfelvevő országok gazdasági megtorpanásával, és az olajválság okozta gazdasági recesszióval. Ettől az időszaktól vált alapvető igénnyé, majd később kényszerré, a fogadó és a küldő országok közötti párbeszéd, dialógus.

Ennek egyik első megnyilvánulása volt az a gazdaság-politikai meggyőződés, miszerint, hogyha fejlesztéseket valósítanak meg ezekben az országokban, akkor helyben tudják tartani a népességet. Tény, hogy ez a gyakorlat csak részlegesen valósult meg. A fejlesztések kevés értékelhető eredménnyel jártak, csak kismértékben tudták a képzetlen tömegek kiáramlását mérsékelni. A migrációs folyamat irányításában az állam hatása gyengült, nőtt az egyes személyek tudatos migrációs döntése, és több információt gyűjtöttek a célterületekről. Ez a befogadókat is nagyobb figyelemre késztette, és a nemzeti végrehajtás során igyekeztek ellenőrzésük körébe utalni a folyamatot, és ennek hatására születtek meg a nemzeti migrációs politikák. Hamarosan bebizonyosodott, hogy a célok akkor tudnak hatékonyan megvalósulni, ha az egyes országok céljai és eszközei közelítenek egymáshoz. Ennek keretében alakultak ki a regionális együttműködések.

A 90-es években már az olajban gazdag országok is korlátozták a befogadást, és hazatérésre bíztatták korábban elköltözött állampolgáraikat, valamint a váratlanul bekapcsolódó Kelet-Európa, Kína bővítette a lehetőségeket. Közben a térbeli elérhetőség, a kommunikáció és a turizmus hallatlan mértékben növelte az eljutás lehetőségét és előkészítettségét. A korábbi korszakokhoz képest megemlítendő az a tény is, hogy a születéskor várható átlagos élettartam nőtt, és ezzel is növelte a vándorlók számát, a térbeli egyenlőtlenség szívó hatását.[24] A jóléti államok a demográfiai átmenetnek most abba az időszakába érkeztek, amelyben a születés és a halálozás egyenlege, a természetes folyamatok szerepe kiegyenlítődött, ezzel a migráció hatása még hangsúlyosabbá vált. A termékenység mérséklődése csak a század második felében következett be, tehát a halandóság javulásával együttesen fiatalodás és nagyarányú népességnövekedés következett be. Ezen országok gazdasági stagnálása, a foglalkoztatás bővülésének lemaradása, taszítóerőt jelentett a helyben élő lakosságra.

23 Bővebben olvasható La Croix-Mason-Shigeyuki: Population and globalization, Southeast Asian Studies 2002/dec. pp. 240–247.

24 A küldő országokban drámai volt a változás. Például Kínában és Indiában az élettartam a XX. század elején csak 24 év volt!

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 35

2. táblázat. A világ népességének megoszlási arányai kontinensenként 1820–2050 (%)*

	Nyugat-Európa	Észak-Amerika	Dél-Európa	Kelet-Európa	Dél-Amerika	Ázsia	Afrika
1820–1870	21,6	17,9	3,3	26,5	9,2	16,5	5,1
1870–1900	11,2	13,4	1,5	22,3	8,5	39,1	4,1
1900–1950	6,4	9,5	2,5	8,2	10,4	49,6	13,5
1950–2000	2,0	4,7	1,9	3,1	10,3	63,1	14,9
2000–2050	–0,9	4,3	0,7	–2	9,3	54,7	33,8

* A sor összesen jelenti a 100%-ot.

Forrás: UN 2001

A *2. táblázat* bemutatja azt, hogy a világ népesedése fokozódó mértékben függ Ázsia demográfiai magatartásától. Az 1950-es években megszületett nagy létszámú korosztályok munkaképes korba érve, a korábbi demográfiai boomot követően, migrációs robbanást okoztak. A Földön termékenységnövekedés, ezt követően migrációs átmenet, és ezzel civilizációváltás ment végbe. A drámai változás az életkor szerinti összetételben még számottevőbb, ami fokozza a generációk egymásra utaltságát. A népesség számának növekedése, a fiatal korösszetétel és hosszabb élettartam, hatással voltak a tőke által értékelt piaci-fogyasztói lehetőségekre.

A globalizáció hatása a népesedésre a következőkben foglalható össze:

- a világon eltérő demográfiai átmeneti típusok egy időben vannak jelen,
- a népesedéspolitika hatására a termékenységi és a halandósági magatartás jellemzői közelítenek egymáshoz,
- elkerülhetetlenné vált az országok párbeszéden alapuló együttműködése.

Felmerül a kérdés, hogy mi lenne a párbeszéd alapja? A globalizáció, annak a térbeli sokszínűségnek a lehetőségét használja ki, hogy az életkori, minőségi igények, a vásárlóerő növekszik, és mennyiségileg is felfut a piac.

Az elmúlt évtizedekben a világ szétvált abban is, hogy a fejlett része a szellemi és pénzügyi tőke növelésében jeleskedett, míg a szegényebb fele a fizikai munkaerőben. Azok az országok, amelyeket „tigrisek", csodagazdaság címszó alatt emlegetünk, éppen abban ugrottak ki, hogy képesek voltak a tőke és munkaerő hányadát emelni. Ezzel megteremtették annak a lehetőségét, hogy ne csak a tőkétől, a várható befektetéstől függjenek, hanem a demográfiai változásokat a tőke és munkaerő arányaiban is megvalósítsák. Felismerték azt, hogy a nemzetközi üzleti élet akkor kiszámíthatóbb, ha stratégiai jelentőségű szellemi hozzáadott értékre épül. Ezzel összefüggésben nemzeti oktatási tevékenységüket felzárkóztatták, és sok hallgatót küldtek más országba tanulni.

Ha összehasonlítjuk ezen országok 60-as évekbeli GDP-értékeit a 90-es évekével, azt tapasztaljuk, hogy a „csoda" alapja a humán befektetéseknek köszönhető, és ennek növekedési mértéke meghaladta a demográfiailag igényelt arányt. A tőke jelentős hányada származott otthoni megtakarításból és kisebb arányban nemzetközi befektetésből, ami tovább növelte függetlenségüket.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 36

A gazdasági tevékenységek átstrukturálódásában annak is katalizáló szerepe volt, hogy a feldolgozóipar a fejlett országból átkerült a munkaerőben bővelkedő és olcsó világrészekbe. A termelés térbeli és ágazati átrendeződésével, a globális kereskedelem is módosult.

A demográfiai átmenet azonban még nem fejeződött be, Afrika és Ázsia egy része még ennek a folyamatnak a kezdetén tart. A világ egyes részein megvalósult szocializációs folyamatok hatással vannak a befogadó országokra is. Nevezetesen ha az érkezők és a fogadó országok lakóinak iskolai végzettsége igen eltér, akkor a befogadók kénytelenek átvállalni a felzárkózás költségeit. Például a külföldön tanulás esetén is eltér a szituáció akkor, ha fejlett országból, kultúrából érkezik valaki, vagy alacsony gazdasági és a szocializációs fejlettségű régióból.

Már több migrációs kutató is felvetette azt a gondolatot (ha az ember pénz volna), miszerint a népességmobilitással átvitt úgynevezett társadalmi költségek kompenzációjával foglalkozni kell. Ezzel akár egy új forrás is teremtődhetne a szegényebb országok szellemi veszteségének kompenzálására.

3.1.2. Globális migrációs folyamatok

Azoknak a száma, akik évente letelepedési vagy tartózkodási célból átmenetileg más országba lépnek közel 190 millió, a világ népességének 3%-a. Ebből 70-90 millió munkavállalási célból lépi át az országhatárt, aminek 62%-a a fejlett világban keres lehetőséget egy jobb életre. Az elmúlt tíz évben a munkavállalási célú mozgás megkettőződött, ami közvetetten utal az alkalmazkodásra, és az is igaz, hogy az otthoni reménytelen körülmények hajtják az embereket egy új ország felé. Ennek a mintegy 70-90 millió embernek a négyötöde az Amerikai Egyesült Államok felé megy. Mivel a fejlődő országokban már nincs olyan kereseti eltérés a vidék és a város között és kisebb az igény a háztartási munkában foglalkoztatottakra, különösen felgyorsult a nők külföldi munkavégzése. Az Öböl országaiban élő családok nemcsak megengedhetik, de szokássá vált a házkörüli teendőkre alkalmazottat szerződtetni.

A világ migrációjának 32%-a érkezik az európai kontinensről. A világ migrációjának 29%-a (50 millió fő) Ázsiából, 23%-a (41 millió fő) Észak-Amerikából, 9%-a pedig Afrikából származik. Az elmúlt két évtizedben kétszeresére nőtt a világ migrációja, ami a legtöbb országot arra késztette, hogy ne válogatás nélkül engedje be az odakívánkozókat.

A világon mintegy 12-15 millió fő humanitárius befogadásával számolhatunk, akik természeti csapások, etnikai villongások vagy politikai üldöztetés miatt kényszerülnek más országban menedéket kérni. Ebből 3 millió fő a fejlett világban kapott befogadást. Napjainkra már az ENSZ-tagállamokból 140 ország fogadta el az 1951-es Genfi Konvenciót. UNHCR (United Nation High Comission for Refugees) a menekültek ellátása mellett, segélyeket nyújt a mintegy 7,5 millió menedéket kérő ellátásához.

A jogszerű belépésekről megbízható adatokkal rendelkezünk, de minden jogszerűhöz tartozik bizonyos mennyiségű illegális belépés vagy tartózkodás. Ebből

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 37

a tényből kell kiindulni a stratégiaalkotónak is, amikor javasolják a migráció növelését, mert ez egyben a nem legális migráció növekedését is jelenti. Az USA-ban az illegális migráció arányát 25%-ra teszik, hasonló arányok kerülnek közlésre a mediterrán országokban, ahol a tengerpart ellenőrzése hiányos. Franciaország és Németország 5-5%-ra becsüli és a többi nyugat-európai országban ennek mértéke 10-12% között mozog. Nem lehet egyértelmű fogalmakat alkalmazni arra a mintegy 1,3-1,5 millió tengeren szolgálatot teljesítő személyzetre, akik jellemzően Fülöp-szigetekről, Indiából, Kínából és Török- és Oroszországból toborzódnak.

3.1.3. A migráció célpontjai a városok

Megfigyelték, hogy a bevándorlók és a tartózkodók többsége a városokba, különösen a nagyvárosokba igyekszik. Azok a városok, ahol többféle kultúra virágzik nagyobb globális, gazdasági és társadalmi függetlenséget élveznek. Az érkezők a városokat sokirányú és új tevékenységekkel színesítik. A kulturális gazdaság a városok új vonzó erejét jelenti.

A migránsok a feltételezések szerint azért igyekeznek a városi településekre, mert itt a beilleszkedésnek a szabadosabb környezet kedvez, sokan a korábbi bevándorlókkal itt találnak kapcsolatot, ezeken a helyeken több lehetőség nyílik, hogy munkát kapjanak vagy üzleti tevékenységüket elindítsák. A piaci tevékenységhez térben is közelebb élni nemcsak rugalmas szolgáltatást, de szinte állandó jelenlétet jelent. Az USA-ban a 100 legnagyobb városra elvégzett kutatások eredményeként azt állapították meg, hogy az elmúlt évtizedben a nemzetközi migráció útján érkezettek növekedési aránya elérte a 54,8%-ot. Ebből a szuburbanizációs területeken 63,7%-os, a városok központi részein pedig 21,7%-os növekedést figyeltek meg. A megvizsgált 100 város egyharmadában a belső részeken nem tapasztaltak migrációból származó lakosságszám-növekedést.

A történelem számos esete bizonyította, hogy csupán a jelenlét nem elegendő egy harmonikus multikulturális kép kialakulásához. Az együttműködési készségre, megértésre van szükség. Ellenkező esetben azzal is találkozhatunk, hogy az etnikai konfliktusok háborúhoz vezetnek, és ezzel a turizmust, a gazdasági befektetést is elűzik a városból. Meg kell tanulni együtt élni a különböző kultúrákkal, és a városoknak törekedni kell ennek megismerésére, nyitottnak és befogadónak kell lenni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a városokban eltérő migrációs szabályokat, végrehajtási gyakorlatot kell kialakítani, ami a migráció regionális gyakorlatát erősíti.

A legtöbb város azt a gyakorlatot folytatja, hogy az oktatásban, egészségügyben nem kívánja, nem tudja növelni közkiadásait a különféle nemzetiséghez tartozókhoz igazodó szolgáltatásokkal. Előfordul az is, hogy mecénások éppen a kultúra terjedése érdekében nyújtanak támogatást, pályáznak meg forrást. A bevándorlók többsége a városok központi részein telepszik le, kivéve azokat az eseteket, amikor az uralkodó család vagy nemzetközi szervezetek a központi részek megújítását elvégezték és ezzel az ingatlan árak magasak is maradtak. A 80-as évek után jellemzővé vált az a megoldás is, hogy a belső részekről kiáramló lakosság helyére

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 38

kerültek a bevándorlók. Jellemző volt az is, hogy a város környéki agglomerációs területekre áramlottak ki, és erős etnikai kapcsolatokat, gettókat alakítottak ki. A legutóbbi időszakban azt figyelték meg, hogy az új települések váltak jellemző migrációs célponttá.

Mivel a városba érkező migránsoknak gyakorlatilag mindenre szükségük van, ezért fogyasztói piacot jelentenek, pezsdítik a városrész életét. Az utca képe, a forgalom, a boltok és azok árukészlete igazodik az ott élők igényeihez, és egy ponton túl a szociális kirekesztés helyett, homogenizáció következik be.

Különösen a metropoliszok esetére jellemző az, hogy olyan nagy területre terjed ki fennhatóságuk, hogy az aktuális politikai helyzet határozza meg azt, miként alakul a kormányzás tartalma és kiterjedési területe. A hatóságok gyakorta alulbecsülik helyzetüket és szerepüket a kérdésben.

A városok gazdaságában érzékelhető tevékenységi átmenet – az ipar visszaszorulása és átalakulása szolgáltatói tevékenységgé – mértékének megfelelően nő azoknak a városi irányító testületeknek az aránya, amelyek a tudásvezérelte gazdaságban új lehetőségeket látnak. A magasan képzettek letelepedésével ugyanis csökken a marginalizált csoportokkal szembeni ellenállás. A város nemzetközi felemelkedésének egyik lehetőségét ők közvetítik. Az ő beilleszkedésük elősegítése a város jövőjének kulcskérdését jelenti. Felfutás esetén az általuk közvetített kapcsolati tőke számottevő mértékben növeli az új kilátásokat.

A városi kormányzásnak számos lehetősége mutatkozik arra, hogy a már hosszabb ideje ott élő, ott született lakosság és az újonnan érkezettek közötti kapcsolatokat e módon lehet összekapcsolni. A kormányzás magában foglalja a kormányzati testületeket és az állami szervezeteket, a nem kormányzati civil szerveződéseket.

A kormányzás alapvető módosulását az határozza meg, hogy a helyi gyakorlat a helyi szükségletekből indul ki. Az elmúlt évtizedben a helyi önkormányzatok demokratizálódása zajlott, és ezzel összefüggésben a helyi ügyekben az ott élők aktívabb képviselete valósult meg. Tudni és formálni akarják a jövőbeli folyamatokat. Néhány helyen erre vonatkozó kísérletek ajánlásait foglalják össze, mint a Metropolitan Human Right Project, Portland és Oregon. A legtöbb ajánlás a tanköteles korúakra vonatkozik, és rajtuk keresztül kívánják megszólítani a családjukat is.

Arra is találunk példát, hogy a migránsok szegregálódási területét terület-felhasználási fejlesztés érinti. Például kedvező helyen lévő, de rossz lakásállománynyal rendelkező városnegyedben vagy külvárosban üzleti tőkével támogatott megújulás készül. Ebben az esetben az ott lakók egyfajta „exportálása" valósul meg egy közeli helyen.

A legtöbb város vezetése a napi élet, de a társadalmi csoportok szempontjából is döntő fontosságúnak tartja a közlekedést és a térbeli elérhetőség kérdéseit. Lehetővé kívánják tenni a város „teljes területének" használatát. Fontosnak tartják a már ott élők és a lakást keresők közötti kapcsolat létrejöttét. Toronto város vezetése számos olyan tapasztalattal rendelkezik, hogy a növekvő lakosságszám ellenére miként lehet élhető módon várost alakítani.

Vitathatatlan tény, hogy a világ legtöbb városi testülete foglalkozik a nemzetközi bevándorlás hatásaival és a társadalmi-gazdasági befogadói környezet ki-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 39

alakítását célozta meg. A társadalmi különbözőségek megléte mellett nő annak igénye, hogy több kultúra együttélését biztosító környezet épüljön. Már abban is történt egyeztetés és született testületi határozat, hogy a városi vezetés támogatja a migránsok integrálódását avagy asszimilálódását, és ennek érdekében támogatási forrást keresnek.

3.1.4. Az EU-integrálódás kihívásai

A migráció kérdése a kontinens szempontjából folyamatosan növekvő jelentőségű. Alapvetően a gazdasági szerepek megtartása és az előnyök növelése a cél, illetve annak elismerése, hogy a migráció múltbeli kezelése nem volt megfelelő. Az európai országok eltérő módon vélekednek a migráció hatásairól és kezelik az integrálódás kérdését.

Mintegy 14 millió fő, az európai népesség 4%-a tartózkodik, és telepedett le a kontinensen. A migránsok sokszor koncentrált elhelyezkedése csak fokozza a hatásokat, mivel a városi területeken, és bizonyos régiókban nagyobb arányban találhatók. Csupán néhány ország az, amely csak rövid ideje tekinthető bevándorló országnak és kevés gyakorlattal rendelkezik. A migránsok a kultúrát, a munkaerőpiacot gazdagítják, és számos előnyös vonást erősítenek meg. Az integrálódás mértékét a következő szegmensek mentén mérik: jogi részvétel, oktatásba történő bekapcsolódás, foglalkoztatás, egészség, életkörülmények, bűnesetek aránya. A beilleszkedés leggyorsabb és legteljesebb csatornája az, ha házasságot kötnek a már ott élő partnerrel. A külföldiek munkanélküliségét ennek ellenpontjaként tartják számon.

A versenyképesség növelésében, a tudásvezérelt gazdaság-politikai gyakorlat terjedése szempontjából a migránsok jelenléte meghatározó. Európának szüksége van azokra a magas képzettségű és kivételes képességű emberekre, akik a folyamat gyorsításában tölthetnek be vezető szerepet.

Az 1999-es tamperei Európa tanácsi ülés, kifejezte akaratát abban, hogy a harmadik országból származó állampolgárokat integrálja és küzd a kirekesztés ellen. Ennek egyik forráslehetőségét kínálja az unió EQUAL programja.

Az ajánlás a következőkben foglalható össze:

- a jó gyakorlatok és végrehajtás eredményeinek megismertetése,
- folyamatos párbeszéd kialakítása a helyi testület és a külföldiek között,
- a hatóság szolgáltatói hozzáállásának növelése,
- küzdeni az előítéletesség és a társadalmi kirekesztődés ellen,
- áttekinteni azokat a programokat, amelyek egy része figyelembe vehető a migránsok integrálódásának elősegítése érdekében.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy azok az országok képesek jól irányítani a nemzetközi migrációt, akik jól előkészített, akár több éves társadalmi párbeszédet képesek megvalósítani az ott élők és a központi hatalom, a civil szervezetek között.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 40

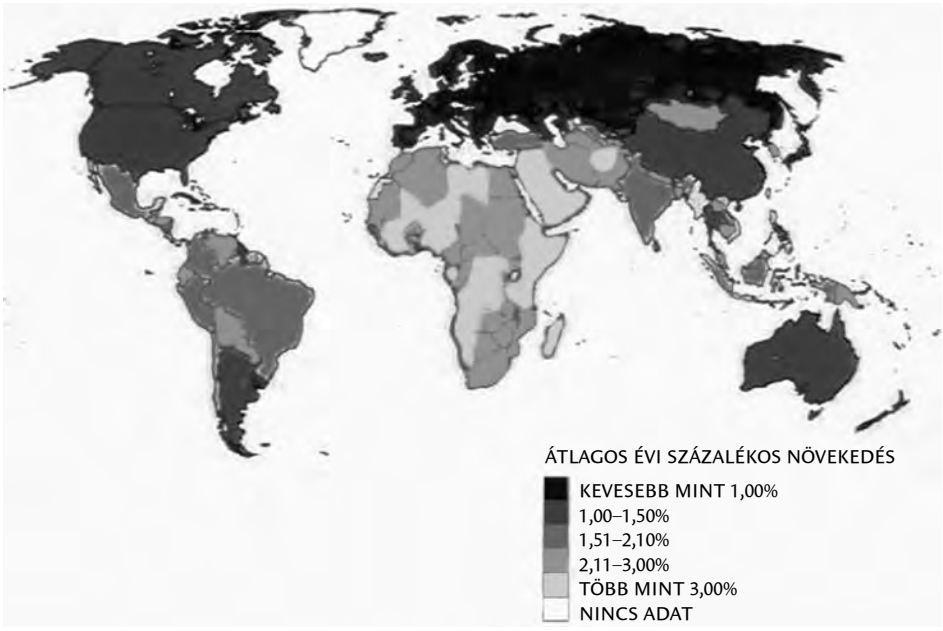
3.1.5. A migráció kora

A migrációs folyamatok alakulása alapvetően befolyásolta a XX. század második felét. Több régió demográfiai egyensúlyát vagy reproduktivitását annak köszönheti, hogy meghatározott mennyiségű bevándorlás fiatalítja, és mennyiségében is növeli a lakosság számát. Ezt az időszakot Castles és Miller (1993) elnevezte a migráció korának. Nemcsak a mennyiségi változás, de számos sajátossága miatt ezt javasolja külön kezelni. Ezek az alábbiak:

- növekvő számú kibocsátó hellyel kell számolni a világban, összefüggésben az emberi jogok teljesülésével és a demográfiai folyamatokhoz képest, a gazdasági helyzet lemaradásával,
- növekvő tömegű a folyamat,
- több formája jelenik meg a mozgásnak, eltérően a korábbi letelepülő és menekült kategóriákhoz képest,
- a nők szabadságjogainak, tanulásának köszönhetően nő a munkavállalás esélye, ezzel családok tömegei jutottak új migrációs lehetőséghez.

A migráció mértéke a demográfiai nyomástól függ (lásd *2. térkép*).

2. térkép. A népesség-növekedési ráta a világban (1998)

Forrás: www.nyf.hu

A bővülő migráció, a sokasodó motiváció nehezíti a folyamat kezelését, a központi célok érvényesítését. Azzal, hogy maguk a migránsok is egyre több információ alapján hozzák meg döntésüket, a nemzeti stratégia formálása kihívást jelent.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 41

3. táblázat. Migrációs egyenleg és népességnövekedés (1995–2000)

Terület	Migrációs egyenleg 1000 főben	Évi átlagos migráció 1000 lakosra számítva	Évi átlagos népességváltozás 1000 lakosra számítva	Migrációnak köszönhető mérték (%)
Fejlett országok	9853	1,7	2,8	60,7
Fejlődő országok	–9853	–0,4	15,9	–2,5
Fejletlen országok	–930	–0,3	23,7	–1,3
Afrika	**1434**	**–0,4**	**23,7**	**–1,7**
Kelet	1027	0,9	25,7	3,5
Közép	–1237	–2,7	26,6	–10,2
Észak	–625	–0,7	19,6	–3,6
Dél	2	0,0	16,0	0,0
Nyugat	–601	–0,5	24,9	–2,0
Ázsia	**–6035**	**–0,3**	**13,8**	**–2,2**
Kelet	–326	0,0	8,7	0,0
Közép	–4621	–0,6	17,6	–3,4
Délkelet	–1484	–0,6	15,3	–3,9
Nyugat	395	0,5	22,1	2,3
Európa	**4751**	**1,3**	**0,3**	**433,3**
Kelet	1778	1,2	–2,0	0,0
Észak	299	0,6	1,5	40,0
Dél	736	1,0	1,2	83,3
Nyugat	1938	2,1	2,8	75,0
Dél-Amerika	–2353	–0,9	15,7	–5,7
Karib-térség	–436	–2,3	10,8	–21,3
Közép	–1745	–2,7	18,5	–14,6
Dél	–172	–0,1	15,2	–0,7
Észak-Amerika	**4652**	**3,1**	**8,5**	**36,5**
Óceánia	405	2,8	13,0	21,5
Ausztrália és Új-Zéland	450	4,1	10,2	40,2
Egyéb	–45	–1,1	21,4	–5,1

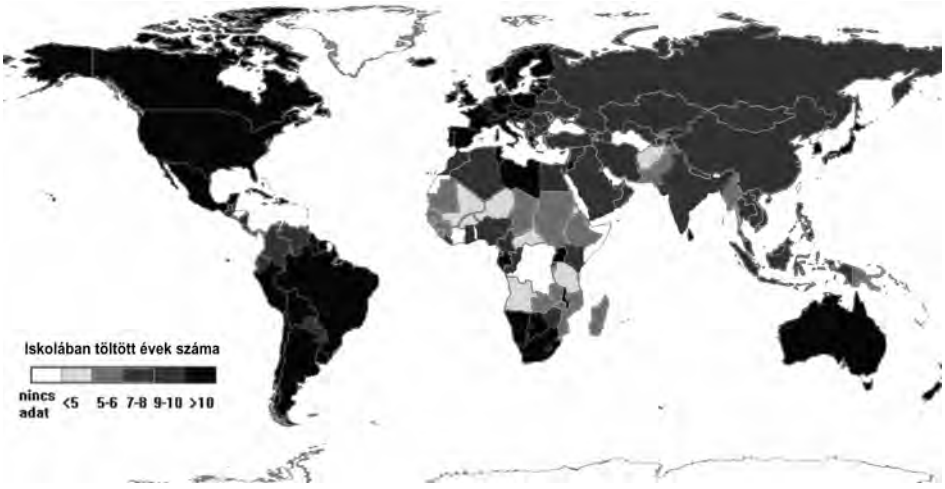
Forrás: UN 1999

A fenti adatok (*3. táblázat*) azt mutatják, hogy a fejlett országok demográfiai helyzete erősen függ a kibocsátó országok népességpotenciáljától. A régiók, kevés kivételtől eltekintve gyarapodnak, és ez csak a fejlett területeken köszönhető a mig-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 42

rációnak. Az ott élő lakossághoz viszonyítva Afrika középső része, és a Karib-térség jelenti a kibocsátói oldalt. A fejlett világ lakosság növekedésének 60%-át a migrációból nyeri és azzal, hogy itt működtetik a legjobb kiválasztási gyakorlatot, a világ egészének kínálatával számolhatnak. Ők a haszonélvezői a globális migráció folyamatainak. Európa lakosságszám növekedésének több mint négyszeresét, a migráció adja. Minden kontinensen találunk küldő és fogadó területeket. Kivételes a mi keleti régiónk, ahol a népesség fogyása jellemző, a demográfiai tartalékok minimálisak. A migráció reprodukcióra ható mértéke még ki sem mutatható.

3. térkép. Iskolában töltött évek száma a világ országaiban (2004)

Forrás: http://portal.unesco.org

Ugyanakkor a lakosság szaporodása nem jár együtt az iskolai képzésben eltöltött idővel (*3. térkép*), így a képzetlen potenciális források növekedése valósul meg. A migrációval elérhető hatások nemcsak mennyiségi, de növekvő mértékben tolódnak el a minőség irányába.

A XXI. században a migráció kihívása kettős horizonton fogalmazható meg. Az USA és Mexikó kapcsolatának alakulása és a szeptember 11-hez kapcsolódó biztonság-politikai kérdések. Az első vonatkozás kiemelten kezeli a jogszerű és dokumentált belépést a tömegesen használt határszakaszon, annak érdekében, hogy a belépőkkel javuljon az elérhető haszon, megvalósuljanak a migrációs törekvések, és ne vonjon el erőforrást az illegális migráció kezelése. A másik vonatkozás az egész világra kiterjedően vezet be új, korábban nem tapasztalt biztonsági előírást, mint például a biometrikus[25] szűrés, amely hosszabb távon adatbázis létrehozásával is szolgálja a globális biztonság kérdését. Nemcsak nemzeti, de egyéni adatvé-

25 A biometrical vizsgálatok jelentik annak összességét, amit a szem írisz vizsgálata, a test hőmérséklete, az ujj lenyomata jelent.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 43

delmi vonatkozásban is számos ellenvetés érkezett, mégis a legjobban az bolygatta fel a világot, hogy ezeknek az úgynevezett biztonsági előírásoknak a költségét, időigényét és megvalósítását az országokra hárították. Azaz globális ellenőrzés valósul meg nemzeti költségkeretek között.

Megállapíthatjuk, hogy az USA gazdasági fejlődése számottevő mértékben kapcsolódik a migráció kérdéséhez. A felnőtt lakosság munkaerő-piaci jelenlétében a migránsok nagyobb szerepet töltenek be, mint csupán a lakosság számának növekedésében. A migráció kérdései növekvő mértékben hatják át a nemzetközi diplomáciai dialógust, de napi életünkben lakóhelyünkön is meghatározó szerepet töltenek be.

3.1.6. A migráció hatása a népesedésre

A migráció folyamatai közvetett és közvetlen hatással vannak a fogadó és küldő ország demográfiai helyzetére, alakulására.

A fogadó ország szempontjából közvetlen hatása lehet a népesség számának növelésében, a korszerkezet és a korfa fiatalításában, mivel a migránsok döntően a 20–35 év közötti korosztályból kerülnek ki. A munkaerő-piaci folyamatokra is pozitív hatással bír, mert a bevándorlók munkaerőforrást teremtenek. Közvetlen gazdasági hatása is érzékelhető a migránsoknak, ugyanis a külföldi munkavállalók fogyasztóként, vásárlóként jelentkeznek a gazdaságban, amely bevételnövekedést eredményez. Demográfiai szempontból közvetett hatás az is, hogy a beérkező fiatalok növelik a célország termékenységét, mert a migránsok gyermekei a fogadó országban születnek meg. Az így megvalósuló fiatalító hatás a célországban és öregedést okozó hatás a küldő országban az egyik legfontosabb jellemző. A népességszám változásában a vándorlás meghatározó szerepet tölt be (lásd *4. táblázat*).

4. táblázat. A bevándorlók aránya az össznépességen belül (%)

Ország	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Belgium	8,9	9,1	9,2	9,0	9,1	9,1	9,0	9,0	8,9	8,7	8,8	8,4	8,2	8,2	8,3
Ausztria	n.a.	6,6	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	8,9	n.a.	n.a.	n.a.
Dánia	2,9	3,1	3,3	3,5	3,6	3,8	4,2	4,5	4,7	4,8	4,9	4,8	5,0	4,9	n.a.
Franciaország	6,3	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	5.6	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Németország	8,4	7,3	8,0	8,5	8,6	8,8	8,9	9,0	8,9	8,9	8,9	8,9	8,9	n.a.	n.a.
Olaszország	n.a.	n.a.	n.a.	1,0	1,1	1,2	1,3	1,5	1,7	1,9	2,2	2,5	n.a.	2,7	3,4
Hollandia	4,3	4,6	4,8	5,0	5,1	4,9	4,7	4,4	4,3	4,2	4,1	4,2	4,3	4,3	n.a.
Svédország	5,6	5,7	5,7	5,8	6,1	6,0	6,0	5,9	5,6	5,5	5,4	5,3	5,3	n.a.	n.a.
Egyesült Királyság	3,2	3,1	3,5	3,5	3,6	3,4	3,4	3,6	3,8	3,8	4,2	4,4	4,5	4,8	n.a.

Forrás: www.migrationinformation.org

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 44

A küldő ország szempontjából szintén közvetett hatással van a demográfiai struktúra alakulására és a munkaerő-piaci folyamatokra, ezáltal a gazdasági életre is, mivel a külföldi munkavállalók hazautalása, és az ott keresett vagyonnak a küldő országba történő visszavitele növeli a helyi fogyasztást is.

A migrációs folyamatok a népesedési helyzetet közvetlenül is befolyásolják, a fogadó országban számbeli gyarapodással, küldő országban pedig csökkenéssel. Az európai bevándorló országok (Belgium, Franciaország, Svájc és Németország) népesség növekedésének kétharmadát a bevándorlás eredményezte. Ha a migráció folyamatosan fennmarad, azzal lehet számolni hogy a fiatalító hatás tartós lesz (Hablicsek 2004). Az *5. táblázat* mutatja, hogy a II. világháború utáni időszakban, becsült adatok alapján a népesedésben a migráció mekkora hányadot jelentett.

5. táblázat. A migránsok száma a vizsgált európai országokban

Ország	1950–55	1955–60	1960–65	1965–70	1970–75	1975–80	1980–85	1985–90	1990–95	1995–2000
Egyesült Királyság	–485	–55	245	–260	–145	–35	–5	105	385	575
Ausztria	–84	–52	11	50	78	2	28	137	262	25
Belgium	35	55	80	50	75	25	–35	50	85	95
Dánia	–25	–33	3	17	17	15	10	30	58	70
Finnország	–45	–40	–62	–103	23	–36	23	16	43	21
Franciaország	170	790	1,47	515	480	180	260	270	430	215
Németország	275	721	899	803	889	329	–108	1,956	2,667	924
Görögország	–75	–130	–210	–190	–70	280	60	150	465	305
Írország	–180	–215	–100	-65	55	45	–60	–150	–5	90
Olaszország	–496	–513	–397	–430	–121	87	–146	10	573	588
Hollandia	–123	–31	36	55	152	168	55	151	190	161
Svédország	43	39	74	130	19	83	27	132	151	44

Forrás: www.migrationinformation.org

A migránsok életkori összetételére az jellemző, hogy fiatal korban változtatnak lakhelyet, döntően 20–35 évesen. A szociális ellátás tekintetében ez két szempontból érdekes: egyfelől ebben az életkorban számos életfunkciójukhoz igényelnek szociális ellátást, másfelől, ha a munkában töltött évek közepén mennek egy másik országba, akkor nehezebb az alkalmazkodás, és ott termelik meg a munkájukkal az öregkori ellátás járadékát. Számos esetben nem elegendő a munkában töltött idő.[26] Az életkori összetétel bizonyos esetekben lehet a korfa kiegyenlítésének is az eszköze. Magyarország életkori összetétele szerint a 90-es években kisebb szá-

26 Például az 1990-es kelet-európai kiáramlás azzal a ma már látható következménnyel járt együtt a nyugdíjak esetében, hogy az időskori ellátás nem elegendő arra, hogy ott

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 45

mú 30–40 évessel rendelkezett, mert a születési kohorszok létszáma 1972-ig alacsonyabb volt. Ekkor demográfiai cél is volt fiatalokkal kiegészíteni a korösszetételt, és a korosztályi ingadozást mérsékelni.

Az elmúlt 50 évben két ország kivételével az egész kontinens bevándorló lett, ami eltér a korábbi évtizedek trendjeitől. A bevándorlás napjainkban már a legtöbb országban a népességnövekedés forrását jelenti. Lásd a migráció a demográfiai egyensúly nyelve kifejezést a dokumentumokban.

2006-ban Európa népessége (Nyugat, Kelet, Balkán és Törökország) közel 600 millió fő, amiből az EU–25 462 milliót tett ki, és ebből 84% származott az EU-15-ből. 73 millió a 2004-ben csatlakozott országok lakosságát jelenti, közel 30 millió fő a várhatóan 2007-ben csatlakozó országok lakossága, az egyéb európai országok jelentik a 72,5 millió főt és az úgynevezett Nyugat-Balkán lakossága pedig 17 millió fő.

A *6. táblázat* azt mutatja, hogy a csatlakozott országok demográfiai tartalékai kifogytak, (Hablicsek 2004). Számottevő lakosságszám-növekedés jelenleg azokban az országokban tapasztalható ahol a migrációs egyenleg is pozitív, pl. Spanyolország, Olaszország, Ausztria, Svájc.

6. táblázat. A népesedési változók Európában (2005)

Ország	Népesség száma ezer főben (2005. 01. 01.)	1000 lakosra jutó születések száma	1000 lakosra jutó halálozások száma	Természetes szaporodás/ fogyás	1000 lakosra jutó migrációs egyenleg	1000 lakosra jutó tényleges változás	Lakosság ezer főben (2006. 01. 01.)
EU-25	459488	10,5	9,7	0,7	3,7	4,4	461507
Németország	82501	8,4	10,1	–1,7	1,2	–0,5	82456
Franciaország	60561	12,6	8,8	3,7	1,7	5,4	60892
Egyesült Királyság	60035	11,9	9,9	2,0	3,3	5,3	60354
Olaszország	58462	9,9	10,4	-0,5	5,8	5,3	58772
Spanyolország	43038	10,9	8,8	2,1	15	17,1	43781
Lengyelország	38174	9,4	9,7	–0,3	–0,3	–0,7	38148
Hollandia	16306	11,6	8,4	3,1	1,2	2,0	16338
Görögország	11076	9,4	9,2	0,2	3,1	3,3	11112
Portugália	10529	10,5	9,7	0,8	3,9	4,7	10579

biztos megélhetést nyújtson. Máris felismerhető az úgynevezett osztrák, de magyar nemzetiségű állampolgárok között a magyarországi ingatlanvásárlás, mert itt olcsóbb megöregedni, itt a kevés nyugati nyugdíjból is képesek megélni. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy itt érzik magukat otthon, mint azt az 1956-os kiáramlás résztvevői esetén is láttuk, akik megöregedve és megélve a nyugdíjjogosultságot, nagy számban tértek haza.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 46

3. A migráció hatásai

Ország	Népesség száma ezer főben (2005. 01. 01.)	1000 lakosra jutó születések száma	1000 lakosra jutó halálozások száma	Természetes szaporodás/ fogyás	1000 lakosra jutó migrációs egyenleg	1000 lakosra jutó tényleges változás	Lakosság ezer főben (2006. 01. 01.)
Belgium	10446	11,4	10,0	1,4	3,2	4,6	10494
Cseh Köztársaság	10221	10,0	10,5	–0,5	3,5	2,9	10251
Magyarország	10098	9,6	13,5	–3,9	1,8	–2,1	10076
Svédország	9011	10,4	9,9	0,5	2,7	3,2	904
Ausztria	8207	9,4	9,0	0,4	7,4	7,8	827
Dánia	5411	11,8	10,3	1,6	1,8	3,0	5428
Szlovákia	5385	10,0	9,8	0,2	0,8	0,9	539
Finnország	5237	11,0	9,2	1,8	1,7	3,5	5255
Írország	4109	15,3	6,5	8,8	11,4	20,2	4193
Litvánia	3425	8,9	12,9	–4,0	–3,0	–7,0	3401
Lettország	2306	9,3	14,2	4,9	–0,5	–5,4	2294
Szlovénia	1998	8,8	9,2	–0,5	3,6	3,1	2004
Észtország	1347	10,6	13,1	–2,5	–0,3	–2,8	1343
Ciprus*	749	10,9	6,7	4,1	27,2	31,3	773
Luxemburg	455	11,5	7,6	3,9	3,4	7,3	458
Málta	403	9,9	7,2	2,7	5,0	7,8	406
További európai országok							
Izland	294	14,2	6,2	7,9	2,0	10,0	297
Liechtenstein	35	10,8	6,4	4,5	3,8	8,3	35
Norvégia	4606	12,4	8,8	3,7	4,7	8,4	4645
Összesen	**464423**	**10,5**	**9,7**	**0,7**	**3,7**	**4,4**	**466484**
Svájc	7415	9,6	8,3	1,3	4,7	6,0	746
Csatlakozó országok**	105472	16,0	8,3	7,6	–4,1	7,5	106276
Horvátország	4444	9,4	11,1	–1,7	2,6	0,9	4448
Bulgária	7761	9,0	14,6	–5,6	–1,8	–7,4	7704
Románia	21659	10,2	12,3	–2,1	–0,5	–2,5	21604
Törökország	71609	18,9	6,2	12,6	–5,9	12,6	7252

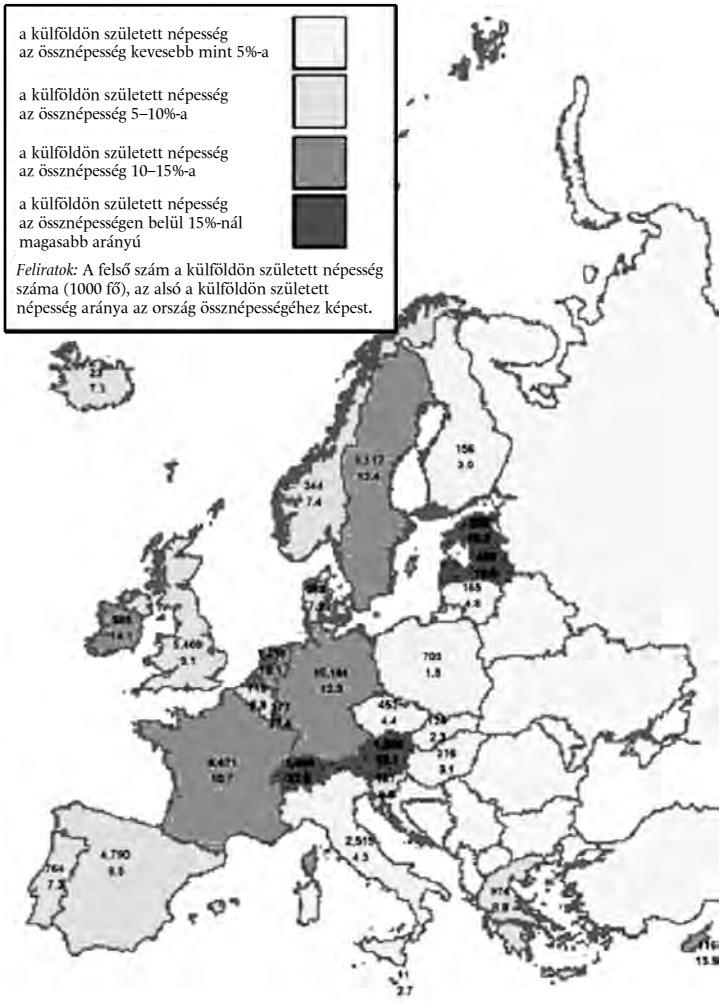
Megjegyzés: * Ciprusnak csak a görög fennhatóságú része.
** Kivétel Macedónia.

Forrás: EUROSTAT, Chronos Database. R. Münz 2006. June
www.migrationinformation.org

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 47

Abszolút számban a legnagyobb bevándorlás 2005-ben Spanyolországban (+652 000) és Olaszországban (+338 000) volt, amit követett az Egyesült Királyság (+196 000), Franciaország (+103 000), Németország (+99 000), Portugália (+64 000), Ausztria (+61 000) és Izland (+47 000). A kelet-európai országok közül a Cseh Köztársaságba érkezett a legtöbb bevándorló a migrációs egyenleg (+36 000), de Magyarország, Szlovákia, Szlovénia és Horvátország is többlettel rendelkezik. A legtöbb külföldi azokban az országokban van, amelyek iránt nagy az érdeklődés, és hosszan tartó az adott ország állampolgárságának megszerzése (lásd *4. térkép*).

4. térkép. A külföldi népesség Európában (2003)

Forrás: EUROSTAT

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 48

Az európai népesedési helyzet a növekvő születéskor átlagosan várható élettartam-növekedéssel és csökkenő termékenységgel jellemezhető. A legtöbb országban a helyben születtek arányának csökkenése figyelhető meg. Összehasonlítva a korábbi történelmi időszakot, az állapítható meg, hogy Európa legtöbb országába többen érkeznek, mint azt elhagynák. Következményeként az unió tagországaiban a népesség gyarapodásának kulcsa a migráció.

3.1.7. A migráció hatása a munkaerőpiacra

A migránsokat a magasabb életszínvonal, az azonos munkáért máshol szerzett jövedelemtöbblet vonzza a bejutásra. Egyes esetekben viszonylag kis országok magas számban és folyamatosan toboroznak letelepedőket, mint például Svájc, Ausztria és Luxemburg. A nagy népességű országok belső átrendeződéssel találnak egyensúlyt a kínálkozó és a keresleti munkaerő között. A külföldi munkavállalók aránya országonként eltér. A *7. táblázat* közel 8 000 millió munkavállalót mutat be kiemelt országonként.

7. táblázat. Néhány OECD-ország külföldi munkavállalóinak aránya a teljes munkaerőpiacból

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	2003
Németország	7,1	7,5	8,0	8,9	8,9	9,0	9,1	–	11,0
Ausztria	7,4	8,7	9,1	9,3	9,7	9,9	10,0	9,9	10,2
Belgium	–	–	–	–	–	7,8	8,2	7,9	8,3
Dánia	2,4	2,4	2,6	2,7	2,9	3,0	3,1	–	4,1
Spanyolország	0,6	1,1	0,9	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1	1,5
Franciaország	6,2	6,0	6,0	6,1	6,3	6,2	6,3	6,1	6,9
Magyarország	–	–	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
Olaszország	–	1,3	1,4	1,5	1,5	1,7	–	–	2,0
Írország	2,6	2,9	3,0	2,7	2,5	2,9	3,5	3,4	3,8
Japán	–	–	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,4
Luxemburg	45,2	47,5	49,2	49,7	51,0	52,4	53,8	55,1	56,4
Norvégia	2,3	2,3	2,3	2,4	2,5	2,5	2,6	2,8	3,2
Hollandia	3,1	3,3	3,5	3,3	3,3	3,2	3,1	2,9	3,4
Portugália	1,0	1,1	1,3	1,4	1,6	1,8	1,8	1,8	2,1
Svédország	5,4	5,3	5,3	5,1	5,0	5,1	5,1	5,2	5,5
Svájc	18,9	17,8	18,3	18,5	18,9	18,6	17,9	17,5	20,1

Forrás: Sopemi, Trends the international migration, Annual report 1999. OECD

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 49

Az előző táblázatból azt láthatjuk, hogy a 90-es években kismértékű változás volt, az is többnyire a külföldiek nagyobb arányú munkavállalásával függ össze. Luxemburg különösen, de Svájc kiemelkedik magas külföldi munkavállalói arányával. Ezek az országok azt a stratégiát vállalják, hogy a hazaiak számára úgy biztosítják a haladást, hogy az úgynevezett 3D munkát (dirty, demanding and danger) vagyis piszkos, szükséges és veszélyes, a külföldieknek adják. A munkaerő iránti igények ingadozásában, kiemelten a szezonális, az élő munkaigényes és képzetlen munkaerőt igénylő feladatokat is a külföldiekkel végeztetik el. Látható, hogy Japán igen zárt munkaerőpiaccal rendelkezik, alacsony a munkahely-mobilitás és ezzel összefüggésben a lakóhely-mobilitás is. Az átmenet országai korai fejlődési lépcsőn állnak ebben a kérdésben. A migrációs folyamatok gazdasági és munkaerőpiacra gyakorolt hatásának megismerése a nagy bevándorlási gyakorlattal rendelkező országok esetében, számos olyan tapasztalatot adhat, ami az átmenet országaiban felhasználható.

Egyre többen állapítják meg azt a saját országuk kutatásai alapján, hogy nem a migránsok száma, hanem az összetételük fontos. Míg a '60-as években munkások érkeztek, később a menekültek családtagjai is jöttek, addig a későbbi időszakban a képzettek, egyetemi végzettségűek munkavállalása volt jellemző. Magyarországon is azt tapasztaljuk, hogy növekszik a hányada a nyugatról érkező, magas iskolai végzettségű embereknek és kiszorulnak a szomszédos országok kisebb képzettségű munkavállalói. A képzetlen munkavállalókból túlkínálat van, míg a magasan kvalifikáltak esetén növekedik az a földrajzi tér, ahol igénylik a munkájukat és kereslet van rájuk. A végzettség nélküliek teljes kiszorulásáról beszélhetünk a munkaerőpiacon (pl. romák, Ázsiából érkező bevándorlók). Számos esetben, és az átmenet országaira ez fokozottan igaz, hogy nem csupán gazdasági célból jöttek ide, hanem a képzettségüket, tapasztalatukat szeretnék gyarapítani vagy versenyhelyzetben karriert elérni. A globalizáció az emberierőforrás-fejlesztésben azt erénynek tekinti, ha valaki több földrajzi helyen szerzett tapasztalattal rendelkezik, és eltérő feltételek mellett oldott meg valamilyen feladatot. Az olajválságot követő gazdasági recesszió után, azok a főként délről érkező munkavállalók akik elvesztették állásukat, már kisebb hányadban tértek vissza, otthon indították el vállalkozásukat, és az ezt követő időszak munkavállalói távoli tájakról jöttek, például török és arab vidékről. Szándékuk volt az alkalmazkodás, és a gazdasági konjunktúra változásait is jobban elfogadták, de nem volt kényszer számukra a migráció. Ebben az időszakban a keleti régió még izolált volt és az életszínvonal is emelkedett. Akkor érdemes átadni a feladatokat külföldinek amikor hiány van, vagy a hazai munkaerő által végezhető munka többletértéket hoz.

A vándorlásnál és a munkaerő felhasználásánál is alapvető tényező a munkaerő ára. Mivel a munkaerő ára országonként különbözik, a munkavállaló abba az országba igyekszik, ahol a legtöbbet fizetnek. A példák azt mutatják, hogy nemcsak Európában, de az Amerikai Egyesült Államokban is a képzetlen migránsok kezdetben alacsony végzettséget igénylő munkával kezdik, majd tapasztalatokat és némi induló tőkét gyűjtve, ezt követően akár kisebb vállalkozásba is képesek belekezdeni. Ez azt bizonyítja, hogy nem igaz az, hogy a külföldiek elveszik a mun-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 50

ka lehetőséget és versenyt teremtenek a hazai munkavállalónak, hanem a munkaerőpiac réseit kényszerhelyzetük miatt jobban képesek megtalálni. A legutóbbi nagyarányú Nagy-Britanniába történő kelet-európai bevándorlás elemzésével is azt igazolták, hogy ez nem emelte a helyi munkanélküliséget. Az „elveszik a munkát előlünk" hozzáállás a fekete munkavállalásra lehet jellemző. A több külföldi nem jelent magasabb munkanélküliséget sem.

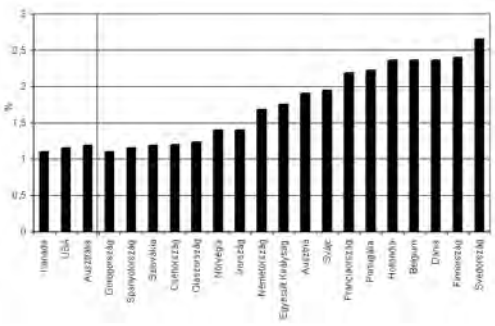
8. táblázat. Külföldi és hazai népesség munkanélküliségi aránya

Külföldi munkaerő			Munkanélküliségi arány			
			Nők		Férfiak	
Ország	Ezer fő	Összes %-a	Külföldi	Hazai	Külföldi	Hazai
Ausztria	352,3	9,9	7,8	4,6	6,2	3,7
Belgium	328,3	7,8	31,5	11,0	–	–
Dánia	83,8	3,0	–	8,4	16,2	5,4
Franciaország	1573,3	6,2	24,4	13,6	20,2	9,2
Németország	2569,2	9,0	14,8	9,2	15,1	6,1
Olaszország	322,2	1,7	22,6	16,2	–	9,2
Hollandia	221,0	3,2	24,3	8,2	23,1	5,3
Portugália	84,3	1,8	–	7,7	–	6,5
Spanyolország	139,0	0,9	27,0	30,3	20,7	18,0
Svédország	220,0	5,1	15,6	7,0	23,5	8,1
Egyesült Királyság	899,0	3,5	11,7	6,7	16,4	9,8

Forrás: SOPEMI, Trends in international migration, Annual report 2003. OECD.

A *8. táblázat* adatai utalnak arra, hogy a külföldiek között magasabb a munkanélküliség, elegendő a nyelvi problémákra, a képzettségek elfogadására és az alkalmazkodásra gondolni. A külföldi munkavállalók tehát hátrányos helyzetben vannak, a nyelv, a kultúra tekintetében, és ennek jelentősége a beilleszkedés során csak növekedik. Hasonló tartalommal bír az *1. ábra* is.

1. ábra. Külföldiek aránya a munkanélkülieken belül (2001)

Forrás: World Migration 2003: Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move (Geneva: International Organisation for Migration)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 51

3.1.8. A jövedelem és a foglalkoztatás összefüggése[27]

A térbeli mobilitás egyik hatótényezőjének tekintik a munkaerő költségének területi különbségeit, ami összefügg a jövedelmek regionális szintű különbségeivel. A munkanélküliek egyre növekvő hányadát alkotják az alacsonyan képzettek vagy képzetlenek, és ők azok, akik tartósan képtelenek munkát találni. A munkaerő-felhasználásban végbemenő nagyarányú eltolódás a magasabb végzettség és képzettség irányába, vajon a gazdasági fellendüléssel is állandónak tekinthető-e? Ha a munkalehetőségek képzett és magasan képzett embereket igényelnek, akkor ez a gazdasági fellendülés idején is állandó arány marad-e? Mit jelent a társadalomra és magukra az emberekre háruló terhek, a kilátástalan helyzet a beavatkozás számára? Van-e választás egyrészt az alacsonyabb adóztatás és a szociális terhek enyhítése között, másrészt vajon az alacsonyabban fizetett munkavégzés nem-e az életciklus lépését jelenti? És nem lehet-e ezt a jövedelemkiáramlást arra használni, hogy egy magasabb jövedelem elérésére motiválja az embereket?

A 80-as évek elejétől jellemző volt a munka világának a devalválódása, aminek a munkanélküliség csak egy látható formája. Kezdetben pozitív tényezőkkel magyarázták, mint a korai nyugdíjazás, ami lehetőséget teremt a munkaerőpiacon résztvevők gyorsított kicserélődésére. Avagy a továbbtanulás, ami lehetővé teszi a magasabb vagy alkalmasabb képzettség megszerzését. Tartósan tapasztalható, hogy a férfiak a munkaképes kor kiemelt jelentőségű éveiben is csökkenő foglalkoztatási szintet mutatnak, és a női aktivitás[28] elterjedése emeli fel összességében a mérleg nyelvét. Az unió országaiban[29] és itthon is tapasztalható a jövedelemkülönbségek növekedése, vajon miként függ össze az aktivitás mérséklődésével? Elméletileg, ha vannak a felhasználók között igen magas jövedelműek, akkor számukra nem éri meg alacsonyan fizetett munkát végezni, ezzel generálják is a kis fizetési lehetőségek szaporodását. Van-e kapcsolat a jövedelemkülönbségek növekedése és a foglalkoztatási szint és struktúra között. Ha igen, akkor pl. az alacsonyan fizetett munkalehetőségek létrehozása megoldást jelentene a támogatási alapon működő ellátási terhek csökkentésében és más perspektívát jelentene az érintettek személyeknek is.[30]

Az alacsonyan fizetett munkavégzés, az életminőség javulását gátolja. Azok a családok, akik alacsony életszínvonalon élnek, romló egészségi állapotúak, nemcsak saját társadalmi terhüket növelik, de kihatnak a jövő generációra is. Nem képesek gyermekeiknek megfelelő fizikai felépítést, jó iskoláztatást adni. Az ala-

27 Forrás: EC/DGV-OECD/DELSA seminar 1998.

28 A második demográfiai átmenet, az emancipáció része a családban megváltozott helyzet.

29 Mary Gregory és Wiemer Salverda Employment and Wages: EC 1998. Social Fund

30 A relatíve magas szociális támogatás hatással van arra, hogy kisebb hányadban fogadják el az emberek a kis jövedelmet jelentő ajánlatokat. Ezzel a munka és a támogatás értéke egyaránt csorbul. Itthon is tapasztalható olyan hozzáállás, hogy ezért a pénzért nem megyek el dolgozni. Pedig számos olyan tevékenység van, amit kis összegért, biztonsági kockázatok nélkül, sokan kiadnának.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 52

csony iskolázottság, az esélytelenség, újratermeli a munkaerőpiacra lépés előnytelen helyzeteit.

Azzal, hogy a területfejlesztés régóta kitűzött célja a területi kiegyenlítődés, az esélyek közelítése, a regionális jövedelemkülönbségek sávja szűkült. A térségi különbségek helyett az egyes lakórészek, családok közötti különbségek nőttek, ami a makromegvalósítás mikroszintű különbségeinek a szerepét hangsúlyozza. Találkozunk olyan régiókkal, ahol a kistérségi különbségek kiegyenlítődnek, de nő az egyes kis közösségek közötti esély.

Összességében a jövedelmek az elmúlt 50 év során folyamatosan nőttek Európa minden országában, még sem veszített vonzásából a tengeren túli jó kereset és karrierimage. Statisztikai elemzések rámutattak arra, hogy ez alatt az 50 év alatt a kontinens nem tudta elérni az USA jövedelmi átlagát. Sőt korábban nem gondolt mértéket ért el a munkanélküliség, magas szociális terhet jelentett a munkából kiesők támogatása. Arra a következtetésre jutottak, hogy az európai munkaerő-felhasználási struktúrából „hiányoznak" az alacsony jövedelmet kínáló munkahelyek, ami összefügg a képzetlenek magas munkanélküliségi arányával. Az USA-ban számos olyan munkát ajánlanak, amit a kontinensen nem vállalnának el. Az iskolából most kikerülők alapvetően magasabb és korszerűbb képessége, potenciális lehetőséget jelent a munkavégzésben, ezzel a kínálatot felülről nyomják lefelé. Azzal, hogy a magasabban képzettek elfogadhatnak alacsonyabb képzettséget igénylő helyet is, ezzel az alacsonyabb státusúak esélyét rontják. Ez az erőforrások elfecsérlése, ami itthon is tapasztalható, az úgynevezett fehérgalléros munkák elfogadásánál.[31]

A migrációval csak a képzettségi létrán magasabban elhelyezkedők képesek több esélyhez jutni. Így a mobilitás csak bizonyos társadalmi réteg számára jelent megoldást. A piaci viszonyok úgy alakultak, hogy a fiataloknak és a nőknek van több esélye a helyváltoztatással magasabb jövedelemhez jutni. Az úgynevezett karriermobilitás, jobb munkát találni és magasabb jövedelmet, a képességektől, a foglalkoztató méretétől, és hatékony felhasználásától függ. Az esélyesek egy része úgy véli, hogy a cégek közötti tapasztalatszerzés vagy nagy cég esetén belső előrelépési létrán való haladással valósítható meg egyéni célja. Egy másik része úgy véli, hogy nem is a jövedelem jelenti számára a sikert, hanem a tulajdonosi hányad megszerzése és ennek a tartósítása. Ezzel nemcsak a nyeresége nő, de a kiszolgáltatottsága is átalakul.

A migráció nem várható, hogy jelentős javulást okozna a foglalkoztatás területi megfeleltetésében – különösen nem az alacsonyan képzettek esetén –, de a tulajdonosi érdekeltség támogatása, az alacsony jövedelmet kínáló munkalehetőség, a kisvállalkozások stabilizálása megoldást ígér. Ajánlani lehet a sratégiaalkotóknak a tevékenység szerinti társadalombiztosítás bevezetését, annak érdekében,

31 Itthon a középiskolát végzettek egy része recepciósként, üzletkötőként, ügynökként dolgozik, kis fizetésért, vagy alkalmasságtól függő érdekeltségi százalékkal, mert ennek a társadalmi presztízse kedvezőbb. Pedig jó része a munkaerőpiacra-kerülés kezdetén oly fontos, motivációknak mint elvárás, tréning, haladás alig felel meg.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 53

hogy növelni tudják a vállalkozók a kis jövedelmet ígérő munkalehetőségeket. Ez alkalmat ad arra is, hogy a több jövedelmet és magasabb képességbeli elvárást jelentő munkákban maguk haladjanak előre. Erre a feltételezett helyzetre adott jó példát a nagyarányú kelet-európai beáramlás elsősorban Nagy-Britanniába. A Bank of England elemzése megállapítja, hogy a kelet-európaiak beáramlása nem növelte a munkanélküliséget, mert olyan munkákat elvégeztek, amelyek nem voltak a helyben élőknek kelendők. Munkavégzésük arra is rámutatott, hogy az alacsonyan végzettek mezőnyében is lehet verseny, ami pozitívan hatott a munkaerőpiac résztvevőire. A megfelelő munkára, a megfelelő képzettségű embert és a szükséges időben elv ne csak a magasan képzetteknél valósuljon meg, hanem más rétegek is felhasználják annak érdekében, hogy ne fecsérlődjön el munkájuk, vagy csökkenjen terhelésük.

Alacsonyabb képzettséggel rendelkezők a legtöbb térségben rendelkezésre állnak, már ma sem vagy még nem éri meg, távolabbi térségekben munkát keresni.[32] Keskenynek nevezhető az a sáv, ami az egyes munkavállalók rendelkezésére áll. A nagyobb munkaválasztékot a minimálbér lejjebbvitelével lehetne módosítani, így a több jövedelemmel rendelkezők által igénybe vett szolgáltatások aránya nőne. A magasabb keresetűek több szolgáltatást vesznek igénybe, magasabb a fogyasztásuk, mint azoknak, akik ebben korlátozottan fizetőképesek. Egy másik lehetséges útja lehetne a változásoknak az, hogy a vállalkozók a piacon tevékenységük sokrétűségével jelennének meg, ami az alacsonyabban fizetett tevékenységek átvételét jelentené. A kis egységekre történő szétdarabolódás után várható új érdekcsoportok formálódása.

Az elmúlt évek során nemcsak a hazai munkaerőpiacon, de Európában[33] és Amerikában[34] is megfigyelhető volt, a felsőfokú oktatásba történő nagyobb arányú beiskolázás. Ez részben azzal indokolható, hogy ily módon a diákoknak a munkaerő-piaci választási lehetőségük megnő, a növekvő életszínvonal pedig lehetővé teszi, hogy tanulással töltsenek még további éveket. Vannak olyan országok, ahol azért nőtt a beiskolázási arány, mert az itt szerzett diploma lehetőséget teremt otthon, de többnyire a fejlett világ országaiban gyökeret verni. Egyfajta társadalmi beilleszkedési csatorna lett az adott országban megszerzett diploma.[35]

A jelen munkaerő-piaci kitekintései azt erősítik meg, hogy a béreket központi érdekegyeztetés útján kívánják ellenőrizni. Mivel a minimálbér nemcsak bér jel-

32 Érdekes megfigyelni a munkaerő regionális közvetítési képét. A helyi médián keresztül keresnek alacsony képzettségűt és magasan képzettet, az országos vagy nemzetközi csatornákon. A keresett pozíció és a képzettség összefügg a keresés területi vetületével.

33 OECD, Employment Outlook 1996. (Tábla 4.6.)

34 OECD, Education at A. Glance 1993. p. 131.

35 Spanyolországban számottevő mértékben megnőtt a beiskolázás, ami nemcsak a az uniós tagsággal együtt járó többlehetőséggel indokolható, hanem pl. Dél-Amerika spanyol nyelvű országaiból érkeznek, hogy az itt eltöltött évek a kontinens társadalmába, gazdaságába való bejutásukat megkönnyíti. Számos magánegyetem létesült a tengerentúli hallgatói igények kielégítésére.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 54

legű kifizetés, hanem a társadalmi szolgáltatások számos elemét (pl. eltartási arányok), befolyásolja, korlátozza is. Ma még nem bizonyított, hogy a munkavégzési struktúrák módosítása milyen hatással van a jövedelmekre. Például Spanyolország a statisztikák szerint a legmagasabb munkanélküliséggel rendelkező ország, mégis a jövedelmekben a legnagyobb növekedést mutatta az elmúlt évtizedben.[36] Ha a munka világának egyik oldalát a munkaerőpiaca jelenti, akkor a termékpiac szabályozása jelentheti a másik megoldást. Az átfogó termékpiacon tapasztalható, hogy a fejlődő országok elhódítják azokat a tevékenységeket, amelyek nem kívánnak nagy állóeszköz-befektetést és munkaintenzívek. A fejlődő világ további előnyét jelenti az igen olcsó női munkaerő, amiben jelentős tartalékok vannak. Sok országban a nők munkába vonási folyamata csak most indult el. A globalizáció egyik alappillérét jelenti a piac és a munkaerő együttes jelenléte.

A fejlett világban az elmúlt száz évben, számottevő mértékben nőtt az életszínvonal, a jóléti szolgáltatások, és napjainkra az élet természetes részét jelentik. Az elmúlt tíz évben végbe ment nagyarányú korai nyugdíjazás lehetővé tette a munkaerőpiac szereplőinek kicserélődését, ezzel közvetve járult hozzá a munkanélküliség mérsékléséhez.

Megállapítható, hogy a makrogazdasági változások erőteljesebbek, mint a mikrogazdaságiak ehhez történő alkalmazkodása. Ennek érdekében törekedni kell a magasabb szintű szolgáltatásokra és képzett, alkalmas emberek foglalkoztatására. A szociális terhek további növekedését úgy is lehet korlátozni, hogy az idősebbeket és a kevésbé képzetteket fiatalok irányítása mellett foglalkoztatjuk, támogatjuk a tulajdonosi részvényesi érdekeltség terjedését. Kiemelten figyelemre méltó megoldás a tanulás melletti kis fizetésű tevékenységek elindítása, ami lehetővé teszi a munkavégzéssel kiegészített képzettség növelését, enyhíti a szülők terhét és van morális üzenete is.

Az irodalomban leírt vesztes nemzedéket követően, meghatározó jelentőségű mobilitásról beszélhetünk az alacsonyabb keresetektől a magasabb felé. Az életciklus alakulása során, az emberi készségek és tapasztalatok felhalmozódása következtében az emberek az alacsonyabb fizetési hányadú részből a magasabba lépnek. Az OECD-vizsgálat szerint[37] 4–6%-ra becsülhető azoknak az aránya, akik egész életükben kis fizetésből kénytelenek élni. A mostani 35 és 49 év közöttiek (az 50-es és 60-as években születettek) azok, akik a legnagyobb kereseti mobilitással rendelkeztek. Ők nemcsak nagyobb alapképzésben részesültek, de a gazdasági felfutás éveiben (70-es és 80-as évek) kerültek a munkaerőpiacra. Tehát nemcsak az életkor, de a kínálkozó lehetőséggel való összhang az, ami a jövedelem szintjére hatással van.

Közvetett módon juthatunk arra a következtetésre, hogy a fiataloknak több kis keresetet nyújtó tevékenységek megvalósulása, magas mobilitás mellett, azzal jár együtt, hogy nem kategorizálja be az alacsony jövedelmi hányadba. A képzéssel a

36 Freeman és P. Gottsalk (eds.): Demanding work: How to increase work for low skilled workers (NY Russel Sage Foundation press).

37 OECD 1997. Employment outlook.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 55

munkaerő-piaci mobilitást jobban tudjuk befolyásolni, mint a minimum keresetek szabályozásával. A szabályozás kulcsa növekvő hányadban a cégek és nem a központi ügyintézés kezében van.

A munkahelyteremtésnek, a rugalmas alkalmazkodásnak egyik meghatározó eleme a keresetek mobilitása. Érdekes felvetés, ha az alacsony keresetek adóját mérsékelnék, vagy eltörölnék, az mennyiben járulna hozzá a nagyobb foglalkoztatáshoz és milyen összetételben. Az elmúlt hat évben hat OECD-országban készült tapasztalati vizsgálat arra utalt, hogy a foglalkoztatottak legalább egyötöde a vizsgált időszakban fel- vagy lefelé mozgott a jövedelemlétrán. Felvetődik a kérdés, hogy milyen kapcsolat van a keresetek mobilitása és a jövedelem egyenlőtlensége között.

Megállapították, hogy:

- A kiegyenlítő hatás egyes rétegekre határozottan érvényesül, míg másoknál csak kis és közvetett mértékben. A nőknél, az alacsonyan képzetteknél nagyobb jelentősége van a mobilitásnak, különösen a munkavállalási kor második felében élő populációnál.
- A munkaerőpiac egyik eszköze lehet a keresetek szerkezeti kialakítása. A munkahelyi összetétel alakításának hatékony módja lehet a munkaadói hozzájárulás és egészségbiztosítás adójának formálása a kereseti osztály szerint.
- A kereseteket az életminőség jobban befolyásolja, mint a megszerzett jövedelem eltérése. Tartósan kis kereseti osztályban maradni szociális akadályokat jelent a vezetés számára. Ugyanakkor a keresetek mobilitása a társadalmi kiegyenlítődésnek egyik fontos eszköze lehet.

A mozgással kapcsolatos kutatások a jövőben két irányba összpontosítanak:

- Az egyik a főbb ágazatok és ezen belül a szektorok közötti mobilitást vizsgálja.
- A másik a tevékenységek minősége közötti átrétegződés hatását, a foglalkozási létrán történő haladást tanulmányozza, és ezzel összefüggésben a keresetek alakulását.

A pályafutás típusú mobilitás inkább a szociológusok, mint a közgazdászok érdeklődésének a középpontjában áll. A megközelítés jellemzője Sicherman és Galor (1990) szerint az, hogy ily módon a szellemi tőkeképződés követhető nyomon. A napjainkban tapasztalható korai karrierkezdésben is az nyilvánul meg, hogy az emberek az egyre költségesebb oktatásba fektetett energiákat minél hosszabban szeretnék élvezni, és ez megmutatkozik a magasan képzettek korai, életkorilag igen koncentrált felhasználásában.[38]

A nemek közötti vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a nyugdíjazás előtt a jövedelmek is kisebbek, mint pl. az „in floribus" időszakában és különösen a nőknél tapasztalható kisebb kereset. Ez utóbbi a nők hosszabb idejű nyugdíj folyósításában figyelemreméltó tényező.

38 A keresett pénzügyi szakmákban emlegetik, hogy a brókernek tíz év alatt annyit kell keresnie, hogy az egész életére elegendő legyen. Kifejezve ezzel azt, hogy feszített és stresszes munkát végez, magas jövedelemet érhet el, és ezt egy egész életen át nem lehet csinálni.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 56

A pályafutás-mobilitást a cégek közötti és a cégen belüli vonatkozásban egyaránt vizsgálják. Azok a kutatások (Lazaer 1995. p. 89.), amelyek a mobilitást életút és munkahely vonatkozásban követik arra a megállapításra jutottak, hogy valószínűbb a munkavállalás első éveiben több próbálkozást tenni, megtalálni a számára megfelelő helyet, mint az azt követő időszakban. Ezen alapszik a nemzetközi vállalatok azon gyakorlata, amikor az egyetemről közvetlenül toborzott végzőst felveszik a céghez, jellemzően kétéves időszakra, és lehetőleg az összes munkahelyen eltöltött úgynevezett rotációs időszakot követően kerül sor arra a döntésre, hogy hol érdemes számára a foglalkoztatást folytatni.

Az életciklust követve ez közvetetten utal arra, hogy a magasabb keresettel járó vezető tisztség elérhetősége a nők számára korlátozott, de az életkor előrehaladtával ennek esélye megnő. Ezen tapasztalatok a 60–70-es évek születési évjáratait, a most piacra kerültekre vonatkozik.

A népesedéskutatók, által leírt úgynevezett második demográfiai átmenet (Van de Kaa 1980) a termékenység csökkenésével, a gyermekvállalás későbbre tolódásával, a nők megváltozott társadalmi helyzetével hozható összefüggésbe. Kérdés, hogy ezek milyen hatással lesznek a nők előmenetelének alakulására. Két üzenete van ennek a számunkra:

- az egyik, a nemek közötti eltérő lehetőség és jövedelem, ebből következően a társadalmi helyzet,
- a másik, az életkorral befektetett szellemi tőke és „kamatai".

A fejlett országokban a háború utáni születési évjárat tagjain végzett vizsgálatok azt mutatták, hogy ők más elvárások, készségek és lehetőségek között nőttek fel. Magyarországon az átmenettel együtt járó munkanélküliségi válság azzal is indokolható, hogy kisebb iskolai végzettségű, és életkorilag sem preferált réteg került nagyszámban ki a munkából. Alapképzési hiányok miatt nem lehet tréningekkel feloldani a helyzetet. A személyzeti tanácsadó cégek azért is javasolják a multiknál történő kezdést, mert ott a belső munkaerőmozgás, a folyamatos elvárásközvetítés, világos előrehaladási létra van. Folyamatos face to face értékelés segíti a munkavállalót a hiányosságok, de az előnyös vonások megkülönböztetésében.

A szellemi befogadóképesség a kérdésnek csak az egyik oldala, annak kibontásához lehetőségekre, mondhatni kényszerekre[39] van szükség. A munkaerőpiac így csak egy versenyképző működés, ami a megszerzett képességeket képes kibontani és növelni, avagy elfecsérelni. Ebből a megközelítésből a jövedelmeknek és a helyi foglalkoztatási lehetőségeknek van egyfajta egyensúlya. Az, hogy ez az összefüggés mennyiben hosszú távú és mennyiben rövid távra szól, a gazdasági, társadalmi és a természeti környezettől függ. A gazdasági környezettől annyiban függ, hogy ha nincs megtorpanás, folyamatos igény van a kevésbé képzett és a magasan képzett munkaerő iránt, akkor ez fokozza a helyzetet. A társadalmi környezet ne legyen taszító (pl. slum), és a természeti feltételek vonzóak legyenek. Minden környezetnek megvan a maga hatásműködése, így:

- a gazdaságban a munkaerő felhasználási szerkezete,

39 Teher alatt nő a pálma.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 57

- a mindennapi társadalmi környezet participációja, partnersége,
- a természeti adottságok kellemessége.

Érdekes megfigyelni, hogy miként kutatják fel a gazdaság szereplői a számukra szükséges és alkalmas munkaerőt. A helyi munkaerő-közvetítési csatornák a kisebb képzettséggel rendelkezőkre irányulnak, míg a magasabb pozíciót betölteni kívánó megkeresések az országos csatornákon bonyolódnak. Ez már önmagában térbeli mobilitást vált ki. Ritkán hallani elnök, vezérigazgató keresést a helyi újságban, ha egyáltalán ezen az úton kívánják betölteni. Földrajzilag is nagyobb körben keresik a számukra szükséges vezető beosztású munkaerőt.

Az életciklus biológiai igényei és az ember tudatilag is átértékeli az életkor növekedésével a számára fontos környezeti tényezőket. A kellemes lakókörnyezet, a kevesebb stresszel járó lakhatás, a kedvező elérhetőség kiemelt jelentőségűvé válnak. A munkavállalási kor utolsó harmadában a mérséklődő jövedelmekkel egyfajta kompenzációs szerepet töltenek be ezek a juttatások vagy környezeti elemek. A személyi és vagyonbiztonság, a kisebb környezetterhelés mind komplexebb választási szempontot jelentenek.

Az OECD DG-V 1997. decemberi szemináriuma az európai mobilitási és integrációs folyamatokat értékelve megállapította, hogy a földrész mobilitása alacsony erősségű, nem valószínű, hogy az Európai Monetáris Unió létrejöttével módosulna. Annak ellenére, hogy a római szerződés mintegy négy évtizeddel megnyitotta az utat a szabad áramlás, a kereskedelem előtt, és 1992-ben az egységes európai piac létrejöttével újabb korlátok kerültek kiküszöbölésre, mégsem következett be forradalmian nagymértékű vagy más irányú mozgás.

Bár az Európai Pénzügyi Unió (EMU) láthatóbbá teszi az egyes országok közötti különbségeket, mégis az egyes országok között zajló térbeli mobilitás alig haladja meg a terület között zajló hatásosságot. Az EUROSTAT Statistics in focus 1995. adata szerint az unió 15 országának átlagában a népesség 0,67%-a vesz részt a határokon áthaladó migrációban, és az ott élőknek csak 0,89%-a érkezik az unió határán kívülről. A külső migrációs nyomás még ennél is nagyobbnak érződik, mint a belső átrendeződés. Részben ez, részben a következők indokolják a külső migráció monitoringját:

- az olcsó munkaerővel és piaccal rendelkező országok előnye jelentős,
- a munkaerő hatékonysága és bérei térben eltérnek,
- a munkavégzés a térben nem olyan mozgékony, mint a keresetek és a bérek,
- az áruk cseréje jobban irányítható, mint pl. a tőke és munkaerő hányadosa; a szabad áruáramlás közvetítő szerepet játszik a munkaerő migrációjában,
- a tevékenység kivételével a termelés többi tényezője nem olyan mozgatható,
- a migránsok az általuk fizetett járadék csak egy részét kapják meg, amiért megdolgoztak,
- a migránsok megkétszerezik a tőkenyereséget, úgynevezett migrációs többletet termelnek. Voltak olyan országok, ahol a kevés emberi munkaerő hozzáadásával és képzetlen munkaerő-felhasználással viszonozza a tőke és a hatékonyság összetevőit,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 58

- a migránsok igyekeznek alkalmazkodni az adott ország lehetőségeihez, hatékonyságukat a cél országnak megfelelően növelik. Jelenlétükkel növelik a versenyhelyzetet és igyekeznek a zavaró hatásokat enyhíteni,
- a bevándorlók magasabb jóléti programfinanszírozásban vesznek részt, mint a helyben élők.

Megváltozott a bevándorlók életkor szerinti összetétele. A 60-as és 70-es években a bevándorlók többsége egyedül érkezett, és gazdaságilag tevékeny populációt jelentett. Az olajválságot követően indult el a család jellegű vándorlás, ezzel az eltartott és aktív arány kedvezőtlenül módosult.

Különösen az interregionális migráció távlatairól alakult ki számos találgatás, vajon a munkanélküliség, a gazdasági válság miként fog hatni a kontinens áramlási folyamataira?

Először a kétpólusú világ váratlan felbomlása, majd a szövetség bővítése vetette fel a kérdéseket. Vajon lesz-e keleti beáramlás, vagy a keleti régió migrációs monitoringja a szabályozatlanság és a bizonytalanság miatt érdekes-e. Túl ezeken a találgatásokon 1994-ben Eichengreen arra a következtetésre jutott, hogy a legroszszabb scenárió az lehet, ha ezek az országok nem képesek a reformokat megvalósítani és erős taszító erő nyilvánul meg. Mások Faini és Venturini (1994) úgy vélték, hogy Nyugat-Európa növekvő munkanélkülisége sem jelent vonzást a keletiek számára.

Az európai migráció alakulása azt gondolom, hogy nem vezethető vissza csupán egyetlen összetevőre. A kultúra, a mindennapi élet, éppen olyan erős kötődést jelenthet a döntés egy bizonyos pontján, mint a jobb megélhetés. Azokban az országokban, ahol a lakásmegoldás piaci viszonyok között működik, a bérlés, a vásárlás nem jelent kiszámíthatatlan, megvalósíthatatlan célt, ott a költözés költsége másként jelenik meg. A költözési, döntési és értékelési folyamat része az, hogy milyen bizonytalanságokkal és költségekkel kell az elmozdulás során számolni.

A kutatások arra nem tudnak egyértelmű választ adni, hogy melyek a mobilitás, a munkaerőpiac kölcsönös hozzárendelései, de azt bemutatják, hogy az adók, a szociális biztonság, a jóléti szolgáltatások, az időskori pénzzel történő ellátás szerepet játszik a mozgás irányának kialakulásában. Az alacsonyabb tudatosságú migrációs elhatározásokban, mint például a menedékkérők esetében, egyértelműen a jóléti szolgáltatások szintje játszik szerepet. Lásd az ázsiai beáramlást a skandináv országokba a 80-as évek végén.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 59

3.2. A migráció gazdasági elmélete[40]

„Ebben a században olyan feltételek alakulnak ki,
amelyek megnyitják a világot, a gazdaságot
és ezzel alig belátható lehetőségeket teremtenek az emberek számára"
Tony Blair Davos 2000[41]

A vélemények, elemzések ebben a vonatkozásban a migrációt mint a gazdasági globalizáció részét tekintik, és mégis a tőke, a kereskedelem, a befektetések mobilitásáról tesznek említést, és a vele szorosan kapcsolódó személyi mozgást figyelmen kívül hagyják.

A munkaerő mobilitása komplexebb a termelőerő mobilitásánál. Nem egyszeri hatásról beszélhetünk, hanem multiplikátor hatásról. A migrációs döntésre hatással vannak:

- a küldő és befogadó országok munkaerő-piaci lehetőségei,
- mindkét ország jogi feltételei,
- a hozzáférhető információ mértéke,
- az úgynevezett migrációs láncok (mobilitási hajlandóság, etnikai kapcsolatok, kitaposott út),
- a térbeli elérhetőség költsége,
- minden olyan elem, ami hatással van az életminőségre.

A stratégia azzal ért egyet, hogy a bejövők sorompóját, annyira kell nyitva tartani, hogy ne következzen be korlátozatlan helyzet, mindazok, akikből előny származik jöjjenek, és azok, akikre nincs szükség, ne jussanak befogadáshoz. A gazdasági megközelítések az egyéni döntésre helyezik a hangsúlyt, és itt szembesülnek a befogadói gyakorlattal és az ellenőrzési törekvésekkel. Melyiknek milyen esetben lehet elsőbbséget biztosítani? Azzal, hogy a migrációs döntésre helyezik a fő hangsúlyt, és a migráció eseményét valamint a mozgó személyeket veszik górcső alá, nem fordítanak kellő figyelmet a már bevándorolt személyekre.

A hívogató nemzeti stratégia azzal érvel, hogy népesedési, munkaerő-piaci vagy más szempontok miatt szükség van az érkezőkre. Azok az országok, amelyek munkaerőben gazdagok, és tőke tekintetében szegények, két dolgot tehetnek: vagy vonzzák a munkaintenzív tőkebefektetéseket, vagy a munkaerő kivándorlásával kell szembenézniük. Azok, az országok, amelyek munkaerőhiánnyal küzdenek, és tőketöbblettel rendelkeznek, azok vagy befogadják a munkaerőt, vagy áthelyezik a tőkét. Mindenképpen a források térbeli átrendezéséről van szó. Ebben a látszólag egyszerű helyzetben a globalizálódó világ tudásgazdasága olyan módon szólt bele, hogy szakképzett és képzetlen munkaerőre eltérő földrajzi helyeken van szükség. És itt kapcsolódunk a térbeli hatás kérdéséhez. Milyen szerepet játszik a migráció

40 Research and development statistical directorate, RDS occasional paper 67. Migration: an economic and social analysis 2001, LONDON ISBN 1 84082 599 5

41 Ezt követően indult a kihívásokra válaszoló stratégiai jelentőségű munka http:// www. Cabinet-office.gov.uk/innovation/2000/strategic/strategic_main page.htm

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 60

a „terítésben", annak elemeiben. Mérsékli az elérhető jövedelmeket, növeli a tőkebefektetést és ezzel a hozzáadott értéket. A döntő kérdés azonban az, hogy a migráns munkaképessége kiegészíti, növeli-e a már ott élők munkaerő-piaci helyzetét. Tehát a mozgás, egy tökéletlen versenyhelyzeten alapszik.

A bevándorlás előnytelen abból a szempontból egy országnak, hogy növelheti az ott élők munkanélküliségét, a kisközösségek viszonyát megújulásra készteti, serkenti a vállalkozásokat, és kulturális sokszínűséget hoz, ami alkotó energiákat hozhat létre. A kormányzati munka szempontjából a jóléti szolgáltatásoknak fogyasztót hoz, és növeli az adóbefizetéseket. A migráció, mint külső erőforrás felhasználása segíti a rugalmas alkalmazkodást, hozzájárul a likviditás mérsékléséhez. Hosszú távon alulról kezdeményezi a társadalmi felemelkedést, azzal, hogy a kevésbé kívánt feladatokat átadja a külföldieknek. A migráció azonban önmagában nem okoz gazdasági növekedést. Gazdasági haszon azzal érhető el, ha irányítják a folyamatot. Bő választékot keltenek, rendszerezik a hazai igényeket, és e szerint képesek a befogadást megvalósítani.

Huntington a migrációról

A XXI. században fordulóponthoz értünk. Az emberi civilizáció eddigi szakaszait, túlnyomórészt az állandóság jellemezte – írja Jim Gator professzor a Future Studiesban. A múltban az élet négyötödét az állandóság jellemezte, 15%-ban a ciklikusság és csak 5%-ban határozta meg a változás. Ma éppen fordított a helyzet. Életünkben a négyötödöt a gyors változások jelentik, az állandóság csak 5%-ra süllyedt. Utódaink egy kaleidoszkóp jellegű változó világban élnek, ami körhintaként gyorsul. Erre a helyzetre az emberek és a szervezetek felkészülése alacsony szintű, és többnyire a sikerek és a kudarcok, a nyertesek és a vesztesek példája orientálják az emberek további döntést. Generációs példák mérsékelten kormányozzák a jövőt.

Az 1998-ban került kiadásra Magyarországon Huntington kultúrákra vonatkozó elmélete, „A civilizációk összecsapása" címmel, amelyben a népesség mozgásának és az általuk közvetített kultúra szerepével is foglalkozik. Eszerint a jövő civilizációja nagyobb arányban fog azzal formálódni, hogy az eltérő kultúrák és civilizációk ütköznek, mint a politikai feszültségektől. Ezzel alapvetően megkérdőjelezi az Amerikai Egyesült Államoknak az azonosulásra és a kohézióra vonatkozó törekvéseit. Az USA számos törekvése arra utal, hogy „az olvasztótégely szerepét" azokra értelmezi, akiket már befogadott. De a befogadást megelőzően alapos válogatás zajlik. Annak érdekében, hogy kiválasztás minél kedvezőbb lehessen, toborzó politikájával és hívogató imázsával igyekszik a lehető legnagyobb választékot „előállítani". Vitathatatlan tény, hogy a migráció előnyét azzal lehet fokozni, ha növeljük a választékot, és magát a kiválasztási gyakorlatot képesek vagyunk a hazai igényeink szerint alakítani.[42]

42 A hazai igényre alapozott értelemezés talán az USA példáján mutatkozik meg vitatható módon. Mennyiben jelenti az amerikai gazdaságot az olyan multinacionális vállalati igény, amelynek csak a székhelye van ott?

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 61

Huntington számos érvet sorakoztat fel annak megalapozására, hogy a fejlett nyugati kultúra hanyatlóban van, és helyére az ázsiai civilizáció lép. Az egyes kultúrák értékrendje és szokása csak eredetében köthető földrajzi egységhez, ahogy a migrációban is megfigyelhető az erős kínai és indiai beáramlás.

Huntington egy később (2004) megjelentett írásában nem kevesebbet állít, minthogy a tömeges dél-amerikai és hispán kultúra képviselői beáramlásukkal képesek olyan új feszültségeket teremteni, amelyek módosíthatják a már tartósan fennálló feketék és fehérek közötti helyzetet. Márpedig ez, történelmi változás lenne. A kettős nyelvhasználat, a kettős kultúra, mint ahogy a szerző is állítja, egyáltalán nem járul hozzá se az összetartáshoz, se a beilleszkedéshez.[43]

Véleménye szerint a világ legtömegesebb migrációs áramlata, a Mexikó és USA közötti, a következő sajátos vonásokkal jellemezhető:

- földrajzi közelség a szülőföldhöz,
- tömeges és tartós áramlás,
- a jogszerűtlen tartózkodás nagy aránya,
- a spanyol nyelvű kultúra regionális sűrítődése az USA déli államaiban.

A szerző emlékeztet arra is, hogy a XVII. és XVIII. században az európai betelepülők maguk terjesztették el a keresztény kultúrát, az angol nyelvűséget, a vallásos hitet, és a mindennapi angol szokásokat, hagyományokat. Azok a protestánsok, akik értékrendjük szerint az emberi képességeknek és készségeknek kiemelt jelentőséget tulajdonítanak, és ennek kibontakoztatása a leginkább a városi térben lehetséges, meghatározó szerepet játszottak a városiasodás folyamatában. A kultúra, a vallás területi formáló szerepe fontos.

Sokkal boldogabbak lennénk akkor, ha kevesebbet tudnánk arról, hogy mi folyik a világban – mondta Lord Bill Deedes, a brit konzervatívok egyik jelentős személyisége. Bölcs megállapítás, csak a jelenlegi fejlődés éppen ennek az ellenkezőjét mutatja. Mivel a média, turizmus és más csatornákon távoli tájakról válik valóra a híradás, a megnövekedett lehetőségeket tudatos, megfontolt magatartással tudjuk kihasználni.

Ravenstein törvényei a migrációról

A brit népszámlás 1871–81 közötti adatainak a feldolgozását követően, Ravenstein, a migrációról az alábbi megállapításait tette közzé egy 1889-ben a Journal of the Statistical Society című lapban:

- a migránsok többsége rövid távolságra mozdul el,
- a migráció lépésről lépésre valósul meg,
- a migránsok nagy távolságra ipari-kereskedelmi vonzási központokba mennek,
- minden migráció kiegyenlítő hatású,
- a születési hely szerint nézve a városi térségek kisebb migrációt mutatnak, mint a vidék,

43 Megjegyzem, hogy e mögött az a feltételezése áll a szerzőnek, hogy a már ott élők is megtanulnak angolul, ami még soká nem fog bekövetkezni, sőt a trendnek alapján egyre távolodik. Valamint a kettős kultúra az integráció ellen hat.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 62

- a nők nagyobb migrációt mutatnak, mint a férfiak,
- a migránsok többsége már felnőtt. Családok ritkábban mennek országhatáron túlra,
- a migráció mennyisége növekszik azzal, hogy fejlődik a közlekedés és a gazdaság,
- a migráció fő iránya a mezőgazdaságból halad az ipar felé,
- a mozgás fő oka gazdasági jellegű.

3.2.1. Áru, tőke, szolgáltatás és a munkaerő áramlása

A közgazdaságtanban a gazdasági tér alapját a tőke, az áru, a szolgáltatások, és a munkaerő összehangolt akadálytalan és szükség szerinti áramlása jelenti (Rédei 1998). Az összehangolás abban jut kifejezésre, hogy egyik elem megvalósulásának követnie kell a többit. Nem teljes és tartós az áramlás akkor, ha pl. a tőke és az áru mozgása liberalizált, de a munkaerő mozgása korlátozott, mint az az esetek egy hányadában történik. A tőketulajdonosok érdekérvényesítő szerepe, összefüggésben a nagy tapasztalattal, hatékonyabban működik, mind az államoké, mind a munkavállalóké. Mindez előrejelzi azt, hogy a folyamat irányításával nyertes és vesztes helyzetek idézhetők elő.

Az ismert négy szabadságjog teljesüléséből a munkaerő mozgását, a termelés folyamatának gyorsuló térbeli változásával hozzák összefüggésbe.[44] Az információs társadalom eszközeinek terjedésével a világ más helyéről megszerezhető információ tömege bővült, aktualizálódott és hozzájárult az elérhetőség javulásához. A tér-idő dimenziók zsugorodása megy végbe, a világ összehasonlíthatóbbá válik, ezzel a versenyképességről a korábbiaktól eltérően megalapozottabb értékelés adható. Kettős, látszólag ellentétes tendencia veszi kezdetét:

- egyfelől korábban soha nem tapasztalt áramlás valósul meg,
- másfelől növekszik azoknak a tevékenységeknek és végzőiknek az aránya, akik földrajzilag helyben maradnak (immobilakká válnak), miközben maga a folyamat funkciója kiterjed.

3.2.1.1. Elméletek, magyarázatok és valós folyamatok

A klasszikus migrációs magyarázati modell arra épül, hogy a mozgó embert, mint a természeti erőforrások, mint a termelés kiegyenlítő elemét kezelje. E szerint a munkaerő oda mozdul el, ahol kevés a tőke, és a hozzáadott munka értékével képes növelni az előállított terméket, a megszerezhető jövedelmet. Ahol bőven áll rendelkezésre beruházási forrás, ott a felhasznált munkaerő hányada kisebb. Azt a hajtóerőt, ami az embereket az alacsonyabb hatékonysággal termelő helyről, a

44 „…a világon megtermelt termékek és szolgáltatások nyolcada került 1970-ben exportra, ez az arány 1990-re már negyedére változott. Század részére esett vissza például a telefonálás költsége, ami hatással volt a globális kapcsolatokra” (World Bank 1999).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 63

magasabb hatékonysággal termelő helyre irányítja, nevezhetjük a tér erőszakjának, éppen úgy, mint termelést támogató folyamatnak. Az egyensúlyi modell szerint a különböző irányú migrációs folyamatok a termelés gazdasági szintjeinek, és a jólét térbeli folyamatainak harmonizálására törekszenek. Tágabb értelemben a migráció egyéni döntések összessége, ami előny és hátrány értékelésén alapszik. A történelmi és strukturális modellek magukban foglalják a térbeli összefüggéseket, a centrum és periféria viszonyokat, a belső és külső gyarmatosítást. A történelmi materializmus úgy értelmezi, hogy a társadalmi rétegződés a termeléshez való kapcsolódás jellemzője, és a mozgás a termelés térbeli kiegyenlítődésének formája. Ezzel ellentétben a mikrogazdasági modell azt a magyarázatot tartalmazza, hogy a külső feltételek és a belső lehetőségek megfeleltetése jelenti a kialakuló eredőt. A kutatók többsége azt a nézetet osztja, hogy a migráció a makroszociális folyamatok összessége, az egyéni döntési sorozatok része. Történelmi helyzeti időszakokban az egyéni döntés érzékenyebbé válik, más esélyek és lehetőségek teremtődnek. A munkaerő mobilitása kétségtelenül a piaci viszonyokon alapszik. A munkaerő-áramlás nem jelent a termelés számára többletköltséget, sőt nagyobb választékot lehet alkudni, van kínálat. Előfordulhat olyan eset is, amikor a nincs is valós döntési helyzet, pl. a vidéki térségek leromlása esetén a termőföld nem nyújt megélhetést, és a költöző számára csak egyetlen alternatíva létezik. A személyes döntés csak a körülmények megjelenítésére utal.[45] A történelmi és strukturális migráció gyenge magyarázatot ad az egyéni döntés szerepére. Azzal érvel, hogy a különböző társadalmi osztályok egyenlőtlen esélyekkel rendelkeznek az eseményekbe történő bekapcsolódásra.

A két megközelítést az hozta leginkább közel, hogy az adatok nem beszélnek önmagukért. A történelmi megközelítést használók idősorokból indulnak ki, és a társadalmi-gazdasági helyzettel magyarázzák a folyamatokat. Az individuális jellemzők szerepére alapozók azzal érvelnek, hogy a volumenek az egyes döntési típusokból, az egyéni fejlődés lehetőségeiből érthetők meg. A háttérben az a kérdés húzódik meg, hogy vajon a döntések mennyire követnek közös meggondolásokat (osztály- és életútjellemzőket) és mennyire követnek központi orientálást. Például a tömeges lakásépítés, a kis települések támogatásának leépítése, a szolgáltatások térbeli fejlesztése. A migráció értelmezhető a két megközelítés között azzal, hogy a háztartás mekkora hányadot képes a társadalmi termelésből megszerezni, ezzel az élet minőségét a társadalmi folyamatokhoz igazítani. Azokban a háztartási egységekben, ahol az anyagi és természetbeni juttatások hányada arányos az átlaggal vagy azt meghaladja, ott kisebb a valószínűsége a térbeli elmozdulásnak. Ezek az elméleti meggondolások voltak azok, amelyek a migrációs kutatásokat a komplex megértés irányába tolták el, és kezdeményezték a migrációs láncok tanulmányozását. Mi motiválja a lakhelyet változtató embert, ennyi idő után arra, hogy ismét új lakóhelyet keressen, más szempontoknak adjon előnyt. A migráció kutatása a jelenség számbavételezése és elemzése helyett a beilleszkedés, az alkal-

45 A múlt századi parasztmigráció – Észak-Amerikába az agrárkapitalizmus következménye volt, vallják egyértelműen a történészek.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 64

mazkodás kérdései felé fordult. A megváltozott helyzet kifejeződött az adatok gyűjtésében. Például a legtöbb országban csak azt rendszerezik, hogy kik érkeztek és mi a jogszerű vagy kvázi dokumentált belépési alapjuk az országba, azt, hogy miért érkeztek már kevesen veszik számba.

A munkanélküliség és a válságperiódus azzal járt együtt, hogy egyfelől a munkaerő-felhasználás hatékonysága megnőtt, másfelől rámutatott arra, hogy a gazdasági növekedés nem járt közvetlen gazdasági aktivitási növekedéssel. A gazdasági bizonytalanság megnyilvánult a rejtett munkanélküliségben is. Korábban a gazdasági növekedésnek a teljes foglalkoztatás központi kérdése volt és a regionális egyenlőtlenségek a versenyképességgel párhuzamosan nagyobb jelentőséget kaptak. Különösen a mezőgazdasági térségek mutattak nagy veszteséget, ami az ágazati versenyképességből következett, de abból is, hogy nem rendelkeztek az alkalmazkodáshoz tartalékkal, tapasztalattal és erőforrással. A nem mezőgazdasági térségekben élők több olyan gyakorlati ismerettel is rendelkeztek, ami hozzájárulást jelentett a válság észlelésére és az abból történő kilábalásra. A pólustérségek korábban is rendelkeztek a regionális érdekérvényesítésben jártassággal és központi támogatás megszerzésének előnyével, informális kapcsolatai hálóval. Így számos mért, tényszerű elem mellett a kutatók igazolják az emocionális tényezők sikeres szerepét. A regionális adottságok önmagukban nem jelentenek a külső érdeklődés számára vonzást, aktív kínálattal kell elémenni, és arra kell törekedni, hogy ezeket a lehetőségekkel összhangba hozva, multiplikátor hatást fejtsünk ki. A kedvező módon összeállított kínálat – szolgáltatások és infrastruktúra helyi biztosítása –, a támogatási célok jó megválasztása hozzájárul az átalakítás reorganizálás folyamatához. A spontán fejlődés igen alacsony valószínűségű. A helyi erőforrás minél teljesebb feltárása azért is szükséges, mert a térségek többségében a munkaerőpiac és a helyi kapacitás korlátozott. Egyes régiókban nincs hagyománya a helyi fejlesztés és a magasabb térségi szintű kapcsolatok közös nevezőre hozásának. A központi tervezés időszakában baráti, családi kapcsolatok egy telepítést odavittek, de ezek hatóereje visszaesett, és a piacgazdaság terjedésével más telepítési szempontok kerültek elő. Az üzleti alapú telepítéseknek a megbízhatóság szempontjából vagy a helyismeret miatt lehetett megfontolási alapja, de ezek kisebb munkaerőfelhasználással jártak együtt. Mivel a helyi térségi fejlődés nem volt erős, ezért a telepítés során a települési adottságok se tudtak felértékelődni. A területi stratégia kialakítása akkor lehet sikeres, ha képes bevonni, és érdekeltté tenni a helyben található erőket. A központi terület-fejlesztési célok akkor képesek megvalósulni, ha azok regionális érdekeltségen alapulnak, és érdekeltté teszi a résztvevőket. Így képes az alulról építkezés kiteljesedni és megragadni a központi forrásokat, saját forrás-hozzájárulást teremteni.

A migráció egy olyan folyamat, amelyben több tényező kölcsönhatása jelenik meg. Ezért nevezzük interdiszciplinális jelenségnek. Kiterjed a szociológia, a politikatudomány, a történelem, a földrajz, a demográfia, a pszichológia, a jog és a munkatudomány területére. A megismerésben alkalmazott módszere, nézőpontja meghatározza a végeredményt. Az egyes események megismerését úgy végzi, hogy a szabályszerűségek, trendek ismerete segítséget nyújt neki abban, hogy ehhez viszonyítson, és az ettől való eltérés magyarázatát keresse (Hárs Ágnes, 1995).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 65

A gazdasági elméletek és a migráció abban az összefüggésben jelenik meg, hogy a kis népsűrűségű, kis fogyasztói piaccal rendelkező és alacsony fejlettségű területi egységekről az emberek igyekeznek a fejlettebb, sűrűn lakott régiók felé. Az ilyen irányú mozgásra a magyarázatot a push és pull hatások adják. Taszító tényezők a népességi nyomás, alacsony és bizonytalan életminőség, a gazdasági perspektíva hiánya. Vonzó tényezőt jelentenek a bő munkalehetőségek, a szabadság, a gazdasági kihívások.

A neoklasszikus elmélet szerint, makroszinten a tőke és a munkaerő taszító és vonzó tényezői határozzák meg az áramlást (Harris-Todaro 1970). Mikroszinten a jövedelmek regionális különbségei jelentik a motivációt a mozgásra. Ahol nagyobb eltérés található a jövedelmek között, ott mobilabb a lakosság. Mikroszinten (Borjas 1996), a migráns egyéni képességei és az életkörülmények játszanak szerepet és fontos a tudatos migrációs döntés szerepe. Úgy foglalható össze, hogy olyan önkiválasztási folyamat az, amiben a migráns egyéni képességei nemzetközi elvárások közé helyeződnek.

A gazdasági tevékenységek gyorsuló ágazati átrendeződésével összefüggésében, már nemcsak a munkaerő maga, hanem annak szellemi tőke jellege kap jelentőséget. Azokban a térségekben, ahol nincs igény a képzett munkaerő felhasználására, ott maguk az ott élők sem igyekeznek ebben befektetni. Vagy ha befektetnek, az együtt jár az ország elhagyásával. Ezzel az is egyértelmű, hogy abban az esetben, ha az ország oktatásba befektet, akkor a hazai munkaerő-felhasználást is ennek kell megfeleltetni. Ellenkező esetben az oktatás több és esélyesebb választást tesz lehetővé az ott élők számára más országban. Manapság a világ migrációs ajánlata összehasonlításra kerül a helyi lehetőségekkel, és ha az otthoni lehetőségek jobbak, akkor számukra és az ország számára kettős nyereséget jelent otthon maradásuk.

Ha egy ország jól irányítja a folyamatokat, akkor nem marad el a hazaiak felzárkózása, sőt az érkezőnek is biztosíthat vonzó lehetőséget. Növekvő jelentősége van az úgynevezett társadalmi tőkének, ami a migrációs közösségi szerződést jelenti. Ismeretes, hogy a kulturális, nyelvi, etnikai és vallási kapcsolatok meghatározóak a letelepedés során. Nemcsak erősítheti az új környezetbe történő beilleszkedést, de bizonyos fejlettségi szintet elérve, másokat ebből a közösségből kizárhat.

A tudományos világ mióta a migráció kérdésével foglalkozik, elméletekkel próbálja azt magyarázni. Ezek közül a duális gazdaság szerinti magyarázat, az 50-es évek közepén került kidolgozásra (Massey 1987). Eszerint a munkaerő bárhol korlátlanul áll rendelkezésre és a termelés szerkezeti, kereseti eltérései motiválják a mozgást. A képzetlen munkaerő a helyi igények szerint tud választani, a magasabb képzettségűek számára a választás földrajzi és tartalmi lehetőségei bővebbek, ami újabb mobilitást készít elő. Nemcsak a kereseti különbségek azok, amelyek ezt az eltérést magyarázzák, hanem felsorolja a foglalkoztatás, a tőkebefektetés biztonságát is. Hosszú távon a hazautalások kérdése az, ami a gazdaság kettőségét magyarázni képes.

A piaci dualitás elmélete abban különbözik a korábbiaktól, hogy kitér a termelés szerkezeti átalakulásából adódó eltérő munkaerőigényre. Négy dinamizáló tényezőt fogalmaz meg, amelyek szerepet kapnak a mozgás alakulásában:

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 66

- a munka- és tőkeintenzív szektorok vonzása,
- a felfelé történő mobilitás hiánya a helyi gazdaságban,
- a női munkaerő tömeges megjelenése és
- a hazautalások megvalósulása.

A függetlenségről szóló elmélet a termelés, a munkaerő függősége, a központ és periféria, a képzettség és a szociális tényezők polarizáló szerepét emeli ki. A vidékről városi területekre történő mozgást a területfejlesztés hatásával, mint térbeli rendező elvvel magyarázza. Ezzel közvetetten utal arra is, hogy a gazdaság fejlesztésével, a beruházások adott térségben történő felfuttatásával helyben lehet tartani tömegeket, lehetséges a helyi perspektívák megvalósítása.

A világrendszerre vonatkozó elmélet szerint (Sassen–Portes–Koob 1987), a globalizáció és a piaci áthatások a munkaerő növekvő mobilitásával képesek megvalósulni. Ennek eredője még a gyarmati világból származik, de a multinacionális vállalatok fejlődésével a világ folyamatai gyorsan változnak, amire megfelelő mobilitással válaszolni lehet.

Az Új Gazdaságra vonatkozó elméletek szerint a 90-es években a mozgásokat az eltérő célok szerint lehet magyarázni. A résztvevők között nő a képzettségi, képességi (szellemi és anyagi) alapon vándorlók aránya. Meghatározó a családi, társadalmi, kulturális háttér szerepe. Ezzel átvitt értelemben már utalnak a készségek, a szocializálódás meghatározó szerepére, és az új környezetbe történő bekapcsolódás lehetőségeire.

A migrációs hálózatok elmélete szerint, (Massey 2004), a beilleszkedés az új környezetbe ott valósul meg sikeresen, ahol korábbi családi, baráti tapasztalatok, kapcsolatok ezt segítik. A küldő területek nyomása és a már letelepültek által lakott régiók között, donori kapcsolat formálódik, ami hozzájárul a későbbi migrációs döntés irányának kiválasztásához is. A kutatók jelentős része éppen ebből kiindulva a családalapú egyesítés jellegű mozgásokat kíséri fokozott figyelemmel.

A miért jönnek-mennek az emberek kérdésre, a gazdasági elméletek vonzási és taszítási alapon válaszolnak. Az egyik a termelés által igényelt munkaerő mobilitását, a másik a termelés térbeli áthelyeződését a helyben tartás érdekében, tekinti magyarázó tényezőnek.

A munkaerő mozgását feltételező integrálódási megközelítés úgy magyarázza, hogy az emberek a kevésbé hatékonyan termelő helyekről a nagyobb hatékonysággal termelők felé mozdulnak el, ott magasabb jövedelemhez jutnak és új tapasztalatokra, munkastílusra tesznek szert. Ezzel alkalmassá válnak a technológiai transzfer – humán interface megvalósítására.

A külkereskedelmi alapon történő megközelítés azon alapszik, hogy a munkaerő immobil, és a termelés a kedvezőbb szállítási költségek és a fogyasztói piacok irányába mozdul el, az összehasonlítás (kompetitív) előnyére építve, gyarapítja versenyképességét.

A két alapmodell kombinációját jelenti az, ha az egyes helyzetek taszító/push és vonzó/pull tényezőkre bontottak. A működés akkor kezdődik el, ha „…mint az elem két pólusán kereslet keletkezik…” (Werner 2002). Ilyen helyzetnek tekintik azt, ha a jövedelemkülönbségek differenciálódnak, ami a képzetteknél nagyobb valószínűséggel következik be, mint a képzetleneknél, és ez ösztönzi őket a maga-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 67

sabb színvonal felé.[46] A foglalkoztatottak odaigyekeznek, ahol képességeiket hatékonyabban tudják alkalmazni, és ahol ezért többet is fizetnek. Ezt ismerték fel a gazdaságilag sikeres térségek, ahol a fejlődés külső forrásból is biztosítható.

A mozgással a gazdasági tér egyes szintjein kiegyenlítés történik, de más helyeken, más vonatkozásban a különbségek újratermelődnek. A migrációval egyes régiók, mások rovására jutnak többlethez. Ennek ellenére a lakóhely megváltoztatását az „élet" jelének tekintik. „A migráció pozitív folyamatnak tekinthető abban az értelemben, hogy kiegyenlíti a termelésben jelentkező térbeli egyenetlenségeket, az üzleti élet feltételeinek a terjedésében játszik szerepet."

A folyamat során nem lehet egyetlen motiváló tényezőről beszélni, pl. az alacsony jövedelmű régióból az emberek a magasabb jövedelmet jelentő térségekbe vándorolnak. Azt is feltételezhetnénk, hogy ezzel egy idő után egyensúly állhatna be. A helyzet ennél komplikáltabb. A vonzó környezet, a folyamatos kihívások által újul meg. Az a régió, ahová külső érdeklődés nem érkezik, nem is szembesül más lehetőséggel. Ha a régiók perspektívái hasonlóak, azzal is érdektelenné válik a mobilitás. Ebben az esetben, az érdeklődés más területi szintre irányul, pl. fokozódik a kistérségi mozgás, esetleg visszaáramlás kezdődik.

Ha egyes térségek munkaerő áramlása az elvártnál alacsonyabb szinten marad, azaz nem követi rugalmasan a gazdaság térbeli változását, a regionális elemzések ezt előnytelen vonásként írják le. A munkaerőpiac rugalmatlansága nemcsak a szociális szférától, de a gazdaságtól, mi több az egyes emberek életminőségétől von el erőforrásokat.[47] Ebből következően az elemzések célja az, hogy feltárja, miként lehetne a munkaerőt a termelés helyszínével összhangba hozni, mérsékelni a szállítási költséget, amivel növelhető a gazdasági hatékonyság. A piaci alapú gazdaságirányítás a megfelelő időben, helyen és alkalmas személy által végzett munkáról beszél. Ez a megfeleltetés könnyebben megvalósítható a munkaerő mozgásával, mint a termelés áthelyezésével. Az minden esetben vitatott kérdés, hogy az irányítás milyen szinten képes megvalósulni, nemzetek vagy azok felett álló intézmények és vállalkozások között, vagy képesek-e ebbe az egyéni, tömeges igények beleszólni?

Miért van szükségünk az emberek mozgásának összehangolására című tanulmányában (Straubhaar 2000)[48] a következőket írja: „…A XX. század a nemzeti migrációs politikák megszületésének kora. A gazdaság nemzetközivé válása a migrációra nézve azzal a hatással járt együtt, hogy a nemzeti jellegek helyett, azok felett álló szervezetek kerültek meghatározó helyzetbe, mint az ENSZ, WTO, IMF,

46 Két évtizeddel ezelőtt Európában a fejlett és fejletlen államok átlagában a képzettek és a képzetlenek jövedelme hat az egyhez volt, és ez napjainkban a felére esett vissza. Ez is szerepet kapott abban, hogy a belső mozgás csillapodott. A nagybefogadó országok és a fejlődő világ közötti bérkülönbség egy a 2-300-hoz hasonlítható.

47 Gondolhatunk itt a TNCS vállalatok HR szlogenjére, miszerint; a megfelelő ember, a megfelelő helyen és időben szükséges.

48 Charta on Migration 1993. Budapest volt egy kísérlet erre a belügyminiszterek találkozóján.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 68

World Bank, UNHCR. A transznacionális vállalatok támogatták, sőt kezdeményezték ezeket a törekvéseiket, mert számukra az országhatár funkcionális jellemzői – elválasztó vagy gazdasági előnyöket jelentő –, kiemelten izgalmas területnek számítottak. Alapvető érdekük a termelés, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlása, együtt járt az emberek szabad mozgásával. Az országok a határukra nehezedő vállalkozási nyomást nem tudták már nemzeti eszközökkel befolyásolni. A mozgásban a képzett emberek önálló döntése, éppen képességeik szükségszerűsége miatt jobban tudott érvényesülni, mint a kevésbé képzetteké. A nemzet érdeke is az, hogy a haladásból ne maradjon ki az, akinek erre lehetősége van.

Az előnyöket tehát, akkor lehet fokozni, ha egyezség alakul ki az érdekek érvényesítésében. Ennek egyik részét jelentik a politikai törekvések, a másikat a gazdasági jellegűek. A nemzeti politika számára két alapelv képviselete ajánlatos; teljesüljön az emberek otthon maradási joga, a kormányzat felelőssége pedig az, hogy olyan életminőséget teremtsen, ami nem kényszeríti az ország elhagyására.[49] A gazdaság szereplőinek azt ajánlja, hogy a bevándorlás hatásait kezeljék úgy, mint egy külső forrás igénybevételét és eljut a migrációs (forrás)adó felvetéséhez is! A kialakítandó konszenzus elvei alapján a migrációs folyamat mint egy szelep lenne szabályozható. A politika tevékenységét a belépés céljának kialakítására, a külpolitika és a kereskedelem bővítésére, a fejlesztési koordinációra és a küldő országokkal történő együttműködésre emeli ki. A gazdasági irányítás a végrehajtási szabályok kialakítására, az adózás és a járulékfizetés és a szociális jogok teljesülésére, valamint a munkaerő-piaci monitoringjára korlátozza munkáját."

Nyilvánvalóvá vált, továbbhaladni, a kérdés három szereplőjének – a tulajdonos, a munkaerő és a nemzeti érdek képviselői – egyetértésével lehetséges. Ha egyik fél érdekeit sérti a mozgás, akkor ennek a helyzetnek a feloldására fordított költség, megnöveli az elérhető hasznot. Azt, hogy ki és milyen mértékben utalódik a másikra, mekkora ráhatással bír a dolgok alakulására, függ a migráció nemzeti stratégia kereteinek kialakítása. Akkor beszélünk hatékony gyakorlatról, ha a megegyezett célok többoldalú érdeknek felelnek meg. A nagybevándorló országokban az egyeztetés gyakorlata már kialakultabb, és a migránsok számára is érthető üzenetet fogalmaznak meg.

A migráció alaphelyzetében, korai fázisában, megjelenik a migrálni kívánó személy képessége, az állam jogi szerepe és a befogadó terület vagy üzleti tulajdonos érdeke. Ennek megfelelően beszélhetünk egyén és állam közötti kapcsolatról, nemzeti és külföldi tulajdonosról. A feszültséget az fokozza, hogy mindez még küldő és fogadó oldalra oszlik.

A küldők többnyire szabadulni akarnak a képzetlenektől, ezzel enyhíteni próbálják a hazai munkaerő-piaci feszültségeket. Ugyanakkor meg akarják tartani a legjobbakat, hogy legalább a rájuk fordított oktatási költségek egy részét visszanyerjék. A fogadók toborozzák a képzetteket, hogy ezzel is szellemi tőkéjük növekedjék és a helyiek számára a korszerű ismeretek átadását meggyorsítsák. Követ-

49 A Berlini konferencia 1992 az Európa Tanács follow up találkozója keretében hasonló tartalmú közleményt adott ki.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 69

kezésképpen, az országok szintjén kompenzáció szükséges, amit nemzetközi keretek között megvalósított fejlesztéssel lehet elérni. És itt kerülnek a képbe a nemzetek felett álló szervezetek törekvései. Gondolatmenetében Straubhaar odáig jut el, hogy a migránst humán tőkének tekintve, az egyes országok között egyfajta adok-kapok fizetést vezetne be. Azt írja: „…global games need global rules…" azaz a globális játék globális szabályokkal valósulhat meg. Véleményem szerint, hogy az országoknak nyújtott nemzetközi segítség a tömeges ki-be áramlást képes szabályozni, a regionális támogatással a célok jobb megfeleltetése érhető el. Mindehhez két kiegészítés szükséges:

- A magasan képzettek maguk is olyan esélyes helyzetben vannak, hogy növekvő mértékben képesek arról dönteni, hol és meddig akarnak maradni. Mivel jelentős összeget fektettek be képességük fejlesztésébe, rendelkeznek szellemi potenciáljuk kibontakoztatásához szükséges anyagi háttérrel is, ezért önállóan döntenek a maradásról és az indulásról. Egyes esetekben szaktudásuk stratégiai jelentőségű, vagy olyan nagy igény jeletkezik rá, hogy ők jelentik az egyeztetés során a mérleg nyelvét.
- A migrációban megjelenő érdekek is konkrét földrajzi helyhez kötődnek. A mobil ember konkrét földrajzi helyet hasonlít össze egy másikkal. Az államok korlátozó vagy hívogató szerepe regionális attraktivitással cserélődik fel. A korábbi analógiának megfelelően, regionális vonzáshoz – regionális eszközöket célszerű alkalmazni. Ezzel függ össze az is, hogy a külföldivel szemben – a nemzeti politika szintjén – kifejezett elvi együttérzés, befogadás, nem azonos azzal a mindennapokban szerzett tapasztalással, amit valaki szomszédságába kerülve átél. A migráció eseménye nem akkor sikeres, amikor azt éppen megvalósították, hanem akkor, ha az új környezet hosszabb ideig képes helyben tartani, felhasználni az embert. Az új érkező gyökeret ver, kapcsolatokat épít ki, kibontakozik, elégedett.

Kiemelt jelentősége van annak is, hogy még a küldő országban, vagy már az új helyre érkezve történik meg a letelepedés időtartamára vonatkozó szándék. Felkészülten érkezünk meg, tudatosan választjuk ki a helyet, avagy az ott szerzett tapasztalatok alapján válik véglegessé letelepedési szándékunk. Az lenne az ideális, ha a migráció eseménye akkor következne be, ha a migráns az új környezetében várható minden feltételről ismeretet szerezne. De mivel ez ritkán teljesül, ezért a migrációs lépés egyfajta rizikót is jelent.[50]

A migráció sikere számottevő mértékben azon múlik, hogy az új környezetbe lépés milyen feladások, fáradozások árán és költséggel valósul meg, és mit hoz a konyhára? Egyfajta önpróba, miként lesz képes a migráns alkalmazkodni az új környezet kihívásaihoz és felhasználni annak lehetőségeit? Munkát, lakhatást találni, beilleszkedni, és kellemesen élni, ami többet nyújt, mint a korábbi otthona, ez a mérlegelés fő kérdése. A képzettség növekedésével annak az esélye is nő, hogy ezt az értékelés helyénvaló lesz.

50 Számos helyen azt olvassuk, hogy a migránsok vállakozó szellemű, új iránt fogékony emberek. Feltehetően arról lehet szó, hogy jobban bíznak önmagukban és vágnak bele a kissé bizonytalan kimenetelű környezeti változásba.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 70

Új elemnek számít, hogy az életminőségben megnőtt a kellemes lakókörnyezet szerepe, ahol a képzett emberek munkájukat kevesebb zavaró körülménnyel övezve tudják végezni. Helyben maradni, és virtuálisan dolgozni[51] nemcsak a gazdaság rugalmasságának tesz eleget, de a szülőföldhöz kötödés érzésének is. Húsz évvel ezelőtt a nagy nemzetközi cégek a betanított munkát igénylő tevékenységeket a fejlett gazdaságokból a fejlődő világba telepítették át, de a fejlesztést magát, ma is az anyaországban tartják. Most viszont új trend bontakozik ki: a főiskolai, egyetemi végzettséget igénylő munkahelyek is áttelepülnek az Egyesült Államokból, Japánból és Nyugat-Európából Indiába, Kínába, illetve Magyarországra, Oroszországba, amit az magyaráz, hogy kedvezőbb feltételekkel áll rendelkezésre szakképzett, helyi munkaerő. Kérdés, lesz-e ez hatással a kutatás helyének megváltozására?

Megfigyelhető a termelés földrajzi átrendeződésével, a termelési struktúra megváltozásával összefüggő munkaerőigény változása, amit a munkaerő követ. A világon egyszerre tapasztalunk példát arra is, hogy a termelés helyeződik át és arra is, hogy az emberek mozdulnak el. A termelési struktúra változása azt is jelenti, hogy a munkaerő-igényes ágazatok az olcsó és tömeges munkaerőt nyújtó régiók felé mennek, de mivel az irányítás a fejlett országokban maradt, a profit is ott jelenik meg. Így nemcsak a nagyobb tapasztalat, de a döntéshez szükséges eszköz is az ő kezükben van. A termelés megindításához, a nemzetközi szabványok szerinti működéshez, elengedhetetlenül szükség van jellemző számú tapasztalt, képzett irányítóra. A termelés irányításának átmeneti lehetőségét teremti meg egyes esetekben a digitális világháló, amely révén a helyiek is új megbízásokhoz juthatnak és megtanulhatják annak módozatait.[52]

A globalizáció következményeként a termelés egyes esetekben a tértől függetlenül (lásd virtuális), rugalmasan alkalmazkodó lett, a piaci adottságokhoz és a humán erőforráshoz. Az új földrajzi helyen történő termelés megvalósítását a nemzetközi vállalatok napjainkban is azzal könnyítik meg, hogy a gyakorlott menedzsmentet is magukkal viszik.

Ahhoz, hogy a migrációt jobban megértsük, néhány gondolattal tovább kell lépnünk. Azzal értenek egyet a kutatók, hogy a migráció a nemzetköziesedés egyik fontos szimptómája/formája. Nevezetesen, miként válik az egyes emberek példája, meggondolása mások számára is követett mintává, céllá. A migrációs döntés nem egyedi. Mások sikereit és kudarcos útjait értékelik az emberek. Mivel

51 Indiai callcenterek, HVG Népszabadság 2005. május.

52 A Business Week 2003. január 25-ei száma néhány példát is hoz erre. A Bank of America csaknem ötezer fő elbocsátását tervezi, ám közben ezer munkahelyet létesít Indiában. Az Egyesült Államokban szokásos százdolláros órabér helyett, azért a munkáért csak húsz dollárt fizet. A heti lap arról számol be, hogy az indiai nagyvárosok környékén „amerikai típusú" ipari parkok, irodaházak nőnek ki a földből. Ezekben az irodákban többnyire az amerikai gazdasági élet számára végeznek szolgáltatásokat, és lesik a pillanatot, hogy mikor találnak megfelelő réseket a helyi gazdaságban is munkájuk kihelyezésére.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 71

az emberek sikereiről szóló hírek élénken jobban terjednek mint a kudarcokról szólók, ezért ez hívogatóan hat másokra is. Az ember új tapasztalásait sajátos „szűrön" keresztül mutatja be, és azok, akik migrációra gondolnak mások sikereit és kudarcait, a rendszer nyújtotta lehetőségeket, figyelik és értékelik. Ezekből a tapasztalásokból merítenek „erőt" az elhatározásuk megerősítésére vagy elvetésére. Az egyes ember példája hatással van a másikra. Gyakori, hogy kis közösségek jutnak arra az elhatározásra, hogy mennek, vagy maradnak. Tapasztalati tény, az, hogy minél tudatosabb és körültekintőbb döntés valósul meg, annál több szempont, következmény kerül értékelésre. A személyes döntés többnyire más családtagok életével is összekapcsolódik. Például a transzmigráns fogalma Glick-Schiller (1999) szerint, olyan, ami egy lassú elszakadást és átlépést jelent. Amikor valaki több évig más országban dolgozik, és családjával tartja a kapcsolatot, keresetét hazaküldi, meglátogatja őket, nem is nevezhető határon túl élő migránsnak. Főként nem menekültnek, ahogy az esetenként előfordul. Ha nem tartja a kapcsolatot az otthoniakkal és arra kényszerül, hogy új helyén keressen társat, végleges beilleszkedés következik be egy olyan elszakadás által, ami még kultúrájában nem is valósul meg. Megállapítható, hogy a nemzetközi népességmozgás katalizátora napjaink fejlődésének. Számos alkalommal a migráció útján kerülnek egymással távoli kultúrák kapcsolatba.

A transzmigráns fogalma felmerül a tekintetben is, hogy mit jelent az EU-állampolgárság az EU-útlevél. Az Európai Unió tagállamának úti okmányaival rendelkező vagy annak állampolgárságával rendelkező személyre használható a megjelölés. Kérdés, hogy akkor beszélhetünk transznacionális állampolgárságról is? – veti fel Bauböck (1994).

Az, hogy a migráció fő életkori szakasza 20–35 év között van, ebben nagy szerepet játszik, hogy 35 éves életkorra teszik az épülés és a fogyasztás fordulópontját (Valkovics 2001). Mindez összefügg a gyökerek kérdésével, vagyis az élet első szakaszában megszerzett élmények hatással vannak életünk másik felére. Az ismert Rogers migrációs korspecifikus görbe szerint, a migráció életfordulókhoz kötődő szakaszokra – mint tanulás, önállósulás, házasodás, családépítés, munkahelyváltás, nyugdíjazás – bontott. Ezek az életesemények motiválják a lakóhely megváltoztatását. Az idősebb emberek kisebb arányban vállalják ezt a környezeti változást, ragaszkodnak megszokott életükhöz. De az idős emberek már kevesebb életévvel számolhatnak képességeik megtérülésében, fizikai és biológiai alkalmazkodásuk korlátozott. Már korlátozottan képesek, igazodni az új környezethez, erősen kötődnek a korábbi miliőhöz, és már kialakult családméretük tovább növelné az elmozdulás költségét.[53]

Az idősek aránya különösen a nagy távolságú mozgásban esik vissza, mert nagyobb földrajzi távolságról nehéz megfelelő információt összegyűjteni, nehéz a korábbi környezettel a kapcsolattartás. A bevándorlók szívesen tömörülnek az új lakóhelyen, honfitársaik lakókörnyezetében, ezzel is mérsékelve a honvágyat.

53 Maguk a befogadók is egyetértenek azzal, hogy ők már öregkori járadékaikat nem tudják megtermelni az új helyen.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 72

A migráció kérdése még mikrokörnyezetben is úgy érthető meg, ha ismerjük a folyamatot, történelmi megközelítésbe helyezzük.[54]

3.2.2. Termelés és munkaerő migrációja

Térbeli folyamatok elemzése azt mutatja, hogy a termelés áthelyeződése összefüggésben van a rendelkezésre álló munkaerővel. A tulajdonosok attól függően keresnek alkalmas munkaerőt, hogy munka- vagy tudásintenzív tevékenységről van-e szó. A világban kínálat van a képzetlenekből, így ebben a kérdésben meghatározó jelentőségű a munkaerő ára, beleértve a járulékos költségeket is. A világban, a szakképzett munkaerő, különösen a tapasztalt munkaerő elhelyezkedése pólusszerű, ami hatással van az átrendeződésre. Azt is mondhatjuk, hogy a képzett munkaerő a termelést odaköti. Az élesedő helyzetben a profit növeléséhez, néha még annak a megtartásához is, a szellemi, az anyagi tőke térbeli összhangja szükséges. Egyik sem versenyképes a másik nélkül.

De vajon a munkaerő mennyire követi a tőke mozgását? Melyik „igazodik" a másikhoz? Történelmileg, a munkaerő nagyobb mobilitása volt jellemző, a gazdaságnak tömegesen volt szüksége olcsó munkaerőre. Ez a tömegesség volt az állami felelősség vállalásnak az elindítója. Időközben a késztermékekben a hozzáadott érték nőtt, s ezzel egyidőben a népesség iskolázottsága is, ami hatással volt a fogyasztás mennyiségi és minőségi térbeli alakulására. Később a képzettek és a tőke kapcsolata vált meghatározóvá, ami a transznacionális cégek áthelyezésének irányításába történő belépésével járt együtt. A globalizációval vette kezdetét egy új időszak, amelyben részben a pénz áramlása felgyorsult, részben a gazdaságban megnőtt a képzett munkaerő iránti igény. Különösen a magasan képzettek voltak azok a személyek, akik felismerték, ha a fejlesztés életük során nem fog a térségbe érkezni, akkor maguknak kell elindulni. Képességeik bővítése, felhasználása érdekében ők maguk mentek az alkalmazás helyére. A humán tőke tehát úgy „viselkedett", mint a pénztőke. A migrációval nemcsak kínálkozó jövedelemtöbbletet akartak elérni, hanem szellemi képességeik folyamatos fejlődését, esélyteremtő humán tőkét és a megkeresett többletjövedelmet, magasabb szolgáltatási szinten élvezni.

A fentiekben tehát, két eset volt:

- vagy a munkaerő ment a termelés helyére,
- vagy a tőke kereste meg a számára szükséges munkaerőt.

A magasan képzettek migrációja kevés tapasztalattal és kutatási háttérrel rendelkezik. Ennek vélhetően két oka biztosan van:

- az egyik, hogy az őket alkalmazók, hasonlóan az üzleti élet több más szegmenséhez, róluk is kevés információt nyújtanak,
- a másik az, hogy a fogadó és a forrás országok érdeke ellentétes, ami sérti a nemzeti gazdaságpolitikát, a szabad mozgást, az emberi jogokat.

54 IMR Vol. 16. No. 2. p. 298. C. Wood. University of Florida.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 73

A felmerülő igények oldaláról többet tudunk, mint az alkalmas kínálatról. A történelmi befogadási gyakorlattal rendelkező országok felismerve képességek jelentőségét, arra törekedtek, hogy a migrációval, mint új erőforrással növeljék gazdasági előnyüket, amit a kereslet és a kínálat foglalkoztatási alapú egyeztetésével igyekeztek elérni. A befogadottak javuló összetétele kedvez a gazdaságnak és kisebb szociális kiadást jelent. „A gazdasági előnyök hasznosítása és a szociális kiadások mérséklése jelenti a jövőbeli stratégiai pillérét." (Papademetriu 1996) A képzettek jobban keresnek, magasabb szintű a fogyasztásuk, a beilleszkedés gondmentes, a helyben élőknek tudást adnak át, ezzel gyorsítják a helybeliek számára a világ élvonalába történő felzárkózást.

Mióta a világ létezik, a termelés térbeli elhelyezkedése eltér a felhasználni kívánt emberi erőforrások elhelyezkedésétől, ami kisebb vagy nagyobb távolságú vonzást és taszítást hozott létre. Ez a távolság a tevékenységek átstrukturálódásával növekedett. A termelés bővülése, ezt a megfeleltetést további új, szakmai szempontokkal növelte. Napjainkra megfigyelhető, hogy mind a munkaerő-felhasználás, mind a munkaerőforrás iránti igények, a részletek felé fordultak, ami az egyeztetést több szempontúvá teszi:[55]

- egyfelől, az idők során a termékek előállítása úgy függetlenedett a termelés telephelyének földrajzi meghatározottságától, hogy a gyártmányokban a hozzáadott érték növekedett, és a késztermék kibocsátás mellett megjelent a félkész termék. Az emberi munka szerepe a termékkibocsátásban fontosabbá vált, sőt a kutatási eredmények mielőbbi gyakorlati alkalmazása, a versenyben maradás kérdésévé vált,
- másfelől, távoli tájakon a termelés nemzetközi jegyei szerinti működés, és a gazdaság nemzetközi szabvány szerinti működtetése során, nélkülözhetetlenné váltak a már tapasztalatokkal rendelkező, jól képzett emberek. Az alkalmas munkaerő akadálytalan megszerzése érdekében maguk az üzleti élet képviselői is egyre gyakrabban ültek le a migrációs stratégiát készítők asztalához, hogy elhárítsák a belépések esetleges akadályát. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a globalizálódó világban mind a pénz, mind a képzett ember mozgása szabadabbá, tudatosabbá vált. Ebből a folyamatból kimaradni, a lemaradással azonos dolgot jelent.

Egyes országokban ennek jelentőségét felismerve, a szabad mozgás érdekében számos esetben nemzeti korlátozásokat oldottak fel. Az országok arra kényszerültek, hogy gazdasági stratégiájukat a szabad tőke és munkaerőmozgás szempontjából átértékeljék. Engedményekkel csalogatták a nemzetközi üzletet, mert ez tőkeinjekciót jelentett és a munkaerő bizonyos képzését, felzárkóztatását, ezzel az állam egyes feladatait vállalta át.

55 Nemcsak a képesség, de a képezhetőség kerül előtérbe. Minden globális üzletnek van lokális jellemzője, ami a helyismerettel rendelkezőket előnyhöz juttatja.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 74

3.2.2.1. Munkaerő-toborzás és a földrajzi tér

A népvándorlás már korábban is kapcsolódott a birodalmi törekvések és a gazdasági terek kérdéséhez. De a folyamatok magyarázata kisebb egységekkel vált lehetségessé. Így a migrációs láncok, amelyek az egyes migrációs eseményeket kötik össze, jelentik azt az átmeneti magyarázatot, ami a közösségi döntések mögött található. Az államot megjelenítő makro- és közösségi mikrostruktúrák között találjuk azt a mezoréteget, akik az úgynevezett migrációs ipar szereplői, az ügyvédek, a toborzók és a különféle ügynökségek. Tehát nemcsak a tényezők, de maguk a szintek is fontos magyarázó szerepet töltenek be abban, hogy megvalósul a regisztrált bejutás.

Minél képzettebb a munkaerő, annál koncentráltabb jelentkezik az igény irántuk és nő az egymásrautaltság a termeléssel. Az egyeztetéshez ezért nagyobb földrajzi térben van szükség a toborzásra. A képzett emberek iránti kereslet a fejlett országokban koncentráltan jelentkezik, míg a kínálat ettől távolabb és szétszórtan helyezkedik el. Gondoljunk itt azokra a stratégiai helyekre, mint a Szilíciumvölgy, London stb. Az irántuk jelentkező igény speciális technikai, professzionális (Professional Manager Technicient [Salt 1990]). A világ kevés helyén tudják eladni képességeiket, a világ kevés helyén és idejében van rájuk szükség. Azok, akik magasan képzettek tágabb, globális munkaerő-közvetítésben vesznek részt, olyan jövedelemhez jutnak, ami akár lehetővé teszi számukra a nagy távolságú, és/vagy gyakori „migrációt". A képzettség csökkenésével, a kereslet, ezzel a migráció is, kisebb távolságra és a térségi, helyi keresletre alapozódhat.

A világ migrációjának négyötödét az alacsonyan képzettek jelentik. Képzetlenekből kínálat van, számukra az jelent mozgató erőt, hogy ugyanazért a munkáért a fejlett világban többet kapnak. Az ő tömeges beáramlásuk a migráció biztonságához, a nemzeti szintű irányításhoz sorolható. A speciális képzettséggel rendelkezők a haszonelvű és vállalati irányítás érdeklődési területéhez kapcsolódnak. A vállalati igényekből fakadó mozgás gyorsan módosul, nem könnyű a követése. Csak akkor figyelünk rá fel, ha rendszeres és tömeges lesz.

Tehát az alacsonyabb képzettségűek kisebb térben, helyi vagy regionális szinten kerülnek közvetítésre, a magasan képzettek egyes esetekben a világ egészére kiterjedően. Mindez nemcsak a toborzásra, de az ígért jövedelmekre is utal. Ha valahol a gazdaság elindítása munkaerőt igényel, és megtalálják a megfelelőt, akkor az alku nem fog a jövedelmen múlni.

Tíz évvel a változások után (HVG-tanácskozás 1999. május 28–29. Budapest) a következőket foglalta össze.

A mindennapi vélemények többségéből kitűnik, hogy az Európai integrációt azonosnak tartják a csatlakozással. A csatlakozó országok számára először válik világossá, hogy a piacgazdaság és a demokrácia összefüggő fogalom. Az európai dialógusok során felmerült a 90-es évek első felében, mi is a csatlakozás feltétele, mit is kell elérnünk. A válaszok javarésze úgy foglalható össze, hogy „tegyétek dolgotokat, mi (mármint tagok) majd meglátjuk, mikor vagytok alkalmas állapotban a tárgyalások elindítására". A tagok jó része a feltételek jó részét meg sem értette. A döntés nyilvánossága fontos, kik vannak mellette és kik ellene?

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 75

Eddig a legeredményesebb stratégia az volt, „hogy ne tudjál túl sokat róla". (Vranitzky 1999)

Az nem vitatott kérdés, hogy közös és földrajzi értelemben is tág Európáról kell beszélni, tehát ismét egyesülünk. Vranitzky kancellár úgy fogalmazott, hogy most fizetjük meg a kontinens 50 évvel ezelőtti szétszakítását. Az integráció szükségességéről szóló üzeneteket ezért azoknak kell küldeni, akik még erre nem gondolnak. Széles skálán lehet értelmezni az integráció kérdését, ami nemcsak a szabad mozgást, hanem a szabad kereskedelmet is jelenti. A kezdeményezés politikai indíttatású volt, de most annál több. A háború ezekben a kezdeményezésekben is félelmet keltett, megalázó volt. Azt, hogy még a 15 tagország sem képes megegyezni, azt mutatja, hogy ez nem lehet a jelszó 20-30 tag esetén. Feszültségek, hegemóniális diszkrepanciák vannak, amiket több szempontú érdekegyeztetéssel lehet feloldani. A bővítéssel egyre nő a tagok száma, a döntések többféle módon hatnak vissza a tagokra. A bővítés egyben azt is jelenti, hogy túl kell jutni ezen az „old fashion" formán.

A G8-ak túlszabályozzák a kérdést, pedig a tartós szintű egyeztetés alulról indul. Az oly sokat hangoztatott harmonizációs intézményekbe történő beavatkozást jelent, egyfajta előírás az ország számára arról, hogy mit képviseljen az EU-ban. De az „uniform or unified" az különböző dolog. A viták a forrásokról szólnak, ami a felzárkóztatás alapja. A balkáni háború is arra mutatott rá, hogy így nem megy, a rideg politika nem szolgálja az integrációt.

A politikai robbanás 1990-ben azzal járt együtt, hogy az emberek érzelemmel töltöttek és reményekkel voltak tele, hiszen egy vágyálom teljesült. Mi emberek többre vagyunk képesek, de a történelem kevesebbet mutat.

Magyarországon az elmúlt évtized eredménye, hogy a jövedelem a privát szektorból jön, de lassú a jogi és intézményi építés. Ha felépül is az intézmény a gondolatvilág, a gondolkodás lassan változik. Nem nő az élet hossza, a termékenység, ami mind az élet jele. Említhető az új formák alacsony tudatossági döntése, mint például az, hogy a részvényesek nem ismerik, és nem tudnak élni alapvető jogaikkal. A szabad kereskedelem és a tulajdonviszonyok megváltozása nem elegendő összetevő – erre mutatott rá az orosz válság. A piac működéséhez erős állami felelősségvállalásra, hatékony adópolitikára és az emberek által szabályozott törvényekre van szükség. Az eredményes jövő a kis- és középvállalkozásokon, a public private partnershipen és az állami támogatáson múlik. Ha nincs állami érdekeltség, akkor a maffia típusú outcome szabályszerű. A külföldi tőke nemcsak injekciót, érdeklődést jelentett, de technológiai transzfert is. A közszektor fejletlensége, a nyilvánosság alacsony szintje, az érdekképviselet hiánya miatt, a parlamentáris és jogi döntések lassan jutnak vissza az érintettekhez. Új partnerséget kínálni, csatornája lehetne az állami oldal átalakításának. A szociális juttatás egyéni felelősségének növelése a gazdasági eredményesség része.

Az átmenet technikai akadályokat is jelentett az elmúlt tíz év, egyfajta kísérlet[56] volt. Különösen gond volt, hogy az intézményépítés informális szabályai ismeret-

56 Azt már próbáltuk, hogy milyen halászni és a kifogott halból halászlét készíteni, de a halászléből ismét halat tenni a vízbe, még senki (Lendvai 1999. HVG-tanácskozás).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 76

lenek voltak. Erősebb késztetést várunk a civil szervezetektől, az oktatástól, a médiától a közvélemény formálására. Veszteségek keletkeztek abban is, hogy miként hajtottuk végre a tulajdonviszonyok átalakítását. Elmaradt például a környezeti rehabilitáció, amit az új tulajdonosok nyereségének terhére elvégeztethettünk volna.

Látható, hogy ott vannak sikeres példák, ahol korábban a fejlett világgal kapcsolatok voltak. Az emberi erőforrás költsége mindenütt nő, de azokban az országokban, ahol kedvezőtlen és nem volt hatékony a humán rendszer ott kifejezetten.
A következő stratégiai kétkedések voltak:

- gyors összeomlás megelőzése (Csehország lassú átmenet, Magyarország gyors túljutás),
- a privatizáció gyors, lassú vagy fokozatos legyen (a cseh lassú, a magyar gyors volt),
- a tulajdonviszonyok változásában két változat volt; eladni vagy részvényessé tenni. A csehek részvényessé tették az érdeklődőket, mi eladtuk és nem is hazai többségnek,
- a magyar esetet a 90-es évek végén lehetett sikeres szakasznak értékelni, a cseh esetet a 90-es évek elején. Magyarország ezzel a rögzítette rövid távú versenyképességét, de elvesztette a hosszú távú reményeket (Németh Miklós 1999).

A folyamatok értékelése során alapvetően fontos, hogy a média függetlenségét megőrizze. Az informális csatornák nem lehetnek titkosak. A maffia ma becslések szerint a hazai GDP 15-20 %-nak a megforgatására képes, ami a megbízhatóságot kérdőjelezi meg. Korai ítéletet mondani, bizalom kell, megérteni és megértetni az emberekkel a történteket. A kormányok munkáján az ország belső élete leolvasható.

A sikeresen megvalósított célok egyik kulcskérdése, hogy miként lehet megtalálni az emberek napi és a politikusok hosszú távú gondolkodása között az egyensúlyt. A médiának abban kell igazán szakmai alapokkal rendelkeznie, hogy jól ítélje meg a hír hatását az emberekre. Melyik hír mikor és milyen hatást vált ki az emberekben. A tulajdonosváltások során, különösen a nehéz gazdasági helyzetben nagy a csábítás arra, hogy a rövid távú bevételeket nézzük. A hosszú távú gondolkodás a tőke biztonságos növelését, és a stratégiai partnerek megtalálását teszi előtérbe. Így pl. a hálózati infrastruktúra erősen külső tényezőktől függő. A munka- és tudásintenzív ipar- és szolgáltatásfejlesztés, a turizmus nevezhető nemzeti, a helyi elemeket támogató ágazatnak. Soros (1998) úgy fogalmazott, hogy a helyi társadalom sokat tehet annak érdekében, hogy az ott megjelenő globális gazdaság ne a piacgazdaság végét jelentse. Arra utalt, hogy a beszállítások lehetőséget teremtenek a helyi fejlődésre, hozzájárulnak a nemzetközi elvárások megismeréséhez, folyamatos motivációjához. Ezzel egy pozitív függő helyzetbe kerülnek az ott élők. Az esély a bekapcsolódásra adott, ennek kihasználása, a saját oldalukra állítása már a helyi erők feladata. Ebben az érdekegyeztetésben érvelni, és megvalósítani tudni kell. A multik nagy tapasztalattal rendelkeznek az érdekérvényesítésben. Érthető, hogy az ott élők egy része tart ettől a megmérettetéstől. Mások úgy tekintenek egy ilyen beköszöntő lehetőségre, mint a Messiásra.[57] Az embereket

57 Hasonló hozzáállás volt tapasztalható a privatizációra került munkahelyeken dolgozók körében.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 77

erre tanítani legalább olyan fontos, mint gazdaságilag előnyös alkut kötni. Az átmenet hibáit többnyire az emberek fizetik meg.[58] Megfigyelhető, hogy minél kisebb egy ország annál kiszolgáltatottabb és kényszerítve van az integrációra, EU, NATO, NAFTA. A lényeg nem a szervezethez tartozáson múlik, hanem a belső erők hatékony érdekegyeztetésén. Megtalálni azt a lépést, ami „megtehető és azt meg is teszed".[59]

Az állam szerepe két vonatkozásban hangsúlyozandó:

- következetes, erős kormányzás,
- nemzetközi standardok szerinti intézményépítés.

Rövid távon megvalósítható az állampolgárok egy hányadának figyelmen kívül hagyása, de hosszú távon nem (Surányi 1999). Arra a világon sehol nem dolgoztak ki stratégiát, hogy hogyan állítsák meg a globalizációt, csak arra vannak stratégiák, hogy miként használják ki az érkező globális piaci lehetőséget. Nincs más alternatíva, mint a lehetőségek időbeli kihasználása. A Nemzetközi Vállalatok Tanácsa[60] 1999 áprilisában, Washingtonban tartott ülésén ismételten megállapította, hogy ha csak a negatív hatásban gondolkodom, akkor előnytelen irányba jut a globalizáció értékelése. A mikrogazdasági politika az egyetlen, ami képes az előnyöket kihasználni és nem engedheti meg egyetlen ország sem magának azt, hogy a kis- és középvállalkozásai ne ennek szolgálatába álljanak. A vélemények többirányúak. Lipovecz Iván (1999) szerint nem eldöntött, hogy a nemzeti fejlesztés ezzel ellentétes vagy csak kihívást jelent a kapcsolódás számukra. Kádár Béla szerint az államok tehetetlenek ezzel az áramlattal szemben, nem a választási lehetőséggel, hanem annak következményével kell foglalkoznia az egyes államoknak. Az is igaz, hogy a kérdés nem nézhető a hátsó kertből (Kozirjev 1999). A globalizáció a korábbi gyarmatosításhoz hasonlóan nagy tudati változást kíván az emberek fejében.

A fejlesztés kritikus része az, hogy miként tudjuk a humánfejlesztést megvalósítani. Részben a kapcsolódás veti fel ezt a kérdést, részben a társadalmi eltartási terhek mérséklése. Szinte felülvizsgálja a gazdaság humán vonatkozásait. Például Oroszország a változó helyzetre nem válaszol. Nem is tudták miként lehet a fejlett világgal kapcsolatot teremteni, ezért az összeütközés volt a legjobban kivitelezhető stratégia. Az előttünk álló évezred nemcsak a vagyon és eszköz privatizációját jelenti, de egyben törekszik az életstílusunkat, fogyasztásunkat is irányítani. A kis országoknak több szellemi erőforrásra van szükségük, hogy ezekhez a lehetőségekhez kapcsolódni tudjanak. Ennek terjedését segíti elő az összeköttetés minden formája.

58 A Bokros-csomag liberális, előre mutató gyakorlat volt, csak a demokrácia, a gazdaságfejlesztés az intézkedési csomag bevezetése idején gyengébb volt. A jelenlegi kormányzat kisebb felelősséget érez, mint a 10 évvel korábbi. Vranitzky kancellár HVG-tanácskozás Az átmenet tíz évéről 1999. május 28–29.

59 Gyakran találkozunk az emberi jogok magyarázata kapcsán azzal a megközelítéssel, hogy a szabad döntés mit is jelent. „Take the time on your side!"

60 A világgazdaság harmadát jelentő világcégeket képviseli és a másik kétharmadot jelentő rész a cégek közötti műveletek.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 78

A következő évszázad a hálózatok szerepét felértékeli, szemben a korábbi helyzeti és helyi energiákkal. Az életminőség növelése, a nyelv és a kultúra megőrzése, harca az amerikanizálódással, mint legnagyobb érdekcsoporttal szemben. A nagy piac megvalósítása azt jelenti, hogy a szabad áramlás egyetemes méreteket ölt, és ez visszahat a kis államokra is, ott is lehetőséget teremt a látványos növekedésre.[61] Észre kell venni a gyengék kiesnek ebből a folyamatból, nem tudják kihasználni a lehetőségeket, csak szenvednek a profitszerző stratégia következményétől, nem működnek az intézmények. Például egy Westminster típusú parlamenti működés tehet annak érdekében, hogy valódi hatáselemzés valósuljon meg az intézkedések megszavazása előtt. A gazdaságpolitika soha ilyen szorosan nem kötődött a társadalompolitikához. Mi több a tőke még az érzelmi világunkra is hat. Például feldobottak leszünk, ha valamit megvehetünk, elfogyaszthatunk lásd a bevásárlóközpontok szórakoztató hatását és depressziósak, ha nem vehetünk részt ebben a folyamatban.

Aszimmetrikus a kép a térbeli mobilitás területén, mert az EU a szabad mozgást hangsúlyozza belső határain belül, számunkra az előszoba-szerepellenőrzés megvalósítását írja elő. A migráció egyike azoknak a témáknak, amelyek talán a környezetvédelem mellett a legtöbb derogációt fogják kérni a csatlakozás idején. Itt a csatlakozási tárgyaláson érdekelt országok az integráció hatását hólabdahatásként továbbítják a szomszédoknak.

Felmerülhet a kérdés, hogy a kereskedelem liberalizációja, az áruk szabad áramlása miként hat az emberek térbeli mozgására. Az első tézis, hogy mérsékli az áramlást. Hatással van a foglalkoztatásra, a kereseti lehetőségeket differenciálja. A másik változat, hogy bátorítja a potenciális migránsokat, mert több ismerethez jutnak a máshol megvalósított életminőségről. Természetesen ez a megközelítés csak leegyszerűsített forma. Ennél többirányú hatással lehet számolni, amikhez hosszabb időszakra van szükség és feltételezi a kereskedelmi reformok megvalósulását.

Ahhoz képest, hogy elméletileg viszonylag egyszerű a kapcsolatra utalás, annál nehezebb ezt tapasztalati adatokkal is alátámasztani. Erre vonatkozó kutatások ismereteim szerint még nem készültek. A 70-es években még több esély volt ennek megvalósítására, de most, amikor közel 125 országot sorolnak a fejlődők közé egyre nagyobb a regionális különbség, és mind a fejlesztésorientált stratégiát vallja magáénak. A kereskedelmi liberalizáció valami olyan világon végigvonuló folyamat, ami történelmi változást hozott. Kiemelhető az életminőségből és univerzálódásból adódó költségmegtakarítás, az erőforrások térben való szabad áramlása, ami lehetővé teszi a felhasználás helye szerinti áramlást, telepítést. A 80-as évek közepéig csak néhány Ázsiai országnak sikerült gazdaságpolitikájában a külső feltételekkel működő kapcsolatba kerülni. A stratégia kialakítása önmagában rizikó,

61 Ahogy a tigrisnek jó az őserdei környezet, úgy nem kedvez azoknak, akik nem ehhez szoktak. Mutatja ezt az, hogy az élet hossza és minősége nem javul a térségünkben, és a világ számos más régiójában. Ha nem tudatos elveken épülő hozzáállással közelítünk a kérdéshez, a társadalmi különbségek csak nőnek.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 79

mennyiben lesz egyensúlyos a helyzet az előnyös és a hátrányos elemek között, valamint az emberek miként fogadják a gyakorlatot, milyen hatással lesz az emberekre. Mire a kormányzás képes a kapott válaszok alapján átdolgozni az elveket, lehet, hogy tömegesen vesztik el az emberek a hitüket a változásban. A politika akkor képes tartós és tömegekre ható eredményeket elérni, ha képes bevonni az embereket, képes számukra perspektívát nyújtani és „csatornázni" tudja a különböző érdekeket egy előre mutató irányba.

A hipotézis következtetéseire könnyebben tudunk deduktív módon válaszolni. Megfordítva a kérdést azt állítjuk, hogy azok a fejlődő országok, amelyek képesek voltak a kereskedelmi liberalizációt kiszorítani, miként reagáltak a népességáramlás tekintetében. Anne Richards azt bizonyítja Korea példáján, hogy az emberi erőforrás-fejlesztéssel, a migráció „intézményesítésével", korlátozhatjuk a liberalizációból származó veszteségeket. A latin-amerikai országokban ez a folyamat lassabban megy végbe, itt nehezebben mozdulnak el az emberek (vagy képességeik a migrációra nem elegendők, hasonlóképp volt a FÁK országaiban is).

A kereskedelem liberalizációja a népesség térbeli mobilitására a munkaerőpiacon keresztül hat. A foglalkoztatásra gyakorolt hatását a világ különböző országában eltérően értékelik, amelyre a következő összefoglaló utal (lásd *9. táblázat*).

9. táblázat. A kereskedelem liberalizálásának hatása

Ország és időszak	Következmény
Mexikó 1985–91	Alacsony foglalkoztatás maradt, mivel az érdekegyeztetés során a magasabb foglalkoztatás és az alacsonyabb bérezés elvét fogadták el. Az exportképes ágazatokban számottevő visszatelepülés, a szürke gazdaság felszívó ereje nagy.
Chile 1974–81 1985–91	Pozitív hatás az exportágazatokban (pl. agrárium) és negatív hatás az importágazatokban. A foglalkoztatás 22%-ról 6%-ra esett vissza.
Argentína 1989–92	A munkanélküliség kétszeresére nőtt a közalkalmazottak létszám csökkentése után.
Izrael 1952–77	A foglalkoztatásra kedvezőtlen hatás, de ez nem a kereskedelmi folyamattal, hanem a makrogazdasággal függ össze.
Szingapúr 1968–73	Pozitív hatás, növekvő foglalkoztatás.
Marokkó, Brazília, Argentína	A reformok hatására a nem technológia intenzív ágazatokban nőtt a foglalkoztatás.
Kolumbia, Spanyolország, Jugoszlávia, Korea, Peru, Szingapúr, Törökország, Fülöp-szigetek	Gyenge a foglalkoztatás és az importarányok közötti összefüggés.

Forrás: Saját szerkesztés

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 80

A világ számos régiójára utaló esetek, valamint a világkereskedelem eltérő általános szituációja azt mutatja, hogy nincs recept.

Mi lehet mégis az a szabályszerűség, ami átvehető – veti fel a kérdést B. Wood (1993). A migráció nemcsak a politika, hanem a közvélemény érdeklődésének is a középpontjába került, ami felgyorsította a társadalmi dialógust ebben a témában, hozzájárul a motivációk sokoldalúbb megértéséhez. A hidegháború éveiben a „szabad mozgáshoz való jog"-ról beszéltünk, a 90-es években a „helyben maradás jogát" ismertük fel. Konkrét értékké vált a helyben maradás, és hagyás joga, ami a korábbi polgári, emberi és politikai jogokhoz képest bővült a gazdasági, környezeti feltételekkel, megfogalmazva az ember helyben éhezés és túlélés jogát. Az emberek éppen úgy nem tudják elfogadni a kényszerített migrációt ha az kifelé taszít, mintha helyben kíván bármi erővel is tartani. Ennek megértése segíthet bennünket abban, hogy a fejlesztés racionalitását tegyük mérlegre, mint egy lehetséges eszközt a migráció visszaszorításában. A beavatkozást fejlesztésnek hívták, és a nélküle bekövetkezett eseményeket laissez faire (hadd csinálja, hadd menjen a maga útján) hatásnak tulajdonították. A beavatkozás lehetséges hatása függ a közvélemény fogadó készségétől, toleranciájától. Értelmezésbeli különbségeket is jelent egyes országokban a fejlesztés jelentése. A fejlesztés készséget jelent a nagyobb elégedettséget jelentő élet felé. A XX. század vége felé megállapítható, hogy a világ gazdag és szegény országai között nagyobb a különbség, mint az valaha volt. A közlekedés, a turizmus és a kommunikáció korábban nem tapasztalt méretekben közvetíti az élet teljességét. De nemcsak gazdasági értelemben kell a fejlesztésmotivációra gondolni, hanem a kulturális összetartozás, szokások és történelmi hagyományok vonatkozásában is.

A migránsok maguk is érzik, hogy a változtatás kihívással jár együtt. Az elemzők néha azt is felvetik a migrációs volumen elemzése során, nem hogy nagy méretű a folyamat, hanem éppen milyen kicsi a mobilitás ahhoz az életlehetőséghez viszonyítva, amit ezzel a lépéssel elérhetnek. Közvetetten ez figyelmeztetés a fejlesztés és migrációs folyamata közötti közvetlen összefüggés keresésére.

Az elmozdulásra késztető tényezők, mind a belső, mind a külső migrációban az alábbiak lehetnek:

- a környezet és az ott élő népesség egyensúlytalansága (számban, területfelhasználásban, környezeti terhelésben),
- a gazdasági környezet dinamizmusa vagy összetétele nem harmonikus (gazdasági stratégia, foglalkoztatási problémák, monokultúra),
- életminőség és társadalmi egyensúly hiánya (modernizáció, oktatás, egészség és létbiztonság),
- emberi és politikai helyzet (háború, erőszak, diszkrimináció, szabadságjogok korlátozása).

A migráció indítója lehet az emberi erőforrások hatékony felhasználásának, ha piaci feltárásról, technológiatranszferről van szó. A fogadó ország oldaláról akkor is lehet kedvezményezett a helyzet, ha a migrációban nem képzettek vesznek részt (pl. benépesítés, vagy a szakképzettek háború utáni európai gazdasági felfutásban betöltött szerepe). A képzettek migrációja az, ami a legtöbb kritikát kiváltja az elemzőkben, nagyobb megértést tanúsítanak a képzetlenek vagy kevésbé képzet-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 81

tek iránt. A valóság az, hogy bármelyik társadalmi rétegnél az egyénileg történő költözés több elérhető célt jelent. Az egyéni többlet nem párosul állami nyereséggel, legalábbis nem rövid távon. A migráció története előítéletekkel van tele, ami antimigrációs politikát táplál.

Melyek lehetnek mégis a fejlesztéssel megvalósítható célok? – Ezeket tekintjük át a taszító erők szerinti sorrendben:

- A populáció és a környezeti adottságok harmonizálása (hosszú és középtávon megvalósítható a földhasználat módosítása, a szennyezés megelőzése, rehabilitáció).
- A gazdaság intézményes és menedzsmentbeli módosítása, értékrendi célok újra fogalmazása.
- Alapvető egészségi, biztonsági és oktatási szükségletek kielégítése.
- Katonai kiadások polgári célokra történő hasznosítása, média- és politikai szabadság elérése, szabad véleménynyilvánítás, nyilvánosság, kisebbségi jogok elérése.

Úgy tűnik, hogy ebből is, mint mentalitásunk más területéről is, hiányzik a történelmi megértés.

Szerény javaslatként hangzott el az, hogy ne a tőlünk hosszabb-rövidebb időre távozókat próbálják visszafogni, megítélni, hanem abba az irányba tegyenek lépéseket, hogy a nagyobb térbeli tapasztalattal rendelkező embereket miként tudnánk tartósan vagy részlegesen visszacsábítani. A külföldön munkát vállalók által visszahozott tudást, ismeretet és tőkét itthon, hogyan tudnánk hasznosítani. Ez is fejlesztés és nem kényszeren alapul, sőt vágyat ébreszt a szülőföld, az otthoni élet iránt.

A migrációs hajlandóságot növelő tényezők között gyakran találunk olyanokat, amelyeket egyfelől nehéz adatokkal leírni, (úgynevezett puhaváltozók) mint pl. az emberi jogok korlátozása, megsértése, erőszak, a szabad-nyilvános beszéd fékezése, amelyek közvetlenül vagy közvetve hatással vannak az elköltözésre. A tolerancia, mások megértése, a konfliktushelyzetek kezelése, a stressz, mind olyan tényezők, amelyek hatással vannak az elhatározásra. Másfelől azok a körülmények, amelyek nem kínálnak fejlődési lehetőségeket, a gyermekeknek jövőt, bizonytalanságot hordoznak, mint pl. az etnikai üldözés. Az említett úgynevezett nem gazdasági jellegű tényezők esetén kétséges, hogy az ezen az alapon történő elbírálás hatásai, a befogadás alapja hol húzódik és a beavatkozás mennyiben jelent megoldást? Keserű tanulsággal indítja cikkét David Rieff a Newsweek 1999. május 10-ei számában, amikor azt írja: „A lecke amit megtanulhattunk és amire a Koszovóban szolgálatot teljesítő önkéntesek is rádöbbentek, humánus kérdéseket nem lehet humánusan megoldani". (There are no humanitarian solutions to humanitarian problems.) A válságok komplex megoldást követelnek, és mindannyiunk felelősségét jelenti. A kelet–nyugati migráció vonatkozásában, a kétpólusú világ felbomlása ahhoz járult hozzá, hogy más, racionális megközelítésben vált lehetővé a migráció értelmezése.

A fejlesztést is mint a politika megvalósulási részét, nem lehet önmagában értékelni, a hatás az úgynevezett dialógus a fontos. Vajon miként hat a tömegekre a gazdasági fellendülés, meddig bírják a megszorító intézkedéseket? Az irodalom társadalmi fájdalom néven említi ezeket a körülményeket, amelyben az egyes tár-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 82

sadalmi csoportok tűrőképessége eltérő. Mivel az országok többségében a kormányzati stratégiai cél nem esik egybe az egyéni célokkal, ezért átmeneti idejű individuális döntések születnek, amelyek ismételt hatással vannak a migráció kormányzati menedzsmentjére. Erre utal Doris Meissner, amikor a történelmi folyamatosságot hiányolja azokban a szabad gazdasági övezetbeli mozgásoknál, amelyek nagyságrendi kereseti lehetőségek miatt, akár rövid távon is létrejönnek. Attól lehet tartani, hogy ezek a perifériális régiók, vagy szabályozatlan csatornák, nem is potenciális migrációs forrásvidéket jelentenek a szabad övezetek központi részei számára, hanem az „alacsony jövedelmek Mekkája" lesz. Ebből az sejthető, hogy a gazdasági integráció a munkaerő teljes mobilitását nem teszi lehetővé. De lehetőséget teremt a gazdasági intézkedéseket jobban követő migrációs menedzsmentre.

A nemzetközi befolyásolásnak vannak más módszerei is, amelyek között különbséget tesznek a fejlesztési stratégiai célok és a fejlesztési együttműködés között. A lényegi eltérés abban fogalmazható meg, hogy az utóbbi segélyeken, támogatásokon keresztül igyekszik az adott piac megszerzésére. A partneri viszony megőrzésében életfontosságú, hogy a segély a hazai erőforrások bekapcsolására irányuljon, hatékonyan működjön, legyen motorja a további együttműködésnek. Számos ország csak most jutott el oda, hogy tudatosan keresse a külső és a belső források egyensúlyát – néha már a kedvező konstelláció el is múlt –, és tudásintenzív tevékenységek támogatásával, egyébként lassan és költségesen elérhető know-howhoz jusson. Közép- és hosszú távon ily módon lehetőség nyílik a korszerű munkahely-teremtésre, a képzettek számára karrierlehetőségek nyílnak meg, hasznosítani és otthon képes tartani a szellemi erőforrásait. Mégis kétségek merülnek fel, hogy az otthon maradással a mobil személyek nem veszítenek-e nemzetközi ismereteket, tapasztalatokat.

A nemzetközi együttműködésnek számos formája valósult meg, divattá vált a nemzetközi érdekeltséggel való együttműködés, valamiféle pozitív értéket jelentett érdeklődésük megjelenése, és megfigyelhető a ráébredés folyamata is. Jelenlétük nemcsak gazdasági injekció jelentőségű, hanem az oktatás, egészség, biztonság, minőségbiztosítás, hálózati és szociális infrastruktúra terén jelentenek új igényeket, kihívásokat. A fejlődő országok között számosan szűkülő képzett emberi erőforrással néznek szembe, ami nem teszi lehetővé a kínálkozó lehetőségek kihasználását, ezzel az ott lévő képzettek számára az emigráció esélye megnő. A fejlesztéssel együtt kitűzött cél a migráció mérséklése csak akkor valósul meg, ha egy időben vagy megelőzően az átképzések is elindulnak. A fejlesztők és a források élvezőinek közös felelőssége, hogy megtalálják a megfelelő egyensúlyt a megvalósítás során.

A fejlesztés és a migráció egy másik ponton is szorosan kapcsolódik a küldő térséghez pl. a nők társadalmi elfogadottsága és gazdasági aktivitása, a termékenység mérséklése ezzel közvetett módon a demográfiai nyomóerő csillapítása, a családnagyság (egyesítés) ellenőrzése valósítható meg. A fogadó térség részéről még az érkezők nélkül is nehéz szociális terhekkel néznek szembe, de befogadás esetén ezek növekedésével számolhatnak. Mind a fejlesztésnek, mind az együttműködésnek igénye a minimális alapvető emberi szükségletek kielégítése, felkészíteni az

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 83

embereket a gazdasági részvételre. Különösen a fejlesztésorientált stratégiák esetén van kiemelt jelentősége a szegény tömegek számára erre a felkészítésre. A társadalmi kezelhetőség alapigénye ennek a megvalósítása. Speciális figyelem irányul a fejlesztés során azokra a térségekre, ahol a környezeti katasztrófák következtek be, rehabilitációra szorulnak, illetve magas a környezeti terhelés. Itt a migrációnak szélsőséges lehet a kapcsolata, mert előfordul havária típusú kiáramlás vagy a beruházás nagyságával nincs összhangban a népesség mozgása.

Megállapítható a sokféle elemzésből, hogy eltérő nézőpontot, illetve mást jelent egyéni és országos szinten, hogy a küldő országnak a magasan képzettek veszteség, a fogadó országnak pedig nyereség. Vitathatatlan az is, hogy a világ vérkeringésébe bekapcsolódásuk egy magasabb rendű szempontból a globális ismeretek és tapasztalatok áramoltatása sajátos szerepet kapnak. Talán ez is az egyik oka annak, hogy üdvözöltek mindenütt, és ebbe történő beavatkozás milyen felelősséget jelent globális szinten. A világ népességének 5%-a az aki alkalmas erre a szerepre (ILO 1992). E szempontok a migrációs gyakorlat racionalitását erősítik, és alkalmazottak a legtöbb országban. Az országok egy része nem képes képzett embereket újratermelni abban az ütemben, mint ahogy azok bekerülnek a globális vérkeringésbe. Igaz, hogy ezzel számos informális hálózatot építenek ki, benyomást alakítanak ki arról a nemzetről, ami a fejlesztés megvalósításának mérlegelése során jelentőséget kap. A korábban kiáramlott, képzett emberek ekkor kiemelt érdeklődés középpontjába kerülnek azzal, hogy visszatérésük nemcsak nyelvi, de szokást, helyismeretet és elfogadottságot is jelent a külföldi befektető számára. Ha tehát a kiáramlás kritikus mértéket ér el, a fejlesztéssel elérhető az úgynevezett expatriated (visszatérő) embereknek a visszaáramoltatása. Otthonosságuk a kis beruházásokat is megsokszorozhatja, ezt hívják fejlesztési előnynek, ami az itthon vagyok otthon érzetből és a hazai életminőséggel történő kedvező összehasonlításból táplálkozik. A fiatalokra ezek a tényezők nagyobb hatással vannak, mint az idősebbekre. A fiatalok életkori érzékenységük miatt gyorsabb beilleszkedésre számíthatnak, de a munkaerő-piaci támogatásoknak csak egy részét képesek felhasználni (nyelvi és készségproblémák miatt). Azok, akik távoli kultúrákból érkeznek lassú, úgynevezett intergenerációs mobilitással néznek szembe. A harmadik világ országaiból érkezők előnytelen helyzetben vannak a képességek, a kulturális hátrány miatt a befogadó, fejlett világbeli célországban élőkhöz képest. A szomszédos vagy integrációs térségből érkezők többet képesek profitálni, gyorsan alkalmazkodnak, kisebb korlátokkal kerülnek szembe. A munkavállalás szempontjából valamilyen fokú öregedés megfigyelhető, de ez nem jelent számottevő értéket.

A gyakorlat számára a következő ajánlást lehet tenni:

- több orientációt kell biztosítani a fiataloknak abban, hogy mely képzéssel milyen munkaerő-piaci kilátásra számíthat,
- a női munkavállalás elősegítése a társadalmi szolgáltatások bővítésével valósulhat meg,
- a munkaerő minőségi cseréje során fellépő átmeneti helyettesítésre fiatalokat lehet alkalmazni abból a célból, hogy ezzel többirányú tapasztalatot, szélesebb választási lehetőséget kínáljunk számukra.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 84

Alap- és többnyire megválaszolatlan kérdés a migrációs kutató számára, miért mozog az egyik ember akkor, amikor a másik helyben marad. A víz áramlásánál ezt a nyomáskülönbséggel magyarázzuk és ennek analógiájára, az életminőség térbeli eltérései lehetnek a motivációs tényezők. Az emberek a mikrokörnyezeti lehetőségeket hasonlítják a nagyobb térségben lehetséges esetekhez. Döntő jelentőségű, hogy milyen szemüvegen keresztül nézik mindezt, milyen információval, értékelő képességgel rendelkeznek. Egyesek az „áramlással" jobb környezetbe kerülnek, mások pedig „tartalékban" maradnak. A jelen munkaerő-áramlási helyzet szükségszerű, de nem célszerű – állapítja meg Thomas Straubhaar (1991). Az országhatárokon belül zajló költözésnél lehet a bérek, a vonzás és az életminőség eltérésével magyarázatot találni, de az országhatárokon átmenő migráció esetében már nem. Míg a belső migrációt nem korlátozzák és ellenőrzik, addig a külső migrációt annál inkább. Ezért a befogadás politikájának megértése nélkül nem léphetünk tovább. Miért akarják a legtöbb országban korlátozni a befogadást? A küldő országok többsége az Emberi Jogokra hivatkozva tagadja határainak bezárását, és a befogadó ország fenntartja a jogot arra, hogy meghatározza kit és hány főt enged be. Így a küldő ország fenn akarja tartani a szabad kiáramlást, a befogadó ország pedig nemzeti szempontjainak az érvényesítését a befogadásban. Mivel a bevándorlókkal kisebb gazdasági haszon érhető el, mint a velejáró költség, ezért az ellenőrzési rendszer a következő megfontolásokon alapulhat:

- a hazai munkanélküliséget a munkaerő exportjával elérni,
- beáramlással csökkenteni a növekvő hazai társadalmi különbséget,
- a külföldiek alanyi jogon járó társadalmi jogait korlátozni,
- a városszoba jelleget a migrációs ellenőrzéssel kizárni.

Az egyes országok „receptje" attól függ, hogy mit és milyen módon szeretnének elérni. A mobilitás ebben az értelemben a migrációs lánc úgynevezett önetető folyamatához hasonlítható, amelyben a résztvevőknek magukhoz viszonyítva is magasabb érdekei lesznek és a kívülállók is elérni kívánt példaként látják.[62]

Felvetődhet a kérdés, vajon mit jelentene az, ha eltörölnék az ellenőrzést? Tesztelhető, hogy pl. milyen hatással volt az uniós országok népességének szabad áramlása a munkaerőpiac alakulására. Azok, akiknek a közvetlen környezetükben is jó lehetőségek és feltételek voltak, az uniós országok foglalkoztatottjainak többségére jellemző, kis mobilitást okozott. Makroszinten rámutatott a migrációs hátterek, az oktatás, elvárás, munkastílus eltéréseire. A megfelelő ember a megfelelő helyen és időben elv érvényesülését korábbi statikus modelljét dinamizálta.

A nemzeti migrációs modellek sikere attól függ, hogy a nemzetek felett álló szerveződések céljaival mennyiben függ össze. Philip Morris Intézet első kiadványa teszi fel a kérdést; van-e Európának migrációs politikája? A válaszokból kitűnik, hogy a közös nagy célok több vonatkozásban közeledtek, de egyetértés tartósan csak a zavaró hatások elhárításában az ember- és fegyvercsempészet és kábítószer volt (Budapest Migrációs Charta 1993).

62 „One Turks leads to another" Bhagwati et al 1984.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 85

Azóta eltelt időszak rámutatott a migráció csatornázásának lehetőségeire. A migrációs politika gyakorlatának harmonizálása, tudatása és tudatosítása nemcsak kisebb költséggel jár együtt, de szolgálja a biztonságot is.

A migránsok oldaláról nézve felmerülhet-e az, hogy a nemzetközi együttműködés a kiáramlás alternatívája legyen? Történelmileg nem új paradigma. A nemzeti szintű gazdagodásra vagy elszegényedésre az „alattvalók" válaszolnak. A migráció szignifikáns válasz volt arra, hogy miként értékelték a családok jövőbeli terveik megvalósulását otthon.[63]

A második demográfiai átmenet a tanulmányozott folyamatokban úgy jelenik meg, mint a munka új nemzetközi vonása, ami a családvándorlás nagyobb arányában, az egyesítés növekedésében, a több eltartottban jelent meg. Visszatért a történelmi mondást „mi munkaerőt toboroztunk és emberek/családok jöttek." A gazdasági indíttatású toborzás megszűnt, a bevándorlás egy időre érdeklődésen kívülre került. Még a tőke és a kereskedelmi kapcsolatok alakulásában is módosulás következetett be. Egyes célországok a migráció visszaszorításával is indokolták fejlesztéseiket. Az egységes európai piac megvalósulásával más zárt határok alakultak ki, amelyek a lehetséges együttműködéseket is más előfeltételekhez kötötték.

A regionális térbeli kapcsolatok két földrajzi irányra összpontosultak. Délről Északra, valamint Keletről és Nyugatra. Az első irány alapja a fiatal és mozgásra motivált lakosság folyamatos beáramlása, ahol a szabályozatlan jogi csatornák és a távoli tájakról érkező emberek nehéz beilleszkedése jelentett gondot. Itt a Maghreb országok, Fülöp-szigetek és a dél-amerikai kontinens spanyol nyelvű területei jelentették a legfontosabb forrásrégiót. Többségük tanulatlan, fizikai munkát végző ember, de ezt a csatornát használták a magasabb társadalmi státusú rétegek a kontinensre történő bejutáshoz is.[64] A keleti migráció váratlanul következett be, tartani lehetett a 90-es évek első éveiben attól, hogy a kiáramlás tartós és tömeges méretet ér el. A később bekövetkezett események rámutattak arra, hogy sem a közép-, sem a kelet-európai országokban élők nem rendelkeznek azzal a pénzügyi háttérrel és nagy otthoni taszító erővel, mint pl. a távoli kínai, pakisztáni, bangladesi emberek, akik számára élet-halál kérdése más országban élni. A korábban Pokolból a Mennybe kerülni jelentése a kelet és nyugati migrációval megváltozott.[65]

63 A magyarok nemzetközi emigrációs adatsora 1957–88 a jogszerű kiáramlásnál egyáltalán nem mutatja a belső viszonyok perspektíváit, mert mindig 2000 fő körül mozgott. Az illegális migráció is csak közvetett utalást tartalmaz, nagyobb összefüggés mutatható ki a jogi lehetőségek fellazulásában, mint a kivándorlási szándékban.

64 Például Spanyolországban számos magánegyetem létesült a 90-es években, ahol uniós diploma szerezhető, ami dél-amerikai tehetős családok gyermekeinek jó tanulási feltételeket jelent Európában vagy megnyitja az amerikai karrier lehetőségét.

65 Megfigyelhető volt ennél a migrációs iránynál az is, hogy egy kedvező anyagi helyzetben lévő réteg gyermekeit külföldi oktatásra küldte. A tehetős orosz családok gyermekei töltötték meg a 90-es évek eleje óta a svájci és angol kollégiumokat, és egy év alatt nyelvet, nyugati stílust megismerő emberekké váltak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 86

A ’90-es évek közepére az uniós országokban a globális gazdasági kihívás olyan mértéket ért el, hogy a versenyképesség megőrzése érdekében a termelés helyszínének újraválasztása vált szükségessé. Magyarországon 1996-ban jelentkezett a nyugati ipari cégek telepítési rohama, ami ellen az anyaország munkásai tiltakoztak, mert elvesztették a munkájukat. A beruházók beszámoltak arról, hogy ezzel közelebb lesznek a fogyasztópiacokhoz, olcsóbb a munkaerő, beleértve a szociális juttatásokat is, képzettek és megfelelő a biztonság, megtalálják a pénzügyi és kommunikációs hálózatokat és követik más nemzetközi cég korábban szerzett jó tapasztalatait. Mind uniós országokban, mint a közép-európai együttműködés országaiban az tapasztalható, hogy a határokon belül nem nő a mobilitás, de attraktivitással bírnak a külső térre.

A bezárkózásra épülő politika jövője korlátozott. Akkor, amikor csak egyes országok kiugró fejlődése (Németország) volt jellemző a gazdasági térben, nyilvánvalóan a térbeli átrendeződés egy gyors reagálás jelentett. A korábbi demarkációs vonalak átértékelődtek azzal, hogy nemcsak küldő országokká, de egyben befogadó országgá váltak. Lásd a mediterrán és a közép-európai régió országait.

Létezik az a mondás, hogy a migrációs lépéssel az emberek lábukkal szavaznak a jövőre. Ha ez így igaz, akkor figyelembe kell venni azt is, hogy a migrációs értékrend és magatartás módosult az elmúlt évtizedek során. Sokáig tagadták azt, hogy a fejlesztésnek a migráció alternatívája lehet. Nem vették számításba azt a véleményt miszerint, hogy az emberek ha korlátozottabb és egyenlőtlen eséllyel is indulnak, az otthonias környezet gyökérszerepet tölt be. Az évezred végén azt tapasztaljuk, hogy a fejlett világ új forrásokat talál keleten, támogatásokat nemcsak megszavaz, de igyekszik vezérelni annak hatékony elköltését is. Ahogy a mobilitás a demográfiában a zárt népesség fogalmát elméletivé tette, hasonlóan a gazdasági-politikai életben sem tartható a határok zártsága, mint alternatíva.

Milyen szerepet képesek a nemzetközi vállalatok játszani abban, hogy a fejlődő országokban foglalkoztatottságot generáljanak, ezzel a kiáramlást fékezzék?

Az ILO számbavétele szerint (1991) a nemzetközi vállalatok a világon közel 70 millió embert foglalkoztatnak, ennek 65%-át az anyaországban, a határokon kívül dolgozó 35% kétharmadát a fejlett világban és a maradék (ami közel 8 millió fő), dolgozik a fejlődő világban. A világ keresőinek csak 3%-át foglalkoztatják, de termékeik, fogyasztási szokásuk a világ legnagyobb hányadára hatással van.

A legvalószínűbb termeléskihelyezés a szélsőségek között van, így a magasan fejlett ipari országok és a harmadik világ országai között. Ennek mértéke eltérő, de négy fejlett ország példája alapján Paul Bailey és Aurelio Parisotto tanulmányukban 67–95% közé teszik, kivéve Japánt, ahol csak 38%. A leányvállatok létrehozásának nagy régiója a dél-amerikai kontinens. Részletesebb adatok alapján kitűnik, hogy a modern munka, intenzív magánszektor gyakorol igazi vonzást, ami az anyaországban drága, a termék-előállítás során a nyesanyagtartalom csökkentésére törekszenek és a hozzáadott érték az emberi munka. A modernség ebben az értelemben a manufakturális hatékonyságot jelenti. A világ bármelyik részén ebből a típusú munkaerőből bő források vannak, ami arra ösztönzi őket, hogy monopolisztikus magatartást oligarhisztikus kiszolgáltatottságot érvényesítenek. Ennek ellentéte, hogy azok a magasan képzett, tapasztalatokkal rendelkező embe-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 87

rek, akikre szükségük van a termelés elindításához, kivételes jövedelmeket és juttatásokat élveznek.

A kérdés veleje nem is az, hogy a nemzetközi cégek hány főt foglalkoztatnak, hanem az, hogy a munkaerőpiacra milyen hatást gyakorolnak. A közvetett hatásról készült tanulmányok arra mutattak rá, hogy az előállított terméktől és a tőkeérdekeltségben eltöltött időtől függ a mérték. Multiplikátor hatást jelentenek a bevezetett technológiák, a menedzsment, a képzés és átképzés. Azok az országok, ahol a termeléshez kapcsolódó képzettségnek a szerepe kiemelt, ott számottevő eredmény érhető el ezzel is. A helyi versenyképesség fokozásában, a már korábban stabil cégek lekörözésében fontos szerepe lehet. Később esetleges export időszakában kiemelt jelentősége lehet a már megvalósított minőségtanúsítványoknak, a nemzetközi szabványokba való jártasságnak.

Az öt legnagyobb ország – USA, Nagy-Britannia, Németország, Japán és Franciaország – kétharmadát valósítja meg a világ tőkebefektetéseinek. Ezek foglalkoztatásra gyakorolt hatását a következő jellemzi:

- a helyi fellendülésre gyakorolt hatás, beszállítói kapcsolatfejlesztés,
- az ellátás- és fogyasztásnövekedés,
- a nyersanyag kitermelésre gyakorolt hatás.

Az amerikai tőkekihelyezés átlagosan a világban 7%-os foglalkoztatási csökkenést okozott. A német tőkekiáramlás ezt valamivel meghaladja. Japán az országok többségében 15–20%-os foglalkoztatásnövekedést mutat. A világ egyes régióiban eltérő hatás jelentkezett, de közvetlen foglalkoztatási növekedést csak az úgynevezett exportfolyamatra épülő ázsiai országok tudtak elérni. A helybeli foglalkoztatás növekedés legnagyobb hányadát a 18–24 év közötti nők alkották, akik nem akartak elvándorolni.

A beruházás hasznosítja a helyben található nyersanyagot, kialakítja a globális piacokba történő bekapcsolódás első csapásait, motiválja a szakképzett réteget a beszállítói kapcsolatteremtésre. A nemzetközi érdeklődés katalizáló hatással lehet a helyi gazdaságra és annak képessége függvényében válik hatékonnyá. A külföldi befektetés képes a területhasználatot módosítani, és a nem technológiaintenzív termékek számára is képes utat nyitni.

Milyen hazai és nemzetközi felelősség vázolható fel a cégek nemzetközi vándorlása kapcsán? Az erkölcsi felelősségén kívül gazdasági jelentősége is van annak, hogy meddig engedjük az életkörülmények, az emberi jogok minőségi romlását és robbanásakor mekkora gazdasági forrásokat kíván. Minden ország maga dönt arról, hogy milyen szabályokat alkalmaz akárcsak ideiglenesen is a befogadásra, a kérelmezőknek mekkora hányadát fogadja be. A félelem az üldöztetéstől az esetek többségében úgy értelmezhető, hogy félelem a lecsúszás, a sérelmek elszenvedése és éhhalál elől.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 88

3.3. A folyamat irányítása

3.3.1. A többoldalú egyeztetés szükségessége

Már a 70-es évek elején elkezdődött az a folyamat, amelyben a nemzetközi migráció formálására kezdeményezések indultak. A fokozódó mobilitást a demokrácia fejlődésébe célszerű illeszteni. A világra kiterjedő migráció hamarosan a külpolitika központi elemévé tette a kérdést (érdekes ebből a kormányok véleménye a bevándorlásról a *10. táblázatban).* Ezzel az irányítás máris elmozdult abból a pozícióból, hogy a nemzeti stratégia része legyen. De nemcsak a külpolitikai egyeztetés témája lett, hanem tömegességével, és egyes esetekben a helyi gazdasági recesszióval összefüggésben, a munkaadók és munkavállalók közötti egyeztetésben is részt vállalt, pl. a helyi minimálbérek további csökkentésének megállításában.

10. táblázat. A kormányok véleménye a bevándorlásról (1976, 1986, 1996, 2001, %)

A bevándorlás	Túl alacsony	Megfelelő	Túl magas
Világ			
1976	7	86	7
1986	4	76	20
1996	2	77	21
2001	2	75	23
Fejlett országok			
1976	3	79	18
1986	0	76	24
1996	2	65	33
2001	4	67	29
Fejlődő országok			
1976	9	88	3
1986	5	76	19
1996	2	81	17
2001	1	78	21

Forrás: UN International Migration 2002. p. 18.

Egyes földrajzi régiókban ezek a kérdések akkora nyomást jelentettek, hogy a termelés áthelyeződése valósult meg és nem a munkaerő toborzása. Például az összeszerelő üzemek létrehozása, maquiladores, Bracero-program. A nagy migrációs nyomással és különösen magas illegális migrációval rendelkező országokban a 80-as években sorra valósultak meg azok a törvényi rendelkezések, ame-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 89

lyek lehetővé tették a tartósan jogszerűtlenül tartózkodó, de önállóan már megélni képes személyek számára a legalizálást, és akár a végleges letelepedést is. Kifejező volt az akkor használt megfogalmazás, „hozzátok ki őket az árnyékból". Azok az országok, amelyek erre a lépésre nem szánták el magukat, több formáját kifejlesztették a határmenti együttműködésnek, a kis határmenti forgalomnak vagy a szezonális munkának. Ezzel is a munkaerő-piaci redundanciákat kívánták szabályozni.

A migráció a foglalkoztatásban alapvető szerepet tölt be (ILO Multilateral framework on labour migration 2005. szeptember). A határokon átlépő migráció folyamatának irányítása nagymértékben hozzájárul az elérhető haszon növeléséhez. Az egyes országok gyakorlatának megismerése, részben segítséget nyújt a nemzeti szabályok kidolgozásában, részben elősegíti a migráció több országra kiterjedő egységes kezelését. A közös fellépés és szabályozás nagyobb, és térben tágabb lehetőségeket jelent.

A kiinduló premissza az, hogy mindenkinek lehetőséget kell teremteni arra, hogy otthon vagy külföldön képességeinek megfelelően hatékony munkát tudjon végezni. Túl az alapelven, a célok és az eszközök felhasználásában kritikus a végrehajtás kérdése.

A migrációból származó előnyöket többoldalú egyeztetéssel lehet elérni, amelyben a munkaadók és -vállalók mellett a kormányzat képviselői is jelen vannak. Az érdekegyeztető tanács munkája folyamatos párbeszéddel biztosítja a kormányzati szintű és a központi szervek, valamint területi képviseletek közötti dialógust. Az ILO iránymutatásai szerint ennek hatékonysága azzal fokozható, ha erre a feladatra egy operatív ügynökséget hoznak létre. Miközben minden államnak önálló joga és felelőssége az, hogy nemzeti stratégiát alakítson ki, mégis akkor jár el helyesen, ha figyelembe veszi az erre vonatkozó általános nemzetközi gyakorlatot. Ezek vonatkoznak a rendszeres adatgyűjtésekre, a munkaerő-piaci elemzésekre, és más országokból alkalmazható jó végrehajtás jellemzőire. A nemzetközi munkaerő-áramlás globális ismerete, tehát minden országnak alapvető érdeke.

A nemzeti stratégia kialakítása során, figyelembe kell venni a szereplők számára átlátható és nyilvános politizálást. Az érdekegyeztetéssel járó vita kiterjedhet olyan kérdésekre, amelyek eddig nem voltak napirenden. A munkaerő-áramláshoz kapcsolódó koordináció, együttműködés egyedi és intézményi tanácsadással aktívan kell, hogy működjön. Az ily módon formálódó gyakorlat jobban képes megfelelni a napi kihívásoknak.

Ahhoz, hogy adott ország munkaerő-áramlási folyamatait értékeljük, szükségünk van a munkaerőforrás demográfiai trendjeire és folyamatos ismerettel kell rendelkezni a területi munkaerő-piaci kereslet és kínálat helyzetéről. Ágazati, szakmai és területi szempontok érvényre juttatásához elengedhetetlen az egyes régiók jellemzőinek, adottságainak és jövőképének a rendelkezésre állása (Rédei 2005). Ebben a folyamatban kiemelt szerephez jutnak az oktatás intézményei, az egészségügyi ellátás és a területi adottságok. A beilleszkedésben fontos az, hogy befogadói és közreműködő környezet legyen. Érezze az ott élő lakosság azt, hogy szüksége van az érkezőkre, és velük együtt fog élni. A társadalmi párbeszéd alap-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 90

vető a sikeres munkaerő-áramlási modellben. Ehhez szükséges az érdekképviseletek bevonása, magukban a migránsokban visszatükröződő hatások és a felmerülő kérdésekben az állásfoglalásuk. Az egyeztetési folyamattal a szereplőket arra is késztetjük, hogy maguk is feladatokat, célokat fogalmazzanak meg. A munka hatékonyságát jelentősen növeli az, hogy ha közvetlen kapcsolat épül ki azokkal a személyekkel, akik ennek megvalósítói lesznek. A fogadói környezetről és a szabad áramlásról szóló alapokmányok folyamatosan újulnak meg.[66] A nemzeti párbeszédeknek, a szabályozásnak ezeken az okmányokon kell alapulnia. Továbbá az ILO olyan szabványokat készített, amelyek a munkaviszony utáni járadékok kérdését, a kereseteket, a szakmai, egészségügyi előírásokat tartalmazza és ezek alkalmazása a nemzeti szabályozásban alapvető.

Az élet- és munkakörülmények figyelemmel kísérése érinti a biztonság, a hatósági munka, a központi hatalmat megjelenítő állam képét a migránsban. Ha ezt a folyamatot folyamatosan figyelemmel kísérjük, akkor a kitűzött céloktól való eltérés esetén képesek leszünk beavatkozni. Ezekből két elemet különösen figyelmükbe ajánlanék: az egyik a hatósági munkában a folyamatos megértést biztosító fordítói és tolmácsszolgálat. A másik a hazautalások kérdése.[67]

A célok elérésének egyik fontos momentuma az, hogy a migrációval együtt járó zavaró hatásokat megelőzzük. A jogszerűtlen belépésre, tartózkodásra, emberkereskedelemre, -csempészetre gondolva, folyamatos és több országot átfogó szűrésre és információáramlásra van szükség.

A személyek szabad mozgáshoz való joga akkor teljesül, ha rendelkezésre állnak a szükséges információk arról, hogy az új környezetben mi várható számukra. Egyfajta „assistance" szolgálat működtetése azért célszerű, mert az a jogszerű ismeretekben való eligazodást segíti, valamint kiterjed azokra a szociális és alanyi jogú szolgáltatásokra, amelyek egy új jogrendbe történő belépés esetén nehézséget okoznak.

Összefüggésben azzal, hogy megnőtt a képzettek nemzetközi toborzása, és a migránsok a helyi gazdaságból már nem biztosíthatók, a hiányzó munkaerő belépésének engedélyeztetéséhez, szükséges ezen szervezetek etikai kódexének kidolgozása és folyamatos ellenőrzése. Vajon tényleg szükséges az a munkaerő és annak akadálytalan bejutása, a kereslet nem tölthető be helyi munkaerővel? Megjegyzem más fejlett gyakorlattal rendelkező országokban arra is kérnek számvetést, hogy az érkezése mekkora többletet jelent a helyi gazdaság számára.

A migráció egyik kulcskérdése az, hogy mennyire vagyunk képesek a kínálatot feltárni, és abból a hazai igények szerint jól választani. A másik a sikeres beilleszkedés, a felhasználás. Meghatározó szerepe van ebben a folyamatban a szociális befogadásnak, a civil szervezetek többirányú és kiscsoportos, folyamatos munkájának.

66 Freedom of Association and protection of the right to organise convention 1948. Right of collective bargain 1949. Forced labour convention 1930. Equal renumeration convention 1951. Discrimination convention 1958. Minimum age convention 1973. Worst forms of child labour convention 1999.

67 A hazai gyakorlatban hiányzik a munkavállaló vagy a munkáltató általi banki úton érkező hazautalás statisztikai adat gyűjtése, elemzése.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 91

3.3.2. A nemzetközi migráció folyamatának irányítása

A migráció térbeli folyamatainak átgondolt, egyeztetett irányítása egyértelműen növeli a belőle származó előnyöket. Az egyeztetés elősegíti, hogy a migráns elképzeléseit összehasonlíthassuk a várható kínálattal, így mérsékelhető a migrációval együtt járó beilleszkedési zavar. A migráció stratégiai céljainak megfogalmazásához szükség van az adott ország népesedési, munkaerő-piaci, regionális jövőképeire, és a belső szükségletek folyamatos követésére, ezek regionális, stratégiai célokkal történő összekapcsolására. Ugyancsak fontos a korstruktúra fiatalítása, a korosztályok számának egyenletessé tétele, a hiányszakmák betöltése, a hazai munkaerő felzárkóztatása, a hazai munkavállalók számára nem kívánatos tevékenységek átadása.

Mindezt intézményes formában célszerű működtetni, ahol nemcsak a jogi, de az elérni kívánt célok és eszközök egyeztetése is megtörténik. Ajánlatos, hogy az intézmény konkrét tanácsadói szolgáltatással rendelkezzen mind regionális, mind szakmákra bontott szinten. A letelepedés szakaszában közre kell adni szakmai, területi listákat, és ezeket folyamatosan karban kell tartani; központilag előnyben kell részesíteni azokat a térségeket és tevékenységeket, amelyre szükség van az ország nemzetgazdaságának. Ezeknek a központi forráskiegészítéseknek nyilvánosnak, elérhetőnek kell lenniük. Amennyiben egy adott terület befogadó országgá válik, ezekkel a feladatokkal szükséges tevékenyen és tájékoztató módon foglalkoznia.

A nemzetközi vándorlás terén Európában a restriktív nemzeti politikák enyhülésének vagy feladásának vagyunk tanúi. Magyarországon azonban jelenleg is a kormányzati szintű migrációs politikai stratégiák formálása folyik. A tanulmányban egy deduktív gondolatmenet végigvitelével arra szeretnék rámutatni, hogy a hazai migrációs politika területén milyen egyeztetési, beavatkozási lehetőségek merülhetnek fel, és egy értékeléssel együtt történő befogadás révén milyen, más országokban használt elemeket lenne érdemes megfontolni.

A nemzetközi migráció irányításával növelhető a befogadó országokban elérhető haszon, sikeresebbé tehető a beilleszkedés folyamata. A migráció szereplői hagyományosan a migráns és a befogadó ország. A globalizációval a kör bővült a multinacionális vállalatokkal, amelyek számára szükséges a magasan képzett munkaerő akadálytalan bejutása egyik országból a másikba, és ennek érdekében fokozott rugalmasságot várnak el a célországoktól. Napjainkban tehát három érdek egyeztetése történik. Ahhoz, hogy a beilleszkedés folyamata tartós és minél teljesebb legyen, fontos vizsgálnunk a letelepedés helyét is. Itt figyelembe kell venni a letelepedés helyének érdekeit, a regionális adottságokat, ezzel erősödik a migráció szubszidiaritása (a döntést ott kell meghozni, ahol az keletkezik).

A sikeres beilleszkedés az állam számára biztonságot, a minőségi munkaerő megőrzését, a migráló személy képességeinek megfelelő hatékony munkavégzést, a tulajdonosnak pedig többletértéket jelent. A jövő egyik kulcskérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni mobilitási döntéséhez, és mindez milyen nemzeti stratégia keretében valósul meg. Miként érvényesülnek az egyeztetésben résztvevő oldalak szempontjai?

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 92

A migrációs folyamatok nem spontán zajlanak, hanem érdekegyeztetéssel valósulnak meg, döntéshozói és végrehajtói érdekek összehangolásával.

A globalizáció erősödésével nő az üzleti élet érdeklődése, az üzleti élet szereplői maguk is jelen vannak a migrációs tárgyalóasztaloknál, és céljaikat érvelő módon kifejezésre juttatják annak érdekében, hogy a számukra szükséges munkaerő minél bővebb körből váljon elérhetővé, a „lehető legjobb" elve alapján. Az esetek egy részében azt látjuk, hogy az ország érdekeit hangoztatva érvelnek a bejutás mellett, miközben a valódi mozgatórugót pusztán csak az jelentheti, hogy a vállalat az adott országba települt. Az üzleti szereplők érdeklődése a vállalat számára szükséges képzett munkaerő foglalkoztatására irányul, és ez momentán egybeesik az ország érdekével is. Az országoknak a tömegek irányítására vonatkozóan céljuk a korlátozás (a hazai munkaerő védelme), illetve a toborzás (a hiányterületeken). A korlátozásnál az a cél, hogy megakadályozzák a nem kívánatos beáramlást, vagy a nehezen ellenőrizhető tömeges bejutást; toborzáskor pedig lehetővé kívánják tenni az ország igényeinek legjobban megfelelő életkori, szakmai választást. Az országok elsődleges szempontja a biztonság kérdése. A biztonság egyben a hozammal is összefügg. Amennyiben a migráció nem okoz nemzetbiztonságot fenyegető helyzeteket, akkor lehet a haszonelvűséggel foglalkozni.

A migrációs érdeklődésre, az ezzel elérhető haszonra aktívan működő kiválasztási feltételekkel lehet válaszolni, ami megteremti a biztonságot és követi a haszonelvűséget. A korlátozások és a preferenciák alkalmazásához szükség van a hazai igények naprakész és alapos ismeretére, a hazai támogatási eszközök felhasználására és azok regionális szinten történő alkalmazására. Az üzleti élet „belépett" a nemzetgazdaság szabályozásába, és jelen van a migráció esetén is, így az ország érdekei csak korlátozottan képesek érvényre jutni.

Az állam szerepe az irányítás kérdésében erőfeszítései ellenére is csökken. Szerepe azáltal is szűkebb lett, hogy a hagyományos befogadó államokban az irányítást arra a térségi szintre helyezték, ahol a kérdések felmerülnek. Megerősödött a regionális szint, és ezzel az egyeztetési folyamat a migráns, a befogadó állam, a multinacionális cég és a régió „gazdája" közötti folyamattá vált.

3.3.3. A migráció szubszidiaritása

Az országos, nemzeti szabályok szerint befogadott személy konkrét földrajzi helyen él. Célszerű, hogy a migrációt érintő valódi döntések ott történjenek, ahol azok hatása érvényesül, ezzel egyfajta szubszidiaritás valósul meg. A legtöbb nagybefogadó ország ma gyakorlatában azt vallja, hogy a migráció térbeli választását azzal tudja a legjobban orientálni, ha a regionális fejlesztési tervek céljaival már a letelepedés előtt megismerteti az érdeklődőt, és családi – úgynevezett szponzorálási – kapcsolatokat épít, amivel a központilag támogatott integrálódást, a szakmai elvárások megfogalmazását területi preferenciákon és forrásokon keresztül képes adott helyre irányítani.

Napjaikban a legtöbb befogadó felismeri, hogy a migráció irányítható és többletértéket jelenthet: a vándorlás révén nyereség érhető el, a gazdaság új erőforrással gazdagodik. A korábbi évtizedekben azt láttuk, hogy a nemzetközi fejlesztések más or-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 93

ságba történő helyezésével gondolták helyben tartani az adott ország népességét (OECD 1993). A migráció és a fejlesztés ezen kapcsolata nem hozta meg a várt eredményt. A mobilitási hajlandóság, az új térségek bekapcsolódása a világ folyamataiba újabb tömegeket indított útnak. A fejlesztések térbeli hatásaként a fejlett világban már tapasztalatot és képesítést szerzett személyek egyre inkább visszatérnek abba az országba, ahonnan elvándoroltak (lásd Kína esetét), és a fejlesztések felfutó régiókba történő áttelepítésével arra kényszerítik a magasan képzetteket, hogy azokba a térségekbe igyekezzenek, ahol képességeiket kamatoztatni tudják. Ily módon a migrációs irányok módosulnak, és a fejlett világból ismét a fejlődő világ felé terelődnek, amivel térbeli átrendeződés indul el, és kiegyensúlyozottabbá válhat a migrációs mozgás.

Megállapíthatjuk, hogy a migrációs kérdéseknél meglévő három érdekcsoport – az üzleti tulajdonos, az ország és a migráns – mellett megjelenik és megerősödik a negyedik, a regionális szint. Az egyes térségek felismerték a migrációból nyerhető új forrás lehetőségét, azt, hogy stratégiai jelentőségű új szakmai vagy egyéb elvárások alapján megfogalmazott elvek végrehajtásával gyorsabban képesek céljaikat megvalósítani. A regionális együttműködésről nemcsak országok szintjén beszélhetünk, de a letelepedésben érintett régiók esetén is. Azok a régiók, ahová a migrációnak jelentős érdeklődése irányul, fokozottan érdekeltek a helyi befogadásban. Míg a nemzeti szabályozás tömegekre fogalmaz meg fő irányokat és kvótákat, addig a regionális szint folyamatos és egyéni kapcsolatot épít ki a személyekkel, értékeli, és a helyi igények ismeretében fogalmazza meg elvárásait. Ennek ellenére kevés példát látunk arra, hogy az országostól eltérő regionális, vagy városi szintű szabályok szerint történne a befogadás.

Kanada és Ausztrália mutatja a legjobb példát arra, hogy a kérelmeket értékelő pontszámokban a területi szemléletet is érvényre lehet juttatni. Egyértelművé teszik, hogy ha valaki vállalja azt, hogy kedvezőtlen adottságú, elmaradott régióban telepszik le, ekkor kedvezményeket kap. A jövőben azok a régiók, amelyek gazdaságuk gyorsítására tudják felhasználni a migráció útján érkezőket, várhatóan ilyen típusú stratégiát fognak alkalmazni. Javasolható, hogy egy nemzeti migrációs politika kialakítása során az érdekelt régiók képviselői is részt vegyenek a letelepítés földrajzi, gazdasági lehetőségeinek formálásában. A nemzetközi technikai segítségnyújtások, a globális és helyi költségek megosztása szintén konkrét földrajzi helyhez kapcsolódnak, és ebben figyelembe kell venni a többirányú térségi célt és gyakorlatot.

Ma már a stratégia alkotóinak érdeklődése kiterjed a várható események hatásaira, azt is nézik, hogy az esemény elmaradása esetén milyen következménnyel szembesülhetnek. A központi és a regionális folyamat irányíthatóságára való törekvés azt is jelenti, hogy felismerik az ebből származtatható előnyöket és hátrányokat. Ilyen például a nemzetközi oktatásra irányuló szándék, a regionális irányítói szerepkör fejlesztése.

A migrációs kutatások azt hangsúlyozzák, hogy a mozgás fő célja a jobb életminőség elérése, ami lépcsőzetesen valósul meg. A migránsok hosszabb időtávban gondolkodnak, a helyváltoztatással növelni akarják esélyüket a mobilitási piacon; a több helyen szerzett készség és képesség humán tőkévé halmozódik, ami több választási lehetőséget teremt számukra.

A mozgással nemcsak a képességek, készségek, de a migráns kultúrája, értékrendje is közvetítődik. A migráns abban az országban fizeti az adót, egyéb járulékokat, ahová a mozgás irányul, ez bevételt jelent az adott ország számára.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 94

A migránsok életkor szerinti kiválasztása a következők miatt is fontos:

- Az adott ország jóléti rendszeréhez képest kedvezőtlenebb helyzetű befogadottak jelentős szociális terhet jelentenek, zavaró hatással lehetnek a helyi társadalomra, ezzel rontják a befogadási hely klímáját.
- A befogadó országban történik nyugdíjuk fizetése.
- A magasan képzettek humántőke-importot jelentenek.

A migrációs folyamat egyik, a helyi társadalomra gyakorolt következménye lehet az idegenellenesség, különösen akkor, ha az érkezők közpénzből jutnak támogatáshoz. Ebben az esetben a migránsok és a migráció egésze iránti hozzáállás idegengyűlöletet teremthet. A közvéleményt befolyásolja a migránsok mindennapi magatartása. Amennyiben a kiválasztás hozadékkal jár együtt, akkor a helyben élőkkel is jobb kapcsolat, gazdagabb kultúra alakulhat ki, és ez a beilleszkedés sikerét jelenti.

Mindez arra utal, hogy a migráció egyoldalú szemlélete nem elősegíti, hanem éppenséggel korlátozza a folyamat sikerét. A harmonizált, egymáshoz közelítő gyakorlat lehet alapja egy hosszú távú és eredményes migrációs politikának.

A migráció megpróbáltatást jelent mind az érkező személy, mind a befogadó környezet számára. A nem eléggé alapos felkészülés, a migrációs szándékok ismeretlen volta[68] többnyire csak a már bekövetkezett eseményekre történő reagálást teszi lehetővé. Kiemelten kockázatos a helyzet akkor, ha magas a jogszerűtlen bejutások száma, esetleg váratlan tömeges beáramlástól lehet tartani, különösen abban az esetben, ha nincs rendszer, amely időben figyelmeztet.[69] Axióma az is, hogy a jogszerű bejutások növelése együtt jár az illegális mozgás növekedésével.

A világ legnagyobb illegális határsávja az amerikai–mexikói határszakasz. Az Egyesült Államok liberalizálta az áru, a tőke és a szolgáltatások kereskedelmét, határának átlépését azonban nem.[70] Az áru, a tőke és a szolgáltatások liberalizálásának kapcsolódnia kellene az emberek szabad áramlásához.

68 A migrációs szándékok alaposabb megismeréséhez többirányú előkészítés szükséges. Számos országban a befelé igyekvők on-line kérdéseket tehetnek fel, melyre jogi választ kap a kérdező, ami információt jelent számukra és azoknak is, akik a honlapot működtetik.

69 Az Egyesült Államokban mintegy évi 12 millió illegális bejutást becsülnek, ami a korábbi „földrajzi előszűrő", Ellis Island megszüntetése óta, folyamatosan nő. Az 1950-es években ez a mennyiség hatévi illegális bejutással volt azonos. Ez 4000 fő/nap dokumentálatlan bejutást jelent, ami veszélyezteti az ország biztonságát.

70 Itt évi 1,5 millió fő bejutása a jellemző, ami háromszorosa az európainak. Erőteljes növekedés tapasztalható az illegális bejutásban, így például Nagy-Britanniában az elmúlt 10 év alatt 15-szeresére nőtt a határellenőrzés által feltárt jogszerűtlenül bejutó vagy tartózkodó személyek száma. A biztonsági fenyegetettség mellett ez azt is jelenti, hogy a jogszerűtlen bejutás a fekete gazdasággal összefüggő üzletággá fejlődött. Az amerikai bejutás nemcsak az egyik legköltségesebb, de nagy tömegű is. Az ezen a határszakaszon az évi tízmilliárd dollárra becsült „iparág" a világ engedély nélküli bejutásainak a felét jelenti. Az itt keletkező pénz olyan gazdasági tevékenységekhez keres utat, ahol elegendő hasznot képes felmutatni. Mindez kellemetlen, biztonságot fenyegető körülménye a mozgásnak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 95

Az Európai Unió növekedést gyorsító, úgynevezett Lisszaboni stratégia elképzelése szerint a jövőben a szolgáltatások szabad áramlásával versenyképesebb helyzet érhető el. A kérdésben némi megtorpanás látszik, mivel – az egyes szolgáltatási ágazatok behatolásától tartva – a „származási elvet" kell alkalmazni.[71] A 2005 tavaszán megindult tárgyalássorozat azt hangoztatta, hogy ki kell bontakoztatni a szolgáltatások belső piaci lehetőségeit, és egyidejűleg törekedni kell az európai szociális modell megőrzésére. Most már csak abban kellene a tagállamoknak állást foglalniuk, hogy miként tartozik a munkaerő a szociális modellbe? Több jel utal arra, hogy a bővülő tagállamú kontinens nincs felkészülve arra, hogy összehangolja a gazdaság szabad áramlását a munkaerőpiac politikájával.

3.3.4. Liberális gazdasági környezet és korlátolt munkaerőmozgás

A szabad áramlás elveinek megfelelően a gazdasági együttműködések abból az üzleti célból létesülnek, hogy ennek az áramlásnak minden elemét felhasználják profittermelés érdekében. Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA) a világ egyik legnagyobb migrációs mozgását jelenti, azzal, hogy a mexikóiak, a kanadaiak, és az amerikaiak számára lehetővé teszi a munkavállalási célból történő szabad áramlást, vándorlást. A rendszer a gyakorlatban azonban nem cirkulációt, hanem egyirányú vonzást jelent.[72]

Magyarország 1990 elején az állampolgárainak nyújtott világútlevéllel együtt egyben „biztonságos ország" besorolást kapott. 1993-ban tagjai lettünk a Szabadkereskedelmi Társulásnak, és Közép-Európában vezetőkké váltunk a külföldi tőkebefektetés terén. Megvalósult az áru, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlása. 2004-ben bekövetkezett uniós tagságunkkal a munkaerő áramlása azonban csak két országgal valósulhatott meg korlátozás nélkül. Az Európai Unió többi új tagállamában is – hasonlóan az Egyesült Államokhoz – nagyobb figyelmet kapott a tőke, az áru és a szolgáltatás szabad áramlása mint a humán erőforrásé. A liberalizálás akkor lesz majd teljesnek tekinthető, ha az kiterjed az emberek mozgására is.

Az országok szintjén megvalósuló migrációs együttműködések konzultatív jellegűek, megállapodások köttetnek a közösen érdekelt területek figyelésére, a szerződések és szabályozások előkészítésére. Mindezt az a felismerés alapozza meg, hogy közösen hatékonyabban tudnak működni. Az 1991-ben elindult Budapest-

71 Eszerint minden vállalkozás a telephelye szerinti tagállam szabályai szerint nyújthatna szolgáltatást bárhol Európában. Fontos megszorítás, hogy a másik tagállamban ideiglenesen kihelyezett alkalmazottnak ki kell fizetni a célországban előírt minimálbért. Ebben az esetben várható, hogy az alacsony bérszínvonalú új tagállamokban erősödnének meg a szolgáltatások, ami hosszú távon a keleti bérek emelkedéséhez vezetne.

72 A mozgás a következő kategóriákban zajlik: kereskedelmi és beruházó, üzleti célú látogatás, szakmai tevékenység céljából érkező, vállalaton belüli áthelyezés. Elvárás a legalább középfokú végzettség, és a mexikói magasan képzettekkel szemben éves kvótát is alkalmaznak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 96

folyamat a vízumharmonizációt tűzte ki célul a közép-európai országok és a befogadó országok között. A FÁK országai közötti együttműködés egyik kiemelt pontja pedig a határellenőrzés volt, az együttműködők érdeklődésének központjában az Ázsiából érkező migráció Oroszországon keresztül vezető fő útvonala állt.

Gyakran ezek az együttműködések teremtenek fórumot a küldő és a fogadó országok közötti párbeszédhez. Erre példa az Egyesült Államok és Mexikó közötti úgynevezett Pueblo-folyamat. A NAFTA tárgyalásai során felhívja az egyes országok kormányzatának figyelmét arra, hogy felelősek a hazájukban élők emberek életminőségének javításában, ezzel megakadályozhatják az esetleges kiáramlást. A tömeges és váratlan beáramlás megelőzésére a legtöbb ország úgynevezett korai megfigyelőrendszeren keresztül igyekszik információt gyűjteni a fő kibocsátókról. Virtuális titkárság működtetésével, vagy nyilvános, véleménykérő, jogi segítséget nyújtó hírekkel igyekeznek többoldalúan felmérni a migrációs szándékokat.

3.3.5. A nagybefogadó országok „jó gyakorlata”

A hagyományos befogadó országokban 1,1-1,3 millió letelepedés valósul meg évente, ami a világ összes vándorlásának a felét jelenti. Ehhez még számításba vehetjük a közel félmilliós tartós munkavállalót. Ausztrália, Kanada és az Amerikai Egyesült Államok magas egy főre jutó nemzeti jövedelemmel, jóléti államrenddel és vonzó lehetőségekkel rendelkezik, ami egy történelmileg kialakult gyakorlat része. És mégis, ezekben az országokban is a befogadásnak csak alig negyede történik képzettségi alapon, a többi családegyesítés útján valósul meg. A családegyesítés nem teszi lehetővé az összetétel alapján történő válogatást – a migrációs folyamat akkor irányítható a legjobban, ha a képzettség alapján történik a befogadás.

Számos ország számol be arról jelentésében, hogy azok aránya, akik az országba történő beérkezést követően kérik huzamos tartózkodásukat vagy bevándorlásukat, az összes belépés 40 százalékát is elérheti. Ebből következően nemcsak a belépés előtti ellenőrzésre, szűrésre kell figyelni a végrehajtás során, hanem azon személyeket is figyelni kell, akik már belépve, a környezetet megismerve kívánnak ott maradni. Következésképpen a migrációkezelés megkülönböztet előzetes és utólagos ellenőrzést. A befogadó ország szempontjából az a kívánatos, hogy azok lépjenek be, akiket szívesen lát, akik nem jelentenek veszélyt a számára, és akikre szükség van a gazdaságban. A szűrésre használt pontrendszer egy racionális eszköz – nézzük meg, hogy a már kialakult gyakorlattal rendelkező országok milyen szempontokat vesznek alapul.

Kanadában a rendszer elemei nyilvánosak, bárki kiszámolhatja, milyen esélyei vannak. A legtöbb pontot az iskolai végzettségre, a nyelvi képzettségre adják,[73] és a

73 Általánosan alkalmazott az úgynevezett Canberra-tanulmány, amely egységesíti a végzettségek és a képzettségek értelmezését (OECD 2002). A „Canberra manual” néven ismert összefoglaló segíti a statisztikusokat az egységes osztályozásban. Egyes országokban ugyanis nemcsak a végzettséget, a képességeket nézik, hanem azt is, hogy végzettségének megfelelő területen dolgozik-e a személy?

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 97

rokoni kapcsolatok jelentik a legkisebb értéket. A legtöbb pont azért jár, ha valaki tudományos minősítéssel rendelkezik, vagy 17 évnyi folyamatos nappali képzést tud bizonyítani. A tapasztalat a végzettséggel azonos pontot ér abban az esetben, ha valaki a szakmájában dolgozik: minden szakmában eltöltött év 10 pont, az azon kívül eltöltött évek 5 ponttal veendők figyelembe. Figyelemre méltó, hogy a végzettség (graduation), képzettség (skill), tapasztalat (experience) és képezhetőség (ability) gyakorta azonos elbírálást jelentenek a bejutás során. Mivel az adatgyűjtés a végzettség alapján egyértelműen elvégezhető, ezért a statisztikák is erre vonatkoznak.[74] Az életkort tekintve a 21–44 év közötti személy kaphat maximális pontot.[75]

Ausztrália pontrendszerében a pontok felét a képességekre lehet adni, ezt követi az életkor és az angol nyelvtudás. A képességeknél azok kaphatnak maximális pontot, akik a foglalkozások listáján jelzett tapasztalattal rendelkeznek. A szükséges és hiányszakmák listáját folyamatosan karbantartják a munkaerő-piaci jelzések szerint, és a jelentkezők közül azok, akik rendelkeznek a keresett szakmai képességekkel, a lehetséges pontok felét ebből az ismérvből meg is szerezhetik. Aki csak egy szélesebb értelemben sorolható ide vagy más, de nem a listában szereplő szakmával rendelkezik, annak kevesebb pont jár. A humán tőke értékelésének másik felét éri az életkor, amennyiben valaki 18–29 év közötti; 44 éves kor felett csökkenő pontok járnak.[76]

Fontos megjegyezni, hogy az első két preferenciába tartozó bevándorlók az Egyesült Államok munkaerőpiacán elvégzett vizsgálat nélkül is megkaphatják a letelepedési engedélyt, mert személyes tulajdonságuk miatt jutnak befogadáshoz, míg a harmadik csoportba tartozók csak azt követően, hogy egy amerikai munkáltató támogatja őket. Kimutatható, hogy a képzettség és az eredet földrajzi távolsága összefügg. A speciális képzettségűek távoli tájakról kerülnek toborzásra, míg a képzetlenek a közelebbi országokból (Rédei 2005).

A beilleszkedés folyamatát ezért is kell az irányításnak kiemelten kezelnie, mert kudarccal végződő tartózkodás esetén főként a képzett emberek számára adatik

74 A készségek, képességek, a képezhetőség kedvező esetben további 10 pontot eredményezhet. Ha anyanyelvi szinten beszéli az angolt, akkor kaphatja a legtöbb pontot. Amennyiben már a célországban rendelkezik állásajánlattal, akkor kaphatja a foglalkozási kiválasztásban a legtöbb pontot.

75 A 45 év felettiek 8 pontot, a 48 felettiek 2 pontot kaphatnak, a 16 év alatti és a 49 év felettiek pedig nem kaphatnak pontot az életkorukért.

76 Maximum 20 pontot kaphat az angol nyelvtudásért. A keresett foglalkozások listájában szereplő tevékenységben szerzett tapasztalatokért további 10 pont járhat. Hasonlóan más országok gyakorlatához, abban az esetben, ha valaki rendelkezik az adott országban állásajánlattal (vagy házastársa hasonlóan), ezért pluszpontok járnak. Bónuszpont szerezhető abban az esetben, ha valaki ausztráliai végzettséggel vagy iskolázottsággal rendelkezik, vagy befektet. Új-Zéland tíz évvel ezelőtt vezette be pontrendszerét, hasonló szempontokkal, csak kisebb pontértékeket határozott meg, ahol szintén a képzettség és az iskolai végzettség jelenti a legnagyobb pontszerzési lehetőséget.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 98

meg új lehetőség a világ más tájain. Ők azok, akik a gyorsan máshová mennek. A sikeres beilleszkedés ezért egyfelől az államnak a minőségi munkaerő megőrzését, a migránsnak a képességeinek megfelelő hatékony munkavégzést, a tulajdonosnak pedig többletértéket jelent, és a letelepedés helyén növeli a humán tőkét.

A jövő egyik kérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni mobilitási döntéséhez, és mindez milyen nemzeti stratégia keretében valósul meg. Miként érvényesülnek az egyeztetésben résztvevő oldalak szempontjai? Vajon az országok képesek-e nemzeti szempontjaikat érvényesíteni egy előkészítő, hívogató úgynevezett proaktív politikával; vagy arra kényszerülnek, hogy a már bekövetkezett eseményekre reagáló, követő úgynevezett reaktív stratégiát működtessenek?

3.4. A Berni Kezdeményezés

A svájci kormány 2001-ben indította el azt a kezdeményezést, amelyben szakértők segítségével úgynevezett társadalmi párbeszédet kezdeményezett a helyben élőkkel és az őket képviselő szervezetekkel, annak érdekében, hogy a népességmozgás a biztonságot és a társadalom hasznát jelentse. A Berni Kezdeményezés egyik alapgondolata az, hogy a nemzetközi menekültügyi jogot, polgárjogot és különböző eszközöket a migránsok megvédésére összhangba kellene hozni a nemzetközi irányítási elvekkel. Különböző nemzetközi szervezetek már foglalkoznak e témákkal globális, regionális és régiók közötti szinten.

Az ENSZ, UNHCR, ILO, IOM, OECD, EU és az Európa Tanács azok a szervezetek, ahol a migrációs kérdésekkel foglalkoznak. A 80-as évek óta nemzetközi szervek, folyamatok burjánzása jött létre. Mindannyian a migráció kérdéseivel foglalkoznak különböző szinten, kevésbé vagy a részletre jobban kiterjedő módon.

Többségük e kormányzati és nem kormányzati szerveknek, illetve folyamatoknak ellenére nem elégítette ki a növekvő szükségét egy minden részletre kiterjedő és strukturált vitának regionális, régiók közötti és globális szinten, arra vonatkozóan, hogy hogyan kellene irányítani, rendszerezni a migrációt az országok között, figyelembe véve az ő különleges érdekeiket. Egy ilyen vita szintén felölelne olyan kérdéseket, amelyek a migráció haszonelvű és humanitárius elveivel kapcsolatosak. Ezért ésszerű feltenni azt a kérdést, hogy eljött-e már az idő egy olyan elemzési folyamat elkezdésére, amely az irányítási elvek minden résszletére kiterjedő rendszerének kiépítéséhez vezetne, a nemzetközi migrációs irányítás javításának céljából. Ilyen elvek fogalmazzák meg a származási, tranzit- és célországok közös érdekeit és céljait, miközben figyelembe vennék az egyes országok szükségleteiket és érdekeiket.

Terveik szerint megállapításaikat európai és globális összefüggésbe helyezve ajánlásokat kívántak kidolgozni. Figyelembe véve a jelen folyamatait, ezeket az intenzívebb migrációs dinamikákat, amelyek a jövőben nem fognak enyhülni. Jelentős elvárás az, hogy jobb migrációs irányítás csak a hatékonyabb ellenőrzés kiépítésével érhető el.

Egyezményeket az emberek szabad mozgásáról csak bizonyos regionális és régiók közötti szinten hoztak létre. A migrációra vonatkozó egyezmények globális

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 99

szinten a tőke, a termékek és a szolgáltatások szabad mozgását illetően nem terjednek ki. Ezen kívül a rendszertelen migrációs mozgások növekedése, amelyet a „bűnözéses" migráció „csempészrendszere" kísért az állam ellenőrzésen túl működik.

Növekvő egyetértés van abban, hogy nem lehetséges hosszú távon a migrációs mozgásokat csak nemzetközi és ellenőrzési intézkedésekkel, rendszabályokkal befolyásolni, hanem ezeket a rendszabályokat összehangolt és rendszerezett módon be kell építeni a kormányok és egyezmények keretébe. A többéves munka során tisztázódott az is, hogy csak ellenőrzött, állandó és intenzív erőfeszítésekkel lehet harcolni a jogszerűtlen migráció ellen.

A nemzeti és nemzetközi migráció irányítási mechanizmusának újraszervezésére és újrastrukturalizálódására van szükség. Fontos, hogy a migráció hogyan tud hozzájárulni a munkaerőpiac szükségleteinek a megfeleléséhez, és hogyan tud hozzájárulni nyugdíjazási rendszer hosszabb idejű biztosításához. Ezek a tárgyalások nagyban függnek a kiadás-bevétel „faktor" alakulásától.

Az elmúlt években sok ország jelentette ki, hogy ők nem „imigráns" országok. Ez a „nézőpont" folyamatosan vizsgálat alatt van, amely elkerülhetetlenül intenzívebbé teszi a migrációról szóló vitákat. Az alapvető jogok és szociális normák a bevándorlóknak való odaítélésének kérdése növekvően fontos kérdéssé vált. Ugyanakkor a bevándorlók visszatérési stratégiája és a migránsok újra letelepedésének segítése is fontos.

Jelenleg a migráció irányításának rendszabályai még mindig nemzeti szinten vannak kidolgozva. Eltérően ettől, a nemzetközi jog az elmúlt évtizedekben általános emberjogi normákat fejlesztett ki. Egyrészt ezek biztosítják az alapvető szabályokat és a gazdasági migránsokkal való bánásmódot, másrészt megvédik azon személyeket, akiket rákényszerítenek a saját országuk elhagyására különböző okokból.

A migránsok, menekültek és a kitelepített személyek védelme általánosan elfogadott normákon lennének megalapozva. Ez az elv azt jelenti, hogy a migráció az államok szuverén keretein belül marad, az irányítási elvek rendszere a nemzetközi döntési folyamat figyelembevételével kerülne kidolgozásra.

3.4.1. A Berni Kezdeményezés általános célja

„Biztosítani szükséges a politikai feltételeket az elemzési folyamat megvalósításához, és folyamatos kormányzati vita támogathatja a cél- tranzit- és küldő országok megegyezését." A „berni folyamat" különleges célja volt felmérni a migráció jelenlegi és jövőbeli trendjeit, valamint a mozgások különböző formáit, típusait, utalni ezek hatásaira, és az eredmények alapján a politikai, gazdasági, szociális, demográfiai stratégiákat meghatározni. Áttekinteni, és újra megerősíteni a jelenlegi jogi és politikai keretet, amely a migrációval és az emberek mozgásával van kapcsolatban. Felismerni azokat a területeket, ahol ez a keret nincs megfelelően részletezve, és nem fedi le a kölcsönös kapcsolatokat, valamint szükséges államközi együttműködési egyezményeket, ami a migráció irányítását illeti.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 100

A Berni Kezdeményezés lehetőséget kínál egy olyan folyamat létrehozására, amely a tranzit-, származási és célországok közötti érdekek közös tényezőjén alapul, és amely célja a hatékony nemzetközi migrációs irányítás keretének létrehozása és meghatározása.

A cél nemcsak egy újabb elhatárolt migrációs tudományos tanácskozás megszervezése, hanem egy folyamatos gondolkodási folyamat elindítása, hosszú távú célokkal. Az első alapelv a különböző érdekek megértése és egymással való összehasonlítása kell, hogy legyen. A szervezők biztosak abban, hogy az eltérő nézetek cseréje segítheti a jövőbeli dinamikák kifejlesztését. A migráció területén való fejlődés és az elvárások alapján a létező nemzetközi migrációs rendszert kritikai értékelés alá kell venni.

Egy következő lépést jelenthet azon célok kidolgozása, melyek a kormányok közötti együttműködés újraerősítését, pontos meghatározását és az ezt érintő következtetéseknek egy összefüggő és konszolidált keretén belül az irányzati elvek kialakítását tűzik ki célul. Része volt a berni folyamatnak az is, hogy a migráció oktatására tanártovábbképzéseket szerveztek. Meggyőződésük volt az, hogy a fiatalokkal a téma megismertetése haszonnál jár.

3.4.2. A Berni Kezdeményezés résztvevői

Körülbelül 60 személy vett részt a folyamatos tanácskozáson. E személyek 1/3-a a fejlett célországok képviselői, további 1/3-a a tranzit- és származási országok képviselői, a maradék 1/3-át pedig a nemzetközi szervezetek, az akadémiai szektor és nem kormányzati szektor képviselői alkotják.

A berni tanácskozás 3-4 „kulcselőadó" által tartott előadásra épült, majd munkacsoportokban zajlott a részeredmények vitája. Foglalkozni kívántak a globális migrációs kihívásokkal és közös érdekekkel, valamint azzal, hogy hol vannak hiányosságok a migráció szociális és gazdasági fejlődésbe való bevonásában a küldő és célországokban, továbbá melyek a legalapvetőbb együttműködési elvek, amelyek szükségeltetnek.

A Berni Kezdeményezés lehetővé teszi a világ minden egyes régió irányításának, hogy megoszthassák egymással az eltérő politikai érdekeltségeiket és hosszú távú érdekeltségeik beazonosítását a migráción belül, és szintén felajánlja a lehetőséget egy közös migrációs irányítás fejlesztésére, amely az együttműködés, a partneri kapcsolat minden részletére kiterjed, egyensúly és előreláthatás gondolatán alapul.

A Berni Kezdeményezés folyamatának legfontosabb eredménye egy széles körű politikai keret lenne, melynek célja, hogy az emberek mozgásának tervezésében és irányításában lehetővé tegye a rendszeres államközi együttműködéseket. Hasonló kezdeményezés volt az 1993-ban indított Migration Charta.

Ez a kormányok közötti keret először is a közös megértés rendszerét térképezi fel, amely a világ minden régiójának közös kormányzati érdekein és érdekeltségein alapul, és amelyek nagyszámú migrációs körülménnyel számolnak, miközben figyelembe veszik a nemzetközi jog létező tényezőit.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 101

Másodsorban felajánlja a hatékony politikák és praktikák rendszerét a migráció irányításának megtervezett és összefüggő megközelítéséhez.

A Berni Kezdeményezés annak a ténynek a felismerése, hogy a nemzetközi migráció napjaink szociális, politikai és gazdasági jelensége. Ez egy transznacionális, nemzeteken áthaladó jelenség, amely ma a legtöbb politikai és irányítási kihívást jelenti a kormányzatok, nemzetközi szervezetek és más résztvevők számára.

Annak ellenére, hogy létezik számtalan regionális kétoldalú és többoldalú megegyezés és szerződés – ami a migrációt érintő dolgokkal foglalkozik, ami az emberi jogokat és az emberbaráti területet illeti –, nem létezik egy összehangolt és teljes rendszer, amely alapján a nemzetközi migrációt egy megerősített nemzetközi együttműködésen keresztül irányíthatnák az államok. A kormányok közötti általános tendencia egy olyan átmeneti stratégia kifejlesztése, amely az országok különböző szükségleteinek felelne meg és amely különböző érdekeiket védené meg. Így gyakran meg nem értésben dolgoznak. Ebből kifolyólag, eltérő vagy ellentmondó nemzetközi migrációs politikákat és praktikákat fejlesztettek ki, és vezettek be.

A Berni Kezdeményezés egy alternatívát ajánl fel a cselekvések hatékony együttműködési módjának meghatározásával, mely a nemzetközi migrációs irányítás teljes keretének kifejlesztéséhez vezet. Egy ilyen keret újra kihangsúlyozza és megerősíti azon pozitív törekvéseket, amelyek a migrációt és a migránsokat egy társasággá teszi és rámutat a rendszertelen migráció negatív hatásaira.

A Berni Kezdeményezés folyamata a kormányokat és más résztvevőket egy nyílt beszélgetésbe vezeti be, amely ezeket a nagyon fontos és döntő dolgokat illeti és reagál a migráció területén a hatékony és megerősített együttműködés elengedhetetlen és állandó szükségességére.

3.5. Internal brain drain – belső agyelszívás

A térbeli mobilitás kérdése az elmúlt évek során összefüggésben az átjárható határokkal és a piacgazdaság átalakult hazai és nemzetközi perspektíváival, számos tekintetben a gazdasági, politikai és a demokratikus változások látható formájává vált. E területen való irányítási tapasztalatlanság, továbbá az útnak indulók tömegessége, a mozgás új formáinak megjelenése közrejátszhat abban, hogy a kialakítandó stratégia elsődlegessége a biztonságra irányuljon. Gyakorta fordul elő az a helyzet is, hogy más országok megszorító intézkedése lépéskényszerbe hozza a szomszédos országot (Der Standard 1992. 03. 06.).

A migráció eddigi történelméből két tanulság feltétlenül levonható:

- az egyik, hogy a csupán ellenőrzésen alapuló politika ritkán eredményezett hosszú távon érvényes sikereket (S. Ardittis 1994), megszorító intézkedésekkel csak átmenetileg lehet korlátozni a migrációs nyomást,
- a másik, hogy a befogadás során a képességek és a készségek kedvezményezett szerepet játszanak (J. Salt 1994).

Mindez arra, hívja fel a figyelmet, hogy a térbeli mobilitás hasznosságának megközelítése, nemcsak a koherens migrációs politika kialakításához jelent hozzájá-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 102

rulást, de a megelőző jellegű politika alapjait is jelenti (Philip Morris Intézet 1993.). Ily módon a befogadó ország felkészültebb tud lenni abban a kérdésben, hogy a befelé igyekvők közül, a hazai keresletének megfelelőt válasszon.

A migrációs stratégiai ismeretek hiánya, a nem konvergens nemzeti gyakorlatok alkalmas teret biztosítanak arra, hogy a migráció a konstruktivitását mellőző – néha a hisztériakeltés határát súroló – gyakorlatnak a szükségesnél nagyobb nyilvánosságot adjanak. Vannak esetek, amikor olyan helyzetek alakulnak ki, amelyek a kormányzatok számára a migráció kérdését, részben a korábbi elszigeteltség miatt, részben a jelentkező migrációs nyomás következtében, kiélezetté tehetik. Ezek a helyzetek nemcsak a központi irányítás számára jelentkeznek kritikusan, hanem maguk a migránsok is fájdalmas tanulságként élik meg azt, hogy jogi ismeretek, elemi szabályok nélkül indultak el más országba, más kultúrába (Tóth J. 1992).

A globális migráció piacára eddig elzárt területek kapcsolódtak be, mint új potenciális források, és ez a migrációs kínálat a kereslet régióitól nagy földrajzi távolságra helyezkedik el. A mennyiségi növekedés együtt jár a diverzifikálódással, ami nem járul hozzá a migrációról alkotott pozitív gondolkodás elősegítéséhez.

Az emberi léthez természetes módon hozzátartozik a több és jobb életkörülmények és -feltételek iránti vágy, ami a mozgás belső motivációja. Elvileg minden ország vezetése felelősséggel tartozik állampolgárainak azzal, hogy a helyben biztosítsa életszínvonaluk javulását, illetve nem szabad, hogy akadályozza polgárait ennek elérésében. Ezt a központi törekvést növelte az a tapasztalás, hogy a térbeli elmozdulással gyorsabban érhető el társadalmi felemelkedés (Róbert P. 1987), és a sikerekről szóló hírek gyorsabban terjednek, mint a kudarcokról szólók.

Több országra jellemző, hogy a belső migrációs irányok folytatásaként jelenik meg a határokon átlépő mozgás. Vélhetően ez azzal van összefüggésben, hogy a munkaerő követi a fejlesztés helyszínét. A munkaerő és a tőke összetartozása egymás hatását erősíti, szükségük van egymásra. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a tőke áthelyezése, a fejlesztési források kihelyezése, a feldolgozó-ipari átrendeződés óta (80-as évek) specifikus munkaerőigénnyel jelenik meg. Nemcsak általában munkaerőt, hanem képzett, nagyobb hozzáadott értéket jelentő, vagy speciális képességekkel rendelkező embereket keres. A termelés áttelepítésének helyét számos más tényező mellett, a szakképzett munkaerő határozza meg. Korábban arról beszéltünk, hogy a munkaerő vándorol a termelés helyére, most a cég áthelyezése során a képzett munkaerőt, a fogyasztót is figyelembe veszi. Az áthelyezést követően a helyben élő munkaerő beépül a szervezetbe, és fokozatosan átveszi a külföldi vállalkozás tevékenységét. Először a közvetlen irányítás alatti helyeket, mert a vezető pozíció maradt az üzleti bizalom kiteljesedéséig, majd a későbbiekben a hazai munkaerő akár irányítóvá is válhatott. Ebben a folyamatban a hazai munkaerő felvételekor és későbbi munkájában is érvényesülnek a nemzetközi elvárások, maga a munkavállaló is sokat tanult és folyamatosan képezik, hogy a cég alkalmas munkaereje maradjon. A képzett munkaerő a döntéshozatali hierarchiában felfelé mobilitással eléri azt, hogy a transznacionális vállalat esetében bekerüljön a nemzetközi testületbe. Ezzel oly módon vált mobillá, hogy közben az anyaország nemhogy nem veszítette el szellemi erőforrásait, hanem még többlethez is jutott. Ezt a folyamatot nevezzük belső agyelszívásnak, internal brain drain-nek (Rédei M. 1994).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 103

Magyarország jó példája volt ennek, amikor a korábbi emigráció helyett, nagy arányú nemzetközi tőkebefektetés valósult meg, és ennek a működéséhez magasan képzett emberekre volt szükség. A gyors termelési felfutás alkalmazta a számára alkalmas munkaerőt, és az idetelepülő külföldi tulajdonosok a hazai alkalmas munkaerőkínálat kimerülésével már 1993-ban arra kényszerültek, hogy közvetlenül az egyetemekről toborozzanak friss diplomásokat és foglalkoztatásuk mellett, még képezzék is őket. Az 1993-ban a Közgazdasági Egyetemen létrehozott első állásbörze gyakorlata gyorsan terjedt a felsőoktatásban.

1994 évi kutatásunk[77] során annak a hipotézisnek a valóság tartalmát kívántuk tesztelni, ha az embereket rövid távon számos taszítóhatás is éri, de ha belátható időn belül úgy értékelik, hogy mégis van perspektívájuk, akkor kisebb intenzitással kívánnak más országba menni. Az átalakulás során kiemelt jelentőséggel bírtak a kutatók. Úgy gondoltuk, hogy ők a szívós munka, a nyelvismeret és a magas iskolai végzettség miatt versenyképes alanyai lehettek az átmenetnek. Kíváncsiak voltunk arra, hogy pl. vajon az MTA elmúlt néhány év alatt elveszett mintegy 12 000 kutatója, mennyiben választotta a nemzetközi karrierhez vezető hazai gazdaságpályát (Vizy E. Sz. 1990).

A kutatás gyökerei még abból az időszakból származtak, amikor nyilvánosan szóltak a stratégiai fontosságú ismereteket birtokló orosz tudósok kiáramlásának veszélyéről (Economist 1991. Daily Telegraph 1992, B. Rhode 1992). Ma azt tapasztaljuk, hogy a várakozások nem váltak be, sőt egyes tehetős orosz családok gyermekeiket abban támogatták, hogy külföldi tanulással versenyképes tagjai legyenek a legális gazdasági felzárkózásnak (Herald Tribune 1994. szept. 5.). Valószínűleg jól gondolták, hogy a nemzetközi és a hazai piacon való érvényesülés útja, a humánerőforrás-képzés

Számos visszajelzés utalt arra, hogy az emberi erőforrásokba történő befektetés értéke, a szellemi tőke nő és megtérül. Sőt országosan is megállapítható volt, hogy akkor tud Magyarország a földrajzi fekvésén túl tartósan vonzó maradni, és a befektetésekből profitálni, moderátori szerepet betölteni, ha tudatosan fejleszti erőforrásait. A nyitott hazai gazdaság akkor képes jobban megtartani az ideérkező befektetéseket, ha azok, magas hozzáadott értékű termékeket gyártanak, és az üzleti döntések idekötődnek. Ezt úgy lehet elérni, ha stratégiai jelentőségű fejlesztéseket tudunk idevonzani és megtartani. A korábbiakban az tapasztalták a magyar családok, hogy a szellemi invesztíció nem volt hatással a munkaerő-értékelésre, nem is volt piaci jellegű, ezért kevesebbet fordítottak erre. Amikor a piacgazdaság megjelent, a szellemi tőke jelentősége megnőtt, maguk is többet fektettek be képzésükbe. Ma már az a vélekedés terjed a családi stratégiákban, hogy azok akik megengedhetik maguknak gyermekeiket univerzális pályákra, nem ritkán külföldre küldik tanulni, remélve, hogy a képességek nagyobb döntési szabadságot jelentenek. Ezzel a szellemi képesség fejlesztése – kontra anyagi tőke – mellett döntöttek.

77 PHARE ACCORD projekt. 1994. Executiv research report megjelent (1995) M. Rédei 1994 Internal brain drain p. 105–119. In: Sík E. ed. Refugees and Migrants Hungary at a crossroads, ISSN 1216-027X Budapest HAS IPS.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 104

A hazai kutatás hipotézisei

Hazai kutatásunk során azoknak a nemzetközi cégeknek a munkaerő felhasználását vizsgáltuk meg, akik a magyar humán erőforrások legjavát alkalmazták. Ennek során fel kívántuk térképezni a hazai, magasan kvalifikáltak elvárásait és megfelelését a nemzetközi standardok szerint. Valamint azt elemeztük, hogy vajon miben és várhatóan meddig van szükség a külföldiek jelenlétére. A közvetítés egyik meghatározó láncszemét jelentették azok az úgynevezett fejvadászok, akik korábban halásztak, de ma már csak vadásznak a jelöltekre (Rédei 1994).

Az PHARE–ACCORD-program keretében, az OMFB támogatásával felmérés készült a multinacionális cégek magyarországi képviseletei, leányvállalatai körében, abból a célból, hogy az általuk alkalmazott magasan kvalifikált emberi erőforrás munkaerő-piaci jellemzőit, szakmai képzettségét, felkészültségét, s belső összetételét be lehessen mutatni. A vizsgálat – amely interjús technikával készült – két intézményi kört célzott meg, a hazánkban működő TNC-ket (multikat) és a fejvadászokat. A fenti célok verifikálása mellett szeretnénk bemutatni azt a hatást, amit a külföldi tőkebefektetések az itt élő magasan kvalifikált szakemberekre tettek, amely tanulságokkal szolgálhat arra, hogy miként moderálható a versenyképes emberek kiáramlása a hazai gazdaság fejlesztése esetében.

A vizsgálat értelemszerűen magukat a multinacionális vállalatokat érintette (azok felső vezetőit, humán vezetőit). A Magyarországot képviselő 20-25 multinacionális cég névsora lényegében megegyezik a világlistán szereplő transznacionális cégekkel. A válogatásnál szempont volt az is, hogy a megkeresett multinacionális vállalatok különböző vállalkozási és tevékenységi típusokat fedjenek le. Így például szerepeljenek a mintában olyan cégek, ahol jelentős kutatás-fejlesztés folyhat, és magas szintű az emberi erőforrások beépülése. De szerepeljenek olyan cégek is, amelyek szolgáltató jellegűek, s nagymértékben képviselve legyenek a feldolgozóiparral foglalkozó cégek is. A mintában helyet kaptak fejvadász cégek is, amelyeknek – a multinacionális cégek esetében – rendkívül fontos katalizátor szerepük van a munkaerőpiacon, a multinacionális cégek által igényelt kvalifikált munkaerő feltárásában, értékelésében, valamint azok kiajánlásában.

A felmérésben szereplő fejvadász cégek már viszonylag hosszabb idő óta jelen vannak a magyar munkaerőpiacon, többségük már öt-hat éves gyakorlattal rendelkezik. Ezek azok a cégek, amelyeknek megrendelői állományát 95%-ban a multinacionális cégek alkotják.

A kutatás során megkeresett felső és humán vezetők legfontosabb megállapításait tartalmazza a következő rész, s a kutatók az interjúalanyok által elmondottak alapján vonnak le általánosabb érvényű következtetéseket a multinacionális vállalatok magyarországi megtelepedésével, s ennek a nemzetközi munkaerőmozgásban, munkaerő-megosztásban kifejtett hatásával kapcsolatosan.

A 1980-as évek második felében a világgazdasági perspektívák lényegesen módosultak. Kelet-Európában ebben az időszakban valósult meg az a globális politikai egyensúly, amely lehetővé tette a nagy piacnak, a Szovjetuniónak bekapcsolását, integrálását a világgazdaságba. Hogy a multinacionális cégek üzletpolitikájában a (közép-)kelet-európai térség felértékelődött, abban a keleti piachoz való kö-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 105

zeledés szándéka mindenképpen megfigyelhető. Céljuk és a jelenlétük a térségben általában az olcsó költségszintű, monitoring jellegű hadállások megépítése volt, a piacoknak a megvásárlása, a hazai termékeknek a visszaszorítása és saját termékeiknek helyben, egy olcsóbb szinten való termeltetése. Mindez azt jelentette, hogy a Magyarországon megjelenő külföldiek Magyarországot tekintették hídfőállásnak, kapunak, és úgy vélték, hogy a többi kelet-európai ország, illetve az orosz piac innen lesz könnyen elérhető, s az itt kialakítható gyakorlat majd könnyen konvertálható lesz ezekre a piacokra is. A multinacionális cégek jelenléte tehát Magyarországon kifejezetten regionális jellegű és nem ország szerepűnek tekinthető, ami köszönhető Magyarország topológiai helyzetének, mentális jellemzőinek, s annak, hogy a térség legversenyképesebb gazdaságának tekintették.

Regionális reményeikben a cégeknek azonban hamar csalatkozniuk kellett. Várakozásaikkal szemben a helyzet a környező országokban nem javult – Magyarországhoz képest lényegesen rosszabb volt –, a keleti piac az eltelt évek alatt nem vált fizetőképessé. Magyarország viszont önmagában csak egy kicsi, szűk piaccal rendelkező országot jelentett a számukra. Ez jelentős szerepet játszott abban, hogy a térségből továbbmentek, átszivárogtak a balkáni térségbe.

1988–90-ben születtek meg azok a stratégiai-politikai döntések, amelyeknek eredményeként 1991–92-ben megtörténhetett a multinacionális cégek megtelepülése Magyarországon. A tapasztalatok szerint a külföldi beruházók a közép-kelet-európai térség országai közül – elsősorban – Magyarországot, illetve Csehországot és Lengyelországot preferálták, s ezen országok kiemelten történő kezelésében nagymértékben szerepet játszott az OECD Partner in Transition című döntése, amely Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot perspektivikusan OECD-tagállamként jelölte meg. Ez a tény – a bekövetkező politikai változások mellett – is ösztönzőleg hathatott a külföldi tőke megjelenésére.

A multinacionális cégek magyarországi megjelenésének több jellegzetes típusa figyelhető meg, a lehetséges motivációk és az intézményesülés formái szerint. Az egyik főbb típusnak mindenképpen az tekinthető, amikor az állami vagyont privatizáció útján adják külföldi kézbe. Az ilyen típusú cégek gyakran részvénytársasági formában alakulnak meg, amelyek azután – az esetek egy részében – a fejlődésükhöz újabb partnereket keresnek. A megalakulásnak – vagy inkább mondhatnánk átalakulásnak – egy másik jellegzetes formája az, amikor az anyacég a már működő képviseletet „fejleszti fel" termeléssel, illetve amikor az anyacég a már korábban meglévő kisebb részesedését, érdekeltségét konvertálja önálló tevékenységgé. A külföldi cégek magyarországi megjelenésének egy speciális formáját jelentik azok az esetek, amelyek lényegében családi típusú visszavásárlások – amikor a korábbi tulajdonosok, illetve leszármazóik államosított vagyonukat vásárolják vissza –, ezek azonban csak nagyon kis számban fordultak elő.

A Magyarországra bejövő multinacionális cégek választási preferenciáit vizsgálva – azt, hogy miért az adott magyar céggel léptek üzleti kapcsolatra – nagyon gyakran kerül szóba az az érv, hogy a külföldi tulajdonos a magyar cég megvásárlásával szeretné megörökölni annak piaci kapcsolatait, szakembergárdáját, az abban felhalmozódott tudást. Erre a legjobb példát a vizsgált körben a Tungsram jelenti, hiszen amikor a General Electric – a korábbi kapcsolatokra alapozva – kez-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 106

deményezte a Tungsram megvásárlását, Európában a GE mindössze 2-3%-os részesedéssel rendelkezett. A Tungsram „bekebelezésével" a GE gyakorlatilag nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában megvetette a lábát.

Nemcsak ebben az esetben, hanem általánosságban is azt állapíthatjuk meg, hogy külföldiek Magyarországra belépve a finanszírozási feltételeket, a tőkét biztosítják, a hazaiak pedig a tudást, a szakértelmet, és esetleg az állóeszközöket adják. Ezt igazolják azok az esetek is, amikor a magyar fél azért folyamodott a tulajdon – részleges vagy teljes – eladásához, mert nem volt pénze a szükséges fejlesztéshez, s a pénzügyi problémákat ily módon próbálta meg áthidalni.

A vizsgált körben a tulajdonosi szerkezet átstrukturálódásának, s az e mögött megbúvó befektetői stratégiáknak is több típusa különböztethető meg. Az első – s talán a legnagyobb számú esetcsoport –, amikor fokozatos külföldi kivásárlás történik meg. Ebben az esetben a külföldi részesedés az indulás pillanatában 40% körül mozog, majd az idő múlásával párhuzamosan, ez az arány eléri a 100%-ot, tehát a cég teljes mértékben a külföldi cég ellenőrzése alá kerül. A másik – kevésbé gyakori – típus ennek éppen az ellentétje. Itt a külföldi cég inkább azt a stratégiát követi, hogy induláskor részesedését megpróbálja a 100%-hoz közelíteni, majd ebből a piaci stabilizációval és a kelet-európai terjeszkedésükkel párhuzamosan „leadva", a tulajdonosi jogosultságokat fokozatosan visszajuttatja a hazai részvénytulajdonosoknak. Az Ernst & Young ezt az irányt képviseli. A cég megalakulásakor 92%-ban volt külföldi kézben, s 8% volt a magyar magánszemélyek kezében. Ez az arány mostanra 60-40%-ra változott, s az anyavállalat azt szeretné elérni, hogy a magyarországi cégen belül többségi magyar tulajdon alakuljon ki. Ez tulajdonképpen az Ernst & Young filozófiájából adódik, ami az erős nemzeti irodákra épít. E két típus – fokozatos külföldi kivásárlás, visszajuttatás – között helyezkednek el azok a cégek, amelyek egy döntési szempontból stabil tulajdoni aránnyal akarnak rendelkezni, s megelégednek az 51%-os részesedéssel.

Magyarország preferáltságát a térségben – a Magyarországon történő tőkeberuházást és termeléselkezdést – mutathatja az is, hogy a multinacionális cégek megjelenését Magyarországon megelőzte a mintegy 10-15 évvel korábbi, képviselet jellegű, egy-két fős irodák létrehozása. Ezeknek az volt a funkciója, hogy a multinacionális cégek mintegy monitoring jelleggel folyamatosan információkhoz juthassanak. A Magyarországon befektető multinacionális cégek nagy részének – a felmérés tanúsága szerint – nemcsak az elmúlt években voltak kapcsolataik Magyarországgal, intézményes kapcsolódásokra utaló jelek már a hetvenes évektől megfigyelhetők. Számos olyan cég található a multinacionális vállalatok sorában, amelyek a magyar cégekkel fejlesztési együttműködésben, folyamatos know-how cserével dolgoztak együtt. Sőt egyes cég- és munkakapcsolatok már több évtizedes múltra is visszatekinthetnek, abban az értelemben, hogy a külföldiek már a háború idején vagy a két háború közti időszakban is jelen voltak tulajdonosként, befektetőként Magyarországon. Ezek a kapcsolatok azonban a kommunista hatalomátvételt követően – a negyvenes-ötvenes években – értelemszerűen elhaltak, s a kapcsolatok újabb felvételére – valamilyen formában – később, a hetvenes-nyolcvanas években került sor.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 107

Összességében Magyarország – a multinacionális cégek megtelepedését tekintve – jelenleg egy úgynevezett középidőszakban van. A folyamatokat ugyanis a következő korszakokkal lehet jellemezni.

- Az első, az 1987–90 közötti időszak, az új típusú kapcsolatok kialakításával telt (képviseleti irodák nyitása, fejlesztése monitoring-hadállások kiépítése stb.) Ennek a fajta megjelenésnek azonban még nincsenek látható tulajdonlási formái, a könyvelő-, auditálócégeket leszámítva. Érdekes megfigyelni, hogy az auditálással foglalkozó cégek mennyire érzékenyen reagáltak a térségben bekövetkező változásokra. A multinacionális cégek megjelenésére számítva, ők már 1987–90 között létrehozták magyarországi irodáikat, megtelepedtek Magyarországon – 90-ig bezárólag gyakorlatilag itt volt minden fontosabb könyvvizsgáló cég –, hogy felkészüljenek a külföldi befektetők tömegesebb érkezésére, kiszolgálására. Kezdetben a vezetés és tanácsadás tette ki tevékenységük döntő részét, majd ezt a szerepet a könyvelés vette át, később pedig az adótanácsadás. Az átmenet nemcsak a tevékenységek átstrukturálódásában érhető tetten, hanem abban is, hogy az egyes tevékenységi körökön belül hogyan alakult a külföldi és a hazai munkaerő aránya. A vezetési tanácsadást ugyanis először a külföldiek végezték, majd azt lassan átadták a magyaroknak. Ezt a követően a külföldiek végezték először a könyvelést is, aztán ezt is átadták a magyaroknak. Jelenleg az adótanácsadásban vannak a legnagyobb hányadban a külföldiek, s várhatóan itt is megtörténik majd a stafétabot átadása.
- A következő időbeli szakaszt 1990–92 jelenti, amit az expanzió időszakának nevezhetünk. Ez a termelés kiépítésének időszaka volt, a beszállítási hálózatoknak a kialakítása, a vegyes vállalatok és a tulajdonok rendezésének időszaka. Az 1990–92-es év az itt lévő cégek életében olyan szempontból jelentett fordulópontot, hogy egyértelműen termelési irányultságúak lettek. Az új gazdasági-társadalmi környezettel való ismerkedést, a tapogatózásokat követően, a multinacionális cégek addigi viszonylagos „passzivitásukat" feladták, a cégekre addig jellemző képviseleti funkciót felváltotta az üzletszerű termelés folyamata.
- A következő lépcsőfokot már – ami előtt a magyar gazdaság áll – az jelentené, hogy ha a multinacionális cégek és azok magyar beszállítói szervesen integrálódnának a nemzetközi gazdaságba. Ha a magyarországi termelés – mennyiségben és minőségben – már nemcsak a hazai piac igényeit tudná kielégítené, hanem termékei megfelelnének az export elvárásainak is. A nemzetközi gazdaságba való teljes bekapcsolódást az jelenthetné, hogy ha a termékek, a munkaerő és a tulajdonformák együtt, kétirányban is képesek volnának változni. Vagyis, ha a magyar munkaerő, a magyar tulajdon is képes volna külföldre menni, és ha az exportra menő magyar termékekben minél nagyobb hányadban lenne képes a magyar munkaerő beépülni, magyar nyersanyagokkal és beszállítókkal.

Az interjúkkal igazolható volt, hogy a multinacionális cégek törekednek a hazai beszállítások volumenének a növelésére. (A beszállítók jelenleg mintegy 30-50% körüli arányban képviseltetik magukat az előállított termékben.) Rendkívül sok a probléma azonban a hazai beszállítókkal, majdnem mindenütt kedvezőtlen tapasztalatok vannak, nemcsak a folyamatosság tekintetében, hanem úgy tűnik,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 108

hogy ily módon sokkal drágábban és alacsonyabb minőségi színvonalon képesek hozzájutni alkatrészekhez a multik, mintha azokat külföldről hoznák be.

A beszállítás jelenleg a beépített termékeknek egy alacsony kvalifikációs szintjét tartalmazza. A beszállítók nagy része alacsonyabb rendű tevékenységet végez, elsősorban a csomagolóanyag-gyártásban érdekeltek vagy kisebb alkatrészeknek a készítésében.

A multinacionális cégek magyarországi megjelenése a külföldi kvalifikált munkaerő beáramlásával is együtt járt. A külföldiek Magyarországon – a tulajdonosi pozíciók mellett – általában azokat a posztokat foglalták el, ahol a hazai egyetemi képzés nem biztosít megfelelő színvonalú szakembergárdát, így a menedzsment, a pénzügyek, a marketing és a public affairs területeit. Azok a területek, ahol kifejezetten a magyarok tevékenykednek, a termelést, a műszaki irányítást és a személyzeti munkát foglalják magukban.

A külföldiek gyakran tanácsadóként működnek közre, s jellemző az is, hogy tenderek előkészítése, egy-egy koncepció kialakítása a feladatuk. A külföldiek a cégen belül az úgynevezett kohéziós erőt, az anyavállalattal való kapcsolatokat, illeszkedéseket jelentik, jelenlétükkel ennek folyamatosságát biztosítják. Az állandó együttműködésre mindkét félnek szüksége van, mert a külföldiek nem ismerik ki magukat a magyarok hazai „terepismerete" nélkül, a magyarok viszont a külföldről érkezettek szakmai tudását hasznosítják. A külföldi és a magyar munkaerő relációjával kapcsolatos tapasztalatokat a vizsgálat tanúsága szerint úgy lehet összegezni, hogy a külföldiek jól kiegészítik a hazaiak tevékenységét.

Ha a külföldiek jelenlétét és szerepét vizsgáljuk, meg kell említenünk azt az érdekes jelenséget is, amit az auditálással foglalkozó cégeknél tapasztaltunk. Ezek a cégek gyakran idény- és kampányszerű munkát végeznek. Mivel Magyarországon a naptári évvel végződik a pénzügyi év is, ez lehetővé teszi, hogy például az angol nyelvterületen dolgozó cégek – melyeknél viszont március végén végződik a pénzügyi év – a magyarországi csúcsidőszakban „átdobják" a saját alkalmazottaikat. Az itteni számviteli teendők ellátása után ők ismét hazautaznak, ahol hozzákezdhetnek az angol nyelvterületen induló csúcsidőszaknak.

Az itt-tartózkodás a külföldiek számára gazdaságilag is előnyökkel járhat, fizetésük ugyanis gyakran lényegesen jobb, mint otthon. Idejövetelük sokszor nagymértékben összefüggésben van azzal, hogy az anyaországban milyen mértékű a gazdasági recesszió. A jelenlegi átlagkeresetek azt mutatják, hogy mintegy 60-70 ezer USD-t keresnek évente a top magyar szakemberek. (Megállapítható, hogy ugyanabban a pozícióban a külföldiek körülbelül háromszor többet keresnek, mint a magyarok.)

Az ideérkező külföldi szakemberek többnyire azon a véleményen vannak, hogy a gazdaságilag ismeretlen régió egyfajta új gyakorlat megszerzését teszi lehetővé a számukra, így az itteni munkavégzést ismereteik gyarapításának tekintik. Sokan azt is bevallják, hogy a hazai szigorú döntési hierarchiából kiszakadva, és itt magas vezetői posztokhoz jutva sokkal kedvezőbb helyzetbe kerülnek, mint ha otthon maradtak volna. Kelet-Európában olyan tudásanyagot, ismereteket tudnak könnyűszerrel a piacon értékesíteni, ami saját, hazai viszonylataik között – a piac telítettsége miatt – már nehezebben eladható. (lásd a nyugati munkavállalók egyetemi végzettségi arányát.)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 109

A külföldiek az itt-tartózkodásukat kellemes tapasztalatként könyvelik el, általában elégedettek a mindennapi élettel, az itteni kultúrával, úgy gondolják, hogy addig, amíg a magyar munkaerő nem szerzi meg azt a nemzetközi mércével is elfogadható ismeretet és tapasztalatot, amire szükségük lenne, addig ők a jelenlétükkel egyfajta átmenetet képeznek itt.

A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy a külföldi szakemberek itt-tartózkodása, mindennapos részvétele a vállalati ügyek intézésében csak átmeneti lesz. Igaz, hogy a külföldiek száma az első időszakban, 1991–92-ben emelkedett, de mára már egyre kevesebben dolgoznak itt. Azok a vállalatok, ahol ez a csökkenő tendencia még nem indult el, szintén jelezték, hogy a következő években egyre inkább a magyarok fogják átvenni a jelenleg külföldiek által betöltött pozíciókat, s a külföldiek csak egy-két személlyel képviseltetik majd magukat. Világosan kitűnik az interjúkból, hogy a külföldi munkaerő drága, ezért csak a szükséges időre, és a szükséges feladatra hozzák őket ide. A magyar szakemberek növekvő szakmai tapasztalata, a piaci viszonyok között szerzett növekvő jártassága hamarosan lehetővé fogja tenni, hogy a külföldieknek csak a tulajdonosi jogokból fakadó ellenőrzési feladatokat kelljen itt ellátniuk. A magyar szakemberek számára a külföldiek „visszavonulása", a megüresedő pozíciók növekvő száma egyfajta motiváló és ambicionáló tényezőként jelenhet majd meg, hiszen lehetővé válik egy nagyobb mértékű felfelé haladó karriermozgás. De a nemzetközi tapasztalatok szerint ennek kialakulásához az eltelt három-öt év nem elegendő.

A külföldi munkaerő jelenléte, létszáma a cégeknél változó mértékű, néhány főtől körülbelül 20%-ig terjed. Az általunk megkeresett multinacionális cégek különbözőképpen fogalmaztak annak a kérdésnek a kapcsán, hogy miért telepítenek külföldi munkaerőt a magyarországi vállalatokhoz. A külföldiek jelenlétére leginkább a tapasztalatok átadása, a magyarok részéről hiányzó szakmai ismeretek biztosítása miatt van szükség. Egyes vállalatok úgy érzik, hogy egyfajta előretolt bástyát építenek ki azzal, ha saját külföldi szakembereiket ideküldik. Mások a nemzetközi munkaerő-áramlást kifejezetten a vállalati kultúrájuk részének tartják. Sokak szerint az ismeretlen gazdasági közeg új kihívásokat támaszt a külföldi munkaerővel szemben, s a megoldandó feladatok új, hozzáadott értéket jelentenek a munkaerő újratermelésében. Vannak olyan vállalatok is, amelyek az alkalmazottaik itt-tartózkodását egyfajta jutalomnak tekintik.

A vállalatok döntési struktúráját érintő kérdésekre adott válaszok szerint a döntési mechanizmusokban általában nem deklarálják azt, hogy a céget a külföldi tulajdonos irányítja, de az interjúkban történő visszakérdezések alapján világossá vált, hogy azért a végső szó kimondása mindig a külföldi tulajdonos, vagy a külföldi cég megbízása alapján történik.

A döntési struktúrák szempontjából a Magyarországon tevékenykedő cégek egy sajátos csoportját alkotják azok a multinacionális vállalatok – elsősorban az auditálással foglalkozó cégek – amelyek arra törekednek, hogy erős nemzeti leányvállalatokat alakítsanak ki, minél nagyobb magyar dolgozói hányaddal, s minél nagyobb magyar részvényesi vagy tulajdonosi részaránnyal, arra törekedve tehát, hogy a magyar félt egy-két éven belül fokozatosan beemeljék a döntéshozó pozíciókba. Ezzel ellentétes filozófiát vallanak azok a vállalatok – elsősorban a délke-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 110

let ázsiai érdekeltségű cégek – amelyek itt-tartózkodásuk alatt igen komoly kontrollt gyakorolnak, s nem nagyon hagyják a magyar félt a döntésekbe beleszólni. Ezeknél a vállalatoknál csak négy-öt év múlva várható, hogy az anyavállalat képviselői teljesen kivonulnak a menedzsmentből, s feladják tanácsadói státusúkat, átadják a magyaroknak a döntési jogkört.

A kvalifikált munkaerő fogalma, toborzása, a fejvadász cégek szerepe Magyarországon

Az interjúkból kitűnik, hogy a külföldi cégek szívesen alkalmaznak hazai szakembereket, akik mintegy közvetítő csatornaként működnek a hazai közeg megismerésében, megismertetésében. A fejvadász cégekkel készített interjúkból az derül ki, hogy az interjúalanyok számára a magasan kvalifikált szakember fogalma egyetemi végzettséget és egy hozzátartozó, bizonyos idejű tapasztalatot jelent, s mindehhez kapcsolódóan egy vagy több idegen nyelv ismeretét. (A kvalifikáltság azonban nem minden esetben jelöli az egyetemi végzettséget, bizonyos munkaerőcsoportnál az interjúalanyok már a specialista szót használják. Például a könyvelők, akik nem feltétlenül felsőfokú végzettségűek, magasan kvalifikáltaknak tekinthetők, különösen akkor, hogyha nyelvi és bilaterális pénzügyi ismeretekkel rendelkezik.) Ezek az elemek azonban különböző időszakokban, különböző jelentéstartalommal és hangsúllyal bírnak. Miközben néhány évvel ezelőtt egy magasan kvalifikáltat azzal lehetetett leírni, hogy a jelölt rendelkezik megfelelő egyetemi végzettséggel, nyelvtudással, személyiségjegyekkel, érdeklődéssel, addig ma már az adott területen való tapasztaltság, az otthonosság és jártasság a fontos – sőt, talán a legfontosabb – szempont.

A multinacionális cégek komoly elvárásokat támasztanak a kvalifikált munkaerővel szemben. Nagyon fontos elvárás, hogy az illető otthon legyen abban a tevékenységben amit csinál, és személyisége, érzékenysége, megértése legyen a cég iránt. Csak másodlagos ehhez képest a jelöltek szakmai ismerete, nyelvtudása.

A tapasztalatok szerint ezeknek az elvárásoknak egyre kevesebb hazai jelentkező tud megfelelni. Miközben a ’90-es évek elején még relatíve rosszabb képességekkel is be lehetett kerülni egy-egy nemzetközi posztra, és vele együtt lehetett megtanulni a szükséges készségeket, ma már az az elvárás, hogy tapasztalt és nemzetközi gyakorlattal rendelkező ember kerüljön a céghez. Bármelyik multinacionális cég által megkívánt, keresett szakembercsoportról elmondható ma Magyarországon, hogy abban az adott csoportban szakemberhiány van.

A multinacionális cégek induláskor, a magyarországi kvalifikált munkaerő feltérképezésében és toborzásában nagymértékben támaszkodtak a fejvadász cégek szolgáltatásaira. A fejvadász cégeket a multinacionálisok az emberi erőforrások fejlesztése során elsősorban azért használták, mert egyfajta moderátor szerepet töltöttek be azzal, hogy a helyi viszonyokat jól ismerték, s egyben áttekintéssel rendelkeztek a multinacionális cégek tevékenységéről is. A fejvadász cégek szolgáltatásaival különösen a tengeren túli térségből érkező beruházók éltek, s élnek.

Érdemes röviden ismertetni, hogyan dolgoznak a fejvadász cégek Magyarországon. A magasabb pozíciók betöltése esetén a fejvadászok direkt megkeresésekkel,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 111

csábítással próbálják megszerezni a cégek számára a jelölteket. Más potenciális jelentkezővel mintegy 10 perces beszélgetést folytatnak, amelyben megmondják, és világossá teszik mindenki számára, hogy van-e lehetőség a továbblépésre. Ezt két teszt követi, ami általában egy pszichológiai programra és az állással kapcsolatos konkrét elvárásokra, tulajdonságokra koncentrál. Majd a jellemzőket adatbankba helyezik, és csak ezután következik egy részletesebb, mélyebb interjúsorozat. Mindezek eredményeként körülbelül két-három jelöltet adnak át a megbízó számára. Nagyon elterjedt forma az is, hogy a kiválasztott, és alkalmasnak tűnő két-három jelöltet elviszik egy egynapos közös elfoglaltságra, ahol a viselkedésüket, a mindennapi döntési gyakorlatukat tudják tesztelni. Ezekről egy jelentés készül, amelyet szintén a megbízó rendelkezésére bocsátanak a döntést megelőzően.

A multinacionális cégek vonzereje, s az, hogy a hozzájuk jelentkező kvalifikált munkaerő milyen összetételű, minőségű stb., az elmúlt években változó volt. A kezdeti időszakban, 1987–89-től kezdődően – egy-két évig – az volt a jellemző, hogy a multinacionális cégek az állami vállalatok frontembereit próbálták megnyerni maguknak. A multinacionális cégek majd mindegyike komoly perspektívát, vonzerőt jelentett e réteg tagjai számára. Az ezt követő időszakra már inkább a visszalépés volt a jellemzőbb, az hogy a munkaerőpiacon szabad vagy elcsábítható kvalifikált munkaerő tagjai a multinacionális cégek preferálása helyett, a vállalkozó szférába léptek át, saját vállalkozásokat létesítve. Jelenleg azonban, amikor a multinacionális cégek körében egy erőteljes szelekciós, kikristályosodási folyamat ment végbe: azok a cégek, amelyek jó piaci szereppel bírnak, jól mérték fel képességeiket, flexibilisek voltak, képesek voltak alkalmazkodni a változásokhoz, azok egyre magasabb részvénytársasági vagy vegyes vállalati formák fele mentek el – míg a kisebbek helycseréje, illetve megszűnése figyelhető meg –, a nagyobb multinacionális cégek újra vonzó alternatívát jelentenek a képzett emberek számára.

A fejvadász cégek jelzései szerint a fejvadászok a multinacionális cégek által kért emberi erőforrásoknak körülbelül 95%-ára tudtak ajánlatot tenni. A vizsgált periódusban pedig a kiajánlott és elfogadott munkaerőnek körülbelül 80%-a felelt meg a külföldi munkáltatók számára.

A vizsgálat külön kitért arra, vajon a kutatószférából érkeztek-e emberek a multinacionális cégekhez. A fejvadászok jelzése szerint elég sokan jelentkeztek. Megfigyelhető, hogy egyik oldalról a kutatói állomány Magyarországon igen jó. Sokkal képzettebb az átlagnál, kemény és rendszeres munkához szokott, tud idegen nyelveket, értelmiségi életmódot élt, amelynek szerves része a folyamatos továbbképzés igénye. Ugyanakkor úgynevezett akadémiai képzettséggel rendelkezik, s nem annyira jellemző rá, hogy a kutatásban olyan fiskális és monetáris háttérrel rendelkezne, amire szükség van. Ezek az emberek korábban egyáltalán nem éltek versenyhelyzetben, s nem volt jellemző rájuk, hogy a gazdasági területen járatosak lennének. Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a kutatóknak csak igen kis hányada volt az, amely bekerült a multinacionális cégekhez. Azok már sokkal nagyobb számban bekerültek ide, akik hosszabb-rövidebb időszakot eltöltöttek a kutatásban, de nem közvetlenül onnan érkeztek.

A fejvadász cégek tapasztalata szerint az alkalmasnak tűnő jelentkezők – a kutatók, az államigazgatásból, az állami vállalatoktól stb. érkezők – nagy része már

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 112

azért is kiesik, mert bizonyos döntési, viselkedési problémák figyelhetők meg náluk. A két szélsőséges eset közül egyiket az úgynevezett szervilis típus jelenti. Ebbe a csoportba azok tartoznak, akik azt várják el, hogy valaki irányítsa őket, valaki megmondja, hogy mit kell tenniük, ami az elmúlt 40 évben egy igen jellemző döntési forma volt. A másik csoportot pedig azok alkotják, akik eddig önálló életet éltek vagy valahol vállalati vezetők voltak, azonban most is úgy gondolják, hogy ezek a a döntési pozíciók továbbra is megilletik őket. Ezért nagyon nehezen tudnak beilleszkedni abba a döntési struktúrába, ami igen szigorú rendet ír elő a multinacionális cégeknél. A multinacionális cégnél ugyanis egyáltalán nem tűrik azt, hogy valaki egyéni rizikóvállalással lépjen fel. Mindkét kategória – ha alkalmas képességei is vannak – emiatt a hiányosságaik miatt kiesik a szűrőn, végső esetben maguknál a multinacionálisok cégeknél.

Idővel a multinacionális cégek egyre kisebb számban veszik igénybe a fejvadász cégek szolgáltatásait. A fejvadász cégek helyzete 1989 óta lényegesen módosult. Ennek oka elsősorban az, hogy 1992 vége óta nem jelennek meg olyan nagy arányban multinacionális cégek Magyarországon, mint korábban, csökken a potenciális ügyfelek száma, másrészt az, hogy az igények is változnak, a multinacionális cégek menedzsmentjük kiépülésével párhuzamosan sok feladatot már házon belül is meg tudnak oldani. Ez azt jelenti, hogy a fejvadász cégeknek a saját tevékenységüket valamilyen más irányba is át kellett formálniuk. Némelyek személyiségfejlesztő tréningekbe, új piac-felkutatási formákba kezdtek, vagy elfogadva a multinacionálisok saját emberi erőforrásainak keresését, ehhez próbálnak meg valamilyen módon alkalmazkodni.

Ma egy olyan időszakban vagyunk, azáltal, hogy a multinacionális cégek felszippantották a munkaerőpiacon fellelhető magasan kvalifikált szabad munkaerőt, hogy szűkülnek a munkaerőforrások, s csökken a versenyképesen elérhető szakembereknek a száma. Ebben a helyzetben multinacionális cégek az adott poszt betöltésére sokkal inkább alkalmazzák a közvetlen megkereséseket, vagy pedig a csábításos módszereket. És egyre jobban elterjedő gyakorlat az is, hogy – a fejvadász cégeket megkerülve – elsősorban egyetemről kikerülő embereket vesznek fel, s a fiatalok nevelésére, képzésére áldoznak pénzt és időt.

A multinacionális cégek megtelepedése azzal a következménnyel is jár, hogy középszintekre egyre többet merítenek saját forrásból, az alsóbb szintekre pedig saját maguk keresnek jelölteket, hirdetések útján. A fejvadász cégeket, illetve a saját megkereséseket csak akkor használják, hogyha magasabb (felső vezetői) pozíció betöltéséről van szó. (A felső vezetői pozíció betöltése mindig nemzetközi irányítás alá esik, tehát mindig a nemzetközi igazgatóságnak a beleegyezésével történik, az ennél kisebb pozíciókról pedig a hazaiak döntenek.)

A hazai szakembergárdával a multinacionális cégek többsége elégedett. A cégek általában a hazai szakemberekre építenek, a munkaerő-felvételeknél őket preferálják, elsősorban azért, mert a külföldiek idehozatala költséges, s ez az itteni termelési költségeket növeli. Mivel Magyarországon inkább a feldolgozóipar és a termelőágazatok települtek meg, ezek a cégek elsősorban azokat a szakembereket keresik, akik az üzletmenethez értenek, és nem az akadémiai képzettségű, gyakorlat nélküli embereket. Ezért a gyakorlatiasság egy elsődleges prioritássá lépett elő,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 113

úgy is lehetne fogalmazni, hogy a szakmát csinálva kellett megtanulni és nem fordítva, tanulva kellett csinálni. (Ennek köszönhető, hogy azok az emberek, akik közvetlenül akadémiai képzettségű helyekről jöttek, nem mentek igazából sokra a multinacionális cégeknél.)

A multinacionális cégek képviselői nem gondolták volna, hogy Magyarországon ilyen jó képzettségű, különösen alapképzettségű munkaerővel fognak majd találkozni. Igaz, a magyar oktatási rendszer csak alapismereti szinten megfelelő, s nem alkalmas már arra, hogy azokat az ismereteket tanítsa és olyan módon, amilyen elvárásokkal a multinacionális cégek megjelennek a magyar munkaerőpiacon. Az alapképzés sikerességét majdnem mindenki kiemelte a válaszában, azzal a megjegyzéssel, hogy a speciális képzési formákban, illetve a mostani modern ismeretek követésében már elmaradás van. Ez például a közgazdászképzésben olyan formában nyilvánul meg, hogy a makrojellegű közgazdasági képzés nemzetközileg elismert, ugyanakkor a mikroképzés, amely az új vállalati formákat, vállalati stratégiákat, gazdálkodási stílusokat tartalmazza, s azok követését, már gyenge.

A vizsgálat külön kitért a magasan kvalifikált embereket nagy számban alkalmazó kutatás-fejlesztés (K+F) magyarországi helyzetére. A felmérésben szereplő cégek közül több is jelentős kutatásfejlesztéssel rendelkezik. Közös vonása e műhelyeknek, hogy mind hazai bázissal, hazai szakembergárdával dolgoznak, s gyakorlatilag ugyanazt a tevékenységet végzik, mint korábban. (A magyarországi kutatás-fejlesztés preferálására érdemes példaként a Tungsramot megemlíteni. Az amerikai GE kilenc kutatási területe közül ugyanis négy itt működik Magyarországon, a magyar kutatók tehát egy fontos szellemi bázisát jelentik a cégnek.)

A kutatás során többször is felmerült az a vélekedés, amely szerint a magyar munkaerő túlképzett volna. Ennek az az oka, hogy az alkalmazás során előfordulnak olyan esetek, amikor célcsoportként a munkerő-meríteshez akkor is a diplomásokat keresnek, amikor az állás jellege – a külföldi tapasztalatok alapján – ezt talán nem kívánta volna meg. Például egy benzinkút-ellenőri tevékenység ellátásához külföldön egyáltalán nem feltétel a felsőfokú végzettség. Magyarországon viszont az a személyiségjegy, az a nyelvtudás, az a szakmai, műszaki ismeret, ami e poszt betöltéséhez szükséges, csak ebben a rétegben található meg. Ez viszont azt is jelenti, hogy a magyar szakemberek sokszor a képzések után egyfajta alulkvalifikált munkát végeznek.

A hazai kvalifikált munkaerő értékelésénél pozitív tartalmú válaszokat kaptunk arra vonatkozóan, hogy a magyaroknak milyen a helyzetfelismerő képessége, hogyan reagálnak a helyzetekre, milyen a környezetismeretük, milyenek az alapkészségeik. Ugyanakkor a megkérdezettek a döntési mechanizmusokban már nehézkesebbnek tartják a magyarokat. Úgy tűnik élnek még a régi beidegződések, ennek következtében döntéseikben és a mozgásaikban a magyarok még gyakran rugalmatlanok. És sokkal inkább ragaszkodnak az okmányokhoz, a bélyeghez, az írásbeliséghez egy-egy munka megszervezése kapcsán, mint mások.

Magyarázatul az szolgálhat, hogy a magyarországi munkaerő tudását és képességét alapvetően meghatározza az elmúlt évtizedek értékhiánya, érdektelensége és motiválatlansága. Magyarországon az elmúlt negyven évben a családok nem

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 114

voltak képesek olyan kultúrákat átadni gyermekeiknek, amelyek felkészíthették volna őket egy piacgazdaságon, versenyhelyzeten alapuló gazdaságba történő integrálódásra. Ennek pótlására még több generációra van szükség, amit bizonyos intézményi támogatással és intézményi háttérrel át lehetne hidalni, amivel a tanulási folyamatot időben le lehetne rövidíteni.

Az interjúalanyok megjegyzik azt is, hogy a munkaerőpiacon ugyan intelligens, kulturált emberekkel találkoztak, ugyanakkor azt a fajta családi és társadalmi hátteret már hiányolják a magyarok személyiségében, ami az ismereteknek az állandó frissen tartását kívánja. Elmondásuk szerint, vannak olyan diplomák, amelyek a '90-es évek elején, már a megszerzésükkor sem voltak korszerűek. De általában egy főiskolai, egyetemi diploma – megfelelő „karbantartás" nélkül – öt év alatt leértékelődik. A diplomások körében pár évvel a végzés után sajnos már megfigyelhetők ennek jelei.

Érdekes, hogy bizonyos alapismereti hiányosságok mellett – elsősorban az idegen nyelv tudásának hiánya, másrészt a megfelelő komputerismeretek hiánya – gyakran kerül szóba a speciális szakemberek képzésének hiánya is, elsősorban a reklám, a marketing, az értékesítés, az informatika, a pénzügy, az irányítás és a projektmenedzsment területén.

A felmérés tanúsága szerint a életkori diszkriminancia miatt ma jelentős mértékben kettészakadt a magyar munkaerőpiac, a 35-40 éves kor határán egyfajta választóvonal van. Ez a választóvonal nemcsak a fizetésekben, a rugalmasságban, de a képességekben is visszatükröződik. Jelenleg az idősebbek azok, akik több tapasztalattal, többfajta gyakorlati ismerettel rendelkeznek, a fiatalok pedig nyelvismeretekkel, korszerűbb ismeretekkel és flexibilisebb képességekkel az új ismeretek elsajátítása iránt.

A multinacionális cégek jelenlétének következményei

A multinacionális cégek számára – értékeléseik szerint – a magyar piac jövedelmezőnek bizonyult. Olcsó munkaerővel találkoztak, ami különösen azoknak kedvezett, akik a termelésükhöz jelentős mértékű bérmunkát használtak fel, így nem véletlen, hogy Magyarországon a feldolgozóipar megtelepedése vált jellemzővé. Ma már az is világos, hogy a multinacionális cégek Magyarországon elsősorban piacot vásároltak, saját termékeiket próbálják meg termeltetni és előállítani, ezzel a hazai piacot háttérbe szorítani. Ugyanakkor magyarországi megjelenésük nemcsak pusztán azzal járt együtt, hogy egy termelőfolyamatot kihelyeztek Magyarországra, s ennek késztermékeit megpróbálják a hazai piacon értékesíteni, hanem jelentős hozzájárulást jelentettek a magyar munkakultúra formálásában, a kereskedelmi struktúra átalakításában, a menedzsment formálásában, az értékek prioritásának megváltozásában is.

Az itt megjelenő cégek – gondoljunk csak a Coca-Colára vagy a Shellre – a nyugati életformával való azonosulás lehetőségét idézik fel, és erősítik meg az emberekben. Megjelenésük találkozott azzal a belső igénnyel, amely az életformaváltozásra irányul, s amely oly nagymértékben jellemző a magyar emberekre.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 115

Mindez nagyban növelte a nyugati termékek iránt megnyilvánuló bizalmat is.

Érdekes vonás, hogy a multinacionális cégeket – formailag – sokszor hasonlítják azokhoz a vállalatokhoz, amelyek a szocialista időszakban tervgazdálkodásszerűen működtek. A gazdálkodásnak ugyanis ugyanolyan elemei figyelhetők meg, mint amelyek korábban is – és most is – jellemzőek voltak Kelet-Európa állami vállalataira (centralizált vezetési struktúra kiépülése, szigorú rend érvényesítése stb.) A multinacionális cégek megtelepedésében, elfogadásában valószínűleg ez az azonosítás is fontos szerepet játszott.

Azzal, hogy a multinacionális cégek Magyarországon megtelepedtek, egy új technológia, s egy új munkastílus jelent meg. A multinacionális cégeknél javultak a termelési eredmények, a termelékenységi, hatékonysági mutatók. Ez a váltás az esetek egy részében létszámnövekedéssel járt együtt. Emögött a létszámnövekedés mögött azonban jelentős mértékű szelekció húzódik meg. Az interjúk alapján világosan látható, hogy azok, akik akár koruk, szakképzettségük miatt, akár azért, mert nem rendelkeznek a szükséges menedzsment- és komputerismeretekkel, idegen nyelvtudással, tehát hiányos képességekkel rendelkeztek, elmentek a vállalattól vagy elküldték őket. Mindemellett a multinacionális cégek, egy jelentős hazai réteg számára új perspektívákat is tudnak nyújtani.

A multinacionális cégek magyarországi megjelenésének nagyon fontos hozadéka, hogy egyfajta emberierőforrás-képzést hajtanak végre. Egyre több multinacionális cég vállal részt a hazai menedzsment oktatásában, a tréning és a képzési kultúra elvégzésében. A folyamatos képzés biztosításával ezek a cégek jelentős oktatási funkciókat is betöltenek, lényegében egyfajta posztgraduális képzési formát honosítanak meg. A termelésbővülés és az ezzel együtt járó létszámbővülés azt jelentette, hogy a multinacionális vállalatok saját emberierőforrás-osztályt hoztak létre a cégen belül. Ma már számosan választják azt az utat, hogy az egyetemről toboroznak embereket, és így saját nevelésükkel alakítják ki emberi forrásukat. Maga a (tovább)képzés, egy folyamatos értékelési rendszerrel is egybe van kötve. A multinacionális cégeknél folyamatos értékelés van, s azzal, hogy dolgozóik számára folyamatosan célokat tűznek ki, ez együtt jár azzal is, hogy az embereknek az igényessége nő önmagukkal szemben. Van olyan cég, amely havonta két alkalommal értékeli a munkaerő tevékenységét. Megbeszélik a tapasztalatokat, a hiányosságokon javítanak, bizonyos szakmai, viselkedési vagy egyéb prezentációs készségek oktatásával. A dolgozók egészen rövid időn belül választ kaphatnak arra, képesek-e a karrierlétrán előrehaladni vagy sem. Ennek az értékelési rendszernek a beemelése a magyar munkaerőpiacra teljesen új dolog.

Minden interjúalany részletesen beszámolt arról, hogy milyen képzési formákat valósítanak meg. Legtöbben saját házon belülről, saját nevelésből próbálnak meríteni. Ezért – mint azt már említettük – a kezdeti időszakban, amikor még kisebb létszámokra volt szükség, alkalmazták a fejvadászokat a magasan kvalifikált topemberek megkeresésére. Most már inkább kedvelik az egyetemen végzős friss diplomások megnyerését, akiket azután saját képzési rendszerükbe helyeznek, s egy bizonyos idő után külföldi tréningekre is kiküldenek. Ma már nagyon ritkán

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 116

használnak, alkalmaznak – csak egy-egy speciális tudást igénylő posztra – úgynevezett kész embereket.

Nagyon fontos dolgokat honosítanak meg jelenlétükkel az itt lévő multinacionális cégek. Elsősorban a cégtudat, a munkakultúra elterjesztésének a tekintetében, a továbbképzéseikkel pedig fontos szerepet töltenek be a kommunikációkészség és a viselkedési kultúra fejlesztésében. Mindezek olyan elemek, amelyeknek megszerzése szükségessé teszi, hogy ne csak szakmai tréningekre vigyék ki a magyar szakembereket – mint ahogy azt számos cég teszi –, hanem a döntési, viselkedési tapasztalatok megszerzésére is, hiszen ezek az emberek visszakerülve ezután a hazai környezetbe, ennek formálásában nagyon nagy szerepet játszanak.

A magyar kvalifikált munkaerő külföldi jelenléte

A magyar munkaerő képzettsége, ismerete és gyakorlata csak akkor válhat univerzálissá, ha be tud kapcsolódni a nemzetközi munkaerőmozgásba. Az abba való integrálódás több szempontból is nagyon hasznos volna. Egyrészt a kinti munkavégzés egy olyan tapasztalat-szerzési folyamatot jelenthetne, amelyben a különböző országok eltérő problémáinak a kezelése, mint egyedi, speciális problémamegoldás, hozzájárulhat az általános ismereteknek a gyarapodásához. Vannak, akik úgy fogalmaznak, hogy a nemzetközi munkaerő-gazdálkodásba való bekapcsolódás azért volna hasznos, mert az emberek így át tudnák érezni azt, hogy ők egy nemzetközi láncolatnak a részei.

Még szélesebb értelmezést adnak azok, akik szerint a karrierépítés egy olyan folyamathoz hasonlítható, ahol bizonyos szintek megtételéhez arra van szükség, hogy vertikális irányban szélesítsük ismereteinket, hogy aztán fölfelé tudjunk emelkedni. Egy-egy szintnek a minél szélesebb, teljesebb megismerése, az abban való tökéletesedés jelenti a következő lépcsőkre való továbblépés esélyét. Ebben a folyamatban pedig – multinacionális cégekről lévén szó – a további karrierlépcsőfokot, az anyavállalathoz vagy annak valamely leányvállalatához való továbblépés lehetősége biztosíthatná.

Az interjúalanyok egyöntetűen állítják, hogy Magyarországnak van leginkább a közép-európai országok közül esélye arra, hogy bekapcsolódjon a nemzetközi munkaerőcserébe. Ebben szerepet játszik az is, hogy a magyaroknak nemcsak a képzettségi szintje, illetve a képességei tűnnek kedvezőnek, hanem meg vannak az ehhez szükséges habitusbeli jegyeik is, mint például a kíváncsiság, az, hogy szeretnek utazni, és az sem elhanyagolható szempont, hogy a kiküldetés lejártával biztos, hogy visszatérnének Magyarországra. (Igaz a külföld vonzereje, a külföldön való tartózkodásnak akár gazdasági, akár más vonzatai a korábbiakhoz képest, valamelyest csökkentek a magyarok körében.)

A magyar munkaerő nemzetközi munkaerőmozgásba való bekapcsolódására, a nemzetközi piacra való tényleges kijutásra eddig tulajdonképpen nem állt rendelkezésre elegendő idő. A lehetőségek megnyílása óta eltelt rövid időszak alatt csak kevés, alig egy-két tucat magyar szakember jutott el a vállalati ranglétra

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 117

olyan fokára – és még ma is csak kevesen vannak olyanok, akik ehhez közelítenének – ahonnan már tovább lehet lépni a külföldi munkaerőpiac felé. A szakemberek zöme valahol a középmezőnyben foglal helyet. Ha a magyar szakemberek közül eddig kevesen is jutottak ki a nemzetközi munkaerőcserébe, azok viszont akik bekerültek a nemzetközi vérkeringésbe, azok az elvárásoknak megfeleltek.

A külföldre jutásnak azonban nemcsak időbeli korlátja van. Az interjúkban olyan vélemények is megjelentek, amelyek szerint még számos hiányosság akadályozza a magyarok bekapcsolódását a nemzetközi munkaerőmozgásba. Tekintettel arra, hogy a versenyképes emberek itthon is hiánycikknek számítanak, külföldi munkavállalásukat az anyavállalat értelemszerűen nem támogatja. A külföldi fogadókészség sok esetben attól függ is, hogy a milyen a fogadó ország gazdaságának az állapota. Gazdasági recesszió esetén általában nem találnak támogatásra azok a külföldiek, akik munkavégzés céljából akarnak az országba bemenni.

Egyébként jelenleg leginkább a szolgáltatótevékenységet végző vállalatoknál van lehetőség arra, hogy az alkalmazottak külföldi munkát vállalhassanak, akár úgy is, hogy a cégen belül cirkulálnak. Ugyancsak lehetőséget teremt, hogy ha a vállalatok megnyernek külföldi tendereket, pályázatokat, és itt alkalmaznak magyar munkaerőt, amelyek a szakképzettsége jó és általában olcsóbbak.

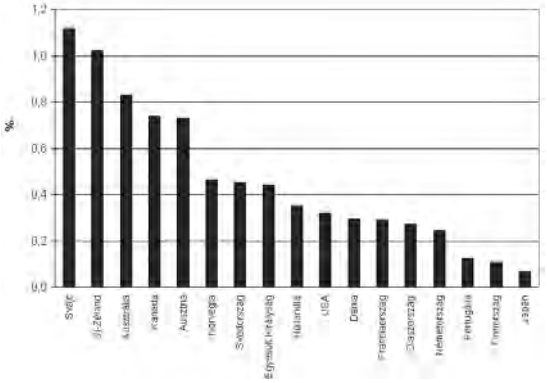
A vizsgált formák közül talán a leghatékonyabb bekapcsolódási módnak a Tungsram új tulajdonosánál, a GE-nél megfigyelhető gyakorlat tekinthető, ahol a kiküldetések során lényegében szabályos álláscserékről van szó. A külföldi és hazai munkaerő egy bizonyos időre, egy-két éves időtartamra állást cserél egymással: a magyar dolgozó átveszi a kinti dolgozó helyét, a külföldi pedig Magyarországra jön dolgozni, tapasztalatszerzés, kultúratréning céljából.

3.6. Külföldiek a befogadóknál

Kiindulva abból, hogy a beilleszkedés folyamata eltérő időtartamú és mértékű lehet egy új környezetben, célszerű kitérni az úgynevezett idegenek kérdésére. Egyes országokban ezt az eltérő állampolgársággal, mint egyszerű rendszerezési elvvel lehet követni. Más országokban a külföldön születettek aránya a hazai népességhez jelenti a megközelítés aspektusát (lásd *2. ábra*). Lehetséges olyan eset is, amikor valaki külföldön született és rendelkezik az adott ország állampolgárságával. Mivel az adott ország állampolgárságának megszerzése alanyi jogokat biztosít a személynek – amely az egészségügyi szolgáltatásban és az oktatásban ingyenességet nyújt, és számos munkaerő-piaci lehetőséget könnyít meg – ezért telepedési szándék esetén az állampolgárság megszerzésére törekednek. A külföldi állapot tehát többnyire átmeneti.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 118

2. ábra. A beáramló külföldiek aránya az adott ország népességéhez viszonyítva (2005)

Forrás: http://www.oecd.org/els/migration/imo2006

Az állampolgárság elhagyása és megszerzése közötti időszak korábban a hontalan helyzet kialakulását tette lehetővé. Napjainkban beszélhetünk a kettős állampolgárság esetéről, melynek számos előnye lehet az adózás vagy éppen a katonai szolgálati kötelezettségek szempontjából. A migrációban a küldő országok rövid idő alatt változhatnak (lásd *11. táblázat*), ami felhívja a figyelmet a migrációs folyamat állandó követésére.

11. táblázat. A tíz legtöbb migránst küldő ország 2000-ben és 2004-ben

Európai OECD-országok (1000 fő)			
2000		2004	
Marokkó	96	Románia	196
Ecuador	95	Lengyelország	169
Lengyelország	94	Marokkó	121
Bulgária	81	Bulgária	88
Törökország	79	Törökország	73
Románia	76	Ukrajna	68
USA	64	Egyesült Királyság	67
Németország	60	Németország	65
Franciaország	60	Oroszország	65
Olaszország	56	USA	50
Összesen	761	Összesen	962
Európán kívüli OECD-országok (1000 fő)			
2000		2004	
Kína	238	Kína	195
Mexikó	176	Mexikó	178
Fülöp-szigetek	145	Fülöp-szigetek	173

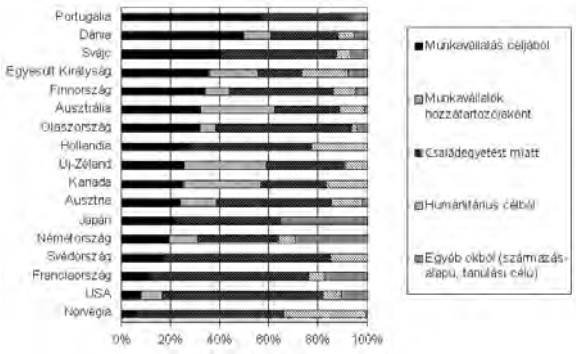
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 119

2000		2004	
India	78	India	110
Korea	49	Egyesült Királyság	61
USA	47	Korea	49
Brazília	46	Vietnam	43
Egyesült Királyság	43	USA	32
Vietnam	42	Brazília	32
Oroszország	35	Dominikai Köztársaság	30
Összesen	899	Összesen	903

Forrás: http://www.sourceoecd.org/926403627X; International Migration Outlook – ISBN 92-64-03627-X - © OECD 2006

Ismeretes, hogy a bevándorlók befogadási csatornái közül a családegyesítés a legnagyobb arányú. Ha migrációs nyomás nehezedik egy-egy országra, akkor törekszik arra, hogy a hazai keresletnek megfelelően nyissa meg befogadási csatornáit. Ezek a kritériumok leginkább a munkavállalási csatornában érvényesülnek. A *3. ábra* a munkavállalás célja szerint rendezett, amely azt mutatja, hogy az e tekintetben élen lévő országok képesek a családegyesítési célú befogadás visszaszorítására.

3. ábra. A bevándorlók csoportosítása a beérkezés célja szerint (az összes bevándorló %-ában, 2004)

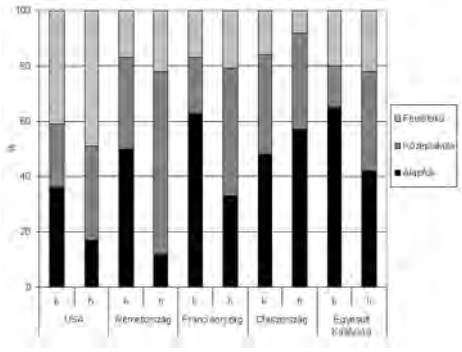

Forrás: http://www.sourceoecd.org/926403627X; International Migration Outlook – ISBN 92-64-03627-X - © OECD 2006

A munkavállalási célú tartózkodás alapja a képzettség, amely a hazai kereslettel kerül összehasonlításra. Azok az országok végzik a legjobb gyakorlatot, amelyek az ott élő lakosság iskolai végzettségénél kedvezőbb befogadást képesek megvalósítani. A *4. ábra* szerint az USA-ba befogadottak között kétszer akkora arányban vannak csak alapfokú végzettséggel rendelkezők, mint a helyi lakosság között. Olaszországban az érkezők között kétszer akkora arányban van felsőfokú végzettségű, mint a helyben élők között.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 120

4. ábra. A külföldi és hazai népesség végzettség szerinti megoszlása 1998-ban (k=külföldi népesség, h=hazai népesség)

Forrás: World Migration 2003: Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move (Geneva: International Organisation for Migration)

A nemzeti migrációs gyakorlat a képzettség értékelésével képes hazai érdekeit megvalósítani. Egy jól működő befogadási gyakorlattal jelentős humán tőkét képesek toborozni.

3.7. Hazautalások a világban

A migráció hasznosságát elemezhetjük a küldő és a befogadó országok oldaláról és megállapítható, hogy akár még a küldő országoknak is hasznos lehet a kapcsolattartás a kivándorolt személlyel. Ezek közül a hazautalás kérdése az, ami a küldő országnak, közösségnek közvetlen hasznot hoz.

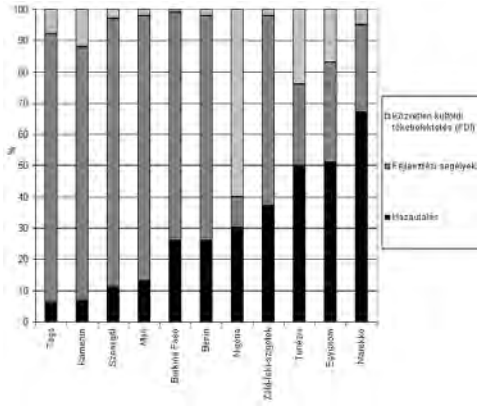
A hazautalásoknak kétféle formája létezik attól függően, hogy kitől, kiktől származik a pénz. Beszélünk a dolgozó és a foglalkoztató általi utalásról, lehet határokon átlépő és határon belüli. Munkások hazautalásainak tekintjük azt a pénzt, amelyet egy személy vagy háztartás küld másik személy vagy háztartás számára. Nemzetközi hazautalás esetén a külföldön dolgozó munkás teszi ezt, hazai hazautalásnál pedig az a kereső, aki elhagyta ugyan otthonát, de az anyaországán belül vállalt munkát (utóbbit nemzeti hazautalásnak hívják). A multinacionális vállatoknál abban az esetben, ha valaki a székhelyén dolgozik vagy annak más országban lévő leányvállalatánál, lehetnek különböző formák. A közösségi vagy kollektív hazautalásokat a kivándorlók szervezetei vagy egyházak küldik az anyaország számára. Ezek az átutalások nagyban különböznek az egyének, háztartások transzfereitől mind felhasználásukban, mind volumenükben (világviszonylatban csekély értéket jelentenek). Megjegyzendő, hogy a hazautalási adatok általában alábecsültek.

A hazautalások a pénzügyi áramlásokon belül kiemelt fontosságú forrássá váltak a fejlődő világ országainak életében (lásd *5. ábra*).

Ahogy egy szakértő megjegyezte a közelmúltban a karibi-térségről szóló tanulmányában „a munkaerő vándorlásának logikus következményeként megfigyelhető a hazaküldött pénzek ellentétes irányú áramlása, amelyből a munkások támogatják családtagjaikat, fizetik a hiteleket, finanszíroznak befektetéseket és más terveket" (Samuel Wendell, 2001).

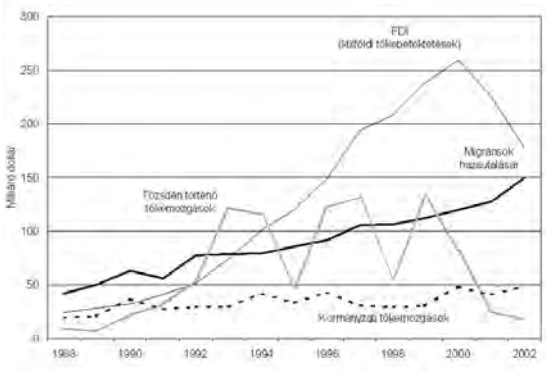
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 121

5. ábra. Az átutalások típusai egyes fogadó országokban (1980–1999 átlaga)

Forrás: World Migration 2003: Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move (Geneva: International Organisation for Migration)

6. ábra. A migránsok hazautalásai és egyéb tőkeáramlások a fejlődő országokba (1988–2002)

Forrás: International Migration Outlook – ISBN 92-64-03627-X – © OECD 2006 p. 142.

Számítások szerint a hazautalások összértéke 2005-ben már meghaladhatja a 100 milliárd dollárt évente, melynek 60%-a a fejlődő világba irányul. Ez az összeg messze magasabb a harmadik világ számára folyósított hivatalos segélyeknél, sőt, ha belevesszük a rendhagyó módon (pl. készpénz, árucikkek hazavitele) áthelyezett értéket, akár még 200 milliárd dollárnál is több lehet (lásd *6. ábra*). A hazautalt pénzekben nagy lehetőségek rejlenek; mennyiségük az idővel stabilan növekszik, nem vesz részt egyéb nemzetközi pénzügyi körforgásban, a szegény, elmaradott országok számára fontos külső forrást jelent.

A promigrációs politikai gyakorlatot folytató országok egyre jobban azonosulnak azzal, hogy a munkaerő-vándorlás több mint csupán egy rövid ideig tartó folyamat. Ez a fajta gyakorlat egy hídépítési lehetőséget, egy dialógust teremt, ami túl mutat a migráció kérdésén. A lakosság vándorlása hozzájárul a kereskedelmi akadályok enyhítéséhez, támogatja a közös célok kijelölését, irányt ad külföldi befektetésekhez.

A világon a hazautalások értéke, az IMF becslése szerint, 1999-ben még csak 63 milliárd USA-dollár volt és gyorsan növekszik. A külföldi keresetek hazaküldése,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 122

alapvető hozzájárulást jelent a hátrahagyott ország gazdasági fejlődéséhez, de az egyes háztartások szintjén is magasabb bevételt jelent, ezzel növeli a helyi fogyasztást. Lehetővé válik az otthoni fogyasztás bővítése is. A szegény országokból érkező magasan képzettek egyidejűleg nagyobb szakmai lehetőségekhez, elismeréshez jutnak, kibontakozhatnak képességeik, ami kedvezően vissza hat munkájukra, és bővíti a befogadók szellemi potenciálját. Minden értékelés arra a következtetésre jut, hogy az alkalmas humán potenciál csak lassan teremthető meg.

A képességgel bíró emberfők földrajzi vonzása mellett, a hazautalásban is szerephez juthatnak a befogadók. Ennek ismeretében részben mérhetővé válik számukra a korábbi lakóhellyel való kapcsolatuk fennmaradása, valamint lehetőség nyílik ezeknek a szakembereknek az alkalmazása, mint visszatérő expatriátok, vagy a termelés új helyen történő elindításában vállalhatnak pótolhatatlan szerepet.

Megállapítható tehát, hogy a munkavállalási célú migráció egyik jól követhető rendszeres eleme a hazautalások kérdése. Ennek volumenértékét a GDP, az export-import és az ott élő lakosság arányában szokás mérni. Amennyiben az exportban betöltött szerepe magas, az arra utal, hogy mekkora függőség alakul ki a fontos kereskedelmi partnerekkel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy azok az országok, ahol jellemzően magas a női munkaerő aránya a külföldön munkát vállalók között, ott meghatározó a rendszeres hazautalás mértéke. A világ egészében vizsgálva a kérdést, az állapítható meg, hogy az összes hazautalás közel fele ered a női munkavállalók rendszeres hazautalásából. Itt Srí Lanka, Fülöp-szigetek és Marokkó emelhető ki. Az országok a hazautalással közvetetten információhoz jutnak arról, hogy hány állampolgára és mely országban él tartósan. A külföldön szerzett jövedelmekből történő hazautalások erre alkalmas csatornát jelentenek.[78]

A más országban szerzett jövedelmeket, a legtöbb ország adófizetési kötelezettségében az otthon szerzett jövedelemhez képest kedvezményezik, ezzel is erősítik az adófizetési hajlandóságot.[79] A migránsok más országból történő hazautalásairól, az országok éves kifizetési jelentéseiből kaphatunk adatokat. Ezek a beszámolók, illetve jelentések az egyes országokban dolgozó külföldiek hazautalásairól, az International Monetary Fund (IMF – Nemzetközi Valutaalap) által kiadott Balance of Payments Yearbookban kerülnek közlésre. A nemzetközi migrációs irodalomban a „migrant remittances", „migra dollar", azaz a migránsok hazautalása arra a pénzügyi fogalomra utal, amit a külföldön dolgozók, banki átutalás révén küldenek haza saját (kibocsátó) országukba, elsősorban családjuk segítése végett.

78 A nagyvárosokban az úgynevezett telecenterekben megjelenő telefonálási árkínálat jelzi azt, hogy kik találhatók ott, és kinek a telefonálási szándékára alapulva adnak üzleti ajánlatot.

79 Megfigyelhető, az adózás jellemző időszakában – március-április az angolszász számvitel szerint – az, hogy a nagybevándorló országok követségein sokan kérnek arról igazolást, hogy helyben szerezték jövedelmüket. Az a tapasztalat, hogy az adókedvezmények segítik a reális statisztikai gyűjtést. Azonban addig, amíg erre nincs kedvezmény vagy kényszer, addig nem tudnak a hatóságok eredményt elérni.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 123

Az IMF éves kimutatásaiban átfogóbb jelentések szerepelnek, amelyek a hazautalási jellegeket három különböző kategóriába sorolják:

„Dolgozók bérének hazautalása"; a munkavállaló saját országába történő rendszeres készpénzátutalásokra vonatkozik. A leggyakrabban ezek folyamatosan (havi rendszerességgel) történő átutalások a családtagok számára. Ilyen típusú hazautalási forma akkor jellemző, ha a más országban tartósan dolgozó személy egy évnél hosszabb ideig dolgozik.

Egy másik kategóriát azok jelentenek, akik találmányi, szerzői jogi vagy tőkeészesedést küldenek haza. Ezek az utalások, azonban nem rendszeresek csak esetiek.

Továbbá vannak azon személyek – az IMF besorolása szerint –, akik más országban jutnak bérhez, pénz- vagy természetbeni juttatáshoz, mint ahol tartózkodnak. Idesorolhatóak példaként a szezonális munkások vagy a rövid tartózkodási idejű (egy évnél rövidebb) migránsok. Idesorolják még azokat is, akik külföldön dolgoznak, de nincsen tartózkodási engedélyük az adott országban. Ebbe a csoportba sorolhatók továbbá azok, akik hazájukban, de külföldön bejegyzett cégeknél, vagy intézményeknél dolgoznak, pl. katonai, diplomáciai területen.

A migránsok többféle módon küldhetik haza szülőföldjükre a külföldön megkeresett pénzüket. Ahol lehetséges, a hagyományos utat választják: bankokat vagy átutalási szolgáltatásokat vesznek igénybe ennek lebonyolítására. Másrészről viszont vannak a hazautalásnak nem hivatalos formái, amikor készpénzt és árucikkeket visznek haza vagy vitetnek el hazatérő társaikkal. Éppen ezért több okból adódóan nehéz megbecsülni a hazautalások pontos mértékét. Egyrészt a hivatalos források alábecsülhetik nagyságát, mert képtelenek nyomon követni ezeket a rendhagyó átutalásokat, habár emiatt túlszámítás is megjelenhet. A pénzügyi transzferek más formáit – beleértve az illegálist – sem mindig lehet megkülönböztetni a hazautalásoktól. Továbbá a hazautalások egy harmadik országon keresztül is lebonyolíthatóak, ez még jobban megnehezíti a kiindulási és a célországra vonatkozó becsléseket.

Hazautalások általános csatornái:

- bankok (elektronikus átutalás számláról számlára),
- pénzátutalást végző (MTO – Money Transfer Operators) szervezetek (pl. Western Union, MoneyGram),
- valutairodák (önálló szolgáltatók vagy gyakran valamelyik MTO tagjai),
- postahivatalok (önálló szolgáltatás vagy postabankhálózat részei).

Hazautalások rendhagyó csatornái:

- nem hivatalos szervezeteken keresztül (pl. Hawala, Hundi ügynökségek),
- bolttulajdonosok, üzletemberek (pl. export-import kereskedők) révén, vagy magánszemélyek tesznek szívességet,
- a migráns maga, családtagja, barátja viszi haza a pénzt, a terméket.

A rendhagyó módokat az emberek leginkább abban az esetben választják, hogyha a célország pénzügyi szektora hiányos, gyenge vagy megbízhatatlan (például a gyakori banki összeomlások miatt). A hagyományos csatornákat általában a liberalizált, erős gazdaságú országokban veszik igénybe. Az egyes szolgáltatások elfogadottsága nagyban függ annak megbízhatóságától, közelségétől, bizalmasságától és színvonalától. Számos kis pénzügyi szervezet sikerének kulcsa, hogy az ügyfeleikre (azaz a migránsokra) szabott szolgáltatásokat biztosítanak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 124

Hazautalásnak általában azt a pénzösszeget nevezzük, amelyet a kivándorlók vagy munkáltatójuk banki úton hazaküld anyaországukba. Ezek az átutalások fontos bevételi forrást jelentenek a fejlődő országok gazdasága és az ott élő milliónyi személy, háztartás számára. A segélyekkel és a magánbefektetésekkel ellentétben közvetlenül a szegények birtokába kerülnek, ők dönthetik el, hogy mire költsék a pénzt. Fontos, hogy a hazautalási szolgáltatások eszközt jelentenek a gazdasági intézmények számára, amelyeken keresztül szorosabb kapcsolatot teremthetnek szegényebb ügyfeleikkel.

Létezik a hazautalásoknak a pénzügyin kívül egy nem anyagias módja is. Ez mindazon, a vándorlásból adódó változásokat takarja, amelyeket nemcsak a pénzek átutalása eredményez. Összefoglalóan társadalmi hazautalásoknak hívjuk őket. A társadalmi hazautalás azon ötletek, szokások, identitás és társadalmi tőke összességeként definiálható, amelyek a befogadó országból átkerülnek az anyaországba. Az átterjedés a migránsok és utazók révén megy végbe – azáltal, hogy maguk terjesztik – vagy valamilyen kommunikációs csatorna segítségével (levelezés, telefon, fax, internet, videó) is történhet (Levitt, 1996). Mindez hatással lehet a családi kapcsolatokra, nemi szerepekre, osztály- és faji öntudatra, politikai, gazdasági, vallási szemléletmódra. A társadalmi hazautalás máig elhanyagolt területe a helyi szintű kapcsolatoknak és a makroszintű pénzügyi, kulturális áramlásoknak, habár ez jelenti a kulcsot ahhoz, hogy megértsük, mekkora hatással van a migráció az otthon maradottakra (Levitt, 2001).

Az átutalási szolgáltatás mind a küldő, mind a fogadó oldaláról kockázatos tényező. Sokan olyan helyekre kénytelenek küldeni hazautalásaikat, ahol gyenge a pénzügyi infrastruktúra, a bankok pedig rossz üzleti kapcsolatokkal rendelkeznek. A fővárosok és a nagyobb települések megfelelően el vannak látva ilyen típusú szolgáltatásokkal, a falusi régiók ellenben rendkívül elmaradottak lehetnek. A megfelelő szolgáltatás kiválasztását korlátozhatja, hogy a fogadó helyen nincs megfelelő kivezetési pont, nem ismerik az adott átutalási formát, vagy például a banknál visszautasítják a leendő ügyfél kérelmét az átutalás végrehajtására. A bankok gátolhatják is az embereket, hogy igénybe vegyék szolgáltatásaikat, céljuk inkább az, hogy a gazdagabb személyekkel és vállalatokkal kössenek üzletet, ez alapján alakítják ki profiljukat, minimum korlátokat szabnak az alacsonyabb társadalmi státuszú, rosszabb pénzügyi helyzetű emberek távol tartására.[80]

A hazautalási csatornák egy bizonyos pont után megszakadhatnak a migráns anyaországában. Ennek oka, hogy a nemzetközi pénzügyi szolgáltatások lebonyolítását egyes pénzintézetek kisajátították maguknak. Jó példa erre Kenya, ahol a külföldi átutalásokat csak Western Union ügynökségeknek lehet címezni. ATM-hálózatok esetén is felmerülhet hasonló probléma, a hálózat sokszor valamely bank tulajdona, és csak a megfelelő kártyákkal lehet azt használni vagy csak korlátozott összeköttetés van más hálózatokkal.

80 Az átutalások jellemző összege egy-két száz dollár. Több tanulmány is foglalkozik azzal, hogy ezek a pénzintézetek mekkora nyereséget érnek el.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 125

A nem hivatalos szervezetek (mint a Hawala és a Hundi, ezek Dél-Ázsiában elterjedt ügynökségek) illetve az MTO-k szolgáltatásai a leggyorsabbak. Ezeknél beszélhetünk azonnali lebonyolításról vagy maximum egy–három napos átfutási időről. A banki átutalások három–öt nappal lassabbak, és megkövetelnek bizonyos minimális összeget a tranzakció végrehajtásához. Az MTO-kon és a nem hivatalos szervezeteken keresztül való utalás legkevésbé komplikált, kézből kézbe történik, a banki transzfer viszont folyószámlát igényel a feladó és az átvevő részéről egyaránt.

A külföldről, az otthon maradottaknak banki úton történt hazautalásairól, évente az IMF Balance of Payments Yearbook közöl részletes és összehasonlítható adatokat. A hazautalás jelentheti csak a dolgozó által hazautalt pénzt, ami a keresetéből történő rendszeres átutalást jelenti. Ideérthető a munkáltató által történő befizetés, ami egyúttal alkalmas arra is, hogy a keresetek mértékét az egyes országokban reprezentálja. De jelenti a migráns egyedi, sokszor megtakarított pénzét, ami változó összegű és gyakoriságú. Az IMF-adatok ezeknek a lehetséges fajtáknak az összegén alapulnak.[81]

Az IMF az esetek nagy részében a fenti kategóriákat használja elemzéseihez, de sok probléma akad az országok közötti összehasonlíthatósággal. Rengeteg a becsült adat és sokszor túlzó maga a becslés is, vagy esetleg a valósághoz képest kevésnek bizonyulnak. Ezen kívül vannak olyan pénzmozgások és pénzügyi utalások – ideértve a jogtalan módszereket is –, amelyek nem mindig ismerhetőek meg, illetve tárhatóak fel, nem beszélve arról, hogy számtalan esetben nem lehet megkülönböztetni az adott utalási formát a hazautalástól.

A nemzetközi hazautalások az 1980-as években jelentek meg mérhető szinten és azóta jelentőségük folyamatosan növekszik. 1995 és 2002 között az átutalt pénz nagysága 66%-kal növekedett, 48 milliárd USD-ról 80 milliárd USD-ra. Ez a nagymértékű növekedés nem volt egyenletes az elmúlt tíz év alatt. Az 1990-es évek végén a növekedés megtorpan, 1998-ban még csökkent is nagysága az előző évhez képest. Ennek okára a későbbiekben még részletesen kitérünk, elöljáróban annyit kell megemlíteni, hogy az ázsiai pénzügyi válság lehet az egyik fő felelőse ennek a jelenségnek. 2000-ben ismét növekedési pályára állt a hazautalások nagyságának változása. A növekedés mértéke 2000 és 2002 között megegyezik az 1995–1997 közöttivel. Mindkettő közel 30%.

Hivatalos adatok szerint 2002-ben a munkások által a fejlődő országokba utalt összeg 80 milliárd dollár volt. Összehasonlítva a 2001-es 72 milliárd dolláros vagy az 1991-es 33,1 milliárd dolláros értékkel ugrásszerű növekedés tapasztalható; egy évtized alatt körülbelül megduplázódtak a hazautalások. A növekedés sebességének köszönhetően a közvetlen külföldi beruházások (FDI – foreign direct investment) után a második legnagyobb tőkebeáramlást jelentik a harmadik világ országai számára, több pénzhez jutnak ebben a formában, mint például a hivatalos fejlesztési segélyek (ODA – official development assistance) révén. 2001-ben a ha-

81 Lásd bővebben „Measurement of Remittances," pp. 321–362 in Bilsborrow et al., 1997, International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems (Geneva: International Labour Office).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 126

zautalások értéke megfelelt a FDI 42%-ának, illetve 2,5-szerese volt az összes ODA-nak. A regisztrált hazautalt pénzösszeg először 1995-ben haladta meg a kapott segélyek összértékét. A *7. ábra* abban van segítségünkre, hogy bemutassa a külföldi tőkebefektetés, a tőkepiaci folyamatok és a hivatalos pénzáramlás összefüggésében a hazautalások alakulását az utóbbi 20 évben. A globalizációt jellemző FDI többszöröse a hazautalásnak. A világgazdaság legnagyobb tőkemozgása a nemzetközi működőtőke-befektetésben realizálódik (2002: 170 milliárd USD). Ettől jelentősen elmarad a hazautalások nagysága, ám messze megelőzi a portfolióbefektetések és a hivatalos fejlesztési támogatások nagyságát. Ám az értékelés során fontos azt szem előtt tartani, hogy ez egyéni döntéseken alapul és szétaprózott. Földrajzi értelemben is diverzifikált forrással rendelkezik. Míg a működő tőke befektetései kis számú döntés alapján kerülnek a befektetés helyszínére és más szempontokat vesznek alapul.

A nem regisztrált és a rendhagyó áramlások következtében a hazautalások aktuális értéke megközelítheti a 200 milliárd dollárt, a hivatalos adatok több mint kétszeresét. Az egyes országokat tekintve a nem jegyzett átutalások aránya 10-50% között mozog, de kiugró esetben (például Szudán) akár 85% is lehet (lásd *12. táblázat*).

12. táblázat. A nem regisztrált átutalások aránya az összes hazautalásból néhány fejlődő országban (becsült adatok)

Ország	%
Szudán	85
Fülöp-szigetek	50
Pakisztán	43
Tonga	43
Nyugat-Szamoa	42
Egyiptom	33
Banglades	20
Thaiföld	18
Srí Lanka	13
Korea	8

Forrás: Migrant Worker Remittances, 1999 (Puri, S.)

3.7.1. A hazautalás a nagy régiók szintjén

Leegyszerűsítve a kérdést arról van szó, hogy a fejlődő országok túlnyomó többségében a helyi gazdaság a lakosság megélhetését nem, vagy csak igen alacsony szinten képes biztosítani. Ez taszítóerőt jelent a más országban történő munkavállalás felé. A munkavállalók egy része a fejlett világ országaiban vállal munkát, és

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 127

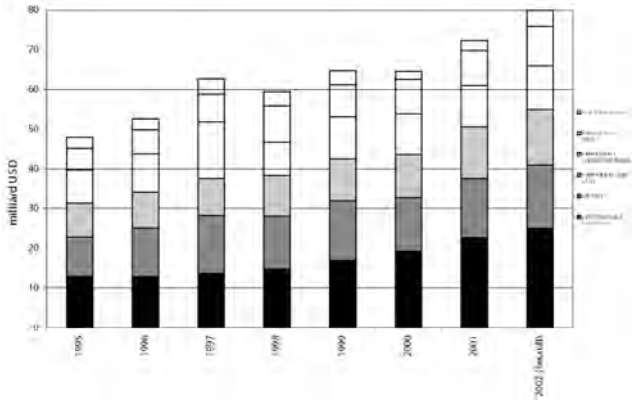
keresetének egy részét ő maga vagy a munkáltatója banki úton hazautalja. Ezzel szűkebb értelemben segíti otthon maradt családját, és tágabb értelemben a megnövekedett fogyasztás erőforrást jelent országa számára. Ezen egyszerű logika mentén haladva eljutunk a gazdasági javak egyenlőtlen eloszlásának problematikájához. Tehát ez alapján negatív folyamatként értelmezhetnénk a nemzetközi hazautalásokat, hiszen a szegénység és nyomor kényszeríti rá az embereket a migrációra.

A hazautalások enyhíteni tudnak a világ egyenlőtlenségein. Sőt meg kell kockáztatnunk azt is, hogy nem egyoldalú a függés. Nem csupán a szegény országok munkavállalói kényszerülnek a migrációra, de a gazdag országok is függenek a beáramló, olcsó munkaerőtől. Mindezt annak fényében jelenthetjük ki, hogy ismerjük a fejlett országok demográfiai trendjét, a népesség elöregedését, fogyását, ami kihat a munkaképes lakosság számára. E mellett az alacsony presztízsű munkahelyek sok gazdag országban betöltetlenek lennének az emigránsok nélkül.

A hazautalások a fejlődő országok jelentős forrását adják, 2002-ben átlagosan az összes GDP-jük 2,4%-át tették ki. Még beszédesebb, ha az exportjuk és a befektetések százalékában vizsgáljuk. Az előbbi 8,2%-a, az utóbbi 10,4%-a. Mindezen adatokból láthatjuk, hogy a hazautalások jelentős szerepet játszanak a nemzetközi tőkemozgásokon belül.

A makroregionális, nagy régiós elemzést hat entitás részvételével végezzük. Ezek: Európa, Közép-Ázsia, Délkelet-Ázsia, arab világ, Fekete-Afrika és Latin-Amerika[82] (lásd *7. ábra*).

7. ábra. A fejlődő térségekből származó hazautalások

Forrás: World Bank (2003), Chapter 7, Statistical Appendix

82 A fejezet bevezetőjében említésre került, hogy kontinentális szinten is történhetne a vizsgálat, ám Ázsia esetében elgondolkodtató, hogy célszerű-e együtt kezelni például a Távol-Keletet az arab országokkal. Véleményem szerint nem. Ezért például az arab világba beletartozik Észak-Afrika is. Fontos megemlíteni továbbá, hogy kizárólag a fejlődő országok szerepelnek a vizsgálatban, ezért hiányzik például Észak-Amerika (Mexikót Latin-Amerikánál tárgyaljuk).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 128

A világ egyes térségei ebben a folyamatban eltérő mértékben vesznek részt. Megállapítható a „http://www.migrationinformation.org/USfocus/display.cfm?ID=137" adatai alapján, hogy a pénzáramlásban fokozott mértékben vesznek részt a fejlődő világ országai. Ázsia és Dél-Amerika jelenti ebben a fő szereplőt. Európa nagyarányú csökkenése lehetséges, hogy összefüggésben volt a kétpólusú világ megszűnésével.

A migránsok hazautalásai az elmúlt évtizedben megkétszereződtek és a fejlődő világ hányada a világ egészéből enyhén nőtt. Minden ötödik hazautalás, a fejlett világban megkeresett jövedelmet transzformálja a fejletlenbe. A hazautalás mennyiségében három vezető ország található, Mexikó, Franciaország és India. A nemzetgazdálkodás szempontjából a legnagyobbak a GDP negyedét jelentik. Luxemburgot leszámítva viszonylag egységes a nemzetközi kép. Fejenként 2-300 dollár rendszeres átutalásáról beszélhetünk.

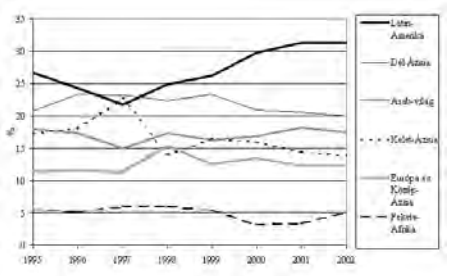
Regionális és országos szinten jelentős különbségek tapasztalhatók a hazautalásokban. Abszolút adatokat tekintve Latin-Amerikába és a Karib-térségbe érkezik a pénzek oroszlánrésze, körülbelül 25 milliárd dollár. Ezzel a régió részesedése a fejlődő világba irányuló összes hazautalásból 30% (lásd *1. ábra*). Latin-Amerikát Dél-Ázsia követi 16 milliárd dollárral és 20%-os részesedéssel, amelytől mindössze két százalékpontnyira marad el Észak-Afrika és a Közel-Kelet vagyis az arab világ (18%). A legrosszabb helyzetben Fekete-Afrika van, ahová az átutalások mindössze 5%-a érkezik. Mivel a legkevesebb pénz éppen a legelmaradottabb, legszegényebb régióba jut, így a hazautalások, pl. Latin-Amerikával ellentétben, kevésbé járulnak hozzá az életszínvonal javulásához, az országok fejlesztéséhez. Ezzel az is megerősítést nyer, hogy előre vetíthető a térség további lemaradása a világ más térségeihez képest, amelyet csak az esetleges nemzetközi segélyek tudnának csökkenteni. Európa alacsony részaránya (13%) elsősorban arra vezethető vissza, hogy országai inkább a kiadási, küldési oldalon vesznek részt a hazautalások nemzetközi folyamatában.

A legtöbb hazautalás Latin-Amerikába érkezett, közel 13 milliárd USD. Ez az összes hazautalások 27%-a volt. A sereghajtó Fekete-Afrika 6%-os részesedésével (2,7 Mrd. USD, *8. ábra*). Megfigyelhetjük, hogy a közel tízéves időintervallumban a sorrend nem változott ugyan, de az arányok jelentősen módosultak. Talán Fekete-Afrika lóg ki leginkább a sorból, alig részesül a nemzetközi hazautalásokból. Az 1995-ös 2,7 milliárd USD mindössze 4 milliárd USD-ra növekedett. Ez 48%-os növekmény, mely a második legkisebb a hat régió közül. Tehát mind nagyságban, mind a növekedés ütemében Fekete-Afrika kedvezőtlen helyen áll a vizsgált területek rangsorában. Mindez természetesen a fegyveres konfliktusok és pusztító betegségek következtében kialakult elzártságának köszönhető. Az ott élőknek alig van esélye, hogy a világ fejlett országaiban vállalhassanak munkát, jövedelmükkel segítve országukat.

A legérdekesebben Kelet-Ázsia részesedése alakult 1995 és 2002 között. Az 1995 és 1997 között eltelt két évben óriási növekedést tapasztalunk a hazautalások nagyságának változásában. E két év alatt 71%-kal növekedett a nagyságuk. 8,3 milliárd USD-ról 14,2 milliárdra növekedett. Ezzel, Dél-Ázsia mellett a legtöbbet befogadó régióvá vált. 1997-ben azonban hatalmas változás történt. Egy év alatt

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 129

8. ábra. A nemzetközi hazautalások megoszlása az egyes régiók között

Forrás: OECD 2003

óriásit csökkent a hazautalások nagysága. Újra visszaesett az 1995-ös szintre, 8,3 milliárd USD-ra. Ez azonban a teljes pénzmennyiség 14%-át tette csak ki, szemben az 1995-ös 17%-os részesedéssel. A korábbiakban már említettük, hogy ebben az évben az összes hazautalás nagysága is kismértékben csökkent. Tekintve, hogy Kelet-Ázsián kívül egyik régióban sem tapasztalunk radikális változást, kijelenthetjük, hogy a nemzetközi hazautalás növekedésének megtorpanásáért Kelet-Ázsia a felelős. Mi volt azonban a csökkenés oka? 1998-ban a fejlett keleti országok gazdaságában hatalmas visszaesés következett be, mely leginkább a tőzsdéken érezttette hatását. A recesszió miatt sok vállalat ment tönkre, illetve kényszerült a termelés csökkentésére. Ez természetesen a munkaerő egy részének elbocsátásával járt. A leépítések leginkább a képzetlen foglalkoztatottakat érintették, és a fejletlen országokból bevándorlók többnyire ebbe a kategóriába estek. Ha feltételezzük, hogy a legtöbb bevándorló a környező, fejletlen államokból érkezik, akkor jól láthatjuk, hogy miért esett vissza ilyen radikálisan a Kelet-Ázsiába érkező hazautalások nagysága. Egy évvel később visszaesést észlelhetünk Európa és Közép-Ázsia, valamint az arab világ esetében. Ez ugyan sokkal kisebb mértékű, de mutatja a válság továbbgyűrűzését. 1999-re ugyan már ismét növekedést tapasztalunk Kelet-Ázsiában, ám ez 2002-re mind részesedésben (14–16%), mind nagyságban (10 Mrd. USD) inkább stagnálásba csap át.

Az ázsiai pénzügyi válság következtében Latin-Amerika részesedése válik a legnagyobbá a nemzetközi hazautalásokból (e regionális felosztás alapján). Ennek hátterében nemcsak az arányok módosulása áll, hanem a tényleges növekedés is. Latin-Amerika 1995 és 1997 között stagnált a hazautalások nagyságát illetően. 12,8 milliárd USD-ról 13,6 USD-ra növekedett mindössze. Ám 1997-től évente mintegy 17%-kal növekedett a hazautalások nagysága. Így érte el 2002-re a 25 milliárd USD-t. Ez az 1995-ös értékhez képest 95%-os növekedés. Miben kereshetjük ennek a magyarázatát? Fordított folyamat játszódott le, mint a Távol-Keleten. Az ázsiai recesszió az amerikai cégek növekedését eredményezte, melyek a termelés fokozásával növelték a foglalkoztatottak létszámát. Tehát a termelés ment oda és nem a munkaerő mozdult el. (Ne felejtsük el, hogy a fejlődő országokból érkező munkavállalók többsége képzetlen, ezért elsősorban a munkaerőigényes ágazatokban helyezkednek el. Ezek az ágazatok azonban rendkívül érzékenyek a világgazdasági recessziókra, sokkal inkább, mint például a technológiaintenzív tevékenységek.)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 130

3.7.2. A hazautalás az egyes országok szintjén

Az elemzések tehát azt mutatják, hogy a fejlődő országok gazdaságában fontos tényezőként jelennek meg a hazautalások, amelyeket a kivándorolt állampolgáraik küldenek otthon maradt rokonaiknak. Volumene folyamatosan növekedett az elmúlt években és előre láthatólag ez folytatódni is fog, köszönhetően annak, hogy egyre többen kapcsolódnak majd be a nemzetközi migrációba. Nem elhanyagolható a hazautalások lokális fejlesztő szerepe, és ez azokban az országokban kifejezetten nagy jelentőségű, ahol az állam pénzhiány miatt nem biztosít forrásokat a fejlődés előre mozdítására. Bár a legszegényebb országokban a nemzetközi segélyek maradtak, és maradnak a legfontosabb tőkeforrások, a hazautalások nagyságrendjének növekedése itt is segíthet a megfelelő életszínvonal, az emberhez méltó életkörülmények megteremtésében (lásd *13., 14.* és *15. táblázat*).

13. táblázat. A világ azon 15 országa, ahová a legmagasabb összegű hazautalás érkezik (2001)

Ország	Hazautalás (millió USD)	GDP %-a	1 főre jutó USD
Mexikó	9920	1,6	97,37
Franciaország	9220	0,7	154,55
India	9160	2,0	39,00
Fülöp-szigetek	6366	8,9	78,24
Spanyolország	4692	0,8	117,05
Németország	3800	0,2	46,18
Portugália	3573	3,3	354,95
Belgium	3493	1,5	340,49
Egyiptom	2911	3,0	40,49
Törökország	2786	1,9	41,90
USA	2380	–	8,35
Olaszország	2266	0,2	39,17
Banglades	2104	4,5	15,83
Görögország	2014	1,7	189,57
Jordánia	2011	22,8	390,23

Forrás: World Migration 2003: Managing Migration, Chapter 12, 17 (International Organization for Migration, 2003)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 131

14. táblázat. A világ azon 15 országa, ahová a hazautalás a legmagasabb a GDP %-ában (2001)

Ország	Hazautalás (millió USD)	GDP %-a	1 főre jutó USD
Lesotho	209,0	26,2	112,80
Vanuatu	53,3	25,0	276,14
Jordánia	2011,0	22,8	390,20
Bosznia-Hercegovina	860,1	18,0	219,29
Albánia	699,0	17,0	199,12
Nicaragua	335,7	16,2	68,25
Jemen	1436,9	15,7	82,21
Moldáv Köztársaság	223,1	15,1	50,30
El Salvador	1925,2	14,0	308,64
Jamaica	1058,7	13,6	397,17
Dominikai Köztársaság	1982,0	9,3	233,85
Fülöp-szigetek	6366,0	8,9	78,24
Uganda	483,0	8,5	19,98
Honduras	541,0	8,5	85,09
Ecuador	1420,0	7,9	107,71

Forrás: World Migration 2003: Managing Migration, Chapter 12, 17 (International Organization for Migration, 2003)

15. táblázat. A világ azon 15 országa, ahol a hazautalás a legmagasabb, 1 főre vetítve (2001)

Ország	Hazautalás (millió USD)	GDP %-a	1 főre jutó USD
Luxemburg	576	3,1	1300,31
Jamaica	1058,7	13,6	397,17
Jordánia	2011	22,8	390,23
Portugália	3573	3,3	354,95
Belgium	3493	1,5	340,49
El Salvador	1925,2	14	308,64
Vanuatu	53,3	25	276,14
Új-Zéland	1034,0	2,1	267,59
Dominikai Köztársaság	1982	9,3	233,85
Bosznia-Hercegovina	860,1	18	219,29
Albánia	699	17	199,12
Görögország	2014	1,7	189,57
Ausztria	1513	0,8	185,63

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 132

Ország	Hazautalás (millió USD)	GDP %-a	1 főre jutó USD
Svájc	1255	0,5	172,31
Horvátország	727,7	3,6	167,9

Forrás: World Migration 2003: Managing Migration, Chapter 12, 17 (International Organization for Migration, 2003)

Érdemes megfigyelni, hogy egy-két ország 50%-nál is magasabb arányban részesedik a régiójába érkező hazautalásokból. Ilyen például India, a világ legnagyobb hazautalás-fogadó állama, ahova a Dél-Ázsiába címzett pénzek 73%-a érkezik. Az indiai hazautalás mértéke azzal is összefügg, hogy magasan képzett migránsai nagyobb összeget képesek hazautalni. Ugyancsak domináns szerepű Mexikó Latin-Amerikában és a Fülöp-szigetek Kelet-Ázsiában, előbbi 34, az utóbbi 43%-át kapja a régiójukba küldött összegekből. A Fekete-Afrikába folyósított átutalások is egy helyre koncentrálódnak, Nigéria területére (65%-os részesedés), ellenben világviszonylatban már sokkal kisebb részaránnyal rendelkezik. Továbbá feltűnő, hogy mindössze 16 ország osztozik a hazautalások globális értékének háromnegyedén (lásd *16. táblázat*).

16. táblázat. A hazautalások megoszlása a legfontosabb fogadó országok tekintetében regionális szinten és világviszonylatban (2000)

Ország	Regionális részesedés (%)	Részesedés világviszonylatban (%)
India	73	15
Mexikó	34	8
Fülöp-szigetek	43	8
Kína	43	8
Törökország	27	6
Egyiptom	35	5
Spanyolország	20	4
Portugália	19	4
Marokkó	20	3
Banglades	12	2
Jordánia	17	2
El Salvador	9	2
Dominikai Köztársaság	9	2
Görögország	10	2
Nigéria	65	2
Jemen	12	2
Összes	–	75

Forrás: World Development Indicators, 2002 (World Bank)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 133

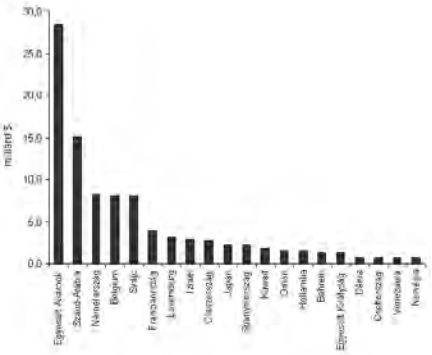
A teljes hazautalt összegek tekintetében India kiemelkedik a célországok közül. 11,5 milliárd dolláros fogadott összege majd kétszerese a második Mexikóénak (6,5 milliárd $), ennek megfelelően kimagasló részesedéssel bír a világ összes hazautalásaiból (15%). Mexikó Latin-Amerikában vezető ország, őt Törökország (4,5 milliárd $) és Egyiptom (3,7 milliárd $) követi. A felsorolt 20 legfontosabb fogadó ország között elsősorban a fejlődő világ országai dominálnak. Ez természetesnek mondható, a szülőhazájukban tapasztalható alacsony életszínvonal, kedvezőtlen bérviszonyok, esetleg az állandó politikai, vallási, etnikai konfliktusok kényszerítik az ott élő embereket, hogy külföldön keressenek maguknak megélhetést, és onnan támogassák otthon maradt rokonaikat. Ezen országokon kívül három európai uniós állam is rajta van a listán, méghozzá előkelő helyeken: Spanyolország (5. 3,4 milliárd $), Portugália (6. 3,1 milliárd $) és Görögország (12. 1,6 milliárd $), azaz a három kevésbé fejlett déli tag. A *3. táblázat*ból is hiányoznak a fekete-afrikai országok. Ide a hazautalásoknak csak csekély hányada jut, ennek köszönhetően a térségben még oly domináns Nigéria is (65% – lásd *16. táblázat*) jelentősen elmarad a még a kisebb latin-amerikai vagy ázsiai célpontokhoz képest.

Ha megnézzük a hazautalások kiindulási országait, két jellegzetes csoport különíthető el:

- az egyikbe a fejlett „nyugati" világ országai sorolhatók (az Európai Közösség, Egyesült Államok, Izrael, Japán),
- a másikat a kis népességű, olajban rendkívül gazdag államok alkotják (Közel-Kelet és Venezuela).

Mindkettő tagjai fontos bevándorlási célpontok, évről évre vendégmunkások milliói lepik el őket, mivel fejlett gazdaságuk hatalmas mennyiségű munkaerőt igényel, amit a hazai piac nem tud kielégíteni, vagy az olajállamok esetén a gyér népesség következtében nincs elegendő dolgozó a szénhidrogének kitermeléséhez, feldolgozásához. Az itt kapott fizetéseket a vendégmunkások részben saját magukra, külföldön való megélhetésükre fordítják, részben hazajuttatják azokat a szülőföldön élő családtagok támogatása céljából.

9. ábra. A hazautalások nagysága az egyes országokban a küldő oldalról tekintve (2001)

Forrás: Global Development Finance, 2003 (World Bank)

A legnagyobb volumenű hazautalás-folyósítást az Amerikai Egyesült Államokból végzik, az innen származó összeg a teljes átutalás közel felét jelenti, 2001-ben közel

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 134

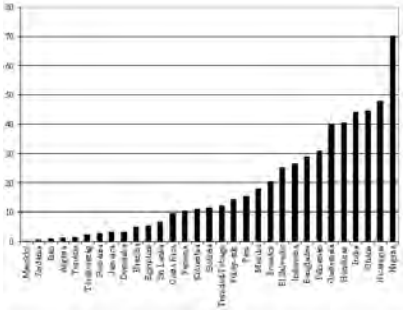
30 milliárd $ volt. Ennek következtében az USA-nak hasonló, vagy még nagyobb dominanciája van kibocsátási oldalról, mint Indiának a fogadók között. A második legnagyobb pénzmennyiség a világ egyik legfontosabb kőolajtermelő országából, Szaúd-Arábiából kerül ki, évi 15 milliárd dollár. Európában három ország játszik vezető szerepet ebben a kategóriában: Németország, Belgium és Svájc, hármuk pénzintézeteiből egyaránt 8-8 milliárd dollárt utaltak át a vendégmunkások 2001-ben (*9. ábra*). Érdekes még Spanyolország helyzete, mivel a legnagyobb fogadók és küldők között is megtalálható. A spanyol munkások elsősorban a fejlettebb, magasabb fizetéseket biztosító európai országokba mennek dolgozni, ugyanakkor helyükre a fejlődő világból (Latin-Amerika, Észak-Afrika) érkeznek emberek hasonló megfontolások okán. Összességében tekintve Spanyolország átutalási mérlege pozitív: 3,4 milliárd dollárnyi összeget fogadnak, viszont csak 2,2 milliárdot utalnak tovább, úgyhogy 1,2 milliárd dollár haszna származik ebből a helyzetből az országnak.

Áttekintésül vessünk egy pillantást a világ legfontosabb migrációs útvonalaira, melyekkel pont ellentétes irányban bonyolódnak le a hazautalások nagy forgalmú tranzakciói:

- Latin-Amerika és a Karib-térség → Egyesült Államok, Kanada, Nyugat-Európa,
- Dél-Ázsia, India → Egyesült Államok, Kanada, Nyugat-Európa, a Közel-Kelet olajban gazdag államai,
- Észak-Afrika, Maghreb országok, Közel-Kelet → gazdag olajállamok, Nyugat-Európa,
- Dél-Európa, Balkán → Nyugat-Európa.

A nagy régiók vizsgálatát követően érdemes országok szintjén vizsgálni a helyzetet. A vizsgálatban csak az a 31 ország szerepel, melyek a legnagyobb mértékben részesednek a nemzetközi migrációból (a migránsok 90%-a ezekből az országokból érkezik), így hazautalásokból is (az adatok az 1995. évre vonatkoznak). A vizsgált országok együttes lakossága 2,17 milliárd fő, tehát a világ népességének jelentős hányadát képviselik. Először azt gondolhatnánk, hogy ezek a Föld legszegényebb államai, melyeknek létkérdés a külföldön dolgozók támogatása. Azonban ez nem így van. A legszegényebb, afrikai államok, mint Sierra Leone, Zambia vagy Botswana nincs is ebben a 31 országban. Ennek oka, hogy nincs lehetőségük részt venni a nemzetközi migrációban, mint ahogy azt az előző fejezetben is tárgyaltuk. Azonban kétségtelen, hogy a vizsgált országok szegények. Az átlagos szegénységi rátájuk (a napi 1$ alatti összegből élők részesedése az összlakosságból) 31%. Nem homogén a csoport, hatalmas különbségek vannak a szegénység nagyságát illetően az egyes országok között (lásd *10. ábra*).

10. ábra. A vizsgált országok szegénységi rátája (%, 1995)

Forrás: OECD, 2005

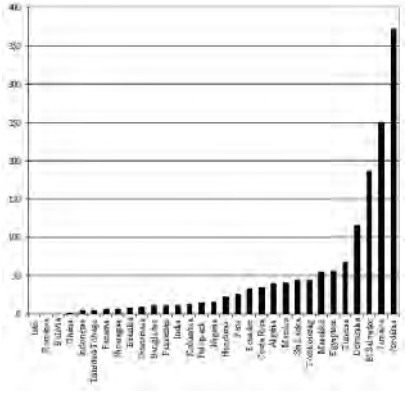
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 135

Ezen a szinten hatalmas különbséget tapasztalunk a legnagyobb és legkisebb szegénységi rátával rendelkező államok között. Marokkóban vagy Jordániában elenyésző a legszegényebb, napi 1 USD-nál alacsonyabb összegből élők aránya. Ezzel szemben Nigériában a 70%-ot is meghaladja. Felmerül a kérdés, hogy vajon a szegénység hatással van-e a migrációban való részvételre. A legszegényebb afrikai államok nem kerülnek a hazautalással kapcsolatba, az országok olyan szegények, hogy a nemzetközi népességmozgásba történő bekapcsolódásuk, mint lehetőség el sem érhető számukra.

A kivándorlás nagysága sok tényezőtől függ. Ezek közül az egyik legfontosabb az egykori gyarmat és anyaország távolsága, illetve viszonya. Ez a feltevés jól illik az észak-afrikai gyarmatokra. Marokkó, Algéria vagy Tunézia esetében azt tapasztaljuk, hogy rendkívül magas a kivándorlók aránya, elsősorban Franciaország felé. Ez a földrajzi közelséggel, a nyelvi azonossággal és a gyarmati időszakban kialakult otthonossággal is kapcsolatba hozható. Ellenpélda lehet India, amely nem kötődik kizárólagosan az egykori gyarmatosítóhoz, Nagy-Britanniához.

Érdekes megvizsgálni, hogy a hazautalásoknak mekkora hatása van a küldő ország gazdaságára. Ennek eldöntésére az egy főre jutó hazautalt pénzösszeg mennyiségét érdemes alapul venni (lásd *11. ábra*).

11. ábra. Az egy főre jutó hazautalt pénzösszeg nagysága ($, 1995)

Forrás: OECD

A vizsgált 31 ország esetében hatalmas különbségeket fedezhetünk fel e tekintetben is. Az egyes átutalások átlagértéke 17 USD volt! Az átlag alatti 16 országban szinte elenyésző jelentőségű az évente banki úton hazautalt pénzösszege (évi 5-10-15$), de a legtöbbet profitáló országok gazdasági életére jelentős hatással van. Jordánia minden lakosára 371 hazautalt dollár jut minden évben. Ez természetesen a gazdag olajállamok közelségének tudható be. Ezt még jobban alátámasztja, ha megvizsgáljuk az egy külföldi munkavállalóra jutó hazautalt pénzmennyiséget, ami 44 ezer USD volt. Egyiptommal (32 ezer USD) együtt messze kimagaslanak a többi ország mezőnyéből e mutató alapján (az átlagérték 2000 USD). Ilyen magas fizetést feltételezhetően csak a gazdag, Öböl menti államokban tudnak megkeresni. Hasonló megállapítást tehetünk Jamaica és El Salvador esetére, ahol a magasabb amerikai kereseteket vehetjük alapul.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 136

A hazautalások hatása a helyi gazdaságra

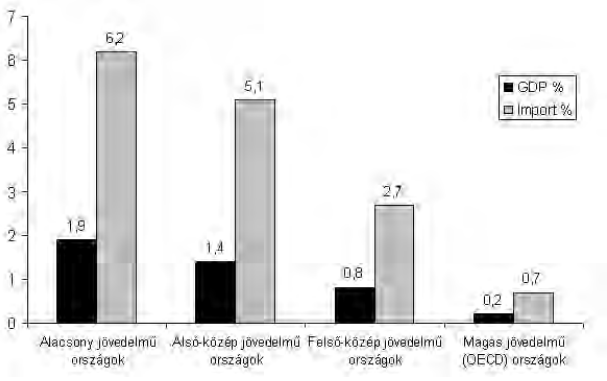
A küldött összeg értékének és a fogadó országok gazdasági gyengeségének következtében a hazautalásoknak lényeges hatása van a makrogazdasági mutatók alakulására. Ráadásul a pénzek stabil áramlása ahhoz vezetett, hogy a hazautalások komoly tényezőként szerepelnek a nemzetközi pénzügyi értékelésekben és a befektetési biztonsági elemzésekben. Általánosságban véve a hazautalások hozzájárulnak az államok fizetési mérleg egyensúlyának javításához, a valutatartalékok képzéséhez, viszont úgy tűnik a gazdasági növekedésre csekély hatással vannak. Tehát nem befektetésre, hanem működtetésre fordítódnak.

A pozitív hatások döntő hányada leginkább a háztartások mindennapjaiban a növekvő életszínvonalban érződik, de ez a fogyasztás és a háztáji beruházások révén továbbgyűrűzik a lokális gazdaságokba. Ugyanakkor a kedvező makrogazdasági hatások és a családok ily módon javuló életkörülményei nem ösztönzik a kormányokat a szükséges gazdasági reformok megindítására, más gazdasági nehézségek felszámolására.

A hazautalások az alacsony jövedelmű országokban kapnak fontos szerepet. Azon kívül, hogy átlagosan 1,9%-ban részesednek az ilyen típusú országokban a GDP-ből, az import 6,2%-a is ebből származik (lásd *12. ábra*). Ahogy nő az országok jövedelemszintje, úgy esik vissza párhuzamosan a hazautalások jelentősége. A legfejlettebb OECD-államok esetén már csak tizedszázalékokban jelentkezik ez a fajta jövedelemforrás (GDP 0,2%, import 0,7%). A szegény országokban a külföldi pénzügyi áramlások közel 1/3-át adják a hazautalások, az alsó-közép és felsőközép jövedelműeknél ez az arány már csak 1/5, illetve 1/8.

Egy-egy ország tekintetében ezek a megállapítások még hangsúlyosabban jelentkeznek. Az erre vonatkozó kiemelt példákat a *17. táblázat* foglalja össze.

12. ábra. A hazautalások aránya a GDP-ből és az importból jövedelemcsoportok szerint (2001)

Forrás: Global Development Finance, 2003 (World Bank)

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 137

17. táblázat. A hazautalások értéke az egyes országokban néhány gazdasági mutató arányában (2000)

Ország	Hazautalások összértéke (milliárd $)	áruexport arányában (%)	fejlesztési segélyek arányában (%)	külföldi beruházások arányában (%)	GDP arányában (%)
Egyiptom	3,7	80	282	303	4
Görögország	1,6	16	–	149	1
India	11,5	27	779	500	3
Pakisztán	1,1	12	155	353	2
Portugália	3,1	13	–	50	3
Fülöp-szigetek	6,0	15	1047	298	8
Törökország	4,5	17	1403	464	2

Forrás: World Development Indicators, 2002 (World Bank)

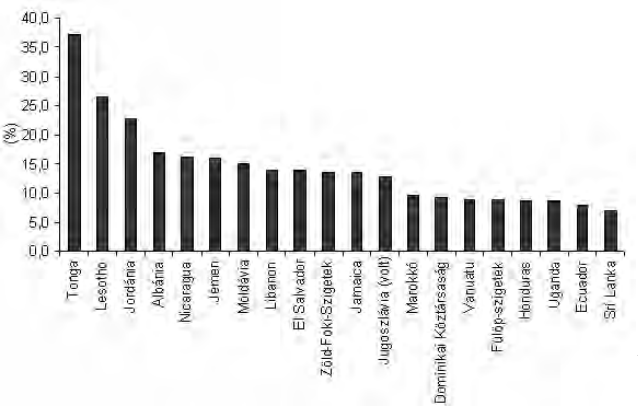
Regionális szinten a hazautalások legszignifikánsabban a Közel-Keleten jelentkeznek, a teljes tőkeáramlás 72%-át teszik ki, Észak-Afrikában 54%-ot, a Karibtérségben és Dél-Ázsiában pedig 51-51%-ot. Sok országban inkább bíznak a külföldi hazautalásokban, mint a hivatalos fejlesztési segélyekben (ODA). Törökországban a hazautalások és a segélyek hányadosa 39:1, Mexikóban 34:1, Costa Ricában 24:1, Jamaicában 15:1, Fülöp-szigeteken 8:1, Nigériában 7:1, Indiában 6:1, Tunéziában 5:1, Lesothóban 4:1 (Gammeltoft, 2002). Afrikában (beleértve Észak-Afrikát) a tőkemozgások 50%-a ODA-típusú, a hazautalások csak 14%-ban vannak jelen. A segélyek ilyen formában bemutatott magas értéke hibás lehet, mert az IMF adatbázisában a Fekete-Afrikára vonatkozó táblázatai erősen hiányosak.

Az országok szintjén történt vizsgálódást azzal zárhatjuk, hogy a kapott értékek és megállapítások nem tükrözik a kultúrföldrajzi régiók eredményeit. Nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a világ egyes régiói jobban, mások kevésbé részesülnek a hazautalásokból. Ellenben azt elmondhatjuk, hogy a régiókon belüli egyes országok szerencsés helyzetben vannak e tekintetben, mások kevésbé. A továbbiakban azon országok ismertetésére kerül sor, melyek bizonyos szempontok alapján kiemelkednek környezetükből a nemzetközi hazautalások tekintetében (lásd *13. ábra*).

A kisebb fejlődő országokban a hazautalások részesedése a GDP-ből kimagaslóan nagy értéket is fölvehet, ezáltal a jelenség erősen rányomhatja magát ezek gazdasági életére (*13. ábra*). Ilyen szemszögből tekintve Tonga a világ első, ott a hazautalások a GDP 37%-át adják, második helyen Lesotho áll (26,5%), Jordánia a harmadik (23%). Ezen az ábrán már megjelennek kelet-európai országok is (Albánia, Moldávia, a volt Jugoszlávia). Azokban az államokban, ahova többnyire a nem hivatalos csatornákon keresztül folyósítják a pénzeket és ez a felmérési rend-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 138

13. ábra. A hazautalások részesedése a GDP-ből húsz fejlődő országban (2001)

Forrás: Global Development Finance, 2003 (World Bank)

szer hiányosságai miatt nincs regisztrálva, a GDP-részesedés akár a fentieknél is magasabb lehet.

Az, hogy egy ország mekkora hasznot tud húzni kivándorlóinak hazautalásaiból, eltérő tényezőktől függ. Hatással lehet rá a helyi gazdaság szerkezete, a gazdaságpolitika, a gazdasági szokások (mint például a külföldi cserék irányítása), de az is, hogy a címzetteknek mennyire van lehetőségük a kapott pénz ésszerű felhasználására (amelyet pedig a hozzáférés nehézsége, a szegénység mértéke, a vállalkozás szabadsága, a beruházási lehetőségek előfordulása befolyásol).

3.7.2.1. Mire fordítják a hazautalt pénzt a háztartások

Afrikai háztartásokon végzett felmérések megállapították, hogy a hazautalt jövedelmek fő hányadát fogyasztásra, illetve a humántőke fejlesztésére (oktatás, egészség javítása, megfelelőbb táplálkozás) fordítják. Ott, ahol drága az utazás és nagy költséget jelentenek a toborzó ügynökségekhez befizetett összegek (pl. Fülöp-szigetek), a migránsok hitelt vesznek fel a kiutazáshoz, majd a későbbiekben az átutalt pénzekből fizetik azt vissza. A földbe, állatokba, építkezésekbe történő befektetés is viszonylag gyakorinak mondható, de mindenféleképpen másodlagos szerepe van a napi fogyasztás mögött. Még kevesebb pénz kerül megtakarításra, bár ennek aránya folyamatosan növekszik.

A fő területek, ahol felhasználják a hazautalt pénzek túlnyomó részét:

- napi szükségletek és kiadások (fogyasztás, életszínvonal-javítás),
- orvosi, egészségügyi kiadások, oktatás,
- tartós fogyasztási cikkek vásárlása (mosógép, magnó, televízió),
- házépítés-felújítás, föld vagy állat vásárlása,
- közösségi események (születés, esküvő, halálozás),
- kölcsönök törlesztése,
- megtakarítások,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 139

• jövedelemszerzési és munkahelyteremtő beruházások,
• öregkori megtakarítás.

Az átutalások általában a gazdagabb személyektől, háztartásoktól a szegényebbek felé irányulnak, sokszor a gyerek küldi a szüleinek (ez pont ellentétes folyamat, mint ami a fejlett országokban tapasztalható). A kevésbé fejlett országokban a pénzből sokkal nagyobb hányadot fordítanak a napi kiadásokra, fogyasztásra, mint a jobb helyzetűekben.

3.7.2.2. Hazautalások Latin-Amerikába

A Latin-Amerikába irányuló hazautalások összege a 2002-es év során 17,6%-kal növekedett, ezzel az év végére elérte a 32 milliárd dollárt. A növekedés robbanásszerű ütemét támasztja alá, hogy 2000 óta az átutalások összesített gyarapodása majdnem 40% volt. A régió részesedése a hazautalásokból világviszonylatban körülbelül 30%-os. A gyors növekedés a hazautalásokban szinte minden országot érinti.

Kimagaslóan Mexikóba – mint az Egyesült Államok legfontosabb gazdasági partnere a térségben – érkezik a legtöbb pénz (10,5 milliárd $ 2002-ben). 4,6 milliárd dollárt utaltak át Brazíliába, 2,4 milliárdot Kolumbiába, 2,2 milliárdot El Salvadorba, 2,1 milliárdot Dominikára. Ezzel ők a régió legnagyobb hazautalásfogadói (*18. táblázat*).

18. táblázat. A hazautalásokat fogadó országok Latin-Amerikában és a Karib-térségben (2002)

Ország	Hazautalások (millió $)
Mexikó	10502
Brazília	4600
Kolumbia	2431
El Salvador	2206
Dominikai Köztársaság	2111
Guatemala	1689
Ecuador	1575
Jamaica	1288
Peru	1265
Kuba	1138
Haiti	931
Honduras	770
Nicaragua	759
Venezuela	235
Argentína	184

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 140

Ország	Hazautalások (millió $)
Costa Rica	134
Guyana	119
Bolívia	104
Trinidad és Tobago	59
Összesen	32100

Forrás: Inter-American Development Bank, 2003

A latin-amerikai hazautalások közel 3/4-e (25 milliárd $) az Egyesült Államokból érkezik. Felmérések szerint az USA-ban élő migránsoknak 70%-a utal rendszeresen pénzt szülőhazájába. Ez évente körülbelül 90 millió különféle pénzügyi tranzakciót jelent. Kisebb tételt tesznek ki a Kanadából érkező pénzek; abszolút volumenben 1 milliárd dollárt, részesedésben 3%-ot. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy Észak- és Latin-Amerika szoros gazdasági összefonódása a hazautalások terén is jól tükröződik. Az emberek leggyakrabban az átutalási cégeket veszik igénybe (pl. Western Union, MoneyGram) a bankokon keresztül. A rendhagyó módokon történő utalás kevésbé bevett szokás errefelé. Érdemes megjegyezni, hogy az USA 2001–2002-es gazdasági recessziója nem járt negatív kihatásokkal a hazautalásokra nézve, folyósításuk stabil, folyamatos maradt.

A közelmúltban Spanyolországot félmillió latin-amerikai migráns választotta úti célul, elsősorban ecuadoriak, kolumbiaiak, dominikaiak és peruiak. Az Európából átutalt pénzek felét (1 milliárd $) ezek az emberek postázzák. A másik 50% megoszlik a többi európai uniós ország között, amelyekből még két államot érdemes kiemelni. Az egyik Olaszország, ahol többnyire perui és argentin vendégmunkások dolgoznak. A másik Nagy-Britannia, ahonnan pedig a Karib-térség a hazautalások elsődleges célpontja.

Japán 9%-os részesedésének a térségben történelmi okai vannak. A 20. század elején Dél-Amerikába kivándorolt japánok egyenes ági leszármazottai visszatérnek a szigetországba dolgozni, az ő tranzakcióik összegezve 3 milliárd dolláros pluszbevételt hoztak 2002-ben az érintetteknek (250 ezer brazil, 75 ezer perui vállal munkát Japánban). Az innen érkező hazautalásoknak messze a legmagasabb az egy munkavállalóra jutó értéke a Latin-Amerikába küldő országok közül.

Világviszonylatban a Latin-Amerikába küldött hazautalások költsége a legmagasabb, 50%-kal nagyobb, mint a Föld összes többi nagybefogadó egyikébe (India, Törökország, Fülöp-szigetek, Egyiptom stb.) való küldés esetén. Ennek oka, hogy a Latin-Amerikába utalók sokkal kisebb gyakorisággal veszik igénybe a pénzügyi intézeteket, mint bárhol máshol.

Végül ha összevetjük más nemzetközi tőkeáramlásokkal, az tapasztalható, hogy a hazautalások nagysága közel azonos a Latin-Amerikába irányított közvetlen külföldi befektetésekkel, illetve jóval magasabb a térségbe érkező hivatalos segélyeknél.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 141

3.7.3. Hazautalás egyes kiemelt régiókba

Az egyes, kiemelt országok vizsgálatát érdemes Mexikóval kezdeni. Mexikó szerepe nem csak Latin-Amerikában kimagasló, hanem a Nemzetközi Valutaalap 2001-es felmérése, és a Világbank 2004-es adatai alapján világviszonylatban is a második legjelentősebb befogadó ország. Vezető szerepe Latin-Amerikában megkérdőjelezhetetlen (lásd *5. térkép*).

5. térkép. A Latin-Amerikába érkező pénzmennyiség országonként (millió USD, 2003)

Forrás: Multilateral Investment Fund

Latin-Amerikába 2003-ban 38 milliárd USD érkezett a hazautalásokon keresztül, ennek közel 35%-a Mexikóba. A második helyezett Brazíliába a pénzmennyiség mindössze 13,6%-a érkezett. Ebből már elsőre jól láthatjuk, hogy Mexikó messze kimagaslik a régió többi országa közül.

A hazautalások jelentősége tehát igen nagy Mexikó számára. (2004-re tovább növekedett a hazautalt pénzmennyiség, s elérte a 16,6 milliárd USD-t, mely a

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 142

GDP 2,6%-a volt.) Ez nem tűnik túl soknak első látásra, hiszen vannak olyan országok, ahol jóval 20% felett van ez az arány, például Jordánia (24%), Leshoto (26%), Gázai övezet (37%), Tonga (42%). Ha, azonban megnézzük az utóbbi pár év változásait, azt láthatjuk, hogy a mexikói GDP viszonylatában rohamosan nő a hazautalások jelentősége. 1994-ben a 0,82%-át tette ki, 2000-ben még csak 1,13%, négy év alatt, 2004-re duplájára emelkedett. Nemcsak a GDP arányában mérve nagy a hazautalások jelentősége. 2004-ben 14,1 milliárd USD közvetlen működő tőkebefektetés érkezett az országba. Ez az összeg, a hazautalt 16,6 milliárdnak csak a 85%-a. Ennek azért nagy a jelentősége, mint ahogy az előzőekben szó volt róla, hogy a nemzetközi működőtőke-befektetések világszinten 2002-ben meghaladták a hazautalások nagyságát. 80 milliárd USD volt a hazautalt pénzösszeg, szemben az FDI 170 milliárdos nagyságával. Tehát Mexikóban nem érvényesül a nemzetközi trend, azon kevés számú ország közé sorolható, ahol a hazautalás nagyobb szerepet játszik a fejlesztési forrásokban, mint a tőkeérdeklődéssel érkező. Tovább érzékelteti a hazautalások jelentőségét az ország számára, ha az adósságállományhoz viszonyítjuk. Jól ismert tény, hogy a latin-amerikai országok államadóssága nagy. Mexikó 2004-es adóssága 77,5 milliárd USD volt. 1996 és 2004 között 83,7 milliárd dollárnyi hazautalás érkezett az országba, 8%-kal több mint az adósságállomány. Végül az utolsó összehasonlítási szempont, hogy a mexikói kötvénykibocsátása 2004-ben 15 milliárd USD volt, tehát ez is elmarad a hazautalt pénzmennyiségtől.

Összefoglalva a Mexikóba érkező hazautalások nemzetgazdasági jelentőségét elmondhatjuk, hogy a GDP jelentős hányadát teszi ki, mely évről évre növekszik, egyre nagyobb ütemben. Továbbá messze megelőzi az országba érkező egyéb tőkebefektetési formákat, illetve egy évtizeden belül teljesen fedezné a hatalmas államadósságot. A nemzetközi hazautalás, a kőolajbevételeket követően, Mexikó második deviza-bevételi forrásává vált. A hazautalások elérik a kőolajbevétel 79%-át. Fontosabb, mint a turisztikai bevételek, melyek a hazautalások mindössze 42%-át teszik ki (Pólyi, 2006).

Érdemes megvizsgálni a hazautalás kiinduló forrását is. 2003-ban, a Latin-Amerikába irányuló átutalások több mint 80%-a, 31 milliárd USD az Egyesült Államokból érkezett. A második legfontosabb szinte eltörpül az USA mellett. Japánból 3 milliárd USD érkezett, elsősorban Brazíliába és Peruba. A régión belüli átutalások nagysága nem jelentős, 1,5 milliárd USD.

Mexikóra még inkább jellemző az USA-ból érkező pénzösszegek elsődlegessége. Az Egyesült Államokon belül a hazautalások nem meglepő módon azokból az államokból érkeznek, ahol jelentős a mexikóiak aránya. A bevándorlók elsősorban a nagyvárosokba áramlanak. Ezért New York, Illinois és Kalifornia államokból nagyon jelentős a hazautalás, 1 milliárd USD felett. Továbbá jelentős, szintén 1 milliárd USD feletti összegeket utalnak haza a határ menti és többségi mexikói letelepedettek által jellemzett nagy államokból, Texasból, Floridából. Kalifornia ebbe a kategóriába is beletartozik, így alakult ki, hogy a Kaliforniából érkező hazautalások nagysága a legnagyobb az 50 állam rangsorában. Ezekkel szemben szinte alig érkezik pénz a nemzetközi migráció által alig érintett középső és északi területekről. (Montana, Wyoming, Észak- és Dél-Dakota).

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 143

Becslések szerint Mexikóban 1 millió 400 ezer háztartás részesült a hazautalásokból. Számuk folyamatosan növekszik. Az előrejelzések szerint az illegális bevándorlók számának gyors növekedése ahhoz vezethet, hogy a hazautalások nagysága már rövid távon is megelőzheti a kőolajexportból származó bevételeket. A beérkező összeg mellett, fontos kérdést vet fel, hogy mi módon hasznosul az országba ilyen módon érkező pénzmennyiség.

2002-ben a hazautalások 67%-a élelmiszer-vásárlásra fordítódott. Ezen kívül még az adósság-visszafizetés volt jelentősebb tétel (idetartozik például az illegális külföldre távozással kapcsolatban felmerülő költségek visszafizetése – embercsempészet). Sajnálatos tény az, hogy megtakarításra egyáltalán nem, befektetésre pedig nagyon kis hányad maradt.

Alig két év alatt kedvező változások következtek be. Az élelmiszerre fordított pénz a teljes hazautalt összegnek a 62%-ára esett vissza, és az adósság-visszafizetésre fordított összeg is csökkent. Ilyen módon az egészségügyi ellátásra fordított pénz a duplájára növekedhetett, ám sokkal fontosabb, hogy 4%-nyi részt meg is tudtak takarítani a családok. A jövőben sokat segítene Mexikó gazdaságának, ha az átutalt pénzösszeg egyre kevesebb részét kellene az alapvető létfenntartásra fordítani. Így nagyobb összeg maradna a befektetésekre.

Karib-szigetek

Latin-Amerikában Mexikó mellett a Karib-szigeteket érdemes megemlíteni, mint fontos befogadókat. Jelentőségük nem elsősorban az átutalt pénz mennyiségében van, bár nem elhanyagolható, hanem az egy főre eső átutalásban. A Karib-szigetekről kiáramló népesség a múlt században olyan migrációs kapcsolatokat épített ki, hogy napjainkban is ezeken jutnak el a kisebb számú migránsok. A korábbi gyarmati függés, pl. franciák, hollandok, a jelen migrációjának is meghatározó népességét jelentik.

A legjelentősebb karib-tengeri befogadó országokba (Dominikai Köztársaság, Jamaica, Kuba, Haiti, Trinidad és Tobago) 2003-ban összesen 6 milliárd USD hazautalás érkezett. Így az öt szigetország összesített bevétele Mexikó után a második Latin-Amerikába. Megelőzik Brazíliát. Az öt ország közül a két legfontosabb Dominika és Jamaica, ők kapták a pénzmennyiség 62%-át.

Ezek az országok azért jelentősek a hazautalások szempontjából, mert népességük a többi országhoz képest alacsony, így óriási az egy főre jutó hazautalt pénzösszeg. Mexikóban ez 127 USD volt egy évben fejenként. Ezzel szemben Jamaicában 548 dollár jut minden emberre, ezzel Latin-Amerikában csúcstartó. Dominika a maga 258 dollárjával jelentősen elmarad ettől, ám így is a régió élmezőnyében található.

A hazautalások háttere többé-kevésbé megegyezik azzal, amit már Mexikó esetében is említettünk. Van azonban egy lényeges eltérés, mely földrajzi helyzetükből adódik. Szigetország jellegükből adódóan sokkal nehezebb és veszélyesebb az illegális bevándorlók dolga. A vállalkozók közül nagyon kevesen érik el az ígéret földjét jelentő Egyesült Államok partjait.

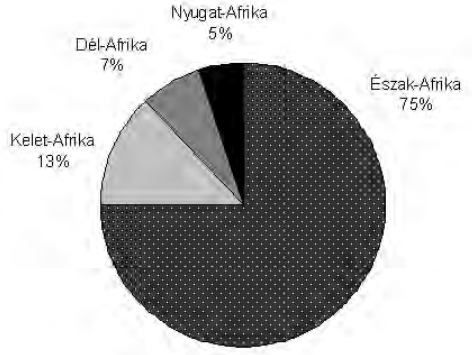
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 144

Hazautalások Afrikába

Az afrikai kontinens nincs kimondottan kedvező helyzetben a hazautalások terén. A fejlődő világba irányuló tranzakcióknak 15%-a irányul ide, különösen a szubszaharai térség van hátrányban ezen a téren is a mindössze 5%-nyi részesedésével. Ennek hátterében az afrikaiak alacsony mobilitása áll; kevesen vesznek részt az interkontinentális migrációban és ők is szétszórtan helyezkednek el a világban. Ugyanakkor a kivándorlók által hazaküldött jövedelmek fontos gazdasági hatással bírnak. Ezen tranzakciók többségükben feltérképezetlenek az afrikai üzleti rendszerek és szolgáltatások fejletlensége miatt. A gyengeségek gátat szabnak a hivatalos pénzügyi átutalásoknak, ezzel korlátozzák a hazautalók részvételét a beruházásokban, fejlesztésekben.

Afrikába 2002-ben hivatalos adatok szerint 12 milliárd dollárnyi hazautalás érkezett, ennek 75%-a, azaz 8 milliárd dollár az északi arab államokba koncentrálódott (lásd *6. ábra*). Míg a legtöbb fejlődő térségben a hazautalások nagysága évről évre dinamikusan növekedett, addig Afrikában csak stagnált, 10 milliárd dollár körül ingadozott. Az északra folyamatosan érkező pénzmennyiség a szoros európai és közel-keleti gazdasági kapcsolatokkal hozható összefüggésbe. A nem hivatalos hazautalásokat illetően rendkívül kevés adat áll a rendelkezésünkre, ugyanakkor a becslések arra következtetnek, hogy ezek értéke meghaladja a hivatalos transzferekét. Szudánban – mint azt már a korábbiakban említettem – 85%-ra taksálják az ilyen átutalások arányát (lásd *14. ábra*).

14. ábra. A hazautalások megoszlása Afrikán belül (2001)

Forrás: World Bank, 2003

A 2001-es esztendőig Egyiptom volt a kontinens legnagyobb hazautalás-fogadó országa, de abban az évben Marokkónak sikerült megelőznie. Fekete-Afrika országai közül Nigériában koncentrálódott a hazautalások 30-60%-a az elmúlt évtizedben, őt Lesotho, Szudán, Szenegál és Mauritius követi. Néhány küldő ország is van a térségben: Dél-afrikai Köztársaság, Elefántcsontpart, Angola, Egyiptom, Botswana. Egyiptom és Elefántcsontpart a vándorlási tendenciáinak köszönhetően egyaránt jelen van a kibocsátói és fogadói oldalon: mindkettőt érintették bevándorlási hullámok, de a gazdasági visszaesések miatt

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 145

ezek az emberek el is hagyták a két országot, lecsökkentve ezzel a hazautalási kiáramlást.

Az afrikai bevándorlók legfontosabb nemzetközi célállomásai Franciaország, Olaszország, Szaúd-Arábia és az Egyesült Államok, ennek megfelelően ezekből az országokból utalják vissza a legtöbb pénzt.

A hazautalási képet tekintve Afrika erősen kettős osztatú. Élesen elválik egymástól az arab térség és Fekete-Afrika. Az előbbi csoport nemzetközi pénzforgalmát egyértelműen a hazautalások dominálják (a munkások Európába vagy az olajállamokba mennek dolgozni, magas fizetéseikből sokat haza tudnak küldeni anyaországukba), a másik társaság – mivel világgazdasági és migrációs részesedése alacsony – kevesebb átutalásban részesül, ők inkább a nemzetközi segélyekre támaszkodnak (pénzügyi forgalmukat az ODA-k vezetik). Kilóg a sorból Nigéria, ahová az épülő kőolajszektornak hála, óriási mennyiségű külföldi beruházás érkezik, emellett nem elhanyagolható a hazautalások aránya sem (World Bank, 2001).

3.7.4. A hazautalás és a brain drain összefüggése Afrikában

A nemzetközi migrációval foglalkozó szakértők az afrikai kontinensről azt tartják, hogy még alig kapcsolódott be a népesség globális mozgásfolyamataiba. Sietve hozzáteszik azt is, hogy ez egy szerencsés körülmény, mert ezzel a folyamatok komplexitása még tovább növekedne. A kiáramlással a célterületeken a kihívás fokozódna.

Az afrikai kontinensen a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők száma elmarad a világ többi tájától, és mégis a helyi gazdaság fejlődése még ezt a kevés képzett embert sem tudja alkalmazni. Az a szűk réteg, akik gazdasági helyzetük, a gyarmati rendszerben megismert szocializáció szerint törekedtek a transzferálható készségek megszerzésére, a befektetett humán tőkét a lehető legjobb megtérülést mutató helyen szeretnék kamatoztatni. Ez motiválja tanulmányaikat és mozgásukat. Hisznek abban, hogy magasabb képzettséggel bővebb térbeli választási lehetőségre nyílik lehetőség, jobb életminőség érhető el.

A munkavégzéshez kapcsolódó migráció egyike a legnagyobb várható társadalmi és gazdasági változásnak (IOM 2003). A határokon átnyúló népességmozgás egyike azoknak az erőknek, amelyek a lehető legnagyobb erővel formálják át a XXI. század gazdasági viszonyait – írja a Világbank 2000. évi jelentésében.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a brain drain, és a hazautalás milyen összefüggést mutat az egyes régiókban, és ezek hozzájárulnak-e a nemzetgazdasági fejlődéshez, vagy tartós erőforrás-veszteséget jelentenek a helyi gazdaság számára. Tágabb értelemben ez azt is jelenti, hogy a munkaerőpiachoz kapcsolódó mozgás a fejlesztés egyik eszköze is lehet (OECD Madrid 1993).

A migráció egyik ismert alapelve, hogy a mozgásra az érvényes jegyet a képességek jelentik. Ezzel összefüggésben két jellemző kategóriát különböztetünk meg a munkavállalással összefüggő migrációban: a foglalkoztatási alapú bejutást és ezen belül az agyelszívást. Az agyelszívás egyértelműen a magasan képzettek mozgását jelenti. De kiket sorolunk ehhez a kategóriához? A magasan képzettekre vo-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 146

natkozó definíció használata szerint, egyetemi, harmadik szintű vagy azzal ekvivalens akadémiai jellegű iskolai végzettséget jelent. De a magasan képezettekre a végzettséget igazoló okmány mellet, a nemzetközi jártasságot, a képezhetőséget (lásd az egyetemekről történő közvetlen toborzás indoklását) és a készségeket, mint a már felhalmozott humán tőkét, közel azonosnak tekintik. Az adatok gyűjtése során kiemelendő az, hogy nemcsak magasan képzett a személy, de ilyen típusú munkát is végez. (ISED és ISCO, azaz a végzettség az elvégzett munka egyezése szükséges.) Kétségtelen, hogy a statisztikai rendszerezés szempontjából egyszerűbb az iskolai bizonyítványon alapuló rendszerezés, de a tágabb értelmezés közelebb áll a mindennapi munkaerő-közvetítéshez, toborzás módszereihez.

A legtöbb esetben, az afrikai országokban található magasan képzettek, a mezőgazdaságban, oktatásban, egészségügyben, kereskedelemben dolgoznak, ami már ágazatilag sem tekinthető a nagyarányú hozzáadott értéket igénylő ágazati tevékenységnek. Tehát nincs jelen az a motiváló tényező, ami nemzetközi új elvárásokat támasztana a munkaerővel szemben. Az Afrikából más kontinensen tanuló diákok törekvésében már kifejezésre jut az, hogy mielőbb szeretnék megszerezni a versenyképes tudást, a legtöbb esetben ezzel már több országra kiterjedő kapcsolatokat is létesítenek, és ezt a humán tőkét mielőbb megtérülni szeretné látni, élvezni ennek jövedékét és lehetőségét egy jobb minőségű életre.

Új jelenségnek tekinthető a kontinensen a nők nagyarányú továbbtanulása és bekapcsolódása a munkaerőpiacba. A brain drain „feminizálódása" tendenciaszerű folyamat. Jellemző eredet- és célországi kapcsolatok alakultak ki még a függetlenséget megelőző időszakban, így a korábbi gyarmatokról a gyarmattartó országok felé. Részben az oktatás is ilyen alapokat hozott létre, és ezzel hozzájárult a célországi kiválasztáshoz. Itt jobban otthoni környezetben érezték magukat, az alkalmazkodásnak megfelelő terepe volt. Így a nyugat- és észak-afrikai országokból Franciaországba, az angol nyelvterületekről Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és Kanada felé történt a kiáramlás. Az afrikai kontinensről Dél-Amerika, az arab világ és Ázsia, soha nem volt jellemző kiáramlási irány.

Találkozhatunk az úgynevezett brain cirkuláció folyamatával, ami azt jelenti, hogy bizonyos ismeretek megszerzése után visszatérnek szülőhazájukba és az otthoni kisebb erőfeszítést jelentő gazdaságban keresik érvényesülésüket. Expatriate jellegű visszatérés egy-egy beruházás során valósul meg, amikor alapvető a fejlesztés sikerében ennek a munkaerőnek az alkalmazása. A hazatérők válaszaiban megtalálható egyfajta idegen gyűlölet előli menekülés is, ami őket, a fejlett világban érte (SAPM 2002).

A munkaerőpiachoz kapcsolódó mozgás egy másik fajtája már kisebb képzettséget jelent. Megkülönböztetünk jogszerű és jogszerűtlen tartózkodást. A jogszerű munkavállalás általában egyéni vagy államközi szerződésen alapul és meghatározott időre vonatkozik, ami szükség esetén hosszabbítható. Ebben a formában foglalkoztatottak döntő része úgynevezett kékgalléros munkát végez, ami szakképzett tevékenység, de nem éri el az egyetemi szintet. Vékony rétegét jelenti a munkavállalóknak és ezzel eltér a fejlett világtól és más fejlődő kontinens gyakorlatától, hogy nincsenek önálló munkavállalók.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 147

A fenti áttekintés azt bizonyítja, hogy jellemzően kritikus kivándorló országok vannak, amelyek nemcsak a földrajzi közelség alapján kerülnek túlsúlyba egy adott bevándorlási listán, hanem az egyes országokban jellemző jóléti szintek is meghatározóak. A nyelv, a korábbi gyarmati kapcsolat, szintén kiemelendő elem.

Az afrikai emberek egyik általánosan elterjedt álma, hogy meneküljön az otthoni szegényes környezetétől és ennek megoldását tömegesen a más országba, kontinensre történő vándorlásban látják. A nomádok mennek a jobb életfeltételeket, állattartást biztosító helyek felé. A törzsi konfliktusok elől menekülnek az egyes megtámadott törzsi tagok. Aki tud, igyekszik olyan földrajzi helyre, ami számára jobb megélhetést nyújt. A legtöbb mozgást nem az egyes személyek hozzák, hanem kisebb közösségek, családok döntése alapján kerül sor erre. A családi szolidaritás látható a migráció előkészítése és kapcsolattartása között. Legyen az kényszerített vagy önkéntes döntés alapján meghozott elmozdulás, számottevő kulturális, történelmi, nyelvi és szokásbeli viszonyokat közvetít. Éppen a mozaikszerűsége az, ami változatossá teszi a migrációs folyamatot. A hazautalás mértéke több afrikai országban nemzetgazdaságilag jelentős bevételt jelent (lásd *19. táblázat*).

19. táblázat. A hazautalások szempontjából legjelentősebb afrikai országok (2002)

Ország	Hazautalások	
	Millió USD-ban	A GDP %-ában
Zöld-foki-szigetek	72	13,2
Tunézia	700	3,6
Szudán	638	5,8
Szenegál	130	2,7
Nigéria	1301	5
Marokkó	21	6,6
Egyiptom	2852	3,1
Benin	70	3

Forrás: IMF

Törökország is nagy jelentősséggel bír a migráció, így a hazautalások területén. Az ezredfordulón 70 millió fő volt az ország lakossága. Ebből több mint 3 millió vendégmunkás külföldön dolgozott. A legfontosabb célterület Európa, de jelentős az arab világban (100 ezer) és az Ausztráliában, Kanadában, Egyesült Államokban (összesen 300 ezer) dolgozó törökök száma is. A vendégmunkásság kezdete az 1960-as évekre nyúlik vissza. Azóta 75 milliárd USD érkezett az országba a külföldi munkavállalóktól. A 2002-es érték 3 milliárd USD volt. A hivatalos adatok valószínűleg alábecsülik a hazautalások nagyságát, mert sokan informális utat választanak a pénzösszegek hazajuttatására. Gondoljunk itt arra, hogy a németországi törökök évente többször hazautaznak. Akik a hivatalos utat választják, azok több-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 148

nyire bankokon keresztül utalják haza pénzüket. A török hazautalások azért fontosak, mert elsősorban nem az alapszükségletek kielégítésére fordítják, hanem befektetésekre, illetve tartós fogyasztási cikkek vásárlására.

Összegzésként megállapítható, hogy a nemzetközi hazautalások nagy jelentőséggel bírnak a tőkemozgásokon belül. Sok fejlődő ország számára mentőöv a nagy szegénységben. Láttuk azonban, hogy a legszegényebb, afrikai államok még a migrációba sem tudnak bekapcsolódni. A hazautalásoknál fontos az átutalás módja, az a hivatalos út, ahogyan a vendégmunkások megtakarított pénzüket el tudják küldeni. Ez napjainkra leginkább bankokon keresztül zajlik. A pénzintézetek felismerték az ebben rejlő lehetőséget, ezért a konkurenciaharc növekedett körükben. Ez természetesen azt eredményezte, hogy a hazautalások költségei lecsökkentek.

Láttuk, hogy az 1980-as évek óta folyamatosan növekszik a hazautalt pénz mennyisége. Kérdés, hogy meddig fog ez tartani. Vajon mekkora a fejlett országok befogadó képessége. A bevándorlás és a munkavállalás megszigorítása, korlátozása még nehezebb helyzetbe hozná ezeket a szegény országokat.

Az Afrikából elvándorló, más országban dolgozni kívánó emberek elsődleges célja a „fejlett világ", a Közel-Kelet, de elsősorban Európa. A *20. táblázat*ban az afrikai országok külföldön tartózkodó dolgozóinak hazautalásai láthatók 1988 és 1999 között. Látható, hogy az összes hazautalás évről évre növekszik, és tíz év alatt csaknem megduplázódott, bár a 1999-es adat kicsit rontja a növekedési ütem képét.

20. táblázat. A külföldön dolgozó afrikai foglalkoztatottak hazautalásai (1988–1999, millió dollár)

Év	Munkások által befizetett	Munkáltató által befizetett	Összesen
1988	2998	722	372
1989	3119	837	3956
1990	3589	1043	4632
1991	3423	987	441
1992	4838	978	5816
1993	4946	859	5805
1994	4884	804	5688
1995	5383	981	6364
1996	5464	928	6392
1997	6389	905	7294
1998	6492	818	731
1999	5993	793	6786

Forrás: IMF Balance of Payments Statistics Yearbook, 1988–1999

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 149

Afrikában számos probléma van még a rendszerrel, és a bürokrácia is sok kívánni valót hagy maga után minden téren. Megszorító szabályozások torzítják az amúgy is gyenge lábakon álló pénzügyi rendszert és az afrikai bankhálózatot egyaránt.

A Bannock Consulting kimutatásai alapján a legtöbb hazautalás elsősorban a Maghreb országokba (Egyiptomba és Marokkóba) érkezik. Ezen országokba a fejlett országokból érkezik a legtöbb pénz: Franciaország, Olaszország, Szaúd-Arábia és az Egyesült Államok. Egy másik nagy térség Afrika szubszaharai része, azaz Nigéria, Lesotho, Szudán, Szenegál és Mauritius, ahová elsősorban Dél-Afrikából, Egyiptomból és Botswanából érkezik a pénz. A hazautalások is megerősítik az afrikai országokra jellemző migráció mintáit:

- A hazautalások követik a migrációs potenciált, miszerint Marokkó, Szudán és Nigéria jelentős bevételhez jut azzal, hogy a külföldön dolgozók pénzt küldenek haza.
- A két térség (Észak-Afrika és a Szaharától délre eső részek) jelentősen különböznek egymástól.
- Az afrikai országokból a legtöbb külföldön dolgozó Európában és a Közel-Keleten él, számuk magasabb, mint az Egyesült Államokban, illetve Észak-Amerikában.
- Magas a régión belüli, illetve belföldi vándorlás, ezzel is összefüggésbe hozható az, hogy alacsony a kontinensek közötti migráció.
- Összességében megállapítható, hogy a tengerentúlra vándorló afrikai emberek jobban képzettek, illetve magasabb iskolázottsággal rendelkeznek, mint a más térségekből érkezők migránsok.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az afrikai migrációs és hazautalási szokások tükrözik a fekete kontinens szegénységét és elmaradottságát, ami korlátozza az elindulási hajlandóságot. Ezen belül is az egyes országok szintjén számottevő regionális különbség van. Azokból az országokból távoznak a legtöbben, ahol nagyon kedvezőtlenek és kilátástalanok a megélhetési körülményei, a keresetek igen alacsonyak. Aki teheti, elhagyja az anyaországot, és máshol keres boldogulást maga számára, azonban nem feledkezik meg családjáról, és ahogy erejéből, jövedelméből telik, bizonyos összeget időnként hazautal az otthon maradottak számára. Az országok nagy része azt a kevés számú jól képzettet sem képes megtartani, számukra perspektívát kínálni, ami nehezen pótolható szellemi veszteséget jelent.

3.8. A migráció szociokulturális hatásai

3.8.1. Az új technológia, a magasan képzett humán erőforrás és az agyelszívás[83]

Az elmúlt évtized fordulópontot jelentett abban a kérdésben, hogy a kormányok látható módon az antimigrációs politikát támogatták, majd amikor belátták en-

83 Fogalmaznak a témával foglalkozók úgy is, hogy ez az ellenirányú technológiai átvitel. Van, aki professzionális migrációról beszél, mondván bizonyos tevékenységhez természetes módon hozzátartozik a nemzetközi gyakorlat megszerzése.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 150

nek tarthatatlanságát és egyben a migrációra mint számos feszültség megoldására gondoltak, megváltozott a hozzáállásuk.[84] De mindez alig jelentett változást a globalitással együtt járó képzési és termelési átvitel számára. A világnak továbbra is fontos és üdvözölt része lett a magasan képzett emberek alkalmazása, az agyelszívás. Sőt, a munkaerőpiacon a szürke gazdaság ellen bevezetett kemény intézkedések átmenetileg egyaránt hatottak a képzett és képzetlen munkaerőre. Mindez sürgette azt, hogy a képzettek új jogi tartózkodási formáit kidolgozzák és a jelenlétüket a termelés érdekébe állítsák. A szabályok megalkotása idején még nem is merült fel a kétpólusú világ felbomlásának esélye, amikor az váratlanul bekövetkezett. Ekkor a katonai-stratégiai ismeretekkel rendelkező magasan képzettek kerültek az érdeklődés középpontjába. Így ismét a biztonság volt az elsődleges.

1991-ben még csak abból a szempontból nézték, hogy a fejlett gazdaság számára miként lehet a fejlődés motorját jelentő embereket a tulajdonosi érdekek alá rendelni. A gazdaság nemzetközivé válásának egy későbbi fázisában igényelte azokat az embereket, akik már rendelkeztek nemzetközi menedzsmentgyakorlattal.

A termelés bővülése egyre nagyobb mértékben igényelt nagyszámú, jól képzett embert. Az országok felismerték, hogy lakosságuknak és nemzetgazdaságuknak akkor lesz tárgyaló képes pozíciója, ha befektet az oktatásba. Ezzel kerülhetnek az országok kínálati pozícióba. Egy későbbi szakaszban ez kerül vissza a tőkekihelyezés által kedvezményezett országok gazdasági fellendülésébe. Az UNTAD 1982/27 jelentése világosan fogalmaz. „A humán tőke központi tervezése hasonló a fizikai tőkéhez abban, hogy lehetővé teszi a távlati/jövőbeli elvárásokat. Ritkán teljesül az, hogy azok, akik a befektetést megvalósítják, azok lesznek teljes mértékben élvezői. Ez a gondolat vezet el bennünket oda, hogy a képzettek migrációja nem egyszerűsíthető le a bérek (a munkaadó oldala) és a jövedelmek (a munkavállaló oldala) térbeli különbségére csupán, hanem ennek megtérüléséhez működő gazdasági-társadalmi térre van szüksége. Ezért a szellemi potenciál elvesztése, vagy az adott országnak a globális piacba történő bekapcsolódása jelenti az igazi következményt."[85]

A társadalmi összefüggések ma is léteznek, de hogy is kapcsolódik ez a társadalmi realitásokhoz? Ehhez jelent kiindulást a képzettek térbeli mobilitási formáinak áttekintése:

- Magasan képzett tanácsadók és szakértők mozgása a fejlődő világ országaiban.
- Oktatók és önfoglalkoztatók fejlett világ felé történő áramlása.
- Transznacionális cégekkel együtt mozgó technikai személyzet, akik a termelés elindításában rövid idejű szerződéses alapon dolgoznak.
- A multikkal együtt mozgó úgynevezett telepítést végző személyzet, akik a nemzetközi menedzsment alapján uniformizálják az adott cég bárhol lévő munkáját.

84 Gastarbeiter később Fremde lett az utcán tüntetők tábláin.

85 A világban arra is példa, hogy a kiáramló szellemi erők több generációra milyen veszteséget jelentettek, pl. Jemen, de arra is, hogy miként kapcsolták be az informális csatornákon a következő képzett réteget a szellemi tevékenységbe, ezzel megállítva a végleges elszakadást, lásd India.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 151

Ha végiggondoljuk ezeket a formákat, akkor itt az irányítást végző országba egyfajta visszatérő munkáról van szó. Nemhogy veszteségről de a számos helyi tapasztalat összegzéséről, sajátos gyarapodásról van szó. Már 1990-ben a Nagy-Britanniába munkavállalási céllal érkezők között 60%-áról cégen belüli okot, áthelyezést jelentettek ki. 1984-ben az USA-ba hasonló céllal érkezők közel fele ebbe az osztályba esett. Érdekes következménye volt ennek a folyamatnak az, hogy „az ázsiai bevándorlók képzettsége magasabb volt, mint a kanadai emberek iskolázottsága" – írja Richmond (1989). A fejlett országok ezért nemhogy elzárkóztak, hanem még bátorították is a képzettek szándékait. Mivel a világon a befogadásra alkalmas és működő felszívó helyek, országok száma kevés, regionális értelemben összpontosított folyamat zajlik. A világban a képzettek kereslete határozza meg a vonzást. A lakosság általános iskolázottságának a növekedése a világ egyre több helyén biztosítja a kínálatot.

A munkaerőpiac kulcsténye zője lett a képzési működés. A XX. században annak vagyunk tanúi, hogy a nemzetközi cégek olyan nagyokká fejlődtek, hogy lazult az anyaországgal kapcsolatuk, ma már csak a stratégiai irányítás, a kutatás és fejlesztés maradt a tulajdonosországban, a személyzet létszáma sokszor akkorára nő, hogy egy kisebb ország munkaerőpiacát is meghaladja.

Ekkora réteg irányítása és hatékony működtetése költségelemzést kíván, az áthelyezésről szóló döntés számottevő rizikóval is együtt jár. A megüresedő helyekre sokszor azért nő meg az esélye a hazai munkaerővel történő feltöltésnek, mert a tőkebefektetés olyan területen történik, ahol alacsony kereseti szint van. Az áthelyezés körülményeit összehasonlítva a hazai lehetőségekkel az utóbbi mellett történik a döntés. A jelentősége ennek igazán akkor nő meg, ha a jelenség nem átmeneti jellegű.

A döntéshozók gondolkodása a termelés áthelyezésére terjed ki és feltételezik a szolgáltatások és működés nemzetközileg ismert feltételeinek meglétét. Ebben gyakran tévednek és az itt jelentkező költségek, gyakran megnövelik a termelés kihelyezésének költségét, rizikóját és ez módosító hatással jár a befektetésre is.[86] Következményeként az irányítás helyéről a termelés helyére kellett az új technológiával együtt a kiszolgáló személyzetet is vinni.

A szabad munkaerő-áramlás helyett arról beszélhetünk, hogy nyereségorientált irányítás valósul meg. A helyi munkaerő-piaci viszonyok, beleértve az érdekegyeztetést is, egyre nagyobb hányadban kerülnek a multik befolyása alá. Az állami érdekegyeztetés is arra kényszerül, hogy döntéseinek megvalósítása során a nagy foglalkoztatókkal, a mértékadó munkaerő-toborzást végző cégekkel kapcsolatban legyen. Egyes kutatók (Findlay, 1989) úgy vélik, hogy a nemzetközi cégek és az általuk használt közvetítő cégek igazgatják a szabályozókat és működésük kulcsfontosságú a migrációs folyamat alakulásában. Azzal, hogy a termelés és a szolgálta-

86 A hazai ipari parkok hálózatának létrehozása hívogató tényezőnek tűnt, de a telephelyi vizsgálódások arra a megállapításra juttatták az érdeklődök többségét, hogy ki kellene építeni a közlekedési kapcsolatot, kommunikációt, étkeztetést, menedzsmenthez szükséges dolgokat. Így mérséklődött az attraktivitása.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 152

tások észrevehetően nagy térbeli kiterjedést valósítottak meg az elmúlt évek során, kiemelten előre tolt személyzetet jelentettek a technikai, számvitelei, hirdetési, média, marketing- számítógép-szakember, akik mind közreműködnek az új technológia telepítésével együtt járó működtetésben.

Látni kell azt is, hogy az előmenetel nemcsak lehetőségeket nyit meg a mókuskerékben[87] résztvevők számára, de folyamatos képzéssel aktualizálja a munkavállaló ismereteit. Hasonlóan a történelmi céhlegények, vagy az elit korábban oly jellemző peregrinációjához. Ma már elfogadott és elismert az ismeretek frissen és versenyképesen tartásának módja, a több helyen megszerzett tapasztalat. A felhasználók érdeke egybeesett a résztvevők személyes becsvágyával és igyekezetével, ami előre vitte a folyamatot. Megfigyelhető, hogy azonos tevékenység más helyi körülmények között, az adott kulturális és a társadalmi elvárásban megvalósítva eltér, és ezzel gazdagítja adott szolgáltatás, technológia kiteljesedését.

Részben igaz az is, hogy a képzettek iránti keresletet kívülről befolyásolja a nemzetközi vállalat. Ezek arra utalnak, hogy a korábbi szociológiai és közgazdasági tényezőkkel a jelenlegi munkaerő-migráció nem magyarázható. Egyre valószínűbb, hogy ezeket a folyamatokat az intézményi és vállalat-működési gépezeten keresztül leszünk képesek megmagyarázni.

A következőkben nézzük meg mennyire érdekeltek a külföldiek abban, hogy a folyamat térben és időben kibővüljön! A telepítés helyén élők alkalmazását és előrehaladását a döntési folyamatba lassan és óvatosan végzik.[88] A stratégiai jelentőségű feladatokat saját embereiknek szánják. Az irányítás az anyaországból történik. A kezdeti időszakban a helyi kutatást és fejlesztést nem tartják meg. A helyi gazdaság versenyképessége nem motiválja őket magas technológiai szint alkalmazására, ezért minimalizálják a telepítésre szánt – gazdasági-technikai szintet. Itt valójában az jelent kihívást, hogy a helyi szabályozókat meddig lehet tágítani? Jellemző a fejlődő országokban az alkalmazott termelés magas környezeti terhelése, a munkaintenzív-fejlesztés. Ez utóbbi abban is szerepet kap, hogy technológia helyett az élő munka felhasználása magas, az alkalmazott külföldi csak a legalább szükséges technikai ismereteket közvetíti. Mindezek ellenére az is észrevehető, hogy a külföldiek által hozott nem éppen csúcstechnológia alkalmat ad számukra a megújulásra. Az anyaországban alkalmazott gépek és berendezések tele-

87 Boss 1999. július 14. száma Infarktus helyett bennszülött kunyhó címmel arról számol be, hogy a leggazdagabb országokban új divat terjed, miszerint az üzleti élet taposó malmából a menedzserek a világ eldugott helyeire vonulnak vissza, és vegyülnek le távoli kultúrák varázslatos tájaiba. Ami a legmeglepőbb, mind több nagyvállalat anyagilag is támogatja ezeket a féléves kiruccanásokat, mert azt tapasztalják, hogy visszatérésük után sokkal kreatívabbak a világot járt kollégák. Ez is a rehabilitáció és az emberierőforrás-fejlesztés egyik sajátos módja.

88 A termelés áthelyezése során a bizalom kiemelt szerepet kap. Nemcsak a cég tevékenységének belső információs kezelése, de egyáltalán, hogy a cég neve mikor és mivel kerül említésre. Például az 1999. májusi Lokheedhez kapcsolódó ajánlólevélügyet követően néhány nemzetközi cég a titkárság vezetését lecserélte hazaiakra.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 153

pítése a kevésbé fejlett területre, lehetőséget teremt a technikai vertikum megújítására. Az érdekeltségi szálak több ponton kötődnek. Ha pl. a fejlesztés nem éri el azt a szintet, hogy az adott országban „termelődő" magasan képzetteknek távlatot nyújtson, akkor a kiáramlást segíti elő. Ha a fejlesztés olyan szintet ér el, ami a magasan képzettekre gerjesztő hatást gyakorol, akkor a helyben történő felhasználást segíti elő.

A nemzetközi vállalatok személyzeti politikájához hasonló gépezet nem működik a munkaerőpiac teljes vertikumában. A folyamatban a hazai cégek sem maradnak passzív szereplők. Oktatási stratégiájukkal, területi kiegyenlítő feltételek javításával hozzájárulnak a felzárkózáshoz, a hatékony erőforrás-felhasználáshoz, mintegy várva arra a pillanatra, amikor a külföldi érdeklődés megjelenik. Lehet ez kihívás, megfelelés, és lehet egy új termelési korszak első lépése.

A felzárkózás, kapcsolódás a globális elvárásokhoz, modernizációhoz, jelentheti a helyiek számára azt is, hogy mérsékelni tudják, az úgynevezett „képesség leasinget", önállóbb döntés válhat valóra. Sokszor nem is maga a tőke megjelenése vált ki érdeklődést, hanem az ezáltal megnyíló lehetőségek. Példa erre Hongkong és Szingapúr, ahol ma már a fejlődés olyan méretű és sebességű, hogy igénylik a helyismerettel és nemzetközi gyakorlattal rendelkező embereket. A korábbi évtizedek szellemi kiáramlása helyett ma már a szellemi erőforrások cseréjéről beszélhetünk.

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy a szellemi potenciál elvesztésének bekövetkezése módosult, de nem tűnt el a migrációs politikából. A cégen belüli munkaerő-mobilitás jelentősége nem csökkent. Megfigyelhető, hogy a termelés globális kiterjedése függ a helyi humán erőforrásoktól, különösen abba van szerepe, hogy milyen technikát képes működtetni. Szüksége van a belső munkaerőpiacnak mind a nemzetközi gyakorlatra, munkastílusra, mind a képzett embereknek arra, hogy megszerzett készségeiket jól kamatoztassák. Kitűnik ebből, hogy az időzítésnek milyen szerepe van. A regionális, a globális és a személyes érdekek egyeztetésének lehetnek kedvező és kedvezőtlen konstellációi.

A háborút követő évtizedekben magas, 5-7%-os GDP-növekedés volt, ami nemcsak perspektívát adott az embereknek, de javuló életminőséget is. Egyszerre volt képes követni a mennyiségi és a minőségi javulást. A fejlődő országok lemaradása nőtt és a 70-es években már a demográfiai robbanás és az életszínvonal elmaradása motiváló tényező lett. A modern és a hagyományos modell alapján működő gazdaságok a szociális terhelésre is eltérő módon voltak képesek válaszolni. Az olajválság arra is ráirányította a figyelmet, hogy a modern gazdaság kisebb nyersanyag- és energiafelhasználással magasabb szintű hozzáadott emberi munkával működik, ami növelte a képzettek iránti irányt. A munka hozzáadott érték modelljét ez a fajta megközelítés módosította. A tőkeintenzív ágazatokban a fizetések sem maradtak állandóak, magas és hatékony elvárás érvényesült, ezek telepítési helyei a városok voltak. A városi térségekbe áramló és feltörekvő népesség a szolgáltatás köztük a magasabb szintű oktatás miatt is döntött a városi lét mellett.

Még ma is vitatható az, hogy az elmaradt vidékekre történő oktatástelepítés mennyiben lett volna motorja a fejlődésnek. Tény, hogy a rurális térségekben maradt a hagyományos ipar, az új iránt kisebb fogékonyságot mutató lakosság,

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 154

kisebb hatékonyságú munkavégzés, ami később magas és tartós munkanélküliséghez vezetett.

A 80-as években kidolgozott stratégiák törekedtek az esélyegyenlőtlenségek mérséklésére. A „gazdaság TGV"-je olyan sebességgel haladt, hogy a lemaradottak számára a cél megvalósítása egyre valószínűtlenebbnek látszott. A felzárkózás helyett a szociális biztonság kapott prioritást. A média fejlődésével az emberek egyre többet tudtak meg a nyugati világ életszínvonaláról, ami nem tudtak elfogadni. Alfred Sauvy mondta „Ha a tőke nem megy oda, ahol az emberek élnek, akkor az emberek fognak a befektetések helyére menni." A formálódó szakadék egyben azt is jelenti, hogy a globális folyamatoktól leszakadó lakosság számára elérhetetlenné, alkalmatlanná vált a fejlett társadalomban használt szolgáltatások egy része. A globális gazdaság termékeinek az is kitűzött célja, hogy minél nagyobb piacot hódítsanak meg vele. Az előállított terméket minél nagyobb hányadban használják. Egyes becslések szerint a világ 5%-a által tervezett szokásokat, termékeket kellene kövesse a fennmaradó 95%. Ez is motorja a termelés hatékonyságának és az életstílus vonzásának.

A kiemelkedő fizikai vagy szellemi képességekkel rendelkező emberek számára a határok mindig is nyitva voltak, de ezt a folyamatot többnyire agyelszívásnak és nem globális munkaerőpiacnak nevezzük. A gazdasági integráció teremti meg a bekapcsolódás lehetőségét. Azok a területek, ahol fiatal, képzett lakosság van előnyösebb helyzetben vannak, mint azok, akik öregednek. Ez is egy adalék ahhoz, hogy az integráció, a bővítés miért szükséges Nyugat-Európának. Egyre nyilvánvalóbbá válik az országok számára, hogy a foglalkoztatás, az életminőség kérdése csak országhatárokon átnyúló politikával oldható meg, ami kiterjed a társadalmi, mobilitási és oktatási kérdésekre, kezeli a szupranacionális, nemzeti és regionális együttműködés szintjeit.

Srí Lanka helyzetelemzése kapcsán 1971-ben foglalta össze az ILO a következőket, amelyek ma is akár több régióra érvényes elvek lehetnek:

- az egyetemet végzettek számára olyan megélhetést nyújtsunk, ami képességeiknek megfelelő,
- a munka világának határait az együttműködés részének kell tekinteni,
- akik felsőfokú tanulmányokat választottak motiváltnak kell lenniük a választott területen készségeik folyamatos fejlesztésére,
- a képzett ember érték legyen és gyakoroljon hatást környezetére,
- a szociális integráció támogatása,
- a növekvő szociális terhek azt várják el, hogy a képzett emberek mellett megfelelő arányú technikai és személyzeti támogatás legyen.

A nemzeteken átnyúló politika az oktatás és a képzés területére terjed ki. És lehetséges, hogy a népesedés kérdései több figyelmet szentelnek a mennyiségi, mint a minőségi kérdések elemzésének.[89]

89 IRDAC Opinion on skill shortage in Europe Brusszel 1990. R/D Advisory Committee of the CEC írja minőségi tévedéshez vezethet az, hogy azt gondoljuk a jelenlegi képzésünk elegendő számú képzett embert ad. A modern gazdaság fejlődése növekvő arányú és számú képzett embert kíván, ha ennek a faladatnak nem tudunk eleget tenni, akkor versenyképességünk a jövőben romlik.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 155

Felvetődik a kérdés, hogyan tudunk felkészülni a gyorsan változó munkaerőpiaci helyzetre? Ebben a gazdaságfejlesztő programok nyújthatnak segítséget. Az oktatás új megközelítése, rugalmas specializációja a gazdasági környezethez közelebb hozása elengedhetetlen. A munkaerő-piaci viszonyok mélyebb és közvetlen megismerése is hozzájárulhat a tudatos migrációs döntéshez. A visszatérési programok támogatása[90] és az általa közvetített információ szintén szerepet játszhat a migráció kezelésében. Ha a visszatérést saját vagy a nemzetközi tőkével együtt[91] sikerül megvalósítani, akkor ez a regionális és egyéni stabilitáshoz is hozzájárulást jelent.

Az ENSZ fejlesztési programjainak egyike[92] a TOKTEN (Transfer of Knowledge Through Expatriated Nationals) átmeneti visszatérést javasol azok számára, akik a helyi gazdaság fejlesztésében valamilyen tanácsadási lehetőséggel képesek részt venni. A visszatérők jellemző összetétele az IOM 2000. évi adatai szerint az alábbi volt:

- 16%-a tanár, mérnök-technikus,
- 15,1%,-a orvos, fogorvos,
- 14,6%-a agrár szakember,
- 10%-a gazdasági szakértő,
- 6-7%-a menedzser.

Nemzeti határokat átlépő gyakorlat kidolgozása az alacsony és a magas termékenységű országok között: „Ahol nincs remény a jobb a jövőre, ott az emberek elpusztulnak." Csak előtte még elköltöznek![93] Az igen sommás megállapításra válaszol Widgren, amikor azt fejtegeti mibe kerül nekünk a kényszermigránsok ellátása összehasonlítva a gazdaságfejlesztéssel. Abból kiindulva, hogy 70-80%-a a migránsoknak előbb-utóbb az adott országban marad, az OECD-országok és Kanada 7 milliárd körüli összeget fordít az érkezők ellátására. Ez az összeg a szervezet fejlődő világnak küldött támogatás egy nyolcadát teszi ki. Rövid távon feltételezhetően nem éri meg ebből a forrásból finanszírozni a helyi gazdaság fejlődését, de az időfaktor itt is fontos tényező. Több évtized után lehetséges – veti fel, hogy nem leszünk döntési pozícióban és tömeges beáramlással kell szembe néznünk. Csatlakoztak mások is ehhez (Papademitriu a Working Group on Migration elnöke) azzal, hogy a migrációs folyamat be- és visszaáramlási menedzsmentjét formálni kell, a legjobb gyakorlatból tanulságokat lehet levonni.

A nyugat- és kelet-európai régió között hiányzó gazdasági bilaterális együttműködés okozta az 1989 után bekövetkezett kiáramlást. Ebben új elem volt a munkanélküliség és régi tényező a jövedelmek közötti közel tízszeres eltérés. Ez utóbbi részben a szociális természetbeni ellátással kompenzált, ami a piacgazdasággal

90 Erre Widgren is felhívja a figyelmet.

91 Lásd a 70-es évek elején visszatért olasz, jugoszláv vendégmunkások esetét.

92 Solon Ardittis: The International Spectator (Rome, Institute of International Affairs 1991 January)

93 L. Emmerij 1989. (President of OECD Development centre.) One world or several, Paris p. 241–244.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 156

gyorsan eltűnő kiegyenlítő elemmé vált. Azokat fosztotta meg először ettől a támogatási formától, akiknek a leginkább szükségük volt erre.

A 90-es évek munkaerő-piaci politikája

A korábbi évtizedek gyakorlatát, gazdasági növekedését a Keynesi menedzsment határozta meg. A 60-as évek aranykora után bekövetkezett az olajválság, a versenyképesség megőrzése, az állami gondoskodás nehezedő terhe és a megnyíló világgazdasági lehetőségek új keretet teremtettek. A 90-es évtized a kétpólusú világ váratlan felbomlásával indult. A tevékeny munkaerő-piaci politika ajánlásai 1964-ben a korábbi feltételeknek megfelelően a foglalkoztatás mennyiségi növelését hirdették meg. Az 1976-ban kiadott ajánlás eltért ettől, az innovációra és a munkaerő-piaci cserékre – a korai nyugdíjazásra és a fiatalok képzésére – helyezte a hangsúlyt. Ennek megfelelően az intézményi reformokat sürgette. Több évtizeden keresztül a gazdaságnak és a szociálpolitikának a biztonságot kellett szem előtt tartani. Az új technikák és technológiák elterjedésével, pl. a COCOM-lista feloldásával, a mennyiségi elvárások hangsúlyát a minőség vette át. Az áruk terjedésének egyik gátja az volt, hogy az elaprózódó gazdasági egységek az új módszerek bevezetésére nem voltak versenyképesek. A privatizáció együtt jár olyan korábban állami tevékenységek közhasznú szervezetekben történt megjelenésével, amelyek korábban otthoni vagy hatósági környezetben működtek. Következményeként több munkahely létesült, az állami és közösségi felelősség megosztottá vált.

A világgazdaságba történt bekapcsolódással az egyes államok döntési függetlensége korlátozottá vált, a tőke- és szolgáltatásmobilitással történt harmonizálás jelentősége megnőtt. A női foglalkoztatottság növekedése egyes régiókban olyan mértéket ért el, hogy már munkaerő-tartalékokról nem is beszélhetünk. A folyamat alakulásához az is hozzájárult, hogy az oktatás és képzés a fiatal korosztályokra összpontosított.

A munka világának kutatói megfigyelték, hogy módosult a munkához való hozzáállás a fiatalabb és az idősebb korosztályoknál. A flexibilitás, az átképzés és újraképzés a gyorsan elavuló ismeretekkel az élet természetes része lett a mai 20 évesek számára. Sőt a nemzetiségi bevándorlóknak és a foglalkozásoknak sajátos viselkedési és személyiségi attitűdje lett, beleértve a munkahelyi környezetet is. Ahogy módosult a munkavégzés természete úgy változott a munkanélküliség állapota is. A szociális gondoskodás olyan mértéket ért el, hogy a munkanélkülivé válás nem okozott akkora nehézségeket, mint korábban a piacgazdaság országaiban, de nem úgy a keleti régióban.

A munkaerőpiac jelenlegi stratégiája a többi politika integrációjáról szól, és az új partnerek érdekegyeztetéséről. Kiemelt szempont a társadalom ösztönözése és a keresletek minél teljesebb kielégítése, mi több fokozása. A képzettségi előny megtartása megfelelő ember, megfelelő időben és helyen történő foglalkoztatását jelenti, ami foglalkozási és térbeli mobilitással érhető el. A szinte folyamatos munkaerő-keresés alapmotivációja az, hogy mindig van jobb, olcsóbb felhaszná-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 157

lási megoldás a piacon. A felhasználó és a vállaló cselekvő keresése ezt a célt kívánja megvalósítani.

A nemzetközi migráció bekapcsolása a helyi munkaerőpiacba lehet versenyhelyzet fokozó is. Felmerülnek következő kérdéspárok:

- Hogyan állítsuk a külső forrást a növekedésbe úgy, hogy közben nem ítélkezünk az egyenlőtlenség felett?
- Hogyan biztosítsuk a rugalmas megfeleltetést úgy, hogy ne veszítsük el a biztonságot?
- Hogyan egyeztethető össze az egyéni szükséglet a társadalmi igénnyel?

Alternatív intellektuális mobilitás

A korábbi évtizedek befogadása során tapasztalt szellemi (brain) vagy fizikai (muscle) képességek alapján történő priorizálását a jelentkező személyeknek jobb elfelejteni. Mert ezek sokszor megalázó helyzeteket teremtettek, és a befogadás ezen alapjai új összetétel irányába vitték el mozgást.[94]

Az ENSZ Népesedési Programja (UNFPA) 1993 évi jelentése szerint több mint 100 millió ember él szülőhazájától távol, ami átlagosan 2%-nak felel meg.[95] A politikai stabilitás megvalósulásával a gazdaság makroszintjén kezdődött el a harc. Az oktatás szintjének növekedése maga után vonta azt, hogy nemzetközi jártasságot szerezzenek a topemberek. Az élenjárók mobilitása történelmi idők óta létező folyamat. A mozgás annyiban követett bizonyos formákat, hogy az engedély nélküli távozók között nagyobb arányban voltak képzetlenek, mint a jogszerűen migrálók között. A technológiai fejlődés és az előrelépés feltételeiknek alakulása jobban felelős volt azért, hogy adott országból a képzettek elmentek vagy sem. Földrajzi szempontból (Logan, 1992) négy kombinációt állított fel a mozgás típusaira:

- fejlettből a fejlett régióba,
- fejlettből a kevésbé fejlettbe,
- a fejletlenek közötti,
- a fejlődőből a fejlettbe.

A társadalmi, gazdasági helyzet és a képzettség szerint az alábbi jellemzőket írja le White (1989, *21. táblázat*).

94 A volt Szovjetunióból nagy arányban érkeztek művészek, mert e befogadásnak ez volt a legkönnyebben megvalósítható csatornája.

95 A magyarországi érték 5%, de a világ több pontján az emberek még az ország határt el sem érik.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 158

21. táblázat. A nemzetközi migránsok társadalmi helyzetének jellemzői

Helyzet	Alacsony / képzetlen	Magas / képzett
Életkori és családi összetétel		
Az aktív személy életkora	Fiatal felnőtt	Eltérő korú felnőttek
Neme	Férfi	Nagyobb arányban férfiak
Családtagok	Nincsenek	Többnyire együtt
Foglalkozása		
Ágazat	Másod/tercier	Tercier/quaterner
Képzettségi szint	Alacsony	Magas
A helyi elfogadottsága	Átlag alatti	Magas
Kapcsolata korábbi munkaadójával	Nincs	Általában jelen
Eltartottak	Nem jellemző	Releváns és kritikus tényező
Társadalmi tényezők		
Tartózkodási elképzelés a megérkezéskor	Általában rövid	Eltérő, gyakran rövid
Ezután 1–5 évvel	Hosszabbítás	Többségének változatlan
Korábbi vándorláskapcsolatok	Jellemző	Általában nem
Előre nem látható események	Alacsony	Gyakran magas
Lakhatás		
Korábbi minősége	Különböző	Saját tulajdon
A korábbi lakóhely megtartása	Igen	Igen
A munkaadó lakhatás biztosító szerepe	Gyakran	Nem jellemző
Jelenlegi minősége	Bérlés	Bérlés
A célhely minőségi jellemzői	Szegény	Magas szintű

A migrációs döntés tudatossága egyéni adottságok szintjén történő erőforrás-elemzés és a célterület ismeretének az összehasonlítása alapján születik meg. A képzetlen ember ezt egy alacsonyabb fokon végzi el, kevesebb tényező összehasonlításával. Sokan osztják ezt a nézetet, de a 90-es évek fordulóján a keleti régióban a migráció sok ember számára azzal a fájdalmas tanulsággal járt együtt, hogy rájöttek nem is a jogi korlátok, hanem saját képességei jelentik a korlátot a mozgásban. A kormányok és a cégek vannak döntési pozícióban (Salt és Findlay 1988). A vállalatoknak szükségük van az alkalmas emberre, a helyi átlagos életszínvonalhoz képest azok, akik a központi tevékenységet végzik nagyobb felelősséggel tartoznak és kiegyenlítést várnak.

Végezetül szeretnék a képzettek migrációjából néhány olyan kategóriát kiemelni, ami a magas társadalmi státusúakra vonatkozik és nem gazdasági motiváción alapszik: a vallási hittérítő, a katonák, az énekesek és tanárok, az artisták és sportemberek. Találó a következő megállapítás: Amiről biztosan meg lehet ismerni az

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 159

utazót, hogy a képzetlenek sok csomaggal és alapvető cikkel mennek, míg a képzettek csak táskát visznek és ki tudja mi van benne![96]

Innováció, technológia-fejlesztési politika és terület-fejlesztési gyakorlat

Az OECD (main Science and Technology Indicators Paris 1995. Kiadvány szerint a közpénzekből finanszírozott technológiafejlesztésben az állami szerepvállalás növekszik. Módosulni látszik az a korábbi úgynevezett lineáris szerep, amely a kutatási tevékenységet csak a tudományos, magas szintű kutatóegységekben támogatta. Nem ismerte el azokat a kutató- és fejlesztőtevékenységeket, amelyek ipari vagy nem kutatásra szakosodott intézmények voltak.

Változást jelent az, hogy a korábbi nagy, vezető technológiai cégek mellett ma már az innováció kiterjed a kisebb, fő tevékenységében nem kutatásra profilorozott cégekre is, akik így képesek versenyképességüket fenntartani. Ezzel az európai kontinens nemcsak a kutatás-fejlesztési hátrányát dolgozza le más vezető nagyhatalomhoz képest, hanem közelebb kerül a piachoz, érzékeli a termékfejlesztés szükségszerűségét és fontosságát, közvetlen visszajelzést kap a piactól. Összességében ez azt jelenti, hogy a technológiai fejlesztés közelebb kerül a termelési egységhez, és szerepe megnő a helyi gazdaság fejlesztésében. Nem változik az a szemlélet, hogy az alapkutatásból nőnek ki az úgynevezett alkalmazottak, valamint a piaci kereslet számos helyen meghatározza kutatás elvárását, a prototípust teszteli a kereslettel. Tehát az egymásrautaltság a korábbiakat meghaladó mértékben erősödött.

Azzal, hogy Közép-Európa a globális gazdaság részévé vált, erősödött a technológiai gyakorlat szerepe, ennek elvárása a nemzetközi együttműködés elvi szintjéről eljutott a nemzeti és a regionális mindennapi szintre. Úgy értékelik a K+F elemzői is, hogy ez a tényező nagyobb hozzájárulást jelent gazdaság térbeli terjedéséhez, mint pl. az alacsony munkaerőköltségek. Tehát azok a régiók vannak előnyös helyzetben, amelyek képesek a technológiai haladásra kisebb humán költség szinten, vagy speciális képességekkel rendelkeznek.

Számos területen megállapítható, hogy azok a régiók szenvedték el a legnagyobb veszteséget az átmenet során, akik nem versenyképes, hanem nehézipari, kvalifikálatlan vagy betanított tevékenységet végeztek. Ha termék fejlesztése is elmaradt, akkor az további vesztes helyzetet eredményezett. Ezek a tevékenységek a technológiai változásokra is kisebb érzékenységet mutatnak, a modernizációs és innovációs hajlamuk is kisebb. Következményeként a piaci válságokból, vagy akár az átmeneti dekonjunktúrákból, válsághelyzetekből is lassabban képesek kikerülni. Az elhúzódó válság tartós károsodással jár együtt. Ez a felismerés vezette a technológiafejlesztéssel foglalkozókat arra, hogy több figyelmet fordítsanak a helyi gazdaság fejlődésének.

96 Utalva a 90-es évek elején felfedezett kiscsomagokra, amit a nukleáris kutatók magukkal vittek.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 160

A helyi gazdaság fejlődése nemcsak az ipari rendszer megerősítését szolgálná, hanem annak alkalmazkodási képességét is növelni kívánja, és arra törekszik, hogy a nagy kutatóegységek lebontható tevékenységét kihelyezze más térségekbe. A helyi fejlődés motorjává képes ezzel válni, a beszállítói rendszer számára oly fontos minőséget képes biztosítani, a nagy kutatóegységekről kihelyezi azokat a kisebb hozzájárulást jelentő tevékenységeket, amelyek a centrumok hatékonyságát még tovább növelik.

A hátrányos, gazdasági és társadalmi szempontból elmaradott térségekben kiemelt jelentősége van annak, hogy más és magasabb tevékenységi struktúrában működő egységekkel kapcsolatot teremtsen, motiválja az új típusú adminisztratív munkát, az oktatást, és a mindennapi életben az új iránti fogékonyságot, a felhasználói képességeket.

A kis létszámú, hátrányos térségben működő cégek esetében nagyobb jelentősége van annak, hogy valami külső erő indítékot adjon a fejlődésnek. További tényező, hogy ezen gazdálkodóegységekben a menedzsment is alacsony fejlettségi szinten van, nem rendelkeznek hatékony munkavégzéssel, érdekérvényesítéssel, ami az ideirányított források elmaradásában nyilvánul meg. Az innovációs igény hiánya nem teszi lehetővé számukra a közvetlen szembesülést, valamilyen új technikának az alkalmazását. A helyi elmaradás oka abban keresendő, hogy nem képesek megragadni a kínálkozó lehetőségeket, még azokat az előnyös vonásait sem képesek magasabb szintű szerveződési, érdeklődési szintre eljuttatni, amelylyel rendelkeznek.

Döntően a perifériális elhelyezkedésű, hagyományos ipari tevékenységű kis vállalatok vannak veszteségre ítélve. Ezekben a térségekben, ha felbukkan a régóta áhított nemzetközi befektető, az nem igényel különösebb beruházást és tevékenységük térben olyan mobil, hogy a piac és a piac értékelésére gyorsan reagálnak. Pár éves, vagy annál rövidebb idő után tovább haladnak, követve a profitszerzés szigorú útját. Magyarországon is megfigyelhető azoknak a textil, ruházati és manipulatív, nem stratégiai jelentőségű termelésnek és terméknek a gyors áthaladása, ami a környező országok piaci igényét elégíti ki, pl. Kinder tojás, kozmetikaicikk-gyártás.

Az országos politikának fel kell vállalnia azt, hogy eljuttatja az innováció elemi részét a helyi és kisméretű gazdálkodóegységekhez abból a célból, hogy a rövid vagy hosszabb idő alatt bekövetkező leszakadást megakadályozza. A kapcsolódások, a hálózatok szerepe ezzel, mint közvetítési lánc több irányba értékelődött fel. A kétirányú közvetítés hozzájárulást jelent a dialógus kialakulásához, a megalapozott konszenzushoz.

Egy másik gondolat az, hogy a nagy kutató- és fejlesztőhelyek nem perifériális elhelyezkedésűek, odatelepülnek, ahol kedvező döntési, kommunikációs lehetőségek vannak, mert itt jutnak hozzá a feltételekhez és képesek felkelteni az érdeklődést, hatást gyakorolni forrásokra. Lobbival, magas szintű politikával történő kapcsolattartás során képesek új partnereket, más irányú alkalmazást is találni.

Az elmaradott régiókba irányuló telepítés során képesek ugyan a költségeket csökkenteni, ezzel átmeneti előnyhöz jutni, de előfordul, hogy ezzel egy lefelé irányuló spirálba kerülnek. Előfordul, hogy a csökkentésnek és a befektetés megőr-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 161

zésének ez az útja csak átmeneti előnyt jelent. Ajánlatosabb az innovációs kapacitásokat úgy megőrizni, hogy a régió lassú felemelkedését indítsák el, fogadó készséget tegyék alkalmassá, alakítsanak ki aktív kínálatot, és kapcsolják be a piaci hálózatba.

A kutatási tevékenység térbeli szétáramlása, az ismeretek és alkalmazások eljuttatása a mindennapi életbe, nemcsak a gazdaságra, de az oktatásra, a szolgáltatásokra is hatással volt. Ez az úgynevezett interaktív modell már nemcsak egyirányú, nem az általa képzett eredményeket juttatja el a felhasználóhoz, hanem az alkalmazó által felvetett feladatokra is igyekszik megoldást találni. Ez a cselekvési modell, törekszik az ismeretek befogadóképességének növelésére, felkelti az igényt az ismeretek folyamatos követésére, a megújítására, és ezzel egy változó környezetet alakít ki. Az abszorbeáló környezet alkalmas arra is, hogy megnyissa a kutatói tevékenység új periódusát, a tanulva csinálni elvárását erősíti, és állandó adaptációt biztosít.

Így a technológiai fejlesztés fontos szereplője és eszköze lehet a közösségi beavatkozásnak, alkalmassá teheti a gazdaság és a társadalom legtöbb rétegét az érdekérvényesítésre.

Az országos szintű politikai elvekbe számos regionális aspektust képes beépíteni. Kiemelendő ezek közül is azok a kutatási és fejlesztési tevékenységet támogató intézményi hátterek, amelyek kiépítése, működtetése a munkalehetőségek helybeni fellendülését jelentheti. Az oktatás-, kutatás- és technológiai fejlődés terén nemcsak az intézményi képzésben résztvevők, de ennél szélesebb rétegek érdeklődését képes felkelteni, bekapcsolni és dialógust kezdeni.

A K+F területe olyan, ami más érdekeltségeket is idevonz. A helyi képviselők adókedvezményekkel, infrastruktúra, hely biztosításával vagy a piaci érdeklődés előretekintésével, a bürokrácia mérséklésével, a beszállítói kínálat növelésével, általános szolgáltatásfejlesztéssel képesek a kínálat megőrzésére. A meginduló érdeklődés mindig újabb kapcsolatokat tud kiépíteni, és számos helyi kezdeményezést más értékelésbe helyezni.

A közösségi és a magán érdeklődés összefonódása, PPP a szabályozásban, az elfogadásban, a terület-használati elemek funkcionális átsorolásában képes olyan új elemeket hozni, ami más térséggel összehasonlítva kedvezőbbé teszik. Eddig a déleurópai országokban találhattunk példát arra, hogy az említett körülményeket értékelve arra következtetésre jutott valamilyen kutatási tevékenység, hogy új technológiai központot vagy technotranszfer helyet épít ki. Ezek mögött hosszú távú stabilitási, piac-értékelési szempontok húzódnak meg vagy az, hogy befektetéseik nagyarányú központi támogatást élvezhetnek.

A technológiai fejlesztés politikája számos ponton rokonságot mutat a területi politikával. A döntések helyhez kötése, a partnerség elve mind olyanok, amelyek korábban is jellemzőek voltak technológiai fejlesztésre. Az anyaországot mindig is élesen érintette az, hogy miként képes megőrizni irányító, stratégiafejlesztő szerepét. Ez arra motiválta, hogy állandóan új elemeket hozzon a gyakorlatba, kihelyezze a tevékenységének rutinná vált részeit más kis költséggel, de megbízhatóan működtethető régióba. A regionális innovációs kapacitás fejlesztésének alapvetően három eleme emelhető ki:

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 162

- igénykeltés az innovációs szolgáltatásokra, know-how alkalmazásokra, a kockázati tőke érdeklődésének ideirányítása, az alapvető szakmai képzések elvárt szintű fejlesztése, tréningek intézményi hátterének biztosítása,
- a kis- és középnagyságú vállalatok innovációs fejlesztése,
- a külső erőforrások ideirányítása, felhasználása, érdeklődés felkeltése arra, hogy a régió adottságait piacképes termékké formáljuk.

Ennek kibontakozásához szükség van:

- hosszú távú regionális és országos szintű innovációs rendszer működtetésére,
- a hagyományos tevékenységek felszámolására, és a kis cégek menedzsmenttámogatására,
- a hiányzó tevékenységek vagy termékek importjának megszervezésére,
- a környezet befogadóképességének növelésére.

Az innováció fejlesztése hosszú és tartós folyamat, eredményei lassan mutatkoznak meg, akkor válik folyamatos igénnyé, ha tudatos cselekvés részeként valósul meg, beépül az értékrendbe. A tapasztalatok szerint különösen lassú a környezeti elvárások beépülése, a meglévő feltételek megőrzése. Szükség van a tudomány, az oktatás és az ipari tevékenység innovációs formálására, a termékek és a termelés egészének minőségbiztosítására, az innováció politikai koordinációjára, a technológia pozitív irányú felértékelődésére. A legtöbb kelet-európai ország eljutott oda, hogy ezeket felismerte, de a vállalatok bizonytalansága, eszköztelensége ennek megvalósítási korlátot szab. Valamint, ha a nagy technológiai háttérrel dolgozó vállalatok nem igénylik ezeket a beszállítókat, nem mozdul el a folyamat.

Összegezve tehát, a hazai gazdaság és területi politika számára alapvető jelentőségű, hogy idetelepüljön a magas technológiát és a folyamatos megújulást jelentő nemzetközi vállalat, használja a helyi ipart, terjessze ki azt az innovációs igényt, ami a társadalom minden területén megjelenik. A beszállítás egy olyan kötődést jelent a résztvevők számára, ami közvetíti a globális piac nemzetközi elvárását. A kisvállalkozások, amelyek egyre nagyobb hányadban nemcsak a gazdasági környezetet, de a régió életminőségét is meghatározzák erre a lépésre önmagukban nem képesek. A társadalmi innováció megvalósulása és annak folyamatos igénye a fejlődésre biztosítja az ott élők számára a leszakadás megakadályozását. Így helyben élve is részévé válhatnak a versenyképes világnak, generációk képességfejlődését biztosíthatják. Az innováció a hatékony mindennapi élet feltétele, a környezeti terhelés csökkentésének, a jólét és az ökológiai összhang megteremtésének az eszköze.

3.8.2. Az unió nomádjai

Mészáros Antónia 2006-ban kiadott könyvéből, a következőkben olyan mondatokat emeltem ki, amelyek a nemzetközi migráció során rendszeresen fellépő feszültségekre, félelmekre, helyzetekre, akár megoldásokra utalnak.

„Tudomásul kell vennünk, az angol munkavállalók bizonyos feladatokat már egyszerűen nem hajlandók elvégezni, és ezt meg is engedhetik maguknak. Miért

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 163

is akarna valaki a futószalag mellett állni, amikor a hasonló képzetséggel, ugyanennyi vagy akár több pénzért irodai munkát is kaphatna." 12. o.

„Megéri (mondja egy nehézgépszerelő) és ebből is látszik, hogy milyen nehéz bizonyos szakmákra Angliában képzett embert találni. Próbálunk felvenni gyakornokokat, de a fiatalok manapság már nem választják az ilyen pályákat. Senki nem akar koszban, hidegben, naponta hosszú órákat dolgozni, ha egyszer az nem muszáj. Eddig többet költöttünk otthon az eredménytelen álláshirdetésekre, mint amennyibe nekünk a munkások idehozatala Lengyelországból került." 12. o.

„A külföldi munkakeresés legjobb és feltétlenül legmegbízhatóbb módja az, ha valaki még otthon indítja el a keresést. Aki ugyanis idejön, annak már itt a munkaadót felhívni, vagy a munkát keresőnek visszahívható telefonszámot meghagyni nem könnyű feladat. És a megtárgyalandó részletek telefonon sem bizonyultak egyszerű feladatnak." 13. o.

„Az egykori hentes, az átalakulást követően, otthon még minőségellenőrnek sem ment el, az élelmiszer-ipari vállalat zöldség-gyümölcs osztályára. Ő még csak tudott új munkát, de a családja nem volt képes az ország másik részéből utána költözni, ezzel elindult a család életének felbomlása, konfliktus konfliktust követett." 23. o.

„Az álláskeresés során, hamarosan rájöttek, hogy nyomtatott önéletrajz nélkül alig jutnak valamire, ezért egy helyi internetkávézóba mentek, ott megírták és kinyomtatták az önéletrajzukat. Baj volt az is, hogy otthonról sem hozták el azt, amire szükség lett volna; referencialevél, a szakmai képesítésről szóló okmányok és azok hiteles fordítása. Senki nem számított arra, hogy ezt mind helyben kell beszerezniük. Ezt csak követte a bejelentett lakcím hiánya, ami azért is volt nehéz, mert ahol be tudtak volna jelentkezni, az jóval magasabb bérleti díjjal volt beköltözhető és több hónapi kaucióra sem gondoltak mielőtt elindultak. Ebből következett a társadalombiztosítási azonosítószám elérhetetlensége. Az itteni bürokráciából csak annyira voltak felkészülve, mint a Neandervölgyi ember. A helyzet ahhoz volt hasonlítható, mint amikor a szomszéd meghív, és közben megfeledkezne az odabent grasszáló harapós kutyájáról." 27. o.

„Átmenetileg a jótékonysági szervezetek ellátták a keletről érkezetteket is, de a hirtelen megnövekedett számú „éhezővel" nem tudtak lépést tartani. Egyesek azt is mondták, hogy hagyják őket éhezni, akkor talán hamarabb hazamennek." 34. o.

„Vigyázat átverés címmel indult a kelet-európaiak érkezésének helyén a játszma. A kerítők »eredményes« munkája azzal volt összefüggésben, hogy a honfitársakat éppen a megérkezés izgalmában »ragadták kézen«, és ajánlották fel honfitársi segítségüket, majd gyorsan mindenükből kifosztották őket. Mert valaki az idegenben anyanyelvükön szólította meg őket, vaktában követték." 38. o.

„A játszma tartósan megesett velük, egészen addig, amíg mindenükből kifosztották és véglegesen földönfutóvá tették őket anyagilag és lelkiekben is. Egyfajta modern kori rabszolgaság, ami szervezett bűnözés formájában történt. Míg az ázsiaiakra jellemző volt annak átérzése, hogy a megérkezés és beilleszkedés milyen nehézségekkel jár együtt, ezért nemcsak saját nemzetiségükkel, de másokkal is segítőkészek voltak, ugyanez nem mondható el, pl. a lengyel kolóniáról." 55. o.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 164

„A külföldre történő munkaközvetítésért tilos bármilyen pénzt kérni. Az ezzel foglalkozó személyek gondoskodtak arról is, hogy kibújva eme jogszabály alól, más szolgáltatásokért kérjenek pénzt. Voltak, akik ezzel nem törődtek, de voltak olyanok is, akik áliskolát működtettek, és hivatalosan diákvízummal indultak útnak, de valójában munkát végeztek. Számos iroda csak részfeladatokra létesült, mint pl. látva a keleti munkavállalók gyenge angolnyelv-tudását és abban kínálta szolgáltatását, hogy ezeken a kezdeti nehézségeiken átsegíti őket. A jelentkezők nagy száma és a továbbadott információ fellendítette az üzletet. Különösen ügyeltek arra, hogy bizalmat keltő kinézetűek üljenek a szolgáltatást végzők oldalán." 57. o.

„Az egykori bevándorlók maguk is üzemeltettek néhány munkaközvetítő irodát, de a legjobban azok a spontán „emberpiacok" működtek, amelyek valamilyen bolt, sarok stb. köré szerveződtek. Növekvő számban álldogáltak itt napestig, hátha lesz valamilyen munkalehetőség. A nagy bevásárlóközpontok, sokszor csak késő délután közölték friss zöldség-gyümölcs igényüket a kereskedőkkel, és aki reggel reményt vesztett volt, az esetleg délután szerencsésebb lett, s felvették zöldségtisztogatónak. Egyesek persze azt is jól tudták, hogy lehet több bőrt is lehúzni az ilyen mindenre elszánt és semmiről sem tudó munkát keresőkről." 96. o.

„Az a legjobb, ha az ember fogja a pénzt amit itt keresett, és otthon költi el. Itt mindenünk megvan, de mégis hiányzik valami." 131. o.

„Régebben volt dolgom angol munkaerő-közvetítővel is, de sajnos a helyiek nagyon rosszul állnak hozzá az alacsonyabban fizetett munkához. Tapasztalataim szerint sokan elégedetlenek, az ügyfeleim se voltak velük elégedettek, – magyarázta Harry, aki maga született angol volt. A hazai dolgozók gyakran reggelente késtek, a szüneteket elhúzták, lassan járt a kezük, és az soha se volt biztos, hogy egyáltalán bejönnek-e a munkaidőre. Ehhez képest felüdülés olyanokat közvetíteni, akik maguk is dolgozni akarnak. Most minden jobban működik, az emberek elégedettek, és a vezetés feje se kell, hogy fájjon." 163. o.

„2005-ben 345 410 bevándorló volt számbavéve a 8 csatlakozott országból és ennek töredéke volt magyar, 10345 fő. Több mint ötszáz orvos regisztrálta magát a csatlakozás óta a Brit Orvosi Kamaránál." 165. o.

„A szemét munkát eddig alig akarta valaki elvállalni. Most a keletről érkező munkavállalók még a helyi munka árát is lenyomták. Így a kétkezi munka, a helyiek bosszúságára, még kevesebbet ért." 171. o.

„Az angolok már lusták ezért szükség van a munkánkra. De az még jobb lenne nekik, ha képzett embereket alkalmaznának, mert így mindenféle menekült, bűnöző idejön, és a romló összetétellel szép lassan lehúzzák magát az országot is." 176. o.

„Annyira más itt, mint ahogy azt otthon megszoktam. Az elmúlt években otthon, a munkahelyemen kívül a családomra is alig jutott időm, hogy magamat képezzem egyáltalán se időm, se pénzem nem volt. Most annyi mindennel tudok foglalkozni, egyáltalán nem kell a pénzre gondolnom, jól érzem magam és lassan minden jóra fordul, megváltozik az életem." 211. o.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 165

„Az angol cégeknek annyira bejött a „lengyel megoldás", hogy közvetlenül verbuváltak Varsóból. Elismerték, hogy otthonról nem tudtak volna ilyen hamar és ennyi munkást felhajtani. És maguk a munkások is azt mondták, az európai uniós csatlakozás legnagyobb jó tétemény az volt, ami velünk megtörtént." 245. o.

„Eszter esete azt mutatja, hogy akik jó képességekkel érkeztek, azok azt már itt jobban tudták hasznosítani. Ehhez járult az is, hogy ők jó adaptációs lehetőségekkel rendelkeztek. Azonnal felismerték a lehetőséget, maguk is sokat tettek annak érdekében, hogy beiratkozzanak képzésekre és tudatosan éltek. Ő elmondhatja, hogy jókor és jó helyen volt." 272. o.

„Nekem az a fontos, hogy megbízható emberek legyenek, segítsék a vállalkozásomat, nekem mindenki ugyanannyi, és én mindenkinek megfizetem a járandóságát." 284. o.

„Már csak ezért is jó, hogy elmentem, mert otthon soha se láttam volna azt, mekkora baj van a magyar egészségügyben. …Szerintem, aki tud menjen külföldre. Nem ígérhetek más csak azt, hogy ha mégis hazamegyünk, akkor etikai és erkölcsi alapokra helyezzük az orvoslást. Ugyan ki akar otthon beállni abba a sorba, ami nemcsak méltatlan fizetést ad, de a munkahelyi hierarchia is azt várja, hogy megöregedj és akkor már te is operálhatsz." 301. o.

„Szakmai szempontból érdemes eljönni, mert mégiscsak London a pénzügyi világ központja, és amit itt megtanul az ember, azt máshol kamatoztathatja. Az is igaz, hogy ebben az embertelen tempóban csak pár évig képes az ember élni." 304. o.

„Nekünk, bevándorlóknak arra is érdemes figyelni, hogy ne csak magunk tanuljuk más kultúráját, hanem mi magunk is terjesszük a mienket, mert különben rövid időn belül azt vesszük észre, hogy lenéznek bennünket." 309. o.

„Magyarnak szeretném nevelni a gyermekeimet, mert ma már látható, hogy magyarság nem akadály. De felelősek vagyunk azért, hogy gyermekeinket úgy neveljük, hogy alkalmasak legyenek felnőttkorukban a kozmopolita életformára." 323. o.

„Az egyik magasan képzett interjúalany, négy fázisra osztotta a külföldi létet. Az első időszakban mindenki lelkes, élvezi az új környezetet, a kellemes létet, néhány hónappal később a depresszió időszaka következik, nem találja magát otthon, majd kezdenek kötődni az új helyhez, kapcsolatokat építenek ki és kiismerik a várost. Végül a bevándorló rájön, bármennyire is kellemes és hatékony itt élni, mégis nem alakul ki közös kulturális tér, olyan ahol az emberek félszavakból is megértik egymást. Munkát cseréljen az, aki hazát cserél vagy fordítva hazát cseréljen az, aki munkát cserélne?" 325. o.

Azokban az országokban, ahol nagyarányú a két mutató közötti eltérés, következtethetünk a szocializációs szakadékra. A mutatók abszolút étéke azt mutatja, hogy a fejlődő országokban rövid ideig élnek és a szocializációs eltérés sokszor az AIDS-szel hozható összefüggésbe. Az egyes országokban különösen sokat magyaráz meg a nemek szerinti értékek alakulása.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 166

3.8.3. Készségek és kulcskompetenciák[97]

A migráció egyik alapelve az, hogy a képességek jelentik a mozgásra az érvényes jegyet. Ezért fontosnak tartom, hogy erről a következőkben néhány szót szóljunk.

A humán erőforrás fejlesztése általában azt jelenti, hogy a képességek, készségek, és az ismeretek egy fajta többlete valósul meg. Ennek egyik leggyorsabban elérhető formája a más országokban eltöltött idő. Mivel a termelés és az üzleti élet globális térhódításában, a hatékonyságban kulcskérdésévé vált a humán erőforrás, ezért ennek fejlesztése is kiemelt jelentőségű lett. A szükségszerűséget tovább fokozta az a tény, ahogy felgyorsult a technológiai fejlődés, ami a felhasznált, a beépített munkaerővel szemben folyamatosan új elvárásokat fogalmazott meg. A kutatás, és különösen a pénztőke, a Föld egyik sarkából a másokba gyorsan áthelyezhető. Az ember nem pénz, ami átutalható lenne. Lásd a történelmi mondást: „Mi munkaerőt kértünk és emberek érkeztek." Tehát hosszú időre van szükség, amíg az alkalmazható munkaerő létrejön, ezért a befektetők a termelés térbeli áthelyezése során a szakismeretre fokozottan építenek.

De mit is nevezünk humán képességnek? A migrációs stratégiaalkotás során gyakorta találkozunk azzal, hogy a képzettséggel rendelkezőket kedvezőbb elbírásában részesítik, és akadálytalanul juthatnak be az egyes országokba. Itt a végzettségre alapulnak a befogadási csatornák megfogalmazásai, feltételezhetően azért is, mert ezeket könnyebb tényszerűen igazolni. Azt tapasztaljuk, pl. a magasan képzettek befogadása során, hogy a nemzetközi jártasság, a képezhetőség, a készségek, hasonlóan pozitív körülményként kerülnek elbírálásra. A nemzetközi vállalatoknál az olyan személyek, akik a számukra szükséges feladatok elvégzésére alkalmasak – jártasságuk sok esetben nem is bizonyítványokkal igazolt, hanem a korábban elvégzett munka – a megvalósított projekt alapján kerülnek felvételre, és jutnak munkához, tartózkodáshoz. Tehát a formális oktatás mellett, a szocializációval megszerezhető informális ismeretszerzésnek a szerepe is meghatározó. Ezzel azt szerettem volna hangsúlyozni, hogy az intézményes iskolai végzettség mellett, a tapasztalatnak, a képességeknek, a képezhetőségnek és készségeknek a jelentősége megnőtt. Ezt látjuk akkor pl. amikor az egyetemekről toboroznak friss diplomásokat, akik egyes esetben igen eltérő végzettséggel rendelkeznek, de az interjú során éppen ezekben a készségekben mutattak alkalmasságot. A nemzetközi környezetben, ami nem feltétlenül jelenti egy másik országban történő foglalkoztatást, ezek a képességek kerülnek értékelésre.

Az Európai Bizottság 2001-ben hozta nyilvánosságra azt az állásfoglalását, ami meghatározza a kulcskompetenciákat.[98] Ezek közé az alábbiakat sorolja:

97 Készségek és a migráció címmel készült (COST A2 projekt keretében, koordinátor Rédei M. 1995.) tanulmány arról, hogy a képességek miként befolyásolják a térbeli mobilitást.

98 Kulcskompetenciáknak azokat tekintik, amelyek lehetővé teszik az egyes emberek számára a szükséges, hasznos, és sikeres beilleszkedést, továbbá feltételét jelentik a változtatásokhoz történő alkalmazkodásnak, az önálló, céltudatos megújulásnak.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 167

- anyanyelvi és idegen nyelvi kommunikáció,
- természettudományos alapismeretek, de mint a részletekből kiderül ez többnyire a természettudományos gondolkodást jelenti,
- képezhetőség, a tudás transzferálhatósága, alkalmazkodóképesség, a környezetből felszedhető jártasság iránti tudatosság,
- új iránti fogékonyság és vállalkozói kezdeményezői képesség,
- ICT/információs és kommunikációs technológiai felhasználói alkalmazás a nemzetközi normák szerint (lásd MBA-képzéseket).

A nemzetközi gyakorlatban nemcsak a migrációs stratégiák kidolgozása során, vagy a munkaerőpiacon vetődnek fel ezek a kérdések. Szükség van ezen jelzőszámok pontosítására annak érdekében, hogy a humán erőforrás területén növekvő jelentőségű HEFOP/humánerőforrás-fejlesztési operatív programokba egyértelmű pályázati kiírások szülessenek, és a megvalósított munkáról egységes eredményindikátorokkal legyenek értékelve. Továbbá ezek a kulcskompetenciák nem azonosak az úgynevezett generikus készségekkel, amelyek az egész életen át történő tanulás folyamatát segítik elő. Ezek az írás, olvasás, társalgás, problémamegoldás, tolerancia, kreativitás, teammunka.

A készségek és a migráció összefüggésében a következő indikátorokat említjük:

- foglalkozási mobilitás,
- a foglalkoztatás iskolai végzettség szerint,
- munkanélküliségi ráták,
- az iskolái oktatásból lemorzsolódók aránya,
- a felnőttek képzési részvételi arányai,
- a munkaképes korú lakosság számának alakulása,
- földrajzi mobilitás,
- lakásmobilitás,
- nemzetközi tanulás,

A kulcskompetenciákat három csoportba sorolják, úgy mint az önálló cselekvésre vonatkozó kezdeményezés, a tárgyi kultúra interaktív használata és együttműködési készség másokkal. A kulcskompetenciákat fontos fejleszteni, mind az egyes embereknek, mind a társadalomnak. A személyes elégedettség – kulturális tőke, tevékeny élet, társadalmi tőke, foglalkoztatás – emberi tőke vonatkozásában.

Az alapkészségek a foglalkoztatás előfeltételét jelentik. Idesorolható az információs és módszertani alkalmazás, kommunikációs készség, technikai és tanulási készségek, amelyek:

- a tanulásképességet fejleszti, növeli a transzferáló szerepet, kitörési pont, humántőke-fejlesztés leggyorsabb csatornája,
- korai életkorban karrierépítés, a szellemi tőkebefektetést mielőbb visszanyerni,
- a több földrajzi helyen szerzett jártasságnak és tapasztalatnak munkaerő-piaci értéke nő,
- kozmopolita szellemiségű lesz,
- hosszú távú kapcsolatokat épít ki, kapcsolati tőke,
- kérdés, hogy a külföldi tanulást mennyiben követi letelepedés.

A felsőfokú tanulmányok finanszírozása, már állami és üzleti finanszírozásban történik, mert az ide már eljutó diák számos kiválasztáson ment keresztül. De ad-

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 168

dig egyéni-családi befektetés szükséges. A tudás alapú gazdaságnak a humán erőforrás alapvető kitörési pontját jelenti. Egyes esetekben a szakembert könnyebb mobilizálni, mint a termelést, más esetekben a termelés megy a szakismeret helyére. De azt is fontos tudni, hogy a magasan képzett emberek ezt a technológiai gyakorlatot, fejlesztői képességet magukkal viszik. Ezért a vállalatnál megtartásuk, vagy a vállalaton belüli áthelyezésük kiemelt stratégiai kérdés.

A nemzetközi gazdaság működése igényli az adott ország képzett embereit, de az áthelyezés során, nemcsak a technológiát, de viszi magával a számára elengedhetetlenül szükséges már gyakorlott irányító személyzetet is. A külföldi tőkebefektetés így mindig szoros kapcsolatban áll a hazai munkaerővel, lehet arra kedvező és kedvezőtlen hatású.

3.8.4. A migráns munkavállalók szociális biztonságának szabályozása az Európai Unióban

Az Európai Unióban a szociális biztonsági és ezen belül a társadalom-biztosítási rendszerek nem tartoznak a harmonizáció alá. Minden tagállam teljesen szabadon dönti el, hogy milyen járulékokért, befizetett adókért, milyen ellátásokat nyújt az állampolgárainak. A szociális biztonság területén lévő koordinációs szabályok ismerete azonban fontos azoknak a munkáltatóknak, akik – csatlakozásukat követően – tagállami alkalmazottat kívánnak foglalkoztatni, illetve munkavállalójukat egy másik tagállam területére kívánják kiküldeni, továbbá mindazon biztosítottaknak, akik turistaként egy másik tagállamban tartózkodnak és balesetük, vagy megbetegedésük miatt sürgősségi orvosi ellátást kívánnak igénybe venni.

A szociális biztonság koordinációja az Európai Unióban

Az Európai Unió céljaként megfogalmazott négy szabadságelvet – az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlása – az alapító szerződés tartalmazza. A római szerződés úgy fogalmaz, hogy „a dolgozóknak és az önálló vállalkozóknak, valamint a családtagjaiknak biztosított mozgás sokat veszítene hatásából, ha e jogok gyakorlása közben ezeknek a személyeknek kockáztatniuk kellene a szociális biztonsági ellátásaikat.” A dolgozó azzal, hogy egy másik tagállamban vállal munkát – külön szabályozás nélkül – hátrányosabb helyzetbe kerül, mint az, aki megszakítás nélkül egy ország társadalom-biztosítási rendszeréhez tartozik. A másik országban munkát vállaló személyt többféle hátrány is érheti. Az új munkahelye szerinti országban bizonyos ellátások megszerzéséhez bizonyos várakozási idő leteltével juthat csak hozzá, vagy két országban kell járulékokat fizetnie, vagy éppen ellenkezőleg egyik országban sem terjed ki rá a szociális biztonsági ellátásokat biztosító járulék-fizetési kötelezettség. Védelem nélkül marad az a dolgozó, aki egy olyan tagállamban dolgozik, amelyben a társadalom-biztosítási rendszer az állandó lakóhellyel rendelkezőkre terjed ki és olyan államban él, melynek társadalom-biztosítási rendszere az adott országban munkát vállalókat

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 169

öleli fel. Kettős védelmet az eredményez, ha valaki egy olyan államban dolgozik, amelynek társadalom-biztosítási rendszere minden foglalkoztatottra kiterjed és olyan államban él, melyben a társadalombiztosítás az állandó lakóhellyel rendelkezőket öleli fel. Az országhatárokat átlépő – migráns foglalkoztatásának, a nemzeti szabályokra tekintettel, további két következménye lehet a szociális biztonság területén. Egyrészt lehet, hogy megszakad a korábbi munkahelye szerinti országban lévő szociális biztonsági jogviszonya, másrészt, hogy abban az országban kell járulékokat fizetnie, melyben csak rövidebb időt szándékozik eltölteni és így esélye sem lesz az ellátások igénybevételére.

A harmonizáció helyett a szociális biztonság területén a koordináció elve érvényesül. Ennek megértéséhez a szociális biztonságot koordináló két elv megismerésére van szükség.

A szociális védelem (social protection) a legszélesebb értelemben használt fogalom, amely felölel minden olyan juttatást, amelyet a személy az adott tagállamban alanyi jogon, járulékfizetésére, vagy szociális helyzetére tekintettel megkaphat. Ezen belül megkülönböztetünk szociális biztonsági ellátásokat, valamint a szociális segítségnyújtáshoz kapcsolódó ellátásokat.

A szociális biztonsági (social security) ellátások az aktív gazdasági tevékenységet folytató személyek meghatározott kockázatok elleni védelmét szolgáló ellátásokat foglalja össze. Maga a kifejezés nem tartalmaz utalást a hatálya alá sorolt ellátások finanszírozására, a szervezeti rendszerre vonatkozóan, hanem gyűjtőmeghatározásként szerepel, amely alá az egyes országok besorolhatják – egymástól jelentősen eltérő – ellátásaikat. A szociális biztonsági ellátásoknak tehát meghatározó jellemzője, hogy a keresőtevékenységhez, a gazdasági aktivitáshoz kapcsolódnak. A szociális biztonsági ellátások célja az, hogy a keresőtevékenységet folytató személyek – meghatározott járulék, adó befizetése alapján – családtagjaikkal együtt „védelemben" részesülnek meghatározott „kockázati tényezők" ellen. A nemzetközi gyakorlat a következő kockázati tényezőket emeli ki: betegség, anyaság, rokkantság, munkahelyi baleset és foglalkozási megbetegedés, öregség, a családfenntartó halála, munkanélküliség, gyermekekről történő gondoskodás. A szociális biztonsági ellátások esetében tehát alapvetően „hozzájárulás" – akár adó formájában is –, járulékfizetés befizetésével megszerzett jogosultságokról van szó. Ennek a szerzett jogosultságnak része, hogy a szociális biztonsági ellátásokat meghatározott esetekben a jogosult és családtagjai akkor is megkaphatják, ha nem a teherviselő országában tartózkodnak.

A szociális védelmen belül a másik csoportba a szociális segélyezés (social asistance) tartozik. Ezek olyan rászorultsági alapon nyújtott ellátások, melyek alapvetően egy hatóság diszkrecionális döntésén alapulnak és a szegénységhez, illetve a nélkülözéshez kapcsolódnak.

A koordinációs rendeletek

A szabályozási rendeletek, közvetlen alkalmazása a tagállamokra nézve kötelező és elsőbbséget élveznek a belső joggal szemben a jogalkalmazás során. Ugyanakkor, még egyszer hangsúlyozni kell, hogy a szabályozás nem harmonizáció, tehát

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 170

az ellátórendszerek milyensége területén a nemzeti szuverenitást érintetlenül hagyja. Az európai közösségi jogi szabályozás olyan eszközöket teremt, amelyekkel két vagy több tagállam szociális biztonsági rendszerei között a kapcsolat létrehozható a jogosultságok megállapítása és az ellátások biztosítása érdekében.

A rendeletekhez meglehetősen nagyszámú formanyomtatvány tartozik. Az ellátások igényléséhez, illetve a jogosultságok igazolására minden tagállamban azonos formájú és tartalmú nyomtatványt kell használni. Ez a helyzet már számos migránsnál kitöltési gondokat okoz.

A koordináció négy alapelvre épül.

Egy ország jogrendszerének az alkalmazása: csak egy ország jogrendszere vonatkozik a dolgozóra, mégpedig – fő szabályként – azé az országé, ahol dolgozik – függetlenül attól, hogy hol van az állandó lakhelye – (Lex loci laboris). Ennek az alapelvnek az érvényesülése biztosítja egyrészt az ellátások átfedésének megakadályozását, másrészt annak a lehetőségnek a kizárását, hogy a polgár egyik tagállamtól se részesüljön ellátásban.

Azonos elbírálás, a nemzeti hovatartozástól független egyenlő bánásmód: az Európai Unió bármely tagállamának dolgozói azonos elbánásban részesülnek az adott ország saját állampolgáraival.

Szerzett jogok megtartása: ami azt jelenti, hogy az egyik tagállamban szerzett jogokat a polgár magával viheti a másik tagállamba.

Biztosítási idők számítása a különböző tagállamokban szerzett jogosultsági idők összegzésével kerül megállapításra.

Az eredetileg kizárólag a munkavállalókra vonatkozó rendelet személyi hatálya fokozatosan bővült, azokra a munkavállalókra, önálló vállalkozókra (self-employed) akik, egy vagy több tagállam jogszabályainak a hatálya alá tartoznak, pl. nyugdíjasok, hontalanok, menekültek, továbbá ezek családtagjaira és hátramaradott hozzátartozóira. Fontos hangsúlyozni, hogy a rendeletek közvetlenül csak az EU-tagállambeliekre vonatkoznak, a harmadik ország állampolgára csak közvetetten, tehát csak, mint egy biztosított EU-állampolgár hozzátartozója szerezhet jogosultságokat, saját jogán nem. Az önálló vállalkozó fogalmakat szélesen kell értelmezni, idesorolhatók a tanulók, a köztisztviselők.

A rendelet tárgyi hatálya csak a szociális biztonsági ellátásokra, mint a betegséggel, anyasággal, öregséggel, rokkantsággal, hátramaradottakkal, munkahelyi balesetekkel, foglalkozási megbetegedésekkel, munkanélküliséggel kapcsolatos ellátásokra terjed ki.

Az általános szabály értelmében a dolgozó annak az egyetlen országnak a biztosítási rendszeréhez tartozik, amelyben dolgozik:

- akit valamely tagállam területén foglalkoztatnak, az azon ország jogszabályai alá tartozik, ahol e foglalkoztatás történik,
- aki önálló vállalkozó, az azon tagállam jogszabályai alá tartozik, ahol az önálló vállalkozási tevékenységet folytatja,
- akit hajó fedélzetén foglalkoztatnak, arra azon tagállam jogszabályai vonatkoznak, amely tagország lobogója alatt hajózik a hajó,
- a közszolgálati alkalmazottakra azon tagország jogszabályai vonatkoznak, amelynek hatóságai foglalkoztatják.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 171

Ebből következik, hogy a kiküldetés alapján végzett munka; a szokásosan két vagy több tagország területén történő foglalkoztatás; a szállítási vállalat, vagy repülőszemélyzet foglalkoztatása; a kirendeltség, vagy állandó képviselet esetére egyedi szabályozások vonatkoznak.

Az elmondottak nemcsak azokra a szociális vonzatokra kívántak kitérni, amelyek a külföldön tartózkodással kapcsolatban jelentkezhetnek, de arra is ízelítő kívánt lenni, hogy a migráció kérdése mennyi jogi vonatkozással jár együtt.

3.8.5. A multikulturális társadalom

Elsőként szükséges megemlíteni a kultúra fogalmát. Eredete a latin „colere" szó, amelynek jelentése: művel, ápol, gondoz. Két fő jelentése terjedt el. Régebbi jelentése Francis Bacontól a 17. századból ered, s azt a tudáshalmazt és azokat a szokásokat jelenti, amit az egyén sajátít el. Újabb jelentése pedig azt a közös hagyományt, értéket, hitet, ami egy adott társadalmi csoportot jellemez és generációról generációra öröklődik. Első jelentésében sokáig a műveletlen, barbár, természeti-állati és a kiművelt, kifinomult állapotok szembeállításaként használták. Legkorábban a földműveléssel kapcsolatosan került elő (művelési kultúrák), majd később egyre inkább egy egyetemes jelentéstartalmat kezdett felvenni, amihez leggyakrabban a művészetek, zene, festészet, szobrászat stb., valamint a tudományos fejlődés termékeit kötötték. Ebből a fogalomból alakult ki a mai „magas kultúra" (high culture) megnevezés, míg a kultúra általánosabb jelentést kapott. Ehhez kapcsolódik a német J. G. Herder megfogalmazása is, „a tárgyiasult formában társadalmilag továbbadott képességek és tapasztalatok együttesét jelenti, amellyel minden ember rendelkezik mintegy második, nem természeti eredeteként".[99] Sir Edward Taylor 1871-ben így határozta meg, „tág etnográfiai értelmét tekintve az a komplex egész, ami tartalmazza a tudást, hitet, művészetet, erkölcsöt, jogot, hagyományt és minden más képességet és szokást, amit az ember a társadalom tagjaként sajátít el". Azóta a definíciók száma és talán pontossága is megnőtt. A legújabb meghatározások között Kroeber és Kluckhohn (1944) közös definíciója emelhető ki, amely szerint a kultúra „a konkrét viselkedés egyfajta absztrakciója, de önmagában nem viselkedés".[100]

A második jelentéshez kapcsolódik Sir Raymond Firth szemléletes definíciója: „Ha a társadalmat az egyének rendezett sokaságának tekintjük, amelyben adva van az életformájuk, a kultúra az az életforma. Ha a társadalmat szociális kapcsolatok összességének vesszük, a kultúra ezeknek a kapcsolatoknak a tartalma. A társadalomfogalomban az emberi összetevőn van a hangsúly, az emberek sokaságán és a közöttük lévő kapcsolatokon. A kultúra az erőforrások összesített komponensét emeli ki, anyagi és nem anyagi eszközöket egyaránt."

A különböző területeken kialakult kultúrákról beszélve mindenképpen említést érdemel egy fontos tulajdonságuk, hogy éppen a természeti viszonyokból, va-

99 Magyar Nagylexikon, 11. kötet, p. 619.

100 Dictionary of Race, Ethnicity & Culture (2003), p. 61.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 172

lamint az emberek és társadalmak közötti kapcsolatokból eredően földrajzilag nem képeznek éles határokat, sokszor széles átmeneti területtel kapcsolódnak egymáshoz, valamint időben is változóak. Ezekből is következik még egy tulajdonságuk, hogy nincs értelme a különböző kultúrákról, mint megszámolható elkülöníthető egységekről sem beszélni.

A kultúrával kapcsolatosan viszonylag új keletű, napjainkban divatossá vált fogalom a kulturális sokszínűség megjelölésére használt multikulturalizmus kifejezés. Ennek meghatározása sajnos éppen a nagy általánosítások következményeként sok akadályba ütközik, ezért a továbbiakban megpróbálom, ahol lehet más kifejezéssel pótolni az érthetőség érdekében. Bár pontos definiálása nehéz (más szakterületeken másképpen, más jelentéstartalommal használják), mégis közelebb kerülhetünk a megértéséhez a szakirodalom fellapozásával.

A multikulturalizmus fogalomköre tág és összetett. Magját képezi a különböző kulturális, etnikai, nemzetiségi és a helyi csoportok harmonikus együttélésének. Gyakran használják a kulturális pluralizmus szinonimájaként, viszont a máshol található interkulturalizmus, transzkulturalizmus már más, precízebb fogalmak. Bhikhu Parekh[101] megfogalmazásában „a multikulturalizmus a kulturális sokszínűségről, vagy kultúrában gyökerező különbségekről szól".[102] Az olvasztótégelyként („melting pot") emlegetett, asszimilációs alapon szerveződő társadalom és a multikulturális társadalom eltérő természetére világítanak rá a „mozaik-" és „kaleidoszképek". A multikulturalizmus tehát a soknemzetiségű, kultúrájában, nyelvében, vallásában vagy identitásában különböző csoportokból felépülő plurális társadalomban a harmonikus együttélést, a sokszínűség, mint érték megőrzését támogató irányzat.

Az egyes társadalmi csoportok kulturális hátterével, különbségeivel kapcsolatban előkerült már az identitás fogalma.

Identitás: „azonosulás, hovatartozás, éntudat; az egyénnek a társadalomban vagy annak bizonyos csoportjaiban betöltött helyének, szerepének felismerése, az ezekre jellemző minták követése".[103]

Napjaink politikai és társadalomtudományai sokat foglalkoznak a társadalomföldrajzi szempontból is érdekes identitás kérdésével. Ennek legfőbb kiváltó oka a globalizálódó világban a nemzeti társadalmak „felhígulása" más népcsoportokkal a migráció következményeként. Különösen a nagybefogadó országokkal kapcsolatban beszélhetünk tehát az olyan kevert népesség kialakulásáról, ahol az identitás kérdése hangsúlyossá válik.

Az önazonosság, éntudat meghatározása alapvetően két elemből áll: „mi vagyok" vagy „mi nem vagyok". Míg az első a különböző kultúrájú, szokású, etnikai, faji stb. csoportok értékeit emeli ki, addig a másik megközelítés a különbsége-

101 Bhikhu Parekh a politikaelmélet professzora a Hull Egyetemen, de sok más egyetemen és tudományos intézményben töltött már be vezető pozíciót. Ezek mellett vezetett sok nemzeti kérdésekkel foglalkozó műsort a televízióban és a rádióban.

102 Ellis Cashmore: Encyclopedia of Race and Ethnic Studies (2004) p. 290.

103 Egyetemes Lexikon (1994), p. 403.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 173

ket hangsúlyozza ki, s helytelen felhasználása akár a két csoport közötti békétlenségekhez, konfliktusokhoz is vezethet. Ez utóbbira lehet példa a szélsőséges, raszszista csoportok identitásának meghatározása.

A helyhez való kötődés gyakran meghatározó az identitás és a kultúra alakításában. Mackenzie írja, hogy „akik egy helyen élnek, a kultúrájuk is közös".[104] A nemzeti identitást, a helyi és a regionális identitást mind meghatározza a földrajz. Különösen érdekes terepe ennek az Egyesült Királyság és Ausztrália, ahol a népességnek saját nemzetiségén és földrajzi hovatartozásán kívül viszonyulnia kell a befogadó országhoz. „Nagy-Britanniát a végső megközelítésben azok alkotják, akik lakják. Ezek régebben a kelták, a rómaiak, angolok, normannok és saxonok voltak. Ma már vannak közöttük sokan afrikai és karibi származásúak, ugyanúgy, mint bengáliak, kurdok, szikhek, indiaiak, türkök és görögök. Ez a multikulturális sokféleség mindenféle politikai segítség nélkül alakult ki. Nagy-Britannia és a 'britség' ma is, és mindig is folyamatosan alakulnak".[105] A rasszizmus, fajelmélet „a különböző emberfajták (etnikai, nemzeti, vallási csoportok) között magasabb és alacsonyabb rendűeket megkülönböztető elmélet alapvetése a több kultúra együttélése."[106] Az előítéletesség alapja innen eredeztethető. Az 1960-as évek végéig a legtöbb helyen úgy írták le, mint egy doktrínát, amelynek középpontjában az állt, hogy a rassz meghatározza a kultúrát.

A migráció szempontjából a beilleszkedés során találkozunk ezekkel a kérdésekkel. A legtöbb országban az idegenellenességet, xenophobiát empirikus módon mérik, és a társadalmi befogadóképesség egyik jelzőszámaként tartják számon. A beilleszkedés során beszélünk integrációról és asszimilációról.

Integráció „különálló részeknek valamely nagyobb egészbe, egységbe való beilleszkedése, beolvadása, egységesülése".[107] Esetünkben a „kisebbségek beilleszkedése a többségi társadalomba" lehet a szociológiai, társadalom-földrajzi jelentésének a meghatározása. A beilleszkedés, azaz az integráció mértéke és minőségi jellemzői szoros összefüggésben állnak az asszimiláció és a szegregáció fogalmakkal, amelyekkel az alábbiakban foglalkozunk kicsit részletesebben, de csak olyan részletességgel, amennyire azt a téma megkívánja.

Társadalmi csoportok térbeli elhelyezkedéséhez kapcsolódnak a gyakran előkerülő asszimiláció és szegregáció fogalmak. „Általános értelemben: hasonlóvá válás, hasonulás, azonosulás" – olvashatjuk a Magyar Nagylexikonban.[108] Ugyanitt megtalálhatjuk a szociológiai jelentésének definícióját is: „összeolvadást eredményező folyamat, amelynek során valamely egyén vagy csoport, fajta, nemzetiség, nép beolvad, illetve beilleszkedik egy másik embercsoportba, fajtába, nemze-

104 Mackenzie, W.J.M.: Political Identity (1978, Harmondsworth: Penguin), a Human geography of the UK (2001) alapján (p. 130.)

105 Tisdall, S.: Do they mean us? (The Guardian, 2000. március 28-i számából), a Human geography of the UK (2001) alapján (p. 134.)

106 Egyetemes Lexikon (1994), p. 261.

107 www.kislexikon.hu

108 Magyar Nagylexikon, 2. kötet (1994), p. 473.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 174

tiségbe, népbe, átveszi annak nyelvét, szokásait, normáit, értékeit, saját jellegzetességeit, részben vagy teljesen elveszíti". A jelenség tehát a migráció eredményeként létrejött kevert társadalmakban végbemenő adaptáció, tanulási folyamat, amelynek végső eredményeként a kulturális különbségek eltűnnek. Az asszimilációs folyamatra épülő politikai modell a multikulturalizmussal szemben a nemzet társadalmának egységét, homogenitását megőrizni kívánó stratégia. Ennek eszközeként kell a társadalom egésze számára elfogadható alapvető közös értékeket felfedezni és biztosítani, az új bevándorlókat pedig bíztatni az állampolgárság mihamarabbi megszerzésére. Az asszimiláció állami erőltetése azonban sokszor feszültségeket kelt a kisebbségek körében, ezért érdemes mérlegelni, hogy az asszimilációt milyen mértékben tudják, szeretnék véghezvinni.

A bevándorló csoportok asszimilációjának koncepcióját Gordon[109] dolgozta ki 1964-ben. Szerinte az asszimilációt alapvetően hét tényező befolyásolja, s egy társadalmi csoport asszimilációját csak akkor mondhatunk befejezettnek, ha mind a hét feltétel teljesül. Ezek a következők: a migráns csoport kulturális mintái kicserélődjenek a befogadó országban, a bevándorló csoportok magas részvételi aránya a helyi csoportokban és szervezetekben, a kevert házasságok magas aránya, valamint a befogadó országhoz való kizárólagos kötődés és az állampolgárság kialakítása, a diszkrimináció, az értékrendi és hatalmi konfliktusok hiánya.

Szegregáció: elválasztás, elkülönítés. „Azonos jegyekkel (faji, vallási) rendelkező embercsoport társadalomtól való elkülönülése".[110] Két módja van: de jure (azaz jogi) és de facto (azaz gyakorlati) szegregáció. Az első esetben a kettő között a különbséget a jogi háttér megléte jelenti, míg a másodiknál nincs ilyen jogi megkülönböztetés.

A jogi szegregációra két klasszikus példa az Egyesült Államok II. világháborút követő éveinek „Jim Crow" törvényei a déli államokban, valamint 1948-tól az 1990-es évekig az apartheid rendszer Dél-Afrikában. Mindkét esetben a törvényekkel alátámasztott szegregáció jóval továbbment a letelepedés szabályozásán, sokszor az általános emberi jogokat is figyelmen kívül hagyva.

A jogi szabályozás nélküli szegregáció okai között lehet egy már eltörölt megkülönböztető jogszabály, mint azt az előző esetek hatásain láthatjuk. Így például az Egyesült Államok déli tagállamaiban a szegregáció magas maradt sok ok miatt. Szegénység, magas munkanélküliség, intézményesült diszkrimináció a lakáspiaci folyamatokban mind korlátozták az afrikai származású amerikaiak mozgáslehetőségeit, amit a faji alapú erőszak csak tovább erősített. Az innét az északi államokba vándorló, munkát kereső afrikaiak elkülönülése az új környezetben is megmaradt, ami a szegény nagyvárosi gettók képződéséhez vezetett.

A szegregáció megjelenhet a kisebbség öntudatos döntése nyomán is. Ennek kiváltó okai között sokszor nagy szerepet kap a félelem, pl. attól, hogy egy fehér

109 Milton M. Gordon ebben a témában megjelent tanulmánya: Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins (1964), New York: Oxford University Press

110 Egyetemes Lexikon (1994) p. 867.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 175

többségű területen a színes bőrű család fenyegetett helyzetben lenne. Durva példa a szegregáció jogi háttér nélküli kialakítására az etnikai tisztogatás Boszniában, az 1990-es években.[111]

Az Egyesült Királysággal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy itt a szegregáció szintjei aligha hasonlíthatók össze az Egyesült Államokban tapasztalható magas értékekkel, mégis a kisebbségek, etnikumok elkülönülésének hatásai néhol mégis jelentős városképformáló, társadalmi képet alakító erővel bírnak.

A téma feltárása során többször találkozhatunk az etnikum, etnika kifejezésekkel. A szó eredete a görög ethnos szó, amelyet egy embercsoport vagy nemzet megjelölésére használtak. Mai értelmében megőrizte ezt a jelentést, egy olyan csoportot ír le, amelynek tagjaira, akik legalább rejtetten tudatában vannak a közös eredetnek és érdekeknek, az összetartozás és szolidaritás bizonyos fokig jellemző. Az etnikai csoport tehát nemcsak egyszerűen az emberek egy tömege, vagy a népesség egy szektora, hanem olyan emberekből áll, akik a közös tapasztalatok alapján közel állnak egymáshoz, vagy egy egységet képeznek.

Ezek a tapasztalatok a szó klasszikus értelmében sokszor a depriváció hoz,[112] szűkölködéshez kapcsolódnak például jellemzően a bevándorlók és leszármazottaik között. Az eredeti bevándorlók vagy a jobb életkörülmények reményében hagyták el szülőföldjeiket, vagy pedig erőszakosan hozták el őket onnét, mint az afrikai rabszolgák esetében látható. Máskor viszont a befogadó területek eredeti lakói lettek megfosztva jogaiktól, ahogy erre jó példa az észak-amerikai indiánok vagy az ausztrál őslakosok esete. Mindkét esetben az elnyomott népesség tapasztalja a nélkülözést, legyen az anyagi, kulturális vagy politikai hiány vagy egyszerre mindhárom.

A szó előbbi jelentésével ellentétben sok társadalmat kutató szakember megegyezik abban, hogy mindenkinek van etnikuma, ami olyan, mint egy csoporthoz való tartozás, amely a közös eredeten, történeten, kultúrán, tapasztalatokon és értékeken alapszik. Ezek csak lassan változnak, ami az etnikumnak generációkon és akár évszázadokon való fennmaradását garantálja. Ez viszont még nem jelenti, hogy az etnikai tudat és kultúra egy csoporton belül homogén és statikus. Cohen és Bains szerint az etnikum a fajtól eltérően egy igazi történelmi elkülönülési folyamatra utal (nyelvi, kulturális gyakorlat), amely során a kollektív hovatartozás érzése, a gyökerek kialakulnak, generációról generációra átadódnak, és eközben tovább alakulnak.[113]

A nyelv ilyen világméretű népszerűsége kitüntetett célpontokká teszik az angol anyanyelvű, jómódúbb országokat. Nem véletlen tehát, hogy a világ három kimagaslóan legnagyobb befogadó országa az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália és Kanada az egykori angol gyarmatbirodalom utódai. Az Egyesült Királyság pedig szintén kitüntetett migrációs célpont. Abban a jelek szerint a befogadók egyet-

111 Ellis Cashmore: Encyclopedia of Race and Ethnic Studies (2004) p. 389.

112 A depriváció valaminek a hiányát fejezi ki, szegénységet valamilyen tekintetben (anyagi, kulturális, politikai, hatalmi, lelki stb).

113 Stephen Castles & Mark J. Miller: The Age of Migration (1998) p. 31.

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 176

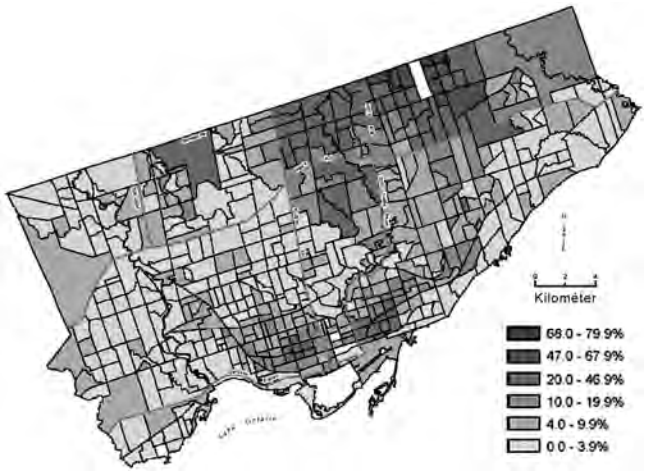
értenek, hogy a multikulturális társadalomnak is szüksége van egy közös kapcsolódási pontra: a nyelvre. A bevándorlók nagy része a saját bőrén tapasztalja meg, hogy a nyelv ismerete nélkül nehéz boldogulni. A kultúra és identitás alapvető alakítója és szimbóluma a nyelv, a nyelvtudás kérdése kiemelkedő fontosságú az oktatás különböző területein szerzett további tanulmányok folytatásához is.

A XX. század közepétől az ausztrál bevándorlás méreteit tekintve globálissá vált. 1973-ban az asszimilációt szorgalmazó „Fehér Ausztrália" koncepciót elvetették, és ezt felváltotta a különböző etnikumok egyenlő társadalmi részvételét támogató pluralizmus politikája. Az 1970-es évek végén az Indokínai-félszigetről származó menekültek beáramlásával megindult a nagy méreteket öltő ázsiai bevándorlás. Az 1980-as évek közepén 40–50%-os részesedéssel a bevándorlók között Ázsia volt a legfőbb migrációs kibocsátó forrás, de Ausztrália Dél-Amerikából és Afrikából (ugyan kis számban) is vonzotta a migránsokat. A szabadon áramló újzélandiak száma szintén növekedett. Az 1990-es évek közepétől a gazdasági és politikai válságok nyomán a kibocsátó országok körébe bekerültek a szovjet utódállamok, a széteső Jugoszlávia utódállamai, a Közel-Kelet és Dél-Afrika. Az utóbbi évtizedek bevándorlási hullámai tehát nagymértékben hozzájárultak a társadalmi sokféleséghez Ausztráliában.

A multikulturális társadalom kihívásai leginkább a nagyvárosokban érezhetők. Részben a közeli napi szomszédság, részben a város arculatának formálódása, mint kínai, arab, zsidónegyed meghatározzák annak napi életét, tevékenységét. A metropoliszok voltak első kezdeményezői annak, hogy a befogadó országtól eltérően helyi szabályozás alakuljon ki. A *www.metropolisproject.com* projekthez kapcsolódóan erről részletesen is olvashatunk. Íme néhány példa arra, hogy a nagyvárosi koncentráció ebben milyen képet mutat.

A következő várostérképek alapján látható a kisebbségek területi megoszlása három kanadai nagyvárosban, 2001-ben (lásd *6–9. térkép*).

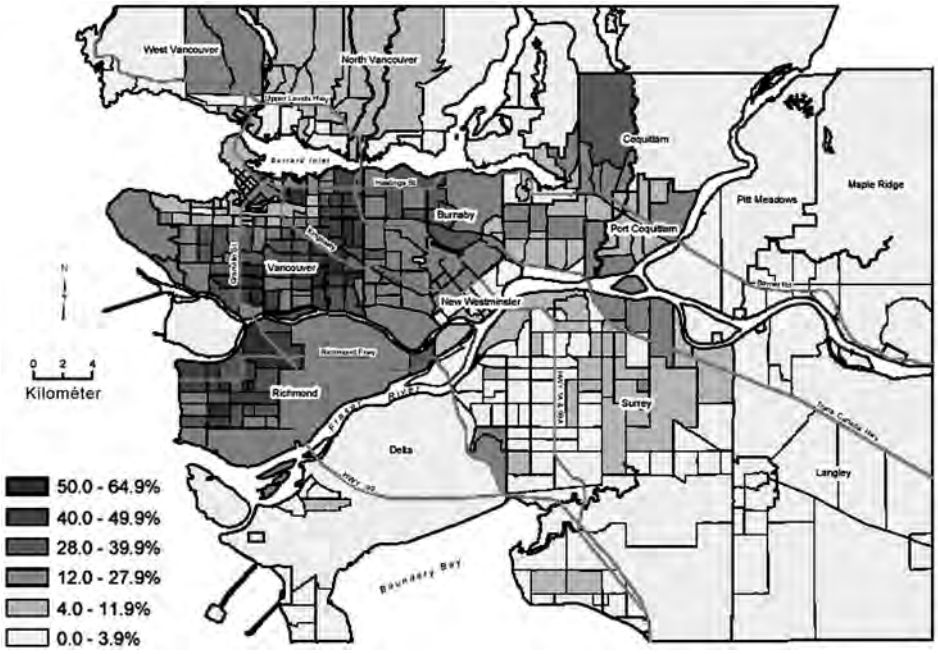
6. térkép. A kínai etnikum aránya Torontóban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 177

7. térkép. A kínai etnikum aránya Vancouverben

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm Montréal

8. térkép. A fekete népesség aránya Montrealban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 178

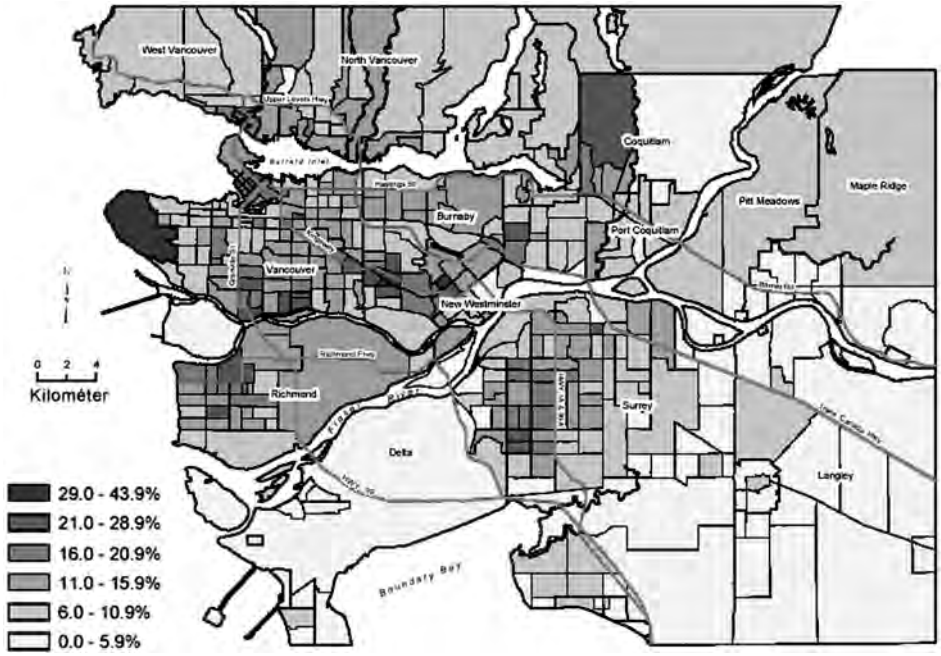
9. térkép. Az arab etnikum aránya Montrealban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

A következő térképeken (*10–17. térkép*) a nem kanadai állampolgárságú népesség, az átlagjövedelem és a munkanélküliségi ráta területi megoszlása látható a három nagybefogadó metropoliszban (2001).

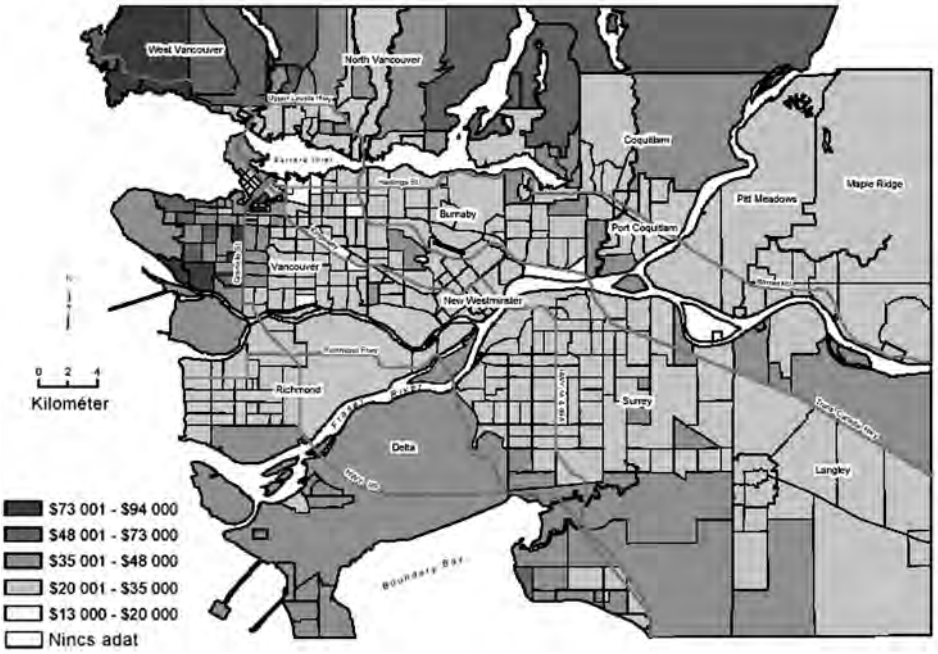
10. térkép. A nem kanadai állampolgárságúak aránya Vancouverben

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

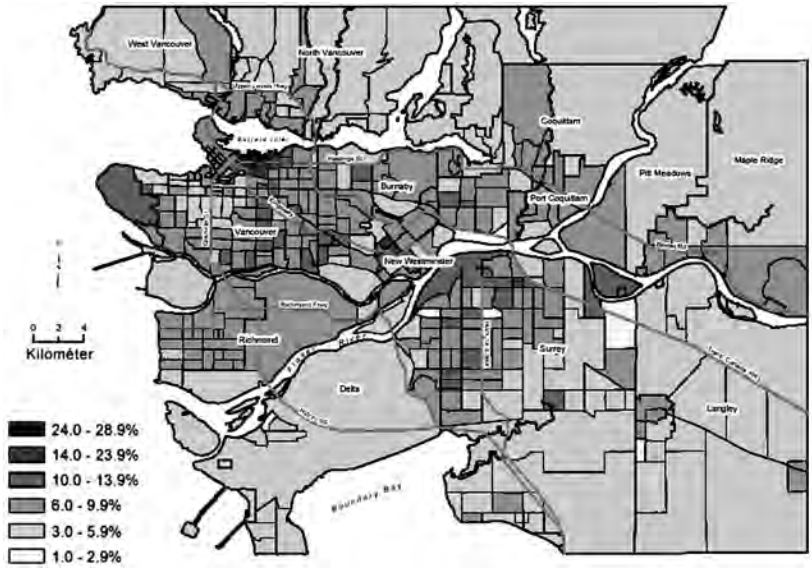
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 179

11. térkép. Az átlagjövedelem megoszlása Vancouverben

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

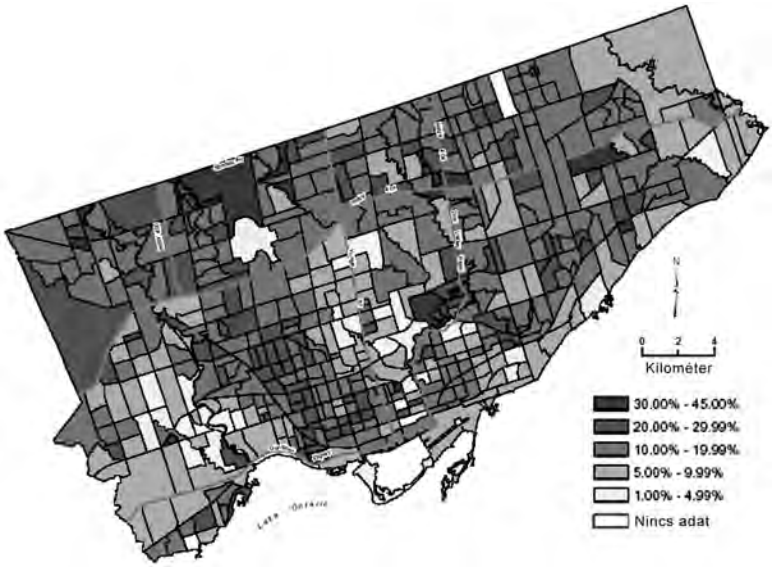
12. térkép. A munkanélküliségi ráta Vancouverben

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

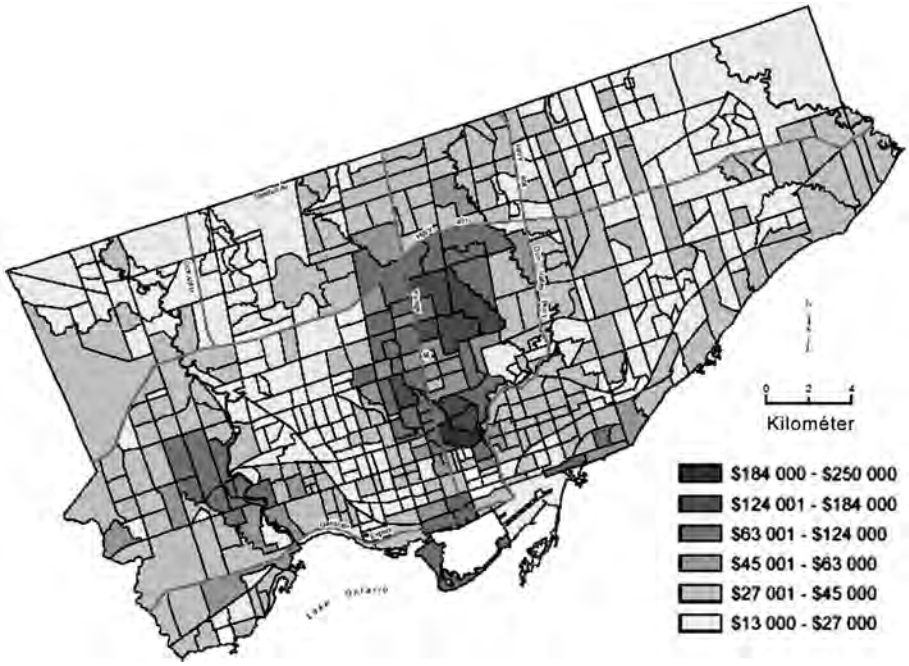
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 180

13. térkép. A nem kanadai állampolgárságúak aránya Torontóban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

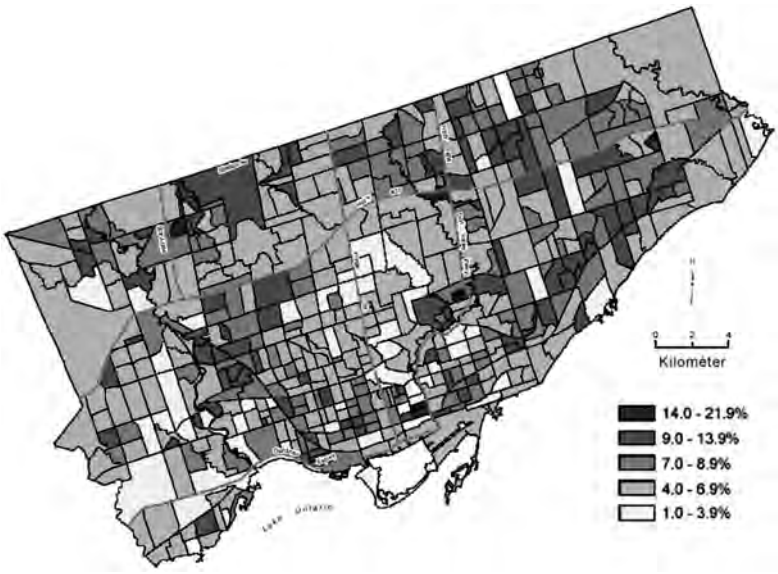
14. térkép. Az átlagjövedelem megoszlása Torontóban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

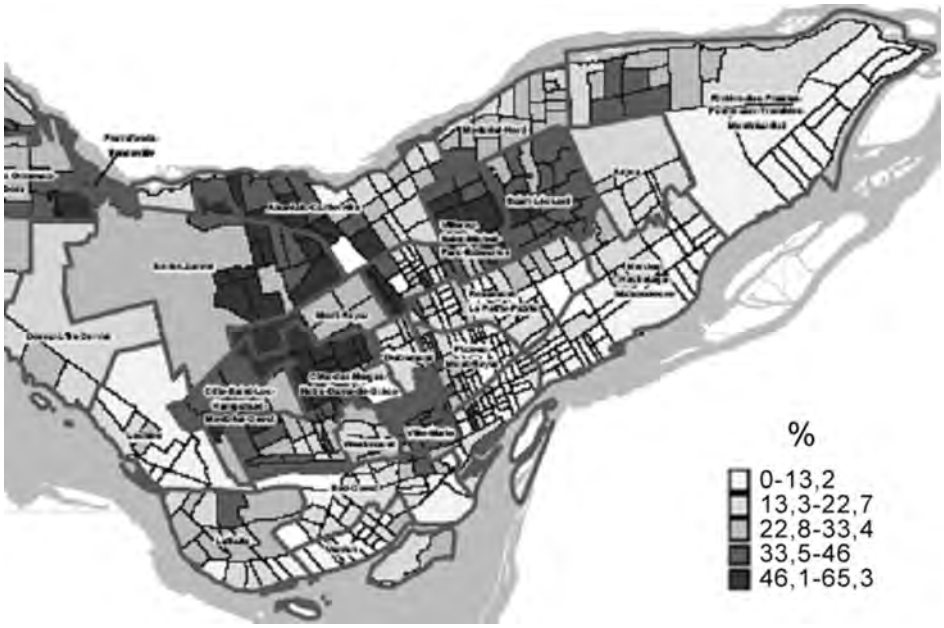
01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 181

15. térkép. Munkanélküliségi ráta Torontóban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

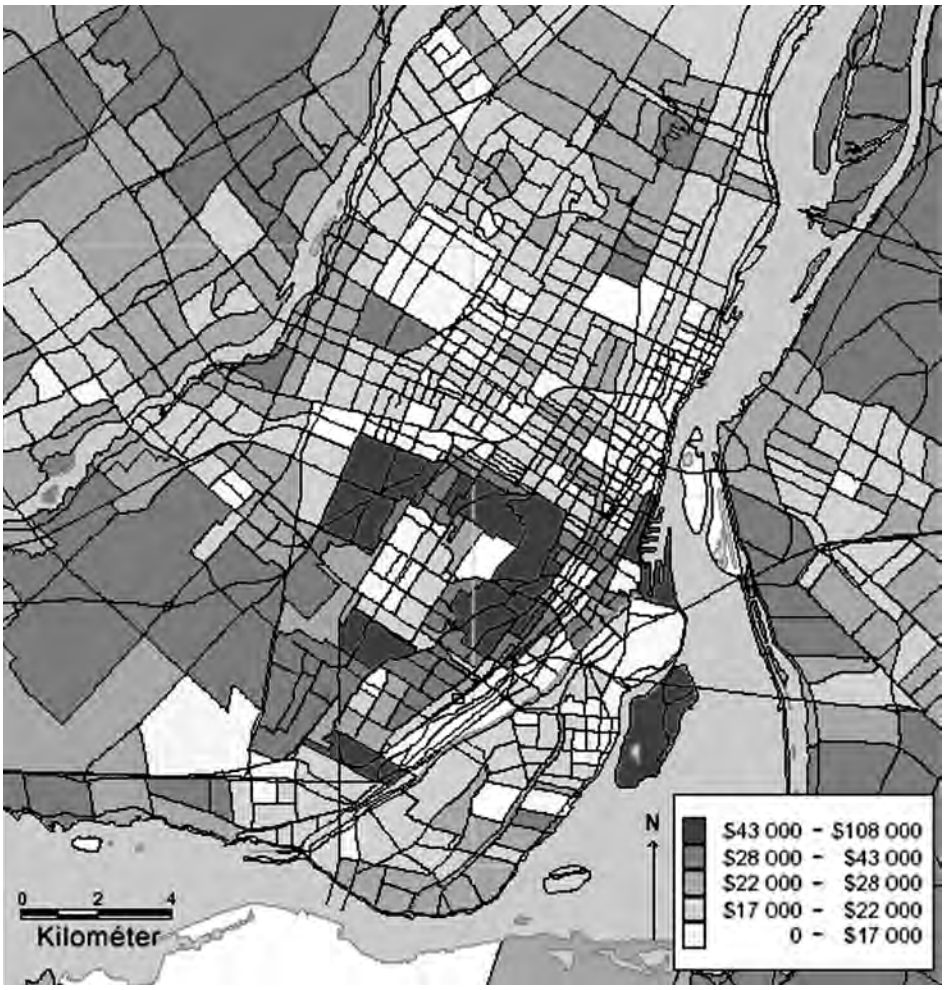
16. térkép. A nem kanadai állampolgárságúak aránya Montrealban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

01_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 182

17. térkép. Az átlagjövedelem megoszlása Montrealban

Forrás: http://www.brocku.ca/maplibrary/Atlas2001/census2001.htm

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 183

4. HUMANITÁRIUS FELADATOK

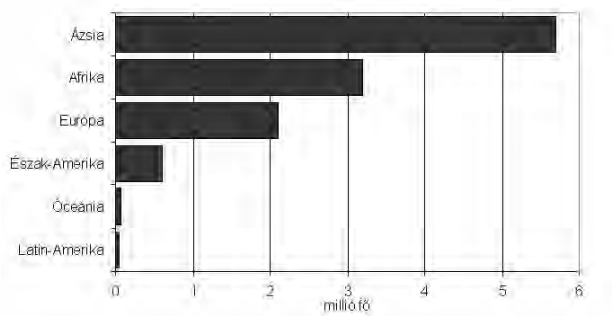
Ismeretes, hogy a migrációs befogadási csatornák egyik legkisebb és előre alig tervezhető hányada humanitárius befogadással valósul meg. Ennek a típusú befogadásnak két formája jellemző. A genfi konvenció felfogása alapján elismert menekültként történő befogadás, vagy hosszabb időre történő menedékeskénti befogadás. A menekültkérelmek alig 3-5%-ában jelent megalapozott félelmet, üldöztetést és a migráns hazaküldése valóban életének veszélyeztetése lenne. Ennek elbírálásához a befogadó országoknak folyamatos és aktuális információval kell rendelkeznie az érkező eredet országát illetően. A humanitárius befogadás során az államok arra törekednek, hogy a kérelem benyújtását követően minél gyorsabban, lehetőleg 24–48 óra elteltével válaszoljanak a jogosultság, az elismerés kérdésére. Ugyanis a belépő személy őrizete és őrizetlensége egyaránt biztonság-politikai tényező. A legtöbb ország ezért arra törekszik, hogy kettős szűréssel (úgynevezett softscreening-gel) mielőbb válaszoljon a kérelemre, hogy az megalapozott, vitatható vagy egyáltalán nincs remény ilyen alapon történő befogadásra. Akiknek a kérelme megalapozott, azokat tovább vizsgálják egy hosszabb, úgynevezett longscreening során. Őket az idegenrendészet felügyelet alatt tartja, nehogy eltűnjenek a hatóság szeme elől.

4.1. Menekültek és menedékesek a világban

Az 1980-as évektől a menekültek és menedékesek számában drámai növekedés indult meg. A növekedés 1975-ben 2,4 millió, 1985-ben 10,5 millió, 1990-ben pedig 14,9 millió volt. A UNHCR 2006. évi adatai szerint a menekültek száma 8,4 millió volt, de annak a népességnek a száma, akik az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának ellátását igénybevették 20 millió főre tehető (a menekültek kontinensenkénti megoszlását a *15. ábra* mutatja, a menedékes kérelmek alakulását pedig a *16. ábrá*n láthatjuk). A menekültek számát nehéz éves statisztikai adatokba foglalni, mert az események sokszor gyorsan, és átmeneti áramlásokat indítanak el, és maga a számbavétel – ezen belül a kiskorúak – jelenti az egyik legnagyobb kihívást. Részben az etnikai alapú válság, a politikai konfliktusoktól történő menekülés, részben a természeti katasztrófák, többnyire a fokozott természeti kizsákmányolás következményeként kényszermigráció indult el.

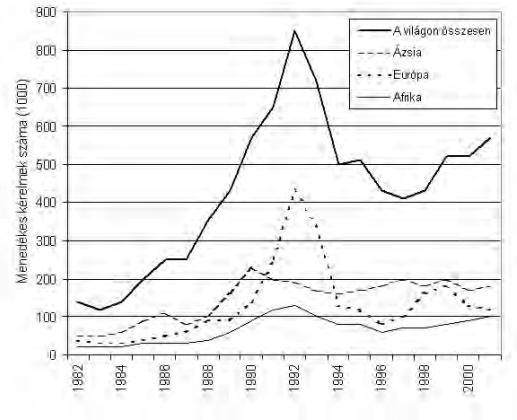
02_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 184

15. ábra. A menekültek száma kontinensenként

Forrás: Financial Times (Wednesday July 30. 2003.)

16. ábra. Menedékes kérelmek kontinensek szerint (1982–2001)

Forrás: Timothy–Williamson: Global migration and the market economy, MIT, 2005. p. 268.

A UNHCR adatbázisa 2004-ben 773 500 fő menedékest, 2 381 900 fő hontalant, és 1 105 500 fő hazatérőt közöl. A *22. táblázat* a tíz legnagyobb hazatérési ország kapcsolatait mutatja.

22. táblázat. Az első tíz legtöbb önként hazatérőt befogadó ország (2005)

Célország	Küldő ország	Összesen
Afganisztán	Pakisztán / Irán	752
Libéria	Elefántcsontpart / Guinea / Sierra Leone / Ghana	70
Burundi	Tanzánia / Ruanda / Kongói Köztárs.	68
Irak	Irán	56

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 185

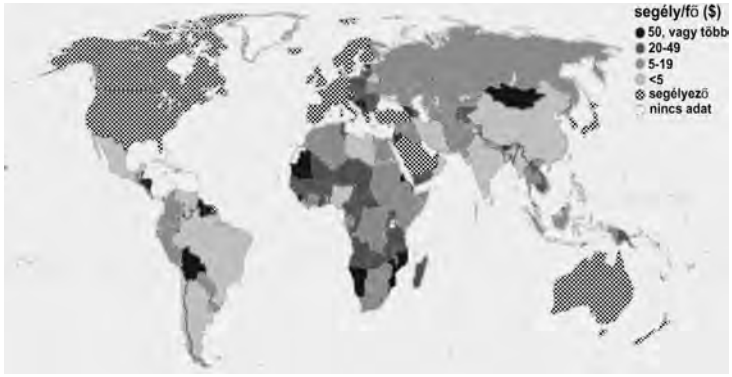
Célország	Küldő ország	Összesen
Angola	Zambia / Kongói Dem. Közt. / Namíbia / Kongó	54
Kongói Demokratikus Köztársaság	Tanzánia / Ruanda / Kongo / Burundi	39
Szudán	Kongói Dem. Közt.	19
Szomália	Djibouti / Etiópia	12
Ruanda	Kongói Dem. Közt. / Uganda	10
Nigéria	Kamerun	7

Forrás: www.unhcr.org

A gazdasági és jobb életminőség megvalósítására irányuló törekvések, a menedékes folyamatok növekedésében játszottak szerepet. Az ezredfordulón a világ összes menekültjéből 4 millió palesztin menekülttel számoltak. Az erre vonatkozó genfi egyezményt (1951) 141 ország írta alá, és az 1967-es Protokolt 139 ország. A konvenció alkalmazásának tanulsága számos esetben arra utalt, hogy további értelmezésre van szükség. Az úgynevezett megalapozott félelem az etnikai, vallási, politikai, nemzeti és nemzetiségi üldöztetéstől bővítésre került. A „non refoulment" jogi kifejezés azt erősíti meg, hogy nem szabad a megalapozott kérelem alapján az üldözötteket abba az országba visszaküldeni, ahol ez a helyzet előállhat és veszélybe kerülhet.

Az egyes térségek stabilizálódásával nőtt az úgynevezett biztonságos ország megjelölés, ami azt jelentette, hogy onnan nem lehetett politikai alapon menedékjogot kérni. Formálódtak azok a regionális együttműködések, mint pl. az EU schengeni térsége, ahol szabad áramlás valósult meg, és a tagállamokból érkezők nem kérhetnek menedékjogot. Az ENSZ menekültügyi főbiztosa dollármilliókat említ az afganisztáni menekültek hazatérésének támogatására, vagy az ENSZ Népesedési alapja a kínai népesedési korlátozásához nyújtott segítséget (*www.unhcr.org*). A segélyek térbeli eloszlását tekintve látható, hogy a legtöbb pénzbeli segély Afrikába érkezik (lásd *18. térkép*).

18. térkép. Az egy főre eső segély nagysága az egyes országokban (2002)

Forrás: World Bank Atlas 2004. p. 24.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:53 PM Page 186

4.2. A menekültek beilleszkedése

A bevándorlás és a menekülés útján érkező ember migrációs döntése eltérő. Akik menekülés útján érkeznek, azoknak, nincs idejük értékelő döntésre, többnyire a szomszédos országban kérnek menedéket. A menekülés útján érkező embernek nincs lehetősége útjának előkészítésére, új lakókörnyezetének megismerésére.

A menekülés útján érkező esetében is beszélünk; teljes-helyi-önálló beilleszkedésről, és olyan esetről, amikor a migráns bizonyos mértékben támaszkodik a menekülttábori ellátásra, pl. egészségügyi, jogi, oktatási vonatkozásokra, és a menekült helyi társadalomba történő beilleszkedéséről.

A városi és azon belül a nagyvárosi terek igen kedveltek és alkalmasak arra, hogy itt beilleszkedjenek az érkezők (*www.metropoliszproject.com*). A nemzetiségi hovatartozás sokszor nem is mennyiségi oldalról érdekes, hanem a tekintetben, hogy az újonnan érkezők idetelepülnek. Különösen az ázsiai lakosságra jellemző egymás segítése. Tartós folyamatok következtében gettók, szegregációk és a város képének megváltozása következik be, lásd kínai, arab, zsidó, török negyedeket a világban. A nemzetiségek gazdasági tevékenysége is hatással van arra, hogy milyen városkép alakul ki. Jellemző a kereskedelemmel történő foglalkozás, kézműipar stb. A városok kozmopolita jellegét a migráció alakította ki és a sokszínű kultúrája napjainkban nagy vonzóerőt jelent, lásd, New York, Los Angeles, Toronto, Sydney, London, Párizs és Amszterdam. A város terjedésében, karakterének kialakításában, nemzetköziségében a migráció meghatározó szerepet játszott.[114] A bevándorlás útján a nagyvárosi népesség fejlődése 1990 és 2000 között 54,8% volt. Az elővárosok 63,7%-kal, a központi részek 21,7%-kal nőttek. A megfigyelt városok egyharmadának növekedése a perifériák lakosságszámának növekedésével következett be.

Egy francia tanulmány[115] azt mutatja be, hogy két évszázad alatt a lakosság miként kétszereződőt meg és ebben a bevándorlásnak milyen szerepe volt. A népesség 20-30%-a bevándorlás útján nőtt, az érkezők magasabb termékenységi magatartása és az alanyi jogon így nekik járó támogatás, növelte a születések számát.

A történelem azt is példázza, hogy az etnikai sokszínűség sokszor éppen válságok, konfliktusok elindítója volt. Lásd az első világháború előtti Bécs példáját, a II. világháború előtti Varsót, vagy az elmúlt évtizedben Bejrút, Szarajevó és Srebrenica esetét. A város alapvető lényege a kulturális sokszínűség lett, és a városvezetés egyik kihívása az lett, hogy miként képes őket integrálni és velük dinamizálni a fejlődést. Egyes esetekben ez vezetett oda, hogy a nemzeti szabályozástól eltérő városi, regionális szabályozás alakult ki. Bár sok esetben szomszédságban élnek, mégis az úgynevezett crosscultural kommunikáció alig fejlődik. Pedig ezekre a városok számos pontján számos lehetőség nyílna (úgymint iskolában, munkahelyeken, az utcai életben, a szomszédságban, a bevásárlóközpontokban avagy a futballpályákon).

114 Az USA 100 városában 2003-ban végzett vizsgálat szerint (The Role of Cities in Immigrant Integration Brian Ray Migration Policy Institute).

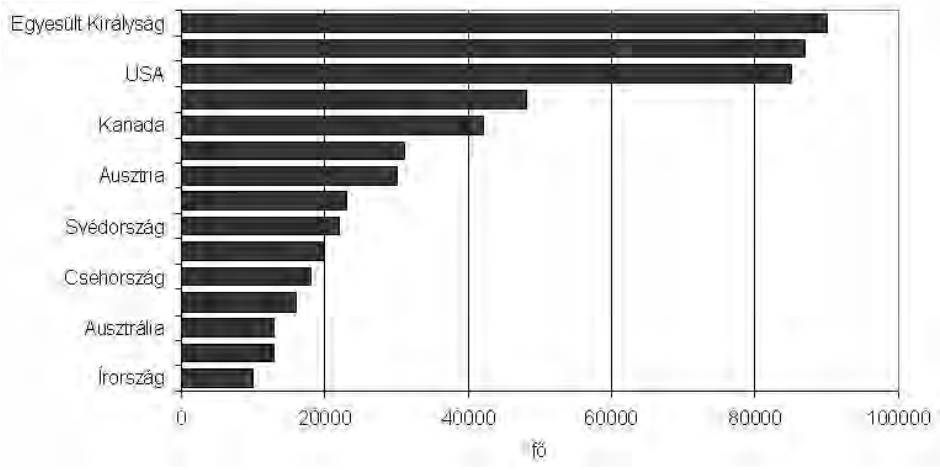
115 INED no. 399. G. Pison (2003) „60 million people in metropolitan France".

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 187

A városi fejlődés kétségtelenül összefonódik a kulturális szokások és elvárások sokszínűségével. A városok a globalizációval összefüggésben növekvő módon válnak nemzetközivé, és a tudásalapú gazdasági fejlődésben ennek a befogadásnak meghatározó szerepe van. A posztipari fejlődés szakaszában a szolgáltatások gazdag tárháza a kulturális, nemzetiségi diverzitásra is alapozott.

A menekültek befogadása részben a nagybefogadó országok jellemző tehervállalása, illetve a jóléti szolgáltatások szintje is meghatározó ebben (lásd *17. ábra*).

17. ábra. A legtöbb menekültet befogadó OECD-országok 2001-ben

Forrás: Financial Times (Wednesday July 30. 2003.)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 188

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 189

5. FŐBB TRENDEK A VILÁGBAN

5.1. A migrációs folyamat komplexitása

A 60-es évekbeli nemzetközi migráció növekedése évi 1,16%-os volt, és ebben a világ népességének 2,04% vett részt a nemzetközi migrációban. A 70-es évek közepétől a nemzetközi mozgás exponenciális mértékű növekedésnek indult, összefüggésben a lakosságszámmal és megnövekedett migrációs hajlandósággal. 2050-re úgy valószínűsítik, hogy a 8,7 milliárd fős populáció 2,6%-a lesz migráns, ami közel 230 millió főt jelent. Ez azt jelenti, hogy a népesség reprodukciója nagyobb dinamikát mutat, mint a migrációban résztvevők száma.

„A két véglet – nagyobb népességszám vagy magasabb életszínvonal – közötti kompromisszum az elmúlt 50 évben országonként nagyban különbözött. Bármely korábbi időszakkal összehasonlítva ez a periódus a globális gazdasági növekedés virágkora volt. Különösen érvényes ez a megállapítás az 1950 és 1973 közötti évekre. A GDP évi növekedési üteme minden világrégióban meghaladja a 4%-ot. Japánban a szám magasabb volt 9%-nál, a Japánon kívüli Ázsiában és Latin-Amerikában felülmúlta az évi 5%-ot, Nyugat-Európában meghaladta az évi 4,8%-ot és Afrikában a 4,4%-ot. De míg a gyors nemzeti jövedelemnövekedés Japánban és Európában túlnyomó részben az egy főre eső jövedelem emelkedését szolgálta, a magas termékenységű országokban jórészt a növekvő népességet kellett, hogy eltartsa. A szaporodással együtt megnőttek annak fogyasztói is." *Forrás:* Demény Pál akadémiai székfoglalója 2002. MTA.

Nő a migrációban érintett országok száma (198), ezzel a folyamat eltérő kultúrájú, iskolai végzettségű, különböző motivációjú embereket kapcsol be. A sokirányú érdeklődés többirányú egyéni jellemzőt jelent, ami az irányítás számára újabb kihívás. Azzal, hogy megnőtt az egyéni informáltság, a személyi szabadság és a célterületek is kedvezőbb módon érhetők el, ezzel tudatosabb, egyéni döntés válik jellemzővé, ami hat a korábbi állami irányítású stratégiára. Ezzel is nehezebbé vált a mozgás irányítása.

Azzal, hogy nőtt a migrációba bekapcsolódó országok száma, bővült az a földrajzi tér, ahol a taszítás és vonzás erői működnek. A térbeli különbözőséggel együtt járt a mozgás motivációjának több célúvá válása. A migrációs folyamat növekedése döntő módon összefügg a nők munkába és a társadalomba történő bekapcsolódásával, valamint az alig csökkenő menekültáradattal is egyre több nő változtatott lakóhelyet.

A 90-es években a harmadik világ gazdasági krízise, a világ természeti és gazdasági konfliktusait követő nagy mennyiségű népesség kiáramlása, migrációs nyomás alatt tartotta a fejlett és fejlődő gazdaságú országokat. A külső migrációs nyomás és az erre reagáló korlátozás fokozódása együttesen vezetett ahhoz, hogy a

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 190

migrációs bejutási csatornák megfogalmazása több nyilvánosságot kapott. Ezt a változást követte az adatok rendszerezése és közlése, mintegy igazolásul az alkalmazott stratégiára, és elkezdődött a nemzetközi migráció hatásainak elemzése. A kutatások eredményei nem maradtak elméleti megállapítások, hanem gyorsan kapcsolat alakult ki a politika alkotóival. A 90-es évekre jellemző a nemzeti migrációs politikák létrejötte, majd a szomszédos és közös érdeket megfogalmazó országok együttműködése, és a nemzetek feletti szervezetek érdekei tovább formálták az országos szabályozást.

A harmadik világ kifejezés alatt a többnyire a déli félteke nagyszámú és kevésbé fejlett lakosságát értjük, mint azt a *19. térké*pen láthatjuk.

19. térkép. A harmadik világ

Forrás: http://upload.wikimedia.org

A nemzetközi migráció nagyszáma ellenére azt állapíthatjuk meg, hogy ez a mobil réteg a világ lakosságának mégis csak egy kis hányadát jelenti, a többség helyben marad. Miközben arról beszélünk, hogy miként növekedett meg a migránsok száma, arról is említést kell tenni, akik nem mozdulnak. A migrációs irodalom megerősíti azt, hogy az immobilak, a nem mozgók vizsgálata éppen olyan fontos lenne.[116] A *23. táblázat* azt mutatja, hogy egy ideig ugyan nőtt a folyamatban résztvevők aránya, de viszonyítva a népességnövekedéshez ez a jövőben még csökkenést is mutathat.

116 *Miért nem jönnek?* címmel írt cikket Jonas Widgren utalva ezzel arra, hogy vártuk a tömeges keleti migrációt és nem valósult meg.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 191

23. táblázat. Migrációs hajlandóság alakulása a világban

Év	Migrációban résztvevő népesség		Nem résztvevő népesség
	(millió fő)	(%)	(milliárd fő)
1965	75	2,3	3,2
1975	84	2,1	4,0
1985	105	2,2	4,7
2000	175	2,9	5,8
2050	230	2,6	8,7

Forrás: ILO 2003

Az tapasztalható, hogy a kutatók érdeklődése a kulturális hátterek felé tolódik el, ezért a kutatási eredményeket a gazdasági meghatározottság felől egy szélesebb kulturális és társadalmi aspektus felé terelik. És mivel nő a migránsok egyéni döntésének a szerepe a bejutásban, ezért az ellenőrző, szabályozó állami politikai irányt is a kiválasztás új irányai felé orientálják. Azzal érvelnek, hogy a kedvezőtlenebb beilleszkedés nemcsak a migránsnak jelent többletkiadást, tartósan zavaró körülményeket, de az államnak vagy a helyi szervezeteknek is. A migrációval átlépni szándékozott különbség „árát" valakinek és valahol meg kell fizetni.

A jövő migrációját döntő módon határozza meg az a tény, hogy a világ népessége évi 83 millió fővel nő, és ebből 82 millió fő a fejlődő országokban jön a világra. A demográfiai nyomás és az alacsony megélhetési szint együttesen jelent kényszert a mozgásra. Mivel a szegényebb és képzetlen emberekre hat nagyobb erővel az elmozdulási kényszer, ők kénytelenek mindent megtenni annak érdekében, hogy máshol talán jobb feltételek között élhetnek. Elmozdulásukkal képzési, egészségi és egyéb szociális igényüket a gazdagabb országokra terhelik. Az érkezők romló összetétele a célországokban sem kívánatos, ezért is irányul a befogadók erőfeszítése a kiválasztásra. A bejutás „csatornázása", ellenőrzése, hatással van a migrációs szándékok alakulására. Számos esetben, a bejutni szándékozók a végrehajtásban mutatkozó réseket használják ki, és jó információs kapcsolataiknak köszönhetően, akár gyorsan tömeges mozgást képesek megvalósítani. A média felelőssége e tekintetben is fontos, mert üzenetei eljutnak az egyes közösségekhez.

A migráció vagy azzal összefüggő események hidat építenek a küldők és a befogadók között. Ennek kiépülése egyes esetekben a célterület lépcsőzetes megközelítésével valósul meg. Ilyen pl. a dél-amerikaiak USA-ba történő bejutását megelőző karibi „állomásozás", vagy a kíniak Kelet-Európában megszerezhető tapasztalatai.

A biztonság kérdése fokozott szerepet játszik a migrációs folyamatban. Részben a tömegmigráció, az üldöztetések, a terroristatámadások és a bűnözés, részben azzal, hogy a külföldiek irányítják és használják a magas technológiát, a kutatást, a fejlesztést, az oktatást, ez azzal jár együtt, hogy migrációs szándékaik megváltozása esetén ismereteiket magukkal viszik, és elvándorlásukkal rizikót jelentenek a hazai intézmények működtetésére is.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 192

A világ legtöbb országában nemzeti migrációs stratégiát fogalmaznak meg, amely az adott ország szempontjából alakítja ki gyakorlatát, és nem egészül ki kisebb területi egységekre vonatkozó részekkel, ahol a valódi beilleszkedés zajlik. A migráció nemcsak egy belépési esemény, de egy alkalmazkodási ciklus, amelyben a beilleszkedés éppen olyan kritikus kérdés, mint a belépés.

5.2. A nemzetközi migráció főbb jellemzői

A XXI. század első éveiben tapasztalható folyamatok kétségessé teszik az országok befogadás korlátozására vonatkozó erőfeszítéseiket. A befogadás egyik állami szintű célja az öregedő országban a népességszámának növelése, az ott élő populáció fiatalítása, az eltartási terhek javítása és az egyes korosztályi egyenetlenségek kiküszöbölése.

Európában Németország indította el a befogadás pontrendszerű bevezetését, ami hasonló a nagybefogadó országokban már kialakult gyakorlathoz. Általában növekedett a határőrizetre vonatkozó intézkedések aránya, a politikai erők a nulla migrációs egyenleget, vagyis a ki- és befelé irányuló mozgás azonos mértékét követelik.

Az észak-amerikai régió történelmi gyakorlattal rendelkezik és törekszik a migráció ellenőrzésére. A migránsok tömeges visszaszállítása ellenére tovább nő a bejutással próbálkozók száma. Az ide igyekvő népesség olyan országokból származik, amelyek maguk is befogadókká váltak az elmúlt évtizedben, pl. Thaiföld, és Délkelet-Ázsia. Így egy lépcsőzetes migrációról beszélhetünk.

A legtöbb ország adatai alapján azt látjuk, hogy a 90-es évek második felében az évi átlagos befelé irányuló mozgás nagyobb volt, mint az évtized elején. A flow adatok mellett, kontinensenként is eltér a migránsok állománya. Észak-Amerikában található a lakossághoz viszonyítva a legtöbb befogadott.

24. táblázat. A lakosság és a migránsok állománya kontinensek szerint (2000)

	Lakosságszám (millió fő)	Migránsok állománya (fő)	Migránsok állománya a népesség arányában (%)
Észak-Amerika	313,1	40,8	13,0
Óceánia	30,5	5,8	19,1
Európa	727,3	56,1	7,7
Afrika	793,6	16,2	2,1
Ázsia	3672,3	49,7	1,4
Dél-Amerika és Karib-vidék	518,8	5,9	1,1
A Földön összesen	6056,7	174,5	2,9

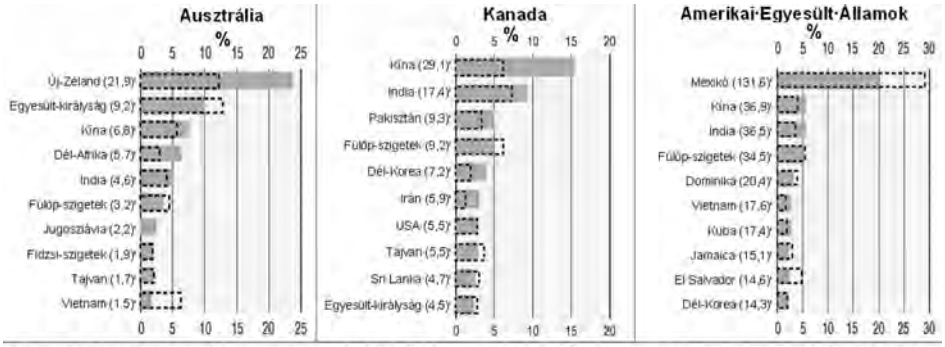
Forrás: UN 2002

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 193

A *24. táblázat*ban látható, hogy Ázsiából nagyarányú kivándorlás van a fejlett világ felé. Észak-Amerikában a világátlag ötszörösét is eléri a befogadás, ezt követi kontinensünk. Afrika is kezd bekapcsolódni a nemzetközi áramlásba, de a veszteséget az növeli, hogy itt a képzettek mozgása jellemző.

Az elmúlt évtizedekben a nagy tömegű ázsiai áramlással összefüggésben migrációs iparág kialakulásáról beszélhetünk. A nagy régiók szintjén megfigyelhető a hagyományos migrációs áramlatok átrendeződése. Az ismert migrációs kapcsolatok, mint Franciaország és Algéria, Németország és Törökország, Nagy-Britannia és a Nemzetközösség, az új irányok előretörése miatt a korábbi viszonylatok csökkenő hányadot jelentenek. A legtöbb esetben az ázsiai beáramlás fokozódása jellemző. A nagybefogadó országokban, pl. a hagyományos küldői sorrend változott meg ezzel (lásd *18. ábra*).

18. ábra. A vezető küldő országok

Megjegyzés: A szaggatott vonal jelenti az adott ország 1990. évi összes bevándorlásból mért arányát %-ban, a szürke szín a 2000. évi értéket.

Forrás: International mobility of highly skilled OECD 2002

A kelet-európai nyitódással, a kínaiak fokozott kiáramlásával és a mediterrán vidék a Fülöp-szigetről érkezők bejutási csatornájával, eddig kevés, migrációs ellenőrző gyakorlatot mutató új csatorna alakult ki.

Mindez hogyan hatott vissza a migrációs politikára? A tömeges, váratlan bejutási szándék arra kényszerítette az országokat, hogy a biztonsággal, az ellenőrzéssel foglalkozzanak és nem jutott elegendő figyelem a migráció lehetséges haszna szerinti irányításra. Fő stratégiai tevékenységgé a határőrizet fokozása, a tömeges beáramlás megakadályozása, és a tartózkodók jogszerűségének vizsgálata vált.

Növekvő mobilitási hajlandóság

A világ jelenlegi népességének 2,9%-a, a világ minden 35. lakosa él szülőhazáján kívül. (IOM 2000) Ebből a többség, 100 millióan a fejlett országokban találtak új hazára. Általános jellemzőnek tekinthető az, hogy egy ország lakosságának 2-5%-a él távol a hazájától. A legtöbb befogadó ország azért aggódik, hogy ebbe a pár száza-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 194

lékba mennyi kiművelt emberfő kerül, mert ezzel új forrásokhoz juthat. A küldők is az ő pótlásuk miatt aggódnak, mert ez hosszú esztendőket vesz igénybe. Enyhíti aggódásukat az, hogy az emigrációval hazautalás, kapcsolatépítés várható.

A migráció korábban szabadság gondolatához kötődő értelmezése megváltozott, és gyakorta beszélnek a zavaró hatásokról. A migráció történetéből azt az üzenetet szűrhetjük le, hogy a feltartóztató politika csak egy ideig működik. A korábbi mozgások „kitaposott útja és az ott élőkkel való kapcsolattartás" hatással van a jelenlegi migránsok döntésére. Következményeként a bejutás fő „vágánya" ma is a családegyesítés. A családegyesítés célú vándorlás folyamatos dominanciája mellett, nő a munkaerőpiacra épülő vándorlás. Jellemzővé vált a képzett munkaerő ideiglenes szándékú vándorlása az úgynevezett brain circulation, ami utal a migráció globalizációban betöltött szerepére. A nemzetközi gazdasági trendeknek megfelelően a tőkeáramlás irányával összhangban a magasan képzett, úgynevezett postázott ideiglenes munkaerő áramlása egyre nagyobb volumenű.[117] Néhány évtizeddel ezelőtt foglalkoztatási alapú, és letelepedéshez vezető folyamatról beszéltünk. Napjaikban a munkavállaláshoz kapcsolódó és többé-kevésbé ideiglenes tartózkodás válik jellemzővé. Az eddig bevándorlást szorgalmazó országok növekvő mértékben preferálják az munkaerő ideiglenes tartózkodását, főként az informatika, a kommunikációs technológia, az egészségügy és az oktatás szektoraiban.

A munkaerő-vándorlás újjászületése (Salt 1990), a bevándorlás ellenőrzésével, a dokumentálatlan bevándorlás és az engedélynélküli munkavállalás elleni fellépés fokozódásával járt együtt. A biztonságot érintő közös fellépések, egyben a munkaerő-bevándorlás fokozott ellenőrzését is magával vonták.

A belépők és a befogadók egyik legfőbb közös célkitűzése, a mielőbbi beilleszkedés a társadalmi életbe és a munkaerőpiacba. Nem azonosak a történelmi gyakorlattal rendelkező országok ebben a vonatkozásban. Itt nemcsak az olvasztótégely Amerika és a visszautasító Európa kérdése jelenik meg. „Come home or go home" – mondta Keyfitz N. 1993. Ez feltételezhetően összefügg azzal, hogy korábban Európában a munkaerő biztosítása volt a fő cél, a tengerentúli országokban pedig a benépesítés. Látnunk kell azonban azt, hogy ebben az időszakban a migráció irányítása nagyobb mértékben volt az állam kezében, az üzleti élet és a nemzetközi szervezetek nem játszottak ilyen aktív szerepet. Azzal, hogy maga a mozgó ember felismerte képességeinek „varázsát", és a szabályok alakítása a nemzetközi gazdaság képviselőinek is fokozottan vált érdekükbe, változni kezdett a helyzet. Itt hangsúlyozni kell, hogy helyzet alakult ki alkupozíciókkal. A megállapodás eredménye attól függött, hogy ki volt képes érdekét jobban képviselni és elfogadtatni a másikkal. Képletesen fogalmazhatunk úgy is, hogy kinek kellett a sza-

117 A munkaerő áramlása a tőkeáramlással egy adott fázisban lehet ellentétes irányú is. Az érkező külföldi tőke nem használja, nem építi be a foglalkoztatási hierarchiájába a hazai munkaerőt. A hazai munkaerő megfeleltetése, perspektívája szükséges ahhoz, hogy otthon induljon el a nemzetközi karrier útján. Ezt a fázist nevezzük belső vonzásnak, úgynevezett internal brain drain-nek (Rédei 1994).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 195

bályozó szelepét visszafogni, és kinek nem. A nagybefogadók ezredfordulós gyakorlatának a tanulmányozása azt üzeni, hogy a munkaerő-piaci szempontok még mindig nem tudnak kellően érvényesülni, a benépesítés, a családegyesítés jelenti a tömeget. Az állam a helyi szociális gondok, kialakulását előzi meg, azzal a segítségnyújtással, amit a bevándorlóknak nyújt.

A mozgásra általában jellemző, hogy a városi térségekbe áramlanak. Például Belgium külföldi lakosságának 27%-a Brüsszelben él, Londonban pedig az ország külföldi népességének 23%-a. Ez az arány Bécs és Berlin esetében 16–16% (SOPEMI, 2001). A nagybevándorló országok metropoliszaiban ennek többszöröse található. A bevándorlók adott helyen jelentkező magas aránya, alapellátási (lakás- és egészségügyi) gondokat okozhat. A kevésbé képzettek esetén, akik ráadásul több családtaggal is érkeznek, fokozott szociális igényekkel kell számolni. Számos ország azért kezdeményezi, hogy felvilágosítást nyújtson, kvázi irányítsa a migránst az országon belül, mert ezzel a területi feszültségek fokozódását előzi meg. Így a bevándorlási hivatalok a terület-fejlesztési célokkal összhangban igyekeznek a bevándorlást az alkalmas területekre irányítani.

A migráció elemzése új irányokkal bővült. A gazdasági előnyök mellett a növekvő szociális teher és a biztonság, a részletek felé terelte a figyelmet. Alig néhány éve elemzik pl. a tanulással, a nyugdíjasok mozgásával összefüggő hatásokat. A stratégiakészítés során azt is mérlegelni kell, hogy a növekvő migráció „kitermeli" a növekvő jogszerűtlenséget is. Az illegális vándorlás érzékenyen mutat rá a nemzetközi migráció harmonizálatlanságára.

Fokozódó ázsiai beáramlás

A tengerentúli országok már az aranyláz idején és az azt követő infrastrukturális hálózatok megépítésének nagy időszakában egyes ázsiai népcsoport befogadásának korlátozására törvényeket hoztak. A beáramlás ennek ellenére, több hullámban, folyamatosan a '70-es években, majd 1997 után fokozódott. A magas termékenység ezekben az országokban az '50-es évekig tartott, a felnövekvő nagy létszámú generáció a '70-es években jelent meg. Az Ázsiában jelentkező demográfiai nyomással a helyi gazdaságfejlesztés nem tudott lépést tartani, és a korábbi migráció által a fejlett világ felé immár a tapasztalt úton indultak el. Demográfiai átmenet után migrációs átmenet következett. Krugman írja: „A '70-es években mintegy kétmilliárd ember jött arra rá, hogy kevés induló tőkével ő is vehet egyszer autót, élvezheti a jobb életfeltételeket és ehet húst." Az történt, hogy a korábbi földrajzilag közelebbi küldő helyek migrációs tartalékai néhány évtized alatt kimerültek, az elérhetőség feltételei javultak, a távoli küldő országok is közeliekké váltak. Ezzel a földrajzi változással a migránsok által képviselt kulturális és szociális értékek még jobban eltértek a befogadókétól. Az elmúlt század mobilitási tendenciáira az is jellemző volt, hogy nemcsak az érkezők száma nőtt, de fokozódott a küldők földrajzi sokszínűsége is, a diverzitás, ami a megvalósulásban a célok és az eszközök módosítását igényelte. Egyre távolibb és több földrajzi helyről érkeznek a bevándorlók. Jelentős számú ázsiai népesség érkezett Európába is, mobilizáló-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 196

dott Afrika lakossága, Közép- és Dél-Amerika nem veszített demográfiai nyomásából és Kelet-Közép-Európa legtöbb országából tart a ki- és bevándorlás.

A meghatározó ázsiai nyomás a 90-es évek második felében az amerikai kontinensről átterjedt Európára, különösen kihasználva a nemzetközi mozgásba nem régen bekapcsolódott közép-európai országok kialakulatlan gyakorlatát. 1985–90 között Ausztrália, 1991-ben USA, majd 1993-ban az EU-országok regisztráltak migrációs csúcsot. A kétpólusú világ megszűnéséig a nagybevándorló országokba irányuló migráció nőtt, majd a megszorításokat követően haladt a kisebb „ellenállás" felé.

A politikai gyakorlat alakítását a legtöbb országban nehezíti az a tény, hogy döntő mértékű maradt a családegyesítésen alapuló befogadás, és ebbe a befogadó ország keresletén alapuló célok nehezen építhetők be.[118] Ha a családi alapú befogadás kerül többségbe, akkor nem érvényesülhetnek a központilag megfogalmazott kritériumok. Korábban az volt a jellemző, hogy a férfiak döntésével került sor az egész család elindulására. Most azzal, hogy a nők tömegesen jutnak munkához a családegyesítésnél, nem a férfi, hanem a nő kérelmével lehet jobban megalapozott folyamodványt benyújtani.

A potenciális források távoli kultúrák felé tolódnak el

A migráns az adott kultúra hordozója. Azzal, hogy a befogadó és a küldő ország földrajzi vonzástere megnőtt, fokozódott a kulturális különbség, nehezedett a beilleszkedés. Az USA-ba irányuló migráció az európai érdeklődés visszaesésével egy időben, a távoli kontinensek lakóinak előretörésével járt. Ez a váltás, hatással volt a politikára. A '80-as évtizedhez képest megkétszereződött a mexikóiak, a vietnamiak és a kínaiak száma, ennek többszöröse lett az indiai és a dominikai. A NAFTA (North American Free Trade Area) létrejötte fokozta a kanadaiak Egyesült Államokba irányuló mozgását. Kanadában az ázsiaiak száma megkétszereződött és még érkeznek szép számban európaiak is. Ausztráliában az európaiak száma állandósult, de arányuk csökkent és ázsiaiak és új-zélandiak érkeznek.

Az egyes országokból érkezők életkori, nemek szerinti összetétele eltér egymástól és a helyben élőkétől. Erről részletesen az adott országnál beszélünk. Kulcskérdés, hogy az érkezők mennyi idő alatt veszik fel a már helyben élők demográfiai magatartását.

A migrációs befogadási gyakorlatot meghatározza az is, hogy milyen életkorban és milyen gazdasági fejlettségi szakaszban történik a beáramlás. Az életkor fiatalító hatása, a korösszetétel kiegészítő hatása, iskolázottság, társadalmi járulék, termelőképesség, mind hatással van a kialakítható célokra és eszközökre.

118 Furcsa paradoxon, hogy azon országok, ahol a munkavállalási alapú belépés aránya nagy, azok nem tudnak élni a helyzettel.

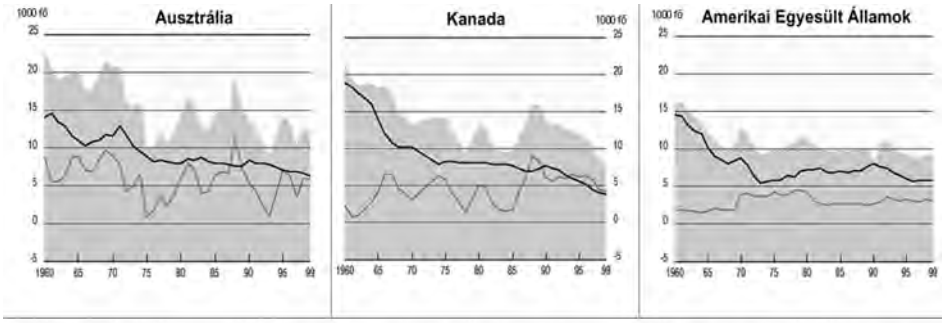
02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 197

Fiatalító hatás

A demográfiai hatások mindig is a migrációs politika homlokterében álltak. Kezdetben a benépesítés, később a korstruktúra kiegyenlítése. A befogadók érdeklődése a mennyiségi elemekről a minőség felé haladt. Egyfelől politikájukat azzal tudják a legjobban alátámasztani, ha érvelni tudnak a hatásokkal. Másfelől ezekből alakítják ki a stratégia módosításait. A nemzetközi migráció egyik alapvető hatása demográfiai jellegű (OECD 1991; Van de Kaa, Borrie, 1994; Rédei 1992; Hablicsek 2004).

A befogadó országok a demográfiai átmenetnek abban a népesedési szakaszában vannak, amikor a tényleges népességszaporodás mértéke azért esik vissza, mert a természetes szaporodás 5% alá esett és a bevándorlás népességpótló szerepe alapvetővé válik. Az ENSZ demográfiai bizottságának a jelentése úgy fogalmaz a befogadó országokra, hogy „az eltartási arányok megtartásához 2050-ig a jelenlegihez képest tízszer ekkora migrációra lenne szükség" (UN, 2000).

19. ábra. A demográfiai összetevők alakulása (1960–1999)

Megjegyzés: A fekete vonal jelenti a természetes népességváltozást, a szürke vonal a migrációs egyenleg alakulását, és a teli szürke a teljes népesség tényleges változását.

Forrás: OECD 2002

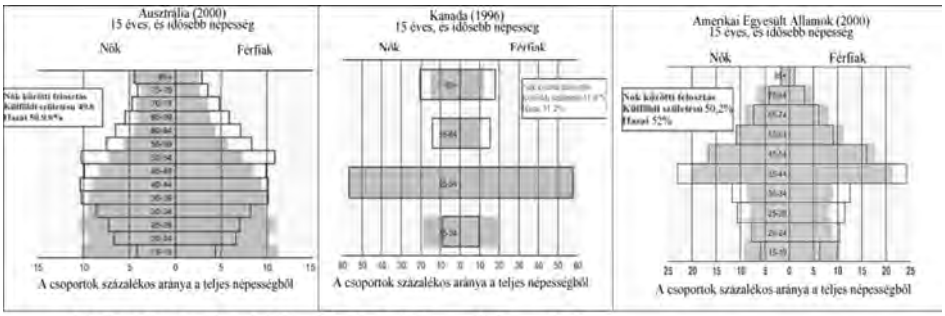
A *19. ábrá*n látható, hogy a természetes szaporodás lassul, annak ellenére, hogy a migránsok magasabb termékenységű régiókból érkeznek, és lassan veszik fel a helyben élőkre jellemző demográfiai magatartást. A termékenységet befolyásoló tényező az, hogy miként alakul a férfiak és a nők aránya, valamint több a szülőképes életkorban lévő nő, ami magasabb termékenységet is jelenthet. További népesedési célt jelenthet a migrációban az egyes korcsoportok számának a kiegyenlítése, és az eltartási arányok javítása.

Ausztráliában annak ellenére, hogy kevesebb propagatív életkorú női lakosság érkezik, mégis az érkezők magasabb termékenysége miatt erős fiatalító hatás érvényesül. A többi befogadó országban ez a folyamat közelít a helyben élők demográfiai jellemzőihez. A migrációs stratégiák gyakori célja az ott élő lakosság kedvezőbb eltartási arányainak elérése, a korosztályok kiegyenlítése, a nemek ará-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 198

nyának megőrzése. Mint a *20. ábra* bemutatja, az érkezőknek a korösszetétele szerencsés esetben kiegészítheti a helyben élő lakosság egyenetlen korfáját.

20. ábra. A helyi és az érkező népesség korfája

Megjegyzés: A szürke színű jelenti az érkező életkor szerinti összetételét

Forrás: New Cronos database

Növekvő beilleszkedési idő

A migráció mennyiségi növekedése mellett az, hogy többféle kultúrából érkeznek a bevándorlók, növeli a „zavaró hatást". A nyelvi korlátok miatt a beilleszkedés folyamata, az állampolgárság megszerzése hosszabb lesz. Az állampolgárság kérdése nemcsak az alanyi jogú szolgáltatásokban fontos, hanem az adatok közlésében is. A nagybevándorló országokban alkalmazott statisztikai rendszerezés, eltér az európaitól, nem az állampolgárságot veszik alapul, hanem a külföldön születtek arányát mérik. Ausztráliában, a Statisztikai Hivatal becslése szerint a 90-es évek átlagában évente 1,83% a külföldön születettek arányának növekedése, hasonló értékeket közöl a népszámlálási adattár Kanadában is, és az USA-ban a Népesség Nyilvántartó Hivatal adatai szerint ez 4,51%-os. Az adatok arra utalnak, hogy az állampolgárságot jelentő beilleszkedés az Amerikai Egyesült Államokban lassan megy és ennek hátterében többnyire az angol nyelv ismeretének hiányosságai állnak. Az 1999-es adatok szerint Ausztrália 23,6%, Kanada 17%-kal, és az Amerikai Egyesült Államok 10,3% külföldi születésűvel számol. Ez nagyobb, mint az európai államokra jellemző érték.

Romló végzettségi jellemzők

A befogadók arra törekednek, hogy minél nagyobb előnyük származzon az érkezőkből. A belépők szellemi képességeikkel jobb életszínvonalat szeretnének elérni. Ha van választék, akkor ez jobban teljesülhet. Különösen a befogadó országok azok, amelyek haszonelvű stratégiát képesek végrehajtani.[119] A helyben élő

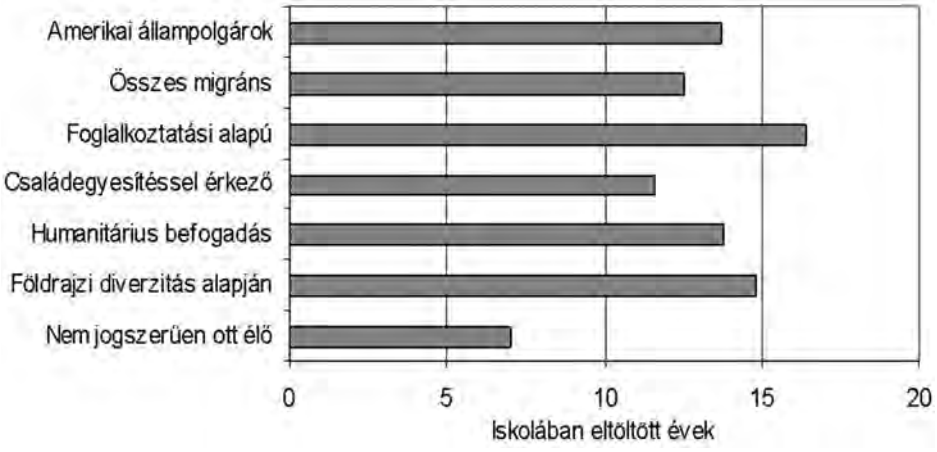
119 Ez nem az arra való képességüket jelenti, hanem azt, hogy nem fenyegeti őket a határokon tömeges beáramlás veszélye vagy más biztonságot érintő és ezzel prioritást képező tény.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 199

lakosságból nem biztosítható iskolai végzettséget külső migrációs forrásokból kiegészíteni. De ezzel a lépésükkel elnapolják saját lakosságuk felzárkózását, igaz, hogy ezzel erőforrásokat sem használnak fel. Amit nem vesznek eközben észre, hogy kiszolgáltatottá válnak és új biztonsági rizikót hoznak létre. Azt hangoztatják, „mérsékelni kell a családegyesítési alapú befogadást, ezzel nagyobb beleszólásunk lehet a képzettségi mutatók alakulásába, és több humánerőforrás-nyereségre tehetünk szert."

Paradox, hogy egyfelől arról beszélünk, mennyire szükséges a fejlett világnak a képzettek munkája, másfelől az érkezők többsége képzetlen, ezzel a végzettség szintjének süllyedése tapasztalható. A potenciális migrációs források földrajzi értelmű távolódása azt is jelenti, hogy az érkezők képzettségi szintje romlik. Lássuk ezt Amerika esetén. „1960-ban a bevándorlók és a helyben élők képzettségi szintje közel azonos volt. Az elmúlt negyven év alatt annak a valószínűsége, hogy az érkező személy diplomás lesz, negyedére esett vissza. Mivel a családegyesítés, a humanitárius befogadás, és a diverzitásprogram az USA-ban nem képzettségi alapokra helyezi a kiválasztást, és ez jelenti az érkezők 80%-át, nem a központi elvárások érvényesülnek. Az illegális migrációra ezek a megállapítások fokozottan igazak. A családi alapon érkezők iskolázottsági romlása nem szolgálja a nemzet célját", fejti ki az Amerikai Gazdaság Fejlesztési Bizottság jelentése (*www.ced.org*).

21. ábra. Az USA-ba bevándorlók átlagos iskolai végzettsége a befogadás alapja szerint (1996)

Forrás: Az új migránsok kérdezései alapján. Demography, Februar 2000. Immigration and Naturalization Service (INS), Report on the legalized Alien Population. Washington

A *21. ábra* azt mutatja, hogy az összes migráns által elvégzett osztályok száma kevesebb, mint az amerikai állampolgároké. Számottevő mértékben magasabb iskolázottsággal rendelkeznek a foglalkoztatási alapon befogadottak és a földrajzi di-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 200

verzitás alapján érkezők. A tények összefüggenek részben a válogatással, részben a jelentkezők közül is azok adják be kérelmüket, akik erre esélyt látnak.

A helyzetet tovább fokozza az a tény, hogy a migránsok döntő része városi területeken keres lakhatást, munkaalkalmat. A szegregálódás során honfitársaikkal keresik a kapcsolatot, és kisebb hányadban valósul meg az amerikai életbe történő beilleszkedés, a nyelvi korlátok lebomlása így lassan halad. A kanadai migrációs jelentés (SOPEMI 2001) is megfogalmazza, hogy „a befogadásban több figyelmet kell fordítani a képzettségi megfeleltetésre, kiemelten az országon belüli mobilitásra. Egy aktívan működő regionális fejlesztési program képes arra, hogy a külföldieket odairányítsa, ahol a legnagyobb szükség van rájuk. Ez a térbeli egyeztetés segíti megtalálni a jövőjüket, beilleszkedésüket, hogy saját céljaikat az adott régióban találják meg. Ily módon képes az állam irányított támogatást végrehajtani. Ennek érdekében több figyelmet kell fordítani a regionális célok, a jövőkép nyilvános ismertetésére”.[120]

Alapvető, a gazdasági életbe történő bekapcsolódás

A legtöbb ország bevándorlási kritériumai az önálló életre való készséget fogalmazzák meg a végleges befogadás feltételének. A munkaerő-piaci felhasználása nemcsak az érkezők összetételétől függ, hanem az anyaország gazdasági, intézményi rugalmasságától is. A kérdés meghatározó módon vetődik fel Ausztráliában, ahol a munkaerőpiac egynegyedét alkotják a külföldön születettek. Kanadában minden ötödik ember és az USA-ban minden tizedik van hasonló helyzetben. A külföldiek gazdasági aktivitási szintje a helyben élőkétől néhány százalékkal elmarad, de a munkanélküliségi arányokban ez az eltérés már alig tapasztalható. Mivel nem látszik valószínűnek a migrációs nyomás csillapodása a távlatban, ezért célszerű a tradicionális migrációs kapcsolatokat párbeszéddé alakítani.

A folyamatos ázsiai kiáramláshoz Korea és Közel-Kelet új országként csatlakozott. Kelet- és Közép-Európa megnyitása, számukra új bevándorlási területet tárt fel. Az Amerikai Egyesült Államokba irányuló migrációban egy évtizede alatt megháromszorozódott az Ázsiából érkezők száma miatt.

A munkaerőforrás hatását illusztrálja az, hogy pl. Ausztráliában az ázsiai eredetű belépés 30 év alatt 6%-ról 35%-ra nőtt, és az európai 85%-ról 60%-ra esett vissza. A nagybefogadó országokban az ázsiai előretörés az európaiak visszaesésével zajlik. Ezekben az években állt be az a döntő fordulat, hogy a migránsok többsége nem Európából érkezik. A Kanadába irányuló migrációt hasonlóan erős ázsiai érdeklődés jellemzi. A 90-es években a belépők fele innen érkezett,

120 Dahlke 2002. Mitől beteg a világ? A nyereség és a veszteség stratégiákról a következőket írja. „…amit amerikaiasan win–win szituációnak, azaz duplán nyertes helyzetnek nevezünk, vagyis olyan kiindulási pozíciónak, ahol valamennyi résztvevő nyertes…” A migráció analógiájaként az állam, a regionális egység és a helyi gazdaság is nyer azzal, ha olyan orientálásra törekszik, ahol központi céljai az egyéni érdekekhez közelítenek.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 201

Kína, Tajvan, Hongkong, India, Pakisztán és Fülöp-sziget, majd Koreával kiegészülve a migránsok felét jelentette. Az ázsiai áramlás növekedése mellett, végbe ment egy bővülés, ami a célterületek számának növekedésével mutatható be. Az USA-ba irányuló áramlás például Kambodzsa, Laosz és Thaiföld, Hongkong visszaesésével jellemezhető, Burma, Indonézia, és Malajzia állandósult. A fejletlen országok képzetlen lakossága, mint Pakisztán, India és Banglades emelkedő irányvonalat mutatnak. Ez a réteg mind Ázsia fejlődő részeiről, mind az Arabfélsziget országaiból az ellenőrzés szigorodása miatt kiszorult és máshol keres bejutási lehetőséget.

A 90-es években Kína növekedése olyan lendületes volt, hogy a tradicionális küldő országa Mexikó csak a második helyre került. Mióta a kanadai kormány a Kanadában történő bevándorlásra hivatalt nyitott meg Kínában, azóta az emelkedés szembetűnő. Ausztrália, azzal tűnik ki, hogy a Fülöp-szigetek és Tajvan nagy érdeklődése következtében, ma már a hagyományos Új-Zéland és az Egyesült Királyság mögött találhatók.

5.3. A nemzetközi migráció főbb térbeli folyamatai

Menni vagy maradni, nyitni vagy zárni?
(merül fel az emberekben és a befogadó kormányzatokban)

A migrációs folyamatok megismerése azért kiemelt jelentőségű, mert láthatóvá tesz számos olyan elhatározást, ami az emberek gondolataiban forog.[121] A földrajzi szemlélet átöleli a migráció kérdését. Beszélünk eredethelyről és érkezési vagy befogadási helyről. Maga a definíció is térbeli elemet, az államhatár átlépését teszi döntővé. A humán szemlélet, miszerint a lakhely megváltoztatása önálló döntésen alapszik, jól, rosszul felmért külső és belső tényezők eredője, amelyben a vonzó és taszító térbeli hatások játsszák a meghatározó szerepet. Mivel csak becsülhető az új környezetre történő reagálásunk, ezért ebben az értelemben minden migrációs lépés rizikót jelent. Manapság tovább megerősödnek azok a földrajzi irányok, amelyek a fejletlen vagy fejlődő régiókból, a fejlett régiók felé irányulnak.

1965-ben a migránsoknak 36,5%-a került a fejlett világba, remélve a felemelkedést, életének minőségi javulását, a kedvezőbb lehetőségeket. Az ezredfordulóra ez az arány már meghaladta a 44%-ot. A Föld minden 100 lakójából három a gazdag, és 97 a szegény országokban születik meg, ami a fogyasztást is figyelembe véve, igen nagy ellentét. Azzal, hogy tömegekhez jutott el a fejlett világ életminőségéről szóló információ, érthető, hogy ez tömegekben ébresztett vágyakat egy jobb élet iránt. Tömegesen jutottak arra a megállapításra, hogy térbeli elmozdulással életminőségükben javulást érhetnek el.

121 Egyes országok befogadási gyakorlata erre alapulva, honlapot működtet, ahol megismerik a befelé igyekvők kérdéseit, és az erre adott jogi válaszokat még azok is, akik csak, mint olvasó vannak jelen.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 202

A legtöbb ország védekezik a válogatás nélküli beáramlás ellen, vagy legalábbis „megszűri" azokat, akiket területére beenged. Ez részben abból következik, hogy az országok többsége még nem rendelkezik elegendő tapasztalattal a migráció stratégiai kezelése terén, nem képes annak előnyét kihasználni. Másrészt arról van szó, hogy az eredet és a célország közötti földrajzi távolság növekedésével igen eltérő kultúrák kerülnek mindennapi kapcsolatba, ami nehezíti a kérdés kezelését. A technikai fejlődéssel együtt járó tér- és időelérhetőség javulása azt is eredményezi, hogy költségesebbé válik az eljutás, ami hatással van a potenciális résztvevők összetételére. Kik képesek megfizetni magát az utat és annak jogszerűségét? Az egyre nehezedő bejutással összefüggésben, nő a bejutni szándékozók tudatossága is.

A befogadó és a kibocsátó országok többsége alapvetően két vonatkozásban aggódik:

- mennyire várható a ki- vagy bevándorlás tömegessége, mert ez a biztonság kérdését érinti,
- vajon a mozgó lakosságból mennyi lesz azoknak az aránya, kik képzettek, mert ez egyik oldalon veszteséget jelent,[122] a másik oldalon nyereséget.

Kérdés, hogy képes-e a központi érdek olyan erővel befolyásolni a folyamatot, hogy a keresletnek megfelelő embereket fogadjanak be?

5.3.1. A migráció regionális történelmi jellemzői

A történelem kezdetén a népesség a civilizáció első helyszíneiről, a magasföldekről igyekezett lejutni a termékeny folyóvölgyekbe. (Sárfalvi 1971, Tóth József–Vuics Tibor, 1998; Mészáros Rezső, 1994; Becsei József, 2004; Próbáld, 1990). Majd a Római Birodalom, a vikingek idején és az azt követő felfedezések ideje a migráció nagy térbeli kiterjedését jelentette. Megkezdődött Észak-Amerika és Ausztrália benépesítése, ami tartós migrációs célként jelent meg. A 17. század közepén 11-12 millió afrikai, főként mezőgazdasági munkaerő Amerikába történő átvitele, az európai államok gyarmatosító tevékenysége, a Kelet- és Nyugat-indiai Társaság munkája, mind hozzájárult a kontinensek közötti kapcsolat bővüléséhez és történelmi meghatározottságú folyamatok alakulásához. 1820 és 1930 között 55-65 millió fő letelepítésére került sor Dél-Afrika, Új-Zéland, Ausztrália, Kanada és USA területén. A 19. század fordulóján közel 10 millió fő befogadására került sor az Amerikai Egyesült Államokba.[123] 1924-ben elfogadott éves befogadási kvóta jelentette a védekezés kezdetét, és ezzel az úgynevezett letelepítési és benépesítési időszak végét.

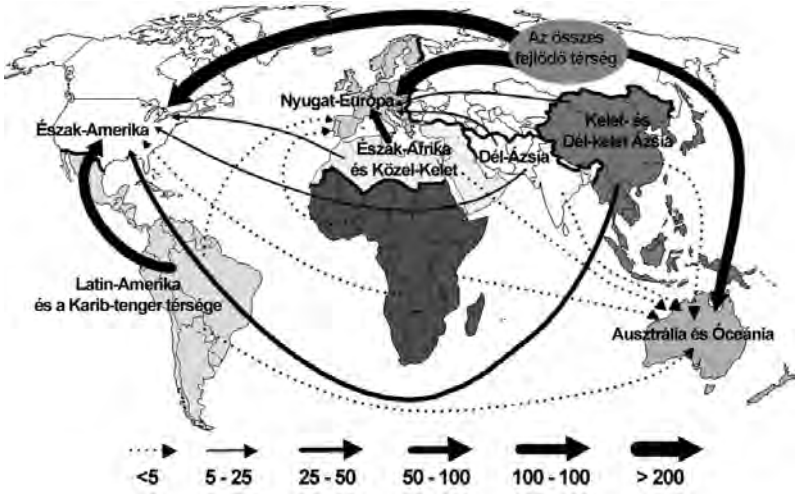
122 Az afrikai kontinensről mintegy 70000 fős magasan képzett embervesztességről számolnak be a kutatások, ami azt jelenti, hogy az a kevés számú képzett ember sem fog a hazai gazdaság fejlődéséhez hozzájárulni.

123 A bevándorlók hajón érkeztek és Ellis Island nevű szigeten várakoztak bejutási ellenőrzésre, ami egyúttal egészségügyi karantént is jelentett. Abban az időben még az ellenőrzésnek nem volt olyan fejlett technológiai háttere mint manapság, és ezzel voltak képesek a tömegmigrációt megfelelő módon kezelni.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 203

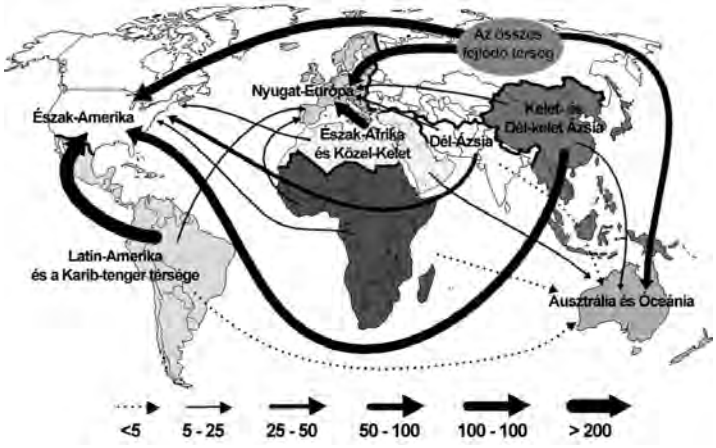
A második világháborút követően a gyarmati országok felszabadulása, a gyarmati rendszer és nemzetközösségi felbomlás indult el. A függetlenedés egybeesett a határokon átlépő munkaerő-áramlás nyitányával. A függetlenségi időszak vége azt is jelentette, hogy már nem az európaiak játszották a döntő szerepet a migrációban. Az európaiak bevándorlásban betöltött korábbi meghatározott szerepe (60-70%) kevesebb mint fele lett, és helyükre az ázsiaiak léptek. A munkaerő-piaci kereslet és kínálat jellemzői határozták meg a bejutás lehetőségét, mint képzett/white collar és képzetlen/blue collar dolgozók, ami a 60-as évektől szétvált, egyötöd magasan képzettre és a többi képzetlen vagy alacsony képzettségű migránsra.

20. térkép. A migránsok évenkénti átlagos száma 1960–1969 (1000 fő)

Forrás: www.imes.nl 2004, 2003.

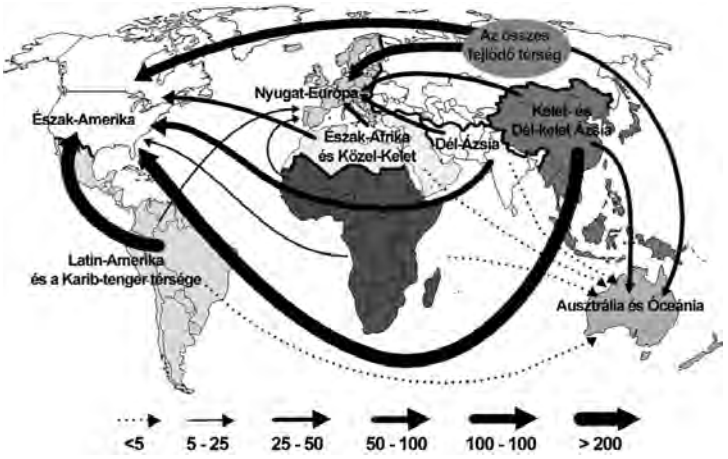
21. térkép. A migránsok évenkénti átlagos száma 1970–1979 (1000 fő)

Forrás: www.imes.nl 2004, 2003.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 204

22. térkép. A migránsok évenkénti átlagos száma 1980–1989 (1000 fő)

Forrás: www.imes.nl 2004, 2003.

A 70-es évek gazdasági „ébresztője" az olajválság lett. A gazdasági recesszió átformálta az európai migrációban résztvevőket. Törökország, Észak-Afrika, Jugoszlávia erősödő részvétele jellemző, az olasz, spanyol, portugál munkások már nem térnek vissza korábbi célországukba. Az olajválság után megindul a feldolgozóipari struktúraváltás ami már kevesebb képzetlen munkaerőt igényel. A tőkeerős gazdaságok irányító szerepe, a globalizálódás és a szegények kiszolgáltatottsága új konfliktusokat okozott. A menekültügyet jogilag rendezik, de a szegénység csak most kerül a politikai vitaasztalra. A 80-as években a hidegháború, az elszigeteltség végét jelenti és ennek biztonság-politikai következményei csak később kerülnek értékelésre. Az Öböl-háború után elért stabilizáció és a hazahívó toborzás hatása új példákat hoz a migráció történetébe.

A migráció hosszú történelmi folyamat, amely az ezredfordulón is számottevő eltéréseket mutat kontinensenként. Az észak-amerikai kontinens nemcsak történelmi gyakorlattal rendelkezik, de a népesség arányában, és a migránsok állományát tekintve is meghatározó mértékű (lásd *24. táblázat*).

A migráció regionális esetei mellett (Salt, 1989), a migráció globalizációjáról is beszélhetünk (Castels és Miller, 1993). Ez utóbbi azt jelenti, hogy ha a világ egyes pontjain szigorúbbá válik a végrehajtás, fokozódik az ellenőrzés, akkor az hatással van más befogadói régiókra is. Globálisan jellemző migrációs irányok:

- Észak-Amerika vonzást jelent az egész világra,
- a spanyol nyelvterületekről erősödő folyamat tapasztalható Dél-Európába, Ausztráliába, Brazíliából Olaszországba,
- Afrikában a Maghreb-országokból és a szaharai övezetből Európába,
- indiai és kínai migráció megjelenése Európában,

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 205

- az arab világ erős szívó hatása figyelhető meg,
- Skandináv országokba görög és török, srí lankai érdeklődés,
- az Öböl országaiba Indonéziából. Fülöp-szigetekről, Japánból,
- kínaiak, indiaiak az Amerikai Egyesült Államok felé,
- Ausztrália tartósan befogadó és 90-es évek óta küldő országként is megjelenik. Vonzza Ázsiát, Dél-Amerikát és még tart az Egyesült Királysággal fennálló erős nemzetközösségi kapcsolata,
- ázsiai munkaerő-áramlás Új-Zélandról Ausztráliába és a Pacifikus-szigetekre. Fidzsiről Ausztráliába. Kína, Srí Lanka Ausztráliába, Indonéz-szigetvilágon belüli mozgás, Fülöp-szigetekről folyamatos a fejlett világ felé és Thaiföldre. A thaiok Japánba és Malajziába vándorolnak,
- Észak-Amerikába a Karib-vidékről, Peru és Ecuador közötti mozgás, Kolumbiából Venezuela felé, Brazília küldő ország,
- Argentína a szomszédok befogadója, és tovább Európába,
- Francia Guyana, Suriname, Hollandiába gyarmati kapcsolatok.

A fentieket azzal zárhatjuk, hogy a bejutást a történelmi kapcsolatok, a nyelv, a jóléti államokban megszerezhető magasabb szolgáltatások, bevételek, a jogi korlátok és a munkaerő-piaci kereslet határozza meg.

Az európai országokban a külföldiek száma és a lakossághoz viszonyított aránya azokban az országokban a legmagasabb, amelyek iránt nagy az érdeklődés, és lassú az állampolgárság megszerzésének időtartama (lásd *25. táblázat*).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 206

25. táblázat. A külföldiek száma és aránya a hazai lakossághoz viszonyítva egyes európai országban

Ország	1980		1997		2003	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
Ausztria	282,7	3,7	723	9	732	9,1
Belgium			909,7	9	903,1	8,9
Dánia	101,6	2	197	3,8	237,7	4,5
Finnország	12,8	0,3	62	1,3	81	1,6
Németország	4453,3	7,2	7173,9	8,8	8372,4	9,1
Görögország	213	2,2	153	1,5	276,1	3,3
Írország	–	–	96,1	2,7	114,4	3,1
Olaszország	298,7	0,5	991,4	1,7	1240,7	2,2
Luxemburg	94,3	25,8	132,5	32,6	142,8	34,1
Hollandia	520,9	3,7	728,4	5	703,1	4,5
Norvégia	82,6	2	460,8	3,7	450,1	3,6
Portugália	49,3	0,5	157	1,6	172,9	1,7
Spanyolország	182	0,5	499,8	1,2	609,8	1,5
Svédország	421,7	5,1	531,8	6	522	5,9
Svájc	892,8	14,1	1363,6	19,3	1372,7	19,4
Egyesült Királyság	–	–	2084	3,6	2066	3,5

Forrás: SOPEMI 2003

A világ migránsaiból minden ötödik az észak-amerikai kontinens felé veszi útját. A világ legnagyobb tömegű migrációja Mexikóból az Amerikai Egyesült Államok felé irányul. Évi 400 ezer ember kel át jogszerűen, és itt található a legnagyobb illegális migrációs határsáv (3200 km). Ebben a határsávban csökkenő mértékű a mexikóiak átkelése, sokkal inkább egyfajta átrakóhellyé vált a Dél-Amerikából érkező tömegek számára. Az észak-amerikai kontinensen Kanada nagyobb, az USA pedig kisebb hányadban teszi lehetővé a képzettségi alapon történő befogadást. Kanada ezt a folyamatot összekapcsolja a területfejlesztéssel annyiban, hogy a regionális érdekeknek felelteti meg a beilleszkedési folyamatot. Az évi 850 ezer belépés és 1,5 millió tartózkodási vízum kiadása nemcsak „nagyüzemet" jelent, de e mögött, bő válogatási lehetőség is meghúzódik. Mindkét országban a tervezett kvótán és pontrendszeren alapuló befogadási rendszer működik, amely keretszámai a gazdasági igényekre alapulnak, és fontos a befogadók tanulási célú mozgásában, ami a későbbi képzettségre alapuló érdeklődés előkészítője.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 207

Dél-Amerika főbb áramlatai a NAFTA[124] területére irányulnak. A kontinensen belül a Karib térségbe és az Andok országain belüli mozgás karakteres. Dél-Amerika legnagyobb befogadó országa Brazília, a környező országok felé kivándorlás is jellemző. Ebben a régióban a pénzügyi válságok, a politikai üldöztetés gyakorta indít el tömeges áramlást. A Karib-térség belső mozgása ellenére jelentős számú migráns megy a korábbi gyarmati kapcsolatai irányába.[125]

Ázsiában a Föld népességének 60%-a él. A belső migrációban a városok felé történő áramlás a jellemző. Nagyszámú példát találunk a magasan képzettek kiáramlására, a szegényekre ható túlélési migrációra, a természeti és etnikai csapások következtében megjelenő menekültáradatra. A legtöbb ország kivándorló, de pl. Malajzia és Thaiföld fogadó és küldő kategóriába egyaránt sorolható. Az elmúlt időszakban több ország megszorító intézkedéseket hozott, fokozottan ellenőrzi a tartózkodás jogszerűségét. Következményeként kiszorulnak a legális tartózkodásból egyes csoportok és a kisebb ellenállást jelentő kelet-európai országok felé, tranzitálnak. Tömeges kínálat van az iskolázatlan rétegekből, akik többsége férfi. Dél- és Délkelet- valamint Kelet-Ázsia migrációs folyamataira az alábbiak jellemzők:

- folytatódott a kínai és indiai diaszpóra bővülése,
- az indiai magasan képzett munkaerő iránti igény nő,
- a csökkenő japán termékenység igényli a Dél-Koreából érkező munkaerőforrást,
- gazdasági recesszió az exportáló országokban (Fülöp-szigetek, Indonézia),
- Szingapúr és Hongkong a magasan képzett munkaerő toborzó és felhasználó központja,
- tranzitmigráció megjelenése Indonéziában, pl. Ausztrália felé,
- jogszerűtlen migrációtartózkodás, munkavállalás különösen a női migránsok körében.

Ázsia legnagyobb munkaerő exportálója Fülöp-szigetek majd Banglades és Indonézia. A kontinensről kiáramló 85 millió főnek 10%-a Fülöp-szigeti. Ázsia legtöbb országa most érkezett a csökkenő termékenység és a mérséklődő halálozás népesedési szakaszába. A demográfiai váltás, hatással van a migrációs életkorba lépők nagy arányán keresztül és a tekintetben is, hogy a munkaerő-kínált helyett a munkaerő-kereslet szakaszába érkeznek. A tartós kiáramlás, a migrációs hálózatok létesülése okán két jellemző diaszpóráról, a kínai 150 millió fős és az indiai 120 millió fősről beszélhetünk. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy ezen országok világgazdaságba történő bekapcsolódásukkal, az otthoni fejlesztésekkel, megindult a visszatérő migráció. Mi több más országok magasan képzettjei is arra kényszerülnek, hogy kövessék a termelés helyszínét (Krugman, 1998).

124 North Free Trade Area szabadkereskedelmi övezete, amely Kanada, USA és Mexikó lakói számára teszi lehetővé a szabad áramlást.

125 Például az USA-ban mintegy félmillió jamaikai él. Közel hasonló a Haitiról érkezettek száma. Puerto Rico 1917 óta amerikai állampolgárságot nyújt a hozzáérkezőknek, és az elmúlt évtizedben, az Államokban élő Puerto Ricó-iak száma 2,7 millió főről 6,5 millió főre emelkedett.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 208

Közel-Kelet a külföldi munkaerő nagy felvevő régiója. A külföldiek aránya Szaúd-Arábiában 25%, de Kuvaitban, az Egyesült Arab Köztársaságban eléri a 70%-ot is. Az Öböl-háborút követően új szakasz kezdődött a befogadásban is. Meghirdették a „renacionalizációs" programot, azaz honfitársaikra szeretnék bízni a hazai fejlesztéseket. Ezzel a külföldiek lehetőségei szűkültek, és sokan el is hagyták a régiót, és megjelentek Európában. Izrael hagyományosan bevándorló ország, de azzal, hogy a 90-es években közel 1 millió fő került ide a volt szovjet államokból, megerősödött. Törökország tranzitmigrációval jellemezhető geopolitikai helyzetéből kiindulva, és a kurdok menekültkénti elfogadásával Európa egyik legnagyobb migrációs áramlatát jelenti. Törökország hosszú évek óta szeretne az unió tagországa lenni. A belépés egyik kritikus pontja a migráció és a vele járó biztonsági kérdések sora.

A zsugorodó és öregedő népességű Európai Unió közvetlen déli szomszédsága élesen különböző demográfiai képet mutat. Legegyszerűbben, de távolról sem kielégítően, ez az össznépesség dinamikájával illusztrálható. „Az Európai Unió 25 országának 1950-ben 351 millió lakosa volt. Az Indiától nyugatra fekvő mohamedán országok száma, nem számítva ide a volt Szovjetunió ma már önálló közép-ázsiai országait, és a szaharai, illetve az attól délre fekvő mohamedán többségű fekete lakosságú országokat, az itt élőket és adjuk ehhez hozzá, mint kismértékű korrekciót az Izrael által 1967 óta megszállt területeken élő palesztin népességet.

Az egyszerűség kedvéért nevezzük az így meghatározott, Pakisztántól Marokkóig terjedő országok népességét a nyugati iszlám népességének, minthogy a definíció kizárja a legnagyobb mohamedán országot, Indonéziát, és olyan országokat, mint például Banglades és Malajzia. [...] A hátország-megjelölés eurocentrikus voltát a jelen választott téma indokolja. Más szemszögből nézve természetes volna az EU-25-öt a nyugat-ázsiai és észak-afrikai országok hinterlandjaként jellemezni. Az előbb meghatározott nyugati iszlám népessége 1950-ben 163 millió volt, vagyis az EU-25-jének kevesebb, mint 46%-a. 2000-re, vagyis 50 év alatt ez a népesség 587 millióra, közel négyszeresére nőtt, így már 30%-kal felülmúlta az EU-25-t. A következő 50 évre szóló számítások feltételezik, hogy a nyugati iszlám országokból történő kivándorlás mértéke évi negyedmillió fölé emelkedik és a termékenység a század közepére lecsökken 2,3-as átlagos gyermekszámra. Az ebből következő 2050-es népességszám 1,3 milliárd fő, vagyis az akkori EU lakosságának több mint háromszorosa. Ezek a számok tükrözik a népességnövekedés logikáját. A huszadik század harmadik negyedében az EU-25 lakossága évi átlagban 2,7 millióval nőtt. Az elmúlt 25 évben ez a szám leesett 1,3 millióra, és a következő 50 évben a várható fogyás, mint láttuk évi 1 millió. A nyugati iszlám országaiban a megfelelő évi növekedési számok 5,7 milliót, 11,3 milliót és a következő félszázadban több mint évi 14 milliót tesznek ki. A részletes idősorok ábrázolják ezt a gyökeres demográfiai arányeltolódást az EU-25 és a nyugati iszlám országai között egy évszázad leforgása alatt." Ez arra utal, hogy tovább nő a migrációs nyomás, részben az EU rá lesz szorulva a fiatalításra és hatalmas kérdőjeleket tesz a jóléti állam fenntartásával kapcsolatosan. Az unió országainak csökkenő termékenysége és magas jóléti kombinációja vonzóerőt

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 209

hozott létre a magas termékenységű és alacsony életszínvonallal rendelkező országok között" (Demény 2001).

Óceánia és a Pacifikus-térség a világ alacsony népsűrűségű térsége. Ausztrália és Új-Zéland között egyezmény biztosítja a szabad mozgást. Földrajzilag a fő áramlatokból kieső Ausztrália mégis jelentős menekültáramlattal szembesül (Stampa, 2004). A bevándorlás tekintetében, mint nagybefogadó ország, kialakult gyakorlattal rendelkezik. A korábbi benépesítési politikai gyakorlat helyett a munkavállalási célú és a tanulási tartózkodásra helyezi a hangsúlyt. Nemcsak bevándorló, de kivándorló ország is. Az angolszász nyelv és kultúra több választási lehetőséget is kínál azoknak akik itt születtek vagy éltek egy ideig. A letelepedési gyakorlatban a területfejlesztés, benépesítés továbbra is állandó szerepet jelent, így azok, akik vállalják ezeken a helyeken a letelepedést, azok többletponthoz jutnak. Előnyösebb helyzetben vannak a befogadás során, akik korábban itt végeztek vagy tanultak.

Afrika északi része hagyományosan kötődik Franciaországhoz és meghatározóak a korábbi gyarmati kapcsolatok. A Szahara alatti régió a tranzitmigráció területe. Nyugat-Afrika többirányú kifelé, valamint befelé irányuló migrációval jellemezhető. Dél-Afrika korábban befogadó ma a kifelé irányuló migrációban is jelentős szerepet tölt be. Közép-Afrika a menekültáramlatok helyszíne, konfliktusos térség, amely átmeneti menedékes befogadással és kényszermigrációval jellemezhető. Észak-Afrika geopolitikai helyzetéből következően tartósan emigráló régió, ahol a migránsok által hazautalt pénzeknek fontos szerepük van. Észak-Afrika bekapcsolja a szaharai övezet nomád vándorait és Európa felé irányuló migrációját is, így a tranzitmigráció színterévé válik. Több mediterrán parton csónakosan próbálnak eljutni az illegális migránsok. Különösen azokon a helyeken jelentkezik nagy érdeklődés, ahol rövid az átkelési táv. Nyugat-Afrika legtöbb országa exportorientált mezőgazdasággal rendelkezik és a migráció irányát a gyarmati kapcsolatok határozzák meg. Az otthoni környezetben annak a kevés számú, magasan képzett embernek nem tudnak elegendő munkalehetőséget biztosítani, ezért ők is hasonlóan a képzetlenekhez elhagyják az országokat. Kiemelt Nigéria kibocsátó aránya. Elefántcsontpart az egyik legnagyobb befogadó ország. Közép-Afrika vallási, etnikai és nemzetiségi szempontok szerint zavargásokkal teli régió. A kormányzatok nem érzik azt a felelősségét, hogy az ottani életminőséggel biztosítsák a térségben élők helyben maradását, és ezzel elkerüljék a szellemi erőforrások veszteségét. Kelet-Afrika a menekültfolyamatoknak egyik helyszíne. A függetlenség elnyerése után különösen azok az országok, ahol korábban angol gyarmatok voltak, nyelvi előnyt élveznek. Dél-Afrika a munkavállalási célból érkezők befogadó állama.

5.3.2. Feminizáció a nemzetközi migrációban

A 70-es évekig a nemzetközi migráció elemzése csak a teljes népességre terjedt ki. A rendszerezett adatok nemekre történő bontása a nők munkaerőpiacra

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 210

történő belépésével, és az iskolázottság, a társadalmi nyitottság növekedésével indult be.[126]

Az ENSZ Népesedési osztálya 1998-ban hozott döntést arról, hogy a népszámlásokban a menekülteket, és a külföldön születetteket külön kell számolni. Majd 2002-ben arra vonatkozó ajánlást fogalmazott meg, hogy a migránsok nemek szerinti bontását kell használni a lakosság számának megállapításában. Ez azt jelentette, hogy az országok többségében törekvés jelent meg arra, hogy a nemek szerinti bontás a 60-as évekre visszamenőleg is rekonstruálásra kerüljön. Eredményeként megállapításra került, hogy a vándorlóknak közel fele nő (lásd *26. táblázat*). Az adatokból az látható, hogy az elmúlt 40 évben a nők aránya legjobban a Szahara alatti területeken nőtt, és a 60-as évek eltérése a világrészek között 9,2% volt, ami az ezredfordulóra 8,1%-ra mérséklődött. A fejlett világból migrálók között, különösen Európában nagyobb a nők aránya (lásd *26. táblázat*).

26. táblázat. A női migránsok aránya az összes migráns között, térségenként (%) (1960–2000)

Főbb régiók	1960	1970	1980	1990	2000
Világ	46,6	47,2	47,4	47,9	48,8
Fejlett régió	47,9	48,2	49,4	50,8	50,9
Fejlődő régió	45,7	46,3	45,5	44,7	45,7
Európa	48,5	48,0	48,5	51,7	52,4
Észak-Amerika	49,8	51,1	52,6	51,0	51,0
Óceánia	44,4	46,5	47,9	49,1	50,5
Észak-Afrika	49,5	47,7	45,8	44,9	42,8
Szahara alatti terület	40,6	42,1	43,8	46,0	47,2
Dél-Ázsia	46,3	46,9	45,9	44,4	44,4
Kelet- és Dél-Ázsia	46,1	47,6	47,0	48,5	50,1
Nyugat-Ázsia	45,2	46,6	47,2	47,9	48,3
Karib-térség	45,3	46,1	46,5	47,7	48,9
Dél-Amerika	44,7	46,9	48,4	50,2	50,5

Forrás: Hania Zlotnik, „Global Dimensions of Female Migration," Migration Policy Institute, 2003, accessed online at www.migrationinformation.org, on december 1., 2006.

126 The Global Dimensions of Female Migration by Hania Zlotnik March 1., 2003, *www.migrationinformation.org*

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 211

Napjainkra már kicsivel több nő, mint férfi vesz részt a mozgásban. 1960-ban 35 millió női és 40 millió férfi migráns volt; 2000-re a migránsok száma megkétszereződött és 85 millió női valamint 90 millió férfi migránsról beszélünk. A menekültek között a nők magasabb arányt jelentenek, a letelepülés vagy a munkavállalás során sok esetben a nők kérelmével jobban megalapozottan, esélyesebben lehet pályázni a bejutásra.

A nők számára egyik kiemelt célhelyszín Nyugat-Ázsia (7,6 millió fő), az olajban gazdag országok és a Kelet- és Délkelet-Ázsia országai (5 millió fő). Kuvaitban 43%, Szaúd-Arábiában 33%, Bahrainban 30%, az Egyesült Arab Emirátusban pedig 20% a női migránsok aránya. A nők egy része önálló munkavállalóként, pl. a házkörüli munkákban, vagy tanár, nővér, került oda, más részük családegyesítés útján.

A Szahara alatti térségben a nők arányának növekedése a menekültfolyamatokkal van összefüggésben. Ezekben a menekültfolyamatokban a nők aránya elérheti akár a 80%-ot is. Részben az afrikai számbavétellel van összefüggésben, hogy bizonytalanok az adatok és a menekültek között nincs nemek szerinti bontás.

A nők aránya különösen alulreprezentált az észak-afrikai országok migránsai között és a dél-ázsiai világban. Dél-amerikai és a Karib migrációs adatok mutatnak jelentős feminizálódást. Végeredményben Európa lett az a térség, ahol több női migráns van, mint férfi. Az 56 millió migráns 52%-a nő. Európában 29 millió női migránsról beszélhetünk, Észak-Amerikában 20 millió, a fejlődő világban pedig 32 millió főről. Mindez világosan mutatja, hogy a nők szerepvállalása a migrációban egy növekvő jelentőségű tény. (United Nations. 2002. International Migration Report)

A migráció volumenének növekedése összefügg a nők magasabb képzettségével, fokozott munkába és társadalomba történő bekapcsolódásával, így több női lakosság érkezik, és az emberi jogok korlátozása is náluk mutat precedens értékű eseteket.[127] Jellemző az is, hogy sokszor ők tudnak a házkörüli teendőkben, vagy a szolgáltatásokban munkához jutni. A kutatások nem is a mennyiséget, hanem a küldő és fogadó országok társadalmára tett hatásokat emelik ki. (Kofman 2000) A migrációkutatásban határozottan jelen van az úgynevezett „gender based analysis" (Doris–Yvonne, 2006). Különösen a fejlődő afrikai és ázsiai részeken jutottak magasabb szintű és piacképes iskolai végzettséghez, ami lehetővé tette számukra a nagyobb mozgást. Közel 48%-a a migránsoknak ma már nő, akik függetlenebben tudnak mozogni családjuktól, otthoni környezetüktől. Az iszlám országokból kevesebb nő érkezik, mert személyi szabadságukban korlátozottabbak. A dél-amerikai országokból,[128] Fülöp-szigetekről és Indonézia[129] felől érkezők jelentik a női migráció tömeges formáját.

127 Gyermekszámok korlátozása, mint precedens befogadási alap.

128 Peruból, Kolumbiából érkező migránsok 51%-a nő.

129 Az innen érkező migránsok kétharmada nő.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 212

5.4. Mit összegezhetünk más országok gyakorlatából?

Törekedni kell arra, hogy ne a már bekövetkezett eseményekre reagáló, hazai érdekre épülő, megelőző jellegű, befogadói stratégia működjön. Ennek érdekében a hazai érdekek, pl. munkaerő-piaci, életkori összetétel alakulását folyamatosan követő monitoringrendszer kiépítése célszerű, ahol hatáselemzéssel támogatott, érvelő politika kialakítása szükséges. A megfogalmazott célokat publikussá kell tenni, hogy minél több ember számára legyen vonzó a bejutás, így nagyobb tömegből történhet meg a kiválasztás. A migrációs gyakorlat eszközének kell tekinteni a PR-tevékenységet, a kommunikációs tervet. A honlap nemcsak a bejutókat segíti döntésük jobb megalapozásában, és ezzel megóvja őket az új környezetbe kerülve a kudarcoktól, de a hatóságok számára is új ismeretet jelenthet.

A jövőben a migrációs tömeg több földrajzi helyről történő érkezése feltételezhető. A nagyobb kihívást jelentő beilleszkedésre rugalmas és aktív eszközöket igénybe vevő gyakorlattal célszerű felkészülni. A hosszú távon tervezett migrációs stratégia nemcsak a bejutásra figyel, de követi a letelepülők beilleszkedését is. Ha valaki beérkezett az országba, törekedni kell a rendszeres kapcsolattartásra, annak érdekében, hogy letelepedését orientáljuk, illetve a tartózkodás során jelentkező jogi kategóriaváltását követni tudjuk.

A tartózkodás céljai szerint meghatározott vízumpolitikának a külpolitikával összhangban célszerű működni. A folyamat biztonsága érdekében, törekedni kell a több országra kiterjedő regionális együttműködésre. A regionális együttműködés alapja a stratégiai célok közelítése, a végrehajtás összhangja, a folyamatos képzés, felkészülés, információáramlás, valamint a műszaki hálózatok egységes kezelése. A határ őrizete olyan komplex tevékenységgé alakul, ami átértékeli a határellenőrzés fogalmát, és a korábbi vonalszerű állapotról kiterjeszti egy láncszerűen működő ellenőrzéssé. A műszaki háttér kezelése folyamatos továbbképzést igényel. A nemzeti befogadási kritériumok főként arra alkalmasak, hogy kezeljék a tömeges beáramlást, amely a biztonságot kiemelt tényezőnek tekinti. Mivel maga a letelepedés konkrét helyen történik, a felmerülő kérdéseket is itt célszerű megoldani. A migrációval elérhető haszon a regionális megközelítés kiemelt szempontjává válik. A minél teljesebb eredmény érdekében a nemzeti, a regionális és az egyéni szint igényeit összhangba kell hozni.

Ez kétirányú gondolkodást indíthat el. Az egyik migrációs döntésben nagyobb szerepet kell kapjon a regionális szint, és itt kell a döntéseknek, elvárásoknak megfogalmazódni, ebben az esetben a migráció szubszidiaritásáról beszélünk. A másik irány az, hogy a regionális szinteknek akár az országostól eltérő szabályai is kialakulhatnak. Egyes régiók szakmaspecifikus munkaerőigény listával, fejlesztési céllal eltérő populációt vonzanak. Ezek az eltérések megfogalmazódhatnak a támogatások, befogadási kritériumok különbözőségében. A célok elérése érdekében a térségek távlati fejlesztési lehetőségeit ismertetni kell azokkal, akik az országba letelepedési céllal érkeznek. Ennek a tevékenységnek nemcsak a letelepedés idejére, hanem egy hosszabb kapcsolatokat jelentő időszakra kell kiterjednie.

Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy mérsékeljük a migrációval jelentkező biztonság-politikai kihívásokat, és fokozottan kerülhessenek érvényre

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 213

a haszonelvű megfogalmazások. Ennek megfelelően a tanulási cél, az öregkori lakhelyváltás, a munkaerő-piaci szempontoknak szerepe nőhet. A biztonságos, kedvező geopolitikai fekvésű, fejlődő életszínvonalat mutató uniós ország, tömegek számára jelent vonzó tényezőt.

A befogadás legyen „szűrő" jellegű, mert aki bejutott annak többsége itt is akar maradni. A jogszerű bejutást növelni kívánó gyakorlatnak az illegális migráció fokozódásával is számolni kell. A migrációs célokkal akkor tudunk hatékonyan eredményeket elérni, ha azokat széles körben terjesztjük, hasznosságát, hatását érvelten foglaljuk össze statisztikai adatgyűjtéssel. Ez sokat jelenhet abban, hogy az itt élő lakosság toleránsan fogadja, és támogassa a beérkezőket. Ennek egyik fontos eleme a nyelvi készség. Azok, akik a helyi nyelvet nem beszélik, alig tudnak a mindennapokban kapcsolódni a helyiekhez, ezért oktatásukat kiemelt feladatnak tekintjük.

A nemzetközi migrációhoz kapcsolódó statisztikai adatgyűjtésnek három szempontból kell megfelelnie: nemzetközileg összehasonlítható alapokra épüljön, legyen hozzáférhető és valóságot tükröző. Ezen túl a statisztikai érvelés alapozza meg a migrációval elérhető előnyöket. Az adatok fő forrása a belügyi szerveknél van, mert a legtöbb országban a migráció bizonyos adatait, pl. nemzetiség, a jövőre vonatkozó hipotéziseket, a nemzet-biztonsági politika részének tekintik.

A letelepülők szociális járadék és adózási kérdéseire jogi és adategyeztetési értelemben is felkészülünk. Várható, a több országban történő tartózkodás, és ezzel jogosultság keletkezése. Ennek követésére, a többszörös támogatás elkerülésére szükség van az adatrendszerek összekapcsolására.

A világ fejlettségbeli különbségei, és az emberi erőforrásbeli eltérései előrejelzik a migrációs tartalékokat (lásd *23.* és *24. térkép*).

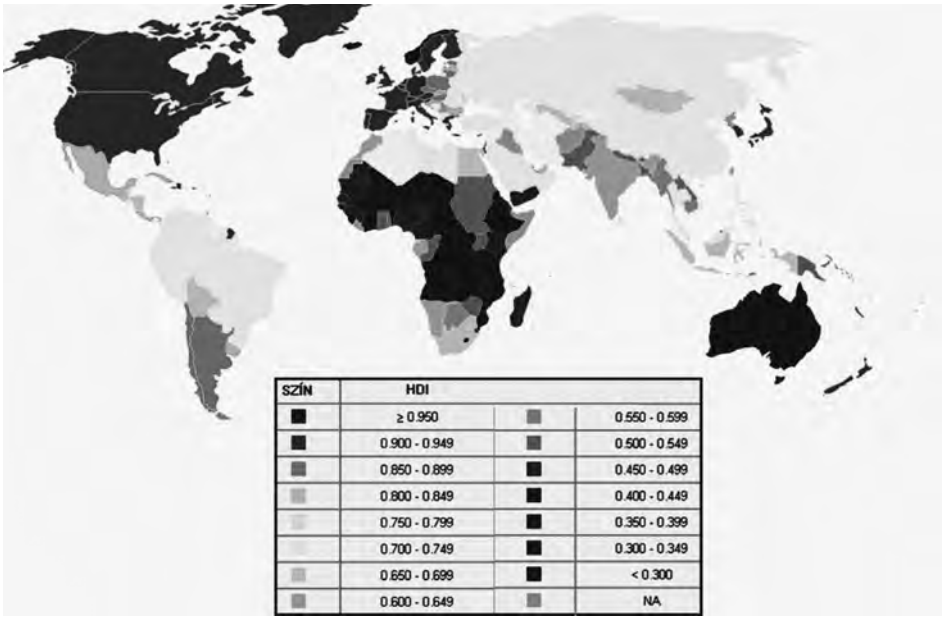
23. térkép. Az egy főre eső GNI értéke a világ országaiban

Forrás: World Bank Atlas 2004, p. 21.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 214

24. térkép. A HDI értéke a világ országaiban

Forrás: http://fr.wikipedia.org

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 215

6. A KÉPZETTEK MOZGÁSA

A magasan képzettek mobilitása alatt azt értjük, amikor valaki más országban hasonlóan magas szintű tevékenységet végez, ami végzettségének is megfelel. A nemzetközi statisztikai gyakorlat ezért a végzettségekre vonatkozó ISED, és a foglalkozásokra vonatkozó ISCO egyezését, közelítését tekinti alapnak. Tehát azok, akik a végzettségüknél alacsonyabb tevékenységet végeznek (s nem kis számban vannak ilyenek a világon), nem sorolhatók ide. Kis számban bár, de az is előfordul, hogy a célország nem kéri a végzettségekvivalencia vizsgálatát, a honosítást és a migráns olyan munkát vállal el, amire nincs is képesítése. Az OECD 2001. és 2002. évi kiadványa részletesen foglalkozik azzal, hogy melyek a versenyképesség szempontjából úgynevezett érzékeny végzettségek.

6.1. A képzettek áramlásának előkészítése, a tanulási célú mozgás

A migráció összetételéhez kapcsolódó hatások feltárása a 90-es években kezdődött el. Az életkor szerinti jellemzők jártak ebben az élen, mint a gyermekek, a tanulók, a nyugdíjasok migrációja (Illés, 2002). A kutatások elindításának az volt a háttere, hogy a migránsok szociális ellátási terhei növekedtek, és a jóléti államok arra törekedtek, hogy ezt az adott lakóhelyen megszerzett járadékokkal hozzák összhangba. A migráns élete során több országban hosszabb vagy rövidebb ideig él, szükség van az egyes országokban megszerzett öregkori ellátás jogosultságának az összehangolására.

Az ismeretek egyik országból a másikba történő átvitelében a nyelvi, a technikai készségek olyan korlátokat jelentettek, ami akadályozta a gazdaság, a technológia és a szabad áramlás megvalósulását. Az úgynevezett transzferáló szerep jelentősége megnőtt. Az angolszász országok egyik előnye például az, hogy nincsenek nyelvi korlátok, az angol nyelv elterjedése és a nemzetközösségi kapcsolatok is hozzájárulást jelentenek abban, hogy szinte a világ kínálatával számolhatnak. Ennek a nyelvileg szétdarabolt Európa éppen ellentéte.

Azok, akik mobilitásra tervezték életüket, annak érdekében, hogy ebbe a körbe bejussanak, a nemzetközi tanulás esélyt teremtő lépés. A tanulmányok alatt szerzett benyomások azzal, hogy a fogékony fiatal életkorra esnek, nem maradnak hatás nélkül a későbbi életszakaszra sem. Mivel a tanulási célú mozgás a fejlett országokba irányul és főként az ázsiai térségből ered, később meghatározónak bizonyult a felnőttkori migrációs döntéseknél. Az ázsiai országokban a külföldön történő tanulást az otthoni közösségekben olyan kitörési pontnak tekintik, ami a humán tőke fejlesztésére fordított pénz. Ezt a befektetést mielőbb kamatoztatni is szeretnék.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 216

Már a múlt század elején a társadalmi mobilitás egyik történelmileg elfogadott előkészítési útja a fiatalok Amerikába küldése volt (lásd az írek példáját). A fejlett világban a fiatalok már 20 éves korban „kirepülnek" a családból, és önálló életet kezdenek, ami nem jár együtt családalapítással, hanem az önálló élet építése jellemző. Gyakorta ezt az időszakot használják a külföldön történő tanulásra is. A külföldön tanulás egyes országokban történelmileg elfogadott szokás, más országok ebbe a folyamatba csak most kapcsolódnak be, mint a 60-as, 70-es években Ázsia és a 90-es években Közép-Európa. A tanulói mobilitás feltérképezése, szabályszerűségeinek a leírása, a 90-es évek végén kezdődött el, de napjainkban a képzettek mobilitásának „előkészítéseként" említik (OECD 2002).

A globalizálódó világban a születéskor várható átlagos élettartam növekedése és az eltartási arányok romlása, módosította a munkában töltött időtartamot (Employment Outlook, 2002). A tanulás későbbre tolta a munkaerőpiacra lépést, és a piaci szereplők közös megegyezésével történő korai nyugdíjazás, csökkentette a munkában eltöltött időtartamot. Az ismeretek és a technológiai megújuláshoz szükséges minőségi cserét,[130] a munkaerőpiacra be- és kilépő korosztályok demográfiai cseréje, már nem képes fedezni az alkalmas munkaerő iránti keresletet (Bernek, 2002). Ezért szükséges az ismeretek élethossziglan történő megújítása. A fejlett világban, ahol ez jobban képes megvalósulni, nő az elvégzett iskolai évek száma, a fiatalkori munkakezdés egyre későbbre tolódik, 24-26 éves korra.

Az oktatási intézményekből kikerülők késéssel képesek követni a helyi termelés humán igényét, ami veszteséget okoz a helyi gazdaságnak, az egyes embereknek és a járadékok központi támogatásából vonnak el. A nemzetközi üzleti élet megjelenése egy adott földrajzi helyen, a helyi piacokon elérhető, és számukra alkalmas munkaerő felvételét, majd átképzését végzi. A termelés bővülésével, a helyi humán forrás kimerülésével, közvetlenül az egyetemekhez és a főiskolákhoz fordulnak.[131] A munkáltatók azért toborozzák közvetlenül az oktatási intézményből a legkitűnőbb végzősöket, mert ők már bizonyították, hogy alkalmasak a képzésre, a nagy mennyiségű tananyag befogadására és annak felhasználására.[132] Az is szempontot jelent ebben a toborzásban, hogy a frissen kikerülők elvárásaik ebben az életkorban még formálhatók.

A képzés kiadásai nemcsak az oktatási idővel arányosan nőttek, de tartalmukban és finanszírozási szerkezetükben is módosulás következett be. Tapasztalható az is, hogy az állami mellett növekvő szerephez jut az egyéni finanszírozás. A középiskolás korban történő külföldi tanulás többsége egyéni finanszírozást jelent, majd a ta-

130 Egyre gyorsabban avulnak el az ismeretek. Az OECD szerint a körülöttünk lévő technológia 80%-a 3,5 év alatt kicserélődik, ami állandó képzési igényt teremt.

131 A hazai alkalmas munkaerő-kínálat 90-es évek elejére úgy kimerült, hogy a nemzetközi vállatok munkaerő igényük kielégítésére közvetlenül az egyetemekhez fordultak. 1993-ban nyíltak meg az első állásbörzék, köztük a közgazdaság egyetemi vált nevezetéssé.

132 Néha meghökkentő példákat látunk arra, hogy milyen pályamódosítások történnek, pl. a brókerek többsége zenei végzettségű!

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 217

nulmányokban jeleskedők kiválasztódásával kapcsolódik be a központi támogatás. Az egyetemi tanulmányok során az állami és a magánfinanszírozás még egyenlő arányban oszlik meg. A doktori iskolákban az ígéretesek kiválasztódásával, már kétharmaduk államilag finanszírozott tanulmányokat végez egy meghatározott ideig, jellemzően 3 évig. Ígéretes munka esetén már az utolsó években vállalkozások veszik át az oktatás költségét és alkalmazzák a tehetségeseket. Ezzel nemcsak a finanszírozás javul, de a gyakorlati üzleti életből is hatások érik a végzősöket, ami lehetővé tesz az ismeretek gyors átadását, az úgynevezett spin off folyamatot.

Az oktatási mobilitás térbeliségét a kereslet és a kínálat határozza meg. A finanszírozás térbeli koncentrációjával függ össze az, hogy a kiválóságok, maguk is azokba a központokba igyekeznek, ahol kedvezőek a támogatás lehetőségei. Itt nemcsak támogatást kaphatnak, de kereslet is jelentkezik munkájukra, azaz itt remélhető a befektetés gyors megtérülése.

A migráció szempontjából mindez azt jelenti, hogy sokszínű egyedi motiváció formálódik, és ez a központosított migrációs stratégiai szabályok egyik kihívását jelenti. A világ legtöbb országából arról számolnak be, hogy az állami oktatás színvonala elmarad az üzleti alapon működőtől. A tudás átadása lassan képes követni a piaci igényeket, ezért az egyéni alapon történő befizetések (learning account) nem is az állami érdekeltségű helyekre irányulnak. Ez nyilvánul meg abban is, hogy a kitűnő diákok a neves helyekre igyekeznek.

A szellemi tőkébe fektetett összeget maga a finanszírozó is mielőbb megtérülni akarja látni, ezzel függ össze a korai életkorban történő tudatos karrierépítés. A munkaadók és a munkavállalók közös érdeke a termelés fokozása, a minél hatékonyabb alkalmazás. Ezért a humán tőke szellemi és fizikai értelemben történő fejlesztése, gazdasági tevékenységük részét jelenti. A munkaerővel szembeni napi elvárások magas szintje vezet el oda, hogy a számukra szükséges munkaerő fizikai és biológiai regenerálása is érdekükben áll.

Napjaink munkaerőpiacán a korábbiaknál nagyobb jelentősége van a több földrajzi helyen szerzett jártasságnak, tapasztalatnak, a végzettség földrajzi helyének. Ez a fokozódó nemzetköziség jelenik meg az oktatás tartalmában, a tanulók összetételében. Korábban egy nemzetközi oktatási intézmény arculatát úgy fogalmazta meg, hogy érdeklődik más kultúrák iránt, és szeretné megismerni a külföldieket. Napjainkban az tapasztalható, hogy maga az oktatás tartalma válik kozmopolitává. Az oktatás során a fő cél a világon általánosan használt ügymenet elsajátítása, technikai, nyelvi és tárgyi kultúra értelmében, ez segíti egymás nemzetközi megértését, (transferability of knowledge) amelyet több országból „toborzott" oktatók adnak át a hallgatóknak. Azok a helyek, amelyek kozmopolita képzésre törekedtek, fokozott érdeklődésre tarthatnak számot. Különösen a posztgraduális képzésnél van annak jelentősége, hogy hol szerzi meg valaki a minősítést (Open doors, 2001).

Az utóbbi évtizedet átfogó fenntartható fejlődés elmélete, a szellemi értékek többletére, az úgynevezett dematerializációra épül. A fejlesztés következményeként számos új alkalmazás, új technológia jelenik meg, ami új elvárást támaszt a munkaerővel szemben. Vámos Tibor akadémikus kifejezésével élve a „human interface", a termelés résztvevőinek egymásra utalódását segíti.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 218

A tanulói mobilitás hozzájárul a tudásról alkotott álláspont térbeli átalakulásához. A korai és több helyen szerzett tapasztalás, az ismeretszerzés helye, életre szóló meghatározottsággal bír. A nyelv, a helyismeret, a szakmai rendszerek megismerése többletérték a munkaerőpiacon, nagyobb esélyt jelent a munkavállaló számára. Mindez nemcsak a világ folyamataira, de a helyi gazdaságra is hatással van. Adott helyen tanulással eltöltött évek növelik a helyi fogyasztást, mégpedig átlag feletti szinten, több munkalehetőséget jelentenek.[133] A képzettek fogyasztási szintje magasabb, mint a nem képzetteké.

Megfigyelhető, hogy a világszerte ismert oktatási központok „továbbadják" a számukra kevésbé ígéretes érdeklődök egy részét a perifériákra, sőt többeknek csak a kevésbé neves helyek válnak elérhetővé. A kiválóságok szellemi fejlődésük során több szűrőn mennek át. Azok, akik nem tartanak az élbollyal lépést, más helyre kerülnek. A folyamat térben redisztributív. Egyes munkaerőpiacokon kritériumszerűen várják el a külföldön töltött éveket. Úgy vélik, hogy a külföldön történő tanulás egy olyan ismeretbővítő folyamat, amelyben sokirányú és többszintű ismeret átadása valósul meg. „A BTA fogalma (Been To America) végzettséggel felérő készségeket jelent" – írja az EU mobilitási tanulmánya.[134] A neves oktatási centrumok és az újonnan létesült kiválósági helyek munkamegosztása napjainkra természetessé vált. A legjobb hallgatók a kutatás és fejlesztés stratégiai jelentőségű helyére igyekeznek. A gazdaság vezetői szívesen toborozzák ezekről a helyekről a végzősöket.

A külföldi tanulás a migrációval két összefüggésben fogalmazható meg:

- A tanulás során szerzett tapasztalatszerzés egy megelőző állomása a migrációnak. A diákkedvezmények több esetben alkalmat adnak a jogszerű munkavállalásra. Általában a munkavégzés a diákstátuszban könnyebben elérhető.[135] Számos esetben a tanulás jó átmenetnek bizonyul a végleges tartózkodás megvalósítása felé.
- A tanulás hosszú távon épít kapcsolatokat a hasonló képzettségű személyek között, és „hidat ver" a küldő és a befogadó ország között. Ennek „belépőjét" úgynevezett stepping stone-ját jelenti a diákok mozgása, – írja az OECD 2002-ben megjelent tanulmánya. Már magam is így tekintettem a tanulási célú mozgásra, ezért is kezdtem el a magyarországi diákok külföldi és a külföldi diákok hazai tanulásának kérdését feldolgozni és publikálni (Rédei, 2002a).

Az innovációs politikai érdeklődés középpontjában, a posztgraduális képzésben részt vevők állnak. Őket az ismeretek terjesztőiként tartják számon, „Knowledge or technology transfer". Az egyes országokra elvégzett innovációs értékelés is arra

133 Azok a városok, amelyek az oktatást tekintik kitörési pontnak, már ma is ebben a szektorban foglalkoztatják a dolgozók felét. De ennél többet is jelent számukra, a nemzetközi hálózat bővítése.

134 Oktatás, képzés és kutatás nemzetközi mobilitásának akadályai. 1996 Brüsszel, The mobility of academic researchers 2001. IPTS

135 Több esetben írnak az úgynevezett pszeudodiákokról, akik beiratkozott hallgatók, de valódi céljuk a munkavállalás.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 219

mutatott rá, hogy a speciális ismeretek[136] hordozói, a posztgraduális végzettségűek markáns jellemzőt jelentenek egy-egy ország végzettségi különbségében (European Innovation Scoreboard, 2001).

Kiemelt jelentőségűek a tudás átadásának folyamatában a meghívott oktatók és kutatók. Az USA-ban évente közel 80 ezer fő részére létezik akadémiai év hosszúságú ösztöndíj-lehetőség, ami évi 5-6%-kal nő, és ennek egynegyedét rendszeresen a kínaiak és az indiaiak szerzik meg. Az amerikai ösztöndíjak felét ázsiai diákok kapják meg. A tanulmányok 42%-a élet- és egészségtudomány körében történik (Open Doors 2001. *www.opendoors.com;* TÉT 2002 Roboz *www.om.hu*).

A tanulással kapcsolatos migráció 2001. szeptember 11. előtt is az illegális és legális tartózkodás mezsgyéjén volt. Azóta, a még inkább ellenőrzött területek közé sorolják. Csak szórványadatok utalnak arra, hogy egy tanévnél rövidebb ideig tartózkodók mekkora tömegben vannak az adott országban és azokról is, akik jogszerűtlenül tartózkodnak. Az amerikai nyelviskolákban és kollégiumokban mintegy 75 ezerre becsülik az illegálisan tartózkodókat[137] (New York Times, 2001).

Mindezek a folyamatok jobban megérthetők, ha a szellemi képességek földrajzi megtérüléséről beszélünk. Érdekes maga a fogalom, hiszen itt arról van szó, hogy közel ugyanazért a munkáért a világ egyik sarkában többet lehet kapni, mint máshol. Következésképpen a szellemi tőke a pénztőkéhez hasonlóan arra törekszik, hogy olyan helyre kerüljön, ahol a befektetés gyorsan megtérül. A migráció egyik motiváló tényezője az, hogy a munkaerő térbeli költségei különböznek.

A fejlett és a fejlődő világ eltér abban is, hogy a külföldi tanulást mennyire követi letelepedés. A fejlett országokban a tanulás nem jelent ezt követően bevándorlást. Ezekben az országokban a megélhetési és oktatási költségek nem az otthonihoz hasonlók. Néhány kevésbé gazdag országban, a mobilitást ezek a költségtényezők is korlátozzák. Egyes esetekben családi befektetést jelent a fiatal külföldre küldése, és ezzel együtt annak az elvárása, hogy a keresményből később őket is támogassa.[138]

A hallgatók mobilitásával a befogadóknál elérhető hasznot az is befolyásolja, hogy az érkezők milyen szocializációs és gazdasági fejlettségű térségből érkeznek. Mekkora „szocializációs lépcsőt" kell megtenniük. A *27. táblázat* adatai mutatják,

136 A tudásháromszög lexikális úgynevezett tacittudásból és gyakorlati jártasságból áll. Az amerikai típusú kevés lexikális ismeretet és több gyakorlatot jelent. A poroszutas ennek ellenkezője. A kisvállalkozások a komplex ismeretekkel rendelkező munkaerőt keresik annak érdekében, hogy a piaci kihívásoknak rugalmasan tudjanak megfelelni. A multinacionális cégek a speciális készségekkel rendelkező dolgozókat keresik, és belső átcsoportosítással képesek válaszolni a piaci kihívásokra.

137 A beszámoló abban nem tesz különbséget, hogy ezeket a hallgatók milyen időtartamban, egy akadémia év vagy csak pár hónap vannak jelen.

138 A Fülöp-szigeti női munkaerő külföldre juttatásában írnak le hasonlókat, amikor egy közösség a kiválasztottnak finanszírozza az útját, és elvárja, kötelezi a keresmény hazautalására.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 220

hogy az alacsonyabb fejlettségű országból érkező diákok maguk is kisebb fejlettségű térségbe – némi kivételt jelent a nyelvi preferencia – mennek.

27. táblázat. A diákok hazai gazdasági környezete

Fogadó országok	Magas	Közepes	Alacsony	Legalacsonyabb
	jövedelmű országokból érkező hallgatók megoszlása (%)			
Írország	76	15	5	4
Svájc	73	6	15	5
Nagy-Britannia	69	10	12	10
Svédország	68	10	18	4
Dánia	63	7	23	7
Ausztria	59	14	24	4
Olaszország	59	11	23	7
Belgium	58	3	23	16
Spanyolország	58	18	21	4
Kanada	53	13	18	16
Hollandia	48	3	40	9
Ausztrália	44	16	14	26
Új-Zéland	44	16	28	11
USA	42	11	26	21
Japán	36	5	52	7
Korea	34	3	51	12
Németország	33	14	41	13
Franciaország	28	9	39	24
Törökország	28	1	42	29
Portugália	26	17	18	39
Jordánia	10	38	29	24

Forrás: Atlas of Student Mobility

A tanulási célból „útnak indulók” tömegét 21 ország fogadja a világon. Ezen térségekbe érkező diákokat vizsgálhatjuk aszerint, hogy milyen a hazai gazdasági környezetük. Ez alapján négy csoport különíthető el: a magas, közepes, alacsony, illetve legalacsonyabb jövedelmű országok csoportja. Mielőtt azonban vizsgálatunkat elkezdenénk, tisztázni kell, hogy mi alapján különítjük el az egyes jövedelmi kategóriákat.

A gazdasági fejlettség mérésére általában a bruttó hazai termék (GDP) USA-dollárban kifejezett egy főre jutó mutatóját használják. A Föld országait az 1 főre ju-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 221

tó GDP értéke alapján csoportokra oszthatjuk (Kovács Z., 2002). A fentebb látható csoportosítás alapján a magas jövedelmű országok közé sorolhatók az 5 ezer dollár 1 főre eső GDP-nél magasabb értékkel bíró államok. Ezen kategória tovább bontható a tehetős (5-10 ezer $/fő), a gazdag országok (10-20 ezer $/fő) és a szupergazdag államok (20 ezer dollárnál magasabb 1 főre jutó GDP) csoportjára. A közepes jövedelmű országok közé a 2 és 5 ezer dollár 1 főre eső GDP-jű államok sorolhatók, míg a szegény országok csoportját az alacsony (500-2000 $/fő), illetve a legalacsonyabb (500 $/főnél kevesebb) jövedelmű államok alkotják.

A 21 befogadó állam közül öt ország az, mely az összes mozgás 2/3-át fogadja: USA, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország és Ausztrália. Az egész világra kiterjedő vonzó hatással csak az Amerikai Egyesült Államok jellemezhető, ahová több mint félmillió diák érkezik évente. Amennyiben az USA-ba érkező hallgatók származási helyét vizsgáljuk megállapítható, hogy az első tíz ország között főként délkelet-ázsiai államok foglalnak helyet (Kína, India, Japán, Korea, Tajvan, Indonézia, Thaiföld). Ezen országok legtöbbje a magas jövedelmű országok csoportjába sorolható, mely az USA-ba érkezők közel felét adja. A három legnagyobb európai befogadó közül Nagy-Britannia esetében az ide érkezők csaknem 70%-a a magas jövedelmű államok sorából kerül ki, mely szembetűnik akkor is, ha a tíz legnagyobb küldőt vizsgáljuk, hiszen valamennyi ország (Kína kivételével, mely csak a tehetősek közé tartozik) a gazdagok csoportjába sorolható (Görögország, Németország, Franciaország, Írország, USA). Franciaország, illetve Németország esetében azonban az alacsony jövedelmű országok dominanciája érvényesül. A Franciaországba érkező hallgatók főként a volt gyarmatok területéről származnak, melyek nagy része ma is a szegény országok csoportjába tartozik (Niger, Kamerun, emellett Szomália). A gazdag államokat ez esetben a közeli európai országok (Németország, Spanyolország, Portugália, Nagy-Britannia), illetve Algéria képviseli. Németország esetében az alacsony jövedelmű országok dominanciája nem magyarázható egyértelműen, hiszen a top 10 küldő ország között Marokkó kivételével csak magas jövedelmű államok szerepelnek (Törökország, Lengyelország, Kína, Olaszország, Oroszország). Az utolsó legnagyobb befogadó, Ausztrália vonzása leginkább Délkelet-Ázsiára terjed ki. Az ide érkezők közel fele a magas jövedelmű országokból kerül ki, mely érvényesül a tíz legnagyobb küldő vonatkozásában is (Malajzia, Szingapúr, Hongkong, Thaiföld, Tajvan, Korea).

Nagy-Britannia, Németország és Franciaország mellett további tíz európai ország szerepel a legnagyobb befogadók között. Portugália kivételével valamennyi államról elmondható, hogy az oda érkező diákok több mint fele a magas jövedelmű országok csoportjából kerül ki. Portugáliában a volt gyarmatokról (Angola, Mozambik, Bissau-Guinea, São Tomé) érkezők magas aránya okozza a szegény országok dominanciáját. Hasonlóan Portugáliához a Belgium irányába történő tanulási migráció tíz legnagyobb küldő országa között is szerepel az egykori Belga Kongó (ma Kongói Demokratikus Köztársaság), mégis számottevőbb az európai szupergazdag államok súlya (Franciaország, Olaszország, Hollandia, Luxemburg). Az európai befogadó országok közül Írország, Svédország és Svájc esetében nemcsak, hogy szembetűnő a magas jövedelmű országok dominanciája, de a tíz legnagyobb küldő között is csak gazdag, illetve szuper gazdag állam szerepel.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 222

A „kettős hazájú" Törökországba, az ázsiai (Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Kazahsztán, Kirgizisztán), mind pedig az európai (Görögország, Bulgária, Albánia, Bosznia) kontinensre szomszédos, illetve hasonló kultúrájú országokból érkeznek a hallgatók. Az Egyesült Államok és Ausztrália mellett további öt tengeren túli állam emelhető ki a legnagyobb befogadók sorából. Kanada esetében a tíz legnagyobb küldő között az USA és három európai ország mellett (Franciaország, Nagy-Britannia, Németország) az ázsiai magas jövedelmű országok (Hongkong, Japán, Malajzia, Korea) szerepelnek. A Japánba és Koreába érkező hallgatók fele a szegény országok sorából kerül ki. A tíz legnagyobb küldő között – az USA mellett – főként a szomszédos, illetve közeli, hasonló nyelvű és kultúrájú országok szerepelnek: Japán esetében Kína, Korea, Malajzia, Indonézia, Thaiföld, Fülöp-szigetek; míg a Koreába érkezők főként Kínából, Japánból, Vietnamból, Mongóliából, Üzbegisztánból származnak. A Jordániába érkezők mindössze 10%-a érkezik valamely gazdag országból (Malajzia, Szaúd-Arábia, Izrael). Az ide érkezők legnagyobb hányada a közepes, illetve alacsony jövedelmű államokban él. A tíz legnagyobb küldő ország élén Palesztina és Jemen áll, ezeken kívül még Szudán sorolható a szegény országok közé. A közepes és alacsony jövedelmű államok a tíz legnagyobb küldő ország közül 72%-ot képviselnek az ide érkező hallgatók számát tekintve.

Összességében elmondható, hogy a fejlett országokba főként a magas jövedelmű államok küldenek hallgatókat. Ez főként az európai gazdag országok esetében szembetűnő, amely országokba történő tanulási migráció háromnegyedét a magas jövedelmű államok adják (Írország, Svédország, Svájc, Nagy-Britannia). Módosulhat azonban ez a tendencia, amennyiben az adott országba valamely korábbi gyarmat(ok)ról érkeznek nagy számban a tanulók (pl. Portugália). Az alacsony jövedelmű országok számára főként a közelség, a hasonló nyelvterület és kultúra, illetve a magasabb életszínvonal lép fel vonzó tényezőként. Az ázsiai országok esetében ez az Egyesült Államokat, Kanadát, illetve Ausztráliát jelenti. Az európai országokba a fejletlenebb gazdasági környezetű tanulók a volt gyarmati területekről érkeznek. Az ázsiai befogadók esetében pedig inkább a hasonló nyelv és kultúra dominál (Törökország, Jordánia, Japán, Korea, lásd *Függelék 2.*).

A képzettségi alapú bejutás lehetőségei az USA-ban

Az USA-ba évente több mint 1 millió munkavállaló érkezik, sokan ezek közül magasan szakképzettek, és már rendelkeznek amerikai tapasztalattal, esetleg iskoláikat itt végezték.

1952-ben hozták létre a H1 programot, amely először különböztette meg a képzett és képzetlen munkaerőt, ám az egyes szakterületek között nem fogalmazott meg eltérést.

Az 1990-ben született bevándorlási törvény (úgynevezett IMMACT) definiálta és kategorizálta az egyes szakterületeket. Ez alapján körülbelül 23 vízumfajtát, hoztak létre, amely lehetővé tette az ideiglenes munkavállalást. A munkavállalók 186 különböző országból érkeznek, ám egyes országoknál más-más vízumkategória dominál (lásd *28. táblázat*).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 223

A legjellemzőbbek:
- F-1 – Tanulói vízumok 1/3-át japán, kínai és koreai állampolgárok kapták.
- H2 – A mezőgazdasági munkások főleg Mexikóból és Dél-Amerikából érkeztek.
- L – Vállalaton belüli munkaerő, tapasztalatcsere céljából legtöbbet a nagy britanniai állampolgárok kaptak.
- TN – Itt a kanadaiak vannak abszolút többségben a mexikóiakkal szemben.

28. táblázat. Vízumkategóriák

Vízum	Munkavállaló	Maximális tartózkodási időtartam	A kiadott vízumok száma 2000-ben
B-1	Ideiglenes üzleti célú látogatás	–	3 050 000 (B1+B2)
E1/E2	Kereskedők/befektetők	Korlátlan	168 214
F-1	Hallgatók	–	648 793
H-1A	Szerződtetett nővérek		565
H-1B	Tudományos kutatók a technika, egészségügy stb. területén, mérnökök, modellek, manökenek	2x3 év	355 605
J-1	Cserediákok, au pairek	13 hónap	304 225
H-2A	Mezőgazdaságban dolgozók	max. 1 év	33 292
H-3	Gyakornokok	18–24 hónap	3 208
L	Adminisztratív, menedzser/különleges képességek, vállalaton belüli munkaerő-áramlás	max. 5–7 év	294 658
R1	Vallási küldetés	max. 5 év	15 342
P1/2/3	Sportolók, művészek, szórakoztatóiparban dolgozók	max. 10 év, csoportoknak	kb. 56 000
Q1	Nemzetközi kulturális csereprogramok	max. 15 hónap	2 447
TN	Az Észak-amerikai Szabad Kereskedelmi Egyezmény által támogatott vízum kanadai és mexikói állampolgároknak	1 évig, de számtalanszor újból kiadható	91 279

Forrás: www.uscis.goc/portal/site/uscis (2007. 02. 07.)

Az USA oktatási rendszere mindig is nagyon sok egyetemistát vonzott a világ minden tájáról. Az elmúlt évtizedben az USA-ba bebocsátást nyert csereprogramokban résztvevő egyetemisták és látogatók száma mintegy 65%-al növekedett és elérte az 1 milliót.

Annak ellenére, hogy ez a szám a többi kiadott bebocsátási engedélyhez képest elenyésző, mégis fontos megemlítenünk, hiszen alapvető befolyást gyakorolt az USA oktatási rendszerére, gazdasági növekedésére, valamint az USA-ról alkotott kulturális, szociális és politikai képet is befolyásolja.

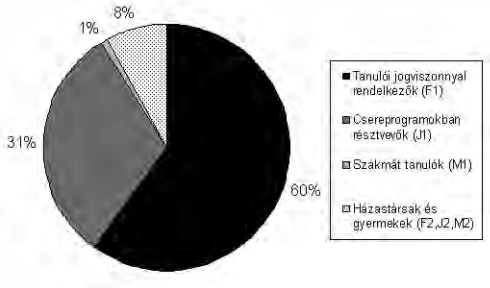
02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 224

2002-ben, majdnem 1 millió külföldi egyetemista (F-1 vízum), szakmai gyakorlatot végző egyetemista (M-1 vízum), és cserediák (J-1 vízum) lépett be az ország területére. Az erre vonatkozó szabályzat kimondja, hogy a látogatók házastársai és gyermekei szintén beléphetnek az országba az analóg F-2, M-2 és J-2 vízum megszerzése után. A házastársakat és gyermekeket is beleszámítva 2002-ben 1 057 682 személy lépett az USA területére.

Ezen vízumkategóriákkal rendelkezők legtöbbje hazatér. Az F-1 kategóriával rendelkezőknek azonban lehetőségük nyílik más vízumfajták megszerzésére. Ilyenek pl. család és munkaadó által támogatott bevándorlás, illetve USA állampolgárral történő házasságkötés esetén adott vízumok.

Az M-1-es és J-1-es kategóriával rendelkezők szintén folyamodhatnak más státushoz ám ők sokkal szigorúbb elbírálásban részesülnek (lásd *22. ábra*).

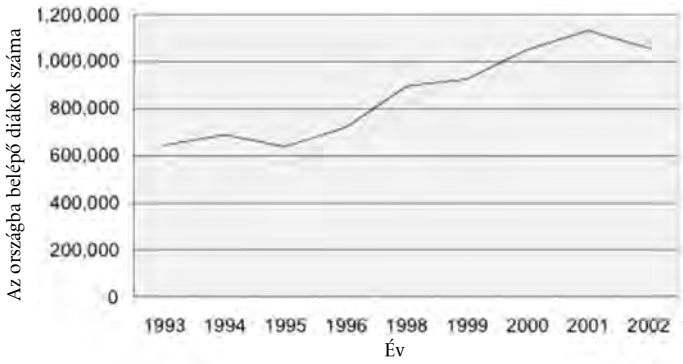
22. ábra. A cserediákoknak és külföldi tanulói jogviszonnyal rendelkezőknek kiadott belépési engedélyek megoszlása 2002-ben

Forrás: www.uscis.gov/portal/site/ uscis/exchangevisitor (2007. 02. 07.)

Egy kisebb visszaeséstől eltekintve, általában elmondható, hogy az USA-ban tartózkodó külföldi egyetemisták és cserediákok száma az elmúlt évtizedben 65%-ot emelkedett (lásd *23. ábra*).

23. ábra. 1993 és 2002 között (tanulóknak és csereprogramban résztvevőknek) kiadott belépési engedélyek számának változása

Forrás: www.uscis.gov/portal/site/uscis/exchangevisitor (2007. 02. 07.)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 225

1993-ban a belépések száma 642 677 volt. 2002-re ez az érték elérte az 1 057 682-t. Ez mintegy 64,6%-os emelkedést jelent. 1994 és 1995, valamint 2001 és 2002 között megfigyelhetünk egy visszaesést.

Az egyetemistáknak kiadott belépési engedélyek száma 2001 és 2002 között 7%-ot csökkent. A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás után, az USA bevándorlási hivatala intenzív és alapos vizsgálatokat vezetett be. Ezen intézkedések csökkentették az egyetemistáknak és cserediákoknak a kiadott belépési engedélyek számát. Egy folyamatos 1995 és 2001 között tartó növekedés után a kiadott engedélyek száma 2001 és 2002 között több mint 73 000-el csökkent (7%-kal).

Ez a csökkenés magától értetődő volt, hiszen az összesen kiadott belépési engedélyek száma is mintegy 15%-ot csökkent 2001 és 2002 között.

Számos foglalkoztatási szektor képviselője, pl. tudomány, kutatás, üzlet és turizmus, szót emelt a túl szigorú ellenőrzések okozta szakemberhiány miatt. Bírálták a lassú eljárást és a szigorú vízumkövetelményeket. Fenntartásaik voltak a késleltetett vízumkiadásokkal valamint az arab és muzulmán országok jelöltjeinek diszkriminációjával kapcsolatban. Meggyőződésük, hogy ez a viselkedés egy csomó tehetséges jelöltet elriaszt a próbálkozástól.

A legtöbb szakember és politikus elismeri a szigorúbb biztonsági intézkedések szükségességét, ezzel szemben viszont állítja, hogy ezek az intézkedések negatív hatással lesznek az USA oktatási intézményeire, csakúgy, mint összességében az egész gazdasági növekedésre és külpolitikára.

A külföldről érkező egyetemisták és csereprogramokban résztvevő diákok számára kiadott engedélyek 2001-ben mindössze 4%-ot tettek ki az összes ideiglenes belépési engedélyből. 2002-ben külföldi diákok és csereprogramokban résztvevők száma házastársaikkal és gyermekeikkel együtt 3,8%-ot tettek ki az összes 28 milliós ideiglenes belépési engedély (vízum) közül.[139] Érezhető hát, hogy mennyire elenyésző ez a 4%.

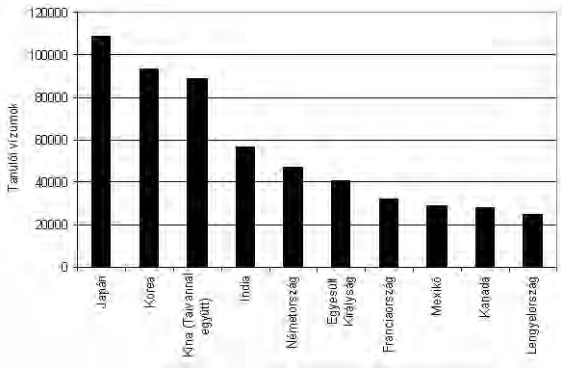
Kibocsátó országok

A tanulói jogviszonnyal rendelkező egyetemisták 220 különböző országból érkeznek. Az USA egyetemei, főiskolái, szakiskolái, általános és középiskolái a világ minden pontjáról vonzzák a diákokat. 2002-ben megközelítőleg 220 különböző országból érkeztek a diákok. A legjelentősebbek megfigyelhetőek a *4. ábrá*n. Az első 20 ország: Japán, Korea, Kína (Tajvant is beleszámítva), India, Németország, Egyesült Királyság, Franciaország, Mexikó, Kanada, Lengyelország, Brazília, Oroszország, Törökország, Spanyolország, Kolumbia, Thaiföld, Olaszország, Venezuela, Ausztrália és Írország. Az összes engedély közül az első 20 ország 68%-ot reprezentált 2002-ben (lásd *24. ábra*).

139 Ideiglenes belépésre több mint 65 vízumkategória létezik az USA-ban. A legnagyobb számú a B-2-es turistavízumból megközelítőleg 20 milliót, az üzleti célú B-1-es vízumból pedig 4 milliót adtak ki 2002-ben.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 226

24. ábra. Tanulói vízumok száma országcsoportok szerint 2002-ben

Forrás: www.uscis.gov/portal/site/uscis/exchangevisitor (2007. 02. 07.)

Területi decentralizáció

A külföldi diákok és cserediákok az USA egész területére kiterjedően különböző szakterületeken folytatnak tanulmányokat. A Nemzetközi Oktatási Intézmény összehangolása következtében a diákok az USA egész területét behálózzák. Mint ahogy a *29. táblázat*ban is láthatjuk az első 15 egyetem melyben, abszolút értékben a legtöbb külföldi diák van 12 különböző államra terjed ki. Ezekből tízben a külföldi diákok több mint 10%-ot tesznek ki az egyetemisták összes számából, valamint két egyetemnél 20% feletti az arányuk.

29. táblázat. Külföldről érkezett egyetemisták megoszlása legfőbb befogadó intézmények szerint 2002-ben

Intézmény	Város	Állam	A külföldről érkezett egyetemisták abszolút száma	Százalék
Columbia University	New York	NY	5116	22,4
University of Southern California	Los Angeles	CA	5950	29,8
University of Pennsylvania	Philadelphia	PA	3820	21,9
Boston University	Boston	MA	4412	27,8
New York University	New York	NY	5504	37,1
Purdue University Main Campus	West Lafayette	IN	4695	37,9
Florida International University	Miami	FL	3723	31,8
University of Illinois at Urbana – Champaign	Champaign	IL	4287	37,7
University of Michigan – Ann Arbor	Ann Arbor	MI	4149	38,2
University of Maryland College Park	College Park	MD	3711	34,2

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 227

Intézmény	Város	Állam	A külföldről érkezett egyetemisták abszolút száma	Százalék
University of Texas at Austin	Austin	TX	4673	50,6
Ohio State University Main Campus	Columbus	OH	4302	48,5
University of Wisconsin – Madison	Madison	WI	3744	41,6
University of Florida	Gainesville	FL	3884	45,9
Texas A&M University	College Station	TX	3563	44,7

Forrás: www.opendoors.com

Nyilvántartás

A belbiztonsággal foglalkozó Minisztérium – kidolgozott egy új követőrendszert, amivel nyomon követheti az összes USA-ban tartózkodó diákot. 2003. augusztus 1-én egy sor komoly bevezető fázis után, a Belbiztonsági Minisztérium bevezette a programot, amivel nyomon követheti, figyelheti és információkat tárolhat a diákokról amíg az ország területén tartózkodnak. A program neve Student and Exchange Visitor Information System (SEVIS), megköveteli minden iskolától és akadémiai intézettől, hogy az érkező diákokról folyamatosan információkat küldjön elektronikus úton a központi adatbázisba, amely kormányszervek által ellenőrzött.

A Fulbright programot az USA kongresszusa hozta létre közvetlenül a második világháború után (1946-ban), hogy elősegítse a nemzetközi együttműködést. Működésétől kezdve a program több mint 255 000 egyénnek (szakterülettől függően) nyújtott lehetőséget, hogy egy más ország politikai, gazdasági, kulturális sajátosságait megtapasztalva ötleteket cseréljen, és közös erővel a föld lakosságának jobblétén dolgozzon. Megalapítása óta, a Fulbright program több mint 42 000 amerikainak és 158 000 más országból való jelentkezőnek nyújtott támogatást. Jelenleg az USA Student program 1000 USA-állampolgárnak teszi lehetővé a külföldön való tanulást és 3000 nem USA-állampolgár tartózkodik jelenleg az államokban Fulbright ösztöndíjjal. Egykori diákok között vannak mai neves szenátorok, szaktekintélyek, politikusok stb.

A magasan képzettek mobilitásának gazdasági hatásai

A következő összefoglaló táblázat (*30. táblázat*) arra utal, hogy milyen sokirányú a fogadók és a küldök hatáskapcsolata. Az élet számos területén lehetséges kedvező vagy kedvezőtlen irányú a hatás. A hatások egy része az adott országokra irányul, más részei a világ egészére hatnak.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 228

30. táblázat. A migráció gazdasági hatásai a küldő és fogadó országokra

KÜLDŐ ORSZÁG: POZITÍV HATÁSOK	FOGADÓ ORSZÁG: POZITÍV HATÁSOK
A tudomány és technológia területén	
Tudásátvitel és együttműködés, humánerőforrás-képzés, külföldi tapasztalatok, kapcsolatépítés a más országbeli kutatói hálózatokkal, technológiai exportlehetőség, bővülés, hazautalások, kockázati tőkeérdeklődés különösen a diaszpórában erős, sikeres távoli vállalkozások jönnek létre, amelyek az átfogó kapcsolatokat is bővítik;	A magasan képzettek gazdaságban történő beépülése gyors, nő a K+F tevékenység, több vállalkozási kedv és az üzleti K+F nő, együttműködés a küldő országokkal a tudás átadásán keresztül is nő, a bevándorlás növeli a kreativitást, a technológiai exportanyag tudás és know-how alapján nőhet;
Szellemi tőkére vonatkozó hatás	*Felsőfokú oktatási rendszerre*
A sikeres példa ösztönzően hat az otthoni kiválóságokra, megjelennek a képzés exportlehetőségei, a tapasztalt oktatók nemzetközi jártasságra tesznek szert, ami az otthoni képzésben is hasznosítható, hazai gazdaság kapcsolatai tőkéje nő;	Nagyobb jelentkezés és többirányú program indítható, az egyetemi oktatók frissítése lehetővé válik;
	Munkaerőpiacra
	A nagy növekedést mutató gazdasági ágazatokban a munkaerőhiány és a keresetek moderálása, munkalehetőség teremtése, bevándorlással a vállalkozások növelése, bevándorlással a munkaerőpiac kiegyensúlyozottabbá válhat, a munkaerő kölcsönzése válhat jobbá;
KÜLDŐ ORSZÁGOK: NEGATÍV HATÁSOK	FOGADÓ ORSZÁGOK: NEGATÍV HATÁSOK
A szellemi erőforrásra gyakorolt hatások Agyelszívás és a hatékonyság átmeneti vagy végleges romlása, a magasan képzett munkaerő lassú pótlása, a felsőfokú oktatásba az állami beruházás csak lassan kerül pótlásra, korlátozott források;	*Felsőfokú oktatás* A hazaiak mérsékelt érdeklődést mutatnak a képzés iránt, a kiválóak nem látnak kifutási lehetőséget; *Tudomány és technológia* Technológiai átvitel a külföldi versenyhelyzetben lévők felé;
LEHETSÉGES GLOBÁLIS HATÁSOK A tudás, a nemzetközi technológia és a kutatás eredményeinek jobb átvitele válik valóra, jobb helyzetek alakíthatók ki a foglalkoztatás terén, a kutatói képességek fejlesztése, érdekes, új specializáció jöhet létre, nemzetközi versenyhelyzet lehetséges mind az együttműködés, mind az egyes emberek esetében.	

Forrás: OECD 2002. és saját szerkesztés

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 229

A fentiek abban is segítségünkre lehetnek, hogy a nemzeti célok és várható hatásokat ez alapján értékeljük.

Az akadémiai kutatók mobilitása

A migrációs folyamatok nagy figyelemmel kísért részét jelenti a kutatói áramlás.[140] Ennek oka az, hogy olyan ismeretek birtokában vannak, amelyek meghatározó fejlesztési, sokszor katonai, hatalmi jelentőségűek, ezért a politikusok tudni szeretnék a kiáramló személyek földrajzi célját.

A küldő országok arra törekednek, hogy azok, akik elhagyják az országot minél kisebb hányadban legyenek képzettek, és a küldőket ne érje hosszan pótolható veszteség. A befogadó országok arra törekednek, hogy a hozzájuk kerülők között minél nagyobb arányban legyenek magasan képzettek, ezzel gyorsan növelhető az ország szellemi potenciálja, alkalmassá válik az új ismeretek fejlesztésére és annak a mindennapokba történő beépítésére.

Maguk a kutatók is abban érdekeltek, hogy megszerzett tudásukat frissítsék, alkalmazzák és ezzel előbbre jussanak. A humán tőke fejlesztése nemcsak a tudástársadalom egyik alapvető igénye, de az egyéni életminőség növelésének gyors csatornája is. A lakosságból azonban csak keveseknek adatik meg az, hogy kutatófejlesztő tevékenységet végezzenek. A többség arra kényszerül, hogy az általuk kifejlesztett termékeket és szolgáltatásokat használja. Különösképpen igaz ez olyan dolgokra, amelyek az egész világra képesek elterjedni.

Összefüggésben azzal, hogy hosszú, 25–28 év tanulási, felhalmozási időszak szükséges ezen képesség eléréséhez, ezalatt nagyarányú a kiválasztódás. Összehasonlítva a tudás felhasználásával ennél rövidebb időről beszélünk.[141] A korai nyugdíjazás nem is a magasan képzett emberek törekvése. A felhalmozott tudás „kitermelése" érdekében tudatos, magas nyereséget elérő életvezetésre van szükség. Különben a humán beruházás értéktelenedése áll fenn. Néha a hazai kutatói környezet nem gerjeszt olyan nemzetközi szintű elvárásokat, mint amire a kiváló kutatóknak szükségük van. Ebből következően ők gyors és nagyarányú mobilitással rendelkeznek. Kicsi a valószínűsége annak, hogy valaki ahol született, ott valósuljanak meg azok a lehetőségek, amiben készségeit növelni, majd kamatoztatni képes. Ebből a szempontból nézve, számukra a térbeli mobilitás szükségszerű lépés. A tudás hasznosításával függ össze az, hogy a kutatók mobilitása magasabb, mint más társadalmi csoportoké.

A világban nő a jelentősége a nemzetközi tudásépítésnek. Az oktatási intézmények is felismerték azt, hogy működésük és hírnevük nagymértékben függ attól, mennyire képesek külföldi hallgatókat vonzani, az ott szerzett tudást a világban felhasználni. Az oktatási intézménnyel rendelkező települések, városok maguk is

140 www.jrc.cs IPTS The mobility of academic researchers 2001.

141 Franciaországban a kutatók életkori elvárásait is megfogalmazták, és 32–35 évben határozták meg azt a kort, amikor kutatási támogatásra a leginkább ajánlott.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 230

felismerték ennek gazdasági jelentőségét. Hiszen az oktatással járó fenntartási költségek számottevő gazdasági bevételt jelentenek. A képzettség növekedésével magasabb szintű fogyasztás jelenik meg. A kiválósági intézmények (centre of excellence) olyan hírnevet jelentenek az ott szerzett képességekről, az ott szerzett bizonyítvány arról is tanúskodik, hogy a végzett személy erős válogatáson jutott keresztül. Szembesült azokkal a folyamatos, nyílt vitákkal, ami őt újabb készségekkel vértezte fel. Ezen az úton tapasztalatot szerez a forrásszerzésben, a kutatási célok megfogalmazásában és annak érvelési, elfogadtatási gyakorlatában. Az erős versenykörnyezet olyan képességeket tesz jellegzetessé, ami nemcsak a kutatásban, de az üzleti környezetben is jól hasznosítható. A tudomány finanszírozásának forrásait megszerezni egyre nehezebb, ezért kiváló dolog, ha valaki ebben is rendelkezik jártassággal.

Az országok befogadási gyakorlatukban arra törekednek, hogy toborzásuk minél tágabb topológiai térségre terjedjen ki, ezzel a „merítés" egy nagyobb populációból válik lehetségessé. A világ vezető hatalmai ebből a meggondolásból terjesztik ki a bevándorlás „mézes madzagát" oly mértékben, és ehhez számottevő PR-tevékenységet is felhasználnak.

A térbeli mobilitás, a tudás átadásának egy pozitívan értelmezett formája. A kutatók mobilitása mégis nem a munkaerő-áramlásnak egy fajtája. Viszont a felmutatott eredmények jelentik a kutatói munka és eszköz támogatásának az alapját. Eredményeket felmutató kutatás remélhet támogatást. A kutatói életpálya jellemző szakaszokra bontott és ezekben elvárás a nemzetközi gyakorlat. A kutatáshoz tartozik egy bizonyos nemzetközi, államok felett álló tapasztalás igénye. A tudás személyes kapcsolatok útján nemcsak gyorsabban, de az eszmecseréken keresztül, termékenyen is terjed.

A képzettek mozgása kapcsán kétirányú folyamatról beszélünk: kicserélődésről, körforgásról, szellemi telítődésről.[142] A kicserélődés jelenthet elszívást és visszaszívást egyaránt. Az értelmezések, az elérhető nyereség különbözik az alapján, hogy az állam, vagy az egyén oldaláról vizsgáljuk. Lehet, hogy a folyamatban mind kettő nyertessé válik, de az is előfordulhat, hogy lesznek vesztes és nyertes helyzetek.[143] Azt kell látni, hogy a képzett ember fejlesztési képességeit helybe viszi, a fogadó környezetnek pedig a megújuláshoz új alkalmazásokra, technológiai bevezetésre van szüksége, ami hasznot hoz, és erre mindketten hajtanak. Máris kitűnik, hogy nemcsak két szereplőnek – kutató és intézmény – jelent ez előnyt, hanem a konkrét földrajzi helynek és gazdaságnak. Itt a nyereségnek időarányos jelentőségét külön ki kell emelni. A világversenyben rövid idő alatt kell kijönni a piacra az adott termékkel és a kutatónak is életének egy rövid szakaszában kell kiválónak lenni.

142 The mobility of academic researchers IPTS 2001.

143 Gaillard J. (1998) „The international circulation of scientists and technologists: a Win–lose or win–win situation?" Science Communication, Vol. 20 No.1, september p. 106–115.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 231

Az agyelszívás szerepét azok elemzik részletesen, akik a haszonélvezői, így gyakorta találkozunk pozitív megítéléssel. Különösen azt emelik ki, hogy a helyi gazdaságra ez a célzott, tudatosan irányított áramlás, milyen hatással van. Adódnak olyan reménykeltő helyi kezdeményezések is, hogy a képzettek vonzása érdekében, a versenyképesebb helyzetük megvalósulása érdekében, az oktatásba ruháznak be, és még sem képesek helyben megtartani a képzett embereket. Ezzel nemcsak a képzetteket veszítik el, hanem a képzésükbe fektetett beruházás költségeit is.[144] Egyes országokban van arra próbálkozás, hogy az oktatásukba fektetett költségeket távozás előtt visszakérjék.[145] A hatások ebben az esetben sem csak egyszeri közvetlenek, hanem vannak közvetett hatások. Elvándorlásukkal nemcsak a helyi gazdaság felzárkózásának feltételei romlanak, hanem jövőbeni fogyasztásuk is elveszik a térség számára, ami nem jelentéktelen, mert magasan képzettek fogyasztása az átlagot meghaladó mértékű.

A humán tőke is odahúz, ahol „kozmopolita" környezet van, a gazdaság igényli, és meg is termeli a képességeikkel elérhető nyereséget. Rendelkezve ezzel a képességgel tudatában vannak annak, hogy mikor és mit várnak el, és amennyiben ez nem teljesül, ők maguk gyorsan döntenek egy új hely mellett. Az a tény, hogy fejlesztési, kutatási ismeretek birtokában vannak, számottevő biztonság-politikai rizikótényezőt jelent. Ha más országba mennek magukkal viszik ezeket az ismereteket, akár blokkolhatják a helyi gazdaság fejlődését, akár a további érdemi fejlesztést. És az új helyre ezeket a tapasztalatokat magukkal viszik. Ily módon alakulnak ki a „transnational" állampolgárok, a „yuppies", akik rövid időtartamú tartózkodása nemcsak statisztikai gondokat vet fel, hanem a lakóhely fogalmának értelmezését is.

A kutatói mozgás alapvető rugói a következők:

- építeni a kutatási kiválóságok rendszerét,
- fenntarthatóság és regionális átjárhatóság,
- a kutatóintézetekben és az egyetemeken növekvő elvárás az, hogy külföldön szerezzen valaki tapasztalatot és kapcsolatot, később a nemzetközi pályázatok során ennek jelentősége ismét életre kel,
- a visszatérés biztosítása, mert többlettel tér vissza.

144 Új jelenség a virtuális gazdaság terjedésével az, hogy a képzett helyi munkaerő szolgáltatásokat vonz, pl. a call centerek Indiában.

145 Vannak olyan kutatók, akik ezt bevezetendő gyakorlatnak ajánlják az egyes országok között. Straubhaar T. (2000) Why do we need a general agreement on movement of people? Hamburg Welt-Wirtschaft – Archiv Discussion paper 94. Mivel az oktatási költségek jelentősen eltérnek az egyes régiókban, nem könnyű a humán tőke „árának" meghatározása. Ez végül is a humán munka értékét fejezi ki. Mivel a legtöbb meghirdető ország jóléti állam és a jelentős ösztöndíjak meghirdetése tartalmazza azt, hogy milyen tapasztalattal és minősítéssel rendelkező kutatónak mennyi jövedelmet és költséget biztosítanak a nyertesek számára. Évi 200 milliárd € kerül kiosztásra a Marie Curie-ösztöndíj keretében 600 kutató részére!

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 232

A térbeli mozgás nemcsak országok között értelmezett, de ágazatok és tevékenységi területek, de még inkább tulajdonosi kategóriák között. Így érdekes a közszférából a magánba történő átmenet, vagy a megbízottból megbízóvá válni. Az ágazatok közötti mobilitás több országban jellemző, mivel az iparban jobban fizetnek, mint az intézeti munkában. Különösen az ipari kutatóintézetek jelentik a topot. Ennek háttere az, hogy a tudásvezérelt gazdaságban az alulról induló kezdeményezés jelentősége meghatározó, úgynevezett problémavezérelt tevékenység zajlik. A kutatók mozgását az is meghatározza, hogy hol és mire képesek finanszírozást szerezni. A K+F-re fordítandó (Lisszaboni álom 3%-a a GDP-nek) növekvő hányadban származik az üzleti életben szükséges kutatásból. Mindez kétségeket ébreszthet bennünk arról, hogy lehetséges-e központilag irányítani a K+F munkát.

Az egyetemek jelentik a kutatók kibocsátásának az intézményét. Ezek többségében az oktatói munkának a kutatómunkával kell megférni. A kutatási tevékenység tudatossága, az oktatásban résztvevők tudományos minősítése jelentik az egyetemek minősítését a világban. Számukra ezért is fontos kutatóik nemzetközi elismerése.

A kutatói pályafutás jellemző állomásai

Az egyetemi hallgatók közül a kiválóságok meghívás vagy pályázat útján doktori iskolába kerülnek, ahol általában öt év alatt publikálnak, kutatómunkában vesznek részt, megvédik PhD-jüket és tudományos minősítésüket. Nagy jelentősége van annak, hogy ki hol szerzi meg ezt a minősítést. A következő szakasz az úgynevezett „posztdoc" időszak, ahol önálló kutatásvezető lesz, feladata a kutatás témájának, forrásainak a megszerzése. Munkája során lehetővé válik más országokban is dolgozni és ebben az időszakban kapcsolatai döntően formálódnak, vagy egy időre jellemző a jól fizető ipari fejlesztésbe kerülés. A harmadik szakaszban munkáját az oktatásban folytatja, széles áttekintése van az irodalomról, kapcsolatai révén a nála tanuló kitűnő hallgatókat képes kollégáihoz ajánlani, a kutatásszervezésben, a témák kidolgozásában tevékenyen közreműködik.

A mobilitás hatással van magára az oktatási intézményre, annak költségvetésére és hírnevére, valamint a gazdaság versenyképességének fokozására. Kiemelten említjük a tudományos minősítést szerzetteket, akik kapcsolataik révén nemcsak az oktatási intézmény hírnevet viszik tovább, de az úgynevezett kapcsolati tőkét, ami a hálózatépítés alapja. Különösen az utóbbi évtizedekben nőtt meg ennek a jelentősége, összefüggésben azzal, hogy a nem egyedi kutatói tevékenységről hanem kutatói teamekről beszélhetünk. A *31. táblázat* mutatja ezeket a felismeréseket, a külföldi tanulókból a doktori képzésben résztvevők arányában. Ausztrália, USA, Nagy-Britannia, Spanyolország és Franciaország mutat egynegyed, egyharmados arányt.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 233

31. táblázat. A tanulási célú migráció célterületeinek élmezőnye, külföldi tanulók a doktori képzésben

	A külföldi diákok száma (2001/2002) (fő)		A doktori képzésben résztvevő külföldi tanulók száma (2002)	A külföldi tanulók aránya a doktori képzésben résztvevőkön belül (2002) (%)
USA	582 996	USA (2001)	78 884	26,3
Nagy-Britannia	225 722	Nagy-Britannia	22 824	26,8
Németország	219 039	Spanyolország	8 677	13,2
Franciaország	147 402	Ausztrália	8 033	24,0
Ausztrália	120 987	Svájc	5 359	38,7
Japán	74 892	Kanada	4 655	17,3
Kanada	70 871	Svédország	3 147	14,9
Oroszország	70 735	Ausztria	2 705	17,6
Spanyolország	44 860	Belgium	1 990	31,3

Adatforrások: Lievesley, 2004 ocde.p4.siteinternet.com/publications/doifiles/922005071G017.xls; 2006. 11. 07.

Napjainkban a kutatások és fejlesztések kérdésének világszerte egyre nagyobb figyelmet szentelnek. Ezt a csúcstechnológiai fejlesztésekre épülő szolgáltatótevékenységet ma már az országok gazdasági fejlettségének mérésére is használják, jelentőségének felismerésével hihetetlen mértékben megnőtt az erre a célra elkülönített források volumene (Solimano, 2001). A K+F ráfordítások kontinensek közti megoszlását tekintve igen nagy különbségek uralják a világot, fogalmazhatnánk úgy is, hogy két táborra oszthatjuk a földrészeket: akik tudnak, és egyben akarnak is minél többet áldozni e célra, és akik nem. Észak-Amerika vezető szerepét érdemes kiemelni, a világ összes K+F ráfordításának több mint 1/3-ával rendelkezik (lásd *32.* és *33. táblázat*).

32. táblázat. A K+F ráfordítások területi megoszlása, kapcsolata a felsőoktatással 2002-ben

	A világ K+F ráfordításainak kontinensek közti megoszlása (%)
Észak-Amerika	37
Ázsia	31,5
Európa	27,3
Latin-Amerika és a Karib-térség	2,6
Óceánia	1,1
Afrika	0,5

Forrás: http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/html/Exceltables/science/R&DTables.xls

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 234

33. táblázat. A K+F ráfordítások területi megoszlása, kapcsolata a felsőoktatással 2002-ben

	K+F ráfordítás (milliárd $, PPP)	K+F ráfordítás a GDP %-ában	A felsőoktatás részesedése a K+F ráfordításokból (%)
USA	275,1	2,67	2,7
Japán	106,3	3,11	7,6
Kína	72,0	1,23	n.a.
Németország	56,0	2,64	0,5
Franciaország	36,3	2,27	0,7
Nagy-Britannia	29,0	1,88	1,0
Koreai Köztársaság	23,4	2,91	1,7
India (2000)	20,7	0,85	2,4
Kanada	18,4	2,00	15,5

Forrás: http://www.uis.unesco.org/ev_en.php?ID=6388_201&ID2=DO_TOPIC

Természetesen Észak-Amerikán belül elsöprő az USA fölénye Kanadával szemben, a világ vezető nagyhatalma közel tizenötször annyit tud kutatásra és fejlesztésre fordítani, mint északi szomszédja. Ha azonban a GDP százalékában nézzük az értékeket (csupán 0,67 százalékponttal marad el az USA értékétől). A hangsúly azonban a K+F ráfordításokból a felsőoktatás számára juttatott hányadon van. Kanada messze a legnagyobb értéket képviseli a világon. És ne feledjük el, hogy arról a felsőoktatásról van szó, amely évről évre növekvő számú külföldi diákot fogad, ahol a doktori képzésben résztvevők 17%-a külföldi, ahol a világ minden részéről érkezett, legtehetségesebb tanulóknak lehetőséget biztosítanak, hogy kutatási tevékenységben vegyenek részt, majd később letelepedjenek Kanadában.

Mit ér ma egy PhD?

Bereményi Sára, 2005. december 1.

Sokan lelkesedésből szerzik meg a PhD-fokozatot. A szakember szerint ma még a gyakorlati tudás többet ér, mint még egy diploma. November 24-én tartotta éves nyílt napját a CEU (Central European University), a magyarországi posztgraduális képzés egyik fellegvára, amely Közép-európai Egyetem néven 2005. április 9. óta Magyarországon is hivatalosan akkreditált felsőoktatási intézmény. Ezt megelőzően az itt végzett diákok amerikai diplomát kaptak: master- vagy PhD-képesítést, de ezen oklevelek ma már, egy nagyszabású felsőoktatási reform küszöbén lassan „kompatibilissé válnak" a magyar rendszerrel, ahogy Magyarországon is kialakul majd a háromlépcsős felsőoktatás. A CEU úttörő volt Magyarországon az ilyen jellegű képzések terén, de ma már szinte

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 235

minden magyar egyetemen vannak PhD-, master- és egyéb kiegészítő képzések. Kérdés viszont, hogy mit „ér" ma Magyarországon egy doktori fokozat? És egyáltalán mit ér egy esetleg két plusz diploma, a mesteri, a doktori cím és mennyit ér a munkatapasztalat? És ezen a szinten miért tanul tovább, aki továbbtanul?

Schoefinius Eszter 26 éves, jogász, jelenleg az Andrássy Egyetem német nyelvű posztgraduális jogi képzésében vesz részt, a CEU-n is nemzetközi jogot szeretne tanulni, csak angolul. – Szeretek tanulni – mondja –, és azt sem szabad elfelejteni, hogy a nyelv milyen sokat számít: angolul, illetve németül tanulhatom a szakmámat. Ez elmélyedési lehetőséget nyújt a nyelvben is, és könnyebb előbbre is jutni, több és sokféle diplomával. Eszter azért hangsúlyozza, hogy a tapasztalat is nagyon fontos az ő szakterületén. A CEU-n szerzett diplomával könnyebben helyezkedhet el a hallgató bárhol a világon jogi, közigazgatási, környezetvédelmi és civil területeken, valamint a felsőoktatásban.

Kérdés, hogy a magyar nyelvű egyetemek PhD-képzései milyen lehetőségeket nyitnak meg. Sánta Edina, a Pécsi Egyetem Irodalomtudományi Intézetének PhD-hallgatója, „modernitásból" doktorál: ez kísérleti, interdiszciplináris képzés, a társadalomtudományokat ötvözi. Edina konkrétan a társadalmi célú médiakampányokat és kommunikációjukat kutatja, a témája iránti mély érdeklődés okán folytatja tanulmányait. – Nagyon izgalmas, új dolog ez, örülök, hogy rátaláltam – mondja.

A megkérdezettek nagy része ugyanígy nyilatkozik: azért doktorál, mert szeretne elmélyedni a témájában, persze, később esetleg szívesen tanítaná, de most a lelkesedés az elsődleges. Ösztöndíj viszont nincs sok, és vannak, akik azzal kénytelenek szembesülni, hogy az elmélyedés meghaladja a lehetőségeiket. – Rosszul mértem fel a helyzetemet. Igen, nagyon érdekelt a témám, de rá kellett jönnöm: ahhoz, hogy úgy tudjam csinálni a doktorit, ahogy szeretném, éjjel-nappal azzal kellett volna foglalkozzak – így beszél róla Sőregi Viktória, aki az ELTE Irodalomtörténeti Intézetének PhD-programját hagyta ott egy év után. – Nem kaptam ösztöndíjat, és valamiből meg is kellett élnem... – mondja. Persze doktorálni a „lelkesek" mellett elsősorban egyetemi, főiskolai tanárok mennek, a felsőoktatásban tanítók számára elengedhetetlen ma már a doktori fokozat, a hiánya több egyetemen szolgáltatott leépítési indokot a közelmúltban.

– A hétköznapi életben – tudjuk meg Szatmári Sándortól, a Randstad Személyzeti tanácsadó Kft. tanácsadójától – a gyakorlat sokkal többet nyom a latban. Azt mondanám, hogy ha választani kell három év egyetem vagy három év szakmai gyakorlat között, én az utóbbit javasolom. Persze, több diploma jobban hangzik, de a több tapasztalat még jobban. Németországban elterjedt, hogy sokan 12 évig járnak egyetemre, számos doktori fokozatot szerezve, de, ahogy a szakember mondja, „a magyar munkaerőpiacon még nincsen a helyén elfogadott értéke ilyen magasabb egyetemi címeknek."

A kutatói munka szakaszai nemcsak életkorhoz kapcsolhatók, de elvárásként a megszerezhető támogatásban is megjelenik. A támogatással kifejezik azt is, hogy mekkora kifutást, eredményt feltételeznek munkája mögött. Így bizonyos életkorig, jellemzően a 40. év, a támogatás növekszik, majd úgy tartják, hogy ezt követően a megszerzett „hírnév" alapján lehet támogatáshoz jutni.

A kiválóságok korai siker kezdése 24-26 éves korban azzal is könnyebb, hogy ekkor a szülői kötelékek lazulnak és a saját partneri kapcsolata családja még nincs. A pálya különösen üzleti feltételek között gyorsan ível felfelé. A szakmában „a ki-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 236

válóságok klubja" azt jelenti, hogy jó kutatási feltételeket talál, kedvező és releváns publikálási lehetőségeket, fejlesztő gondolkodásra serkentő teamet, ahol gyakorta a téma is viszi előre a kutatót. A PhD megszerzésének jellemző ideje 30 éves kor körül van. Ezt követően a kiváló kutató kibontakoztatja képességeit, és nemzetközi kutatásba kerül, és néhány évet eltölt más intézményeknél. Mivel ez az időszak a családalapítás évtizede, ezért meghatározó jelentőségű az, hogy a szülőföldön mennyire találna kedvezményezett lehetőségekre. Amennyiben nem, akkor a végleges lehet az elszakadás, illetve időskorban történő visszatérés a jellemző.

Többnyire országot váltó kutatói mobilitásról beszélünk, amit aláhúz az a tény is, hogy itt nemcsak a minősítés megszerzésének feltételei adottak, de a globális világ toborzása is itt történik.[146]

Melyek lehetnek a visszatérés akadályai? A hazai szocializációba és a gazdaságba, különösen a kapcsolatok hiánya miatt nehézkes bekapcsolódni.[147] Néhányan említik a bürokrácia útvesztőit is. Azokról beszéltünk, akik mobillá váltak, és mi van azzal a nagyobb hányaddal, akik immobilak, melyek ennek az akadályai? Gyenge intézményi vezetés, egyéni képességek hiánya vagy éppen túlkoros valaki ehhez a folyamathoz.

A visszatérésre vonatkozó programok országonként különböznek.[148] A honi intézetnek alapvető érdeke, hogy vonzó visszatérést biztosítson a korábban külföldre ment kollégának, mert ezzel számos kapcsolat, tágabb ismeret és jó irányítás kerül oda. Erre a legjobb gyakorlatból ajánlott elemek:

- Vonzó intézményi munka és kiegyensúlyozott mobilitás.
- Nyitni azok számára, akik ide akarnak jönni és zárni azok számára, akik még nem érettek a mobilitásra.
- Regionális innovációs stratégia kidolgozása, így hasznossága térségileg kiterjeszthető, amivel növelhető az intézmény tevékenységének felhasználása.
- Felelősen bekapcsolódni az itt jelentkező globalizációba.

6.2. Expatok a világban

A nemzetközi migráció nem egyirányú utca, többet hallunk a magasan képzettek fejlett országokba történő vándorlásáról, mint az ellenkező irányú mozgásról. A fordított helyzetet vizsgálva megállapítható, hogy a fejlett országokból is történik magasan képzettek kivándorlása.

A történelmi befogadó országokban a korábbi letelepítés, benépesítés helyett, növekvő jelentőséget kap a rövid időtartamú, munkavállalási célú belépés. A be-

146 Johnson J. M. & Regets M. C. (1998) „International mobility of Scientists and Engineers to the USA-Brain Drain or brain circulation?" Issue brief nov. 10th. NSF, Division of Science Resources Studies.

147 www.projektretour.com/hu

148 www.fwf.ac.at/foerderung/schroedinger-rueck-en.html; www.dfg.de; www.aka.fi; www.telthon.it; wwwhtsp.org; www.inria.fr

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 237

jutási csatornák közül, az úgynevezett képzettségi vagy foglalkoztatási alapú adatok nyújtanak erre vonatkozó tájékoztatást. A nagybefogadó országok gyakorlata ugyanis a végleges, azaz a hosszú távra letelepedőket ugyanolyan migránsnak nevezik, mint azokat a személyeket, akik csak átmeneti időszakra mennek az országba, tehát a „permanent migrants" és a „temporary permits" nem különíthető el.[149] A kétféle bejutási kategóriában vagy a szándék, vagy az ott-tartózkodás időtartama lehetne egy különbséget tevő elem, de az erre vonatkozó pontos információ hiányos.

A másik megjegyzendő az, hogy a nagybefogadó országokban nem az állampolgárság, hanem a születés helye jelenti annak értelmezését, hogy valaki mennyire számít „idegennek". A legtöbb országban a külföldön született személyeket tartják nyilván, ami azt jelenti, hogy azok, akik nem külföldön születtek, de állampolgárságuk folytán is külföldi állampolgárok,[150] azok nem jelentenek egyértelmű rendszerezést. Ezekre, a kérdésekre azért kell kitérni, mert témánk szempontjából éppen ők jelentik azt a lehetséges sokaságot, akik nyelvi és helyi ismereteik alapján alkalmasak az expatriálásra, a más országban történő foglalkoztatási célú áthelyezésre. Például az Amerikai Egyesült Államokban 6,6%-a, Ausztráliában 7,4%-a, Kanadában 5,3%-a a lakosságának állampolgárságát nem a befogadó országhoz tartozó állampolgárság jelenti.

De kiket is nevezünk expatoknak, ahogy azt oly gyakran használják (visszatoborzottak). Expatokfogalom alatt az olyan személyeket értjük, akik külföldön születtek, jelenleg nem a születési helyükön élnek, és első vagy második generációs kötődésüket felhasználva, alkalmazásra kerülnek. Mindez időtől független, nem számít mennyi időt töltött és mióta nem él ott, és egyáltalán valaha visszatért-e vagy sem.

Nemcsak a fejlett országokban jelent fontos kérdést, hanem a fejlődő országok szempontjából is nagy jelentősége van annak, hogy róluk kiemelten beszéljünk; döntően azért, mert ők jelenti azt a gyorsan mozgósítható réteget, akik kapcsolódnak a tőkeáramláshoz, a termelés nemzetközi üzletmenetéhez, és érdemi közvetítői a gazdaságnak. De kiemelt figyelem kíséri őket abból a szempontból is, hogy esetleges távozásuk nehezen pótolható veszteséget jelent a küldő ország számára is.

Napjaink gazdaságában a külföldön született populációnak több szempontú jelentősége van:

- A külföldön született személy más országban szocializálódott, és szerzett anyanyelvi szintű ismeretet,
- Térbeli elmozdulásával lehetővé vált és fokozódott a szellemi tőke hozzáadott érték képzése.

149 Forrás: www.oecd.org; Jean–Christophe Dumont és Georges Lemaítre: Counting immigrants and expatriates in OECD countries: a new perspective DELSA)

150 Különbséget kell tenni a nemzetiségi (nationality) és a az állampolgársági (citizenship) fogalmak között. Az állampolgárság kétféle módon szerezhető meg. Vagy a szülők állampolgársága alapján, ekkor beszélünk jus sangiunis esetről, vagy a születés helyének tekinthető ország állampolgársága alapján, ez a jus soli esete.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 238

- Személyiségében közvetíti mindazt a szerteágazó elemet, amit a fejlesztésekhez, a kutatáshoz és a termelés más földrajzi helyre történő „relocation"-jében döntő erővel bír.
- Az ő személyük egyes esetekben lehetővé teszi azt, hogy a külföldi befektető és a helyi tanácsadó, fejvadász munkája kisebb hatókörű legyen.

A globalizálódó világban annak a jelentősége, hogy valaki több földrajzi helyen szerzett ismeretet, tapasztalatot hangsúlyos. A gazdaság terjeszkedésének meghatározó tényezője a szakképzettség. A kiválasztó típusú migrációs gyakorlatot folytató országok emberi értékekre, a képzettségre koncentrálnak, mert ezzel növelhetik nemzeti humán tőkéjüket (szinte befektetés nélkül), gyorsan pótolhatják a munkaerőpiac hiányterületeit és a világ keresletéből válogatva, a számukra alkalmas embereket fogadhatják be. Számos tanulmány bizonyította,[151] hogy a befogadottak magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a helyben élő lakosság. Azok az országok, ahol a befogadásnál magasabb arányban találunk képzetlen tömeget, nem a humán tőke közvetlen növeléséről van szó, hanem a helyben élők átadják az érkezőknek az úgynevezett 3D[152] típusú munkákat, és ezzel a helyben élők számára válik a társadalmi mobilitás lehetővé.

A magasan képzett expatok aránya a legtöbb OECD-országban 10% alatt van – különösen alacsony az érték Japánban, az Egyesült Államokban, Spanyolországban, Ausztráliában –, a Svájcban, Portugáliában, Ausztriában és Nagy-Britanniában született, másik OECD-országban élő, magasan képzettek aránya 10%-nál magasabb. Luxemburgból, Írországból és Új-Zélandról távozó magasan képzettek aránya pedig még a 20%-ot is túllépi.

Az OECD-n kívüli országok közül Afrika – elsősorban angol ajkú és portugál nyelvterületű – országai kiemelkedően magas kivándorlási aránnyal rendelkeznek. A magasan képzettek kivándorlása Közép-Amerikában is kiemelkedő arányt ér el. Ázsiában – Hongkong és Szingapúr kivételével – a folyamat enyhülésének lehetünk tanúi. Az egykori Szovjetunió területén intenzív a vándorlás a hajdani szovjet tagköztársaságok felől Oroszország irányába. Az egykori Szovjetunió országait egészében vizsgálva, a képzettek OECD-országok irányába történő kiáramlása továbbra is mérséklődik (Dumont and Lemaitre, 2005).

A magasan képzettek migrációjának regionális jellemzőit vizsgálva a legmagasabb – 20% feletti – arányok egyértelműen Afrikában jelentkeznek. A kontinens minden országa magas értékkel bír, ezen belül az angol és portugál nyelvterületek vezetnek. Afrika a nemzetközi migrációban elenyésző szerepet játszik. A kontinens lakói a szegénység miatt az utazást sem tudják vállalni, képzetlenségük pedig megakadályozza a magasan képzetteket előnyben részesítő szelektív migrációs politikát folytató fejlett országokba való bejutást. Afrikában a kevés magasan képzett számára nem kínálkozik munkalehetőség, ezért számukra az egyetlen

151 Rédei 2004, Rethinking migration www.ced.org.

152 Danger (veszélyes), dirty (piszkos), demand (szükséges munka).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 239

esélyt a kontinens elhagyása jelenti, aminek következtében Afrika elveszíti szellemi erőforrását. Az expatok elsősorban Európa és Észak-Amerika felé veszik az irányt; a célország kiválasztását a tanult nyelv határozza meg.

Habár a magasan képzett expatok magas aránya adott országnak veszteséget jelent, ez átmeneti jelenséggé, sőt előnnyé válhat, hiszen ugyanezen személyek hazautalásai, majd visszatérése a magukkal hozott új ismeretek, kultúra, tapasztalat és tőke révén profitot jelenthetnek, melyek adott ország fejlődésében, területfejlesztésében juthatnak nagy szerephez.

Másrészt a legtöbb OECD-országban a felsőfokú végzettséggel rendelkező bevándorlók száma túllépi a másik OECD-országba irányuló magasan képzett expatjainak számát, aminek következtében a legtöbb OECD-országnak haszna származik a magasan képzettek nemzetközi mobilitásából (Dumont and Lemaitre, 2005). Figyelembe kell venni azonban az expatok nem OECD-országokba történő távozását is.

A nem tagországok között eltérő hatása van a magasan képzettek nemzetközi mobilitásának. A legnagyobb fejlődő országok nincsenek lényegesen érintve, hasznuk az e mobilitással kapcsolatban lévő közvetett hatásokból származik (visszatérő migráció, technológia átvétele, hazautalások stb.). Némelyik kis ország – főleg a Karib-térségben és Afrikában – elitjének kimagasló kivándorlási arányával néz szembe (Dumont and Lemaitre, 2005).

Az OECD 227 küldő és 29 fogadó országra kiterjedő adatbázist állított össze az ezredfordulón, abból a célból, hogy becslést végezzen a képzettség arányában történő kivándorlás mértékére.[153] Kiinduló feltételezésük az volt, hogy a képzettség növekedése szerepet játszik a növekvő mobilitásban. Azt az alapelvet, miszerint a képességek jelentik a mozgásra az érvényes jegyet ismeretes a munkaerő-közvetítésből. A magasan képzettek egy tágabb földrajzi körből kerülnek toborzásra, mint az alacsony végzettségűek, mert belőlük a legtöbb helyen kínálat van, nem jutnak akkor keresethez, ami a mobilitásuk költségét fedezné, és kisebb kereslet van rájuk.

Három módon becsülték a külföldön élő migránsokat:

- a külképviseleteken regisztráltak száma (ez elsősorban azokban az országokban releváns, amelyek a külföldön szerzett jövedelmekre kedvezményeket nyújtanak),
- a kivándorlásra vonatkozó kérdőíves felvételek,
- a küldő országok statisztikája alapján.

A fenti rendszerezések adatai eltérnek, de az világosan levonható tanulság, hogy akkor tudunk a valósághoz közelebb álló adatokhoz jutni, amennyiben ezek kapcsolódnak szociális járadékokhoz, és nagy gyakoriságú megújítás áll az adatgyűjtés hátterében. Az összeállítás azt mutatja, hogy a helyben születettekből az expatok aránya magas Afrikában, valamint Új-Zélandon, Portugáliában, Mexikóban, ahol azt a kisszámú magasan képzettet sem tudják hazai környezetben alkalmazni.

153 i. m.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 240

Kivándorlási arányszám

A kivándorlás mértékét egyszerűen a lakosságra vetített kivándoroltak számával jellemezhetjük. E/P, ahol E jelenti a kivándorlások számát[154] és P a lakosság számát. Jobban közelítjük a valóságot akkor, amikor csak a 15 év felettieket nézzük a népességből. Amennyiben a magasan képzettek migrációját vizsgáljuk, akkor a 25 év feletti lakosságról feltételezhető a végzettség megszerzése.

Az „i" országban született és „l" szintű végzettséggel[155] rendelkező személyek kivándorlási aránya függ a képzettségi szinttől. Az áramlás szempontjából meghatározó az, hogy mekkora arányban áramlanak ki és jutnak a befogadó országba. Minél kisebb az ország, annál nagyobb a kivándorlók aránya a magasan képzettek körében (R= 0,33). Mindez utal az otthoni környezet keresletére, ami nem képes képzettségüknek megfelelő karriert biztosítana. Az OECD tanulmánya a nem tagállamokra vonatkozóan igyekezett összefüggéseket keresni:

- A népesség, mint lehetséges kínálati alap és a magasan képzettek kivándorlási hajlandósága között.
- A munkanélküliségi változóval összefüggésbe hozva igazolható, hogy a kivándorlás akkor magasabb, ha a munkanélküliség 5-10% között van.
- A GDP-vel kapcsolva igazolható, hogy a gazdasági fejlettség ezen országok esetén, kismértékben járul hozzá a migráció alakulásához.
- A képzettek nagyobb mozgási hajlandóságukat bizonyítva a 15 év feletti kivándorlási arányt a magasan képzettek kivándorlásával. Ez azt igazolta, hogy a képzettség valóban érvényes jegyet jelent a kivándorlásra; ez a sokaság nagyobb arányban vándorol ki, mint azok, akik képzetlenek.
- A magas kiáramlással jellemezhetők közül említendő országok: Karib-térség országai, Fidzsi-szigetek, Kenya, Ghána, Ciprus. Alacsony kiáramlás jellemzi a következő országokat: India, Egyiptom, Indonézia, Baglades, Brazília, Nepál.

Ázsia távol-keleti országaiban kivétel nélkül csupán néhány százalékos a magasan képzett expatok aránya, annak ellenére, hogy India, Kína és Délkelet-Ázsia globális migrációja tömegessé vált. A Közel-Keleten más helyzet áll fenn, Törökországtól Iránig már jelentősnek mondható az országok szellemi vesztesége.

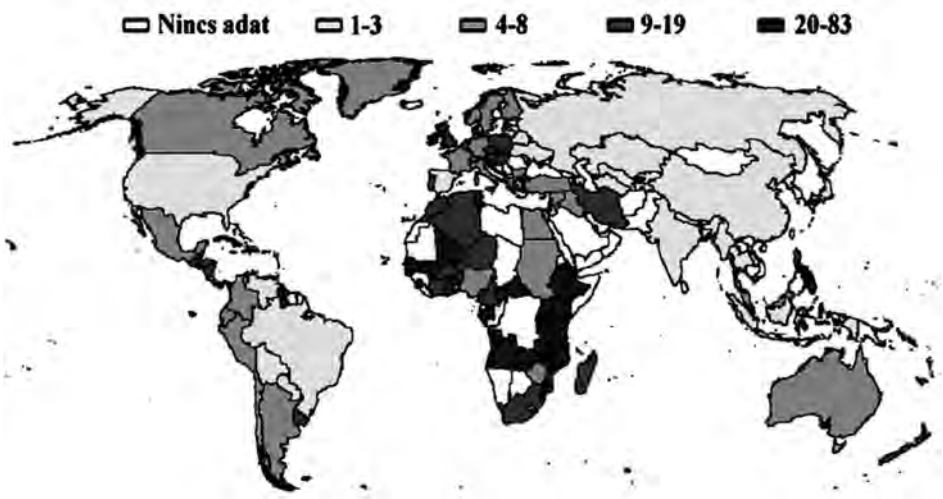
Az amerikai kontinensen a legmagasabb értékeket Latin-Amerikában, azon belül is a közép-amerikai földhíd kis területű országaiban és Guyanában találunk. A spanyol nyelvterület országaiban egyértelműen nagyobb a veszteség, mint a nagy területű portugál nyelvű Brazíliában. Észak-Amerika két nagy országa inkább befogadó terület, a brain drain célterületei.

154 Egyes esetekben, amikor egy naptári év alatt több alkalommal is sor kerül a ki- és bevándorlásra, nem eseményre, hanem annak megvalósítójára vannak adataink. Azaz nem kivándorlókat, hanem kivándorlást számítunk. Ez többnyire kevés helyen fordul elő, és csupán a pontosítás kedvéért említjük.

155 ISED szerint az akadémiai jellegű, a továbbképzések és a posztgraduális képzések is idesorolhatók.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 241

25. térkép. OECD-országokba irányuló magasan képzettek aránya (2001, %)

Forrás: OECD www.inria.fr

Európában Nagy-Britanniában, Írországban, Portugáliában, és Kelet-Közép-Európa államaiban a magasan képzett expatok aránya kimagaslik nemcsak a kontinensen belül, hanem a fejlett országok között is. Ezzel szemben Spanyolországban feltűnően és egyedülállóan alacsony az arány.

A legtöbb nagy területű országban – gazdasági fejlettségtől függetlenül – alacsony, azaz 4% alatti a magasan képzett expatok aránya, úgy mint például Brazíliában, Indonéziában, Indiában, Kínában, Oroszországban, Kazahsztánban és az Egyesült Államokban. A kisebb országokra – amelyek közül számos sziget –, pedig igaz lehet az ellenkezője, miszerint a magasan képzettek jelentős része elhagyja szülőhazáját. Igaz ez a közép-amerikai földhíd országaira vagy a Karib-térségre, de Európa és Afrika államaira valamint még Új-Zélandra is. Viszont szembetűnő, hogy a Távol-Kelet kis és nagy országaiban egyaránt alacsony az arány.

A három nagybefogadó ország közül egyedül az Egyesült Államokban alacsony az arány. Kanada és Ausztrália esetében a néhány százalékponttal magasabb értéket a közös nyelv miatt a magasan képzettek legfejlettebb befogadó országba irányuló áramlását valószínűsítem.

Tény, hogy az OECD-országok a vonzó hatás (pull) miatt szelektív migrációs politikát folytatnak, előnyben részesítve a magasan képzett bevándorlókat. Ezenkívül a magasan képzettek könnyebben kapcsolódnak be a nemzetközi munkaerőpiacra (társadalmi tőke, nyelvi képzettség, információhoz való hozzáférés miatt), és jobban tudják finanszírozni a mobilitásukat (Dumont and Lemaitre, 2005).

A fenti, *25. térkép* azt mutatja, hogy az afrikai országok kiemelkedő kivándorlást mutatnak, az „agyelszívás" mértéke itt kiugró, akár a képzettek kétharmadát is elérheti. Közép-Amerikában közepes és ennél kisebb az ázsiai arány, kivéve Hongkongot és Szingapúrt.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 242

Megállapítható, hogy a külföldön születettek aránya Európában magasabb, mint a külföldiek aránya. A jóléti szolgáltatások magas szintje az állampolgársággal alanyi jogon jár, a bejutást követően igyekeznek az adott országban ehhez hozzá is jutni. A fejlődő országok nem képesek otthon tartani a képzetteket, de később ennek a folyamatnak az előnyeit élvezik azzal, hogy a visszatérő migráció kapcsolati tőkét hoz, technológiai transzfer valósul meg, hazautalás érkezik.

Az elmondottak megértését elősegíti Magyarország példája, ahol:

Az itt született állampolgárok száma	9 896 815
Az itt született emberek közül azok, akik nem rendelkeznek magyar állampolgársággal	8520
Ismeretlen	49
Összes Magyarországon született személy	995 384
Külföldön született, de magyar állampolgár	208 259
Külföldön született és nem magyar állampolgár	84 485
Ismeretlen	187
Összes külföldön született és Magyarországon élő személy	292 931
Összes Magyarországon élő személy	10 198 315
A külföldön születtek aránya %	2,9
Magyar állampolgársággal nem rendelkező személyek aránya	0,9

A fentieket megvilágíthatja az, hogy a külföldön születettekre vonatkozó világátlag 7,8% és 4,5% az állampolgársággal nem rendelkezőkre. A befogadó ország állampolgárságát a visegrádi országokban gyorsan megadták, ezt mutatja az, hogy itt a külföldön születtek 70-90%-a rendelkezik állampolgári, alanyi jogokkal.

Magyarországon élő, de külföldön születtek állománya főként az EU-25-ből származik.[156] A hazai lakosság alap-, közép- és felsőfokú végzettség szerint 45,1–44,2 és 10,7%-os megoszlást mutat. Analóg módon a külföldön születettek megoszlása 41,1–39,1 és 19,8%. Ezt a két megoszlást összehasonlítva arra következtethetünk, hogy Magyarország nyer a felsőfokú végzettségűek betelepülésével, és ezt az előnyét, akkor tudja legjobban kihasználni, ha migrációs befogadásában is ennek az érvnek érvényt szerez, és őket végzettségüknek megfelelő munkával képes alkalmazni. A már itt élők és az érkezők megoszlásának hányadosa, amennyiben egynél nagyobb akkor a humán tőke számára előnyös helyzetről beszélhetünk, amennyiben egynél kisebb, akkor kedvezőtlen ebből a szempontból az érkezők összetétele.

156 2687 fő Afrikából, 10 730 fő Ázsiából, 773 fő Dél-Amerikából, 3199 fő Észak-Amerikából és 367 fő Karib-térségből, 298 fő Óceániából, EU-25ből 65 057 fő, és más európai országból 209 815 fő származik.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 243

Összehasonlítva a magyar lakosság oktatási szintek szerinti eloszlását a külföldiekével az állapítható meg: az alapfokú végzettségűek érkezésével kapott érték 0,911, ami azt jelenti, hogy az itt élőknél kisebb arányban érkeznek alacsony iskolai végzettségűek. A középfokú végzettségűekre ez a mutató még kedvezőtlenebb 0,885, azaz az érkezők között kisebb a valószínűsége annak, hogy legalább középfokú végzettséggel jöjjenek, mint a már itt élő lakosságban az előfordulás. A felsőfokúak esetében 1,85 az érték, ami azt jelenti, hogy az érkezők között közel kétszer akkora a valószínűsége annak, hogy felsőfokú végzettségű érkezik, mint a már itt élők között jellemző (lásd *34. táblázat*).

34. táblázat. Magyar állampolgársággal rendelkezők száma más OECD-országokban

Célterület	Fő
USA	94095
Kanada	50830
Németország	38309
Ausztria	30953
Ausztrália	22752
Szlovákia	17293
Svédország	13794
Nagy-Britannia	13159
Svájc	12403
Franciaország	10543
Csehország	6200
Belgium	5486
Hollandia	5333
Dánia	1604
Görögország	1586
Norvégia	1507
Spanyolország	1460
Lengyelország	1344
Új -Zéland	987
Finnország	873
Törökország	520

Forrás: Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás – Magyarország (1990–2000) KSH NKI

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 244

6.3. Külföldön tanulni

A diákmigráció volumene, gazdasági és politikai jelentősége gyorsan nő. Az Európai Unió országaiban, a felsőfokú oktatásban tanuló hallgatók 10-15%-a hosszabb-rövidebb időt más országban tanul. Magyarországon ez az arány 2-3 százalék körülire becsülhető. Tapasztalati tény, hogy ha kihívásokkal teli környezetben élünk, akkor magunk is többet teszünk a jobb megfelelés érdekében. Ellenben, ha azt látjuk, hogy tevékenységünkre nincs szükség, akkor reményvesztetté válhatunk. A migráció szempontjából fontos lehet annak felismerése, hogy máshol belőle más ember lehet. A migráció eseményét ugyanakkor konkrét, helyi dimenziók határozzák meg. Az új lakóhely megválasztása több szempont, a közelebbi vagy távolabbi környezetről szerzett ismeretek összehasonlításával, egyeztetésével történik. A világban zajló migrációs folyamatok résztvevőinek négyötöde képzetlen ember, akik választásukkal a rövid távú túlélésre törekszenek. A kisebbik, képzett hányaduk ennél többre vágyik: esélyt biztosító szellemi-anyagi tőke felhalmozására.

A téma kutatása a ’60-as években indult, amikor a képzett európaiakat, főként az angolszász országokból, az Amerikai Egyesült Államokba toborozták (Adams 1968; Fortney 1972). A ’70 és ’80-as években a szakértők érdeklődése kevésbé a fogadó, inkább a kibocsátó országokra irányult, amennyiben a szellemi erőforrásokban elszenvedett veszteségről mint a források inverz oldaláról készültek elemzések. Kiemelt figyelem fordult a fejlődő országok felé, összefüggésben az abban az időben játszódó függetlenedési folyamattal (Ward 1975; Zahlan 1977; Portes 1976; Baghwati 1983).

A ’80-as és a ’90-es években a képzett munkaerő mobilitását a kereslet oldaláról elemezték, amely a tudás gazdasági felértékelődésével párhuzamosan tovább erősödött. A megjelenő írások a globalizációval összefüggésben a vállalati munkaerő áthelyezését és azok hátterét fejtegették (Salt – Findlay 1989; Findlay 1990; Salt 1992).

A kétpólusú politikai rendszer felbomlásával megváltozott a kutatók érdeklődése. Az egyik irány az olyan magasan képzettek mozgását kívánta feltérképezni, akik nukleáris ismeretekkel rendelkeztek, így különösen az oroszok kiáramlása került fókuszba (Tinguy – Wenden 1993, Platt – Isard 1999). A másik irány 1989 és 1991 között mintegy félmillióra becsülte azt a magasan képzett kutatói tömeget, amelynek tagjai a nyugati szellemi erőforrásokat növelték (Brandi 2003). A magasan képzett migránsok rövid időn belül stratégiai jelentőségű fejlesztési feladatot kapnak, így a befogadó ország gazdaságában növelik a hozzáadott értéket, a befogadó ország szemszögéből viszont, távozásukkal pótolhatatlan hiányokat okozhatnak, késleltetik hazájuk felzárkózását, mi több, magukkal viszik azt a know-how-t, amelyet átadhatnak a versenytársaknak. Napjainkban az „agyelszívás” kérdése főként a délkelet-európai országokból történő kiáramlással kapcsolatban merül fel (Breinbauer 2005).

A korábbi évtizedekben a kiáramló tömeget többé-kevésbé homogénnek tekintették. A jelenlegi megközelítés külön kezeli a kiváló képességűeket, és szerepüket a versenyképesség szempontjából vizsgálja.

Az ezredfordulót követően a tanulási célú mobilitás került a szakmai érdeklődés középpontjába, mivel ezt a magasan képzettek mobilitásának előkészítése-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 245

ként értelmezik (Mahroum 1999, 2001; Iredale 2001). Egyértelműen megfogalmazzák, hogy a jelenség nemcsak mennyiségi, hanem minőségi indikátora is a globalizáció folyamatának (Florida 2004).

A diákok mozgása a fejlődő térségből a fejlett felé irányul és földrajzilag koncentrált. A centrum az Egyesült Államok, Kanada, az Egyesült Királyság és Ausztrália. Csak manapság mutatkoznak az első jelei annak, hogy az itt végzettek egy része a tanulmányok befejeztével hazatér. Azok a hallgatók, akik tudományos karriert terveznek, tartósan, akár végleg a befogadó országban maradnak (Castels – Miller 1998; Tremblay 2002; Cervantes 2002). A kutatások során felvetődő kérdések arra irányulnak, hogy miként választhatók ki a kínálatból a befogadó ország, cég számára hasznot hozó migránsok, illetve, hogy miként őrizhetik meg a kibocsátó országok a számukra is elengedhetetlen magasan képzett szakembereket.

Az emberi erőforrásnak a XXI. századi felfogás szerint szerves része a több földrajzi helyen szerzett tapasztalás, kiemelt a jelentősége az így létrejövő kapcsolati tőkének. A mobilitásnak több akadálya van: egymásnak ellentmondó adminisztratív szabályok, az adórendszerek csekély vagy hiányos harmonizációja, a képesítések kölcsönös elismerésének korlátja, az idegen nyelv elégtelen ismerete és a fogadó intézmények hiánya – hogy csak néhányat említsünk.

A nehézségek ellenére egyértelmű, hogy a mobilitással nyereség érhető el. Az eredmény akkor lenne optimális, ha sor kerülne a befogadó ország és a migráns érdekeinek egyeztetésére, ha ennek a cserének a révén az adott vállalat, régió, de maga a migráns is többlethez jutna, ugyanakkor a kibocsátó ország humán veszteségének (a képzési költség) kompenzálása intézményesen megoldott lenne. A valóságban az erősebb fél érdeke érvényesül. Igaz, egyre több migráns dönt tudatosan, és ezzel előnyökhöz juthat, és a befogadó országok is törekednek arra, hogy minél tágabb körből toborozzanak. Igazából mégis az olyan országok gyakorlata a legütőképesebb, amelyek tervezett, szakmai és területi keresletre alapozott, karbantartott lista alapján választanak. A letelepedés végső sikere a konkrét földrajzi helyen múlik. Ott tapasztalható sikeres tömeges beilleszkedés, ahol a betelepülők igényét és a helyi adottságokat folyamatosan egyeztetik. A kibocsátó országok eddig nem jártak sikerrel abban, hogy humán erőforrásaik veszteségét például viszszatérítés formájában megtérítessék. Ez különösen a magasan képzettek esetére igaz, hiszen a képzetlenek kivándorlása inkább könnyít az otthoniak gondjain. Mindezeken a folyamatokon átnyúlnak a transznacionális vállalatok, amelyek termelési, üzleti érdekeiknek megfelelően a világon mindenütt gyorsan és akadálytalanul kívánják – többnyire sikerrel – bejuttatni a számukra szükséges embereket.

A migráns érdeke, hogy a helyváltoztatásra irányuló döntését a lehető legjobban megalapozza, megismerje a célterületet, és egyéni adottságaival egyeztetve, az adott jogi kereteknek megfelelően kivitelezze elhatározását. A helyváltoztató személynek értékelnie kell a döntését érintő jogi, gazdasági, mentális érdekeket, tisztázva, hogy akciója előbbre viszi-e az életét. Mindennek érdekében információkat kell gyűjtenie.

A régiók intézményei hozzájárulhatnak a beilleszkedés, az alkalmazkodás folyamatának sikerességéhez. Ezért a területek gazdáinak arra kell törekedniük, hogy jövőképüket, fejlesztési terveiket megismertessék a betelepülővel, adjanak a beil-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 246

leszkedéséhez támogatást és vonják be az egyeztetésbe. Ezzel a lehetséges feszültségek, konfliktusok is megelőzhetők.

Az érdekek harmonizálása akkor a legnehezebb, ha nagy tapasztalattal és kapcsolathálózattal rendelkező transznacionális vállalatokról van szó (Sasskia 1996). A sikeres beilleszkedés az állam számára a biztonságot és a minőségi munkaerő megőrzését jelenti, a migráló személy képességeinek megfelelő munkát végezhet, a régió és a vállalkozás pedig többletértékhez jut. A többlet itt abban is megnyilvánulhat, hogy nem szükséges külön erőforrásokat biztosítani a biztonság, az egyensúly fenntartására. Az esetek egy részében a kibocsátó országoknak mérlegelniük kell, hogy elveszített polgáraikat, különösen a magasan képzetteket, hogyan helyettesítik. Ha nem képesek számukra a szülőhelyen perspektívát nyújtani, el kell fogadniuk az érintettek szándékát, hogy más országban növeljék humán tőkéjüket. A jövő egyik kérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni mobilitási döntéséhez, és mindez milyen nemzeti stratégia keretében valósul meg, illetve miként érvényesülnek az egyeztetés alanyainak szempontjai.[157]

A külföldön történő tanulás kérdése nálunk huszadik század végi jelenség.[158] Magyarország a '90-es években belépett azoknak az országoknak a körébe, ahol már az életvitel része, hogy a fiatalok hosszabb-rövidebb időt más országban tanulnak, ezáltal tökéletesítik nyelvismeretüket, szembesülnek más ország szokásaival, kultúrájával. A határok átjárhatósága lehetővé teszi, a piacgazdaság, különösen a nemzetközi üzleti élet pedig ösztönzi a nemzetközileg jártas emberfők képzését.

A XXI. század emberi erőforrás értékelése a több földrajzi helyen szerzett tapasztalás erényéről beszél, kiemelt jelentőséget tulajdonít az így létrejövő kapcsolati tőkének. Az ezredfordulóra kialakult helyzet, finoman fogalmazva is ellentmondásos; az emberek és gondolatok jelenleg kevésbé szabadon „közlekednek", mint az áru és a tőke. A korlátozott mobilitásnak több akadálya van: egymásnak ellentmondó adminisztratív szabályok, az adórendszerek csekély vagy hiányos harmonizációja, a képesítések kölcsönös elismerésének korlátja, az idegen nyelv elégtelen ismerete és a fogadó intézmények hiánya, hogy csak néhányat említsek.

A nehézségek ellenére egyértelmű mobilitással haszon érhető el. A nemzetközi migráció irányításával növelhető a befogadó országokban elérhető haszon, segíthető a beilleszkedés folyamata (Rédei, 2005). A korábbi kétszereplős (a migráns és a befogadó ország) alkupozíció bővül a multinacionális vállalatokkal, akik számára szükséges a magasan képzett munkaerő akadálytalan bejutását biztosító rugalmasság a migrációs kérdésekben – ez komoly további egyeztetéseket jelent. Ah-

157 A történelmi időkben a mesteremberek úgy tartották, hogy a messzi vidékeken szerzett tapasztalás növeli képességeiket. Az elit életmódjának része lett a a külföldi egyetemek látogatása. Hrubos I. (2005) Educatio XIV. évf. 2. 225. o.

158 A külföldi magyar egyetemjárás a kezdetektől a kiegyezésig címmel Szögi L. (2005) Educatio XIV. évf. 244. o. foglalja össze a történelmi folyamatokat.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 247

hoz, hogy a beilleszkedés folyamat tartós és minél teljesebb legyen, belépett negyedik szereplőként, tényezőként a letelepedés helye, a regionális szint. Ezzel erősödik a migráció szubszidiaritása.

A sikeres beilleszkedés az államnak biztonságot és a minőségi munkaerő megőrzését jelenti, a migráló személy ily módon képességeinek megfelelő hatékony munkát képes végezni, és a tulajdonos többletértékhez jut.

A statisztika nemzetközi gyakorlata

Az érkezők tartózkodásának céljára vonatkozó nemzetközi ajánlások, munkavállalási, családi, egészségi, jövedelemszerző és tanulási célú kategóriákat állapítanak meg.[159] Az 1981. évi ENSZ nemzetközi statisztikai ajánlása úgy összegzi, hogy a tanulók akár letelepedési célú, akár tartózkodási célú esetben is, csak választható módon részei a rendszeres statisztikának. A gyakorlat az, hogy azon országok, amelyek nemzeti fejlődésük fontos eszközének tekintik kész emberfők be- és kivándorlását, azok adatokkal is fokozottabban tárják fel a kérdést.

Tanulási célú tartózkodási engedély akkor adható ki külföldi hallgató számára az Európai Unió tagállamában, ha hitelt érdemlően igazolni tudja, hogy felvételt nyert valamely oktatási intézmény nappali rendszerű képzésére. Az oktatás idejére rendelkezik megélhetéséhez szükséges jövedelemmel, teljes körű betegbiztosítással, és elvárás a tanulás melletti munkavégzés nemzeti szabályainak betartása.[160]

A nemzetközi migráció szempontjából diáknak tekinthető az a külföldi állampolgárságú személy, aki akkreditált középfokú oktatási intézményben való tanulmányok folytatása céljából tartózkodik a tagállam területén egy, a tagállamban e célra akkreditált szervezet közvetítésével.[161] Analóg módon beszélünk felsőfokú intézmény esetében hallgatói mobilitásról.[162] Ha valaki tanulási célból önállóan szeretne egy másik országban tartózkodni, és ennek időtartama hosszabb, mint három hónap, akkor a fogadó tagállam hatóságaihoz kell fordulnia engedélyért. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy adatok a három hónapnál hosszabb tartózkodás

159 The migration database: The general framework for immigration statistics DEELSA/ELSA/WP28957 OECD 1996.

160 Egyes országokban azért is irányul fokozott tanulási célú érdeklődés, mert heti 11–21 órát engedélyeznek munkavállalásra.

161 Lukács É. – Illés S. (2005). Paradigmaváltás a vándorlási politikában, KSH NKI Kutatási jelentés 79.

162 Érdekes, hogy a hallgatók esetén nincs szó sem az alsó, sem felső életkori határról, következésképpen hallgatói státuszban akár idős munkavállálási korúak vagy akár nyugdíjaskorúak is lehetnének. Idesorolhatóknak hihetnők azokat a külföldi állampolgárságú személyeket, akik az adott országban letelepedési engedéllyel rendelkeznek, és gyermekeik, mint külföldiek, beiratkozását vehetnők figyelembe.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 248

esetéről állhatnak rendelkezésre.[163] A számbavétel szempontjából kritikus a tartózkodás státusában bekövetkező változás.[164] A legtöbb ország azzal próbálja a státusváltással járó keveredést feloldani, hogy ebben az esetben ismételt határátlépést kíván meg, azaz belépni csak egy céllal lehet, amennyiben ez a cél megváltozik, akkor a határ átlépését meg kell ismételni.

Különösen a fejlett országokba irányuló migráció esetén jellemző az, hogy a befogadás nehezebbé válásával megnőtt a bejutás olyan formái iránti igény, ami lehetővé teszi a „terep" előzetes megismerését. A tanulási célból történő bejutás idesorolható. A befogadók érzékelik, hogy az érkező „otthonossága", milyen rizikótényezőt jelenthet a végleges letelepedési szándékra.[165] Ebből is eredeztethető az ügyintézés során a hatóság kritikus, sokszor előítéletes hozzáállása. Ugyanakkor a végleges letelepedések elbírálása során, a legtöbb befogadó kedvező körülménynek tekinti azt, hogy valaki náluk tanult, netán végzett.

A migráció statisztikai számbevétele szempontjából nemcsak az időtartama, de annak megkezdése is, fontos. A számbavétel két szituációt vehet alapul:

- a belépés fizikai tényét,
- az engedély kiadását.

Az adatok rendszerezése, kifejezi az adott országnak a migrációhoz való hozzáállását.

163 Az a nem kisszámú eset, amikor rövid idejű, pár hónapos tartózkodás valósul meg, statisztikailag nem követhető.

164 Előfordulhat az, hogy az adott országban tanuló diák később bevándorlásért folyamodik, vagy rövid időtartamban munkát vállal, majd ismét a tanuló kategóriába kerül. Különösen akkor jellemző ez az eset, ha még nem szerezte meg a tanulmányokat elismerő bizonyítványt, ugyanis addig élvezi a tanulói státus előnyeit.

165 A veszélyeztetettség egyik letapogatható része az elutasított kérelmekben követhető nyomon. Ha magas a beadott kérelmekhez képest az elutasítottak aránya, akkor migrációs nyomástól lehet tartani, és erős bürokratikus válogatás a jellemző.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 249

Tanulási célú mobilitás a világban

Az UNESCO 2000. évi becslése szerint, 1,7 millió fő szülőhazájától eltérő helyen folytat felsőfokú tanulmányokat. 2025-re a lakosság iskolázottságának növekedésével és az életminőség javulásával összefüggésben, a világon 8 millióra teszik azoknak a számát, akik úgynevezett „transnational" oktatásban vesznek részt. A mennyiségi növekedés együtt jár a sokféle kultúrabeli, szokásbeli és nyelvi kihívással is, ami az oktatást kozmopolitává teszi.

A befogadó szempontjából vizsgálva a tanulói mobilitást, nagyarányú földrajzi koncentrációt találunk. A világon a diákok érdeklődésének 80%-a öt országba irányul. Az összes külföldön tanuló 43%-a az USA-ba, Nagy-Britanniába 16%, Németországba 13%, Franciaországba 11%, és Ausztráliába 8% megy. A nagy oktatási befogadók kapcsolatai a következők: (OECD 2002)

- Az Amerikai Egyesült Államokba 24,2% Európából és 65% Ázsiából érkezik.
- Ausztráliába 73,8% Ázsiából érkezik.
- Kanadába 49% Európából és 40% Ázsiából.
- Nagy-Britanniába 75,4% Európából érkezik.
- Németországba 48%, Európából és 36% Ázsiából érkezik.
- Franciaországba 70% Európából és Ausztráliából, 24% pedig Ázsiából.

A fentiekből kitűnik, hogy az európai államok regionális befogadók, az USA és Ausztrália pedig globális befogadó. A fokozott földrajzi diverzitás a nem angolszász országokra jellemző, itt az ázsiai érdeklődés nem nyomja el a más országok megjelenését. Az érkezők oldaláról nézve egyes országok történelmien kötődnek, mások újonnan kapcsolódnak be a külföldön tanulás folyamatába. A földrajzi-történelmi kapcsolatok akkor szembetűnők, ha országok szintjére vizsgáljuk a donorkapcsolatokat. Folyamatosan bővül azon országok köre, amelyek új résztvevőként lépnek be a nemzetközi tanulás folyamatába. A nagybefogadó országokba (Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália) érkező külföldi hallgatók fele-kétharmada, nem OECD-országból érkezik. A fejlődő világ demográfiai robbanása kínálatot teremt, de a nagy földrajzi távolság egyben szocializációs szakadékot is jelent, ami korlátozza a megszerezhető ismeretet. A célterület választását, nemcsak az oktatás tartalma határozza meg, hanem az országimage, a tanulás milyen önköltségi vagy támogatási lehetőségekkel valósítható meg, milyen lehetőségek vannak az iskola melletti munkavégzésre, mennyire kellemes az ország, és milyen nyelven történik az ismeretek átadása.[166] Egyes országok csak befogadók, mint pl. Ausztrália, de mások maguk is küldik diákjaikat külföldre, mint az USA és Kanada. (SOPEMI 2001) Ausztráliában évente 1000 beiskolázottra 125 külföldi diák jut, Kanada 28, az USA 33, Svájc 160, Ausztria 115 és Nagy-Britannia 108 diákkal jellemezhető.

A külföldi tanulásban résztvevők tömege a graduális képzésben jelenik meg, ami az oktatási intézményeket a bevétel növelése céljából érdekli. A legnagyobb

166 Opendoors c. évente megjelenő „Report on line international education exchange" http://opendoors.iienetwork.org

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 250

verseny a posztgraduális képzésben résztvevőkért folyik, amit nem a direkt bevétel, hanem kutatási potenciál növelése, a presztízs és a szabadalmakból és kutatási alapokból elnyerhető bevétel mozgat. A posztgraduális képzésben való részvétel bizonyítéka a kiválóságnak, hiszen hosszú szelekció után jutnak el ide a résztvevők. Az ő kiválasztásuk közvetlenül az innovációs potenciál növeléséhez kapcsolódik. Ők alkalmasak a kutatás és a fejlesztés eredményeinek megvalósítására, ezzel döntő módon határozzák meg a versenyképességet.

35. táblázat. A hallgatói mobilitás „honnan hová" mátrixa (2002)

	A kereslet területi megoszlása (%)									
Fogadó országok	Óceánia	Latin-Amerika	Észak-Amerika	Európa	EU-15	Észak-Afrika és Közel-Kelet	Szub-szaharai Afrika	Dél-kelet-Ázsia	Dél- és Közép-Ázsia	Kelet-Ázsia
Ausztrália	2	1	5	4	4	1	2	48	10	24
Ausztria	0	1	1	34	52	5	2	0	1	4
Belgium	0	2	1	5	56	17	15	1	1	2
Kanada	1	9	12	4	21	10	10	6	5	22
Dánia	1	2	3	49	30	6	4	1	2	2
Franciaország	0	5	3	11	21	31	24	2	1	4
Németország	0	3	2	41	23	11	5	2	2	10
Írország	1	1	35	5	29	8	4	12	2	2
Olaszország	0	4	1	31	46	9	6	0	1	1
Japán	1	2	2	2	2	1	1	9	3	78
Jordánia	0	0	1	2	1	82	1	12	0	1
Hollandia	0	8	2	17	43	19	3	4	1	2
Új-Zéland	14	1	10	2	8	0	1	28	3	32
Portugália	0	17	5	1	20	0	55	0	0	1
Korea	1	3	9	4	2	1	1	7	5	68
Spanyolország	0	25	2	6	52	10	3	0	0	1
Svédország	1	3	6	25	51	5	3	1	1	4
Svájc	0	4	2	14	68	4	4	1	1	3
Törökország	0	0	0	49	9	9	4	0	27	2
Egyesült Királyság	1	3	7	8	43	5	7	8	4	14
USA	1	12	5	8	9	5	5	7	13	35

Forrás: Atlas of student mobility D. Todd 2003. (lásd 167. lábjegyzet)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 251

A *35. táblázat*ból látható, hogy a nagybefogadóknál a földrajzi diverzitás érvényesül, ugyanakkor egyes országokba az érkezők több mint a fele egy régióból kerül oda.

A külföldön tanulás koncentrált földrajzi megoszlását erősíti meg a Student Mobility Atlas.[167] Az összes külföldön tanuló diák 68%-át 21 célország fogadja. Ezek közül kiemelkedik az Amerikai Egyesült Államok, majd követi az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország és Ausztrália. Az öt vezető oktatási nagyhatalom nemcsak az ország imázsa, a tanulmányok tartalma miatt, hanem az angol nyelv okán is magas preferenciát élvez. Ezek, vezető szerepük megtartása érdekében, folyamatos aktív promóciós tevékenységet végeznek (*www.nafsa.org*).

A világban érdemi annak a jelentősége, hogy valaki mely intézményben szerezte meg tudományos minősítését. Azok a földrajzi stratégiai helyek, ahová a külföldi hallgatók posztgraduális tanulmányok végzésére törekednek, jegyzett helyek. Az itt szerzett bizonyítvánnyal, a kiválasztásban elért sikerüket igazolják. Maguk a hallgatók is igyekeznek a karriert nyújtó pozíciókba kerülni, élvezni oktatási invesztíciójukat. Ennek érdekében fontos a kiválóságok és az alkalmazások, minél tökéletesebb egymásra találása. A nemzetközi üzleti élet többségüket már tanulmányaik során ösztöndíjban részesíti, és a végzést követően innen toborozza. (SOPEMI 2001). A végző kiválóságok olyan humán erőforrást jelentenek a cégek számára, ami intézményüket, vállalkozásukat, akár a világ élvonalába is emelheti. Azon hallgatók között, akik az USA-ban fejezik be PhD-t, vezetnek az indiaiak és a kínaiak. Az indiaiak 82% tervezi ott maradását, és 60%-nak már szerződése is van, a kínaiak 81%-a tervezi maradását és 57%-a rendelkezik szerződéssel.

A világban, a nemzetközi mozgás jelentős és egyre növekvő hányadát jelenti a tanulási célú vándorlás. A második világháborút követően felgyorsuló folyamat egyik táplálója az ázsiai és afrikai érdeklődés robbanásszerű növekedése volt. Napjainkban az elemzők azt erősítik meg, hogy az ázsiai kereslet elérte tetőpontját, és a dél-amerikai diákok veszik át több oktatási intézményben az ázsiaiak helyét. 2000-ben a világ tíz intézménye fogadta a külföldön tanuló diákok 40%-át! 2025-re azt valószínűsítik, hogy Kína és India fogja a nemzetközi oktatás iránti igények felét betölteni. (IDP) Összefüggésben azzal, hogy az újonnan feltörekvő országok szellemi tőke beruházása (kis tigrisek) helyben is nő, folyamatos az oktatás jelentőségének felismerése, mindez a diákok egy részét otthoni környezetben tartja.

A diákmigráció atlasza hat régiót emel ki a világban és a tanulás mértékét a következő tényezőkkel hozza összefüggésbe: Human Development Index/HDI (www.undp.org). A szabad mozgás joga és lehetősége, a külföldi tőkebefektetés mértéke, a városban élők aránya, a születéskor várható átlagos élettartam, az 1000 lakosra jutó telefonvonalak száma, a népesség száma. Elemzésükben arra mutatnak rá, hogy a gazdag országokból valósul meg a legnagyobb arányban a migráns tanulás. A skandináv országok, ahol a HDI-index értéke is nagy, a legmagasabb a felsőfokú oktatásban külföldön tanulók aránya. Szingapúr és Görögország említ-

167 D. Todd (2003) Atlas of international mobility. Institution of International Education, New York.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 252

hető, ahonnan a többi tényezőtől eltérően magasabb a külföldön tanulás aránya. (6-8%) A következő csoportot azok az országok alkotják, amelyek a HDI alapján több diák bekapcsolódását feltételeznék, de a mozgás korlátozottsága ezt nem teszi lehetővé. Például Kuba, Kína és Irán azok az országok, amelyek a többi tényezőtől elvárható mértéknél több diákot juttatnak külföldre. Tipikus azon országok csoportja, amelyek csökkenő HDI ellenére számottevő módon vesznek részt a nemzetközi oktatás folyamatában, mint Kenya, Kongó, Kamerun. Kedvezőtlen gazdasági fejlettségű országokban a külföldi tanulásbeli részvétel kicsi, de egyes gyarmati kapcsolatok ezt mégis növelik, pl. Nigéria. Összességében az fogalmazható meg, hogy magas életszínvonallal rendelkező országokból tízszer annyian jutnak a szellemi tőke reprodukcióját biztosító külföldi tanuláshoz, mind a szegény országokból. Mindez a regionális egyenlőtlenségek újratermelődésének egyik pillére. Így Sierra Leone és Norvégia között nemcsak a jogi keretek és a gazdasági fejlettség mutató jelenti a két végletet, de a külföldre kerülő diákok aránya is!

A kelet-európai rendszerváltás lehetővé tette a mobilitási folyamatokba történő nagyobb arányú bekapcsolódást. Ezzel együtt az európaiak összességében is alig harmadát jelentik a világon tanulmányi célból mozgó összes diákjának. Ennek okait elemzi az EU Green Paper 1996-os jelentésének függeléke,[168] mely szerint 1990–96 között Kelet-Európából csak 23 000 diák és 30 000 tanár részesült valamilyen időtartamú tanulási célú támogatásban. Más források Franciaország 127 000, Németország 79 000 és az Egyesült Királyság 49 000 olyan tanulóról közöl ezredfordulóra vonatkozó statisztikát, akik legalább egy tanévet töltenek az országban.[169] Az oktatási intézmények jó üzletnek tartják a külföldiek jelenlétét.[170] A oktatás lehetőséget ad számukra a „best and bright" kiválasztásra is.[171] A közép-kelet-európai régióban a készségek fejlesztésére, az idegennyelv-tanulásra és a nemzetközi jártasság megszerzésére irányuló igények a 90-es évek fordulóján váltak láthatóvá.[172] Ekkor tömegek számára vált nyilvánvalóvá és elérhetővé, az a korábban már ismert elv, hogy a térbeli elmozdulásra a képességek jelentik

168 Education, training and research: the obstacles to transnational mobility, EC Commission 1996.

169 J. Salt (1994) Europe International Migrants, HMSO-London p. 161.

170 Az Opendoors, említett kiadvány, regionális oktatási és megélhetési költségszámítással érvel a külföldiek mellett. A kelet-európai érdeklődés 90-es évek eleji robbanásszerű megjelenésekor számos angol, svájci kollégium vezetője nyilatkozott a médiában arról, hogy számukra a tömeges beiskolázás mekkora hasznot jelent.

171 A spanyol egyetemek tevékenységének jó része, a latin-amerikai fizetőképes keresletre épül, mert az itt végzett tanulmányokkal esélyesen léphetnek be az európai kontinensre.

172 1990–91-ben számos hír szólt arról, hogy 20-25 millió olcsó munkaerőt jelentő orosz áraszthatja el kontinenst. Ez nem következett be. A tehetős oroszok ebben az időben a gyermekeikkel töltötték meg a svájci, angol kollégiumokat, mint azt a tanév kezdéskor a londoni és zürichi reptereken látni lehetett és képezték őket nemzetközi jártasságra.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 253

az érvényes jegyet. (Ezzel egy időben a migránsok arról is kaptak visszajelzést, hogy eddigi kirekesztettségük, nemcsak a jogi akadályokkal hozható összefüggésbe.) A Kelet–nyugati mozgás mellett, módosult a kelet–keleti is, és megjelent a nyugat–keleti viszonylat. Felértékelődött a végzettség megszerzésének földrajzi helye, így az Európai Unióhoz csatlakozott államok kedvezményezett helyzetbe kerültek azzal, hogy oktatási intézményeikben honosítható vagy elismert bizonyítványt adnak ki.

A tanulási célú mozgás a magasan képzettek áramlását készíti elő

A migráció összetételéhez kapcsolódó hatáselemzések a 90-es években kezdődtek el. A kutatások elindításának az volt a háttere, hogy a befogadó országokban a migránsok szociális ellátásának terhei növekedtek, a jóléti célországok a járadékok, szociális juttatások harmonizálására törekedtek. A migráns élete során több országban él, ebből fakadóan szükség van az egyes országokban megszerzett öregkori ellátás jogosultságának, a tanulói jogviszonnyal összefüggő előnyös szociális járadék összehangolására.

A gazdaság nemzetközivé válásával megnőtt a befogadói, köztük a társadalmi környezet toleranciájának a jelentősége. Napjainkban egymás megértése, az ismeretek egyik országból a másikba történő átvitelében jelentkező nyelvi, technikai akadályok olyan korlátokat jelentenek, amelyek nem kedveznek a szabad áramlásnak. A globális világban az úgynevezett transzferáló szerep jelentősége megnőtt. Az angolszász országok egyik előnye az, hogy nincsenek nyelvi korlátok, az angol nyelv terjedésével, a nemzetközösségi kapcsolatokra alapozva működésük során a világ kínálatával számolhatnak. Ennek a nyelvileg szétdarabolt Európa, ellentéte.

A globalizálódó világban a születéskor várható átlagos élettartam növekedése és az eltartási arányok romlása, kétfelől is módosította a munkában töltött időtartamot. A tanulás későbbre tolta a munkaerőpiacra lépést, a korai nyugdíjazás csökkentette a munkával töltött időt, ami együttes hatásként hatékonyabb elvárásokat jelenített meg az életnek erre a szakaszára. Napjaikban a munkaerőpiacra be- és kilépő korosztályok demográfiai cseréje, már nem képes fedezni az ismeretek és a technológiai megújuláshoz szükséges munkaerő minőségi cseréjét. Ezért is szükséges az ismeretek élethossziglan történő megújítása, ami folyamatos tanulási igényt gerjeszt.

Ha adott országban megjelenik a nemzetközi üzleti érdeklődés, akkor mutatkoznak meg a nemzetközi és a helyi gazdaság emberi erőforrás keresletében és kínálatában mutatkozó eltérések. Két eset lehetséges;

- a külföldi beruházó a helyieket felzárkóztatja, a nemzetközi elvárásokat közvetíti számukra, tartós foglalkoztatást ígér,
- vagy nem törődik a helyi munkaerő fejlesztésével, és átmeneti kiszolgáltatott helyzetet hoz létre.

Az első esetben a tőkebefektetés a szakképzett munkaerő jelenlétére alapozva jött létre, átképzések valósulnak meg. Ezek a pozitív példák többnyire a magas hozzáadott értéket művelő tevékenységek esetében jellemzők. A második esetben a

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 254

munkaintenzív vállalkozások települnek le, a munkaerő olcsóságára alapoznak, és nem a know-how átadására vagy K+F tevékenységre. További áttelepülésükről a profitérdekek változása szerint döntenek. Kedvezőtlen esetben a helyi munkaerő átmeneti foglalkoztatáshoz jut, de humántőke-növelés nem valósul meg.

Az oktatási intézményekből kikerülők késéssel képesek követni a helyi termelés humán igényét, ami veszteséget okoz önmaguk és a térség gazdasága számára. Érdekes megfigyelni azt a váltást, amikor a hazaierőforrás-kínálat kimerül és a felhasználók állásbörzéken az egyetemek felé fordulnak. Az oktatási intézményből a legkitűnőbb végzősöket toborozzák, akik már bizonyították képezhetőségüket, és személyiségük alkalmas új ismeretek befogadására.

A humántőke-képzés befektetései nemcsak időarányosan nőnek, de finanszírozási szerkezetükben is módosulás következik be. Az állam feladata a lakosság alapkézségeinek biztosítása. Aki tovább kíván haladni már egyéni és többes finanszírozásban gondolkodhat, ami nem alanyi jog, hanem pályázható lehetőség. A középiskolás korban történő külföldi tanulás egyéni finanszírozást jelent. Majd a tanulmányokban jeleskedők kiválasztódásával kapcsolódik be a központi támogatás. Az egyetemi tanulmányok során az állami és a magánfinanszírozás még közel egyenlő arányban oszlik meg. A doktori iskolákban az ígéretesek kiválasztódásával, kétharmaduk már államilag (üzletileg) finanszírozott tanulmányokat végez. A doktori tanulmányokat folytatók képesek a legtöbb nem állami finanszírozást megszerezni, mert ők már sikeresen haladtak át a kiválasztódási folyamaton és közel állnak tudásuk felhasználásához. A kiválóságok, maguk is azokba a központokba igyekeznek, ahol kedvezőek a támogatás lehetőségei. Itt nemcsak tanulmányaikhoz kapnak támogatást, de képességeik iránt is kereslet mutatkozik, valószínűbbé válik a befektetés gyors megtérülése.

Összefüggésben a fokozódó egyre kiterjedőbb toborzással és globalizációval, az oktatás tartalmának a tanulók összetételével is összhangba kell kerülni. Korábban egy nemzetközi oktatási intézmény arculatát úgy fogalmazta meg, hogy érdeklődik más kultúrák iránt. Napjainkban az tapasztalható, hogy maga az oktatás folyamatai válik kozmopolitává. Az oktatás során a fő cél a világon általánosan használt „ügymenet" elsajátítása, technikai, nyelvi és tárgyi kultúra értelmében, ami segíti egymás nemzetközi megértését, (transferability of knowledge) amelyet több országból „toborzott" oktatók adnak át a hallgatóknak. A kozmopolita képzésre törekvő intézmények iránt fokozott érdeklődés tapasztalható (Open doors 2001). Kiemelt szerepet töltenek be a tudás átadásának folyamatában a meghívott oktatók, kutatók. Az USA-ban évente közel 80 ezer fő részére létezik akadémiai év hosszúságú ösztöndíj-lehetőség, ami évi 5-6%-kal nő és ennek egy negyedét rendszeresen a kínaiak és az indiaiak szerzik meg. Az amerikai ösztöndíjak felét ázsiai diákok kapják. A támogatott tanulmányok 42%-a élettudomány körében történik.

A tanulói mobilitás hozzájárul a tudásról alkotott nézőpont térbeli átalakulásához és hatással van a helyi fogyasztásra. Például a képzettek fogyasztási szintje magasabb, mint a nem képzetteké. A korai életkorban a több helyen szerzett tapasztalás, életre szóló meghatározottsággal bír. A nyelv, a helyismeret, a szakmai rendszerek megismerése többletérték a munkaerőpiacon.

A folyamatok jobban megérthetők, ha a szellemi képességek földrajzi megtérüléséről beszélünk. Itt arról van szó, hogy közel ugyanazért a munkáért a világ

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 255

egyik sarkában többet lehet kapni, mint máshol. Következésképpen a szellemi tőke a pénztőkéhez hasonlóan arra törekszik, hogy olyan helyre kerüljön, ahol a befektetés gyorsan megtérül. Egyes országok felvetik annak kérdését is, hogy az országot elhagyók fizessék vissza a tanulmányaikra fordított költségeket. Vagy a befogadó országok az így szerzett erőforrás egy részét, a küldő országnak juttassák.

A tanulmányok alatt szerzett tapasztalatok egyúttal a jövő bevándorlási rizikóját is jelentik. A tanulók megismerik a helyet, a szokásokat, kapcsolatokat teremtenek. A fejlett és a fejlődő világ eltér abban is, hogy a külföldi tanulást mennyire követi letelepedés. A fejlett országokban a tanulás nem jelent ezt követően bevándorlást. A fejlődő világban családi befektetést jelent a fiatal külföldre küldése és ezzel együtt annak az elvárása, hogy a keresményből később őket is támogassa.

Összegezve megállapítható, hogy a tanulási célú mozgás nő, a befogadó országok kínálati helyzetben vannak és a haszonelvű migrációs politikának ezzel a kérdéssel foglalkozni kell. Évek múltán a külföldön tanult ember közvetítője lehet a nemzetközi gazdaságnak. A transznacionális vállalatok irányítói már felismerték az ebben rejlő lehetőséget és helyet foglalnak a migrációs stratégiát tárgyaló asztaloknál.

A legtöbb ország a kitűnő diákoknak a végzés után munkavállalási lehetőséget is kínálnak mivel az eredet országok többsége a világgazdaság jövőbeli fejlesztési célpontja, ezért maguk a befektetők is kapcsolatokat akarnak kiépíteni, ami a náluk tanuló diákokon keresztül is lehetséges. Sőt a termelés ottani elindítása érdekében szükségük van a már tapasztalt emberi erőforrásra. A cél érdekében az üzleti élet „hazainvitáló" programokat állít össze.[173] Hatékonynak bizonyul az is, ha maguk a végzősök valósítják meg az otthoni befektetéseket, perspektívát és tapasztalják, hogy igény mutatkozik tudásukra. Több ország meghirdette a „meddig van még szükség a külföldiekre" avagy „legyen a miénk…" programot. Erre a visszatérésre sokszor nem közvetlenül a tanulmányok után kerül sor, hanem néhány éves tapasztalatszerzés után, vagy a második generáció tagjaiként.

A globális világ tapasztalatai e tekintetben azt erősítik meg a családokban, hogy alkalmas és transzferálható tudással a fiatalok tágabb térbeli választáshoz juthatnak. Ezt felismerve az önálló életkezdéshez szükséges anyagi feltételek helyett/mellett, a családok egy részében a szellemi készségek fejlesztése fontossá vált. Tapasztalat, hogy a központi stratégia megvalósulása attól függ, mennyire képes az egyéni (családi) célt az állami (központilag is támogatott) akarathoz közelíteni. Amennyiben a két cél egymáshoz közelít, akkor teljesülnek, ellenkező esetben elakadnak, és a keletkező feszültségek megoldása forrásokat vonnak el az irányítástól, a családtól. A migráció az átmenetileg elért „harmónia" gondolatára épül és ennek megbomlása máris indítást jelent egy új mozgásra.[174] A vándorlás az esetek többségében a felemelkedéssel azonos törekvést hordoz.[175]

173 Homecoming and return conferencies.

174 „A migráció egy olyan egyensúlyra törekvő folyamat, amely az egyéni változásokat pozitív összefüggésbe kívánja hozni a környezeti adottságokkal." Rédei 1988.

175 Például Pestre kerülni, Amerikába menni.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 256

Azzal összegezhetjük a tanulói mobilitást, hogy előnyt jelent mind a személy, mind a befogadó ország számára. A küldő és a fogadó országok között kialakuló kapcsolat gazdaságfejlesztési eszköz. A jövőben célszerű kiépíteni a visszatérő migráció feltételeit, hogy az elérhető haszonból a küldők is részesüljenek.

Kibocsátók és befogadók, előnyök és hátrányok

A migránsok szociológiai-demográfiai jellemzőiből következő hatások elemzése a '90-es években kezdődött el. A kutatások elindításának egyik oka az volt, hogy a befogadó országokban a bevándorlók szociális ellátásának terhei növekedtek, a célországok a járadékok, szociális juttatások harmonizálására törekedtek. A migráns élete során több országban él, ebből fakadóan szükség van arra, hogy az öregkori ellátásra szóló, különböző országokban megszerzett jogosultság rendjét, köztük a tanulói jogviszonnyal összefüggő előnyös szociális járadék rendszerét összehangolják.

Hazai folyamatok

Minden ország számára a befelé irányuló mozgás jelentősége a meghatározó, nincs ez másként a tanulási célú esetén se. 1990-ben a határok átjárhatóságával megnőtt az érdeklődés, a nyitottság és a munkaerőpiacon is keresetté váltak azok a személyek, akik nemzetközi jártassággal rendelkeztek.[176] A külföldi befektetések gyorsan felszívták az alkalmas munkaerőt, és 1993-ban a munkaadók már közvetlenül az egyetemekről toboroztak, keresték azokat, akiket képezhetőknek értékeltek. Ez volt az állásbörzék nyitánya (Rédei, 1994). Érdekes volt az a váltás, amikor a külföldi tanulásra toborzó ügynökségek megjelentek Magyarországon. 90-es évek elején utazási irodák szervezésében indult meg a külföldön történő iskolázás. Egy felmérés szerint mintegy 65 ilyen iroda tevékenységére alapozva több ezer diáknak vált lehetővé a más országban történő tanulás. Ekkorra már jelen voltak a hazai oktatási kínálatban azok a nemzetközi ügynökségek, amelyek ezzel a szolgáltatással piacukat jelentősen bővítet-

176 Már az 1993. LXXX. felsőfokú oktatásról szóló rendelet érinti a külföldiek oktatását és a bizonyítványok elismerését. Szabályozza a külföldieket oktató intézmények működését, a kiadásra kerülő okleveleket, kimondja a magyarok külföldi tanulásának elismerését és növeli az intézményeknél maradó hányadot, valamint annak felhasználását a későbbi intézkedésekben liberalizálja. Ezzel válnak anyagilag is érdekeltté az intézmények, a tudományos és oktatási kapcsolatok nemzetközi bővítése mellett, saját forrásra is szert tesznek. A 30/1998. (VI. 25.) törvény állami finanszírozásról beszél, és szabályozza a hallgatóknak adható és elvárható juttatások körét. Ezzel a nemzetközi megállapodásokat harmonizálja a magyarországi gyakorlattal. Azok, akik a kétoldalú egyezménnyel rendelkező országból érkeznek a magyar hallgatókkal azonos juttatásban részesülnek.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 257

ték[177] (Rédei, 1994). Itthon az érdeklődés hamarosan az Amerikai Egyesült Államokra koncentrálódott, annak imidzsével és olcsóbb oktatási elérhetőségével összefüggésben. A 2000-es év után jelentek meg a rendszeres toborzások, és 2003-ban az utazási kiállításon, a külföldieket toborzó intézmények már egy önálló pavilonsorral voltak jelen. 2005 októberében megrendezték az első „Study abroad" egy hetes programsorozatot, ahol a nemzetközi oktatásban jeleskedő országok képviseletei aktív promóciót folytattak. A bolognai folyamat előkészítésével párhuzamosan haladt az Erasmus-program intézményesítése és az egyetemeken a kreditátviteli bizottságok létrehozása. A hazai adatok gyűjtését az Oktatási Minisztérium a Tempus irodával közösen végzi. A *36. táblázat* adatai azt mutatják, hogy döntően európai hallgatókat fogadunk, és ennek kétharmada a kisebbségi magyarsággal rendelkező szomszédos országokból érkezik. Tehát a hazai tanulási célú migráció speciális eset, és nehezen összevethető más országok gyakorlatával.

36. táblázat. A Magyarországra érkező hallgatók küldő országok szerint (1998–2003)

Eredetország	1998–1999	2001–2002	2002–2003
Afrika összesen	211	175	167
Észak-Amerika összesen	505	435	319
Ázsia összesen	1249	1602	1775
Ciprus	211	302	321
Irán	166	178	181
Izrael	334	578	637
Vietnam		88	112
Jemen	14	14	11
Európa összesen	5120	8975	9494
Németország	504	575	570
Görögország	772	457	320
Norvégia	370	575	553
Lengyelország	49	142	128
Románia	940	2737	3090
Oroszország	229	207	217
Szlovákia	724	1783	2071

177 Ezzel egyidőben a volt szocialista országokban kétirányú folyamat zajlott; a szomszédos országokban tanulni, vagy neves iskolákba eljutni. Amikor a média arról írt, hogy Jelcin orosz elnök unokája is külföldön tanul, már tele voltak a svájci, angol kollégiumok keleti tanulókkal.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 258

Eredetország	1998–1999	2001–2002	2002–2003
Ukrajna	387	743	893
Jugoszlávia	675	1254	1229
Összesen Magyarországra érkező hallgató	7085+1800*	11187	11755

* jelenti azokat, akiknek ismeretlen az eredetországuk. Azokat az országokat részleteztük, amelyek 100 főnél több diákot küldenek.

Forrás: www.uis.unesco.org_en.html

Magyarország a korábbi küldő országból befogadóvá vált, és ezzel analóg kétirányú mozgásról beszélhetünk. A magyar diákok tanulhatnak külföldön, a külföldi diákok tanulhatnak Magyarországon, és a 90-es évek óta folyamatosan nyíltak a nemzetközi oklevelet nyújtó iskolák.

Magyar diák külföldön – külföldi diák nálunk

A mozgás statisztikai számbevételét torzítja a kis földrajzi távolság, a több hónapos vízummentes tartózkodás lehetősége, ami ismételt határátlépéssel még bővíthető is. Így Magyarországról is a „pendlizés," a nagyszámú egyéni kezdeményezés miatt, csak korlátozott megbízhatóságú információval rendelkezünk.

A 90-es évek végén Magyarországot érintő tanulási célú migráció a következőképpen volt összegezhető (Rédei, 2002). Befelé: 3830 általános iskolás, 444 szakmunkásképzős, 7200 felsőfokú, 1070 felsőfokú tanulmányait még nem befejező, de tanulói jogviszonyát fenntartó, és 250 doktori képzésben résztvevő. Összesen: 13-14000 fő. Ebből a nemzetközi rendszerezésnek megfelelően az általános iskolásokat és szakmunkásokat kivéve, 10 ezer alatti populációról beszélhetünk. Kifelé: 2-3000 általános iskolás szülővel együtt élve és 1200-1900 középiskolás, 300-1500 heti/napi ingázó középiskolás, 10000 felsőfokú PhD K+F, pár száz főre tehető gyakornok, az egy éven túli EU-ösztöndíjas elenyésző (Ford és Fulbright, Marie Curie), összesen: 14-17000 fő. Ebből a nemzetközi rendszerezésnek megfelelően az általános és középiskolásokat kivéve, 11-12000 fős populációról beszélhetünk.

Magyarországon nagyhírű az orvosi, állatorvosi és a műszaki területeken folyó oktatás. Az ideirányuló érdeklődés összefüggésben van azzal is, hogy a német, görög orvosegyetemeken numerus clausus van. Az összes hallgatói létszámhoz viszonyítva a SOTE, ELTE, Corvinus, BMGE, JATE, KLTE fogadja a legtöbb külföldi hallgatót, ami rendszeres promóciós munka és az idegen nyelvű képzésfejlesztés

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 259

eredménye. A diákok nagy része a skandináv országokból, Izraelből, az Amerikai Egyesült Államokból, Kanadából, Görögországból és Iránból érkezik. A külföldiek között nő az olyan finn, orosz, indiai, tajvani, kínai diákok száma, akik nem otthon bukkantak a magyar főiskolára, hanem szüleikkel együtt jöttek nemzetközi szolgálatra.[178]

Nemzetközi diploma itthonról

A Magyarországon megszerezhető nemzetközi diploma, a 90-es évek elején népszerű volt a hazaiak körében is, de már ekkor a meglehetősen költséges oktatásba a környező országok állampolgárai is nagy számban vettek részt.[179] A hazai fizetőképes kereslet, napjainkra szinte teljes kimerülésével, távoli országokból érkezők töltik fel a padokat. Az arab öböl országaiból érkezők, kínaiak, és a fejlett nyugati országokból olyanok vették át a helyeket, akik az itteni jó oktatást, az olcsóbb megélhetést, a kellemes környezetet és az itt szerzett diplomával megnyíló lehetőségeket értékelték.

Miért jó külföldön tanulni? Meggyőződésem, hogy a fiatalok ezen életkorban jelentkező önállósulási törekvéseivel esik egybe a külföldi tanulás. Azzal, hogy más országba mennek, kiszakadnak a szülői házból, és önálló tapasztalatokra tesznek szert. Empirikus vizsgálatokkal igazolható, hogy egyetértés mutatkozik a következő summázattal: „Külföldön élni, hatással van a viselkedésemre, kommunikációmra, itt kipróbálhatom az önálló döntés hatását, korai karrierkezdés lehetőségét nyitja meg számomra, otthon ezek a feltételek csak később valósulnak meg."

Jótékony elszívás

Metazin, 2005. november 16.

A képzett munkaerő elvándorlásától minden ország tart, még a leggazdagabbak is. Pedig az agyelszívásnak lehetnek jótékony hatásai is, épp a szegényeknél.

Az agyelszívást, vagyis a képzett munkaerő elvándorlását nagy kihívásnak tekintik mindenütt. Az EU szegényebb keleti tagjai attól félnek, hogy tudósaik és jól képzett szakembereik elhagyják az országot. A nyugat-európai országokat az Egyesült Államok vonzereje aggasztja.

Az aggodalom érthető, hiszen egy orvos, informatikus vagy mérnök képzése sokba kerül, ráadásul a felsőoktatás költségeinek zömét majd mindenütt az állami büdzséből fizetik.

178 A földrajzi megoszláshoz hozzáteszem, hogy a fejlett országból érkezőkre kisebb mértékben jellemző az, hogy nemzetközi szolgálat esetén, felsőoktatási életkorban lévő gyermeküket magukkal hozzák.

179 Mindez összefüggésben volt az otthoni bizonytalan helyzettel.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 260

A probléma a szegény ázsiai és afrikai országokban a legnagyobb. Hiszen itt nemcsak arról van szó, hogy ráfizetés a szakemberek képzése. „Ghánában például hat orvos jut százezer emberre, mert a diploma megszerzése utáni tíz évben az orvosok háromnegyede külföldre megy" – olvassuk az Economistban.

Úgy látszik tehát, hogy az agyelszívás minden szempontból árt azoknak az országoknak, amelyekből a képzett munkaerő kiáramlik. Egy bonni kutatócsoport azonban más következtetésre jutott, és közgazdászok nemrég megjelent tanulmányukban arra hívják fel a figyelmet, hogy az agyelszívásnak lehetnek pozitív mellékhatásai is.

„Az amerikai vagy ausztrál vízum megszerzése lehetőség" – foglalja össze az Economist a kutatás eredményét. – Azok a mexikói fiatalok például, akiknek a tanulás esélyt ad arra, hogy elhagyják szegény szülőfalujukat, komolyabban veszik az iskolát.

A legjobb tanulók valóban elmennek, de az otthon maradók is sokkal iskolázottabbak lesznek, ami előmozdítja a gazdasági fejlődést. Indiában a fiatalok akkor kezdték komolyan venni a számítástechnikát, amikor a legjobbaknak lehetősége nyílt rá, hogy külföldön vállaljanak munkát.

Az agyelszívásnak természetesen csak akkor lehetnek jótékony mellékhatásai, ha a külföldi munka reményében tanuló fiataloknak csupán egy része hagyja el az országot. Abból tényleg semmi haszna nincs egy államnak, ha minden jól képzett szakember és tudós elmegy, mint például Ghánában. „Ez már nem ösztönző hatású agyelszívás, hanem agyvérzés."

Az idézett kutatásnak van egy másik fontos következtetése is, bár erről az Economist szemérmesen hallgat. Az, hogy a képzetlen munkaerő elvándorlása fordított hatást vált ki. Ha nem a tanultabbaknak nyílik lehetősége munkát vállalni gazdagabb országokban, hanem a képzetlen fizikai munkásoknak, akkor csökken a tanulási kedv.

6.4. Mit mondanak az erasmusos diákok a kiutazásukat követő héten?

A válogatás az ELTE többségében jogi karáról 2005–2006-os tanévben Erasmus-ösztöndíjban részesült hallgatók által írt beszámolókból készült. A következő összeállítás során olyan mondatokat emeltem ki, amelyek gyakori említést jelentenek.

Ausztria, Bécs. Sem a repülőtéren, sem a városba való érkezésemkor nem várt senki. Az erasmusos hallgatóktól a kollégiumi szállásdíjak tekintetében többet kérnek, mint a nem erasmusos hallgatóktól.

Az egyetem meglehetősen sok energiát fordít arra, hogy a külföldi hallgatók beilleszkedését, s az egyetemi ügyintézésben való boldogulást a lehető leginkább megkönnyítse. Ez itt azt jelentette, hogy egy külön, itteni hallgatókból álló csoport segítette az erasmusosokat a hivatali ügyintézésben, s egyben gondoskodott arról is, hogy a sok külföldi hallgató számára közös ismerkedési lehetőségeket teremtsen.

Aki Ausztriába utazik a javasolt honlap a *www.oead.ac.at*. Ami pedig már a külföldi városban nagy segítség, az úgynevezett „buddy" vagy „mentor". Ők általában korábbi évben külföldön ösztöndíjasok voltak, és pontosan ismerik a felme-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 261

rülő problémákat. Hozzám megérkezésemkor rögtön eljött a buddy-m, és megmutatta a várost, a közeli boltokat, a tömegközlekedés igénybevételének feltételeit, tehát mindent, ami másként működik, mint nálunk. És persze már első este buli…

Első nap az egyetemre is bejött velem, egy eligazításon vettünk részt, osztrák diákigazolványt kaptunk, és sok-sok információt, az éves követelményt, hogy kihez fordulhatunk ha problémánk van stb. Ezért én mindenkinek javaslom, hogy kérjen buddy-t, és egyben egy barátot is kap.

Mindenkinek van egy koordinátor professzora, akinél első héten jelentkezni kell, ő fogja aláírni a felvett tárgyak listáját (learning aggreement).

Külföldön nagyon sok úgynevezett „blokkóra" van, tehát nem kell minden héten előadásokra és gyakorlatokra járni, hanem egy előre megadott időpontban két-három napon keresztül reggeltől estig csak azt az egy tárgyat hallgatjuk. A szolgáltatások jelentős része chipkártyával és nem készpénzzel történik.

Róma, Universita La Sapienza. Aki ide jön tanulni, annak önállónak és talpraesettnek kell lennie, lásd adószám beszerzése (itt hallottam először arról, ami a nemzetközi joggyakorlatnak megfelel, hogy adószámot kell kérni a hallgatónak és a tanárnak is).

Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt: az odaérkezést egy „csomagküldő" szolgálat segíti. Javasolt és ma már itthon is kiváltható az Európai Egészségbiztosítási Kártya. Szükséges a lakóhely bejelentése (Einwohnermeldeamt). Nehéz dolog megszokni az új környezetet, de ha jó helyre került az ember, némileg egyszerűbb. Főleg, ha gyorsan szerzünk ismerősöket.

Svédország, Umeå. A fogadó egyetem már jóval kiutazásom előtt információs csomagokat küldött, melyben minden hasznos tudnivalót összefoglalt a külföldi hallgatókkal foglalkozó iroda. A helyi International Office külön szervezetet tart fenn, melynek elsődleges célja, hogy a külföldi diákok közösségépítését elősegítse. 10-12 nemzetközi diák mellett 4-5 mentor is bekapcsolódik a fogadói munkába.

Freie Universität Berlin. Küldött egy információs e-mailt, amiben pontról pontra leírtak az ügyintéznivalókat és azok menetét. Valójában mindenről kaptam rendkívül részletes információt Bürgeramt-nal, ami olyasmi, mint nálunk a lakcímbejelentés. Nyitni kell egy német bankszámlát, ez nem kerül semmibe. Az Európai Egészségbiztosítási Kártyát el kell ismertetni egy német betegbiztosítási kasszánál (pl. AOK). A szociális hozzájárulás mellett fedezi a féléves közlekedési bérletet. Orientációs napok is sokat jelentettek abban, hogy beilleszkedjek.

Berlin – Humboldt Egyetem. Az egyetemnek saját pszihológusa van, bármikor lehet hozzá menni, ha valakinek valamilyen problémája van. Az új környezetben nagyon jól boldogulok, mindenki nagyon segítőkész. Sok új emberrel ismerkedtem meg, mindenki nagyon kedves.

Uni-Dortmundon, gyógypedagógia. Már az előző szemeszterben megismerkedtünk a dortmundi – Erasmus-hallgatókkal, akik akkor pár hónapot Magyarországon töltöttek. Akademische Auslandsamt (AAA) sokat segített. A szemeszter kezdetétől kapunk egy úgynevezett „Semester Ticket"-et, ami az otthoni diákigazolványhoz hasonlít, és ezzel ingyen utazhatunk a városban. Ez 155 €-ba kerül, de az egész szemeszterre érvényes. Első héten körülbelül 900 €-t „költöttem", ami

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 262

magában foglalja a kauciót, egy havi szállást, a Semester Ticket-et, a mindennapi élethez szükséges eszközöket, valamint az élelmiszert, az úgynevezett Studentendorfban kaptam szobát. Egy másik hallgató hozzáteszi: az első héten körülbelül 700 euróra volt szüksége. Az egyetemeknek többnyire van saját bankja (Sparkasse, Volksbank…), első hónapunk a nyelvkurzussal telt, ami egyrészt hasznos is, még ha jól beszéled a nyelvet, akkor is, „bemelegíthetsz, ráhangolódhatsz" az előadásokra, másrészt nagyon nagy buli, rengeteg országból érkeznek ösztöndíjas hallgatók (Franciaország, Spanyolország, Finnország, Hollandia, Belgium, Csehország, Szlovákia, Románia, Japán, Amerika). Itt velük tanulod együtt a németet, vagy feleleveníted, megismered az ő kultúrájukat, meg minden jót. De ez még semmi, mert a „tutorok" (ez magyarul talán mentornak felel meg, a program keretében segítenek) csak érted vannak, programokat szerveznek, segítenek elintézni dolgokat. Ez alatt értsd, hogy segítenek bérletet, SIM kártyát venni a mobilodba, elmennek veled az IKEA-ba, ha szükséged van valami berendezésre, kirándulásokat szerveznek különböző városokba, esténként kocsmákba mentek… Persze nem kötelezőek ezek, de nagyon jók, és elvileg beleszámít a kredit a nyelvkurzus jegyébe, hogy mennyire veszel részt aktívan ezeken.

Universitá degli studi di Padova, Pszichológia. Sassa Service foglalkozik eleinte a külföldiekkel, hogy legyen hol megszállniuk, legyen letelepedési engedélyük. Esténként veszélyes egyedül hazamenni.

Tampere University of Technology, Information Technology. Szerencsére itt minden elég jól meg van szervezve, egyáltalán nem kell nekünk szaladgálni, és azon gondolkodni, hogy vajon, hogy lehet a dolgokat elintézni. Van egy iroda amelyik értünk felelős, és ezen kívül van egy diákszervezet, amelyeknek az a dolguk, hogy nekünk segítsenek. Az ösztöndíjas külföldi hallgatókat, kis csoportokra osztják, minden csoportnak van két diák tanítója (tutor), akiknek az a dolguk, hogy segítsék beilleszkedésünket, tudjunk kötelezettségekről, bulikról. A legtöbb diáknak Nordea számlája van. A banki díjak diákoknak nagyon alacsonyak.

Nizza, Universite Sophia Antiplis, Departement des Lettres Modernes. Az itteni koordinátorom nem segített, ezért a legtöbbet az jelentette, hogy felvettem a kapcsolatot azzal a lánnyal, aki az előttem levő évben volt itt ösztöndíjjal, ő tudott a legtöbbet segíteni. Ezért én is felajánlom a segítségemet az utánam jövőknek.

Róma, Universitá „La Sapienza", Dipartimento d'italianistica e spettacolo. Az egyetemi menzakártya (amivel étkezni lehet a menzán) igényléséhez adószám kell, amit a város másik végén lehet kérni. Mondanom sem kell, mire odaértem az illetékes hatósághoz, az bezárt, és természetesen igen korlátolt volt a nyitvatartási ideje. De mint megtudtuk, az adószám igényléséhez római lakcímre van szükség. Könnyen tudok-e boldogulni az új környezetben: igen, az olasz mentalitás közel áll hozzám, mindenki kedves és valójában semmit sem nehéz elintézni, csak nagyon macerás…

Belgium, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, filozófia szak. A szállást otthonról nehéz elintézni. Az itteni rendszer úgy működik, hogy megérkezés után az első napokat hostelben kell tölteni, ez körülbelül 15 €/nap, ezt követően ideiglenes szállást ajánl fel az egyetem elszállásolással foglalkozó irodája, mely valamivel olcsóbb: körülbelül 50 €/hét. Ez alatt az általuk kiközvetített címekből is válogatva lehet szállást találni, mely körülbelül 200-300 €/hó. Igen, hiszen a város la-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 263

kosságának egyharmada diák, jól szervezett, átlátható a rendszer, ráadásul mindenki beszél angolul. (Belgiumban)

Norwegian University of Life Sciences. Előfordul, hogy a hallgatók nem tudnak olyan tárgyakat választani, amelyek később a hazai kreditrendszerben elismerést kapnak. Az ECT (European Credit Transfer) alkalmazása még kialakulatlan. Előfordul az is, hogy a fogadó intézmény honlapjáról kiválasztott tárgy felvételét az írásbeli szerződés késése miatt kénytelenek elhalasztani. Learning Agreement hetekig nem érkezett meg, vagy az otthoni szak teljes mértékben nem található meg az itteni tanrendben. Illetve a szorosabb értelemben hozzá tartozó kurzusok csak az ország saját nyelvén érhetőek el. Így kénytelen voltam olyan tárgyakat választani ahol az oktatás angolul folyik, de csak kisebb mértékben állnak kapcsolatban a tanulmányaimmal.

Belfastban nagyon fontos, hogy a téged megillető jogról, illetve különböző kötelezettségekről (itt a különböző adminisztrációs időpontokra gondolok) tájékozódj, mert ez megkönnyíti a kinti ügyintézést. És bármi probléma merül fel, akár a kinti, akár az otthoni ügyintézővel lépj kapcsolatba.

Jéna, Friedrich Schiller Universität Rechtswissenschaftliche Fakultät. Az egyetem számára ugyanolyan fontosak a külföldi hallgatók, mint a nemzetiek.

University of Lund, Faculty of Law, Sweden. Lemaradtam a swedish language and orientation programról. A város nagyon hangulatos, minden második ember egyetemista, sokkal jobb itt diáknak lenni, mint Pesten.

University Of Joensuu, Department of Geography. Finnországban nincsenek kollégiumok. 3-4 diák lakik egy lakásban, mindenkinek saját szobája van, csak a konyha és a fürdő közös. Hát én természetesen nem is álmodhattam elszeparált szobáról. Két hálószobában vagyunk összesen öten. A lányok egyáltalán nem voltak értesítve az érkezésemről, gyakorlatilag villámcsapásként érte őket – éjfélkor. Kerítettek nekem gyorsan egy felesleges ágyat. Persze ettől a helyzettől még kényelmetlenebbül éreztem magamat. A használtcikk-boltban az utolsó darabot megtaláltuk, potom 75 euróért. Nevetséges! Inkább szakadjon le a lábam a napi 3 óra gyaloglástól, –30C°-ban. Senki nem köszön a másiknak. Egyszer megpróbáltam, mert otthon úgy szokás, hogy köszönünk. Gyakorlatilag hülyének néztek. Meg a hasonló sorsú, nemzetközi diákok között sincs kommunikáció, nemhogy a finnekkel. Hozzánk se szólnak.

Olaszország – Ferrara. A négy hónap alatt, rengeteg tapasztalatot szereztem, sokkal rutinosabb vagyok most már, és nincs bennem az a „félsz", hogy: úristen, nem fogok tudni normálisan kérni egy buszjegyet sem, vagy, hogy nem fogom érteni, amit mondanak! A végére még két dolog zárásként: szeretném megköszönni a Külügyi Bizottságnak, hogy anyagilag hozzájárult az ösztöndíjhoz – nagy segítséget jelentett! Minden később kiutazó diáknak sok sikert, kitartást kívánok, és azt, hogy a legnehezebbnek tűnő helyzetekben se hátráljanak meg, mert minden egyes küzdelem meghozza a gyümölcsét!

Róma, La Sapienza, pszichológia szak. Úgynevezett ekvivalencia kérelmi lap igényléséhez, amit a TO-n kell leadni (érdemes az otthoni ügyek bonyolításához megbízni egy hozzátartozót/barátot – meghatalmazás szükséges! Nincsenek szemináriumok, de több előadás keretein belül rendeznek úgynevezett órai aktivitásokat, és gyakran biztatják diszkusszióra a diákokat.

Tübingenben. Jobb ha az ember valamilyen biztos helyre megy, még ha drága is. Nem jó ha valakinek az ösztöndíj első napjait-heteit helykereséssel kell tölteni

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 264

úgy, hogy közben még ki sem tud rendesen pakolni. Az állomásra a szállásadó hölgy kijött elém kocsival, ami nagy segítség volt a csomagjaim miatt.

Németország, Georg August Universität Göttingen, jogi kar. A hajnali ötórás érkezési időpont ellenére várt rám egy nagyon kedves német lány az állomáson, nagy segítséget nyújtott nekem azzal, hogy e korai órában elvitt a szállásomra, átadta nekem a kulcsokat, és tájékoztatott a megfelelő információs rendezvényekről. Az első hétre bőven vigyetek pénzt magatokkal, mert elég sok rendkívüli befizetnivaló várja az újakat: a kollégium első hónapi bérlete + kaució (körülbelül 160 € + 200 €), 100 € az úgynevezett Semesterticketre, ami a diákigazolványt és egyben a tartományi vasút ingyenes igénybevételét takarja, internet-használati díj, német SIM kártya stb.

Legtöbb fejtörést a tantárgyfelvétel jelentette számomra, mivel teljesen szabadon dönthettem arról, mit szeretnék tanulni. A tantárgyfelvétel egyszerűen a professzorral való megbeszélést, és a tanulmányi szerződésbe való beírást jelenti. Könnyebb azoknál az oktatóknál vizsgázni, akik engedélyezik, hogy az erasmusos hallgatók külön tegyenek vizsgát, de teljesíthetők a nagy központi klausurok is. Müller Laube professzor nagyon szereti a magyarokat, az ELTE-n is tanított, csak ajánlani tudom. Érdemes látogatni a külföldieknek szervezett ingyenes nyelvkurzusokat is, amelyek megkezdéséhez részt kell venni az egyetem által szervezett központi szintfelmérőn.

Mivel Göttingenben mindenki biciklivel jár, minél hamarabb szerezzetek be egyet: régi biciklit már 20 euróért lehet venni, 50-60-ért pedig kifejezetten jót (ez északon négyszer ennyibe kerül!).

Németországi Konstanz egyetemének hallgatója Rechtswissenschaft. A legnehezebben a beiratkozás ment. Nem ismerik az ideiglenes diákigazolvány fogalmát, ami azt jelenti, hogy amíg azt, illetve a beiratkozási számodat meg nem kapod, ülhetsz a fenekeden. Ezek nélkül nincs könyvtár, internet (vagy csak nagyon rossz nyilvános gépeken), ha fel kellene venni egy tárgyat, akkor nem tudod megtenni ezek nélkül, nem használhatod az e-mail címedet, és nem kapsz hozzáférést a WLAN (vezeték nélküli internet) hálózathoz sem. Ritka, hogy írásbeli dolgozatot kérnek! Előszeretettel osztogatnak óravázlatokat és ajánlott irodalmat, érdemes az ilyeneket beszerezni. Ha valamit nem tudtál leírni, megszerezni, az adott tanár, suli által előállított honlapjára mindent felraknak. Van úgynevezett Semesterapparat is, ami egy netes jegyzettár, hozzáférés a beiratkozási szám és a tanár által megadott jelszóval történik. Szóval csak azt tudom mondani, hogy kalandra fel. Én is még csak egy hónapja vagyok itt, de jók a tapasztalataim. Az óráim nagyon izgalmasak, és nagyon sok van belőlük természetesen, de hát ez az én hibám, miért vagyok olyan kíváncsi. Sok új embert ismerek meg, bár ez utóbbi nekem egy kicsit nehezebb, mert nem vagyok kollégista, de azért minden tőlem telhetőt megteszek. Élem az itteni diákok életét, próbálok asszimilálódni, kivéve egy dolgot: a divatot. Inkább lógjak ki, de nem veszek fel olyan ruhákat, amiket itt hordanak…

Németország – Jena-Friedrich Schiller Universität – jog, Jéna. Az egyetemen ünnepélyesen fogadtak minket, és meglehetősen szervezetten bonyolították le az adminisztratív formaságokat, valamint átfogó tájékoztatást nyújtottak az egyetemi tudnivalókról. Amiért bejelentettem a lakcímemet, kaptam egy körülbelül

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 265

200 euró értékű csekkfüzetet, ami a város főbb nevezetességeinek, illetve számtalan szolgáltatásának egyszeri, ingyenes igénybevételére jogosított.

A HÖK sokkal erősebb, mint nálunk, valóságos állam az államban, a százezer lakosú város legnagyobb munkaadója. Egyetemisták gyerekeinek óvodájától kezdve az egyetemi sörözön keresztül, és a koleszokkal bezárólag minden a HÖK kezében van. Az egyetemen belül, a tanároknak csak a tanítással és a kutatómunkával kell foglalkozniuk. Isten irgalmazzon annak a tanárnak, amelyik szemétkedik a diákokkal. Az Erasmus egy nagyon nagy lehetőség, és egy nagyon nagy felelősség is egyben. Megvan a lehetőség arra, hogy hónapokon át olcsón bulizzál és füvezzél, de arra is megvan a lehetőség, hogy szakmailag egy életre megalapozd a jövődet, és egy élményekben gazdag, fantasztikus esztendőt eltöltsél egy számodra teljesen új, izgalmas országban.

A Lund Egyetem Malmö. Semmi probléma nem merült fel a tantárgyakkal kapcsolatban sem. Összességében elmondható az egyetemi ügyintézésről, hogy nincs elintézhetetlen ügy, sőt olyan sincs, ami miatt sok irodát meg kell járni, ami sokáig tart. „Papírtologatásnak" nyoma sincs. Nemcsak az egyetemről mondható el, hanem általánosságban az egész országról, hogy az egyszerű tökéletességre törekszenek, két hét alatt semmi olyat nem láttam, amiről elmondható lenne, hogy van annál egyszerűbb is.

A svéd egészségügyről: sajnos már első héten megbetegedtem, fájt a torkom és lázas voltam. Ezzel már orvoshoz kellett mennem. A rendelőbe lépve máris jobban érzi magát az ember, a magyar viszonyok szöges ellentéte. Fura ezt mondani, de egyrészt élmény is volt ilyet látni. Előzetesen időpontot kell egyeztetni, majd az adott időpontban megjelenni. A váróterem nagyjából egy szállodai társalgószerű helyiség, ahova érkezik egy nővér, és szólítja a beteget. Elkíséri egy kisebb váróba az orvos szobájával szemben, ahonnan majd az orvos fogja szólítani. Kifelé az orvos a kijáratig elkísért, nagyon barátságos ez a rendszer, jól esik az embernek, hogy érzi a törődést. A vizsgálat díja 150 korona, ezt a svédeknek is ki kell fizetni mindig, ellentétben velem ők nem kapják ezt vissza később sem. A gyógyszertár érdekes, két részből áll. Egyik része mint egy átlagos üzlet, kosárral a kézben lehet sétálgatni a polcok között. Másik része a nálunk is ismert, itt azonban – mint sok más helyen Svédországban, még az egyetemen is – sorszámot kell kérni egy géptől az ügyintézéshez.

Tilburg University, Law Faculty, Welcome Week, csak kártyát fogadtak el és a limitet nem mindenki oldotta fel otthon. Már a megérkezéskor kaptunk egy kedvezményre jogosító kártyát biciklivásárláshoz és az ajánlott biciklikboltok címeit. Ez volt az egyik legfontosabb segítség, mert a bicikli nélkülözhetetlen itt. A szállás (két és fel havi) bérleti díján felül eddig 150 eurót költöttem: biciklire, bevásárlásra, sportra és a welcome weekendre, ami a welcome weeket zárta és egy közeli farmon szervezte az ESN, és leginkább az otthoni gólyatáborokhoz hasonlított. Németország, Frankfurt an der Oder, Europa-Universität Viadrina, jogi kar Az Interstudis küldött elém tutort, aki előre felvette a szobakulcsot, segített a cipekedésben.

Egyesült Királyság, Sheffield, The University of Sheffield, Department of Probability and Statistics. „Lost? Ask me!" feliratú táblákkal is ott állnak, és bármilyen

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 266

minőségben bárkit megkérdezhetsz, segíteni fog. Persze ebbe nem számoltam bele a szállást, mely 1300 angol font volt, plusz 100 font foglaló (fél millió forint). Mindenképpen szüksége van az embernek körülbelül ekkora saját tőkére, mert a szállást ki kell fizetni, és az ösztöndíj (1200 euró) csak később érkezik.

A közösségépítés és a beilleszkedés könnyen megy, bár lehet, hogy ez sajátos dolog, ugyanis nem hinném, hogy túl sok ilyen „nemzetközi" lakás lenne, ahol ily sok különböző országból érkezett ember lenne, és ily szívesen fogadnák egymást. De muszáj leírnom, hogy nagyon jó a közösség, és bármit meg lehet beszélni, és könnyen lehet kapcsolatot teremteni, barátságosak, megbízhatóak és nyitottak.

Görögország – Athén – National and Kapodistrian University of Athens – Faculty of Law. Könnyen tudsz-e boldogulni az új környezetben? Az előző kérdésekre adott válaszok negatív kicsengése ellenére IGEN. Hozzá kell azonban, hogy tegyem, hogy mindez csakis saját magamnak, az itteni görög ismerőseimnek és a többi külföldi (elsősorban magyar) hallgatónak köszönhető, nem győzöm hangsúlyozni, hogy „hivatalos" segítséget egyáltalán nem kaptunk és nem kapunk. Ha maga a város nem Athén lenne, hanem valami kevésbé szívderítő, akkor szerintem néhányan már hazamenekültek volna. Mindenképpen elvárható, amit már fenn is említettem, hogy a külföldi hallgatók ösztöndíjának megkönnyítését szolgáló feltételeket, mert egészen döbbenet, hogy mekkora különbség van az általam leírtak és a között, hogy valahol a hallgatók előre listát kapnak a számukra szervezett programokról, és egy személyes „mentor„ segíti őket külföldi útjuk során. Görögországban bonyolult az adminisztráció, még a papír és a pecsét korszakát élik, a professzorokkal csak titkárnőkön keresztül lehet kommunikálni, telefon, a legolcsóbb 50 euró, és 3 nap után 10 eurós felöltőkártya, taxi 25 euró, hotel 2 napra 55 euró, albérlet kaucióval együtt 750 euró, élelmiszer (koplalással) 30 euró szóval mindennel együtt 1200-1300 euró ment el az első heten.

Nanterre – Université Paris X – Jogász. Legalább két csomag igazolványképet hozzatok magatokkal, vagy megérkezés után készíttessetek. Ha mégis a MatMutnál kötöd; nem fogadnak el semmilyen bankkártyát (próbáltunk Visat, MasterCardot, Maestrot, American Expresst), sőt készpénzt sem – ne lepődj meg, ha elküldenek a postára csekkért, mert csak az jó, utána még vitatkozni kellett velük, hogy biztosítsanak egyáltalán. De legalább az E111 fénymásolatával, s dühös arccal meg lehet győzni őket, hogy nincs fertőző betegségünk… Ha többen megyünk, könnyebb, mert megijednek a tömegtől (mi tízen mentünk).

De mindenki vigyázzon, mert lopnak! Soha semmit sem szabad elöl hagyni, mindent zárni! Amit leejtesz, nem biztos, hogy fel tudod venni.

Hollandia, Tilburg, Tilburg University, Law Faculty Amszterdam, Hollandia, introductionary period. Mindent összevetve megéri megpróbálni kijutni, ha először mennél egyedül külföldre, akkor érdemesebb három hónapra pályázni, ha már voltál egyedül (ez fontos) külföldön, és nem volt gond, akkor vágj bele egy fél évbe. Megéri.

Franciaország, biológia. Az órák felvétele és az órarend megszerzése volt a legnehezebb. Mindent magunknak kell felfedeznünk, amelynek óriási előnye, hogy használni kell a francia nyelvet. Ez nehéz, reméljük csak így az elején, a gyakorlatban ugyanis a franciak rendkívül gyorsan beszelnek, az arab és a fekete bőrű la-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 267

kosság franciája pedig gyakran érthetetlen, nagyon különös akcentussal beszélnek. A másik fontos dolog a bérlet. A metrón nem lehet bliccelni, mint Budapesten, mert itt kapuk vannak, amiket átugrani sem lehet, jegy vagy bérlet mindenképp kell.

Amit tehát minél hamarabb el kell intézni Párizsban: bérlet, diákigazolvány (ezt a fogadó egyetem állítja ki), francia bankszámla, egy olcsó étterem keresése. A nagyvárosokban kollégiumi helyet hat hónappal korábban kaukcióval kell lefoglalni. Egyes esetekben fél évvel korábban meg sem születik az Erasmus támogatási döntés.

Franciaország, Nizza, Universite Sophia Antiplis, Departement des Lettres Modernes. Március elsején érkeztünk meg Padovába, és első utunk a Sassa Service-be vezetett, ahol kiderült, hogy nem tudjuk megszerezni a letelepedési engedélyt, amíg nem kapunk egy faxot a magyar egyetemünktől, ami azt igazolja, hogy mi Eraszmusszal ebben a félévben külföldön vagyunk, és addig nem használhatjuk a szak könyvtárát sem. A kollégiumi előlegről szóló igazolást csak véletlenül hoztam magammal, és nem emlékeztem, hogy szóltak volna, hogy kell. Eddig hat órámból négy maradt el, ami állítólag nem ritka Olaszországban. Két órám pedig sokkal hosszabban lett megtartva, mint amit a neten jeleztek. Általában a neten lévő információknak nem lehet teljes egészében hinni, mert ahhoz képest elég sok a változtatás, ezért, aki idejön arra készüljön, hogy a végleges információkat itt fogja megtudni az első és második hét folyamán.

Az egyetemi könyvtár nagyon jó: rengeteg olasz és angol könyv található meg benne. Jól lehet használni szakdolgozatíráshoz. Az egyetemi órák színvonala teljesen tanárfüggő. De a legtöbben segítőkészek, és segítik az erasmuszos diákokat.

Spanyolország, Vitoria-Gasteiz, UPV (Baszkföldi Egyetem), Mérnöki Egyetemi Iskola, topográfia szak. A diákfogalom itt korhatárhoz kötött, a kedvezmények zöme csak 26-28 év alattiakra érvényes, hiába van az embernek nemzetközi vagy helyi diákigazolványa.

A város egyébként nagyon barátságos és emberi léptékű. Van egy középkori házakkal és kis utcákkal teli központi óvárosa és rengeteg a park, a zöldövezet. Én személy szerint a város másik felében lakom, mint ahol az egyetem van, de nem érdemes tömegközlekedni (bár van néhány buszjárat), félórás sétával – az óvároson keresztül – beérek az egyetemre.

Mindenkinek csak ajánlani tudom ezt a várost.

Dania – Lyngby – DTU. Vannak úgynevezett buddy-k (itteni diákok), akik segítenek beilleszkedni és elintézni néhány ügyet (pl. SIM kártya és biciklivásárlás stb.).

Igen, azt hiszem, könnyen tudok boldogulni itt, bár az oktatás egy kicsit eltér az otthonitól.

Franciaország, Párizs, Paris10 Nanterre, ethnologie. Az EU-s kártya mellett van lehetőség kiegészítő biztosítást kötni. (LMDE és SMEREP, de nem muszáj, mert a francia tb is elég jó, fizet egy bizonyos százalékot mindenre, de van önrész. Amire jó a plusz biztosítás például: orvosi vizsgálat, gyógyszer ingyen, olcsóbb szemüveg vagy fogászat.) Ezt lehetetlen nem megtalálni, az ügynökeik egyből letámadnak.

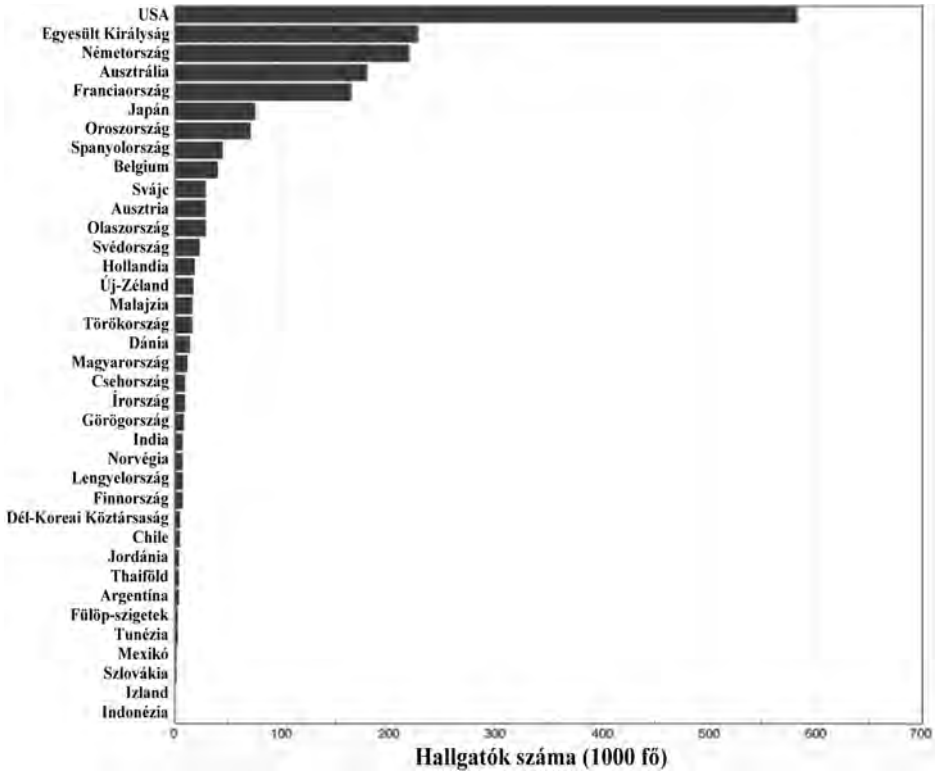
02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 268

Magyaroknak nem kell, csak a munkavállalási engedélyhez, amit csak akkor adnak, ha mar van munkahely-ígéret.

Ausztria, Salzburg, Paris-Lodron Universität, Rechtswissenschaftliche Fakultät. Én elsősorban nemzetközi jogi és Európa jogi tárgyakat vettem fel. Ezeken Erasmus-hallgatók gyakran előfordulnak, ezért a tanárok is számolnak a külföldiekkel. Sokszor külön ajánlanak számunkra szakirodalmat. De az alapvető követelményeket nekünk is teljesítenünk kell: vizsga, referátum, házi dolgozat. A professzorokat el lehet érni személyesen is, a fogadóórájukon mindig, de legtöbbször azon kívül is. Mindig szívesen fogadják az érdeklődő hallgatót, és segítenek, ha tudnak.

Az osztrák, ezen belül a salzburgi dialektus azonban a külföldiek számára teljesen érthetetlen, mintha nem is ugyanaz a nyelv lenne. Sok osztrák kérdezi is tőlünk, hogy ha németül akarunk tanulni, akkor miért jöttünk Ausztriába. Komolyabb nyelvi nehézségem eddig meg nem adódott, mert ha észreveszik, hogy külföldivel állnak szembe egyből átváltanak Hochdeutsch-ra (lásd *25. ábra*).

25. ábra. A felsőoktatásba felvett külföldi hallgatók száma (2002)

Forrás: Organisation for Economic Co-operation and Development, Education at a Glance 2002 (2002)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 269

Hírlevél 21. / Szerda / Szeptember 28. / 2005
Kedves Hazatérők, Hezitálók és Hazájukat (átmenetileg vagy végleg) Hátrahagyók!

Itt az ideje, hogy a listán is bejelentsem: Júniusban bezártam és kiürítettem a Project Retour irodát. Két év küzdelem után nem véletlenül döntöttem úgy, hogy lezárom a civil projectemet, amelynek körvonalai anno egyetemi tanulmányaim alatt rajzolódtak ki az elmémben. Rengeteget tanultam belőle és sokaknak tudtunk segíteni. Ami a legfontosabb, sokakat informáltunk a hazatéréssel kapcsolatban. Eredetileg ez volt a cél, csak időközben, tapasztalatlanul és lelkesen a hazatéréssel kapcsolatos összes problémát magamra vállaltam. De én ehhez nyilvánvalóan kevés vagyok.

A klub bizonytalan ideig szünetel, és mint látjátok hírlevelet sem szerkesztek már. Június óta nem nyilatkozom a sajtónak, pedig keresnek, és persze akkor is írnak, ha én már nem akarom. Bezártam tehát az irodát, raktárba tettem az összeszedegetett berendezéseket, és már tanácsadást sem vállalok. A honlapot még fizetem, hogy azért legyen valami kapaszkodótok, de már nem szerkesztjük, nem bővítjük, csak karbantartjuk. Havonta nekiállok a folyamatosan érkező e-mailek megválaszolásának is, de már nem tudok naponta válaszolni. Önkéntes alapon, egyedül indultam neki, és két év alatt meglepően ismert lett a kezdeményezés. Köszönöm az önkéntesek munkáját. Még a mai napig is, körülbelül havi 3000 látogató nézi az oldalt és júliusban pl. 46 országból... de ez az érdeklődés itthon senkit sem mozgatott meg eléggé. Hiába pályáztunk (néha válaszra sem méltattak), hiába kilincseltem, hiába írtam, és hiába nyilatkoztunk a sajtónak. Kaptunk némi anyagi támogatást, de ez édeskevés volt a működési költségek tartós finanszírozásához. Többnyire falra hányt borsó volt a sok nyilatkozat, bár néhány jogszabály megváltozott, és hazatérők állást, barátot, sőt szerelmet leltek a klubban. Sok száz fiatal, és idősebb ember járt a teaházban. A honlapon látható fotókon ott van a nyoma a folyamatos érdeklődésnek. Talán eljön a hazatérők ideje. Talán egyszer a Project Retour Kht. újra működik majd. Én most pihenek, regenerálódom, és átgondolom a céljaimat. Nehéz lesz valaha is ilyen flow élményt adó célt találni.

A Frei Dosszié szeptember 12-i adása (itt megtekinthető: www.frei.hu) olyan magyarokról szólt, akik a csatlakozás után Angliába, leginkább Londonba mentek dolgozni. Főleg magasan képzettek, és körülbelül tízezren lehetnek (de vannak már London utcáin angolul nem beszélő magyar hajléktalanok is, nem is kevesen). A műsorban egy London Business School-os professzor arról beszél, hogy KELL nekik a fiatal, jól képzett, magyar bevándorló, mert különben ki tartja majd el az öregedő, lustuló társadalmukat (... és a miénket ki tartja el, kérdezem én)? Mint mondja, a magyar kormány, ha esze van, nyilván azon dolgozik, hogy hazacsábítsa a tehetséges fiatal magyarokat, különben nagy gondok lesznek Magyarországon... Mint tudjuk, a Project Retour finanszírozás és együttműködő partnerek hiányában két év után bezárt, és idáig is csak a lelkesedés tartotta életben. A hazacsábításon igazán senki sem dolgozik, és most már a maguktól hazatérők ügyeinek sincs civil gazdája.

Frei Tamás hibásan arra a következtetésre jutott, hogy a műsorban bemutatott fiatalok az első szabad generáció, amelyik tömegesen ment külföldre dolgozni. Nagyon téved! Az elmúlt 15 év során rengeteg fiatal ment külföldre, és ma már hazatérne. Sajnos ismerjük a hazai fogadókészség mértékét... De most valóban egyszerre rengetegen

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 270

távoztak, és az EU többi tagállama fontolgatja, hogy felszabadítja a kvótákat, mert rájöttek, hogy a képzett magyarok jól jönnek majd! Szabad munkaerő-áramlás, global brain circulation (az agyak globális körforgása). Az van. De legtöbbször hiába szeretne az ember „hazaáramlani", „hazacirkulálni", ha a területén nincs itthon kereslet. Mi több, itthon nincs is, nem is létezik a területe.

Azért írom most ezt a levelet, mert több hónapra volt szükségem, hogy elég érzelmi távolságot nyerjek attól a ténytől, hogy itthon senkit sem érdekel érdemben az elpocsékolt szellemi tőkénk és a hazatérési szándék. Az eltelt két év alatt olyan hazai mélységekbe láttam bele a project során, amely mélységeket nem ismerhettem, amíg nem éltem és dolgoztam itthon tartósan. Sajnos alapvető problémák vannak, de hasonló problémákkal küzdenek a nyugati társadalmak is. Munkanélküliség (pl. diplomás munkanélküliség), önzés, környezetszennyezés, túlképzés, szegregáció, pazarlás, bürokrácia, a közösségek szétesése, drog és bűnözés. Viszont a volt keleti blokk államait felkészületlenül, hirtelen és kialakult, stabil társadalmi védő mechanizmusok nélkül érte mindez. Hiszem, hogy Magyarország elképesztő fejlődésen ment keresztül a rendszerváltás után. De azt is látom, hogy ezt még nem heverte ki a társadalom. Olyan dózis stresszben van része az itt élőknek, és olyan mértékben fordult meg körülöttük a világ, hogy azt egy idő után szinte lehetetlen feldolgozni. De ez nem menti fel a vezetőket a rövidlátás bűne alól. A változás nem áll meg. Mi sem állhatunk meg. Én majd más területen teszem magam hasznossá.

Mérgelődéseimet, szemlélődésem lenyomatait a blogomban olvashatjátok:
http://kiblogozom.freeblog.hu/

Mindenkinek sok „fenntartható" sikert kívánok, akárhol is él! Olyat, amiben megtalálja a flow-t is! Nekem a project okán sok „áramlatélményben" volt részem. Ezért az én mérlegem pozitív! Eredeti célomat elértem: a problémát bevittük a köztudatba.

Üdvözlettel: Saphier Regina (alapító, igazgató, önkéntes, mindenes)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 271

7. A migráció regionális jellemzői

Történelmi visszatekintések

A második világháború előtti nemzetközi lakossági mozgást a gyarmati folyamatokkal, a nemzetépítéssel és a benépesítéssel hozták összefüggésbe. A határkiigazításokkal együtt járó lakosságcserék ritkán váltak tömegessé. De az etnikai elhelyezkedés nem követte a megerősödő államhatári funkciókat, ami hatással van jelen folyamatainkra, számos esetben ezzel magyarázzák a kialakult feszültségeket. A kontinensek közötti mozgás „megalapozásában" szerepe volt annak a triangulumnak, ami az angliai és francia kikötőkből Nyugat-Afrikába vitte az ipari termékeket, onnan származó rabszolga-kereskedelmi hajó a Karib-vidékre vitte az embereket, és helyi mezőgazdasági termékekkel megrakodva tért vissza.

1820-tól 1987-ig közel 60 millió ember lépett az Amerikai Egyesült Államokba, ennek fele a századforduló idején. Azok, akik meg tudták fizetni az utat, már is belépők lehettek. Azzal, hogy 1881 táján a korábban már ott lévő kínaiakat elüldözték, még kedvezőbbé vált más kultúrák számára a belépés, köztük jellemzőek voltak az írek, az olaszok és a zsidók. A fejlődő hálózati infrastruktúra nagy munkaerőigénye és az ipari fejlődés profitja folyamatosan igényelte a munkaerő beáramlását. Ez volt a későbbi munkaerő-áramlás alapja. A migrációnak köszönhetően gyors és nagyarányú beáramlást láthattunk pl. Franciaországban is, ahol 1921–31 között 75%-a a tényleges szaporodásnak a bevándorlókkal volt összefüggésben. A kezdeti munkavállalás egyre nagyobb hányadban jelentett letelepedést. A nemzetközi migráció szempontjából az alábbi nagy régiókat határolják le (lásd *26. térkép*).

26. térkép. Nagy régiók a migráció szempontjából

Forrás: www.migrationinformation.org

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 272

7.1. Afrika szerepe a nemzetközi népességmozgásban

Az egész világra kiterjedő nemzetközi mobilitásban az afrikai kontinens vesztesnek tekinthető. Az ott élők migrációs hajlandósága alacsony és mérséklődő, ami a szegénységgel és az alacsony képzettségi szinttel függ össze. Afrika maga kis vonzást jelent más betelepülők számára, ami együttesen kedvezőtlen lakossági cserearányokat eredményez. A fejlődő világ átlagát meghaladó mértékben nő itt a népesség száma, ami újratermeli a fiatal lakosságot, de nem képes számukra a helyben perspektívát nyújtani. A migrációval összefüggésbe hozható demográfiai deficit a XXI. század első öt évében – 0,9%-ra becsült, ami elmarad Ázsia vesztesége mellett.

A népesedési folyamatokkal összehasonlítva azt állapíthatjuk meg, hogy a migránsok aránya visszaesett. Az afrikai kontinens lakosságának 2,1%-a vesz részt a migrációban, ami a világátlag (2,9%) alatti érték. Minden 10. nemzetközi vándor Afrikából származik. A migráció volumenértéke nőtt – 1960-ban 9 millióra, 2000-re 16 millióra –, de a növekedés nem egyenletesen zajlott; a legnagyobb mértékű az 1960–1980-ig tartó periódusban volt, vagyis az államok függetlenedését követő időszakban (ekkor érte el a 14 millió főt). Az utolsó 20 évben már csak 2 millió fővel nőtt a szóban forgó érték.

Ha Afrikát összehasonlítjuk a világ egyéb fejlődő térségeivel, azt látjuk, hogy itt a nemzetközi migránsok száma duplája a latin-amerikai értéknek, viszont körülbelül csak fele, harmada az ázsiainak. Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az afrikaiak nemzetközi migrációban való részvétele 1980–2000-ig abszolút és relatív értelemben is monoton csökkent (14%-ról 9%-ra). Az értékek még szembetűnőbbé válnak annak tükrében, hogy Afrika népessége a fent említett 40 év alatt közel háromszorosára nőtt. Látható, hogy a demográfiai kínálat önmagában nem elegendő, szükséges a kereslet is. A 80-as években az új típusú világgazdaság létrejöttével visszaesett az olcsó munkaerő iránti kereslet, egyre szigorodtak a bevándorlási lehetőségek, a küldők és a fogadók közötti növekvő földrajzi távolság egyben kulturális eltérést is jelentett, ami nehezítette a beilleszkedést.

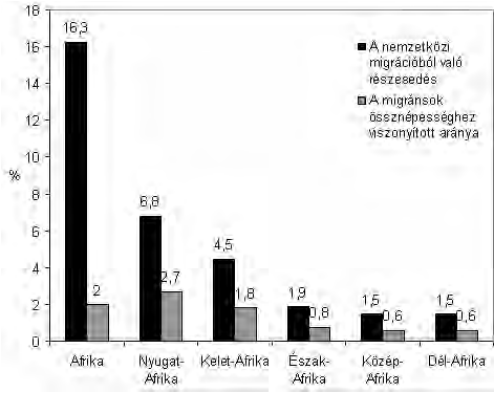
Magán a szárazföldön belül is kismértékű és bizonytalan a mozgásról alkotott kép.[180] A gyarmatosítás korában történt – etnikai tömböket figyelmen kívül hagyó – önkényes és még napjaikban se állandó, és elismert határhúzással összefüggő lakhelyváltoztatás, többnyire kényszerű módon zajlik. Meghatározó jelentősége van a mozgásokban annak a diaszpórának, ami a korábban kivándoroltakkal kialakult (lásd *305. oldal*).

180 A legátfogóbb információkat a népszámlálási adatok nyújtják a külföldiek létszámáról. A rendelkezésre álló adatmennyiség azonban messze nem nevezhető elegendőnek. 19 ország esetében vagy nincs elég információ a fent említett állományi adat becsléséhez, vagy kénytelenek vagyunk a XX. század második felére egyetlen év adatából következtetni. A becslés pontosságát rontja, hogy sok a dokumentálatlan vagy illegális vándorló.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 273

Az afrikai kontinensre szűkítve a migráció vizsgálatát, megfigyelhetjük, hogy legkisebb mértékben Dél-Afrika[181] és Közép-Afrika részesül a nemzetközi migrációból (lásd *26. ábra*). A kontinens a nemzetközi migránsok 16,3%-át adja, Dél-Afrika pedig csak 1,5%-át. Megállapítható, hogy az összes afrikai migráns 9%-a származik Dél-Afrikából, amellyel ugyancsak utolsó a rangsorban. A migránsok össznépességhez viszonyított aránya ugyancsak Dél-Afrikában és Közép-Afrikában a legalacsonyabb (0,6%), szemben az afrikai 2%-os átlaggal. A szubszaharai régióban, mely nagyobb területet ölel át, már 3% ez az érték (*www.un.org*). Az afrikai migránsok 22%-a menekültstátusú, de például Kelet- és Közép-Afrikában ez az érték a migránsok 36%-a. Ezzel szemben a dél-afrikai migránsok csak 2%-a menekült, ami kiugróan alacsony érték a kontinens más részeihez képest.

26. ábra. Az afrikai kontinens és régióinak nemzetközi migrációból való részesedése (a migránsok össznépességhez viszonyított aránya alapján, 2000)

Forrás: www.migrationinformation.org

Az 1990-es években mintegy 28 olyan ország volt a Földön, amelyben legalább 1 millió külföldi állandó lakos élt.[182] Ezek közé tartozik a Dél-afrikai Köztársaság is, és itt szerepel három afrikai ország is: Malawi, Elefántcsontpart és a Kongói Demokratikus Köztársaság.

A kontinensre irányuló migráció, amint azt a *37. táblázat* mutatja, nem egyenletes telepedést mutat. Az érkezők 42%-a a nyugat-afrikai régióban, 28%-a Kelet-

181 Dél-Afrika országai: Angola, Botswana, Comore-szigetek, Dél-afrikai Köztársaság, Lesotho, Madagaszkár, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namíbia, Szváziföld, Zambia, Zimbabwe

182 Külföldi állandó lakosok: nem állampolgárai annak az országnak, amelyben élnek. Az országok: Argentína, Ausztrália, Brazília, Dél-afrikai Köztársaság, Egyesült Arab Emirátusok, Egyesült Királyság, Elefántcsontpart, Franciaország, Hollandia, Hongkong, Kongói Demokratikus Köztársaság, India, Irán, Izrael, Olaszország, Jordánia, Kanada, Kuvait, Malawi, Németország, Pakisztán, Szaúd-Arábia, Svájc, Tajvan, Törökország, Venezuela.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 274

Afrikában talál új lakóhelyet. A sorrendben a harmadik Észak-Afrika (12%), s végül Dél- és Közép-Afrika 9-9%-kal. Dél-Afrika – ami korábban befogadó ország volt – a 90-es évek közepe óta kibocsátó lett. Észak-Afrika esetében a kilencvenes évekig növekvő érdeklődést csökkenés váltotta fel.

37. táblázat. Az Afrikában élő külföldi népesség területi és időbeli megoszlása (1960–2000)

	Külföldiek becsült száma (millió fő)					Népesség (millió fő)				
Régió	1960	1970	1980	1990	2000	1960	1970	1980	1990	2000
Afrika	9,4	9,7	14,4	16,2	16,3	277	357	470	622	796
Kelet-Afrika	3,1	3,2	5,1	6,1	4,5	83	108	144	195	253
Közép-Afrika	1,3	1,8	1,9	1,5	1,5	32	41	53	71	93
Észak-Afrika	1,5	0,9	1,5	2,3	1,9	67	86	111	143	174
Dél-Afrika	1	1	1,1	1,5	1,5	20	26	33	42	50
Nyugat-Afrika	2,5	2,7	4,8	4,9	6,8	76	97	128	172	226

Forrás: http://www.migrationinformation.org/USfocus/print.cfm?id=252 (2006. 11. 01.)

Az afrikai kontinens eltérő népsűrűségéből adódik, hogy egyes térségeiben élő lakossághoz viszonyítva a legnagyobb arányban, Nyugat-Afrikában élnek külföldiek, mint azt a *38. táblázat* bemutatja.

38. táblázat. A külföldiek százalékos megoszlása az afrikai népességből régiók szerint (%)

Régió	1960	1970	1980	1990	2000
Afrika átlagosan	3,4	2,7	3,1	2,6	2,0
Kelet-Afrika	3,7	3,0	3,5	3,1	1,8
Közép-Afrika	1,6	1,7	1,3	0,8	0,6
Észak-Afrika	1,8	0,9	1,0	1,2	0,8
Dél-Afrika	1,2	1,0	0,8	0,7	0,6
Nyugat-Afrika	3,1	2,5	3,3	2,5	2,7

Forrás: http://www.migrationinformation.org/USfocus/print.cfm?id=252 (2006. 11. 01.)

7.1.1. Afrikai sajátosságok a globális migrációban

Az afrikai ember egyik álma, hogy meneküljön a szegényes környezetétől. A nomádok mennek a jobb életfeltételeket, állattartást biztosító helyek felé. Az etnikai konfliktusok elől menekülnek az egyes megtámadott törzsi tagok. Aki tud, igyekszik olyan földrajzi helyre eljutni, ami számára jobb megélhetést biztosít.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 275

A legtöbb migrációs esemény hátterében nem is az egyes emberek döntése áll, hanem a korábban kialakult migrációs példák és azok hatása, a helyi kilátástalanság taszító ereje. Gyakorta nem is az egyes személyek, hanem kisebb közösségek, családok döntése és finanszírozása alapján kerül sor erre. A családi szolidaritás megtalálható a migráció előkészítésében, és a későbbi kapcsolattartásban is. Legyen az kényszerített vagy önkéntes döntés alapján meghozott elmozdulás, a mozgás maga számottevő kulturális, történelmi, nyelvi és szokásbeli viszonyokat közvetít. Éppen a mozaikszerűsége az, ami változatossá teszi a migrációs folyamatot. Azzal, hogy bővül a résztvevők köre, ezzel az általuk hordozott kultúra is. Mint a *39. táblázat* bemutatja, egyes afrikai országok már szinte telítettek – pl. Európa országaiból a tartós kiáramlás következtében –, és jellemző küldő országgá váltak pl. Marokkó. Mások megosztottan jelennek meg a célországokban, és ezzel nagyobb beilleszkedési kihívásokat okoznak.

39. táblázat. Az afrikai migráció fő irányai (állományi adat, 2001)

Célország	Összes bevándorló (1000 főben)	Jellemző küldő országok
Olaszország	411	Tunézia, Egyiptom, Marokkó, Szenegál, Ghána, Szomália
Nagy-Britannia	373	Ghána, Algéria, Líbia, Nigéria, Szomália, Dél-afrikai Köztársaság
Németország	306	Marokkó, Algéria, Kongó, Ghána, Tunézia
Spanyolország	2	Marokkó, Algéria
Kanada	229	nincs adat
Franciaország	165	Algéria, Marokkó, Tunézia, Kongó, Elefántcsontpart
Hollandia	150	Marokkó
Belgium	143	Marokkó
Portugália	90	Angola, Fokföld, Bissau Guinea
USA	37	Nigéria, Egyiptom, Etiópia
Svájc	35	Marokkó, Tunézia
Svédország	26	Etiópia

Forrás: Council of Europe, US INS, CNR Kanada 2001

Jellemző földrajzi irányok a munkavállalási célú migrációban:

- A munkaerőpiacon jelentkező és az időjáráshoz kapcsolódó munkaerő mozgása jellemzi évtizedek óta az afrikai munkaerő mozgását. A legnagyobb kontinensen kívüli mozgás kétségtelenül Észak-Afrikából származik. Ez azért is fontos, mert a szezonális munkák során szerzett tapasztalatok hatással vannak a későbbi letelepedési célú migrációs döntésre is. Megismerik az új környezetet, mi több magukat is „kipróbálhatják” az új környezetben.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 276

A szolgáltatásban, az építőiparban és a mezőgazdaságban vagy éppen a házkörüli feladatok ellátásában találnak munkát az európai országokban. Az otthon maradottak a világ számos tájáról jutnak hazautaláshoz, ezzel növekszik a hazai fogyasztói piac.

- Nyugat-Afrika politikai és a gazdasági válságai döntő hatással vannak a munkaerő-áramlásra. Az utóbbi évtizedekben otthon is nagyarányú ültetvénytelepítés kezdődött, ami több munkaalkalmat adott. Az elmúlt évtizedekben lehetővé vált a 90 napos szabad mozgás és tartózkodás a vízummentes országokkal, amelyek többsége Észak-Afrikában található. Ezzel nemcsak a mozgás vált térben megosztottá, de lehetővé vált más tapasztalatok megismerése is, Európa felé indítva el migrációs láncot. Ez azt jelentette, hogy első lépésben a földrajzilag közeli, a könnyen elérhető országokba jutottak el, majd akár pár éves tartózkodást követően, gyakorlatot szerezve a más ország értékrendjében mentek tovább.
- Közép-Afrika áramlási folyamatait a természeti kincsek elhelyezkedése határozza meg, pl. Gabon szívó hatást gyakorol a környék munkaerejére, annak ellenére, hogy a befogadó ország több korlátozó intézkedést hajtott végre. Egyenlítői Guinea vált a feltárt olajkészletek hatására egy új munkavállalási célponttá.
- Kelet-Afrika részét jelenti a nagytávolságú migrációnak, a Horn-foktól az Öbölig. Ez a régió a szakképzetlen munkaerő mozgásának a térsége, ahol a többség az arab országokban talál házkörül végezhető tevékenységet vagy a kereskedelemben, szolgáltatásokban munkát. Az itt munkához jutók kiszolgáltatottak, a mobilitásuk többnyire csak a túlélésre irányul.
- A Dél-afrikai Köztársaságba irányuló migráció a kontinens legfejlettebb és sokoldalú gazdaságának az igényét elégíti ki. Lesotho és Mozambik munkaerőforrásának közel felét itt foglalkoztatják, tehát igen erős függésről van szó.

Összességében Európában mintegy 4 millió afrikai él, ebből évi 80 ezer fő magasan képzett képes elhagyni a vén kontinenst, és az Újvilág felé venni útját (World Bank, IOM). Az IOM irányításával egy olyan programot dolgoztak ki, ami az afrikaiak visszatérését célozza meg. Ennek keretében a megkérdezettek a következő okokat említik: taszító hatással van rájuk az otthoni környezet (a szegénység, a hektikus gazdasági helyzet, a rugalmatlan kormányzati politikai gyakorlat, a korrupció, a törzsi elkülönülés és a jövedelem-visszaesés).

Alacsony női részvétel

Az egész világra kiterjedő migrációban általában kevesebb nő vesz részt, mint férfi. Afrikát tekintve azt látjuk, hogy a nők aránya még a világátlagot is alaposan alulmúlja. 1960-ban a női migránsok aránya 42%, 2000-ben 46,7% volt. Az arány 2000-ben csak Ázsiában volt ennél alacsonyabb (43%), míg a világ többi térségében már az 50%-ot is meghaladta.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 277

Afrikán belül tradicionálisan Dél-Afrika bír a legalacsonyabb aránnyal a külföldi nők esetében (1960-ban 30%, 2000-re 42%-ra változott[183]). 1960-ban még Kelet- és Nyugat-Afrikában is igen kis arányban éltek külföldi nők (41%), de 2000-re arányuk elérte a 48%-ot. Észak-Afrikában az 1960-as 49,5%-ról 2000-re 43%-ra esett vissza arányuk, ami főleg a vendégmunkások áradata miatt következett be, akik többnyire férfiak. Közép-Afrikában 46%-ot képviselnek a nők a külföldiek köréből, s ez az arány a vizsgált 40 év alatt nem változott.

Magas menekültarány

A menekültkérdés szorosan kötődik az afrikai földrészhez, mert a természeti katasztrófák és törzsi konfliktusok ezt folyamatosan táplálják. A menekültek maguk is, jelentős mértékben járulnak hozzá a külföldiek arányának alakulásához. De a kontinensen kívül is az 1960-tól 1995-ig tartó időszakban számuk 79 ezerről 6,4 millióra nőtt![184] A függetlenséget elérve azonban már egyre kevesebb befogadó ország adott az Afrikából érkezőknek menekült-státusi elismerést, ennek következtében számuk 2000-re 3,6 millióra apadt.

Magán Afrikán belül is 1960-tól 1975-ig Közép-Afrikában volt a legtöbb menekült, s ezt a régiót Kelet-Afrika követte. 1980 után Kelet-Afrika vette át a vezető szerepet, s egy évtizeden át a kontinens menekültjeinek felét adta, s még 2000-ben is 46% volt ez az arány. Jelenleg magas értékkel bír még e tekintetben Közép- és Észak-Afrika (Szudánnal együtt), ahol az afrikai menekültek 14-14%-a él, továbbá Nyugat-Afrika, ahol a kilencvenes évek óta 20% fölötti ez az érték. A legkisebb arányban Dél-Afrikában élnek menekültstátusúak, itt csupán 1%-át teszik ki a kontinens egészére vonatkoztatott értéknek.

2000 kilométert gyalogoltak a szomáliai menekültek

Népszabadság Online, 2005. április 14.

Kétezer kilométernyi utat tett meg gyalog szomáliai menekültek egy csoportja, akik a hazájukban dúló polgárháború elől a délkelet-afrikai Malawiban leltek menedékre. A példátlan odüsszeiáról a BBC brit rádió adott hírt csütörtökön. A negyvenfős, csupa

183 Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a hatvanas években a Dél-afrikai Köztársaság virágzó szén- és aranybányászata inkább a férfi munkaerőt vonzotta. A hetvenes években az ország vezetői csökkenteni akarták a bányászat külföldi munkaerőtől való függését, s ezért növekedni kezdett a nők aránya.

184 1960-ban Afrikában a világ összes menekültjének még csak alig hatoda élt. 1970-re ez az arány már 40%-nyi volt, s csúcsát 1975-ben érte el (60%). Ettől kezdve csökkenni kezdett ez az arány, s 1985 óta körülbelül 33%-on áll. Országonként vizsgálódva arra a megállapításra juthatunk, hogy 1960-ban mindössze egy országban – a Kongói Demokratikus Köztársaságban – élt a kontinens menekültjeinek 95%-a.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 278

férfiból álló csapat inkább két hónapon át gyalogolt, semmint hogy erőszakkal besorozzák a számtalan szomáliai félkatonai egység valamelyikébe. Mindazonáltal a hosszú menetelés jelentős része is kényszer volt: Tanzániából majd Mozambikból is tovább kellett haladniuk, miután egyik ország sem fogadta be őket. A végül nagylelkűnek mutatkozó Malawi egyébként ENSZ-adatok szerint hozzávetőleg 16 ezer szomáliai és szudáni menekült számára jelent ideiglenes otthont. Szomáliában 1991 óta nincs működő központi kormány. A közelmúltban megalakult átmeneti kormány a szomszédos Kenyában székel.

Szomáliai menekültek tragédiája a tengeren

Népszabadság Online, 2005. szeptember 12.

Mintegy hatvan szomáliai meghalt egy meghibásodott hajón, mert az embercsempészek, akik megígérték nekik, hogy Jemenbe viszik őket, a nyílt tengeren magukra hagyták a szerencsétlen embereket a mozgásképtelenné vált vízi járművön. Egy dán hajó észlelte a húsz napja hányódó hajót, és kimentette róla az életben maradt 39 szomáliait. A túlélők hétfői beszámolói szerint mintegy százan indultak el a szomáliai Bosasso kikötőből. A többiek éhen haltak, vagy reményt vesztve, és a további szenvedésektől félve öngyilkosok lettek – közölték a túlélők. Szomáliaiak tömegei próbálnak elmenekülni a hazájukban dúló harcok elől. Többségük a Perzsa(Arab)-öböl gazdag országait vagy Európát próbálja elérni, gyakran jemeni „átszállással". Több százan vesztették életüket eddig a menekülési kísérletben. Nem ritka a mostanihoz hasonló eset, hogy az embercsempészek a szállításért felszámított összeg átvétele után motorcsónakokon, kisebb hajókon elillannak, és sorsukra hagyják a menekülőket a nyílt tengeren. Sőt, a múlt héten az is előfordult, hogy az embercsempészek a nyílt vízen fegyverrel kényszerítették a szerencsétlen menekülőket: hagyják el a hajót, ugorjanak a tengerbe. 45 szomáliai, illetve etiópiai menekült a vízbe fulladt.

A megélhetési gondokkal küszködő afrikai országoknak igazi csapás az, ha szomszédos országokból menekültáradat érkezik. A befogadó országok száma egyre nőtt, és 2000-re már azon országok száma, ahol számos menekült befogadásra került sor, elérte a 18-at, melyek maguk is a legfejletlenebbek közül kerültek ki. Amint a *40. táblázat* is mutatja, a menekültek egyre növekvő arányt képviseltek a külföldiek számából körülbelül 1995-ig. Ekkor megfordult a trend, és csökkenni kezdett részesedésük.

40. táblázat. A menekültek aránya Afrikában (%) a külföldi népességből (1960–2000)

Régió	1960	1970	1980	1990	2000
Afrika	**1**	**10**	**25**	**33**	**22**
Kelet-Afrika	0	10	43	54	36
Közép-Afrika	6	29	44	31	36
Észak-Afrika	0	6	32	46	30

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 279

Régió	1960	1970	1980	1990	2000
Dél-Afrika	0	0	2	3	2
Nyugat-Afrika	0	3	1	10	11

Forrás: http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=252 (2006. 11. 01.)

Változatos külső és belső migráció

A sokirányú változás nyomon követhető a migráció feminizációján, a célországok számának bővülésén, a munkavégzési célú vándorlásban, a „brain drain" kontinensre való hatásán.[187] A földrajzi diverzifikáltsághoz hozzájárul a változó irányból érkező menekültek, illetve az emberkereskedelem sok kérdést felvető terjedése. A munkavégzés célú migráció arányának növekedése régóta megfigyelhető a Száhel-övezetből Franciaországba való áramlással vagy a szubszaharai régióból (Kongó, Mali, Ghána, Nigéria, Szenegál, Sierra Leone, Zaire, Kenya és Uganda) Dél-Afrikába (http://www.hsrcpress.ac.za/freedownload.asp?id=2158).

A migráció sokfélesége alatt értendő a Nyugat-Afrikában a nyolcvanas években kialakult instabilitás miatti hazatérés, illetve újbóli visszatérés, valamint a célországok számának bővülése (lásd *27. térkép*). Újszerűnek mondható a „lépésről lépésre" végrehajtott migráció is, melynek során a jobb élet reményében először faluból városba, majd a városból külföldre történik az utazás. A folyamat akár több évig is eltarthat. Ennek során munkát vállalnak, átmeneti jövedelem- és információszerzéssel egészítik ki javaikat, alkalmazkodnak a helyi lehetőségekhez. Általánosan terjed az a nézet, hogy boldogulást, csak más országban, más kontinensen lehet elérni (http://www.migrationformation.org/Feature/display.cfm?ID=254#top).

187 Az agyelszívással kapcsolatos munkaerő-áramlás már a hatvanas években is jellemző volt, midőn a fejlődő államok széles rétegek számára elérhetővé tették az oktatást. Az ennek előnyeit élvező generációkat aztán anyagi, politikai és szociológiai tényezők motiválták az elvándorlásban; például Zimbabwéből, Zambiából, Szenegálból, Ghánából Dél-Afrikába vagy a kontinensen túli területekre. Napjainkban nagyobb teret nyer az intrakontinentális „brain drain", mivel Gabon, Botswana, Namíbia vagy Dél-Afrika feltörekvő gazdasága a távoli Európa vagy az USA alternatívájaként jelenik meg.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 280

27. térkép. Afrika belső és külső migrációja (1970–2000)

Forrás: Stephen Castles & Mark J. Miller: The Age of Migration (2003) p. 140.
PALGRAVE MACMILLAN KIADÓ

Embercsempészet

Az embercsempészet a nemzetközi migráció azon formája, melyre érvényesek a következő kritériumok:

- anyagi ellenszolgáltatásért végzett tiltott szállítás,
- közvetítő, a csempészést szervező, bonyolító személy(ek) jelenléte. Ők biztosítják az információt, szerzik be a hamis vagy lopott úti okmányokat és egyéb személyi iratokat.
- a tranzit- vagy célországba történő illegális belépés.

A jelenségnek számos oka lehet, köztük biztos megtalálható a kilátástalanság és a tudatlanság. Ezeken kívül szerepet játszhat még az embercsempészet kialakulásában az alacsony nemzeti jövedelem, az egyenlőtlen személyi jövedelmi és vagyoni viszonyok, a népesség növekedésének régiónként kiugró üteme, a nem arányos gazdasági növekedés, a növekvő munkanélküli tömegek és a bűnözés. Ugyanakkor a célországok szívó hatása is vonzó lehet az illegális határátlépők számára: a gazdasági jólét, a kulturális affinitás, a már ott élő honfitársak segítségébe vetett remény, az ország migrációs politikája befolyásolhatja a migránsokat. Ugyanak-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 281

kor azt is megállapíthatjuk, hogy sosem a legszegényebb országok népessége vesz részt e jelenségben, hisz a kellő személyes elhatározás mellett anyagi forrásokra is szüksége van a vándorlónak.

A jelenség valamennyi részvevő számára veszélyt és hátrányt jelent, talán kivéve az embercsempészeket. Ők ugyanis óriási összegeket keresnek azon, hogy az illegális határátlépőknek különféle szolgáltatásokat – sokszor megtévesztő módon – ajánlanak fel.

A migránsok helyzete nemcsak a szállítás során rendkívül bizonytalan és kiszolgáltatott (betegségek, balesetek, kimerültség, szomjúság és az útonállók által elkövetett gyilkosságok tizedelik őket), de később is állandó félelemben kell élniük, részben a csempészek fenyegetései miatt, részben a célország hatóságainak üldözésétől és a kitoloncolástól tartva. Az előbbiek azért jelentenek később is veszélyt ezekre az emberekre, mert gyakran utólag dolgoztatják le az útiköltség árát, újabb bűnözésre (prostitúció, kábítószer-kereskedelem stb.) kényszerítve őket. Ráadásul a határátlépést követően rejtőzködniük kell, nincsenek jogaik (nem biztosított az érdekvédelmük, nem jogosultak szociális juttatásokra) és munkaengedély híján rendkívül bizonytalan a helyzetük a munkaerőpiacon is.

A kibocsátó országoknak szembe kell nézniük a jelenség okozta nemzetközi politikai feszültséggel. Sokszor vádolják meg őket a nemzetközi szervezett bűnözés ezen típusának passzív támogatásával.

A tranzit- és célországok számára politikai, társadalmi, gazdasági problémákat okoz az embercsempészet. Ilyen gond például az illegális migránsok okozta olcsó munkaerő-kínálat, a virágzó a feketegazdaság, és az, hogy a szociális ellátás rendszere túlterheltté válhat. A helyi társadalmat az idegen kulturális hatás zavarhatja. Megerősítést igényel az országhatárok védelme, szigorítani szükséges az ellenőrzési tevékenységüket. A tranzitországnak gyakran számolniuk kell a kitoloncoltak tömegeivel. Az embercsempészet tehát nem csupán illegális határátlépés, a bűnözés számtalan formájához kötődik, sérti a nemzeti, nemzetközi, illetve az emberi jogokat és a nemzetbiztonságot is.

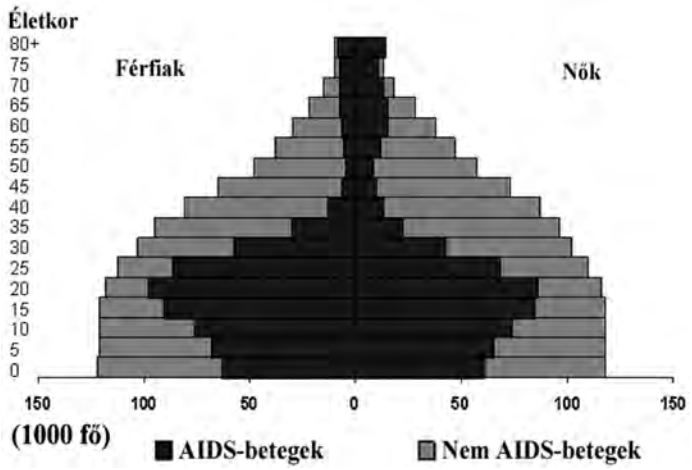
Az Európai Unió mágnesként vonzza az illegális bevándorlókat. A Maghreb-országok nemcsak kibocsátó, de tranzitországként is részt vesznek az embercsempészetben. A jelenség főleg Spanyolországot, Olaszországot és Görögországot érinti. A maghrebiek legnagyobb számban a Gibraltári-szoroson keresztül próbálnak – brit felségterületen át – Spanyolországba jutni. Ceuta és Melila technológiai falai csak átmenetileg tudnak ennek ellenállni.

Sajnos az utóbbi időben az embercsempészet világviszonylatban is erősödő tendenciát mutat. Biztonsági jelentések azt erősítik meg, hogy Afrikában több mint három millió ember van úton, és többsége Európába szeretne eljutni. A jelenség ellen a fellépés nem egyszerű. Az EU sokat tesz annak érdekében, hogy kiszűrje az illegális bevándorlókat, lebuktassa a csempészbandákat. Ezt a célt szolgálja a schengeni egyezményhez csatlakozott tagországok egyeztetett, hatékony, a közös határok ellenőrzésére irányuló gyakorlata, összehangolt vízumpolitikája, menedékjogi eljárások és toleranciaegyezmények bevezetése. Az Európai Unióban is jellemző gyakorlat, hogy amnesztiát hirdetve próbálják legalizálni a már hosszabb ideje ott tartózkodó illegális külföldiek helyzetét.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 282

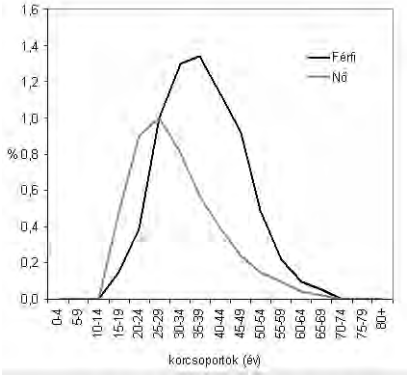
Az elmúlt évtizedben változás történt az afrikai országok befogadói gyakorlatában is. Az eddig készséges, tudatlan határellenőrzést folytató országok manapság már egyre visszautasítóbbak a külföldiekkel szemben. Egyrészt a növekvő idegengyűlölet miatt, másrészt terjed az a vélekedés, hogy a hazai gondok oka a külföldiek jelenléte. A határontúliakat többször bűnözőként bélyegzik meg, de előfordul, hogy a veszélyes betegségek (pl. HIV/AIDS) hordozóiként tekintenek rájuk. A betegség által leginkább érintett korosztály egyben a legmobilisabb is, így a migrációt ez erősen érinti (lásd *27.* és *28. ábra*).

27. ábra. Botswana várható korfája 2020-ban

Forrás: www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=251 (2006. 11. 01.)

28. ábra. A dél-afrikai népesség HIV-pozitív aránya korcsoportonként és nemenként (2003)

Forrás: Mid-year population estimates, South Africa, 2004

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 283

A hazautalás szerepe az anyaország gazdasági fejlődésében

A munkavállalási tartózkodás céljából vándorlók áradata Nyugat-Afrikából és a Maghreb-országokból az európai kontinens felé tovább erősödik. Történik mindez, a fokozódó európai schengeni határellenőrzés ellenére. A megszorító intézkedések sorozata Európában, valamint az eddig befogadóként számon tartott afrikai országokban kialakult politikai-gazdasági válságok arra ösztönzik a külhonban munkát keresőket, hogy új országok után „nézzenek" (pl. Dél-Európa, USA), illetve hogy a jogszerűtlenséget válasszák.

A tartózkodó munkavállalók keresetének hazautalása számottevő szerepet tölt be az afrikai fogyasztásban. Egy statisztikailag átlagos afrikai háztartás bevétele négy forrásból származik.[186] A mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelmek jelentik közel a felét, más, nem mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelmek (27,8%), nemzetközi átutalások (18,6%) és a keresetek csak 10,6%-ot. A falvakban élő családok esetében még nagyobb arányt képviselnek a külföldi rokonok hazautalásai (32,4%), mint a városi térségben élőknél (27,7%).

Jellemző az úgynevezett közösségi hazautalás, ami a szolidaritási szervezetekhez jut el, és a következő vidékfejlesztési célú feladatokra használják fel:

- csatornázás, illetve árvíz elleni védelem,
- különös figyelmet kapnak a gyermekbetegségek elleni védőoltások, illetve a járványok megelőzése (agyhártyagyulladás, kolera),
- kiemelt az analfabétizmus visszaszorítása, az alapvető higiénés körülmények megteremtése,
- a mezőgazdaságban a piacorientált termelést próbálják népszerűsíteni (paradicsom, hagyma, saláta stb.)
- kikövezett, vagy burkolt utakat építenek, melyek által lehetővé válik az átkelés a folyókon a nedves évszakban is.

(*Forrás:* Migration, remittances and development, OECD, 2005)

A hazautalások sokszor nem is banki átutalást jelentenek, mert túl magas a kezelési költség, vagy a postai szolgáltatási infrastruktúra hiányzik, megbízhatatlan.

186 Afrika szubszaharai régiójába hivatalosan kevesebb hazautalás érkezik külföldről, mint a fejlődő világ többi részébe (az elemzők 4 milliárd dollárra, a GDP 1,3%-ára becsülik ezt az értéket). Ez az összes fejlődő világbéli hazautalásnak 5%-át teszi ki – ám tudni kell, hogy 1980-ban még 8% volt ez az arány. A csökkenő hányad ellenére számos ország gazdaságában meghatározó e nemzetközi migrációt kísérő magán tőkeáramlás; az összes export %-ában megadva Leshoto esetében 201%-ot a Zöld-foki-szigeteknél 99,1%-ot, Szudánnál pedig 48,5%-ot tett ki ez az érték az 1990-es években. Egy főre számítva a következő 3 ország bír kiugró értékekkel ezen a téren: Zöld-foki-szigetek és Leshoto (205–205 $/fő), valamint Szváziföld (103$/fő), de fontos megemlíteni még Marokkót, Egyiptomot és Botswanát is.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 284

41. táblázat. A külföldön dolgozó migránsok évenkénti hazautalásai néhány afrikai országba

	Összesen (millió USD, 1995-ös árfolyamon)	Egy főre számítva (USD, 1995-ös árfolyamon)	a GDP %-ában	Az export %-ában	Az import %-ában
Zöld-foki-szigetek	79	205	18,3	99,1	33,7
Dzsibuti	15	26,3	3,1	7	4,5
Egyiptom	4177	71,4	6,6	32,3	23,6
Leshoto	391	204,8	44,6	201	40,3
Szenegál	127	15,3	2,5	9,2	7,3
Seychelles-szigetek	7	98,7	1,5	2,4	2,1
Szváziföld	91	102,6	7,9	9,9	7,9

Forrás: www.gem.sciences-po.fr/content/educational_resources/pdf/Migrations_Liste_references2006-07.pdf (2006. 11. 01.)

A hazautalás tekintetében a legrosszabb helyzetben Fekete-Afrika van, ahová a világ összes hazautalásának mindössze 5%-a érkezik. Mivel a legkevesebb pénz éppen a legelmaradottabb, legszegényebb régióba jut, így alig járul hozzá az életszínvonal javulásához, és szinte egyáltalán nem a gazdaság fejlesztéséhez (lásd *41. táblázat*). A fő területek, ahol felhasználják a hazautalt pénzek túlnyomó részét:

- napi szükségletek és kiadások (fogyasztás, életszínvonal-javítás),
- orvosi, egészségügyi kiadások, oktatás,
- tartós fogyasztási cikkek vásárlása (mosógép, magnó, televízió),
- házépítés-felújítás, föld vagy állat vásárlása,
- közösségi események (születés, esküvő, halálozás),
- kölcsönök törlesztése,
- megtakarítások,
- jövedelemszerzési és munkahely-teremtő beruházások,
- öregkori megtakarítás.

A magasan képzettek Afrikán belüli mozgása

- Algéria, Marokkó[187] és Tunézia mint francia nyelvű országok Franciaországhoz és Belgiumhoz állnak közelebb. A földrajzi közelség, elérhetőség motiváló tényező lehet, így újabban nő az érdeklődés Olaszország felé. Az angol nyelvű

187 A Marokkóból kivándorlók nagyobbik hányada a 60-as években Belgium, Franciaország, Németország és Hollandia felé vették útjukat. A többi európai ország csak később vált célponttá, amikor egyfajta telítődés következett be ezekben az országokban.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 285

országokból a nem angolszász országok felé halad az út. Magán a kontinensen belül Egyiptom jelenti az egyik legfontosabb befogadói környezetet, főként az arab világból.

- Nyugat-Afrika a 70-es évek óta kiemelt forrását jelenti a képzettek kiáramlásának. Gambia, Sierra Leone, Ghána, Libéria orvosok, tudományos munkatársak és mérnökök kínálatával jellemezhető. A 80-as és 90-es években még Afrikán belül is voltak célpontok, mint Líbia, Dél-Afrika és Zimbabwe, de a gazdasági hanyatlással útjukat ők is a tengeren túlra irányították. A nigériai orvosok száma csupán Kanadában meghaladta a 20 ezret, miközben otthon kereslet volt az egészségügyi személyzet iránt.
- Közép-Afrika két országa, Kamerun és a Kongói Köztársaság, egy ideig befogadója volt a magasan képzetteknek, de a politikai bizonytalanság nem járult hozzá ennek tartós kialakulásához.
- Kelet-Afrika három országa Tanzánia, Kenya és Uganda előnyre tett szert a magasan képzettek alkalmazásával és ez különösen az előbbi két országra jellemző. Innen az elszívó erők Afrikán belül két irányba hatnak, az egyik a fejletlen szomáliai-félsziget és a nagyobb kereslettel és karrierrel jelentkező Dél-Afrika felé.
- Vannak országok, ahol robbanásszerű és visszafordíthatatlan veszteséget jelent a szellemi erőforrások távozása, mint pl. Szudán. 1978-ban Szudán az orvosok 17%-át, a mérnökök 30%-át, az egyetemi oktatók 20%-át, vesztette el. A szudáni Munkaügyi Minisztérium becslése szerint, az Öböl országaiban mintegy 185 ezer ember dolgozik, ebből egyedül Szaúd-Arábiában 135 ezer. Az ezredfordulóra meghaladta a félmilliót azoknak a szudániaknak a száma, akik magas képzettséggel hazájuktól távol dolgoznak.
- A dél-afrikai régió országai, köszönhetően a természeti kincsek gazdagságának, tartós kereslettel jelentkeztek a magasan képzett munkaerő iránt. Botswana, Namíbia és a Dél-afrikai Köztársaság gazdasága erősödött a magasan képzett munkaerő jelenlététől. A nyersanyag jellegű kibocsátás helyére félkész és késztermék került, ami hozzáadott emberi munkát tartalmaz. A kedvező irányú változás ellenére úgy becsülik, hogy a kiművelt emberfőkben mintegy 8 milliárd dollár a régió vesztesége.

7.1.2. Néhány a kontinens migrációjában kiemelt szerepet betöltő ország

Egyiptom

1974 előtt kevés egyiptomi állampolgár hagyta el az országot – főként a jól képzett munkaerő –, mígnem 1974-ben a kormányzat megszüntette a munkaerő kivándorlására érvényes szigorú rendeleteket. Ez akkor történt, amikor a Perzsa-öböl arab államai, illetve Líbia nagyszabású beruházásokba kezdtek, amiket az olajárrobbanásból származó hatalmas bevételek alapoztak meg. 1975-ben becslé-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 286

sek szerint mintegy 500 ezer egyiptomi, többnyire egyedülálló, képzetlen férfi dolgozott főként az építőiparban, Líbiában, Szaúd-Arábiában, Kuvaitban és az Egyesült Arab Emirátusokban. Körülbelül 50 ezren dolgoztak más közel-keleti országokban. 1980-ban már több mint 1 millió egyiptomi dolgozott külföldön, és ez a szám 1982-re ismét megduplázódott. A külföldi kereslet az egyiptomi munkaerő iránt ekkor érte el a csúcspontját, 3,28 millió egyiptomi dolgozott külföldön. Ezt az évet követően politikai és gazdasági okokból a külföldi foglalkoztatottak számának visszaesése következett be. Az Irak–Iráni háború következtében a gazdasági recesszió és a politikai bizonytalanság nem kedvezett a külföldi munkavállalóknak, ami miatt sok egyiptomi elvesztette munkahelyét, ekkor több mint 1 millió egyiptomi tért haza. Azoknak a nagy többsége, akik képesek voltak valamelyik Perzsa-öbölbeli országban állampolgárságot megszerezni, azok kint is maradtak. Ezzel az Egyiptomból történő kivándorlás nagymértékben lelassult. 1989-ben a külföldön dolgozó egyiptomiak száma még mindig elérte a 2,2 milliót, ami a foglalkoztatottaknak körülbelül 10%-át jelentette.

Az egyiptomi vendégmunkások többsége később ugyan visszatért hazájába, azonban több ezren letelepedési engedélyt kaptak számos arab országban, Európában vagy Észak-Amerikában. Ezek általában a jól képzettek közül kerültek ki. Az ő távozásuk súlyos „brain draint" okozott az egyiptomi gazdaság számos területén. A jól képzett egyiptomiak fő célországai Irak és Kuvait voltak. (Iraknak öntözéses gazdálkodáshoz értő mezőgazdászokra volt szüksége, ezért a befogadók maguk ösztönözték az egyiptomi farmereket, hogy települjenek be.) Az Egyesült Államok is fontos célország volt az egyiptomi kivándorlók számára. 1970 és 1985 között mintegy 45 ezer egyiptomi érkezett ide, akik a későbbi kiáramlásnak is fogadói lettek.

Bevándorlás

1989-ben több ezer amerikai, európai és más nem arab származású dolgozott Egyiptomban. Ők külföldi kormányok, nemzetközi ügynökségek és jótékonysági szervezetek által szponzorált projekteken dolgoztak. Az USA például, több mint 2000 diplomatát küldött ki Egyiptomba. A nagy részük egy olyan nemzetközi ügynökségnél (AID) dolgozott, amelynek az volt a feladata, hogy gazdasági és technikai segítséget nyújtson Egyiptom számára. Az 1980-as években az ügynökség által finanszírozott programok voltak pl. az öntözőhálózat fejlesztése, közegészségügy fejlesztése, járványok megfékezése, családtervezés stb.

1948 után Egyiptom az arab menekültek és a politikai üldözöttek paradicsoma lett. 1989-ben Egyiptom befogadott több ezer palesztin menekültet, illetve sok száz száműzöttet Líbiából, Szudánból és néhány arab-félszigeti országból.

1988-ban Egyiptom munkaerőpiaca megközelítőleg 18,6 millió fő volt, és közel ugyanennyi a tengerentúlon dolgozók száma, akik főként Szaúd-Arábiában, Jordániában, Irakban, Kuvaitban és Líbiában dolgoztak. Ezen kívül 185 ezerre tették azon egyiptomiak számát, akik kivándoroltak, de nem dolgoztak. Ezek a dolgozó és nem dolgozó emigránsok igen jelentős hatást gyakoroltak Egyiptom gazdaságára. Megnövekedett a kereslet az egyiptomi font iránt, de felfutott a hazai kereslet is.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 287

Kivándorlók és visszatérők

A kivándorlók száma 1974-től 1982-ig emelkedett, majd csökkenni kezdett. A visszatérők száma hasonlóan alakult, de a visszatérések számának csúcsa 1985-ben volt. Ezzel hozható összefüggésbe, hogy a kinntartózkodási idő átlagosan 2-3 év volt. A célországokat tekintve legtöbben Szaúd-Arábiába és Irakba mentek. És bár csupán 9,7%-uk ment Líbiába és 3,7%-uk Kuvaitba, az általuk kint eltöltött idő hosszabb volt: 4,3 és 5,7 év.

A visszatérők iskolai végzettsége igen szélsőségesnek mondható; az 1988-as évet tekintve 18%-uk rendelkezett egyetemi diplomával, de 30%-uk írástudatlan volt! A hazatérők többsége (94%) férfi volt és átlagéletkoruk 39 év. A visszatérők megoszlása se regionális értelemben, sem ágazati értelemben nem változott meg. Tehát általában ugyanarra a területre érkeztek vissza, ahonnan kivándoroltak, továbbá a városból kivándoroltak a városokba, a falvakból kivándoroltak pedig a falvakba tértek vissza. Az viszont változást jelentett, hogy a falvakba visszatérők a nagyvárosi élet bizonyos szokásait terjesztették. Ezzel mélyrehatóbb változások történtek a mindennapi életben, mint a foglalkoztatottsági megoszlásban. Visszatérésüket követően 4%-kal kevesebben dolgoztak a mezőgazdaságban, 6%-kal többen a kereskedelemben és a szolgáltatásban.

A foglalkoztatottság megoszlása a köz- illetve a magánszféra között még nagyobb arányban megváltozott. Míg a kivándorlás előtt az emigránsok 44%-a dolgozott a közszférában, addig visszatérésük után már csak 9%-uk. Ezzel szemben az emigránsok egyharmada választotta a magánszférát, akik azelőtt nem abban dolgoztak. A munkaadók aránya így 10-ről 19%-ra nőtt a migráció előtti és utáni időszakban.

Keresetek, megtakarítások, hazautalások

A külföldön munkát vállalók átlagosan keresetük 40%-át tudták megtakarítani, háromból egy munkás azonban képtelen volt akár egy fillért is megtakarítani. Megállapítható, hogy a visszatérők életminősége javult, ugyanis 46%-uk a háztartásba ruházott be. Csupán 10% volt azoknak az aránya, akik gazdasági jellegű beruházásokat voltak képesek végrehajtani.

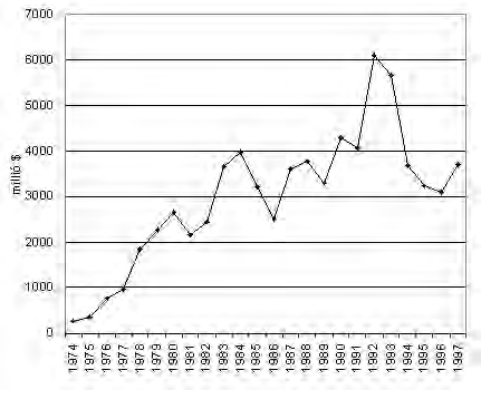
Az 1970-es évek olajárrobbanásai hatalmas munkaerő-migrációhoz vezettek, melynek fő céljai az olajtermelő arab országok voltak. Ezzel egy időben, nagymértékben megnövekedtek a hazautalások is. Egyiptomiak már korábban is dolgoztak ezekben az országokban, de csak kis számban, és főleg a jól képzett szakemberek. Ebben az időben még a hazautalások mértéke is viszonylag alacsony volt. 1970-ben 30 millió amerikai dollárra becsülték.

1986-ban az egyiptomi kormány úgy becsülte, hogy körülbelül három millió egyiptomi dolgozik külföldön. Ekkorra a képzettek mellett megjelent a képzetlen munkaerő is. Irak vonzotta a legtöbb egyiptomi vendégmunkást (1 millió fő), ennek a fő oka az Irak és Irán között lezajlott háború volt. (A sok fiatal sorköteles besorozása miatt munkaerőhiány keletkezett az országban. Őket próbálták meg vendégmunkásokkal pótolni.)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 288

Az elemzők a mai napig vitatják a hazautalások nagyságát, és annak az egyiptomi gazdaságra gyakorolt hatását. Például az 1980-as években a hazautalások volumenét nagy eltéréssel történő becslés jellemzi, ami 3 és 18 milliárd közé esik. A nagy eltérés fő oka az, hogy gyakran a vendégmunkások nem veszik igénybe a banki csatornákat. Egyrészt az egyiptomi font instabilitása miatt, másrészt azért, mert sok az analfabéta vagy aluliskolázott vendégmunkás, és ők gyakran még egy űrlapot sem képesek kitölteni, nem hogy tájékozódni legyenek képesek a banki világban. Az átutalások évről évre nagyságrendileg a GDP 5-11%-át teszik ki (lásd *29. ábra).*

29. ábra. Hazautalás nagyságának változása Egyiptomban

Becslések szerint a hazautalások összege 1981-ben a becsült 2,86 milliárd dollárról, 1982-ben 1,94 milliárd dollárra esett vissza. Ennek oka a Sadat-rendszer miatti bizonytalanság volt. Ezt követően a hazautalások hirtelen újra növekedésnek indultak, és 1984-ben elérték a 3,93 milliárdos rekordmagasságot. Innentől kezdve viszont két fontos tényező – a bizonytalanság a Perzsa-öbölben, illetve a kőolaj árának zuhanása – miatt az átutalások összege ismét csökkenni kezdett.

A jövőben a hazaküldött pénzek nagysága nagyon sok tényezőtől függ. Az iraki hatóságok 1989-től szigorításokat vezettek be a nagyszámú egyiptomi vendégmunkaerőre, de később kormányközi megállapodások születtek a két ország között, ösztönözve az egyiptomiakat a kivándorlásra. Ez annak ellenére történt, hogy a Perzsa-öbölben befejeződött a nagy „építkezési boom". Általában ezek az országok szociális, gazdasági és politikai okokból korlátozzák az újonnan érkezők letelepedését, munkavállalását.

Zöld-foki-szigetek

Kevés olyan ország van, amely ennyire érintett lenne kivándorlás szempontjából, mint a Zöld-foki-szigetek. Ennek okai egyfelől a földrajzi elhelyezkedésből adódó helyzettel, másfelől a helyi lehetőségekkel vannak összefüggésben. A kivándorlás

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 289

alapvető oka a szigeteket sújtó nagy szárazságok és az ezt követő éhínség.[188] Egyiptom a sziget történelmének túlnyomó részében csak mint átrakodóhely szerepelt a Dél-Amerikába irányuló rabszolga-kereskedelem számára. A szigetállamot politikai biztonság jellemzi, azonban a száraz éghajlat miatt gazdasága instabil, élelmiszer-szükségletének 90%-át behozatalból kényszerül fedezni. Bevételi forrásai meglehetősen szűkösek: turizmusból, halászatból és növényi olaj, valamint só kiviteléből származik. Ezért is rendkívüli fontosságú a külföldön élő diaszpórák hazautalásai. Ha az egészségügyi, oktatási helyzetet és az életminőséget vizsgáljuk, akkor a Zöld-foki-szigetek a negyedik helyen áll Afrikában.

Kivándorlás

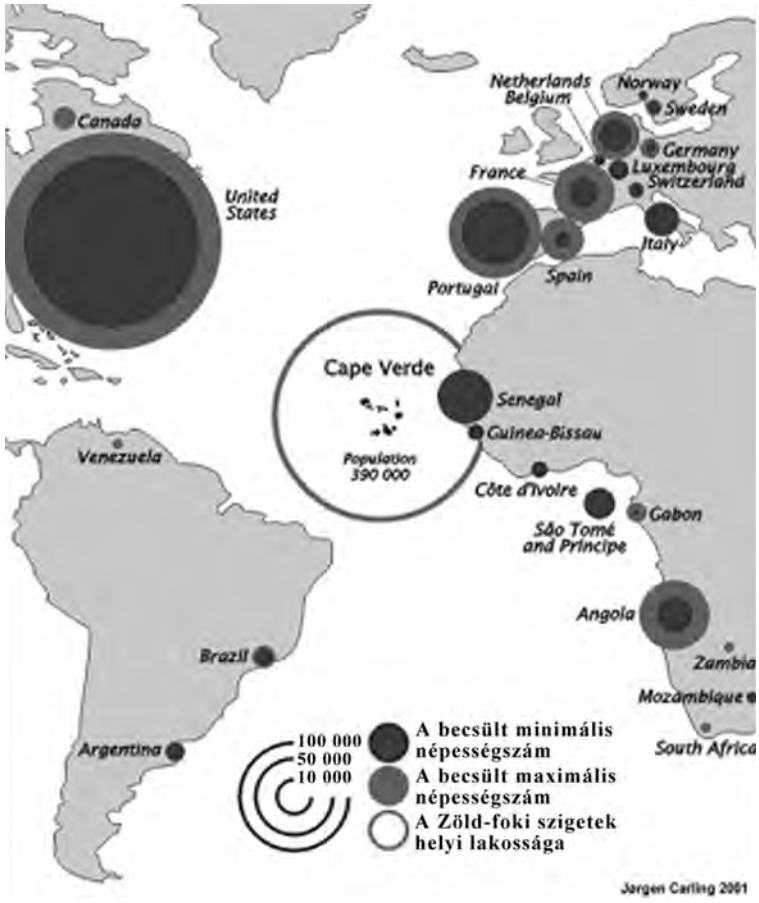
Nagyarányú kivándorlás indult meg már az 1800-as években, bekapcsolódva a transzatlanti nagy kivándorlásba, elsősorban az Egyesült Államokba. Az 1920-as években az amerikai bevándorlási kvóták miatt a migráció iránya is megváltozott. A fő célterületek Európa, különösen Portugália, Nyugat-Afrika és Dél-Amerika lett. A gyarmati időszak alatt még mindig jelentős maradt a szerződéses munkásként való kivándorlás más portugál gyarmatokra, főleg São Tomé-ra és Príncipére. Az 1960-as években a szigetlakók bekapcsolódtak abba az észak felé haladó munkaerő-áramlásba, amely ekkor Nyugat-Európát jellemezte, főleg azért, mert a portugál munkavállalók északra áramlása megnövelte a keresletet a képzetlen munkaerő iránt Portugáliában (az 1995–2000-ig kivándoroltak körülbelül fele választotta Portugáliát). Idővel a beáramló szigetlakók egy jelentős része is tovább ment, főleg a Benelux-államokba. A második legkedveltebb célpont az Amerikai Egyesült Államok volt, ezt követte Franciaország és a Benelux-államok. Jelentős célpont volt még Olaszország, Spanyolország és Luxemburg.

A több mint egy évszázada tartó jelentős kivándorlás világszerte, körülbelül 25 országban hozott létre diaszpórákat. A létszám becslése meglehetősen nehéz, azonban megállapítható, hogy a Zöld-foki-szigetekről származók (a bevándorlók és leszármazottaik együtt) száma az Egyesült Államokban a legnagyobb. Első generációs bevándorlóból, azonban kétségtelenül Portugáliában él a legtöbb (lásd *28. térkép*).

188 Ez az Afrika nyugati partjainál fekvő szigetállam csapadékban igen szegény, ami az ott élők életét nagyon megnehezíti. A szigetek száraz trópusi éghajlattal rendelkeznek, amelyet a tengeri áramlatok enyhítenek. A szárazságok során előfordult az is, hogy évekig nem esett csapadék. 1730–33 között a lakosoknak harmada, 1831–33 között pedig több mint 30 000 ember pusztult el a szárazság miatt. A köves és sziklás talaj miatt a földművelésre alkalmas terület csekély (a szigetek összterületének alig 9%-a); erdők egyáltalán nincsenek, flórája szegényes. A gazdaság fejlődésének pedig legnagyobb gátja a magas közlekedési költségek, a nagyon kicsi belső piac, valamint a természeti erőforrások hiánya.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 290

28. térkép. A zöld-foki szigeteki népesség száma külföldön (2001)

Forrás: http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?id=68 (2002. 10. 13.)

A szűkös erőforrások, a hosszan tartó szárazság, és az ezzel összefüggő gazdasági kilátástalanság folyamatos migrációs kényszert tart fenn. A külföldön történő munkavállalás általános igényként jelenik meg a szigeten. A kormányzat negyedéves felmérései szerint a megkérdezettek körülbelül fele szeretne külföldre menni. Ebben nemcsak az játszik szerepet, hogy magas a munkanélküliség (20%), de az is, hogy a szigeteken élők többségének van valamilyen kivándorolt vagy külföldön dolgozó rokona, akiktől nemcsak a hazautalás érkezik, hanem egy jobb élet reménye is. A kivándorolni szándékozók aránya a magasabb életkorral és az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők között fokozatosan csökken. Sokan, akik szeretnének kivándorolni, úgy képzelik el az életüket, hogy elhagyják az országot, és a befogadónál keményen dolgoznak, majd a megkeresett pénzzel visszatérnek a szü-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 291

lőföldjükre és ott egy jobb életet élhetnek. A valóságban azonban sokan nem térnek vissza, hanem új hazára lelnek. Azok, akik mégis visszajönnek, és jobb életkörülmények között élnek, erősítik a kivándorolni szándékozok hitét abban, hogy az ország elhagyása megoldást jelent.

Az elvándorlás okai között kulturális okok is vannak. Annak ellenére, hogy a Zöld-foki-szigeteken lakók Afrika többi országához viszonyítva sokkal jobb módban élnek, az a tudat, hogy inkább Afrikához tartoznak, állandósítja bennük azt az érzést, hogy a térség elkerülhetetlen szegénységre van ítélve. Az eső hiánya, a szigetek kicsinysége és reménytelen elszigeteltsége, valamint az európai és az amerikai életvitellel való nap mint napi szembesülés csak tovább erősíti az elvándorlás érzését.

A függetlenség elnyerése után különösen megnehezítették a bevándorlást a fő célországok hatóságai. Ennek eredményeképpen a kivándorlók száma jelentősen lecsökkent. Míg az 1970-es években évente 2 százaléka a lakosságnak kivándorolt, addig ez az arány az 1990-es évekre fél százalékra csökkent. Részben ezzel hozható összefüggésbe az, hogy a lakosság növekedésének üteme az elmúlt 20 évben megháromszorozódott, ezzel elérve az évi 2,5%-ot.

A kivándorlás visszaesésével egyidőben, megváltozott a kivándorlók között a nemek aránya is. Az 1960-as és 1970-es években Nyugat-Európába kivándorolt férfiakat az 1980-as években követték a feleségeik és a gyermekeik is. Jelenleg az a jellemző, hogy egész család együtt kel útra, vagy az egyedülálló nő megy Európába, ahol házassága révén letelepedési engedélyhez és állampolgársághoz juthat. A nők kedvezőbb bejutása kapcsolatba hozható azzal, hogy a képzetlen férfi munkaerő iránti kereslet Európában szinte megszűnt, a női munkaerő iránti kereslet viszont megnőtt, ami főként Dél-Európára jellemző. Ez is hozzájárult kivándorlók közötti nemi arány megváltozásához, de ezzel hozzájárult a szigeteken maradottak nemek közti arányainak kiegyenlítéséhez.

Jelentős problémává vált, hogy sokkal többen akarnak kivándorolni, mint amennyit a célországok hajlandóak befogadni. Ennek az eredménye az lett, hogy megnőtt azon szigetlakók száma, akik egyszerű turistavízumot kiváltva túllépték az adott országban a legális tartózkodásra kiszabott időt. Ugyan sok illegálisan tartózkodó bevándorló később sikeresen legalizálta a helyzetét, főleg azokban az országokban, ahol a kevésbé szabályozott terület miatt több lehetősége volt erre. Ilyen például Portugália és Olaszország. A többi országban, mint például az Egyesült Államokban és Franciaországban, hosszú évekig teljesen dokumentálatlan életvitelre kényszerültek. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy nem hagyhatták el az országot, legálisan nem is léteztek, az ünnepekre nem utazhattak haza. Ezek jelentős hatással voltak azokra, akik kivándorolni szándékoznak. Széles körűen elterjedt az az elképzelés, hogy csak be kell jutni az adott országba, aztán a papírok megszerzése már nem lehet gond, legfeljebb idő kérdése. Elterjedt az a nézet, hogy az illegális tartózkodást és munkavállalást a fogadó ország hatósága eltűri addig, amíg a bevándorló nem kerül összetűzésbe a rendőrséggel. Mindez oda vezetett, hogy megnőtt a turistavízumok iránti érdeklődés.

Ahogy egyre nehezebb lett a bejutás az európai uniós országokba, úgy használták ki egyre jobban a már kivándorolt és legálisan ott élő rokonok segítségét.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 292

E révén jóval könnyebben jutottak turistavízumhoz, majd az EU-n belül már könnyedén mentek abba az országba, ahol a legkönnyebben lehetett legalizálni a tartózkodást. Ezt felismerve az EU is lépett, a shengeni egyezményben a tagországok összehangolták a vízumkiadási feltételeket. A helyzet végül odáig fejlődött, hogy azok a képzetlen fiatalok, akiknek a legnehezebb a turistavízum megszerzése, már hamis munkavállalási és banki igazolásokkal igyekeznek vízumhoz jutni.

Ezek a nehézségek a diaszpórákkal való kapcsolattartást is megnehezítették. Ez azért különösen fontos, mert az ország bevételének akár 25-30 százaléka is a hazautalásokból származik. Ráadásul az ünnepek alkalmából a hazalátogatók jelentősen hozzájárulnak közlekedés és turizmus bevételeihez, amelyek szintén körülbelül 25%-át adják az ország bevételeinek. Az 1990-es évek során a hazautalásokból származó bevétel akár évi 10%-al is nőtt. Az EU szigorított bevándorlási politikája miatt a bevételek csökkenése valószínűsíthető. Az is megfigyelhető azonban, hogy például a Benelux-államokban élő diszpóra nyugdíjas korba jutó tagjai a szülőföldjére hazatelepül, és hozza magával a nyugdíját is. Nyugtalanító azonban, hogy erre csak az első generáció hajlandó. A második, már helyben született generációk már sokkal kevesebb hajlandóságot mutatnak arra, hogy jövedelmet utaljanak, vagy hogy a nyugdíjas éveiket a szigeteken töltsék.

A hazautalások csökkenésének kockázatát az is csökkentheti, hogy a különböző diaszpórák más és más hajlandóságot mutatnak a hazautalásra. A Zöld-foki-szigetek egy olyan ország, amelynek életében rendkívül fontos szerepet játszik a kivándorlás, és ennek hatásai. Ezért érinti olyan érzékenyen az EU bevándorlási politikája. A kivándorlási lehetőségek beszűkülése, a népesség gyors növekedése és az ezekből következő kivándorlási nyomás fontos szerepet játszik az ország jelenében, és a jövőjét is meghatározhatja.

Bevándorlás

Pontosan nem lehet tudni, hogy hány kínai származású lakosa van a szigeteknek, de egy évtizeddel ezelőtt még csak egy maroknyi kínai élt itt. 1995-től viszont gyorsan nőtt a számuk, és jelenleg már néhány százan élhetnek szétszórva a szigeteken. A kínai lakosság kiskereskedelemmel foglalkozik, olcsó, nem élelmiszer jellegű termékeket árulnak. A sikerességük oka, hogy a szegény szigetlakók szívesen megveszik a termékeiket. A szigetlakók a kínaiakhoz való viszonyulása vegyes. Van, aki örül az olcsó termékeknek, míg mások azzal vádolják a kínai bevándorlókat, hogy kárt tesznek az ország gazdaságának azzal, hogy minden jövedelműket hazautalják. Viszont példát mutatnak arra a szigetlakóknak, hogy országuk mégsem egy lehetőségek nélküli ország, ahogy ezt ők gondolják.

(*Forrás:* http://www.migrationinformation.org/ (2006. 10. 03.) Jørgen Carling [2001]: Cape Verde: Towards the End of Emigration?)

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 293

A nyugat-afrikai menekültek

A négy érintett nyugat-afrikai ország (Libéria, Sierra Leone, Guinea és Elefántcsontpart) összesített lakosságát közel 35 millióra lehet becsülni, akiknek alig 700 000 km^2-nyi terület ad otthont. Az említett országoknak sok közös vonása van, beleértve a határaikat, a háborúikat, a politikai intrikáikat és a gyökereiktől teljesen elszakított népességüket.

A háború a civil lakosság körében hatalmas pusztítást végzett. Az elhúzódó háború és az emberi jogok semmibe vétele a régióban negyedmillió életet követelt, továbbá 1,1 millió embernek kell menekültként, vagy otthonától távol élnie. A hosszú ideig tartó válsághelyzet miatt a négy ország az ENSZ statisztikái szerint a világ 20 legszegényebb országa közé tartozik.

Libéria: a regionális instabilitás gyökerei

A Nyugat-Afrikában dúló erőszak 1989-ben a libériai háború kitörésével kezdődött. A térségnek addig nem voltak menekültproblémái. A libériaiak úgy vélik, hogy országuk, melyet részben felszabadított amerikai rabszolgák alapítottak, különleges viszonyban áll az Amerikai Egyesült Államokkal, ami ezért megvédené az országot a vérontástól.

2003-ban körülbelül 700 000 libériai hagyta el otthonát, legalább 500 000 az ország határain belül, míg további 200 000 Libérián kívülre menekült. Monrovia közelében 90 rögtönzött tábort állítottak fel. Mára alig néhány segélycsapat maradt az országban, de az ő munkájukat is nehezíti a vízhiány, a kanyaró, a malária, a kolera és a pestis. Az alultápláltság is növekszik, az újabb segélycsomagok pedig csak fosztogatás áldozatává válnának.

Elefántcsontpart: az erőszak betör a béke szigetére

Az Elefántcsontpartról kialakult kép, miszerint a béke szigete lenne, elhalványult 1999–2000-ben, amikor katonai puccsra és zendülésre került sor. Sok nemzetközi megfigyelő előre látta a 2002-es polgárháború kitörését. A felkelő katonák néhány nap alatt rátették a kezüket az ország északi felére, és azzal fenyegetőztek, hogy az ország kereskedelmi központja, Abidjan ellen vonulnak.

A 2003 januárjában megkötött hivatalos tűzszünet ellenére az év első felében az erőszak nyugaton folytatódott. A helyzetet csak tovább rontották a libériai és Sierra Leone-i katonák, akik a legtöbb hasznot ajánló érdekeiért harcoltak, vagy egyszerűen csak fosztogattak.

A háború legalább 600 000 embert űzött el otthonából, ezek nagy része még ma sem térhetett haza. Legalább 80 ezren külföldre: Burkina Fasoba, Maliba, Ghánába, Guineába vagy máshova vándoroltak ki. A többiek családtagjaikkal és barátaikkal együtt az országon belüli biztonságosabb részekre menekültek.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 294

A közel 70 ezer itt élő libériai gyakran válik erőszak áldozatává, akiket az elefántcsonpartiak fenyegetőnek éreznek saját biztonságukra nézve (az elefántcsontpartiak a libériai menekülteket okolják a háborúért és azt akarják, hogy hagyják el az országot). Ezért közel 30 ezren tértek vissza Libériába az ott rájuk váró veszélyek ellenére. A maradék libériait elkeseredetten próbálják más, biztonságosabb országokba telepíteni (Ghánába vagy Beninbe), de az afrikai államok vezetői visszautasítják a segítségadást. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a Libériában 2003 májusában–júniusában kiújuló harcok hatására újabb 30 000 libériai menekült az ország délnyugati részére, ahol a víz- és élelmiszerellátás szűkös, a menedékek száma pedig kevés. A határon elefántcsontparti katonák fegyverekkel próbálják akadályozni az országba való bejutásukat.

2003 elején francia és nyugat-afrikai békefenntartók jöttek az országba, s néhány hónap múlva sikerült felállítani az új kormányt. Július 4-én Laurent Gbagbo, Elefántcsontpart elnöke hivatalosan is bejelentette a háború végét. Jelenleg az országban 600 kilométer hosszú, 25-50 kilométer széles ütközőövezet választja el a lázadókat az elnökhöz hű kormányegységek fennhatósága alá tartozó déli területektől. Jelenleg csak a déli országrészen állomásoznak francia békefenntartó erők, de kilátásba helyezték a nemzetközi katonai jelenlét kiterjesztését az északi részekre is.

Bár az elefántcsontpartiak fokozatosan hazatérnek, az élet még mindig távol áll a normálistól. Az ország alig felén működnek csak a kórházak, járványok szedik áldozataikat. Az élelmiszerhiány és az alultápláltság néhol minden korábbinál rosszabbra fordult.

Sierra Leone, új remények a háborút követően

A Sierra Leonéban tíz évig dúló polgárháborúban 50 ezren vesztették életüket, megközelítően egymillióan kényszerültek menekültként vagy kitelepítettként élni, és közel 4000 embert csonkítottak meg szándékosan a lázadók. Az 5,5 millió lakosú Sierra Leone a rémálomból felébredve a reményt jelenti Nyugat-Afrika számára. A háború hivatalosan 2002-ben ért véget, a katonák nagy részét lefegyverezték, és az otthonaikat elhagyni kényszerült emberek 95%-a tért haza. (Bár közel 50 ezer Sierra Leone-i nem tért haza a rá váró gazdasági nehézségek miatt.) 2002 közepén nemzeti választásokat tartottak az országban.

Az ENSZ által támogatott Sierra Leone-i speciális bíróság 12 embert vádolt meg háborús bűnökkel, többek között a lázadó libériai katonai erők parancsnokát, a katonai vezetőt, az ország elnökét, Charles Taylort. A kormány ígéretet tett rá, hogy szigorúan fogja felügyelni a nagy bevételeket jelentő gyémántbányászatot, és visszaszorítja a csempészetet. Az országban több mint 12 000 amerikai békefenntartó maradt.

A jelentések szerint a kormány korrupciója ismét fokozódik. Az amerikai segélycsapatok jelentése szerint több mint 100 millió dollárra lenne szükség az ország helyreállításához, de ennek csak körülbelül a fele folyt be segélyekből, ami viszont kevés a menedék-, az egészségügyi és a polgárvédelmi programok megvalósításához. Sierra Leonéban jelenleg 50 000 libériai él menekülttáborokban.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 295

Guinea: a menekültek és a katonák paradicsoma

Guinea maradt a térség első számú menedéke Nyugat-Afrikában. 2003 júliusában közel 120 000 libériai és 50 000 Sierra Leone-i tartózkodott kényszerűségből az országban. A táborok védelme problémát jelent. Libériai és Sierra Leone-i katonák 1999-ben és 2000-ben megtámadtak menekülttáborokat, ráadásul a menekültek gyakran panaszkodnak, a rendőrség és a katonaság zaklatásai miatt. Ezen felül a nők és gyerekek rendszeres szexuális zaklatása sem idegen a biztonsági őröktől, helyi segédmunkásoktól és táborvezetőktől.

A libériai lázadók a guineai katonákkal szövetkezve akadályozzák a menekültek bejutását Guineába, és munkára kényszerítik őket, ha biztonságosan be akarnak jutni az országba. Guinea legnagyobb menekülttáborában, a Kouankanban a libériai katonák szabadon járnak-kelnek, éppen ezért az ENSZ menkültbiztosai bíznak benne, hogy a tábort át tudják majd helyezni egy új területre.

Bár az ország híre – amint az a fentiekből látszik – nem épp a legjobb, mégis libériaiak és Sierra Leone-iek ezrei köszönhetik annak életüket, hogy menedékre leltek itt. Guineának és egész Nyugat-Afrikának életbevágó a kérdés, miszerint az amerikai békefenntartó csapatoknak sikerül-e véget vetniük a Libériában dúló véres háborúnak – 14 év után viszonylagos békét hozva az egész régió számára –, vagy továbbra is Guinea jelenti majd menekültek tízezreinek a túlélési lehetőséget.

A Maghreb-országok migrációja az Európai Unióba

A Maghreb vidéke nem elsősorban kereskedelmi és gazdasági szempontból játszik kiemelt szerepet az EU számára, hanem főként a biztonság-politikai téren jelent kockázati tényezőt. A tömeges és illegális mozgás nem csillapodik. Az Európa felé irányuló növekvő migrációs nyomás és ennek következményei, pl. az iszlám fundamentalizmus megjelenése, erős kapcsolattartás az otthon maradottakkal, mint a biztonság területét érinti. A jelenség pedig elsősorban demográfiai és gazdasági tényezőkre vezethető vissza.

A migráció hátterében a nagyarányú népességrobbanás áll. A mediterráneum déli részén a XX. század közepétől az egészségügyi és élelmezési helyzet javulásával a népességszám hamarosan gyors növekedésnek indult. 1930-ban még csak 15 millió fő volt a három szóban forgó ország népessége, 1998-ban már több mint 67 millió volt ez az érték. A természetes szaporodás is elég magas, ennek ellenére nem vezetnek be népesedés-politikai intézkedéseket. A népesedési gondok mellett a Maghreb-országok gazdasága is nehéz helyzetben van. A gazdasági fejlődés nem tud lépést tartani a népességgyarapodással. Súlyos és tartós munkanélküliség jellemző (Algériában 30%, Marokkóban 22%).

A két térség közti migrációs folyamatok jelentős változáson mentek keresztül az elmúlt évszázad folyamán. A gyarmatosítás időszakában nagyszámú telepes érkezett az anyaországból a Maghreb térségbe. A függetlenség kivívása után a franciák többsége visszatért Franciaországba, illetve egyre nagyobb számban érkezett oda

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 296

nem európai népesség is. Ennek fő oka hogy az 1950-es évektől fellendülő európai gazdaságok növekvő munkaerőigénye nagy számban vonzotta a bevándorlókat. A Maghreb területeiről az anyaországba és a Benelux-államokba (Hollandia, Belgium) vándorolt be jelentős számú népesség. Az utóbbi években Olaszország és Spanyolország is a migránsok célországaivá váltak.

2000-ben a Belgiumba érkező külföldiek 8,3%-a (5,7 ezer fő) marokkói volt, amivel a harmadik legnagyobb számú migránst adta az észak-afrikai ország. Hollandiában szintén Marokkó adja a 3. legjelentősebb bevándorlói létszámot; a 4200 marokkói a migránsok 4,6%-át jelenti. Olaszországba a 2. legtöbb bevándorló Marokkóból érkezett (24 700 fő, 9,1%), Tunéziából 6800 fő (2,5%) jött. Franciaország, mint az egykori gyarmattartó, valamennyi Maghreb államból nagy számban fogad betelepülőket. A legtöbben ide is Marokkóból érkeznek (16 900 fő, 17,8%), őket követik az Algériából bevándorlók (12 400 fő, 13%) majd a tunéziaiak (5600 fő, 5,9%).

Az Atlasz-vidék országait tekintve tehát Marokkóból vándorolnak be legtöbben az Európai Unióba államaiba. A négy ország közül Olaszországot részesítik a legnagyobb előnyben, utána Franciaországba, Belgiumba majd Hollandiába mennek a legtöbben. A tunéziaiak elsősorban Olaszországba és kisebb számban Franciaországba érkeznek. Algériából az egykori gyarmattartó országba migrálnak a legnagyobb számban. Spanyolországba elsősorban marokkói és tunéziai bevándorlók jönnek.

Az országban tartózkodó külföldi népességet vizsgálva eltérő arányokat tapasztalhatunk, mint az egy év alatt érkező bevándorlók esetében. Belgiumban a marokkói kolónia 90 600 fő, (a külföldi népesség 11%-a[189]), az Algériából származók aránya 0,9% (7200 fő). Hollandiában a marokkóiak adják a legnagyobb számú idegen népességet (104 300 fő, 15,1%), s az itt élő tunéziaiak száma csak 1300 fő (0,2%). Olaszországban is a két Hollandiában említett maghrebi csoport említhető meg. A külföldiek 11,6 %-át (158 100 fő) adják a marokkóiak és 3,4%-át a tunéziaiak (46 500 fő).

Franciaország külföldi népességéből a marokkóiak 504 100 főt (15,4%), az algériaiak 477 500 főt (14,6%) tesznek ki, Tunéziából pedig 154 400 (5%) fő származik. Spanyolországban az idegenek 21,2%-a marokkói (234 900 fő).

Az Európai Unió legnépesebb maghrebi közössége tehát a marokkói. Legtöbben az egykori anyaországban telepedtek le, utána következik Spanyolország, Olaszország, Hollandia és Belgium. A tunéziaiak sorrendben, Franciaországban, Olaszországban és Hollandiában vannak a legtöbben. Az algériai kolónia szintén Franciaországban a legnépesebb, ezen kívül Belgiumban élnek még nagyobb számban.

189 A bekezdésben található százalékos arányok a többi esetben sem az adott ország összlakosságához, hanem az országban élő külföldi népességhez viszonyulnak.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 297

Maghreb államok migrációja Franciaországba

A Franciaországba irányuló migrációval külön is érdemes foglalkozni. Az egykori anyaország és gyarmatai közötti hosszú történelmi kapcsolat eredményeként ma ugyanis a legnagyobb lélekszámú maghrebi közösség itt él (bár a legjelentősebb bevándorlás manapság nem ide irányul.) Ennek komoly hatása van Franciaország társadalmi-gazdasági-politikai életére.

A legnagyobb lélekszámú maghrebi közösség tehát a marokkói, őket követik az algériaiak majd a tunéziaiak. Együttes számuk 2000-ben 1,136 ezer fő, ami a bevándorlók 35%-át jelenti. Többségük nagyvárosokban tömörül, legnagyobb arányban a dél-franciaországi Marseilles-ben valamint Párizsban, Lyonban és Bordeaux-ban.

Zavargások Párizs külvárosában

2005. október 30. 14:54

Harmadik éjszaka folytatódtak a zavargások Párizs egyik északkeleti külvárosában, ahol vasárnapra virradóan is több tucat fiatal autókat gyújtott fel, épületeket rongált meg, és kőzáport zúdított a kivezényelt rendőrökre.

Clichy-Sous-Bois-ban a fiatalok mintegy 20 gépkocsit gyújtottak fel, s kövekkel, üvegpalackokkal dobálták a rendfenntartó erőket. Senki nem sérült meg, de a rendőrség őrizetbe vett 15 randalírozót. A zavargások csütörtök este kezdődtek azután, hogy a rendőrség által lopásért üldözött fiatalokat halálos áramütés érte az elektromos művek egyik áramátalakítójában, ahol menedéket kerestek. Az áramütés egy 14 és egy 16 éves fiatal életét oltotta ki, egy társukat pedig súlyos állapotban szállították kórházba. Péntek este a tűzoltóságnak 40 esetben kellett kivonulnia a fiatalok által előidézett gyújtogatásokhoz a párizsi külvárosban, ahol a 28 ezer lakos többsége afrikai bevándorló. A fiatalok szeméttárolókat, gépkocsikat gyújtottak fel, sőt egy lövést is leadtak a rendőrökre. Szombaton több száz helybéli vonult végig némán a külvárosban, hogy nyugalomra intsék a randalírozókat. Szombat estére bizonyos mértékben csillapodott a helyzet, amit azonban egy rendőrségi forrás „alvó vulkánhoz" hasonlított, amely bármikor kitörhet.

Az országba irányuló migrációs nyomásnak számtalan oka van, a bevándorlások több típusát különböztethetjük meg. A beáramlások jelentős része tartós/állandó jellegű migráció. 2001-ben ennek teljes regisztrált száma 128 100 fő, akiknek 76,2%-a nem európai uniós országból érkezett. Az új migránsok 60%-a Afrikából, főleg Észak-Afrikából jött. A tartós bevándorlás alapvetően két bejutási csatornában történik: családegyesítés és munkavállalás. A maghrebi térségből érkezők száma mindkét esetben növekedést mutat a korábbi évhez képest.

Külön kell foglalkozni a nagyszámú menedéket kérőkkel. Azok száma, akik saját hatóságaik üldöztetése elől menekülnek ide, 2001-ben 50 800 fő volt. A nem kormányzati üldöztetés elől érkező menekültek száma 31 200 fő. Az algériaiak aránya mindkét esetben igen magas, mert ez az ország bizonytalan belső politikai

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 298

helyzete miatt jelentős számú menekültet szolgáltat Franciaországnak. A Maghreb vidékhez közvetlenül kapcsolódik Szudán és Csád által ölelt Darfur, ahol több száz falu felégetésével kényszerítették az ott élőket menekülésre (http://www.lib.utexas.edu/maps/africa/darfur_villages_0802_2004.jpg 2006. 11. 01.).

A befogadók politikáját az asszimilációra való törekvés jellemzi. Az utóbbi években ugyanakkor szigorúbb intézkedéseket hoztak az illegális beáramlás megakadályozása, csökkentése érdekében. Az állampolgárság megszerzése nem egyszerű a bevándorlók számára. 2001-ben 127 600 fő kapott francia állampolgárságot, ami az előző évhez képest csökkenést mutat (150 ezer fő). A honosításnak két útja lehetséges: rendelet által vagy nyilatkozat útján. Ez utóbbi alapján kérhetnek állampolgárságot a vegyes házasságok külföldi tagjai, illetve azok a francia születésű 13–18 éves fiatalok, akik szülei nem francia állampolgárok. A honosítások főleg maghrebieket érintenek, azon belül is marokkóiakat (akik száma 2001-ben 34 922 fő, az összes honosítás 27,3%-a, a maghrebiek közel 50%-a).[190]

A multikulturális társadalom ellentétei

A növekvő migrációs nyomás komoly gondok elé állítja az Európai Unió államait. Különösen Franciaország kénytelen szembe nézni ennek számos negatív következményével. A nagyszámú bevándorló nemcsak társadalmi, szociális, gazdasági és politikai téren jelent kihívást az országnak, de tartós jelenlétük vallási, kulturális kérdést is felvet.

190 2003-ban a francia szenátus új törvényjavaslatot vitatott meg a migrációval és a külföldiek tartózkodásával kapcsolatosan. Meghatározta azok körét, akik nem utasíthatóak ki az országból, illetve szigorításokat vezett be, annak érdekében, hogy jobban felléphessen az illegális bevándorlás ellen. Eszerint, nem utasíthatók ki azok, akik Franciaországban születtek, és gyermekkoruk óta ott laknak, illetve akik 20 éve az országban tartózkodnak vagy 10 éve családdal élnek ott. Ez az országban tartózkodó illegális bevándorlók egy részének helyzetét, vagyis itt-tartózkodását legalizálja. Az illegális migráció ellen számos intézkedést kívántak bevezetni; ujjlenyomat-nyilvántartás, vízumkérelem a nem EU-s állampolgárok számára és szigorúbb határellenőrzés. 10 éves tartózkodási engedélyt (kártyát) már nem 3, hanem csak 5 év után lehet kapni. A kérelmezőnek továbbá bizonyítania kell, hogy sikeresen beilleszkedett a francia társadalomba. A családegyesítési célból érkezők ezentúl nem kapnak automatikusan állandó tartózkodási engedélyt, csak ideiglenes kártyát. Ha bebizonyosodik, hogy jól integrálódott az egyén a társadalomba, 5 év elteltével kaphat csak állandó igazolványt. Visszautasíthatják azt a személyt, gyermeket, aki Franciaországban született, de visszatért származási országába szülei nélkül 12 éves kora előtt. Francia állampolgár jegyese, hitvese 1 év helyett, csak 2 év együttélés után kaphat állandó tartózkodási engedélyt.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 299

A migránsok – köztük a nagyszámú maghrebi kisebbség – megítélése a sokszínű, multikulturális francia társadalom részéről sem egységes. Egyrészt mind nagyobb a tolerancia irányukban, erősödik a sokféleséget ápoló akció, mely egymás elfogadását hirdeti, másrészt az ott élők elvárják, hogy szokásaikat, kultúrájukat az érkezők is tiszteletben tartsák. A társadalom nemtetszését váltja ki például a bevándorlók pozitív diszkriminációja, illetve hogy elveszik a „franciák" munkahelyeit. Az érem másik oldala viszont, hogy számtalan alantasnak vélt munkát a franciák nem hajlandók elvégezni, arra a bevándorlók is „megfelelőek". A migráns közösségek körében az átlagosnál magasabb a munkanélküliség, a számukra kiutalt segélyek pedig sokba kerülnek az államnak, ezért a szociális szféra túlterhelt. A bevándorlói közösséget mindkét típusú nézet egyaránt aggasztja. Az integristák beolvasztanák őket a társadalomba, ugyanakkor a Le Pen-féle erősödő szélsőjobboldali vonal legszívesebben kiűzné őket az országból.

Le Pen nézetei egyre nyerőbbek

2005. 12. 15. Népszabadság

A franciáknak csak 39 százaléka véli úgy, hogy elfogadhatatlanok Jean-Marie Le Pen, a szélsőjobboldali Nemzeti Front (FN) elnökének Franciaország súlyos problémáit érintő megszólalásai – derült ki egy kutatásból. A TNS-Sofres közvélemény-kutatóintézet kutatásáról a Le Monde közölt cikket – A franciák megszokták a Nemzeti Frontot címmel. Le Pen elfogadottsága egy év alatt öt százalékkal, 1997 óta pedig kilenc százalékkal növekedett Franciaországban. A megkérdezettek alig 43 százaléka vélte túlzónak a szélsőjobboldali vezető gondolatait. Ez az arány tavaly még csak 37 százalék volt. Három évvel ezelőtt a franciák 70 százaléka úgy vélte, hogy az FN veszélyt jelent a demokráciára, 2005-ben már csak 66 százalékuk gondolta ugyanezt. A Le Monde szerint Le Pen banalizálása mellett a pártja által felvetett témák egyre inkább visszhangra találnak a francia társadalomban. A megkérdezettek negyede teljesen vagy nagyjából egyetért azzal, amit Le Pen gondol Franciaországról: 33 százalékuk a hagyományos értékek védelme és 26 százalékuk a biztonságról és az igazságszolgáltatásról vallottak miatt támogatja a szélsőjobboldalt. A Le Pen által a külvárosok helyzetéről megfogalmazott gondolatokkal a franciák 25 százaléka, kormánykritikájával pedig 14 százaléka ért egyet. Ellenben Le Pen úgynevezett nemzeti preferencia elképzelése – ami szerint a szociális juttatások terén a franciákat előnyben kell részesíteni a bevándorlókkal és a külföldiekkel szemben –, a 19 százalékos támogatottság hat pontos csökkenést jelent az elmúlt évekhez képest. Amint a közvélemény-kutatók nem említették a megkérdezetteknek, hogy felmérésükben Le Pen és pártja népszerűségét vizsgálják, a franciák sokkal nagyobb arányban támogatták a szélsőjobboldali nézeteket. Eszerint 63 százalékuk úgy gondolja, hogy túl sok bevándorló van Franciaországban (ez 59 százalék volt 2003-ban), 48 százalékuk nem érzi otthon magát Franciaországban (44 százalék két évvel ezelőtt), és 45 százalékuk úgy érzi, hogy Európa veszélyt jelent a francia identitásra. Ez utóbbi álláspont támogatóinak aránya tíz százalékkal növekedett két év alatt.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 300

A maghrebiek bevándorlása Olaszországba

Manapság már nem Franciaország az, amely kénytelen szembesülni a legnagyobb migrációs nyomással. Az 1980-as évek óta növekvő számú bevándorló érkezett az Atlasz-vidékéről két mediterrán EU-tagállamba: Spanyolországba és Olaszországba. Marokkóból mindkét országba, Tunéziából elsősorban Olaszországba érkeztek – és érkeznek – migránsok. Ennek eredményeként az 1990-es évekre a marokkói közösség vált a legnagyobb idegen csoporttá az Ibériai- és az Appennini-félszigeten is. Az új migrációs hullám azonban különbözött a korábbitól, mely Franciaországot és a Benelux-államokat érintette. A mediterráneumba érkezők fiatalabbak, képzettebbek és nagyobb köztük a nők aránya. Ugyanakkor sokan kezdenek munkanélküliként, és rengeteg köztük az illegális bevándorló. Az olasz kormány masszív regularizációs programja viszont a kelet-európaiakat részesíti előnyben és a munkaadók is így vannak ezzel. Ezért a legtöbben manapság Lengyelországból, Romániából és Albániából érkeznek, és megelőzik az észak-afrikaiakat. A maghrebiek aránya a külföldi népességen belül meghatározó, a marokkói a legnépesebb, a tunéziai a hatodik legnagyobb közösség. Többségében Dél-Olaszország nagyvárosaiban élnek (Taranto, Bari, Brindisi stb.), s elsősorban a vendéglátásban, mezőgazdaságban és a vas-acéliparban dolgoznak.

Kenya

Az ország GDP-jének 2%-át a mezőgazdaság adja, de ez foglalkoztatja a lakosság 75-80%-át. 1970-ig gyors gazdasági fejlődés ment végbe (1960–1970 között a GDP növekedése 6,5% volt), de az utóbbi két évtizedben gazdasága hanyatlásnak indult. Romlottak az életkörülmények, a népességnövekedés (2,5%) már meghaladta a GDP növekedését (2,2%). A hazai bruttó beruházások az 1990-es 20%-os értékről 2001-re 13%-ra estek vissza (http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/offonce/pid/380).

Kenya lakossága 31,6 millió fő. A népsűrűség 52 fő/km^2. Az ország fiatal korösszetételű, és közel azonos a férfiak és nők aránya. A születéskor várható élettartam 47 év. A természetes szaporodás magas, de nagy arányban terjed az AIDS. Életed záloga a hűség! – hirdetik az utcai plakátok. A kelet-afrikai ország AIDS-HIV által való érintettségét mutatja, hogy naponta 700-an halnak meg itt emiatt.

Kivándorlás

A második világháború végén egy gyarmatosító ellenes hullám söpört végig Afrikán, beleértve Kenyát is. A függetlenségig kevés kenyainak adatott meg, hogy külföldre, főleg Nagy-Britanniába utazzon tanulási, képzési céllal. Később éppen a visszatérő réteg játszott nagy szerepet a függetlenség elnyerésében, valamint a brit

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 301

hatalom után a magán- és állami szféra irányításában. Kenyatta kormányzása alatt az oktatás volt a fejlesztés irányvonala. Ő maga is Moszkvában és Londonban tanult. Ekkor nagyon sok kenyait küldtek külföldre tanulni állami pénzen, és hazatérésük után a kormány nyújtott számukra munkalehetőséget. Előnyben részesítették a brit iskolákat, mivel ott hasonló volt az oktatási rendszer, de hamarosan megjelentek az amerikai, a szovjet lehetőségek is. A hetvenes években tovább szélesedett a célországok köre (többek között Indiával), de a legtöbb diák Amerikába és Kanadába utazott. Nagy-Britannia népszerűsége csökkent, a szigorú szabályok miatt, Amerikáé pedig nőtt.

1980–1990 között a Moi-korszakban már nemcsak a külföldi lehetőségekkel élők számára volt fontos a tanulás, mivel az „új" gazdaságban elengedhetetlenné vált a képesítés megszerzése, tulajdonképpen csak ezáltal juthattak jobb fizetéshez az emberek.

A hatvanas években a hazai fejlődés érdekében történő külföldre utazások domináltak, ezt a nyolcvanas évektől egy politikai, gazdasági instabilitástól motivált kivándorlás váltotta fel. Mára ez a kettő összefonódott: a tehetős családok mintegy „gazdasági biztosítékként" vagy „befektetésként" küldenek ki külföldre egy vagy több személyt, leginkább tanulni. A 2001–2002-es tanévben az IIE[191] adatai szerint az USA-ban a legtöbb afrikai diák Kenyából származott (7097 fő). Amerika és Kenya kapcsolata nemcsak egyirányú: a függetlenség óta több mint 7000 amerikai állampolgár él Kenyában, többségük misszionárius és azok családtagjai. Évente 25 ezer amerikai turista látogatja meg Kenyát. Az amerikai beruházások értéke körülbelül 285 millió $, ez főleg a könnyűiparban, a turizmusban és kereskedelemben realizálódik.

Az 1992 és 1997-es etnikai villongások is sok doktort, ügyvédet, egyetemi tanárt és más magasan képzett szakembert kényszerítettek Nyugat-Európába, Dél-Afrikába, Botswanába, Ugandába, Ausztráliába, Kanadába és az Arab Emírségekbe. 1980-ban például még csak 576 kenyai élt Németországban, 2001-re ez a szám 5200 főre emelkedett.

A nyugati világba való áramlás mellett más tendencia is jelen van: sok kenyai vállalt alacsony szakértelmet igénylő munkát az Arab-öböl térségében, Szaúd-Arábiában, Katarban és Bahreinben. A középiskolai és általános iskolai tanárok a Comore-szigetekre, a Seychelle-szigetekre, Ruandába, Burundiba és Kongóba kényszerültek.

Emellett a hazai munkakörülmények sem megfelelőek: nincs szülési szabadság, betegszabadság, és ha hibáznak, keményen meg kell fizetniük. Napi kvótákat kell teljesíteni: addig nem mehetnek haza, amíg nem teljesítik. 12 órát állnak a gépek mellett 45 perces szünettel, ezért napi 1,9–2,2 $-t kapnak.

Jennifer Miano, a KHRC[192] igazgatója azt mondta, hogy a fő probléma a tisztelet hiánya és az alapvető emberi jogok semmibevétele, holott a nemzetközi törvényt Kenya aláírta. „Az első dolog, hogy tiszteletben tartsuk az emberi jogokat,

191 IIE: Institute for International Education.

192 Kenya Human Rights Commission: Kenyai Emberi Jogi Bizottság.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 302

azokét, akik előre viszik a gazdaságot." A munkalehetőségek hiánya és a népesség magas száma miatt az egyetlen lehetőség még ma is az elvándorlás.

Kialakulóban van egy új generáció, mely a kor követelményeinek megfelelően nemzetközileg képzett és sikeres vállalkozásokba fogott. A hazaiak abban reménykednek, hogy az a széles réteg, mely a kapcsolatot tartja a diaszpórával, fogja majd a gazdasági és politikai változást előidézni.

Az ENSZ szerint minden egyes szakképzett afrikai kivándorló 184 000 $ veszteséget jelent Afrikának. Megoldás lenne a kompenzációs kvóta bevezetése. Ez azt jelenti, hogy a képzettek képzésük költségét az államnak visszafizetnék, ezzel is mérsékelve a költségvetést. Kenyának évente több mint 10 ezer fő a vesztesége. 5000 szakképzett, regisztrált orvosból például csak 600 dolgozik állami kórházakban.

Összefoglalva az okokat, amelyek miatt a kivándorlók elhagyják Kenyát:

- rossz egészségügyi helyzet,
- alacsony fizetés,
- munkahelyi diszkrimináció,
- korrupció, nepotizmus,
- nyomasztó politikai helyzet,
- a szakképzettek üldözése,
- kutatás és kutatási alapok hiánya,
- az értelmiségi réteg alacsony motiválása,
- az afrikai értelmiségiek túlzott függősége a külföldi ügynökségektől.

Jelentős szerepe lehet a különböző tőkealapok létrehozásának, melyet a diaszpóra havi befizetéseiből alapítanának, és az országba visszatérők használhatnának fel beruházási céllal.

Bevándorlás

Kenya nemcsak küldő, de fogadó, és egyben tranzitország is amely fogadja az Európában, Ausztráliában és Észak-Amerikában letelepedni kívánó, a helyi konfliktusok elől elmenekült szomáliai, szudáni, ruandai és burundi és darfuri lakosokat.

1900–91-ben polgárháború dúlt Szomáliában, ami a gazdaság összeomlását idézte elő. Ennek hatására nagyon sok szomáliai menekült át a határon. 1991-ben Kenyában a nagyszámú (50 000–100 000 fő) menekült miatt menekülttáborokat létesítettek. 1994-ben már 500 ezer szomáliai élt kenyai menekülttáborokban, ami 2002-re a hazatelepítések és kivándorlás miatt 230 ezerre mérséklődött.

A helyi lakosság és menekültek között azonban komoly összecsapások zajlanak. A kenyai kormány fontolóra vette, hogy engedélyezi a menekültek közül a szakképzett munkásoknak, hogy bárhol az országban letelepedhessenek és munkát vállalhassanak. Kérdés azonban, hogy mit jelent ez a hazai polgárok számára, akik számára nincs elég munkalehetőség és ezért távozni kényszerülnek otthonukból (http://www.migrationdrc.org/publications/working_papers/WP-C7.pdf).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 303

Dél-afrikai Köztársaság – a sokszínű ország

1994 előtt bevándorlónak csak a fehér népességhez asszimilálódó migránsokat nevezték, tehát az afrikaiak, a feketék nem kerülhettek ebbe a kategóriába. Azok a feketék, akik az országba érkeztek, a szomszédos országokkal (Lesotho, Mozambik, Zimbabwe) kötött kétoldalú kormányzati megállapodások alapján, mint vendégmunkások léphettek be a Dél-afrikai Köztársaságba. Az apartheid rendszer bukását követően változott az ország munkaerőpiaca, ami hatással volt a vándorlás irányára is.

Az 1970-es években a bányászok 80%-a (400 000 fő) külföldi vendégmunkás volt, napjainkban ez a szám 55% körül van. A nagyobb farmokon 4 milliót meghaladó illegális munkavállaló található. A legtöbben Mozambikból, Zimbabwéből, Lesothoból és Malawiból jönnek az országba.

1994-től kezdve több mint egy millió hivatalos papírokkal nem rendelkező bevándorlót toloncoltak ki az országból Mozambikba, Zimbabwéba és Lesothoba. 2002-ben született meg az új bevándorlási törvény, mely megpróbálta felszámolni a korábbi években kialakult negatív képet a dél-afrikai bevándorlásról, bár ez több okból akadályba ütközött. Egyrészt igen erős az idegengyűlölet a dél-afrikai társadalomban, másrészt nehéz a megújult bevándorlási politikát alkalmazni úgy, hogy sok minden átöröklődött az apartheid rendszerből. 1992-ben mintegy 3,7 millió fő érkezett a Dél-afrikai Köztársaságba huzamos tartózkodásra, ami 1999-ben már 9,9 millióra nőtt, összefüggésben a megváltozott politikai helyzettel.

1990-től a letelepedni kívánók száma drasztikusan csökkent. Ez magyarázható a szigorú bevándorlási politikával, illetve a kialakult posztapartheid nacionalizmussal. Jelentősen csökkent az országba érkező vendégmunkások száma is. Ezzel egyidőben az egészségügyből, az iparból és oktatási szférából távozott nagyszámú magasan képzett munkaerő, főleg az Egyesült Királyságot, az USA-t, Kanadát, Ausztráliát vagy Új-Zélandot megcélozva. Ez igen nagy probléma, mert egy évtized alatt a veszteség a magasan képzettek körében elérte a 100 ezer főt.

1993-ig elenyésző volt azoknak a száma, akik menedékjogot kértek az országban, 1996-tól kezdve évente körülbelül 20 000 főnél kevesebben kérnek menedéket az országban, leginkább a Kongói Demokratikus Köztársaságból, Pakisztánból, Nigériából, Zimbabwéből és Szomáliából.

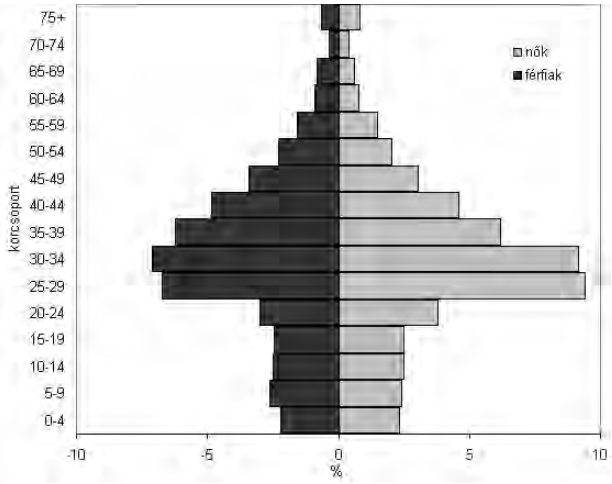
A Dél-afrikai Köztársaság migrációs mérlegét vizsgálva fontos következtetéseket vonhatunk le. 1945-től 1993-ig mindössze hét évben volt negatív az ország migrációs mérlege, tehát többen vándoroltak ki, mint amennyin érkeztek. Ezek az évek a következők voltak: 1945, 1950, 1960, 1977, 1978, 1986 és 1987. Az 1950-es negatív mérleg az apartheid rendszer 1948-as felállításával magyarázható, emiatt vándoroltak ki többen ebben, valamint az ezt követő években. A megnövekedett kivándorlás és a lecsökkent bevándorlás az 1960-as, 1977-es, 1978-as, valamint 1986-os és 1987-es különböző felkelések miatt kihirdetett szükségállapotoknak köszönhető. Megállapítható, hogy a Dél-afrikai Köztársaság 1994 előtt, migrációs szempontból, mint befogadó ország volt nyilvántartva. Az apar-

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 304

theid rendszer felbomlása azonban merőben megváltoztatta a kialakult helyzetet, hiszen 1994-től kezdve, a Dél-afrikai Köztársaság már, mint kibocsátó ország szerepel a statisztikákban. 1994 és 2002 között 45 092 fővel kevesebben érkeztek az országba, mint ahányan kivándoroltak. Összehasonlításul, 1945 és 1993 között a már említett hét, negatív migrációs mérlegű évben, ugyanez az adat csak 19 258 fő volt.

Az ország 1994-től kialakuló negatív migrációs mérlege nem a kivándorlás megnövekedésével, hanem a bevándorlás csökkenésével magyarázható. Átlagosan még csökkent is a kivándorlók éves száma, hiszen míg 1945 és 1993 között évente átlagosan 10 243 fő, addig 1994 és 2002 között csak 9838 fő hagyta el az országot. A bevándorlók éves átlaga 1945 és 1993 között 24 307 fő, 1994 és 2002 között azonban már csak 4826 fő volt.

30. ábra. A kivándorlók korfája (2002)

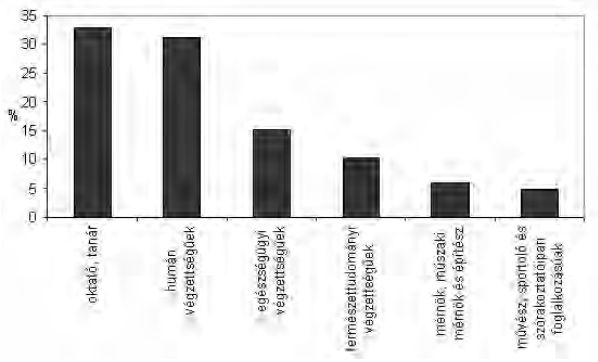

Forrás: Documented Migration 2002

A nemek szempontjából a bevándorlóknál 1945-től 2002-ig végig férfitöbblet mutatkozott. A kivándorlók tekintetében azonban 1945 és 1993 között még igen kis arányú férfitöbblet volt, 1994 és 2002 között azonban már nőtöbblet figyelhető meg, lásd a *30. ábrát*. A nemek arányában történt eltolódás összefüggésben van a külföldiek foglalkoztatásával. A bányászat és a mezőgazdaság munkaerő igénye nem nőtt, a szolgáltatások, a feldolgozóipar képzett embereket, köztük nagyobb arányban nőket igényel. Összességében elmondható, hogy a vizsgált 1945 és 2002 közötti periódusban a bevándorlók között kismértékű férfi-, a kivándorlók között kismértékű nőtöbblet volt megfigyelhető. A bevándorlók közötti férfitöbblet a nagyszámú vendégmunkásnak köszönhető, akik a családegyesítés miatt az országban vállaltak munkát. Egyre csökkenő mértékben, de még mindig jellemző a képzettek bevándorlása (lásd *31. ábra*).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 305

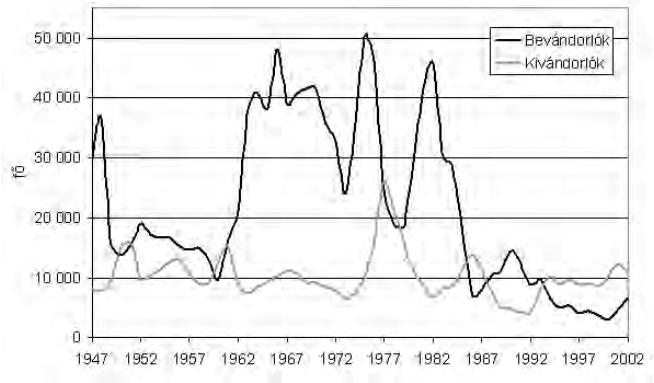
31. ábra. A szak- és műszaki végzettségű bevándorlók képesítés szerint (2002)

Forrás: Documented Migration 2002

A legnagyobb befogadó és küldő ország, az Egyesült Királyság. A tíz legnagyobb küldő ország között három ázsiai ország (India, Kína, Pakisztán) is szerepel, a befogadók között pedig egy sincs. A tíz legnagyobb befogadó ország között túlsúlyban vannak a volt Brit Birodalom országai (Egyesült Királyság, Ausztrália, Új-Zéland, Kanada), de jelentős a szomszédos országok szerepe is (Namíbia, Botswana). A szomszédos Zimbabwe, csak mint küldő ország érdemel említést, azonban megfigyelhető, hogy a többi afrikai tíz legnagyobb küldő ország között lévő államok, (Nigéria, Ghána) nem a szomszédos országokból kerülnek ki (lásd *32. ábra*).

32. ábra. A vándorlás alakulása a Dél-afrikai Köztársaságban

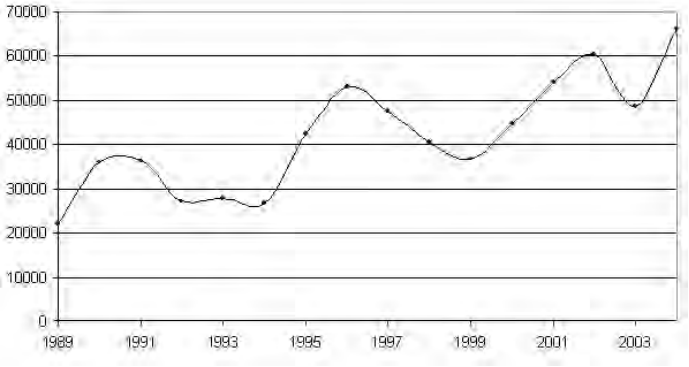
Forrás: Documented Migration 2002

Az Afrikában születettek bevándorlása az Amerikai Egyesült Államokba

Az Afrikában született, később az USA-ban élő emberek száma, történelmi idők óta nő. A 2000-es amerikai népszámlálás 881 ezer fő afrikait tartott nyilván, ami az összes külföldön született népesség majdnem 3%-a. 1989-hez képest azon afrikaiak száma, akik letelepedéshez jutottak megháromszorozódott (lásd *33. ábra*).

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 306

33. ábra: Az USA-ba bevándorlási engedélyt szerző afrikaiak számának évenkénti alakulása

Forrás: Documented Migration 2002

Afrikából a legtöbben (46%) a harmadik bejutási csatornát, preferenciát (szükséges munkaerő) felhasználva érkeztek az USA-ba. Ezen kívül negyedük az első preferencia (az igazán nagy tehetségek) alapján jut letelepedési engedélyhez. Az ötödik preferencia szinte jelentéktelen, hisz Afrikában kevés a befektetni képes tőkés. 2000-es évben a legtöbben Nigériából érkeztek (7853 fő), őket követi több mint 4000 bevándorlóval Egyiptom, Etiópia és Ghána. Nigéria és Egyiptom a gazdaságilag erősebb afrikai országok közé tartozik, és túlnépesedési gondokkal küzd, míg Etiópia és Ghána inkább a szegényebb államok közé tartoznak. Számottevő még a Kenyából és Dél-Afrikából bevándorlók száma, mivel mindkettő angol gyarmat volt, így a beilleszkedés is kedvezőbb.

2000-ben végzett népszámlálás során felmérték az USA-ban élő afrikaiak állományi létszámát. Ezek szerint az USA-ban élők 36%-át a nyugat-afrikaiak teszik ki (326 507 fő). A régió fő küldő országai Nigéria (134 940 fő), Ghána (65 572 fő) és Sierra Leone (20 831 fő). A kelet-afrikaiak 24%-ot tesznek ki (213 299 fő), amelyből az etiópiaiak vannak többségben 69 531 fővel. A 22%-nyi (190 491 fő) északafrikai bevándorló nagy része Egyiptomból származik. Az Afrika déli részéről származók csupán 8%-ot tesznek ki (63 558 fő), többségük a Dél-afrikai Köztársaságból érkezett. Végül Közép-Afrika csak 3%-ot reprezentál (26 900 fő), s 7%-nak nem határozták meg a származási helyét.

A 2000-es népszámlálás szerint az amerikai államok 44%-ában nem is élt Afrikában született személy. Az adatok azt mutatják, hogy az Afrikából érkező bevándorlók letelepedése, az Amerikai Egyesült Államokban koncentrált, jellemzően északkeleten kialakult egy régió, (Pennsylvaniától Maine-ig), ahol az átlagosnál több afrikai telepedett le.

A legtöbb Afrikában született bevándorló New York államban él (116 936 fő), ezt követi Kalifornia (113 255 fő), Texas (64 470 fő) és Maryland (62 688 fő). District of Columbia és Maryland államokban a legnagyobb az afrikai népesség aránya, 1, illetve 1,18 százalékkal. A legkevesebb afrikai Montanában, Wyomingban, Alaszkában és Vermontban telepedett le (mindegyikben kevesebb, mint 500 fő). A többi bevándorlóhoz hasonlóan az afrikaiak is kedvelik a nagyvárosi életet, 95%-uk metropoliszban lakott.

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 307

42. táblázat. Az afrikai diaszpóra nagysága a főbb befogadó országokban

	Francia-ország	Olasz-ország	Egyesült Királyság	Német-ország	Spanyol-ország	Hollan-dia	Bel-gium	Portu gália	Svájc	Svéd-ország	USA	Kanada
A felmérés éve az egyes országokban	1990	2000	2000	2000	2001	2000	2001	2000	2000	2001	1999	1996
Összesen	**1652400**	**411492**	**373000**	**3001**	**2385**	**149764**	**143745**	**89516**	**35446**	**25651**	**36700**	**229300**
Algéria	4200	11435	15000	17186	13847	917	7685	91	3023	500	789	
Angola	n. a.	1199	5000	7456	801	1184	654	17695	1797	158	57	
Burundi	n. a.	n. a.	n. a.	423	n. a.	n. a.	n. a.	2	262	n. a.	16	
Benin	4300	n. a.	n. a.	1100	n. a.	n. a.	n. a.	4	135	n. a.	59	
Botswana	n. a.	n. a.	1000	96	n. a.	n. a.	n. a.	6	8	n. a.	5	
Burkina Faso	n. a.	n. a.	n. a.	1417	n. a.	n. a.	n. a.	2	140	n. a.	17	
Kamerun	18000	2433	n. a.	8397	784	365	1689	17	1535	77	826	
Zöld-foki-szigetek	n. a.	41	n. a.	552	2052	1567	n. a.	43797	971		909	
Közép-afrikai Köztársaság	4100	n. a.	n. a.	121	n. a.	n. a.	n. a.	5	23	n. a.	3	
Csád	1400	n. a.	n. a.	343	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	56	n. a.	24	
Comoros	3000	n. a.	n. a.	56	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	4	n. a.	n. a.	
Kongó	12800	n. a.	n. a.	1223	n. a.	n. a.	n. a.	40	379	n. a.	190	
Elefántcsontpart	16700	n. a.	n. a.	2646	n. a.	n. a.	n. a.	83	696	n. a.	305	
Dzsibuti	n. a.	n. a.	n. a.	75	n. a.	n. a.	n. a.	1	5	n. a.	6	
Kongó	n. a.	2710	10000	16090	674	1887	11337	208	2954	679	88	
Egyiptom	6300	33652	9000	13811	952	2771	696	57	1591	592	4429	
Eritrea	n. a.	3118	n. a.	3873	n. a.	226	n. a.	n. a.	590	965	326	
Etiópia	n. a.	7229	8000	16470	3	1280	n. a.	10	1018	2400	4272	
Gabon	3000	194	n. a.	238	96	28	n. a.	1	57	n. a.	4	
Gambia	n. a.	377	3000	2565	25	123	n. a.	2	150	1560	183	
Ghána	2800	21807	33000	22602	8840	3887	1540	31	1182	439	3714	
Guinea	5900	n. a.	n. a.	1953	1837	199	n. a.	367	245	n. a.	6	
Bissau-Guinea	n. a.	n. a.	n. a.	541	n. a.	n. a.	n. a.	14140	34	n. a.	134	
Egyenlítői Guinea	n. a.	50	n. a.	105	4507	n. a.	n. a.	n. a.	13	2	1	
Kenya	n. a.	625	15000	4431	245	368	n. a.	284	972	623	1412	
Lesotho	n. a.	n. a.	n. a.	108	n. a.	n. a.	n. a.	4	11	n. a.	5	
Libéria	n. a.	194	n. a.	3796	484	569	n. a.	38	122	78	1358	
Líbia	n. a.	1924	12000	2643	164	119	n. a.	42	382	146	156	
Madagaszkár	9800	n. a.	n. a.	651	n. a.	n. a.	n. a.	5	384	n. a.	26	
Malawi	n. a.	n. a.	3000	125	n. a.	n. a.	n. a.	22	22	n. a.	41	
Mali	37700	n. a.	n. a.	813	n. a.	n. a.	n. a.	63	105	n. a.	72	
Mauritánia	6600	641	n. a.	493	3764	69	n. a.	24	49	10	2971	
Mauritius	13000	n. a.	9000	859	n. a.	n. a.	n. a.	12	855	n. a.	38	
Mozambik	n. a.	n. a.	n. a.	2698	n. a.	n. a.	n. a.	4503	40	n. a.	31	
Marokkó	572700	170905	8000	81450	199782	119726	106822	330	5349	1234	24	
Namíbia	n. a.	n. a.	n. a.	327	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	19	n. a.	13	
Niger	900	n. a.	n. a.	882	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	34	n. a.	12	
Nigéria	n. a.	17340	45000	15351	3292	1978	963	72	991	401	6769	
Ruanda	n. a.	486	n. a.	947	93	145	702	22	364	108	98	

02_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 308

7. A migráció regionális jellemzői

	Franciaország	Olaszország	Egyesült Királyság	Németország	Spanyolország	Hollandia	Belgium	Portugália	Svájc	Svédország	USA	Kanada
A felmérés éve az egyes országokban	1990	2000	2000	2000	2001	2000	2001	2000	2000	2001	1999	1996
São Tomé és Príncipe	n. a.	n. a.	n. a.	48	n. a.	n. a.	n. a.	4795	1	n. a.	6	
Szenegál	43700	35188	n. a.	2621	11051	167	754	382	781	109	370	
Seychelles-szigetek	n. a.	n. a.	1000	210	n. a.	n. a.	n. a.	2	90	n. a.	10	
Sierra Leone	n. a.	575	5000	5575	577	338	n. a.	93	83	124	976	
Szomália	n. a.	12174	54000	8350	70	5296	n. a.	1	1411	11535	1710	
Dél-Afrika	n. a.	467	57000	4936	360	2512	712	1793	963	311	1580	
Szudán	n. a.	583	n. a.	4697	121	1113	n. a.	15	452	411	1354	
Szváziföld	n. a.	n. a.	n. a.	62	n. a.	n. a.	n. a.	10	12	n. a.	8	
Tanzánia	n. a.	505	6000	1015	48	256	n. a.	326	221	406	316	
Togo	6000	914	n. a.	11513	59	236	n. a.	9	308	130	254	
Tunézia	206300	55213	1000	24260	643	1312	35	27	4054	797	150	
Uganda	n. a.	371	15000	1334	13	167	n. a.	7	242	803	250	
Nyugat-Szahara	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	6	n. a.	n. a.	
Zambia	n. a.	177	3000	382	10	105	n. a.	8	73	104	143	
Zimbabwe	n. a.	n. a.	21000	528	n. a.	n. a.	n. a.	68	182	n. a.	184	
Egyéb/Nem állam	63200	24395	34000	167	91	854	6576	n. a.	n. a.	888	n. a.	

Forrás: IM Wordl Report 2003.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 309

7.2. ÁZSIA MIGRÁCIÓJA

Az ázsiai kontinens nemcsak gazdag és sokszínű kultúrával jellemezhető, de nagy kiterjedésű és jelentős fiatal összetételű demográfiai nyomással rendelkezik. Az 50-es és 60-as éveket a népesség nagyarányú gyarapodása jellemezte, ami két évtizeddel később migrációs nyomásként jelent meg a világban. Mivel az ázsiaiaknak születési helyükön nem volt munkalehetőség, tömeges kivándorlás indult meg.

A migráció képe Ázsiában jelentős különbségeket mutat. A nagy kiáramlás ellenére mégis – a becslések szerint – az Ázsiában munkavállalási céllal tartózkodók száma 2–13 millió főre tehető. A szomszédos országokból többnyire az alacsonyabb képzettségűek, míg a nagyobb távolságokból inkább a képzett munkaerő érkezik. Ázsia több országa annak ellenére, hogy jelentős számú letelepedő, és még több tartózkodó személlyel számolhat, nem nevezi magát befogadónak. A jogszerű tartózkodás mellett a legtöbb országban megtűrt a jogszerűtlenül ott élők tömege. A külföldiek jogi helyzete tisztázatlan és a kormányok csak nyilatkozatok szintjén foglalkoznak a migráció szabályozásának kérdésével. A *43. táblázat* mutatja néhány ázsiai ország közötti (becsült) munkaerő-áramlást.

43. táblázat. Éves átlagos munkavállalási célú kiáramlás megoszlása (%)

Eredet ország	Célország				
	Japán	Korea	Tajvan	Malajzia	Thaiföld
Banglades	5864	9033	–	246 400	–
Kambodzsa	–	–	–	–	68 468
Kína	38 957	57 722	–	–	–
Indonézia	–	2353	2700	475 200	–
Korea	52 854	–	–	–	–
Malajzia	10 926	–	400	–	–
Mianmar	5957	–	–	25 600	–
Pakisztán	4766	5935	–	12 000	684 676
Fülöp-szigetek	42 627	13 909	5150	9600	–
Tajvan	9403	–	–	–	–
Thaiföld	38 191	8200	6000	8000	–
Vietnam	–	6389	–	–	–
Egyéb	72 242	43 448	5750	23 200	92 135
Összesen	281 787	146 989	20 000	800 000	845 279

Forrás: Scalabrini Migration Center (SMC) 2000

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 310

A fenti adatokból látható, hogy Thaiföld és Malajzia a migráció által a legjobban érintett ország. Pakisztánból, Bangladesből és Indonéziából érkezők között találunk jogszerűtlenül bejutókat vagy tartózkodókat, akik döntő többségben képzetlen munkaerőt jelentenek. Az illegális migráció által érintett országokban megszorító politika végrehajtása, a kiutasítások hatása a világ legtöbb országában érezhető. A *44. táblázat* azt mutatja be, hogy Dél-Ázsia koncentrált kiáramlást mutat az Öböl vidéke felé, tehát az itteni változások erős módosító hatással vannak a többi országra. Az éves kibocsátás ebben a régióban 4-6 szorosára nőtt az elmúlt két évtized alatt.

44. táblázat. A migráció regionális különbségei Délkelet-Ázsiában

Küldő ország	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99
Dél-Ázsia				
Banglades				
Öböl vidéke	92,0	95,9	83,5	
Egyéb Ázsia	1,0	0,5	15,6	
Ázsián kívül	7,0	3,6	0,9	
Kiáramlás (fő)	53 000	78 000	174 100	262 000
India				
Öböl vidéke	92,4	95,8	96,0	
Egyéb ország	7,6	4,2	4,0	
Kiáramlás (fő)	223 500	139 800	297 225	400 275
Pakisztán				
Öböl vidéke	97,2	99,9	99,6	
Egyéb Ázsia	0,0	0,0	0,2	
Ázsián kívül	2,7	0,1	0,2	
Kiáramlás (fő)	124 500	76 800	143 000	127 075
Srí Lanka				
Öböl vidéke		94,5	95,4	94,0
Egyéb Ázsia		4,3	3,3	4,0
Ázsián kívül		1,2	1,3	2,0
Kiáramlás (fő)	31 300	18 900	52 300	164 312
Délkelet-Ázsia				
Indonézia				
Öböl vidéke	64,9	78,0	40,6	38,5
Egyéb Ázsia	20,5	13,1	55,5	48,4
Ázsián kívül	14,8	8,9	3,9	13,1
Kiáramlás (fő)	24 400	63 500	118 000	321 300

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 311

Küldő ország	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99
Fülöp-szigetek				
Öböl vidéke	84,4	71,8	61,6	42,2
Egyéb Ázsia	11,2	22,5	30,6	39,4
Ázsián kívül	4,0	5,7	7,9	18,4
Kiáramlás (fő)	274 000	353 900	471 000	562 000
Thaiföld				
Öböl vidéke	81,7	72,4	24,4	8,9
Egyéb Ázsia	5,3	14,6	71,9	87,1
Ázsián kívül	13,1	13,0	3,7	4,0
Kiáramlás (fő)	60 100	89 600	86 800	193 100
Kelet-Ázsia				
Kína				
Öböl vidéke	80,1	48,2	3,7	
Egyéb Ázsia	6,0	18,6	37,6	
Ázsián kívül	14,4	33,3	58,6	
Kiáramlás (fő)	37 600	61 100	135 000	275 000

Forrás: Zlotnik 1998 UN.

7.2.1. Délkelet-Ázsia

Malajzia hosszú ideje tömegek számára jelentett munkaerő-piaci vonzást. A mezőgazdaságban az olajpálma-ültetvényeken, a kézművesiparban, valamint hagyományosan az építőiparban és a szolgáltatás területén terjedt el az illegális tartózkodás. Malajziában a külföldiek aránya a hazai munkaerőpiacon 12%, azaz 1,3 millió fő, ebből 66%-a Indonéziából érkezett, 9,2%-a Nepálból, 8% Bangladesből, 4,5% Indiából és 4,2%-a Mianmarból. A külföldiek harmada a feldolgozóiparban dolgozik, a többi építőiparban, mezőgazdaságban az ültetvényeken és a szolgáltatásban. Ugyanakkor Malajziában több mint 10 ezer magasan képzett ember külföldön dolgozik. Ennek ellenére a kormány 2004-ben 700 ezer és 1,3 millió fő közötti számban határozta el a kitoloncolást.

Thaiföldre igen szegény országokból (pl. Laosz, Mianmar, Kambodzsa) érkeznek a képzetlen és szinte minden munkát elvállaló, dolgozni vágyó tömegek. A növekvő beáramlás – a kedvezőtlen körülmények ellenére – folyamatos az Öbölháború óta, amikor is kiszorultak az arab országok képzetlen munkaerőt már alig igénylő piacairól. A migráció hatását a legtöbb országban az sokszorozza meg, hogy az érkezők többsége a tengerparti területekre (ahol a gazdaság koncentrálódik) kerül. Az adatok megbízhatóságával komoly problémák vannak. A kormány ezért is kezdeményezte azt, hogy régiók szerinti kvótákat határozzanak meg a befogadásra. Ágazati és térségi monitoringrendszer kiépítését határozták el a külföl-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 312

diekkel való kapcsolattartás érdekében. A thaiok mérsékelten vállalnak munkát külföldön; mintegy 200 ezer főre becsült a számuk.

Indonézia évi mintegy félmillió munkavállalót küld más országba, ezzel a kint élők állománya eléri a három millió főt. Fő irányuk az Öböl országai, elsőként Szaúd-Arábia, Malajzia és Hongkong. A kormányzat kiemelt figyelemmel foglalkozik az arab országokban dolgozó nők helyzetével, akik kiszolgáltatottak, és többségükben háztartási alkalmazottként kerülnek foglalkoztatásra. A jelentések szerint a külföldön dolgozók a kinti keresetük körülbelül kétharmadát hazautalják. A hazautalások az ország GDP értékének 10%-át adják. Ha a három fő foglalkoztatási szektorban dolgozók számát vizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az aktív keresők (a teljes lakosság körülbelül 40%-a) legnagyobb hányada a primer szektorban (mezőgazdaság, bányászat) dolgozik. Ebben a szektorban dolgozik az aktív keresők 44-45%-a. A primer szektorban dolgozók magas aránya az ország alacsonyabb gazdasági fejlettségére utal. A szekunder szektorban (ipari tevékenységek) dolgozik az aktív keresők mintegy 17%-a, és a tercier szektorban (szolgáltatás) dolgozik a maradék 38%. A munkanélküliek vagy az alkalmi munkákból tengődők aránya eléri az összlakosság 15-20%-át.

Néhány évszázada csaknem az egész lakosság a mezőgazdaságban dolgozott. Az elmaradottabb országokban ma is a primer szektorban dolgoznak a legtöbben. Ne tévesszen meg minket, hogy a harmadik szektorban dolgozók aránya viszonylag magas, ez ugyanis rejtett munkanélküliséget takar. Azok, akiknek nincs munkájuk, megpróbálnak valamiféle kicsi szolgáltatásból megélni (cipőpucolás, piaci árusítás stb.). Természetesen a különböző foglalkoztatási szektorokban dolgozók arányai kisebb mértékben évente változnak, hisz az új munkaerők nem biztos, hogy ugyanabba a szektorba lépnek be, mint amelyikből kiléptek a nyugdíjba vonulók. Ráadásul a fiatalok elhelyezkedése sem könnyű és számos munkahelyváltást követően jutnak otthoni környezetben munkához.

India az elmúlt évtizedben jelentős expanziót hajtott végre a külföldi munkavállalásban. India a technológiai szolgáltatások terén kapcsolódik be a világ munkaerő áramlásába. Ezzel függ össze, hogy a hazautalások volumenében az első helyet tölti be. A képzett munkaerő külföldi munkavállalása miatt nem kis összegekről van szó. Az indiai diaszpóra és az indiaiak által évszázadok óta kiépített együttműködések az ültetvények, a kisvállalkozások, a divat, az információtechnológia, az oktatás és az egészségügy területén, nagyszerű közvetítési lehetőséget teremt számukra. India az egyik kiemelt tanulási célú kibocsátó ország, az Egyesült Államokkal különösen szoros kapcsolata alakult ki, így Mexikó után a második legnagyobb küldő ország az Egyesült Államokba. Megemlítendő, hogy az indiai életmód, a gyógykezelés híre az éves tartózkodásnak körölbelül 5%-át vonza (M. S. Gill 2006).

Nepál évi egy milliárd dollár hazautalással számolhat. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 800 ezer férfi és közel 90 ezer nő dolgozik hivatalosan külföldön. Csak becslések vannak arra, hogy mekkora arányú a külföldön szexuális szolgáltatást nyújtó nepáli nők száma. Geopolitikai helyzeténél fogva nagyarányú ellenőrizetlen tanzitmigráció országa, ahol a drog-, a fegyverkereskedelem és a szexuális szolgáltatások sok formája egyidőben létezik.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 313

Szingapúr a képzettségre alapozott és a jogszerűen irányított migráció példája. A külföldiektől példás módon képesek az adót levonni, ami a város bevételeiben is számottevő. Koncepciójuk a tudásalapú gazdaság keresletére épül. Visszatérési programot hirdettek, – mint a munkatartalékot mozgósítottak – annak érdekében, hogy helyi munkaerővel legyenek képesek megoldani a foglalkoztatást. A tudatos migrációs irányítás eredményeként a bevándorlás haszna a nemzetgazdaság alapját jelenti.

Fülöp-szigetek a világ migrációjában 84 millió migráló személlyel mintegy 100 országban van jelen. 1,2 millió Fülöp-szigeteki dolgozik Szaúd-Arábiában és Kuvaitban. A hazautalások meghaladják a nyolc milliárd dollárt, és a nemzeti jövedelem meghatározó részét képezik. A hazautalások nagyobbik hányada (54%) az Amerikai Egyesült Államokból érkezik, majd ezt követi 9%-kal Szaúd-Arábia és Japán. Ezek az arányok közvetetten utalnak a migrációs irányokra is. Más oldalról ezen munkavállalók járadékfizetése hiányzik a költségvetésből és rontja az eltartási terheket. A kormányzat ebből a meggondolásból szeretné megadóztatni a hazautalásokat, és a befolyó összeget közösségi szociális célokra felhasználni.

Vietnam migrációja Közép-Kelet-Európában sem ismeretlen, 1980 óta számít kibocsátó országnak, a volt szocialista országokkal kötött kormányközi egyezményen alapuló munkaerőcsere zajlott a legtöbb közép-kelet-európai országgal. Mintegy 400 ezerre tehető azoknak a száma, akik külföldön vállalnak munkát. Malajzia, Tajvan Korea és Japán a fő migrációs irány.

7.2.2. A kínaiak migrációja[195]

Habár a kínaiak migrációja több évszázados múltra tekint vissza, a problémakör sokáig csak alárendelt szerepet kapott az európai szakemberek kutatásaiban (Gyuris F. 2007). Az elmúlt másfél évtized azonban mélyreható változásokat hozott e téren, hiszen – elsősorban a kelet-közép-európai térség képlékeny politikai helyzetének köszönhetően – viharos növekedésnek indult az Európában élő kínai közösségek lélekszáma, ezzel a kínai migráció kontinensünk államai számára is „kézzelfogható valósággá", megkerülhetetlen kérdéskörré vált. Mindeközben Kína rendkívüli gazdasági növekedésénél fogva a világgazdaságban és a világpolitikában egyre komolyabb szerepre tör. Ezzel együtt az egyre részletesebbé és megbízhatóbbá váló kínai statisztikai adatok immár lehetővé teszik, hogy az ország belső migrációs folyamatairól is hiteles képet alkossanak a kutatók.

A következőkben először Kína belső migrációs folyamatait mutatjuk be, melyek napjainkban erőteljesen hozzájárulnak az ország népességi térszerkezetének átalakulásához. Ezt követően pedig a kínaiak nemzetközi migrációjának kérdését járjuk körül, elsősorban annak regionális vonatkozásaira összpontosítva, de az általános szabályszerűségeket is kiemelve.

195 A kínaiak migrációjával foglalkozó fejezet Gyuris Ferenc 2007. évi, témavezetésemmel készített, és az OTDK-n 1. díjat nyert dolgozatának rövidített változata.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 314

7.2.2.1. A Kínán belüli migrációs folyamatok

A Kínán belüli migráció hagyományosan nyugatról kelet felé irányul. Ennek legfőbb oka Kelet-Kína vonzó természeti adottságaiban, kedvezőbb mezőgazdasági és közlekedésföldrajzi helyzetében rejlik. Ehhez társul magasabb fokú városodottsága és termelékenyebb gazdasága, ami sok idevándorló számára a biztosabb megélhetéssel és a magasabb jövedelemmel jelent egyet. Mindez fokozódó ellentétben áll a nyugati térségek elszigeteltségével, kedvezőtlenebb adottságaival és általános elmaradottságával. A belföldi migráció azonban a népköztársaság 1949-es kikiáltását megelőzően nem volt tömegjelenség, és általában kis távolságot ívelt át (Jordán 1998, pp. 409–410.).

A belföldi migrációt befolyásoló tényezők a Mao-korszakban

A kommunista hatalomátvételt követően gyökeres fordulatra került sor a kínai politikában. Az új vezetés a városok fejlesztését és az oda történő áramlást támogatta, például azáltal, hogy lakóik számára ingyenessé tett számos, vidéken nehezen hozzáférhető szolgáltatást (Jordán 1998, pp. 407–408.). A belső migráció hirtelen felfutása ugyanakkor számos kockázatot rejtett magában (pl. egyes térségek elnéptelenedése, az agrártermelés megrendülése, a gazdaság térbeli egyensúlytalanságainak növekedése), melyek elkerülésére politikai döntést hoztak egy adminisztratív szabályozómechanizmus, az úgynevezett hukou (háztartási nyilvántartó) -rendszer kidolgozására.

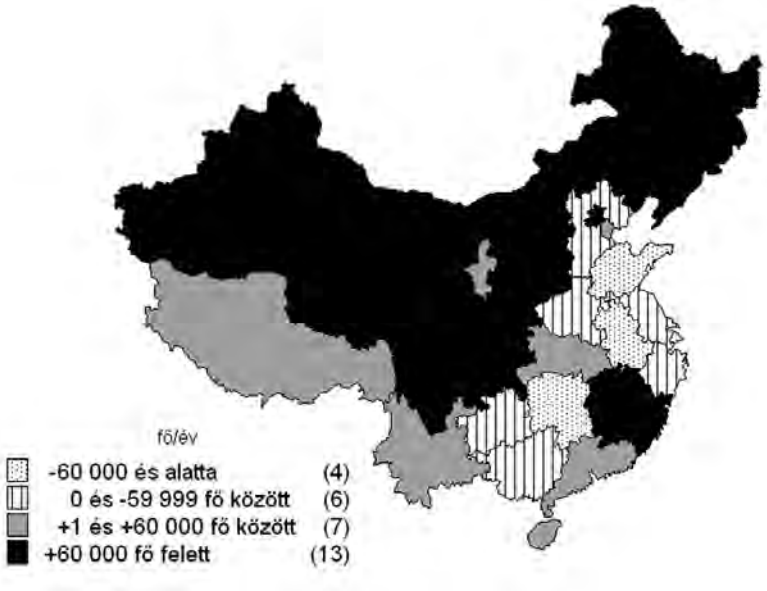
Az új rendszer értelmében az illető külön központi engedély nélkül nem hagyhatta el lakhelyét, és a különböző szolgáltatásokat is csak ott vehette igénybe. Ez potenciális vidéki migránsok tízmillióit fosztotta meg a szabad mozgás lehetőségétől. Igaz, a városból vidékre való költözés lehetőségét lényegében meghagyta az állam, csakhogy ez a fajta migráció senki számára sem volt vonzó. A belföldi migrációs folyamatokat ezután nem az állampolgárok szuverén döntései, hanem elsősorban az állam akarata határozta meg (Jordán 1998, p. 410.).

A belföldi migráció 1954 és 1977 között

A hukou-rendszernek és az elmaradottabb térségek iparosításának köszönhetően a munkaerő nem a legfejlettebb keleti, hanem a mandzsúriai és a lassan felzárkózó középső, nyugati tartományokba áramlott (lásd *29. térkép*). Az 1960-as években a vezetés szélsőségesen városellenes politikát tett magáévá, minek következtében tízmilliókat telepítettek a keleti térségek városaiból a határ menti tartományokba.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 315

29. térkép. A kínai tartományok migrációs egyenlege 1954–1960 között

Forrás: WEI 1997, Fig. 2., p. 209.

A kínai nyitás és hatása a belföldi migrációra

1978-tól megindult a gazdaság liberalizációja, elhárult az akadály a külföldi tőke beáramlása elől, és külföldi érdekeltségű vállalatok vethették meg lábukat Kína földjén. Mindezzel párhuzamosan az állam immár egyre kevésbé avatkozott be az emberek mindennapjaiba. Első lépésben azok lakhelyváltoztatását tették lehetővé, akiket a korábbi évtizedekben erőszakosan telepítettek ki a városokból (Taubmann 2003, p. 47.). Ennek köszönhetően 1977–1981 között több millióan költöztek vissza a periférikus fekvésű térségekből a keleti, tengerparti tartományok nagyvárosaiba (Wei 1997, p. 210.).

A migrációs lehetőségek bővítésének komoly gazdasági indokai is voltak. Az új vezetés belátta: Kína tartós fejlődéséhez elkerülhetetlen a világgazdaságba való bekapcsolódás, ami az emberek (legalább részben) szabad mozgását is feltételezi. A széles körű reformok „kísérleti színhelyeként" a keleti part nagyvárosi térségeit jelölték ki, ahol – mindössze néhány év leforgása alatt – napjainkig tartó viharos fejlődés vette kezdetét.

Nyugat-Kína és a vidék taszító hatásai

A keleti térségek sikere azonban még jobban elmélyítette a nyugati és keleti tartományok közötti gazdasági különbségeket. Nyugaton óriási méreteket öltött a

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 316

rejtett munkanélküliség, vagyis a munkahellyel rendelkezők jelentős részének nincs valódi munkája, milliók dolgoznak versenyképtelen ipari üzemekben (Brooks 2004, p. 51.). Hogy pontosan hányan, arra nézve a szakirodalom 120–150 millió fő körüli becslést ad (Gaél–Xu 1995, p. 204., valamint Brook 2004, p. 51.). A hatékonyság területi eltéréseit tovább növelte, hogy Mao idején semmiféle népességszabályozás nem létezett, sőt egyenesen ösztönözték a népesség növekedését. Közben viszont a művelés alá vont terület nagysága az 1970-es évekre elérte lehetséges maximumát, vagyis az egy mezőgazdasági dolgozóra jutó földterület töredékére zsugorodott, egyre kétségesebbé téve az agrárkeresők és családjaik megélhetését (Taubmann 2003, p. 51.). A kilátásokat az állami pénzek mezőgazdaságból való fokozatos kivonása (Jordán 1998, p. 413.) is csökkentette.

A vidéki területek népességének életminőségére hatással van az is, hogy az alacsony jövedelmek viszonylag nagy kiadásokkal párosulnak. Az itt lakóknak nem jár sem átfogó társadalombiztosítás, sem ingyenes egészségügyi ellátás, valamint komoly hiányosságok vannak az oktatási rendszerben is. Bár Kínában kötelezővé tették az elemi iskola elvégzését, a ritka intézményhálózat és a gyér infrastruktúra miatt sok gyermek mégsem tud bekapcsolódni az oktatásba[194] (Jordán 1998, p. 413.), nem beszélve azon – feltehetően több milliónyi – lánygyermekről, akiket szüleik még csak nem is anyakönyveztetnek, így kerülve ki a több gyermek vállalását sújtó állami terheket. Az említett taszítótényezők szerepét növelte a társadalmi értékrend átalakulása, a családközpontúság fokozatos háttérbe szorulása is.

A vonzó keleti nagyvárosok

Kelet-Kína nagyvárosai mindeközben egyre többek szemében váltak az ígéret földjévé. A legfőbb vonzerőt természetesen a magas jövedelmek jelentik (Jordán 1998, p. 411.). Jellemző, hogy míg a közép-kínai Guizhouban (Kujcsou) az egy főre jutó GDP 1978-ban (a reformok kezdetekor) mindössze 174 yuan (jüan)[195] volt, addig Beijingben (Peking) és Tianjinben (Tiencsin) meghaladta az 1000-et, Shanghaiban (Sanghaj) pedig 2500-hoz közelített (Taubmann 2001, p. 12.).

Különösen nagy vonzerőt jelentenek a keleti tartományokban működő külföldi vállalatok, melyek még a versenyképes kínai cégeknél is jobban megfizetik (többnyire képzett) dolgozóikat (Gaál–Xu 1998, p. 141.). A gyors gazdasági növekedés révén a keleti munkaerőpiacon a szakképzetlen munkások iránt is megnőtt a kereslet, őket elsősorban a monumentális építkezéseken alkalmazzák (Gaál–Xu 1998, p. 140.). A Kelet vonzerejének növekedésében komoly szerepe van a médiának is, mely a fellendülés hírét vidéken élők százmillióihoz juttatja el (Taubmann 2003, p. 46.).

194 1987-ben például a hat év feletti korosztályon belül 30 millió volt azon gyermekek száma, akik sosem jártak iskolába.

195 Kína pénzneme. Árfolyama 1978-ban átlagosan 1,68 yuan/USD volt (Zhang 2002, p. 4.), 2006-ban 8 yuan/USD körül mozgott (x-rates.com).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 317

A hukou-rendszer fokozatos leépítése

Miközben a fentiek révén egyre többen próbáltak keletre költözni, a hukou-rendszer „lazítását" a keleti vállalatok is szorgalmazták, hogy termelésüket a nyugatról beáramló munkaerőre alapozva bővíthessék. Így került sor 1985-ben az ideiglenes tartózkodási engedély bevezetésére, melynek köszönhetően a vidéki lakos három hónapnál hosszabb időre kaphat városi lakhatási engedélyt anélkül, hogy állandó lakhelyét fel kellene adnia. Ez az intézkedés utólag rendkívüli jelentőségűnek bizonyult, hiszen ma nagyságrendekkel többen élnek ezzel a lehetőséggel, mint amennyi a vidéki lakhelyüket végleg elhagyó úgynevezett állandó migránsok száma. Az ideiglenes tartózkodás lehetősége az 1990-es évek elején tovább bővült, hiszen az állam – látván a fejlődő keleti metropoliszokban fellépő óriási munkaerőkeresletet – adott összeg befizetése mellett bármelyik vidéki lakosnak megadja a nagyvárosi tartózkodáshoz és munkavállaláshoz szükséges engedélyt (ez az úgynevezett „kékpecsétes hukou")[196] (Taubmann 2003, p. 47.).

1997 óta pedig már nemcsak a milliós nagyvárosokban, hanem a középvárosokban való ideiglenes tartózkodáshoz és munkavállaláshoz is viszonylag könnyen engedélyt lehet szerezni, ha az illető tudja igazolni, hogy lakhelyén biztos jövedelemmel vagy saját házzal rendelkezik[197] (Brooks 2004, p. 57.).

Napjaink belföldi vándorlásának főbb jellemzői

A Kínai Statisztikai Hivatal adatai szerint 1985 és 1990 között[200] 36,5 millió ember változtatta meg állandó lakhelyét, míg az ideiglenes migránsok száma hivatalos adatok szerint közelíti a 110 milliót (Csy 2005, Tab. 4–8.). Az útra kelők általában több lépcsőben költöznek, így akár több évbe is telhet, mire egy vidéki faluból eljutnak a lehetőségek hazájának tekintett keleti metropoliszokig (Gaál–Xu 1995, p. 206.).

196 Ugyan a dokumentum ára akár a kérvényező többéves keresetét is elérheti, beszerzése hosszú távon mégis jó üzletnek bizonyulhat, hiszen lehetőséget nyit a vidékinél többszörösen magasabb nagyvárosi bérek megszerzésére.

197 Utóbbi kitétel révén próbálják elkerülni a minimális egzisztenciával sem rendelkező szegények tömeges városokba áramlását, mely az esetleges céltelepülések költségvetését rendkívül megterhelné, ezáltal társadalmi konfliktusokhoz vezetne.

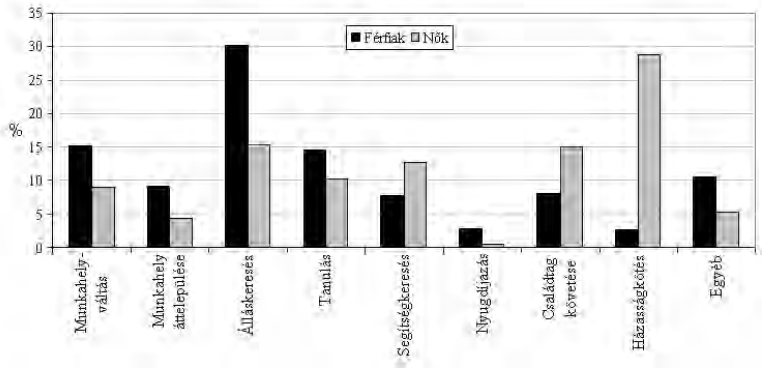
198 Az állandó migránsok számáról, demográfiai jellemzőiről csak az 1985–1990 közötti időszakra vonatkozóan jelentek meg teljes körű, hivatalos statisztikai adatok, így a következőkben ezekre támaszkodom. Azóta csak mikrocenzus jellegű, például a népesség 1%-át érintő felméréseket végeztek, melyek sok fontos mutatóra ki sem terjednek, így a főbb folyamatok elemzéséhez nem nyújtanának kellően biztos alapot. Ettől függetlenül – az összehasonlítás kedvéért – utóbbiak legfontosabb eredményeit is közlöm.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 318

A belföldi tartós migráció

A migránsok nemét, életkorát és végzettségét, valamint elköltözésük célját vizsgálva fontos összefüggésekre derül fény. Az állandó migránsok 55,9%-a férfi, a nők aránya csak 44,1%. Ez egyben mutatja, hogy a férfiak migrációs rátája magasabb, 3,3%, szemben a női népesség 2,8%-os értékével (Fan–Huang 1998, p. 237.). A lakhelyüket megváltoztatók zöme fiatal, 45,3%-uk 20–29 év közötti, 32,6%-uk pedig 15–19 éves korú (Liang–Morooka 2004, Fig. 3.). Végzettségük jellemzően meghaladja a migrációs folyamatba be nem kapcsolódókét, 11,1%-uk felsőfokú végzettséggel bír, ami a kínai 3,3%-os átlaghoz képest rendkívül magasnak mondható, ezzel együtt persze zömük (2/3-uk) legfeljebb középiskolát végzett (Liang–Morooka 2004, Fig. 1.).

34. ábra. Az állandó migránsok lakhelyváltoztatásának célja nemenként (1994)

Forrás: FAN–HUANG 1998 Fig.2., p.237.

Miként a *34. ábrá*n látható, a migrációban résztvevő férfiak többsége (54,5%) munkavégzési céllal változtat lakhelyet, a második legjellemzőbb ok a tanulás, beleértve a továbbképzést is (14,6%) (Fan–Huang 1998, p. 237.). A munkavégzés miatt migráló férfiak többsége azért dönt lakhelye elhagyása mellett, mert otthon a földterület elaprózódása miatt már nem tudna nyereségesen gazdálkodni, egy jövedelmezőbb városi munkahely révén viszont hatékonyan hozzá tud járulni családja fenntartásához. A tanulási szándékkal migrálók lakhelyváltásának is végső soron anyagi okai vannak, hiszen a vidéki agrárcsaládok gyermekei számára a továbbtanulás a felfelé irányuló társadalmi mobilitás, ezáltal a jól kereső munkahely majdani megszerzésének egyetlen érdemi lehetősége (Taubmann 2003, p. 49.).

Ami a női állandó migránsokat illeti, ők jellemzően fiatalok, átlagéletkoruk 26,7 év, szemben a 32,2 éves országos átlaggal (Fan–Huang 1998, Tab. 2., p. 238.). Összességében rájuk is igaz, hogy végzettségük magasabb a kínai átlagnál, hiszen 70,3%-uk legalább a középiskolát elvégezte, miközben ugyanezen érték az összes kínai nő átlagában mindössze 52,7%. A férfiakkal ellentétben azonban a női migránsok ván-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 319

dorlási céljai rendkívül sokfélék. Alig több mind negyedük (27,9%) költözését motiválja a munkavállalás – ők a legmagasabb végzettségűek, akik már lakhelyükön sem a mezőgazdaságban, hanem valamilyen termelékenyebb ipari (54,4%) vagy szolgáltató munkahelyen (36,2%) dolgoztak, versenyképes végzettségük révén azonban jó eséllyel tudnak elhelyezkedni a nagyvárosok legnyereségesebb vállalatainál is (Fan–Huang 1998, p. 240.). Emellett a nők körében is viszonylag jelentősnek mondható a tanulási célú belföldi migráció (10,1%), aminek oka, hogy – akárcsak a férfiak esetében – a továbbtanulás a társadalmi mobilitás legbiztosabb kulcsa.

A fenti két kategória azonban együttesen is csak az állandó női migránsok kevesebb mint 40%-át fogja át, szemben a férfiak közel 70%-os hasonló értékével. A nők körében ugyanakkor igen jelentős azok aránya, akik családegyesítés keretében vagy házasságkötési céllal változtatják meg lakhelyüket. Előbbi kategória az állandó női migránsok 15%-át képezi. Ők kifejezetten azért költöznek el vidékről, hogy kövessék korábban elvándorolt férjüket, és immár városi lakosként igénybe vehessenek számos ingyenes állami szolgáltatást.

45. táblázat. A női migránsok és a migrációs folyamatban részt nem vevő nők főbb demográfiai jellemzői (1994)

		Tartományon belül migrálók			Tartományok között migrálók			Migrációban részt nem vevők
		munka-vállalási	házasság-kötési	egyéb	munka-vállalási	házasság-kötési	egyéb	
		céllal			céllal			
Átlagéletkor (év)		25,3	25,7	26,5	25	25,4	27,2	32,2
Mezőgazdasági hukou (%)		90,8	91	57,4	91,9	92,6	60,6	81,3
Honnan (%)	Nagyvárosból	3,5	2,8	12,5	5,3	3,5	21,4	
	Kisvárosból	12,1	11,8	20,6	8,6	8,3	13,8	
	Faluból	84,4	85,4	66,9	86,2	88,2	64,9	
Úti cél (%)	Város	69,6	36,6	59,2	47,1	18	45	24,6
	Község	30,4	63,4	40,8	52,9	82	55	75,4
Végzettség (%)	Legalább középfokú	71,6	52,6	73,3	63	42,5	63,5	52,7
	Alapfokú	25,4	38,3	21,9	32,6	44,1	28,9	37,6
	Írástudatlan	3	9,1	4,8	4,4	13,4	7,6	9,7
Munkaképes korú (15 év felettiek, %)		98,3	80,5	64	97,8	81,8	68,1	72,8
Munkakör (%)	Mezőgazdasági	10,1	83,1	38,2	8	89,2	42,1	75,6
	Ipari	53,4	8,6	30	56,5	6,5	28,4	11,9
	Szolgáltató	36,5	8,3	31,8	35,5	4,2	29,5	12,6
Összlétszám (ezer fő)		1 687	3 141	11 153	812	1 415	4 893	500 311

Forrás: Fan–Huang 1998, Tab. 2., p. 238.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 320

A nők migrációjának legjellemzőbb oka a házasságkötés: az állandó női migránsok 28,9%-át kifejezetten ez motiválja (Fan–Huang 1998, p. 237.). Természetszerűen ők is zömmel fiatalok, átlagéletkoruk 25,6 év, de 19,1%-uk még 15. életévét sem töltötte be (lásd *45. táblázat*). Végzettségük általában alacsony, még a kínai női átlagtól is elmarad: 10,4%-uk írni és olvasni sem tud, szemben az országos 9,7%-kal, vagy a munkavállalási céllal elköltöző nők 3,5%-os értékével. Zömük persze írástudó, de ők is jellemzően csak alapfokú végzettséggel rendelkeznek (42,6%). Mindezt a szociológusok azzal magyarázzák, hogy egy alacsonyan képzett nő a migráció révén tud legkönnyebben előrelépni a jövedelmi ranglétrán, ez a társadalmi mobilitás egyetlen, számára felkínálkozó lehetősége. A teljesen tanulatlan nők ugyanakkor relatíve ritkán merik hátrahagyni szülőhelyüket távoli, ismeretlen vidékekért, és sokszor nem is jutnak hozzá azon információkhoz, melyek esetleg növelnék migrációs kedvüket. A képzett nők viszont általában lealacsonyítónak tartják ezt a vándorlási formát, nem beszélve arról, hogy ők végzettségüknek köszönhetően önállóan is meg tudják állni helyüket a keleti térségek munkaerőpiacán, más szóval a munkakeresés, és nem a „férjkeresés" a fő céljük (Fan–Huang 1998, pp. 244–245.).

46. táblázat. A belföldi migrációban részt vevő nők férjeinek végzettség és munkakör szerinti százalékos megoszlása (1994)

		Tartomány belül migrálók		Tartományok között migrálók		Migrációban részt nem vevők
		házasságkötési céllal	egyéb céllal	házasságkötési céllal	egyéb céllal	
Végzettség	Legalább középfokú	69,5	81,4	57,5	76,6	66,1
	Alapfokú	27,9	15,8	36,6	19,7	29,7
	Írástudatlan	2,6	2,8	5,9	3,7	4,3
Munkakör	Mezőgazdasági	67,2	15,0	75,7	17,2	67,6
	Ipari	22,2	41,8	17,5	43,3	18,6
	Szolgáltató	10,6	43,2	6,7	39,5	13,8
Összlétszám (ezer fő)		1 500	1 159	637	521	92 993

Forrás: Fan–Huang 1998., Tab. 3., p. 240.

Sok keleti férfi szempontjából pedig azért előnyös a migráció ezen formája, mert így nagyobb eséllyel találják meg életük párját egy olyan térségben, ahol alacsonyabb végzettségük és jövedelmük révén házasodási kilátásaik egyébként nem túl bíztatók (lásd *46. táblázat*) (Fan–Huang 1998, p. 238.). Ezt a fajta gazdasági, és döntően nem érzelmi alapokon nyugvó házassági normát sok morális bírálat éri, mivel sokan a régi kínai haszonelvű házasodási szokások modern újjáéledésének tartják (Fan–Huang 1998, p. 246.).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 321

Ami a tartós migráció térbeliségét illeti, az 1985–1990 között állandó lakóhelyet változtató 36,5 millió kínai kétharmada (24,6 millió fő) nem hagyta el saját tartományát, hanem azon belül költözött más településre.[199] Az állandó migránsok mindössze harmada (11,9 millió fő) döntött úgy, hogy lakóhelyétől távol, valamely másik tartományban keres magának új otthont. 1985–1990 között a közép-kínai Sichuant (Szecsuán) hagyták el legtöbben, 1,3 millióan, és ennek a provinciának volt a legnagyobb nettó vándorlási vesztesége, mintegy 850 000 fő. A nagy nettó kibocsátók között további, az ország középső régiójában elhelyezkedő tartományokat találhatunk, például Guangxit (Kuanghszi, nettó –446 000 fő), Hunant (–257 000 fő), vagy Guizhout (Kujcsou, –122 000 fő). Ezek olyan, sűrűn lakott (200–330 fő/km^2) agrárprofilú térségek, ahol a túlnépesedés miatti földaprózódás a leginkább előrehaladt, miközben az ipar relatíve kevés munkahelyet kínál, és még a biztos munkahellyel rendelkezők jövedelme is meglehetősen alacsony. Jellemző például, hogy az utóbbi 20 évben Guizhou végig a tartományok fejlettségi rangsorának sereghajtója volt: egy főre jutó GDP értéke 2004-ben például alig érte el a kínai átlag harmadát (Csy 2005, Tab. 3–10.). Viszonylag jelentős kibocsátónak tekinthetők még a mandzsúriai tartományok (a kínai „rozsdaövezet"), ami az itteni versenyképtelen nehézipar fokozatos leépülésének, a hatalmas iparvállalatok tömeges elbocsátásainak következménye.

Ami a nagy befogadókat illeti, a listát a gazdasági nyitás egyértelmű nyertesének tekinthető nagyvárosi körzetek és délkeleti térségek vezetik. Toronymagasan az első helyen áll Guangdong (Kuangtung) a maga 1 millió fős vándorlási pozitívumával. Nem véletlenül, hiszen az állami vezetés először itt nyitott teret a külföldi tőke beáramlásának, itt a legnagyobb a gazdasági liberalizáció, de nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a kínai provinciák közül egyedül Guangdong szomszédos az 1990-es évek végén „visszatért" Xiangganggal (Hongkong) és Aomennel (Macau). Ettől jelentősen elmaradó, de így is tekintélyes bevándorlási többlettel jellemezhetjük még Beijinget (+541 000 fő) valamint Shanghait (+532 000 főt).

A belföldi ideiglenes migráció

Az 1978-as nyitás óta százmilliónál is többen kapcsolódtak be a belföldi migráció folyamatába, közülük azonban az állandó migránsok száma nem éri el a 40 milliót. Ennek magyarázata, hogy 1985-ös bevezetése óta férfiak és nők tízmilliói éltek az ideiglenes tartózkodási engedély nyújtotta lehetőségekkel, miszerint az állampolgár állandó lakhelyének feladása nélkül lehetőséget kaphat a lakhelyén kívül történő huzamos (akár egy évet meghaladó) tartózkodásra. Az új rendszer „népszerűségére" jellemző, hogy a különböző kutatói becslések 50–150 millió kö-

199 E tekintetben a férfiak és a nők mutatói között nincs jelentős különbség, hiszen a férfiak körében 65,7%, a nők esetében 69,6% volt a tartományon belül migrálók aránya az összes állandó migráns között.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 322

zé teszik az úgynevezett ideiglenes migránsok[200] (gyakorlatilag ingázók) számát.[201] A bizonytalanság oka, hogy amint ilyen ideiglenes munkavállalási engedéllyel rendelkező emberek tízmilliói „rohamozzák meg" a prosperáló nagyvárosokat, a helyi hatóságok egyszerűen már nem tudják mindenkinek az engedélyét ellenőrizni, ennek tudatában pedig sokan engedély nélkül indulnak el a fejlett térségek felé.

Az ideiglenes migráció lehetősége azért bizonyult ilyen vonzónak, mert sok tekintetben ötvözi a tartós migráció és a helyben maradás nyújtotta előnyöket. Előbbihez hasonlít annyiban, hogy a migráns így is munkát vállalhat a legfejlettebb térségekben, ott tekintélyes többletjövedelemre tehet szert, mellyel családja otthon maradó tagjait megsegítheti. Az állandó lakhely megőrzése ugyanakkor egyfajta biztonságot jelent arra az esetre, ha a migráns mégsem találná meg a számítását a nagyvárosban.

Az ingázó népesség körében rendkívüli mértékű férfitöbblet jellemző: a Shanghaiban dolgozó ideiglenes migránsoknak például kétharmada (66,5%) férfi (Roberts 2002, Tab. 1.). Az ingázók is alapvetően fiatalok, 47,4%-uk 20–29 év közötti, de relatíve kicsi közöttük a 15–19 évesek aránya (27,1%, szemben az állandó migránsok 32,6%-os értékével; Liang–Morooka 2004, Fig. 3.). Megállapítható ezeken túl, hogy az ideiglenes migránsok zöme képzetlen, 85,4%-uk legfeljebb középfokú végzettséggel rendelkezik, a diplomások aránya pedig körükben még az országos átlagtól is elmarad (3,0% a 3,3%-os kínai átlaghoz képest; Liang–Morooka 2004, Fig. 1.). Ami az ingázók migrációjának célját illeti, túlnyomó többségüket a munkavállalás motiválja (Roberts 2002, p. 4.), érthető tehát, hogy túlsúlyban vannak köztük a fiatalok és férfiak. Egyúttal magyarázatot kaphatunk arra is, miért alacsonyabb a 15–19 év közöttiek aránya az ingázók körében, mint az állandó migránsoknál: azért, mert a továbbtanulni szándékozó vidéki fiatalok, akiknek jelentős része ezen korosztályba tartozik, nem ideiglenes, hanem állandó tartózkodási engedéllyel töltik el tanulmányuk esztendeit.

Megállapítható az is, hogy az ideiglenes migráció jellemzően nagy távolságot ível át, a városokba áramló népesség 57,6%-a például más tartományból származik, mint ahova tartózkodási engedélye szól. Az ideiglenes migráció iránya egyébként alapvetően megegyezik a letelepedési célú lakhelyváltoztatáséval: a fő kibocsátók a közép- és dél-kínai tartományok (a listavezető Sichuan 6,9 millió fővel), a legnagyobb befogadók pedig a tengerparti térségek (Guangdong: 15,1 millió fő). Ez is rávilágít arra, hogy az ideiglenes vándorlás gyakran már a letelepedést készíti elő.

200 Nevezik őket „nem helyieknek", „áramló népességnek" és „nem hukous migránsoknak" is (Taubmann 2003, p. 48.).

201 Néhány szakirodalmi becslés, a teljesség igénye nélkül: Zhao (1999) szerint 50 millió fő, Gu (1999) becslése alapján 50–60 millió fő, Solinger (1999) szerint 60–80 millió fő az ideiglenes népesség száma, míg a Kínai Statisztikai Hivatal 1999-re vonatkozó számítása 68,1 millió, 2002-es becslése pedig 120 millió „ideiglenes migránsról" szól, Rozelle (1999) munkájában azonban egyenesen 154 millió fős értéket találhatunk (ezen számokat idézi Taubmann 2003, p. 48.).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 323

47. táblázat. A Kínán belüli ideiglenes migráció fő irányai a vidék-város ellentét vonatkozásában 2000-ben (millió főben és százalékban)

	Városba	Ebből tartományon belül	Más tartományba	**Községbe**	Ebből tartományon belül	Más tartományba	**Összesen**
Városból	11,97	4,88	7,09	1,63	0,86	0,77	13,60
	26,91%	10,97%	15,94%	3,66%	1,93%	1,73%	30,58%
Községből	25,64	9,86	15,78	5,24	2,95	2,29	30,88
	57,64%	22,17%	35,48%	11,78%	6,63%	5,15%	69,42%
Összesen	37,61	14,74	22,87	6,87	3,81	3,06	44,48
	84,55%	33,14%	51,42%	15,45%	8,57%	6,88%	100,00%

Forrás: Taubmann 2003, Tab. 1., Tab. 2., p. 49.

Áldás vagy átok? – avagy a belföldi migráció hatásai

A belső migráció egyik kétségtelen előnye az, hogy a keleti vállalatok egyre könnyebben jutnak hozzá a nyugati munkaerőhöz (Gaál–Xu 1995, p. 207.). Sok vidéki lakos számára pedig az elvándorlás egyet jelent a versenyképtelen tervgazdaságból való kilépéssel, a piacgazdaságba történő átmenettel. Bizonyos kedvező demográfiai hatások is kimutathatók, mivel Kína nyugati tartományaira hagyományosan a fiatalos korszerkezet és a férfitöbblet jellemző, szemben a keleti térségek elöregedő és nemi arányokat tekintve kiegyenlített népességével, így a nyugatról keletre irányuló, többségében fiatalokat és férfiakat érintő migráció segíti egy egységesebb korszerkezet és a nemi egyensúly megteremtését.

Az ideiglenes migrációnak ugyanakkor negatív hatásai is vannak. A városokba áramló emberek zöme például képtelen beilleszkedni az új közösségbe. Ennek egyenes következménye, hogy a vidékről érkezők a városon belül saját negyedekbe tömörülnek. Ezen nagyfokú szegregáció következtében a városok „régi" lakói meglehetős ellenérzéssel viseltetnek „új" társaikkal szemben, különösen, hogy utóbbiak lakónegyedeiben burjánzik a szürke- és a feketegazdaság, valamint meglehetősen nagy a bűncselekmények száma (a nagyvárosi bűnelkövetések 40–50%-áért a vidékről bevándoroltak tehetők felelőssé). Mindezt csak tetézi, hogy a veszteséges állami vállalatok fokozatos leépítése révén egyre több városlakót bocsátanak el állásából, és sokuk érzi úgy, hogy a vidékről érkezett munkavállalók veszik el előlük az újbóli elhelyezkedését lehetőségét (Taubmann 2003, p. 53.). Ennek ismeretében érthető, hogy egyes metropoliszok az utóbbi években komoly adminisztratív lépéseket tettek a bevándorlás visszafogására (a főváros esetében például a beköltözők számát 2,15 millió főben, a rendelkezésükre bocsátott munkahelyekét pedig 950 000 db-ban maximalizálták; Taubmann 2003, p. 48.).

Mindemellett a városokba érkező migránsok sincsenek mindig tökéletesen megelégedve új élet- és munkakörülményeikkel. Ugyan a magas bérek miatt 95%-uk inkább jó döntésnek tartja lakhelye megváltoztatását (Wei 1997, p. 213.), a mun-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 324

kahelyi bizonytalanság és a helyi népesség részéről megnyilvánuló ellenséges fogadtatás miatt zömük néhány hónap vagy pár év után elhagyja a nagyvárost, majd átköltözik egy másikba, esetleg hazatér (Taubmann 2003, p. 51.).

Végezetül a belföldi migráció több olyan problémát is felvet, melyek megoldása az állam feladatkörébe tartozik. Ilyen például az infrastrukturális hálózat fokozódó túlterheltsége, valamint az országon belüli nyugat–kelet jövedelmi dualitás fokozódása. Éppen ezért a jövőben várható, hogy egyes nagyvárosokat „lezárnak" a bevándorlók tömege előtt (amint ez például a főváros esetében már az ezredfordulón megtörtént), másrészt egyre inkább helyben próbálnak relatíve jól fizető munkahelyeket létrehozni a vidéki népesség számára. Mindez azonban már olyan megoldásokat kíván, melyek túlnyúlnak a jelenlegi migrációs szabályozás keretein, így a következő évek folyamán ennek mélyreható átalakítására, az országos mellett pedig regionális (térségspecifikus) migrációs politikák kidolgozására lesz szükség, miképpen az a világ fejlettebb országaiban már jó ideje megtörtént.

7.2.2.2. A kínaiak részvétele a nemzetközi migrációban

A kínaiak nemzetközi migrációjának történeti áttekintése

A kínaiak nemzetközi migrációja napjainkban megkerülhetetlenül fontos hatást gyakorol más kontinensek fejlődésére és a világgazdasági folyamatok alakulására. Ennek elsődleges oka a külföldön élő kínaiak (az úgynevezett tengerentúli kínaiak) rendkívüli lélekszámában rejlik: a legtöbb szakértői becslés 30–35 millió fő közé teszi a Kínai Népköztársaság, Hongkong valamint Tajvan határain kívül élő kínaiak számát.[202] Természetesen pontos értéket adni nem lehet, már csak azért sem, mert Földünk számos országában (köztük viszonylag fejlett államokban) nincsenek megbízható adatok a helyi kínai közösség nagyságáról.[203] Mindenesetre ha a fenti becslések helytállók, a kínai diaszpóra mindössze 2,5%-át képezi Földünk teljes kínai népességének. Igaz, így is Földünk messze legnagyobb diaszpórája (Skeldon 2004), mely az egyébként igen tekintélyes britnél és indiainál (16–20 millió fő) is kétszerte nagyobb (Rajan 2003, p. 123.). Ilyen méretű külföldi közösség létrejöttéhez nyilvánvalóan hosszú időre és az anyaországból való tartós kivándorlásra volt szükség.

Kína esetében a kiáramlási folyamat kezdetei a 14–15. század idejére vezethetők vissza, mikor a kelet-ázsiai nagyhatalom hajósai egyre távolabb merészked-

202 Skeldon (2004) szerint ez a számérték nagyjából 33 millió fő. Az Ohiói Egyetem tengerentúli kínaiakkal kapcsolatos dokumentációs és kutatóközpontja, a Shao Center ehhez igen hasonló, 34 milliós értéket közel adatbázisában.

203 Kitűnő példa erre Magyarország, melynek kínai közössége a hivatalos adatok szerint nagyjából 10 000 főt számlál, ezen érték található a Shao Center 34 milliós listájában is. Ehhez képest ha azt mondjuk, hogy a magyarországi kínaiak száma valójában legalább 100 000 fő, valószínűleg nem állunk messze a valóságtól.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 325

tek otthonuk határaitól, hogy új területeket fedezzenek fel a kínai oikumené határain túl. Hamarosan élénk tengeri kereskedelem bontakozott ki a Kínai Birodalom, valamint az Indokínai-félsziget és a délkelet-ázsiai szigetvilág kikötői között. Ezt követően egyre több kínai hagyta el szülőhazáját, hogy a tengerentúli térségekbe költözve részt vegyen az ottani kereskedelem szervezésében, irányításában. Ekkor jöttek létre az első délkelet-ázsiai kínai közösségek magvai Jáván, valamint a mai Malajzia, Vietnam, Thaiföld, Szingapúr és a Fülöp-szigetek területén (newton.mec.edu). A kínaiak első komoly kivándorlási hullámát azonban az európai hatalmak ázsiai gyarmatosításai eredményezték a 19. században. Az Angliával folytatott háború (1839–1842) kudarcát követően Kína félgyarmati sorba süllyedt, elvesztette Hongkongot, és kénytelen volt megnyitni bizonyos keleti kikötőit az európaiak előtt. Minthogy a kelet-ázsiai ország népessége ekkoriban erőteljes növekedésen ment keresztül, földhiány lépett fel, ezért sokan úgy döntöttek, elhagyják otthonukat, és 1868 és 1939 között csak a Hongkong kikötőjéből induló hajók fedélzetén 6,3 millió kínai hagyta el szülőhazáját (Skeldon 2004).

A kínai migránsok zömmel férfi földművesek voltak, akik Ausztrália, Új-Zéland vagy Kalifornia 1840-es években feltárt aranybányái felé vették útjukat, mások pedig Dél-Amerika és Dél-Afrika ültetvényeire kerültek. Az otthonuktól távol dolgozó kínai munkások terve az volt, hogy néhány év után – immár gazdagon – térnek haza családjukhoz, vagyis tengerentúli tartózkodásukat csak ideiglenes állapotnak tekintették. Rendszeresen előfordult azonban, hogy munkáltatóik nem fizették ki a kulikat,[204] megfosztva őket ezáltal a hazatérés lehetőségétől. Gyakorlatilag ezen, reménytelen helyzetbe hozott munkások képezték Ausztrália és Amerika első állandó kínai közösségeit.

A kínaiak élete új lakhelyükön, sárga bőrszínük révén, rendkívül nehéznek bizonyult. Erre válaszként, egyfajta védekező reflex által hajtva, a kínai közösségek rendkívül zárttá váltak, ami nemcsak a fehérek nyelvének és kultúrájának teljes elutasításában nyilvánult meg, hanem térbeli elszigetelődést is jelentett: a kínaiak lakhelyüket a többi népcsoportétól teljesen elkülönülve („Chinatown") hozták létre.

A fehér népesség részéről megnyilvánuló ellenséges magatartás miatt a 19. század utolsó évtizedeitől a kínaiak külföldre irányuló migrációjának fő célterülete áttevődött a délkelet-ázsiai térségbe. Ide zömükben szintén szegény parasztok áramlottak, akik fizikai munkából tartották el magukat. Az ő életszínvonaluk összességében jobb volt, mint Amerikában élő társaiké, mivel nem voltak kitéve negatív megkülönböztetésnek, sőt néhánynak még arra is lehetősége nyílott, hogy bekapcsolódjon a kereskedelembe, és tekintélyes jövedelemre tegyen szert (Skeldon 2004). Lényegében ez idézte elő azt a jövedelmi kettősséget, mely a térség országainak kínai népességén belül mindmáig megfigyelhető: jellemző példa erre az Indonéziában kialakult kínai diaszpóra, mely kevés dúsgazdag és sok szegény ember közösségeként írható le (Richburg 1998).

204 Így hívták angol nyelvterületen a kínai munkásokat.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 326

A kínaiak nemzetközi migrációja a 20. század folyamán is fokozatosan bővült, egészen 1949-ig, a Kínai Népköztársaság kikiáltásáig. Ekkor még sor került egy nagy, mintegy millió főt érintő kivándorlási hullámra, melynek keretében a kommunisták elleni harcot elvesztő Kuomintang Párt tagjai és családtagjaik menekültek Tajvan szigetére, létrehozva ott a Kínai Köztársaságot, valamint százezrek települtek át Hongkongba. Utána azonban a kommunista rezsim által bevezetett szigorú szabályozás révén a népi Kínából való engedélyezett kiáramlás minimálisra zsugorodott, és elsősorban a baráti, szocialista államokban tanulni szándékozó diákokra, valamint a harmadik világ országaiba küldött mérnökökre, tanácsadókra korlátozódott (Skeldon 2004). Rajtuk kívül említést érdemelnek még azon százezrek, akik az állami méreteket öltő politikai, vallási vagy etnikai üldöztetés elől menekültek külföldre (beleértve az Indiába menekült 110 000 tibetit; Iom 2003. pp. 117–118.). A népi Kína bezárkózása ellenére azonban a nemzetközi migrációs folyamatokban továbbra is viszonylag jelentős maradt a – zömmel délkeleti-ázsiai országokból származó – kínaiak aránya. Közben a prosperáló országok is fokozatosan megnyitották határaikat a képzett ázsiai munkaerő előtt (Skeldon 2004).

Az 1978-as nyitás óta pedig már a kínai vezetés is célként jelöli meg, hogy minél többen végezzenek tanulmányokat külföldön, ezt követően gyűjtsenek munkatapasztalatokat, közben hazautalásaikkal segítsék az anyaország fejlődését (a kínaiak hazautalásainak összértéke 1982–1999 között 11 091 milliárd USD-ra rúgott), majd az új tudással „felvértezve" térjenek haza, és ismereteiket a hazai gazdaság fejlődése érdekében otthon kamatoztassák. Mindez persze azt is jelenti, hogy a népi Kínából kiáramló népességen belül fokozatosan csökken a külföldön tartósan letelepedők aránya, sőt az országukat korábban elhagyók közül is egyre többen szándékoznak hazatérni, hiszen most már nem a rendszer ellenségeiként, hanem a kínai társadalom hasznos tagjaiként fogadják őket.

Közben egyre több ország válik részesévé a kínaiak nemzetközi migrációjának, hiszen az 1990-es évektől kezdve Európa, Japán valamint Oroszország is megjelent a kínai migránsok fő célterületei között. Ennek is köszönhető, hogy mára egyértelműen a kínai vált a világ legnépesebb diaszpórájává, melynek helyzete és a befogadó országok társadalmi képére, gazdasági fejlődésére gyakorolt hatása mindenképpen kiemelt vizsgálati tárgyát kell képezze napjaink migrációval foglalkozó szakembereinek.

7.2.2.2.1. A kínaiak nemzetközi migrációjának regionális vonatkozásai

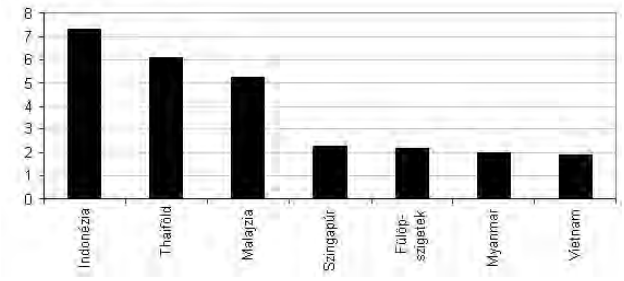
Kelet- és Délkelet-Ázsia

A kelet- és délkelet-ázsiai térségnek kitüntetett figyelmet kell érdemelnie a kínaiak nemzetközi migrációjával foglalkozó bármely munkában, hiszen a kutatói becslések szerint a világ 30–35 millió fős kínai diaszpórájának 83%-a Indonéziában, Thaiföldön, Malajziában, Szingapúrban, a Fülöp-szigeteken, Myanmarban és Vietnamban él (Shao Center).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 327

Ez a tengerentúli kínai közösség nemcsak messze a legnagyobb, de egyúttal ez tekint vissza a leghosszabb múltra, hiszen a bevándorlás itt már a 13–14. században, a kínai felfedező expedíciók idején megkezdődött. Ekkor a beérkező kínaiak száma nem volt nagy, gazdasági jelentőségük annál inkább, hiszen ők vették kezükbe a térség kínai császársággal lebonyolódó kereskedelmének irányítását. A következő beáramlásra – mely már a migránsok száma alapján is jelentős volt – az ópiumháború (1839–1842) után került sor, mikor az angolok rákényszerítették Kínát kikötőinek megnyitására, ami egyet jelentett a népesség külföldre való tömeges migrációjának megindulásával. A harmadik nagy hullám pedig a 20. század első évtizedeihez köthető, amikor a velük szemben megnyilvánuló amerikai és ausztráliai rasszizmus révén a kínaiak fő migrációs célterületévé újból a délkelet-ázsiai térség vált (Skeldon 2004).

35. ábra. Délkelet-Ázsia legnagyobb kínai közösségeinek lélekszáma

Forrás: Shao Center

A második és harmadik szakaszban egyaránt Délkelet-Kínából érkezett a legtöbb kínai bevándorló. Ez nemcsak abban az értelemben igaz, hogy tengeri útjuk jellemzően Hongkong, Xiamen vagy Shantou kikötőjében kezdődött, hanem zömük ténylegesen a dél-, délkelet-kínai térségekből, Guangdongból és Fujianből származott (LCCS 1992). A három terület felülreprezentáltságának elsődleges oka, hogy a másutt lévő, európai ellenőrzés alá került kikötőket a gyarmatosítók kereskedelmi és katonai célzattal használták, ott nem rendezkedtek be a kínai népesség mint olcsó munkaerő nagy volumenű „exportjára". A kor technológiai viszonyait figyelembe véve a Kína más részein élő emberekhez pedig jellemzően el sem jutott a tömeges kivándorlás híre, vagy ha mégis, akkor sem állt módjukban eljutni a kikötőkhöz, hiszen a belső területeken még mindig erős volt a – kivándorlást mindenképpen megakadályozni akaró – központi kínai hatalom befolyása (newton.mec.edu).

Összességében 1840 és 1940 között nagyjából 19–22 millió ember hagyta el Kínát, ezen belül 16,5–20,5 millió fő közé tehető a Délkelet-Ázsiába költözők száma. Legtöbben, körülbelül 6–7 millióan, a Maluku-szoros térségét, tehát a mai Malajziát és Szingapúrt „célozták meg", de sokan utaztak a Holland Indiákra (a mai Indonézia, 4–5 millió fő), Thaiföldre (3,5 millió fő), francia Indokínába (a mai Vietnam, Laosz, Kambodzsa – együttesen mintegy 2–4 millió fő) és a Fülöp-szigetekre is (1 millió fő; McKeown 2004, Tab. 3., p. 5.). A kínai migránsok általában rövid időt töltöttek el új lakhelyükön, utána továbbmentek egy másik gyarmati tér-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 328

ségbe, végül jelentős részük (75%-uk) néhány esztendő leforgását követően hazatért Kínába, így egyfajta migrációs ciklus alakult ki (McKeown 2004, p. 5–6.).

Miközben azonban a kínaiak háromnegyede egy idő után visszatért szülőhazájába, a maradék egynegyed végleg letelepedett új lakhelyén. Gyakorlatilag nekik és utódaiknak köszönhető a nagyrégió igen jelentős kínai közösségeinek kialakulása. Ezek kialakulásának és jellemzőinek vizsgálatát érdemes Délkelet-Ázsia legnépesebb országával, Indonéziával kezdeni, itt ugyanis szinte minden jelenség megfigyelhető, mely általában érvényes a térség kínai közösségeinek helyzetére.

Indonézia, a legnépesebb tengerentúli kínai közösség otthona

Indonéziában a becslések szerint nagyjából 6-7 millió kínai él. Zömük az ország városi térségeiben, elsősorban Jakartában és Surabayában (Jáva), valamint Medanban (Szumátra) összpontosul, ami főként annak köszönhető, hogy a legtöbb család generációk óta a kereskedelemből él.

A helyi népesség sokáig egyáltalán nem tanúsított ellenérzést a kínai népességgel szemben, mely így nagyrészt asszimilálódott. Később mégis fokozódott a helyi lakosság és a beáramló kínaiak közötti feszültség, aminek oka, hogy utóbbiakat sokan a mindenkori hatalom kiszolgálóinak tekintik, akik emiatt sokkal jobban élnek a többségi népességnél. Hasonlóan a Földünk bármely részén tapasztalható rasszizmushoz, ez is féligazságokon alapszik. A gyarmati időkben például a hollandok az „oszd meg és uralkodj" elve jegyében valóban kedvezményezett helyzetbe hozták a kínaiakat a helyi eredetű lakossággal szemben. Igazából a kínai közösség vagyoni és hatalmi szempontból egyáltalán nem egységes. Nagy részük kiskereskedő vagy földműves, akinek életszínvonala nagyjából megegyezik az országos átlaggal. Rajtuk kívül viszont valóban létezik egy rendkívül szűk, ugyanakkor gazdag és befolyásos kínai társadalmi réteg, amely az ország számos nagyvállalatát, például a Pertamina állami olajcéget vagy a Coca-Cola helyi leányvállalatát is irányítja (Adijondro 1998).

Ez a kettősség már többször vezetett oda, hogy az indonéz népesség, melyből heves ellenérzéseket vált ki egyes kínaiak gazdagsága, haragját a teljes kínai népességen töltötte ki.[205] Napjainkban rendeződni látszik a kínai közösség helyzete, a megélt tragikus események miatt azonban a kínaiak nagy része nem meri vállalni etnikai hovatartozását, ennek tudható be az is, hogy a nagyjából 6–7 millió fős, az össznépesség mintegy 3%-át képező közösség lélekszáma (Johnston 2005) a 2000-es népszámlálás szerint 1,7 millió főre, a lakosság mindössze 0,9%-ára rúg.

A diszkrimináció miatt napjainkban megfigyelhető, hogy egyre több kínai próbál a rohamosan erősödő Kínai Népköztársaság „védőszárnyai" alá bújni. Ők Föl-

205 A kínaiakról alkotott torz képet az 1990-es évek közepén csak erősítette az a sok újságban megjelent hír, mely szerint 1993-ban Indonéziában „a kínaiak 3,5%-a ellenőrizte a gazdaság 70%-át". A bizonyíthatóan téves kijelentés még tovább fokozta az etnikai indulatokat (Adijondro 1998, Barber 1999).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 329

dünk legnépesebb országának dinamikus fejlődésétől személyes biztonságuk javulását remélik, hiszen úgy vélik, az anyaország immár kellő erővel ki tud állni külföldre költözött lakosainak (és azok leszármazottainak) érdekeiért.

Thaiföld – példa egy tengerentúli kínai közösség békés asszimilációjára

Thaiföld ad otthont a térség második legnépesebb kínai közösségének, melynek nagysága 4,5–6 millió főre, vagyis az ország népességének egytizedére tehető (Tan 2006a). Pontos információk azonban – akárcsak Indonéziában – itt sem állnak rendelkezésre, a hivatalos népszámlálási adatok szerint mindössze 60 700 kínai él Thaiföldön (NSOa). Ennek oka azonban itt nem a kínaiakat sújtó negatív diszkriminációra, sokkal inkább a helyi thai népességbe való fokozatos beolvadásukra vezethető vissza (Tan 2006a).

Ez az asszimilációs folyamat meglehetősen hosszú idő alatt, ám komolyabb konfliktusok nélkül játszódott le. A thai és a kínai etnikum a kezdetektől fogva nagy megbecsülést tanúsított egymás iránt. Együttműködésüket csak erősítették azon háborúk, melyekben együtt keltek országuk védelmére a burmai uralkodók támadásaival szemben. Mindezek hatására fordulhatott az elő, hogy a két népcsoport nagymértékben keveredett, létrehozva egy sajátos kultúrájú közösséget, a kínai-thait, mely Thaiföld népességének zömét adja.

Ahol a legnagyobb a kínaiak aránya – Malajzia és Szingapúr

Malajzia és Szingapúr valószínűleg a térség azon két állama, melyek életében legmeghatározóbb a kínai közösség helyzete, hiszen itt nemcsak a kínaiak lélekszáma (Malajziában nagyjából 5–5,5 millió fő, Szingapúrban közel 2,7 millió fő) (Shao Center, Singstat 2005, Tab. 1.), hanem népességen belüli arányuk is rendkívül nagy: Malajziában 35% (abcmalaysia.com), míg Szingapúrban 2005-ben elérte a 75,6%-ot (Singstat 2005, Tab. 1.).

Ennek oka, hogy Szingapúr, valamint Malajzia Johor, Pahang és Perak tartományai kulcsszerepet töltenek be a Maluku-szoroson, valamint a Maláj-félszigeten keresztül lebonyolódó kereskedelem ellenőrzésében, így már a 14. században megjelentek itt az első kínai kereskedők, majd a 19. században, a Kínából történő tömeges kivándorlás idején parasztok milliói (összesen körülbelül 6–7 millió fő, lásd McKeown 2004, Tab. 3., p. 5.) indultak meg ezen, a meggazdagodás reményét hordozó térségbe (Tan 2006b). A beáramlás olyan intenzív volt, hogy a függetlenség 1957-es kikiáltásakor Malajzia lakosságának felét a kínaiak adták (Kent 2005).

Ami a kínai népesség helyi lakossághoz való viszonyát illeti, Malajzia és Szingapúr mind Indonéziától, mind Thaiföldtől különbözik. Itt nem voltak jellemzők a hosszú, etnikai ellentétektől terhes időszakok, mint Indonéziában, ugyanakkor nem következett be a kínai népesség nagyfokú asszimilációja sem, ami viszont Thaiföld esetében tapasztalható. Az etnikumok közötti viszony Szingapúrban az állam 1963-as kikiáltása óta mindvégig rendkívül kiegyensúlyozott volt,

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 330

és – egyetlen rövid időszaktól eltekintve[206] – Malajziában is hasonló a helyzet. Mindez annak ellenére elmondható, hogy a kínai és a maláj népesség nemcsak nyelvében, kultúrájában, de még vallásában is különbözik: Szingapúrban a 15 év feletti kínaiak 81,4%-a buddhista, miközben a malájok 99,6%-a muzulmán (Singstat 2000, Tab. 15.). És, hogy ezen békés együttélés nem ment a kínaiak saját kultúrájának rovására, jelzi, hogy bár ma már elsősorban nem kínainak, hanem malajziainak illetve szingapúrinak tekintik magukat, családi közegben azonban a szingapúri kínaiak 71%-a ma is valamely kínai dialektust használja (Singstat 2005, Tab. 21.).

A térség többi országához hasonlóan itt is igaz, hogy a kínaiak körében relatíve magas a kereskedők aránya, és anyagi helyzetük is az átlaghoz képest kedvezőnek mondható. Szingapúrban a kínai munkavállalók 20,0%-a a kiskereskedelemből él, míg a népesség többi részénél ugyanez az érték mindössze 12,7% (Singstat 2005, Tab. 37.). Másfelől a kínaiak 19,3%-a keres havonta többet 5000 szingapúri dollárnál, miközben az országos átlag csak 13,5% (Singstat 2005, Tab. 55.).

Malajzia és Szingapúr esetében azonban a kínai közösség jelentősége nemcsak jelenlegi, hanem jövőbeli potenciális szerepében rejlik. Valószínű ugyanis, hogy a rohamosan fejlődő, gazdaságilag és politikailag egyaránt megerősödő Kína fokozatosan kiterjeszti „látókörét" erre a térségre is, márpedig akkor az itteni kínai közösségek az összekötő kapocs szerepét tölthetik be Földünk legnépesebb országával, elősegítve ezzel a kínai tőke beáramlását és azt, hogy Malajzia és Szingapúr a következő évtizedekben is tartós növekedési pályán tudjon maradni (Kent 2005). Amennyiben ez bekövetkezik, úgy még a Kínából ide irányuló, üzleti célú migráció erőteljes bővülése is elképzelhető.

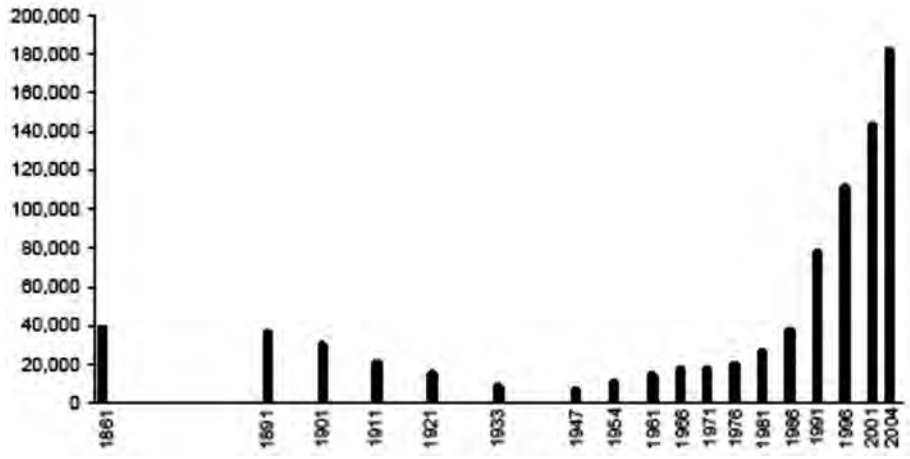
Ausztrália

A kínaiak Ausztráliába tartó migrációja nem tekint vissza olyan nagy múltra, mint a Délkelet-Ázsiába való áramlás. A feljegyzések szerint először 1827-ben érkeztek kínai munkások a munkaerőhiánnyal küszködő déli kontinensre. A bevándorlási folyamat ezután fokozatosan gyorsulni kezdett, köszönhetően az 1850-es évek ausztrál „aranylázának". 1861-re már 38 000 fölé emelkedett a kínai migránsok száma, ami elérte az ország össznépességének 3,4%-át (ezt a szintet a kínaiak aránya később sem haladta meg; Dima 2001. p. 48.; *36. ábra*).

206 Malajziában egyetlen, a maláj és a kínai népesség konfliktusát hozó periódus volt az 1960-as évek második felében, mikor is a két etnikumot képviselő pártok szembenállása vetült le a lakosság szintjére, komoly zavargásokat eredményezve. A feszült helyzetnek a politikai pártok megállapodása vetett véget 1970-ben. Azóta a maláj és a kínai lakosság kapcsolatát újfent a hagyományosan jó viszony jellemzi (Tan 2006b).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 331

36. ábra. A kínai származású népesség alakulása Ausztráliában 1861–2004 között (fő)

Forrás: DIMA 2001

A bevándorlók zöme, akárcsak a délkelet-ázsiai országok esetében, Kína déli-délkeleti területeiről érkezett, és elsősorban a gyors meggazdagodás vonzotta őket az „Új Arany-hegységbe", ahogy Ausztráliát nevezték. Mivel aranyat bányászni jöttek, túlnyomó többségük fiatal férfi volt.[207] Az első bevándorlási hullám azonban az aranylázzal együtt gyorsan kifulladt, és a kínai lakosság száma fokozatos csökkenésnek indult. Sokan költöztek el Kaliforniába vagy Délkelet-Ázsiába, így 1901-ben már kevesebb mint 30 000 kínai élt Ausztráliában (Dima 2001, Tab. 1., p. 18.), többségük Sydneyben és Melbourne-ben (Fong 1997). Ők a bányászat lehanyatlását követően saját kisvállalkozásokat hoztak létre, ezek bevételeiből tartották fent magukat.

A kínaiak bőrszínük és sajátos kultúrájuk révén folyamatosan ki voltak téve a fehér népesség atrocitásainak. Külön kiemelendő az az 1901-es ausztrál rendelkezés (Immigration and Restriction Act 1901), mely nagyon erősen szigorította a bevándorlás lehetőségeit, elsősorban a kínaiak migrációjának megakadályozása érdekében (Dima 2001, p. 48.). Az ekkor kezdődő időszakot gyakran nevezik a „Fehér Ausztrália Politika" érájának is. A fenti hatások révén a kínai népesség lélekszáma gyors csökkenésnek indult, 1947-ben már mindössze 6404 fő volt, ami a teljes lakosság 0,9%-át jelentette (Dima 2001, Tab. 1., p. 18.).

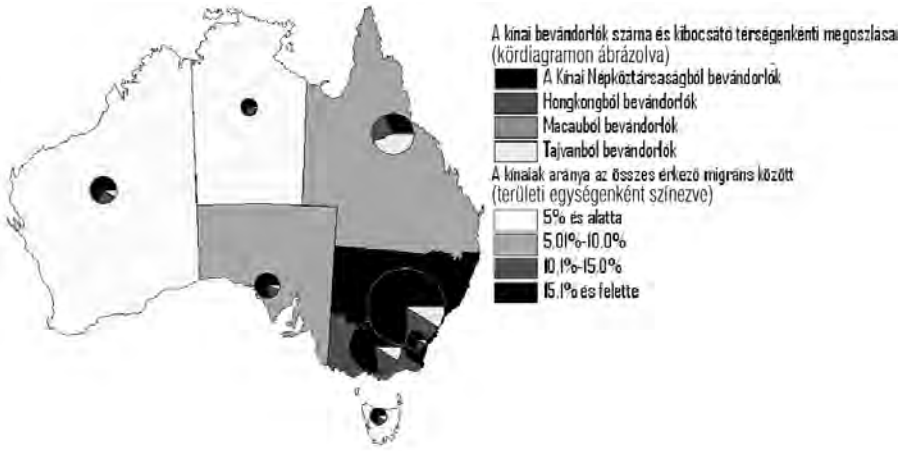
A diszkriminatív bevándorlási politika egészen az 1950-es évekig tartott. Ezt követően azonban újból növekedni kezdett a külföldről beérkezők, köztük a kínaiak száma. Utóbbiak nagy része nem az akkor rendkívül zárt Kínai Népköztársaságból, hanem Hongkongból érkezett, de sok volt köztük a tengerentúli kínai

207 A nemek arányára jellemző, hogy 1861-ben a kínai közösség 38 247 férfi tagjára mindösszesen 11 nő (!) jutott (Fong 1997).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 332

is, akik a háborúk és a kommunista diktatúra szörnyűségei elől menekülve hagyták hátra Kambodzsát, Laoszt vagy Vietnamot (Dima 2001. p. 48.).

30. térkép. A kínai népesség területi eloszlása Ausztráliában

Forrás: Dima 2005

Az 1970-es évek végétől a gazdasági reformidőszakon átmenő népi Kína is kezdte megnyitni kapuit a külföldön tanulni vagy dolgozni szándékozó állampolgárai előtt, aminek hatása Ausztráliában is gyorsan megmutatkozott: az ország Kínában született lakosainak száma az 1981-es 26 760 főről 1991-re 77 799 főre, 1996-ra pedig 110 987 főre emelkedett (Dima 2001, Tab. 1., p. 19). A kínaiak beáramlásának dinamizálódását jól mutatja az is, hogy míg 1974–75-ben az Ausztráliába érkező migránsok 10 legnagyobb küldő országa között nem volt ott a Kínai Népköztársaság, addig 1984–85-re már a 6., 2002–2003-ra pedig a 3. helyre küzdötte fel magát Nagy-Britannia és Új-Zéland mögött[208] (Dima 2005, Tab. 1.8., p. 20.). A népi Kínából érkezők legfőbb célterülete az ország délkeleti része, Új-Dél-Wales és Victoria (a migránsok 60,6, illetve 25,9%-ával; Dima 2005), ugyanis itt találhatók a legrégibb és legnagyobb kínai közösségek, melyek minden újonnan érkező nemzettársuknak nagy segítséget tudnak nyújtani az új körülmények közepette (Hugo 2005, p. 14.) Ezzel párhuzamosan gyarapszik a hongkongi származásúak közössége is, ennek lélekszáma az 1981-es 15 717 főhöz képest 1996-ra már 68 437 főre emelkedett. Ők viszont elsősorban Ausztrália északkeleti tartományában, Queenslandben élnek (Dima 2005; lásd *30. térkép*).

208 Ez a jelenség Kínában is komoly pozitív visszhangot váltott ki. A legnagyobb kínai napilap, a Renmin Ribao például angol nyelvű változatának (People's Daily) honlapján számolt be a jelentős eseményről China Claims Third Migration Source to Australia (Kína az Ausztráliába irányuló migráció harmadik legfőbb forrása) címmel (People's Daily 2002).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 333

Azt persze nehéz megmondani, hogy összesen hány, a kínai etnikumhoz tartozó ember él Ausztráliában, éppen azért, mert sokuk nem a népi Kínából vagy az annak mára tartozékává lett Hongkongból érkezett „eredeti", hanem tengerentúli kínai. Mindenesetre jó támpontul szolgálnak az Ausztráliába érkező migránsok nyelvét vizsgáló felmérések, melyek szerint a kantondialektust beszélő ausztráliai lakosok száma 2001-ben 225 317 fő, a mandarint használóké pedig 139 271 fő volt. Mindez összesen 364 588 főt jelent, ami az ország össznépességének 2,05%-ával egyenlő (Dima 2003, Tab. 8., p. 27.).

A bevándorlás számszerű felfutását egyúttal minőségi átalakulás kísérte. Teljesen megváltozott a kínaiak migrációjának célja, ezáltal a beáramlók demográfiai összetétele is. Ma már nem az olcsón foglalkoztatható fizikai munkások, hanem az egyetemisták és a képzett szakemberek befogadásán van a hangsúly (utóbbi csoport napjainkban a bevándorló kínaiak 55,5%-át képezi; Hugo 2005, p. 4.). Ebből az is következik, hogy a kínai migránsok zöme fiatal, és a régen jellemző erőteljes férfitöbblet már a múlté (sőt, immáron a hölgyek vannak túlsúlyban, ők alkotják a Kínából bevándoroltak 53,3%-át; Dima 2003, Chart 1.4, p. 14.).

Néhány esztendő leforgása alatt jelentősen megnőtt azon kínai diákok száma, akik felsőfokú tanulmányaik végzésére érkeznek ausztrál területre. 2005. II. felében 24 517-en érkeztek ilyen céllal, ami az Ausztrália földjére lépő tanulási célú migránsok 19,9%-át alkotta. E tekintetben Kína immár toronymagasan a lista élén áll (a második helyen Malajzia található 6,5%-kal; Dima 2005, Tab. 2.4., p. 32.). Ha a korábban érkezett diákokat is számításba vesszük, kiderül, hogy 2005. decemberben az Ausztráliában tartózkodó kínai egyetemisták száma összességében 43 107 fő volt, ezen belül 33 667 fő a Kínai Köztársaságból, 6343 fő Hongkongból, 3097 fő pedig Tajvanról jött ide tanulni (Dima 2005, Tab. 3.1, p. 33.). Figyelembe véve, hogy ezen túl mintegy 30 000 kínai hallgató vesz részt ausztrál oktatók által a Kínai Népköztársaságban tartott képzéseken (Iom 2005, p. 121.), felmérhetjük, mennyire szorossá vált napjainkra a Kína és Ausztrália közötti oktatási kapcsolat. Ami pedig a tajvani diákok 3000 főt meghaladó létszámát illeti, Ausztrália láthatóan úgy tudott „nyitni" a népi Kína egyetemistái felé, hogy eközben fenn tudta tartani régebben kialakított oktatási kapcsolatait más kínai közösségekkel is.

A Brit Nemzetközösség tagállamában ugyanakkor nemcsak azért érdemes tanulni, hogy a fiatal versenyképes tudást szerezzen, aminek otthoni hasznosítása révén jó esélye lehet valamilyen magas presztízsű állás betöltésére. Sokak számára legalább ilyen fontos, hogy az ideiglenes hallgatói vízum megszerzése ugródeszka a tartós letelepedés felé (Hugo 2005). Utóbbi elérését nagyban segíti, hogy az ausztrál bevándorlási pontrendszer (is) meglehetősen „bőkezűen jutalmazza" azokat, akik korábban az ország területén tanultak, hiszen ez már garancia a nyelv és a helyi normák egyfajta ismeretére, ráadásul a befogadó hatóságok egy helyben kiállított diploma alapján könnyebben meg tudják állapítani, mihez ért pontosan az illető, és van-e rá szükség az ausztrál munkaerőpiacon.

A letelepedni szándékozók képzettségének kérdése azért bír kiemelkedő jelentőséggel, mert az ausztrál gazdaság növekedése és technológiai fejlődése immár elképzelhetetlen a magasan kvalifikált, külföldi származású szakemberek befogadá-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 334

sa nélkül (úgy is mondhatjuk, hogy Ausztrália versenyképesség-növelésének alapját az „agyelszívás", egészen pontosan a pótlólagos munkaerő-bevonás és ezáltal a rendelkezésre álló humán tőke minőségének javítása képezi).

Hogy ez nemcsak hangzatos kijelentés, pontosan bizonyítják azon közgazdasági felmérések, melyeket az ausztrál hatóságok végeztek annak megállapítására, mekkora hasznot hoznak a migránsok az országnak. Ezek szerint 2000-ben egyetlen, külföldről érkező, üzleti végzettségű ember évi 8100 ausztrál dollár tiszta hasznot jelentett a költségvetésnek,[209] miközben a humanitárius alapon befogadott menekültek komoly kiadást jelentenek: 2000-ben egyetlen ilyen migráns évi 9700 dollárral rontotta a költségvetés szaldóját (Acces Economics 2001, Tab. 1., p. 7.). Zömük ugyanis képzetlen, sokuk olyan országból érkezett, ahol eleve nem lett volna lehetőségük komolyabb ismeretek megszerzésére. Kisebb mértékben, de veszteséges a családegyesítési alapú migránsok befogadása is, ők személyenként és évenként nettó 1300 dollárjába kerülnek Ausztráliának (Acces Economics 2001, Tab. 1., p. 7.). A bevándorlás fentiekben részletezett, szigorúan közgazdasági szemléletű értékelése rendkívül ridegnek, embertelennek tűnhet. Másfelől azonban világosan mutatja, hogy Ausztrália nem „emberbaráti szeretetből" nyitja meg kapuit a külföldiek előtt, hanem elsősorban gazdasági céloktól vezérelve. Tulajdonképpen mindezek fényében lehet megérteni, miért olyan fontos egy majdan Ausztráliában letelepedni szándékozó kínainak, hogy egyetemi tanulmányait itt folytathassa. Az ausztrál jövedelem- és életszínvonal ugyanis hatalmas vonzerőt jelent (ezt mutatja, hogy egy felmérés szerint a kínai dolgozók 15,5%-a elsősorban a jobb munkalehetőségek, 15,8%-uk az otthoninál magasabb fizetések, 19,7%-uk pedig a biztosabb karrier miatt jön Ausztráliába; Khoo 2005, Tab. 6.), de ha valaki nem tud igazolni az országhoz való szoros kötődést, akkor könnyen elképzelhető, hogy kívül reked a rendkívül haszonelvű állam határain.

Természetesen az ausztrál „brain drain" nemcsak egyetemistákra terjed ki, akik tanulmányaik végeztével gyakran telepednek le új lakhelyükön. Rajtuk kívül nagy számban (2004–2005-ben 10 283 fő, a Hongkongból és Tajvanból származókkal együtt 13 489 fő; Birrell–Rapson–Smith 2006, p. 33.) érkeznek olyan kínai szakemberek is, akik valamikor Ausztráliában végeztek, de ezt követően huzamosan Kínában dolgoztak (Hugo 2005, p. 13.). Ők általában óraadó tanárként vagy kutatóként helyezkednek el, hogy fejlesszék szakmai ismeretanyagukat, bővítsék látókörüket (az Ausztráliába érkező képzett kínaiak 20,4%-ának ez a legfőbb célja; Khoo 2005, Tab. 7.). Egy felmérés szerint legtöbbjük a mérnöki tudományok képviselője (30,5%), de sokuk foglalkozik informatikával, társadalomtudomány-

209 Ez úgy tevődik össze, hogy az említett migráns egyfelől 3300 dollárjába kerül az államnak (például azért, mert létre kell hozni neki egy új munkahelyet, számítógéppel, műszerekkel vagy más berendezésekkel, amikre a munkához szüksége van), másfelől viszont 11 400 dollár bevételt produkál azáltal, hogy dolgozik. De összességében is elmondható, hogy a képzett migránsok anyagi szempontból hasznára vannak Ausztráliának (ennek mértéke a számítások szerint 3400 dollár/fő) (Access Economics 2001, Tab. 1., p. 7.).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 335

okkal (16,6–16,6%) és gazdaságtudományokkal is (13,9%) (Hugo 2005, Tab. 3., p. 13.). Ezek azok a kutatási területek, melyek új eredményeitől Ausztrália a legnagyobb hasznot reméli.

Ami az ide érkező kínai kutatók jövőbeli terveit illeti, a kép meglehetősen összetett. 57%-uk tartósan ausztrál földön szeretne maradni, és csak 29,2%-uk képzeli el jövőjét a Kínai Népköztársaságban (Hugo 2005, p. 15.). Ezzel összhangban áll az is, hogy 34,7%-uk azért jön Ausztráliába, mert itt nagyobb esélyt lát karrier befutására – ők nyilván hosszú távra terveznek (Hugo 2005, Tab. 5., p. 14.). Ugyanakkor mindnyájuk ápolni szeretné a szoros kapcsolatot szülőhazájukkal, 84,7%-uk párhuzamosan szeretne dolgozni mindkét országban, és egyik elsődleges céljuknak tekintik, hogy sok kínai hallgatót oktassanak, akik aztán eredményesen hozzá tudnak járulni Kína felemelkedéséhez (Hugo 2005, p. 16.). Mindez rávilágít azon kettőségre, ami a kínai migránsokat mindig is jellemezte: erős vágy él bennük, hogy kiaknázzák az új lakóhelyük által nyújtott lehetőségeket, ugyanakkor kínai nemzettudatuk révén mindvégig kiemelt céljuknak tekintik eredeti hazájuk helyzetének javítását.

Természetesen az Ausztráliába jövő kínaiak között a diákokon és a szakembereken kívül még mindig jelentős a családegyesítés keretében érkezők aránya (a letelepedési engedéllyel rendelkezők 45,7%-a, ami 3635 főt jelent). Legtöbbjük olyan, fiatal nő, aki az Ausztráliában már letelepedett férjét követi, de jelentős számban érkeznek szülők is. Utóbbinak fontos oka a kínai családközpontúság, ugyanakkor anyagi oka is van, hiszen a munkaképes korú kínaiak szülei itt sokkal jobb életminőségben tudják eltölteni nyugdíjas éveiket, mint otthon Kínában. Mindezen kívül elvétve még ma is érkeznek menekültek, de csak rendkívül kis számban (2003–2004-ben például összesen 8 fő; Hugo 2005, Tab. 1., p. 5.).

Végezetül szükséges említést tennünk az ország kilátásairól is. Egyfelől egyre nagyobb problémát jelent az ausztrál kutatói-oktatói gárda elöregedése, hiszen nagy részük még az 1960-as, 1970-es években állt munkába, amikor a felsőoktatás rendszerébe bekerültek a háború utáni „baby-boom" generáció tagjai, szükségessé téve az oktatói létszám növelését. Ez előrevetíti, hogy két évtizeden belül kutatói és tanári állások ezrei ürülnek meg, melyek betöltése nagyrészt csak a külföldi migránsok (ezen belül jelentős részben a kínaiak) révén lehetséges (Hugo 2005, p. 11.), különösen, hogy az angol nyelvű diplomások közül elég sokan távoznak Nagy-Britanniába (28 593 fő/év), az USA-ba (7777 fő/év) és Új-Zélandra (7628 fő/év), mivel ott még nagyobb hiány van kutatókban, így az országukba érkező szakembereket Ausztráliánál is jobban megfizetik (Birrell–Rapson–Smith 2006, p. 15.). Mindezt tovább fokozza, hogy Kínában az elmúlt 15–20 év folyamán robbanásszerű emelkedésnek indult az életszínvonal, így egyre több szülő engedheti meg magának, hogy gyermekét külföldön, például Ausztráliában taníttassa, ahol ráadásul az elmúlt 10 évben egyre inkább berendezkedtek a kínai hallgatók fogadására és képzésére (Hugo 2005, p. 17.).

Összességében tehát leszögezhetjük, hogy Ausztrália az elmúlt egy-másfél évtizedben a kínai migránsok jelentős célterületévé nőtte ki magát, elsősorban a diákok és a diplomások körében. Figyelembe véve az ország által nyújtott lehetőségeket, a humán tőke helyi reprodukciójának kétségességét, valamint Kína erőtel-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 336

jes nemzetközi expanzióját, nagyon valószínűnek tűnik, hogy Ausztrália és a népi Kína kapcsolata a jövőben még inkább elmélyül.

Észak-Amerika

Kanada

A Kanadába irányuló kínai migráció meglehetősen hosszú múltra nyúlik vissza. Az első kínaiakat az angolok hozták magukkal a mai országterület délnyugati részére 1788-ban. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a leendő Brit Kolumbia benépesítésében kezdetektől fogva komoly szerep hárult a Földünk legnépesebb országából bevándorlókra. Különösen sokan érkeztek az 1850-es években, a kanadai aranyláz idején, valamint az 1880-as években, mikor nagyszámú, olcsó munkaerőre volt szükség a transzkanadai vasút megépítéséhez. Utóbbi beruházás méreteit és a nemzetközi migrációra gyakorolt hatását mutatja, hogy 1881–1885 között 15 000 kínai érkezett Kanadába, közülük 6500 fő a pályamunkálatokban vett részt (ccnc.ca).

A fő kínai kibocsátó területek (akárcsak a Délkelet-Ázsiába vagy Ausztráliába irányuló kivándorlás esetén) Kína déli, délkeleti területei, elsősorban Fujian és Guangdong voltak (Skeldon 2004).

A kínaiak nagyarányú bevándorlása azonban csak a 19. század végéig tartott. Fokozatosan nőtt velük szemben a rasszista elutasítás, egyrészt bőrszínük, kultúrájuk és nyelvük miatt, másrészt azért, mert rendkívüli olcsón voltak hajlandók dolgozni, miáltal a fehérek úgy érezték, a „sárgák" elveszik előlük a munkalehetőséget. Ennek következtében az állam is egyre ellenségesebben viszonyult hozzájuk, aminek végeredménye a kínaiak bevándorlását korlátozó rendelkezés (Chinese Immigration Act) elfogadása lett 1885-ben. Innentől fogva minden kínainak, aki Kanada földjére lépett, 50 dollárt kellett befizetnie az állami költségvetésbe. Az összeget 1900-ban 100, majd 1903-ban 500 dollárra emelték, ami akkor nagyjából megfelelt egy kínai munkás kétévi jövedelmének (ccnc.ca).

Ez a diszkriminatív intézkedéssorozat a Kanadába irányuló kínai migrációt – érthető módon – mérsékelte, de nem vetett neki véget. Egyesek ugyanis még a hatalmas adóteher mellett is vonzó célpontnak találták a munkalehetőségekben bővelkedő és gyorsan fejlődő országot, ahol bizton számíthattak a helyi kínai közösség támogatására is. Így hát a kanadai állam 23 millió dollárt tudott behajtani fejadó címén, mielőtt 1923-ban újabb szigorításra szánta el magát. Ekkor az egyébként liberális kormányzat lényegében teljesen megtiltotta a kínaiak beáramlását, pontosabban annak mértékét évi 50 főben maximalizálta (ccnc.ca).

A kínaiak elleni állami fellépés negatív hatásai a bevándorlók számának csökkenése mellett más tényezőkben is megnyilvánultak. Ilyen volt egyfelől, hogy korábban döntően férfiak költöztek Kínából Kanadába, családjukat hátrahagyva, így egy aránytalanul maszkulin közösséget hoztak létre Kanada nyugati részén (1931-ben például az 1240 kínai férfira jutó kínai nők száma mindössze 100 volt). A bevándorlás 1885-ös, majd 1923-as korlátozása azonban megakadályozta, hogy a feleség

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 337

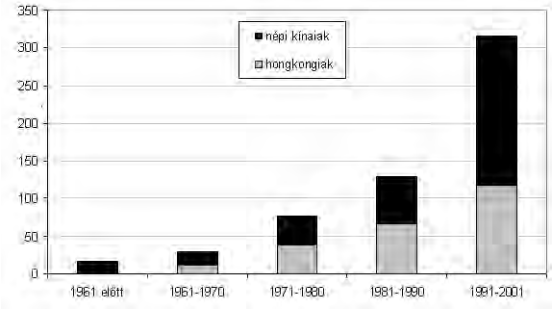
(akár gyermekeivel) kövesse az óceán másik partján dolgozó férjét (ccnc.ca), ami nyilvánvalóan lehetetlenné tette a kínai közösség természetes reprodukcióját. Másrészt a kínaiak a helyiek részéről velük szemben megnyilvánuló ellenségeskedés miatt rendkívül zárt társadalmat hoztak létre, mely csak igen ritkán keveredett a fehér népességgel, sőt attól még térben is elkülönült (newton.mec.edu). Ekkor jött létre például a vancouveri Chinatown, mely lakosságszámát tekintve az ország nyugati partján lévők legnagyobbika (342 65 kínai él itt, ez a város össznépességének 17,2%-a 2001-es adatok szerint; Fairchild TV). Mindezt csak fokozta, hogy a kínaiak és a fehérek között a munkahelyeken sem volt keveredés, mivel előbbieket a legtöbb helyről teljesen kitiltották. Ez vezetett oda, hogy nagy részük saját vállalkozást indított, például éttermet vagy mosodát, és ennek bevételeiből tartotta el magát (wikipedia.com–Chinese Canadian).

A kínaiak bevándorlásának újbóli fellendüléséhez egészen a II. világháború utánig kellett várni, amikor – nagyrészt Kína japán ellenes harci szerepvállalására való tekintettel – sor került a bevándorlási korlátozások leépítésére. Az 1949-ben megalakuló Kínai Népköztársaság zártsága miatt először a délkelet-ázsiai kínai közösségek felől indult meg újra a Kanadába való migráció. A fő kibocsátó országok a kínaiakat keményen elnyomó Indonézia, a háborútól sújtott Vietnam, valamint a szélsőséges kommunista hatalom népirtásairól elhíresült Kambodzsa és Laosz voltak. Az új bevándorlók azonban – ellentétben a 19. század végén tapasztalható trenddel – döntően nem Kanada nyugati részén települtek le, hanem keleten, Québec térségében, mivel egykori francia gyarmatok lakóiként beszélték a francia nyelvet, míg az angolt általában nem.

Az 1990-es években aztán a Kínai Népköztársasággal való egyesítés negatív hatásaitól tartó hongkongiak áramlottak Kanadába (Li 2003, p. 1.), elsősorban azért, mert itt sokkal könnyebben jutottak letelepedési engedélyhez, mint a bevándorlókat ekkor már szigorúan megszűrő Egyesült Államokban. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a hongkongiak angol nyelvtudásuk révén Brit Kanadában, leginkább a brit kolumbiai Vancouverben és a keleti nagyvárosban, Torontóban telepedtek le (wikipedia.com–Chinese Canadian).

1978 után lassan a népi Kína felől is megindult a bevándorlás Amerika legnagyobb területű országába (lásd *37. ábra*). Ez az új migrációs hullám, akárcsak Ausztráliában, gyökeresen különbözött a 19. századitól.

37. ábra. A Kanadába bevándorló kínaiak számának időbeli alakulása (főben)

Forrás: STATCAN 2001

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 338

Az 1967-ben elfogadott migrációs pontrendszer (Li 2003, p. 2.) hatására a fizikai munkások, valamint a családegyesítés címén érkező házastársak, gyermekek tömegét fokozatosan a kínai egyetemisták és képzett szakemberek „hada" váltja fel, akikre a kanadai gazdaságnak egyre nagyobb szüksége van, elsősorban azért, hogy pótolja azon veszteséget, melyet saját szakembereinek az USA-ba való áramlása jelent (wikipedia.com–Chinese Canadian). Jellemző, hogy míg 1985–1989 között a Kínából Brit Kolumbiába költöző népesség majdnem 80%-a családegyesítés révén jutott be Kanadába, addig ez az arány 2000–2003 folyamán már alig haladta meg a 20%-ot, miközben a gazdasági célú migránsok részaránya 19%-ról 75% fölé emelkedett (Hansen 2004, Fig. 3., p. 2.).

Ugyanez a tendencia országos szinten is látványosan kirajzolódik. Az 1980-as években a Kínai Népköztársaságból érkező migránsok 92,6%-a még családegyesítés keretében kapta meg a Kanadában való letelepedéshez szükséges engedélyeket, a következő évtizedben arányuk már 38,7%-ra süllyedt. Ezzel párhuzamosan a gazdasági célú migránsok súlya megnőtt, 6,9%-ról 55,4%-ra (Wang–Lo 2004, Tab. 2., p. 28.). Látványosan emelkedett a bevándorlók körében a diplomások aránya is: az 1980-as években még csak 3,5%-uk rendelkezett BsC, 0,9% pedig MsC szintű végzettséggel, az 1990-es években viszont ezen mutatók értéke már elérte a 24,0, illetve 10,3%-ot (Wang–Lo 2004, Tab. 3., p. 29.).

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a más térségekből érkező kínaiak esetében ilyen látványos változásokra nem került sor, onnan már az 1980-as években is döntően munkavállalási céllal érkeztek migránsok (a hongkongi bevándorlók 62,8%-a, valamint a tajvaniak 77,8%-a akkor is ebbe a kategóriába tartozott) (Wang–Lo 2004, Tab. 2., p. 28.). Ennek valószínű oka a két utóbbi kibocsátó terület munkaerejének képzettségében és kanadai diaszpórájuk késői kialakulásában keresendő. Először is, mivel Kanadában az 1980-as évekig csak kisebb hongkongi (50 610 fős), illetve tajvani közösség létezett (Statcan 2001), nem sokan tudtak élni a családegyesítés lehetőségével, más megoldást kellett tehát találniuk, ha Kanadába akartak költözni. Minthogy azonban sok volt közöttük a képzett ember (a hongkongiak 40,0%-a, a tajvaniak 40,6%-a rendelkezett középfokúnál magasabb végzettséggel; Wang–Lo 2004, Tab. 3., p. 29.), jó eséllyel tudtak bejutni az országba gazdasági migránsokként.

A kínai bevándorlók között a gazdasági célú és családegyesítéshez kapcsolódó személyeken kívül menekülteket is találunk, arányuk azonban csekély, még a diktatórikus népi Kínából érkezőknél is csak 5,1%, Hongkong és Tajvan esetében pedig mindössze 0,1–0,2% (ez a néhány fő is olyanokat jelent, akik az említett térségeken keresztül menekültek a Kínai Népköztársaságból). Kiugró értéket egyedül a Vietnamból származó kínaiaknál találhatunk, akik körében a menekültek aránya 44,4% (Wang–Lo 2004, Tab. 2., p. 28.). Ez a Kína és Vietnam közötti 1980-as évekbeli elhidegülés eredménye, melynek során a kínai közösség léte nemkívánatosnak minősült a hanoi vezetés számára, ami tömeges kivándorlási hullámot indított el.

A fentiekben vizsgált, letelepedő bevándorlók mellett – Ausztráliához hasonlóan – itt is említést kell tennünk azon kínai fiatalokról, akik felsőfokú tanulmányaik folytatása végett, jellemzően csak pár hónapra vagy néhány évre érkez-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 339

nek Kanadába. Számuk 1999-ben elérte a 7000 főt, 1978–1999 között pedig összesen 26 800-an tanultak kanadai intézményekben. A hallgatók zöme egyetemi diplomájának megszerzését követően is Kanadában marad, mindössze 37,4%-uk tér haza (Zhang–Li 2003, Tab. 5., p. 193.).

Kérdés azonban, hogy milyenek a kínaiak munkavállalási és jövedelmi kilátásai Amerika legészakibb államában. A válasz összetett: feltétlenül jobbak, mint például Kínában, azonban nem olyan jók, mint a Kanadában élő fehér népesség esetében. A hivatalos statisztikai adatok szerint a kanadai kínaiak átlagjövedelme 1999-ben 14 974 dollár volt, szemben a 30 448 dolláros országos átlaggal (Wang–Lo 2004, Tab. 5., p. 31.). Persze a körülbelül 1500 dolláros kínai átlagkeresethez képest még ez is hatalmas, nemcsak nominál- de reálértéken is.

Végezetül célszerű megvizsgálnunk Kanada kínai lakosságának területi elhelyezkedését. Először is megállapítható, hogy zömük városokban él: az 1 029 400 fős kínai közösség 87%-a hat metropoliszban koncentrálódik. A lista élén Toronto áll 409 530 kínaival (39,8%), ezt Vancouver követi 342 665 fővel (33,3%), míg a többi metropolisz kínai közössége jóval elmarad a 100 000 főtől. Ami a település népességén belüli arányokat illeti, Vancouver a „legkínaibb" nagyváros, itt az összlakosság 17,2%-át adja ezen kisebbség (Fairchild TV).

Másrészt tartományi szinten megállapítható, hogy a kínaiak 50,0%-a a keleti Ontario, 34,3%-a pedig a nyugati Brit Kolumbia lakója (Statcan 2001). Ennek egyfelől történelmi okai vannak, hiszen a kínaiak beáramlása hosszú időn keresztül Brit Kolumbiába irányult. Másfelől nyilvánvaló gazdasági tényezők is húzódnak a háttérben: az ország legnagyobb gazdasági központjai ugyanis Ontario, Brit Kolumbia és Québec, itt van a legtöbb munkalehetőség, különösen a zömmel tercier szektorban dolgozó kínaiak számára. Hogy Québec tartomány miért nem rendelkezik mégsem jelentős kínai népességgel (mindössze az országos kínai lakosság 5,3%-a lakik itt), nyelvi okokkal magyarázható: a Kanadában élő kínaiak mindössze 0,8%-a beszéli a francia nyelvet (Wang–Lo 2004, Tab. 4., p. 30.), miközben a kínai immár az ország harmadik legelterjedtebb nyelve (a népesség 18%-ának anyanyelve volt 2001-ben; People's Daily 2004). A kínaiak területi elhelyezkedésének arányai feltehetően a következő években sem fognak érdemben módosulni, hiszen az újonnan bevándorlók nagy többsége oda települ, ahol már jelentős kínai közösségek vannak (ha tartományi szinten megnézzük, milyen kapcsolat mutatható ki az 1996 előtti és az 1996 óta érkezett kínai népesség összlakosságon belüli aránya között, a Kínai Népköztársaságból származóknál +0,84, a hongkongiaknál pedig +0,99 a Pearson-féle lineáris korreláció értéke).

Átfogóan azt mondhatjuk, hogy Kanada története régóta szorosan összekapcsolódik a kínaiak nemzetközi migrációjának kérdésével, és az elmúlt évtized eseményei csak tovább erősítették a két nemzet kapcsolatait. A következő években – Ausztráliához hasonlóan – itt is a kínai közösség létszámának további növekedése várható, ami feltehetően nem annyira a kínai egyetemisták, mint inkább a szakképzett munkaerő beáramlásában fog testet ölteni. Feltehető ugyanakkor, hogy a migránsok összetételében tovább csökken a hongkongiak aránya a Kínai Népköztársaságból származók javára, akik ezután is elsősorban a legna-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 340

gyobb kínai közösségeknek otthont adó Brit Kolumbiában és Ontarióban fognak letelepülni.

Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok mai területén először az 1800-as évek folyamán jelentek meg a kínai kereskedők, méghozzá a Hawaii-szigeteken, ami akkor nem volt amerikai állam, de az ország fennhatósága alatt állt (stanford.edu). Az igazán jelentős létszámú kínai közösség kialakulása azonban későbbre, az ausztráliai és a kanadai diaszpórákéhoz hasonlóan a 19. század derekára tehető. Ez volt világszerte az „aranyláz kora", hiszen egyetlen évtized leforgása alatt Ausztráliában, Nyugat-Kanadában és Kaliforniában (vagy ahogy a kínaiak ekkoriban nevezték, az „Arany-hegység" területén) is nagy mennyiségű aranyra bukkantak, ami a világ minden részéről – köztük Kínából – a gyors meggazdagodásban reménykedő szegény földművesek ezreit vonzotta. Kaliforniában ennek volt eredménye, hogy a kínaiak létszáma 1848 és 1852 között, mindössze négy esztendő leforgása alatt 100-ról 25 000 fölé emelkedett. Bár a bányászatnak hamar leáldozott, az 1860-as években már a kontinenst keresztülszelő vasút építése nyújtott biztos munkalehetőséget dolgozók tízezreinek, köztük mintegy 25 000 kínainak.

Mindezek eredményeképpen 1880-ban a Kaliforniában élő munkások negyede már kínai volt (newton.mec.edu), ami a sok munkahely megszűntét eredményező 1873-as gazdasági visszaesés után komoly feszültségekhez vezetett a fehér és a sárga népesség között. A helyzetet a politika ráadásul még jobban kiélezte, egyes pártemberek a kínaiak elűzését szorgalmazták, hogy megmenekítsék Amerikát a „sárga veszélytől". A rasszista kirohanások eredményeként az állami politikában is fordulat következett be: 1882-ben megtiltották a kínaiak beáramlását (az erre vonatkozó határozat volt a Chinese Exclusion Act). A tiltás eredetileg 10 évre vonatkozott, de később többször meghosszabbították, és végül csak a II. világháborút követően helyezték hatályon kívül (crf-usa.com).

A kínaiak bevándorlásának újbóli fokozódására egészen az 1960-as évekig kellett várni, az igazán nagy robbanás pedig a népi Kína gazdasági nyitását követően, az 1980-as évek elejétől következett be. A bővülés mértékét jól mutatja, hogy a Kínai Népköztársaságban született amerikai lakosok száma az 1980-as 286 100 főről 2000-re 988 900 főre emelkedett (OECD Tab. B.1.4.), ha pedig ehhez a más térségekből érkezett kínai bevándorlókat is hozzászámítjuk, 2000-re 1 621 997 fős értéket kapunk (US Census Bureau 2000). Mindeközben az évente bevándorló kínaiak száma 2001-ben elérte az 56 400 főt (OECD Tab. B.1.1.).

Mint azt azonban Ausztrália és Kanada esetében is tapasztalhattuk, immár az Egyesült Államok is a magasan képzett szakemberekre, valamint a tanulni szándékozó fiatalokra számít leginkább, nekik adja meg az ideiglenes vagy tartós vízumot. A fiatal kínai egyetemistákról két okból is kiemelten kell szólnunk az USA kapcsán. Egyrészt azért, mert az 1978 utáni időszakban külföldön tanuló kínai egyetemisták több mint fele (53,3%), összesen 213 200 fő amerikai intézmények

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 341

hallgatója volt (Zhang–Li 2003, p. 193.). Csak 2002–2003-ban 64 757 kínai egyetemista folytatott tanulmányokat az Egyesült Államokban (Skeldon 2004). Másfelől a Földünk vezető hatalmában tanuló külföldi egyetemisták között a kínaiak aránya a legmagasabb (Iom 2005, p. 121.). És ha Ausztráliában igaz, hogy a helyi gazdaság próbálja marasztalni a legjobb eredménnyel végzett kínai diákokat, akkor ugyanez az USA vonatkozásában hatványozottan érvényes: a fentebb említett 213 200 főnek eddig mindössze 14,1%-a tért haza, a többi letelepedett új lakhelyén. Utóbbi arány nagyobb, mint bármely más fejlett országban, vagyis az amerikai állam messze a legeredményesebb az agyelszívás tekintetében (Zhang–Li 2003, Tab. 5., p. 193.).

Ami pedig a tartós letelepedési szándékkal érkező évi 56 400 kínait illeti (OECD Tab. B.1.1.), közöttük igen jelentős a munkavállalási célú migránsok száma és aránya (2000-ben 13 598 fő, ami az összes tartós vízummal rendelkező kínai bevándorló 29,8%-át jelenti; Rédei p. 15., OECD Tab. B.1.1.). Képzettségi összetételük azonban igencsak heterogén: egyfelől a Kínai Köztársaság adja az USA-ba áramló magasan képzett munkaerő[210] legfőbb forrását évi 3899 fővel, maga mögé utasítva Kanadát, Nagy-Britanniát vagy akár Indiát (Rédei p. 15.). Hasonlóképpen igen előkelő helyen áll a kiváló képességű migránsok[211] kibocsátásában (6073 fővel India mögött a második). Sokat mond ugyanakkor, hogy az USA-ba érkező szakképzetlen bevándorlók[212] tekintélyes része is Kínából származik (3531 fővel Kína itt a 4.). A fő hangsúlyt mégis a magasan képzett migránsokra érdemes helyeznünk, hiszen nekik túlnyomó többségük a Kínai Népköztársaságból és Tajvanból származik (Rédei 12. ábra, p. 18.). Számuk ráadásul évről évre fokozatosan nő, 2002–2003-ban már elérte a 17 000 főt. Közel felük informatikus (Skeldon 2004), aki új otthonában immár az amerikai információs technológiai ipar világelsőségének fenntartásához járul hozzá.

Természetesen az USA esetében sem szabad figyelmen kívül hagynunk azon migránsokat, akiket nem a tanulás vagy a munkavállalás lehetősége vonz az Egyesült Államokba. A családegyesítés révén érkező kínaiak száma még mindig jelentős, döntő részben férjüket követő nőkről van szó, akik gyakran gyermekük megszületését követően költöznek az USA-ba. Nagyrészt nekik köszönhető, hogy a kínai migránsok körében majdnem 3 nő jut 2 férfire.

Ha áttekintjük a bevándorlók fenti csoportjait, látható, hogy sok köztük a fiatal: friss diplomások, akik egyetemi tanulmányaik befejeztével megkapják az USA-ban való letelepedéshez szükséges dokumentumokat, fiatal, esetleg középkorú kutatók, egyedülálló lányok, fiatal családanyák, néhány éves gyermekkel. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a kínai migránsok kétötöde a 25–40 éves korcsoportba tartozik, további egyharmada pedig a 20 év alatti korosztályba (Rédei 14. ábra, p. 23.).

210 Az amerikai migrációs hatóságok ezt nevezik a bevándorlók 1-es preferenciacsoportjának (Rédei p. 11.).

211 2-es preferenciacsoport (u.o.).

212 3-as preferenciacsoport (u.o.).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 342

Érdemes megvizsgálnunk azt is, hogy a kínaiak életszínvonala hogy viszonyul az amerikai átlaghoz. Országos összevetésben 2000-es adatok szerint a kínaiak egy főre jutó jövedelme meghaladja az átlagot, de mindössze 9,5%-kal. Sokkal nagyobb különbség mutatkozik lakáshelyzetüket tekintve: a kínai családok lakásainak értéke 1,93-szorosa az országos átlagnak, miközben az egy háztartásban lakók száma a kínai és a nem kínai népesség körében gyakorlatilag megegyezik (tehát a kínaiak lakásai nemcsak összértéküket, hanem egy lakóra jutó értéküket tekintve is lényegesen drágábbak; US Census Bureau 2000). Megállapítható az is, hogy amely tartományokban nagyobb a kínaiak és a többi etnikum közötti képzettségi különbség, ott ez a jövedelmi helyzet nagyobb eltéréseiben is megnyilvánul. Egyszerűbben szólva a kínaiak nagyobb gazdagsága szoros összefüggésben áll átlagost meghaladó képzettségükkel.[213] Összességében az Egyesült Államokban a kínai népesség a társadalom tehetős rétegei közé tartozik, mégpedig jórészt kedvező végzettségi mutatóinak köszönhetően.

Végezetül ki kell térnünk arra is, hogy melyek az USA-ba irányuló kínai migráció fő célterületei. Az ország területén összesen 2 314 537 kínait tartottak számon 2000-ben, ezen belül 1 621 997 fő született az Egyesült Államokon kívül. Legnépesebb közösségük mindmáig Kaliforniában található, ott ahol a XIX. században is: itt 918 325 kínai él, közülük 623 398 fő (az amerikai összérték 39,7, illetve 38,4%-a) a Kínai Népköztársaságban, Hongkongban vagy Macaun született, és onnan vándorolt be az Egyesült Államokba. A második legnépesebb közösség New York államban található, ez 417 679 főből áll, amin belül 313 366 fő a bevándorlók száma (ez az országos érték 18,0, illetve 19,3%-a). A fentieken kívül egyetlen állam sincs, ahol a kínai közösség lélekszáma elérné a 100 000-et, bár Texasban közelít hozzá (98 898, illetve 72 607 fő). Amennyiben azt nézzük, hogy a kínaiak az állam lakosságának hány százalékát képezik, egyértelműen Hawaii az éllovas 4,6%-kal (igaz az itteni kínaiak háromötöde helyben született, tehát második vagy harmadik generációs bevándorló). A nyugati szigetcsoportot Kalifornia (2,74%) és New York (2,2%) követi, ráadásul ezen államokban a kínaiak kétharmada maga vándorolt be Kínából. A kínaiak térbeli elrendeződése időben nem nagyon változik, mivel a bevándorlók döntően oda települnek, ahol a legnagyobb kínai közösségek találhatók (US Census Bureau 2000).[214]

Megjegyzendő, hogy a hivatalosan számon tartottakon túl 1994-ben körülbelül 200 000 főre tették az illegális kínai bevándorlók számát, akik általában embercsempészekkel, hajókon „vitetik be" magukat az Egyesült Államokba (Frejka 1994, p. 11.). A felmérések szerint zömük fiatal, szegény férfi, akik elsődlegesen a

213 Ha egy adott államon belül kiszámoljuk a kínai és a nem kínai népesség jövedelmi hányadosát, majd ugyanezt az osztást a diplomások arányánál is elvégezzük, akkor a két kapott mutató közötti lineáris korreláció értéke +0,43. Ha a jövedelem helyett a lakások értékével számolunk, az összefüggés még erősebb, értéke +0,57.

214 Az államok szintjén a következő a helyzet: a Kínából bevándoroltak népességen belüli aránya, valamint az USA-ban született kínaiak aránya között igen szoros együttmozgás figyelhető meg, a két mutató lineáris korrelációs együtthatójának értéke +0,80.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 343

földterületek elaprózottsága miatt hagyják hátra hazájukat, kihasználva a kínai állam migráció feletti kontrolljának lanyhulását, valamint a helyi hatóságok lefizethetőségét (Wang 2001, pp. 347–348.).

Összességében azt mondhatjuk, hogy az Egyesült Államok a fejlett világ legnagyobb kínai közösségének ad otthont, mely számszerűen fokozatosan gyarapszik, összetételét tekintve a diplomás szakemberek növekvő arányával jellemezhető, egyébként pedig a társadalom tehetősebb rétegei közé tartozik. A kínaiak bevándorlásának fő célterületei Kalifornia, valamint New York állam, és e téren a következő évek során sem ígérkezik nagy változás.

Új ázsiai célpontok – Oroszország és Japán

Bár mindkét terület Kína legközelebbi szomszédságában található, a 19. század végén–20. század elején lejátszódott kínai kiáramlás mélyrehatóan sem Oroszországot, sem Japánt nem érintette. Ez nagyrészt az orosz és a japán politikának volt köszönhető, melyek egy esetleges kínai expanziótól tartva minden eszközt megragadtak a legszűkebb érdekszférájukba történő kínai beáramlás megakadályozására. Ez a törekvés később a Szovjetunió történetén is végigvonult (különösen a Kínával való viszony elhidegülését követően), de a II. világháborúban vereséget szenvedő Japán sem adta fel a kínaiaktól való elszigetelődés politikáját.

A helyzet a 20. század utolsó évtizedében viszont alapvetően megváltozott. Japánban a népesség rohamos elöregedése miatt egyre inkább elkerülhetetlennek tűnik a külföldi vendégmunkások (köztük természetesen a kínaiak) beengedése. Ennek következménye, hogy 2000-re a Japánban élő kínai közösség lélekszáma 253 096 főre emelkedett. A kínaiak zöme a nagyvárosi térségekben lakik, negyedük (25,1%) Tokióban (SBJ 2000). Más a helyzet Oroszországban, ahol az orosz népesség távol-keleti területekről való tömeges elvándorlása teremtette meg a lehetőséget a kínaiak beáramlása előtt. A Kínához kötődő kapcsolatok ilyetén erősítése itt igencsak vegyes reakciókat vált ki a politikusok és a helyi lakosság részéről egyaránt. A nézetkülönbség fő eleme, hogy Moszkva támogatja a kínaiak megjelenését a térségben, mivel ettől a Kínával való stratégiai partnerség erősödését, a kínai tőke révén pedig a távol-keleti területek fejlődését várja. Ez a hivatalos álláspont, valamint a mandzsúriai nehézipar leépülése sok kínait ösztönöz arra, hogy Oroszország határ menti térségeiben vállalkozásba kezdjen. A helyzet ugyanakkor rendkívül bizonytalan: a helyi népesség jelentős része ellenségesen viseltetik az új „jövevényekkel” szemben (Vlagyivosztokban például egy felmérés eredményei szerint a lakosság több mint negyede, 27,9% szélsőségesen elutasító a kínai bevándorlókkal szemben; Wishnick 2003, p. 11.), félnek a kínai gazdaság növekvő erejétől (Wishnick 2003, p. 14.), közben viszont a laza határőrizet miatt immár 150–200 000-re tehető az orosz Távol-Keleten tartózkodó kínaiak száma (Wishnick 2003, p. 8.).

Utóbbi térség várhatóan a következő esztendőkben is a kínaiak fontos beáramlási területe marad, azonban ennek esetleges következményei a jelenlegi kaotikus körülmények közepette, kiterjedt felmérések hiányában alig mérhetők fel.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 344

Európa – a vén kontinens, avagy a legújabb kínai célterület

Miközben az elmúlt évszázadok folyamán kínaiak százezrei települtek Délkelet-Ázsiába, Ausztráliába és Amerikába, Európa – távoli fekvésénél fogva – hosszú ideig teljesen kimaradt ebből a tekintélyes méretű migrációs folyamatból. Igaz, a 20. század folyamán a délkelet-ázsiai gyarmatokat birtokló európai országokba kezdett megindulni egy rendkívül kis volumenű kínai bevándorlás, ez azonban sokáig csak szórványos jelenség volt, mélyreható változásokat egyáltalán nem eredményezett. Az 1920-as években például a kínai Shandong tartományból kereskedők érkeztek Moszkvába, Berlinbe, Marseille-be és Párizsba, valamint a kínai munkások foglalkoztatására is volt példa néhány jelentősebb kikötővárosban (elsősorban Angliában, a Benelux-államokban és Németországban). Jelentős közösségek azonban ekkortájt nem jöttek létre (Nyiri 1994).

Az első számottevő kínai bevándorlási szakaszra az 1970-es években került sor. Ekkor Hongkongból, Malajziából és Szingapúrból érkeztek tengerentúli kínaiak Európába, elsősorban annak északi-északnyugati térségébe (Nagy-Britannia, Hollandia, Belgium, Németország, Skandinávia) a jobb megélhetés reményében (Pieke 2002, p. 7.). Voltak olyan politikai menekültek is, akik az őket otthon sújtó negatív megkülönböztetés vagy fegyveres konfliktusok elől menekülve vették útjukat országuk egykori gyarmattartója felé. Így áramlott több ezer ember Vietnamból, Laoszból és Kambodzsából Franciaországba, Indonéziából Hollandiába, vagy Macauból Portugáliába. A népi Kína 1978-as nyitását követően aztán innen is megindult a migráció a vén kontinens irányába.

Összességében azonban az Európában élő kínai népesség száma mégsem növekedett látványosan. A kínaiak globális migrációjának fő célterületévé ugyanis az 1960-as évektől egyértelműen Ausztrália és Észak-Amerika vált. Még azok a kínai fiatalok, akik európai egyetemeken tanultak, sem maradtak Európában, hanem diplomájukat megszerezvén továbbmentek Amerikába, ahol sokkal jobb eséllyel futottak be karriert, és tettek szert jelentős vagyonra (Pieke 2002, p. 8.). Másképpen úgy is mondhatjuk ezt, hogy Európa elszalasztotta a lehetőséget, mely a külföldre áramló kínaiak magához vonzásában és humán tőkéjük felhasználásában rejlett volna.

Mindebben az 1980-as évek hozott komoly változást. A kínai nyitás révén 1978-tól a kommunista állam egyre kevésbé akadályozta lakóinak külföldre áramlását, így – főleg a délkeleti térségből, Guangdongból, Fujianből és Zhejiangból – megindult a migráció a fejlett világ, ezen belül immár Európa felé is. A bevándorlók jellemzően oda érkeztek, ahol a korábbi évtizedekben már kialakultak kis létszámú kínai közösségek, tehát főként Nagy-Britanniába, a Benelux-államok területére, Németországba, valamint Olaszország, Spanyolország és Portugália kikötővárosaiba is (Pieke 2002, p. 11.).

Nem sokkal később, az 1990-es évek elején újabb gyökeres változásokra került sor az Európába irányuló kínai migráció vonatkozásában. Ennek legfontosabb oka a szocialista tömb országaiban bekövetkezett demokratizálódásra vezethető vissza, melynek révén a térség államai megnyitották korábban zárt határaikat a nemzetközi migráció előtt. A lehetőséget egyrészt a Nyugat-Európában letele-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 345

pült kínai migránsok ragadták meg, akik ott gyűjtött tőkéjüket felhasználva Kelet-Közép-Európában saját vállalkozásokat hoztak létre. Ők lényegében egyfajta piaci vákuumot töltöttek ki, hiszen konkurencia nélkül kezdték el árulni olcsó tömegtermékeiket (főleg ruházati cikkeket) egy olyan térségben, ahol a gazdasági visszaesés és életszínvonal-csökkenés révén jelentősen megnőtt az olcsó cikkek iránti kereslet.

Másfelől mindez időben egybeesett Kuvait Irak általi lerohanásával és az ezt követő háborúval, melynek hatására a Közel-Keleten drasztikusan lecsökkent az ázsiai (köztük kínai) vendégmunkások száma. Akik itteni munkalehetőségüket elvesztették, azok jelentős része szintén Európa felé vette útját.

Mindezekkel párhuzamosan megindult egy hatalmas szárazföldi migrációs folyamat, melynek keretében ezrek tették meg az Észak-Kínától a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokon és Oroszországon keresztül egészen Európa keleti részéig vezető utat, hogy a gyenge határőrizetet és a hatósági ellenőrzés hiányosságait kihasználva megérkezzenek valamelyik volt szocialista országba, például éppen Magyarországra (Pieke 2002, pp. 15–16.).

A célterület persze általában nem a kelet-közép-európai térség, hanem a kontinens nyugati része volt, ezért Magyarország, Románia vagy az akkori Csehszlovákia kezdetben csak tranzitországként vált jelentőssé. Később azonban, ahogy egyre többen ismerték fel a volt szocialista blokk kínálta kereskedelmi lehetőségeket, Magyarország és azon belül legfőképpen Budapest már célterületté vált, néhány évvel később pedig Csehország és Prága jelentősége értékelődött föl (Pieke 2002, pp. 16–17.).

Ezzel párhuzamosan növekedésnek indultak a dél-európai országok kínai közösségei is, elsősorban annak köszönhetően, hogy itt az EU más tagországainál sokkal szervezetlenebb volt a határellenőrzés. Olaszországban mára a kontinens legnagyobb kínai diaszpórája alakult ki, létszáma 2000-ben hivatalosan 48 650 fő volt (Laczko 2003). Fokozatosan Spanyolország (36 000 fő) és Portugália (mintegy 2000 fő) jelentősége is megnőtt, ide azonban jellemzően nem a Kínai Népköztársaságból, hanem Hongkongból és Vietnamból áramlanak kínaiak (Pieke 2002, p. 18.).

Komoly kínai közösség van kialakulóban Németország területén is, ahol a 42 000 migráns jelentős részét, több mint 9000 főt az itt tanuló kínai egyetemisták teszneknek ki. Hasonló a helyzet Nagy-Britanniában (21 000 migráns, ebből 18 000 egyetemista) és Franciaországban is (majdnem 14 000 fő; Laczko 2003).

A kínai diákok szerepét azért is kell kiemelnünk, mert leginkább az ő esetükben figyelhető meg, hogy Európa immár globális léptékben is jelentős részesévé kezd válni a kínaiak nemzetközi migrációjának. A kontinensen élő kínaiak hivatalosan mintegy 200 000-es lélekszáma ugyanis önmagában eltörpül az USA, Kanada vagy Ausztrália kínai diaszpóráinak méretéhez képest (Laczko 2003). A kínai egyetemisták számát tekintve azonban az USA és Európa közötti különbség minimálisra apadt, jelentős részben az amerikai hatósági szabályozás 2001. szeptember 11. utáni szigorításai miatt (Skeldon 2004). Ettől függetlenül kétségtelen, hogy az Egyesült Államokban tanuló diákok zöme tanulmányai után is új lakhelyén marad, míg Európa egyelőre nem tudott hasonló megtartó erőt létrehozni

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 346

(az USA-ban 1978–1999 között tanuló kínai egyetemistáknak csak 14,1%-a tért haza szülőhazájába, Nagy-Britannia és Franciaország esetében ezen arány 46,8%, illetve 47,6%; Zhang–Li 2003, Tab. 5., p. 193.).

A megtartó erő hiánya azonban éppen az Európai Unió egyik legégetőbb kérdésével, az egységes európai migrációs politika hiányával függ össze. Ebből következik, hogy az elöregedő népességű unió (sőt a kontinens többi állama) sem tudja, hogyan viszonyuljon a kínai migránsokhoz, egyúttal mindeddig képtelennek bizonyult arra, hogy a kínaiak illegális bevándorlását és feketegazdaságba való bekapcsolódásukat kontrollálja (Laczko 2003). A közösség jelenlegi „struccpolitikája" mindenesetre biztosan nem nyújt megoldást, ugyanakkor a kínaiak beáramlásának teljes megfékezése sem tűnik racionális elképzelésnek (valószínűleg nem is lenne kivitelezhető). Ezek helyett a – kínai migráció hatékony szabályozására is lehetőséget nyújtó – egységes európai migrációs politika vihetne közelebb a megoldáshoz.

7.2.2.3. Összegzés

Földünk legnépesebb országában hosszú ideig szinte ismeretlen jelenségnek számított az önkéntes migráció. Az 1978-as gazdasági nyitás mélyreható változást hozott e tekintetben. Megindult a népesség beáramlása vidékről a városokba, valamint az ország nyugatabbi térségeiből kelet felé. A migráció mára sokak szemében eggyé vált a meggazdagodás lehetőségével, miközben felfutásából a gazdaság is profitál. Ugyanakkor nem kellett eltelnie húsz évnek ahhoz, hogy megjelenjenek a belső migráció negatív hatásai is: a nagyvárosok szegregált „vendégmunkás" negyedei, egyes ritkán lakott területek elnéptelenedése, vagy az ingázók tömege miatt leterhelt közlekedési hálózatok mind ehhez tartoznak. Megoldásuk a jövőben csak regionális migrációs politikák révén tűnik lehetségesnek.

Mindeközben a kínaiak kivándorlása, melynek a 19. század folyamán komoly előzményei voltak, immár újult erővel vette kezdetét. A régi és az új nemzetközi migráció sok tekintetben hasonló: bárhová is menjenek, a kínai migránsok zöme városokban telepedik le, többségük tercier tevékenységet végez (a hagyományos kereskedelem mellett ez egyre gyakrabban pénzügyi szolgáltatásokat vagy kutatómunkát jelent), végzettségük többnyire meghaladja a befogadó térség átlagát, és az esetek nagyobbik részében életszínvonaluk is magasabb a helybéli népességénél. Jelentős hasonlóság mutatkozik a migráció célterületeiben is: Ausztrália, Kanada, az Egyesült Államok ma is kínaiak ezreit fogadja be minden évben, akárcsak jó száz évvel ezelőtt. Délkelet-Ázsia azonban úgy tűnik, mára nagyrészt elvesztette vonzerejét, innen inkább már elfelé vándorolnak a helyi kínai közösségek tagjai. Az elmúlt másfél évtized egészen új tendenciákat hozott, melyek legfontosabb momentuma, hogy immár Európa, a vén kontinens is a kínai migráció jelentős célterületévé kezd válni. Ezen folyamat hatásai, következményei még bizonytalanok, mindenesetre úgy tűnik, a kínaiak térbeli áramlása immár az európai emberek számára is kézzelfogható, közvetlenül megtapasztalható valósággá válik.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 347

7.2.3. Vándorlási folyamatok Oroszországban az 1990-es évtizedben

7.2.3.1. A migrációpolitika reformja

Az átalakulás kezdetén Oroszország semmiféle tapasztalattal nem rendelkezett a migrációs folyamatok szabályozását illetően. Alapvető törvényekre volt szükség a nemzetközi vándorlás és bérmunkaáramlás, a menekültügy, az intézményi háttér felállítása terén. 1993-ban az orosz alkotmány elfogadásával megszűnt a belföldi útlevél, s ezzel egyidőben teljesen szabaddá vált mind a belföldi, mind a határokat átlépő mozgás. 1992 februárjában az állampolgárságról szóló törvény alanyi jogon állampolgári státusszal ruházta fel a 2000. évig az ország területén állandó bejelentett lakhellyel rendelkező oroszokat, illetve a korábbi SZU-tagköztársaságok bevándorolt lakosait. A törvény nem támogatta a diszpórabevándorlást, sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett az újonnan alakult köztársaságokban élő oroszok kisebbségi jogainak érvényesítését célzó törekvésekre. A 2000. évtől hivatalban lévő orosz elnök, Vladimir Putyin regnálása kezdetén alapvetően újszerű megvilágításba helyezte a határon túli oroszok visszatelepítésének kérdését, ezzel ellensúlyozandó a fogyó népességet. Putyin elképzelése a 25 millió határon túli hazatérésének támogatása (elsősorban a jól képzett munkaerő hiányára hivatkozva) azonban komoly ellenállásra talált a bevándorlási szabályozás szigorítását szorgalmazó képviselők körében, akik az 1994-es nagy bevándorlási hullám óta (ebben az évben 1,1 millióan érkeztek a volt szovjet államokból) inkább bizonyos „szűrők" beépítését tervezték a rendszerbe. Egyet lehet érteni azzal, hogy az oroszországi belső migráció is nemzetközi jellegű volt (Szabó A. 2007).

1990 és 1999 között a volt szovjet tagköztársaságokba történő kivándorlás évente átlagosan 100 ezer főre tehető, míg az ezredfordulóra ez a szám közel felére csökkent (51 400 – főleg szakképzett munkaerő); a beáramlás ugyanezen országokból az 1994 évi maximum után drasztikusan csökkent, 2001-ben mindössze 186 ezren érkeztek. Nehezen magyarázható mindez csupán az 1998-as orosz pénzügyi válsággal, az egyre nagyobb méretet öltő illegális bevándorlás már sokkal észszerűbb alternatívát kínál. Az Oroszországban tartózkodó illegális bevándorlók számát különböző becslések 700 ezer és 15 millió fő közé teszik, legnagyobb részük érvényes vízummal érkezett, melyet később nem hosszabbított meg (túltartózkodások). Gyakran szembesülhetünk azzal a – egyébként oly jellemző – sztereotípiával is, miszerint a bevándorlók (legális és illegális) felelősek a magas kriminalitási mutatókért.

Putyin diszkriminatív bevándorlási politikája – a magasan képzett, orosz ajkú népesség bevándorlásának elősegítése – úgy tűnik, kevés követőre talált, legkevésbé talán maguk a külhoni oroszok lelkesednek a szervezett repatriálási programokért. Előrelépést az új, az előzőnél sokkal szigorúbb állampolgárságról szóló törvénytől vártak, amely 2002 nyarán lépett életbe. Eszerint orosz állampolgárságot kaphat a legalább 5 éve az ország területén élő, ott bejelentett munkahellyel rendelkező, az orosz nyelvet beszélő bevándorló. A törvény semmiféle előnyhöz sem juttatja a diaszpórák visszatérni szándékozó lakosait. Ugyanazon feltételek

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 348

vonatkoznak rájuk is, sőt még az adminisztrációs kötelezettségek is növekedtek, hiszen korábban lehetőségük volt a nagykövetségeken benyújtani az állampolgársági kérelmeket.

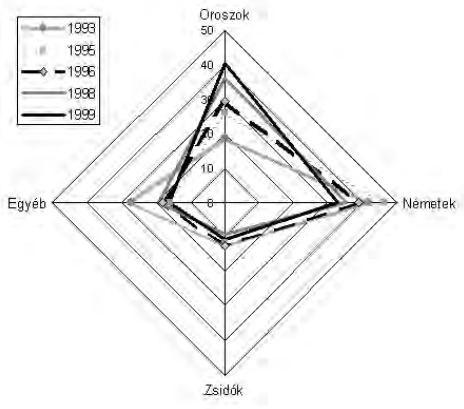
Vannak azonban még mindig szép számmal olyanok, akik a szabályozást túlságosan „puhának" tartják, és mielőbbi előrelépést kívánnak a „nemkívánatos elemek" – mint a kínaiak, afgánok és a közép-ázsiaiak – kiszűrése terén elérni.

Brain drain és távolsági vándorlás

A nemzetközi népességmozgás szabaddá válásával a vártnál is nagyobb méreteket öltött a távolsági vándorlás, mely során elsősorban a magasan képzett, illetve szakképzett munkaerő hagyta el az országot, jelentősen gyengítve ezzel az ország versenyképességét.

Erős etnikai töltete volt az 1995–99 között lezajlott vándorlásoknak (lásd *38. ábra*), a német állam szervezett programok keretében segítette a hazatérni szándékozó „Aussiedlerek" visszatérését. Becslések szerint a SZU-ban élő németek fele, a zsidóknak közel negyede hagyta el az országot 1989 óta. Az erősebb gazdaságok okozta szívó hatás a magasan képzett munkaerőt érintette leginkább, az Izraelbe vagy az USA-ba távozó emigránsok 30, illetve 42%-a felsőfokú végzettségű volt.

38. ábra. Kivándorlás a volt SZU területén kívülre etnikai csoportok szerint 1993–1999 (%)

Forrás: Iontsev, V. – Ivakhniouk, I.

A vándorlásokban jelentős a feminizáció is, ők főleg a magas női munkanélküliség elől menekülnek ideális körülmények ígéretében a fejlettebb térségekbe, ahol a prostituáltak széles tömegeit gyarapítják tovább; becslések szerint a szexiparban tevékenykedő orosz nők száma nyugaton 1989 óta elérte a fél milliót.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 349

Visszatérés Oroszországba

A birodalom rendkívül kevert népességi összetétele, az etnikai sokszínűség az összeomlás után egyes területeken fegyveres konfliktusokat okozott, máshol megindult a visszarendeződés. Az 1989-es cenzus 128 nemzetiséggel számolt a SZU területén, ebből mindössze 55 közösség népességszáma haladta meg a 100 ezer főt. A külföldön élő oroszokkal együtt 43,4 millióan éltek távol a hazájuktól.

1989 óta a diaszpóramigráció keretében hazatértek száma elérte a 3,7 millió főt: főleg 1991–94 között nőtt dinamikusan a bevándorlás üteme (1994-ben 915 ezren tértek „haza"), majd az ezredfordulóig folyamatosan visszaesés figyelhető meg, a migrációs hullám kimerülni látszik. Ukrajnából és Kazahsztánból érkezik a hazatérők negyede, regionális bontásban Közép-Ázsiából mintegy 50%-uk, míg a Transzkaukázus és a Balti térség adja a fennmaradó ¼ -¼-részt.

7.2.3.2. Orosz kisebbség a volt tagállamokban

Prioritásaik megszűnésével sokan döntöttek ugyan a hazatelepülés mellett, ám mindent összevetve mégis körülbelül 22 millió orosz maradt a határokon kívül: ők az asszimiláció jegyében mielőbb megtanulták a helyi nyelvet, és igyekeznek minél jobban beolvadni választott hazájuk társadalmába, ritkább esetben – főleg a határ mentén koncentrálódó nemzetiségi közösségek esetén – elszakadási törekvéseiknek adnak hangot (Moldovai Köztársaság). Örményország, Tádzsikisztán, Azerbajdzsán, Grúzia egykori orosz népességének legalább a fele hazatért – ennek okait a rendkívüli módon leértékelődött gazdasági környezetben kereshetjük –, míg Üzbegisztán és Kirgizisztán (25-25%), Kazahsztán (18%), a Balti államok (Litvánia és Észtország orosz kisebbséget sújtó rendelkezései ellenére) és Moldova jóval kisebb részüket veszítette el. Türkmenisztán jelentős kőolaj- és gázvagyonának köszönhetően nem vesztett népességéből. A transzkaukázusi és közép-ázsiai országok túlnyomó többségében az egy főre jutó jövedelmek ne érik el az orosz átlag felét sem, ám hasonló a helyzet Ukrajnában, Moldovában és Belorussziában is, az itt élő oroszoknak mégis csak töredéke költözött vissza az „óhazába".

Szibéria elnéptelenedése

Oroszország észak-európai, szibériai és távol-keleti területei adják teljes területének 70%-át, ám a népességének mindössze 8%-át. A korábbi, központilag irányított belső migráció megszűnése, a lakhatási támogatások és az infrastrukturális beruházások elmaradása, a meglévő rendszerek fenntartása a mostoha természeti körülmények között egyre növekvő terheket ró a lakosságra, a megélhetés egyre nehezebb. 1989–2001 között a 16 északi régió népességének 12%-a elhagyta lakhelyét, ebből hét régióban a népesség csökkenése a 20%-ot is meghaladta. Magadan és Csukotka régiókban 43, illetve 61%-os csökkenést regisztráltak. Egyes vidékeken az élet olyannyira ellehetetlenül, hogy a helyiek – még ha szeretnének is maradni – megélhetésük érdekében a költözés mellett döntenek.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 350

Migrációs mágnes

Kétségtelen, hogy Oroszország az elmúlt években mind a legális, mind az illegális úton bevándorolt munkaerő széles tömegei számára célországgá vált. Az országban tartózkodó, a hatóságok által nem regisztrált bevándorlók számának becslése – az előzőekben említett 700 ezertől egészen a kevéssé megalapozott 15 millióig – széles határok között mozog, a számbavétel nehézségeit pedig bonyolítja, hogy a FÁK keretein belül nehéz definiálni a bevándorlást. „Hagyományos" küldő országnak számít Kína, Vietnam, Korea, valamint még néhány ázsiai és afrikai ország. A belépni szándékozók Oroszország déli határainál „gyülekeznek", és kihasználva a Bishkeki Megállapodást – amely vízummentes beutazást biztosít a Független Államok Közösségének lakói számára – a hatóságok tudtával lépnek az ország területére.

Ahogy a legtöbb külföldi bevándorlót fogadó országban, Oroszországban is viták folynak a bevándorlók számának és összetételének korlátozásáról.

A bevándorlók fogadását támogatók (szociálliberálisok) szerint a népességcsökkenés megállítása és a gazdasági fejlődés elősegítése pontosan elég indok a migrációs korlátok lazítására. Oroszország sok nyugati országhoz hasonlóan „pótlólagos népességet" kíván megnyerni a bevándorlók által. Mellettük szól egy olyan fajsúlyos érv is, mint az aktív népesség arányának drasztikus csökkenése: amennyiben az aktív és passzív népesség arányát 50-50%-os szinten kívánják tartani, a nyugdíjkorhatárt 73 évre kívánják emelni, amely felette nehéz feladat egy olyan országban, ahol a születéskor várható élettartam átlagosan 65 év.

A ruszin migrációs hullámok a XIX–XX. században

Forrás: http://www.karpatinfo.org.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=14853

A tömeges migrációknak minden korszakban megvoltak a jellegzetességei és az okai. Ősidők óta az ember mindig jobb életkörülményekre vágyott, ezért újabb és újabb területeket járt be, foglalt el és amennyiben megfelelt neki – letelepedett rajta. Így ment ez az emberiség egész történelme folyamán, emberek százezrei, sőt, milliói keltek útra, hogy az ismeretlenben új hazára találjanak. A XX. század tömeges migrációinak konkrét szociális-gazdasági, politikai, ideológiai és sokszor vallási okai voltak. A ruszinok korábbi, XIX. századi áttelepülései pedig megváltoztatták az újonnan választott országokban a gazdasági és politikai körülményeket. Az Ukrajnában el nem ismert ruszin etnikum három migrációs hullámban jutott el az amerikai és az ausztrál kontinensre, továbbá az európai országokba.

A ruszinok tömeges elvándorlásának okai a háborúkra, éhségre, üldözésre, a természeti csapásokra és az etnikai konfliktusokra vezethetőek vissza. Az említett körülmények miatt a rutének jobb sorsra vágytak, így elindultak új hazát keresni. Jelenleg az Egyesült Államokban a ruszin diaszpóra közel 0,8 millió főt számlál. Legnagyobb létszámban Pittsburghben vannak jelen – itt egy tömbben élnek 600 ezren. Nincsenek

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 351

sokkal kevesebben Brazíliában sem. A dél-brazíliai Parana államban közel 450-500 ezer olyan ember él, aki az ukrán emigránsok leszármazottainak tartja magát. Persze nem mindenki választott ilyen távoli vidéket új lakóhelyéül, sokan a környező országokban telepedtek le, úgy mint az egykori Osztrák–Magyar Monarchia vagy Lengyelország területén.

A külföldi munkavállalás a migráció egyik típusának tekinthető. A kárpátaljai munkamigráció legalább százéves múltra tekint vissza. Mivel a régió nem tudott munkahellyel szolgálni a ruszin munkaképes lakosság nagyobb részének, továbbá a szociális és etnikai problémák is gondot okoztak, a kevés földdel rendelkező parasztok, kézművesek és favágók nagy része útnak indult a fejlettebb Nyugat felé.

A migráció első hulláma 1870-ben kezdődött. Ekkor utaztak ki az Egyesült Államok Pennsylvania államába az első ruszin nemzetiségű munkások, hogy az ottani szénbányákban jussanak munkához. Az 1873-as gazdasági válság tovább fokozta a munkaképes lakosság elvándorlását, 1877-re pedig már tömeges migrációról beszélhetünk, aminek mértéke az első világháborúig folyamatosan nőtt. A ruténok ebben az időben az Egyesült Államokban szerettek volna pénzt keresni, és földet vásárolni, többségük Pennsylvania államban telepedett le. Sokszor a galíciai földművesek és Lemkóföld szegényei is útra keltek a ruszinokkal. A vándorok egy része csak pénzt akart keresni, majd visszatérni a szülőföldjére, viszont később bizonyos okok miatt többségük az USA-ban maradt. 1889–1913 között 120 ezer ember hagyta maga mögött a Pidkarpatszka Rusz területét (a mai Kárpátalja akkori megnevezése), 1870–1920 között pedig összesen 420 ezer ember utazott ki a régióból.

Nem véletlen, hogy az áttelepült ruszinok legnagyobb része csak bányamunkásként tudott elhelyezkedni. Mindez a szegénységükkel és írástudatlanságukkal magyarázható. 1905-ben az USA-ban a rutén immigránsok 63 százaléka még mindig nem tudott írni-olvasni. Az új körülmények között viszont fontos összetartó erőként hatott rájuk a vallásuk. Ahol egy tömbben telepedtek le, azonnal templomot építettek, amely a történelmi relikviáik és hagyományaik őrzőjévé vált.

A ruszinok migrációjának második hulláma a két világháború között zajlott le. Az 1920-as években a megműveletlen amerikai földeken jelentős mennyiségű munkaerőre volt szükség. Az ideérkező rutének ekkor keveredtek először az új hazájukban etnikai konfliktusba a területfoglalások miatt. Az 1930-as évek gazdasági válságai újabb migrációs hullámokat eredményeztek, viszont a migránsok útja már nem mindig az Egyesült Államokba vezetett. 1939-ben például több mint 8000 kárpátaljai szezonmunkás dolgozott Magyarországon. Franciaország a XX. század 20–30-as éveiben közel 3000 ruszinnak adott új otthont. Paul Magocsi, a Torontói Egyetem professzorának számításai szerint a két világháború között több mint 94 ezer ruszin telepedett le az Egyesült Államokban.

Külső elvándorláson kívül jelentős belső migráció ment végbe a Szovjetunióban a második világháború alatt. A szökni próbáló szovjet állampolgárok legnagyobb része koncentrációs táborban kötött ki. Az 1942-es szovjet–csehszlovák megállapodás értelmében kegyelmet kaptak a ruszinok, a munkatáborokból kiengedték őket, viszont „önkéntesen" jelentkezniük kellett az akkor formálódó csehszlovák hadseregbe. A katonai szolgálatra alkalmatlan férfiak, továbbá a nők pedig Kazahsztánba kerültek, ahol kolhozokban és ipari vállalatoknál helyezkedtek el.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 352

A migráció harmadik nagy hulláma a második világháború végén kezdődött és egészen 1985-ig tartott. Ezen időszak alatt a külföldre való kiutazás szinte lehetetlen vállalkozás volt, éppen ezért csak a belső migráció volt jelentős – a ruszinok szezonális munkákra utaztak a Szovjetunió oroszországi részébe, Kazahsztánba és még néhány tagköztársaságba. A férfiakon kívül sokszor a nők és a 16 év alatti gyerekek is útnak indultak. A kárpátaljai munkaképes férfiak nagy részét a Donbászra irányították bányamunkára. A ruszinok migrációjának első két hullámától eltérően, a harmadikban az emberek többsége nem telepedett le az új munkahelyén. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a szülőföldjükre visszatérő – korábban szegény – ruszinok életszínvonala emelkedő tendenciát kezdett mutatni. Erről tanúskodnak a XX. század 60-70-es éveiben a Rahói, Técsői, Ilosvai és Szolyvai járásban épített házak.

A legújabb migrációs hullám az 1980-as évek végétől tart egészen napjainkig. Jelenleg a legtöbb kárpátaljai Oroszországban, Csehországban, Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában vállal munkát legális vagy illegális formában. Az elvándorlásra hatással voltak az 1998-as és 2001-es kárpátaljai árvizek, amikor családok tucatjainak kellett hátrahagyniuk lakóhelyüket. A jelenkor legjelentősebb vallási migrációját a kárpátaljai szombatisták indították meg az Egyesült Államok felé.

A ruszinok nagyobb része jelenleg Ukrajna területén – Kárpátalján él (650 000 fő). Óvatos becslések szerint a világ különböző országaiban összesen közel 1,5 millió ruszin etnikumú ember él (Egyesült Államok – 800 000, Szlovákia – 130 000, Lengyelország – 60 000, Jugoszlávia – 25 000, Románia – 20 000, Kanada – 20 000, Cseh Köztársaság – 12 000, Magyarország – 6 000, Horvátország – 5 000, Ausztrália – 2500). Jelenleg Ukrajnában nem ismerik el a különálló ruszin nemzetiséget, kárpátaljai ukránoknak vagy egyszerűen csak ukránoknak nevezik őket. A „ruszin" megnevezést Olekszandr Duhnovics görög katolikus pap, a XIX. századi ruszin nemzeti mozgalom vezéralakja alkalmazta először széles körben. Duhnovics írta a ruszinok nemzeti himnuszát, amelynek címe: „Kárpátaljai ruszinok! Ébredjetek mély álmotokból!" A „Ruszin voltam, vagyok és leszek" versrészlete pedig a mai ruszinság egyik legfontosabb jelmondatává vált.

Zsidók a mai Oroszországban és Ukrajnában

Napjainkban az orosz zsidóság történetének rendkívül pozitív fordulata zajlik. Eltűnt a szovjet korszakból ismert, államilag támogatott antiszemitizmus, teljesen szabad a kivándorlás és akadály nélkül szerveződhet a zsidó közélet Oroszországban.

Egyetlen szovjet utódállam sem folytat antiszemita politikát, noha többen (Észtország, Lettország, közép-ázsiai köztársaságok) diszkriminálják a nem őshonos (elsősorban orosz ajkú) kisebbségeket. A legtöbb utódállam erkölcsi és szerény anyagi támogatásban is részesíti a zsidó kultúrát és önszerveződést. Magában az orosz kormányban is magas volt a kulcspozíciókat betöltő zsidók aránya – egészen az 1998 augusztusában bekövetkezett politikai földcsuszamlásig. Véletlenül vagy sem – Vlagyimir Putyin kormányában egyetlen kiemelt pozícióban lévő zsidó sem található. Viszont legkeményebb bírálói nem rivális politikusok voltak, hanem két zsidó nagytőkés („oligarcha", ahogy a mai orosz közbeszéd nevezi): Vla-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 353

gyimir Guszinszkij és Borisz Berezovszkij, akiknek politikai és gazdasági hatalma mára leáldozott. Természetesen az antiszemitizmus nem tűnt el, és alkalmanként drámai erővel jelenik meg a politikai téren.

1990 és 1999 között több kiemelkedő befolyású zsidó is tevékenykedett a gazdaságban, elsősorban a bankszektorban. Amikor Putyin hadat üzent az „oligarcháknak" – állítólag a korrupció letörése és a piac átláthatóbbá tétele érdekében – legtöbbjük csillaga leáldozott.

A centralizált szovjet gazdaságban, ahol a fogyasztói szektort elsorvasztották, az emberek csak különféle közvetítők és „ügyeskedők" segítségével juthattak hozzá a szükséges javakhoz. Amikor a magángazdaság legálissá vált, az ügyeskedők, akiket addig mint a társadalmi ranglétra legalján elhelyezkedőket kezeltek, hirtelen az élvonalba kerültek, iparbárók, bankvezérek lettek belőlük. A szovjet korszakban a jó képességekkel megáldott oroszok előtt számos más pálya nyílt, ami a zsidók előtt zárva maradt, utóbbiak kénytelenek voltak a mások által megvetett tevékenységekbe kezdeni. Ezek aztán hirtelen nagyon is irigylésre méltóak lettek, amit megnyíltak a piaci társadalom kapui. Az oligarchák azonban túl messzire mentek, és Borisz Jelcin személyéhez kötötték magukat. Így mikor Jelcin ment, nekik is menniük kellett.

Demográfia

1989 és 2000 között – nem zsidó hozzátartozóikkal együtt – mintegy 1,2 millió zsidó emigrált Oroszországból Izraelbe és Amerikába (továbbá Kanadába, Németországba és máshová). Az emigráció méreteit még jobban szemlélteti, ha tudjuk, hogy ez a szám az 1989-es népszámlálás során magukat zsidóknak vallóknak több mint a fele.

Az összes 1989 utáni kivándorló mintegy 70%-a (900 ezer fő) választotta új hazájául Izraelt, ahol csatlakoztak az 1971 és 1989 között kivándoroltak 170 ezer fős csoportjához. Így ma az orosz ajkú bevándorlók alkotják Izrael zsidó lakosságán belül a legnagyobb „etnikai csoportot". Mintegy 337 ezer exszovjet zsidó vándorolt az Egyesült Államokba – ez nagyobb, mint a brit zsidóság összlétszáma. 137 ezren mentek Németországba, és számuk ma is növekszik.

Ez a hatalmas méretű kivándorlás egybeesett a zsidó élet akadálytalan kibontakozásával. Noha a fiatalok és (talán) az ambiciózusabbak és tehetségesebbek hagyták el aránytalanul nagy számban az országot, ma Oroszországban 30 zsidó iskola működik (köztük számos izraeli tantervvel és izraeli tanárokkal), valamint 120 vasárnapi és kisegítő iskola.

Jelenleg negyven helyi zsidó újság kapható a piacon, megjelenik továbbá néhány regionális és egy országos lap is. Minden városban (még ahol csak pár száz zsidó él is) működik legalább egy kulturális egyesület.

A pozitív fejleményektől elválaszthatatlanok a negatív jelenségek. Noha Oroszország és Ukrajna zsidósága, létszámát tekintve, a harmadik legnagyobb a világon, a közösség gyorsan zsugorodik a kivándorlás és a természetes fogyás következtében. Az utóbbi különösen szembetűnő. A zsidók létszáma Oroszországban 1897-ben ötmillió volt, 1939-ben ugyanennyi, 1970-ben 2,4 millió, 1989-ben 1,445 millió.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 354

A 800 ezer kivándorlón túl a népességcsökkenéshez hozzájárul az asszimiláció, a vegyes házasság, az alacsony születésszám és a magas halandóság. Az 1988-as évben, az akkori Szovjetunióban a zsidó nők 48 százaléka, a férfiaknak pedig 58 százaléka lépett házasságra nem zsidóval. Ezen belül az orosz föderációban 70, illetve 60 százalék volt ugyanez az arány. 1996-ban Oroszországban a zsidó anyáknak 930 gyerekük született, ebből mindössze 289-nek volt zsidó az apja. A születések és halálozások aránya egy a tízhez, és ez az arány tovább romlik.

Népesedési dinamika Oroszországban

Az oroszországi népesség az 1960–80-as években még jó 1-1,5%-os éves növekedést mutatott (már elveszítve erősebb korábbi lendületét), s így érte el az 1990-es 148 milliós népességszámot. Ebben a természetes növekedés (szaporulat) azonban csak körülbelül az 1970-es évek közepéig játszott domináns szerepet: ezt követően már egyre inkább a migráció fedezte ezt, míg a 90-es évekre utóbbinak a szintentartást kellett behelyettesítenie, hogy 1995-re már ehhez is kevés legyen. (Pedig az ismert eseményeknél fogva a népességmozgás igencsak nekilendült.) A csökkenés maga alá temette az 1986–87. évi új családpolitikai intézkedések rövid távú, pozitív hatását is.

Oroszország népesedési válsága csak látszólag „követi" az európai, úgynevezett „második demográfiai átmenetet", ami a fejlett ipari államokban a családalapítás és gyermekvállalás általános kitolódása, illetve elmaradása, a korai termékenységi szakasz használatlansága nyomán, a születések és az élveszületések arányának kritikus csökkenésében áll. Az orosz helyzet sokkal inkább sajátos okokra vezethető vissza, és tendenciájában demográfiai katasztrófa irányába mutat. Az 1992-es és 95-ös évek negatív trendje máris körülbelül 3,5 milliós népességcsökkenéshez vezetett e metszetben. Az okok: a szociális elnyomorodás, az emberi távlatvesztés, az életkedv degenerálódása. Közvetlenül pedig mindenekelőtt az 1992-es év pénzügyi-gazdasági sokkja fogyasztotta a népességet.

Oroszországban is kitolódott a családalapítás és -tervezés életkora. Ám ezen messze túlmenő meghatározottságok játszanak közre a kép alakulásában a rendszer bukása és felbomlása után. Miért is esnek a felére vissza az élveszületések 1993-ra a 30–40 éves nők körében? Önmagukban a „kemény" (ugyanakkor zavaros) gazdaságátalakítási intézkedések nem adnak kellő magyarázatot erre: a legtöbb szovjet vagy varsói utódállam hasonló fejleményei nem vezettek ide ilyen mértékig. A társadalom s benne a nőtársadalom családbeállítottságának és családhelyzetének megroppanásáról van szó. Idevágó felmérések kimutatják: az optimális családnagyság immár körülbelül 1,5 utódra szól, az is minél későbbi időpontban. A beállítódás területileg nem egyenlő: déltől északi irányban gyengül. Pozitívabb beállítottságú vidékeken szinte nincs gyermeket nem tervező házaspár, sőt 40%-ukban akár három és több gyermeket is elképzelnek. Csak amikor az elsővel kapcsolatban megélik a tartás egyre rosszabb tapasztalatait, nyomban lemondanak a többiről. Mindehhez természetesen kemény érvekkel szolgál az

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 355

orosz lakosság egynegyede esetében a létminimum alá eső jövedelem. Jelentős számban ide kerültek azok az „új szegények" is, akik szovjet előéletükben átlagos szinten éltek. A jövedelemhelyzet tömegekre ható összetevői: nagyon alacsonyan tartott, időnként ki sem fizetett bérek, részidőre korlátozott foglalkoztatás, munkanélküliség, a szociálpolitika és ezen belül a családtámogatás elvékonyulása (pl. a „gyes" beállása a valós szükséglet 10-18%-ára). Miből élnek meg egyáltalán a családok? Kertből, másodállásból, zugkereskedésből stb. Az adottságok valóban a gyermekvállalás ellen szólnak. Jellemző szám: az abortuszok a születések jó kétszeresét teszik ki általában. A nyomorszint kihatását az elemzők ebben legalább 10, olykor azonban 20-25%-ra becsülik; gazdaságilag relatíve fejlettebb régiókban (ilyen Moszkva és vonzáskörzete is) pontosan e hányad alól mentesül a születési szám csökkenése.

A másik oksági kör: a társadalmi kiféradás, degenerálódás. A férfi átlagéletkor az 1988. évi 64,8 évről, a 90-es évek közepére immár 59 évre csökkent, nőknél valamivel kedvezőbb az adat, körükben enyhébb az esés. E téren az orosz népesség a fejlődő országok legrosszabb szintjét közelíti meg, és legalább 15 évvel szakad le a fejlett európai régióktól. A háttérben – a szovjet érában sikeresen leküzdött fertőző betegségek helyett (bár ezek újramegjelenésével) – a szív- és keringési megbetegedések, a súlyos alkoholizmus, az elkerülhető balesetek, a gyilkosságok és öngyilkosságok állnak. A jelzett átlagéletkor azt is jelenti: az orosz népesség jelentős arányban munkaképes életkorában haláloz el. (1996-ban 300 ezer fő, az elhalálozások 30%-a.) Az elhalálozás hevesen növekvő trendet mutat 1992–95 között, és összesen körülbelül 8,5 millióra rúgott. Ez 1,6-tal lehetett volna kevesebb, ha csak az 1992. évi szinten marad. Az általános trendhez igazodik a csecsemőhalandóság. Különösen az orosz férfi halálozási rizikója négy-ötszöröse a fejlett Európában élőkének. Ez teszi kiugróvá egyébként a nemek arányromlását: a születéskor mért 105-100 arány életkorátlagban 88:100.

Az egyre negatívabb születési-halálozási képet jól-rosszul ellensúlyozza az oroszországi bevándorlás. Ennek pozitív (de távlatban semmiképp sem kompenzáló) hozama a szovjet felbomlásnak „köszönhető" (jóllehet, szovjet keretek között mint belső migráció, már a 80-as években kezdetét vette). Az „új külföld" (a volt társköztársaságok) Oroszországénál is mélyebb krízisének menekültjei: orosz etnikumú, illetve oroszul kommunikáló csoportok és tömegek, legnagyobb részt Ukrajnából, Belorusszból, Moldáviából, a Baltikumból, a Kaukázusból, a középázsiai utódállamokból. Egyebekben azonban a „régi külföldről" is érkeznek emigráns csoportok, valamint gazdasági migránsok a Közép- és Távol-Keletről. A Migrációs Hivatal különböző kimutatásokkal, becslésekkel szolgál ezekről a mozgásokról anélkül, hogy maradéktalanul képbe foglalhatná a részleteket. Az „új külföld" esetében 1989–95 között jó 2,5 millió, a „régi" vonatkozásában valamivel ez alatt szerepel számként. Nem kimutatható, de 2 millióig becsült az illegális kínai bevándorlás. A mozgás a másik oldalon kifelé vezet: idetartozik (1994-ig) 300 ezer német, 200 ezer zsidó, (1993-ig) 12 ezer görög kivándorlása, ami érzékelhetően javítja az orosz etnikai arányt, ugyanakkor morzsolja a bevándorlás nyomán kapott népességnövekedést.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 356

48. táblázat. A természetes és a vándorlási népességi dinamika (ezer fő)

Év	Születés	Elhalálozás	Egyenleg	Bevándorlás	Kivándorlás	Egyenleg
1990	1587,6	1807,4	–219,8	926	673,1	252,9
1995	1379,0	2129,3	–750,3	923,3	483,0	440,3
2000	1408,2	2301,4	–893,2	1146,7	337,1	809,6
2004	1363,8	2203,8	–840,0	842	339,6	502,4

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Oroszorsz%C3%A1g#.C3.81ltal.C3.A1nos_adatok_2 (2007. 02. 16.)

A *48. táblázat*ból jól érzékelhető a természetes oldalon mutatkozó, radikálisan negatív trend, amit a hiányzó 1996-os adatok enyhíteni, bár nem megállítani ígérnek – és amit a migrációs mozgások többlete 1993-ban már nem, s a jövőben egyre kevésbé érhet utol, ha végül elapad a forrás. Ha Oroszország belső gazdasági, szociális helyzete nem javul gyorsan és számottevően, úgy számolni kell a népesség további jelentős csökkenésével. Becslések – 2010-ig – ezt további 7 millióra teszik. A kilátások éles kontrasztban állnak egy nagyhatalmi múltú és jelenleg is efelé kapaszkodó óriásállam útkeresésével.

Politikai megosztottság

A szovjet korszakkal ellentétben ma teljes a vallásszabadság. Az érdeklődés azonban – főleg Oroszországban – igen csekély. A túlzó kifejezéssel „vallásos megújulásnak" nevezett jelenséget kívülről serkentik és pénzelik, főként a Lubavicsi és a Karlin-Sztolin haszidok, valamint a reformzsidó mozgalom közreműködésével. A modern ortodox és a konzervatív ágazat sajátos módon nincs jelen. A beszámolók szerint hetvenöt reformzsidó közösség található Oroszországban; többségük kicsi, és csak néhány rabbijuk van. Ők „bennszülöttek", akik a reformzsidóság londoni fellegvárában, a Leo Baeck College-ban végezték tanulmányaikat. A haszidokkal ellentétben azonban – mondja egyikük – nekünk nincsenek olyan embereink, akik hajlandók lennének elutazni olyan isten háta mögötti helyekre is, mint Szibéria.

A vallásos mozgalmak nagy iskolákat is fönntartanak, ám a gyerekek és szüleik túlnyomó többsége nem vallásos. Akik vallásossá válnak, azok túlnyomó többsége kivándorol.

A zsidók közötti megosztottságot ügyesen aknázza ki Putyin elnök. 1998 előtt Vlagyimir Guszinszkij, az oroszországi Zsidó Kongresszus elnöke birtokolta a Média Moszt holdingot, az utolsó független médiakonglomerátumot, melynek érdekeltségi körébe tartozott több országos napilap, egy tévéállomás és egy népszerű rádiócsatorna. Az orosz nyilvánosságban egyedül ezek ütöttek meg kritikus hangot Putyin elnökkel szemben. Guszinszkijt azonban 2000-ben csalás vádjával őri-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 357

zetbe vették. A hatósági akció idején Putyin, valamint a fő államügyész nem tartózkodott a városban, így kényelmesen moshatták kezeiket. Ám előtte való napon Putyin a Kremlben fogadta a Zsidó Közösségek Szövetsége nevű szervezet képviselőit. A szervezet a Chabad mozgalom irányítása alatt áll. A Guszinszkij őrizetbe vételét követő napon a Szövetség bejelentette, hogy Oroszország főrabbijának választották meg Berl Lazart, az országban működő Chabad mozgalom fejét. A döntést nem befolyásolta, hogy ekkor már sok éve Adolf Sajevics volt a főrabbi cím birtokosa. Ő ugyanis az oroszországi Zsidó Kongresszus elnökségében foglalt helyet, melynek élén Guszinszkij állott. Ekképp tehát Putyin, a vele készségesen együttműködő Chabad mozgalom segítségével mutatta meg, hogy – noha Guszinszkijt nem kíméli – nem antiszemita és neki is megvannak a maga „udvari zsidói".

Mikor 2002 májusában George W. Bush amerikai elnök Moszkvába látogatott, félórásra tervezett Kreml-beli látogatását nyolc percre rövidítette, miközben a Chabad fennhatóság alá tartozó Korál zsinagógában a vártnál fél órával hosszabb ideig tartózkodott. Pészach előtt Putyin elnök másfél órát beszélgetett tizenöt, különböző városból érkezett lubavicsi rabbival. A beszélgetés során köszönetet mondott nekik azért, hogy „aktív részvételükkel elősegítik Oroszország integrációját a nemzetközi gazdasági életbe". Az érdekházasság nyilvánvaló, kétséges azonban, hogy a Chabadon kívüli zsidó szervezetek meggyengülése hasznára lesz-e az oroszországi zsidóság egészének.

Az oroszországi zsidóság migrációja

Forrás: http://hetilap.hetek.hu/index.php?lap=341&rovat=15

Diktatúrák jöhettek, mehettek, Oroszország sosem látta túlságosan szívesen a zsidókat. Pedig szép számmal éltek ott mindig is, amit mi sem bizonyít jobban mint, hogy egyedül Oroszországból egymillió zsidó érkezett Izraelbe a második világháború óta. És bár a pogrom orosz sajátosság, és bár orosz földön is naponta elimádkozták emberemlékezet óta, hogy „Jövőre együtt Jeruzsálemben!", az elmúlt években inkább Moszkvában adnak egymásnak randevút az orosz zsidók.

Egy nemrégiben készült felmérés szerint 2001 és 2003 között legalább ötvenezer orosz bevándorló tért vissza Izraelből Oroszországba. A meglepő fordulatra egy felmérés hívta fel a figyelmet, amelyet az izraeli Zsidó Közösségek Orosz Szövetsége rendelt meg, látva, hogy az orosz zsidókat, akik jelentős hányadát képezik Izrael lakosságának, egyre növekvő számban vonzza vissza az orosz föld, a pogrom őshazája, amelyen pedig oly sokat szenvedtek.

A hetvenes években kétszázezer, a peresztrojka idején, az 1980-as évek végén pedig újabb nyolcszázezer bevándorló érkezett Oroszországból Izraelbe. Egy ötmilliós ország életében egymillió bevándorló látványos változást jelent. A helyzet azonban a kilencvenes évek közepe óta megfordulni látszik. Putyin elnök az utóbbi években látványos gesztusokat tesz a zsidó közösségek felé, és a gazdaság is érzékelhetően erősödik. Az orosz piac méreteit össze sem lehet hasonlítani az izraeli piac léptékével, amit több orosz üzletember hoz fel érvként a visszaköltözés mellett. Ehhez járult még a második

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 358

intifáda kirobbanása 2000-ben, amelynek következtében gyakorlatilag harctérré változtak az izraeli utcák a civil lakosok számára.

Ezzel egyidőben Oroszországban enyhülni látszott a klíma a zsidó identitás számára. A politikai vezetés hangnemet váltott, még a miniszterelnöknek, Mihail Fradkovnak is zsidó volt az apja, ami nagy változást jelentett a korábban a kormány részéről hivatalosan is kifejezett zsidóellenes megnyilvánulások után, és ez sok zsidó számára megnyugtató tényként hatott. Putyin gondosan ügyel arra, hogy kedvében járjon a zsidó közösségnek: hanuka alkalmából hivatalosan menórát állíttatott, és maga is részt vett a gyertyagyújtáson, amerikai útja alkalmával kitérőt tett csak azért, hogy találkozzon az amerikai zsidó közösség képviselőivel, a 2001-es zsidó konferenciára pedig elküldte az akkori kultuszminisztert, Mihail Svidkojt. A konferencia létrejötte már magában is az erősödő zsidó identitástudatot és az enyhülő politikai atmoszférát jelezte: 1917 óta először került rá sor. Berl Lazar, Oroszország főrabbija a konferenciát bevezető beszédében kitért Putyin elnök szerepére a vallási tolerancia megerősödésében, ami lehetővé teszi a zsidó közösségi élet újjáéledését a több mint hét évtizedes kommunista elnyomás után.

A hetvennégy évnyi elnyomás azért megtette a hatását, hiszen éppen ez az egyik oka annak, hogy az orosz zsidók nem érezték „ügynek" azt, hogy Izraelben maradjanak a nehézségek ellenére is. Legtöbben a szovjet elnyomó politika miatt döntöttek a távozás mellett, ugyanakkor továbbra is erősen kötődtek az orosz kultúrához, és úgy gondolták, ha véget ér a szovjet diktatúra, hazatérhetnek majd. Boruch Gorin, a Zsidó Közösségek Orosz Szövetségének kommunikációs vezetője éppen ezt veti a szemükre; az ő véleménye szerint Izraelben élni egyfajta hitvallást jelent, és úgy véli, hogy ha azok az emberek, akik menedéket kerestek és találtak Izraelben, most gazdasági okok miatt távoznak, az nagy csapást jelent erre a hitvallásra nézve – nyilatkozta a felmérést követően egy moszkvai lapnak. Elismeri ugyanakkor, hogy az üzletemberek mellett a magasan kvalifikált orosz szakemberekben is honvágy élhetett, hiszen Izraelbe érkezve többnyire egyszerű munkásként kellett elhelyezkedniük a hivatásuk helyett. „Orvosok, fizikusok és matematikusok söprögettek az utcán" – állítja Gorin is.

A Moszkvai Emberi Jogi Hivatal 2003-as felmérése szerint az antiszemitizmus már nem a legjelentősebb kategóriája az idegengyűlöletnek. Mi több, úgy tűnik, Oroszországot elkerülte az antiszemitizmusnak az a fellángolása, ami az elmúlt években Nyugat-Európát jellemezte. Ezt támasztja alá az egyik hazatelepült orvos is, aki éppen Izraelben minősült át üzletembernek, mivel orvosként nem tudott elhelyezkedni. Elmondása szerint annak ellenére, hogy hazatérése óta a hagyományos zsidó viseletben, kipában közlekedik Moszkvában, csupán akkor érte atrocitás egy csapat felhevült (és ittas) szurkoló részéről, amikor a 2002-es foci világkupán Oroszország vesztett Japán ellen.

Ettől eltekintve úgy véli, a kapitalista orosz gazdaság lehetővé teszi bárki számára a boldogulást, vallási hovatartozástól függetlenül. Ezt az állítását több lap is idézte, többek között a Newsweek is, amely szintén érdekesnek tartotta, hogy beszámoljon az orosz zsidóság reneszánszáról. Ezt igazolják azok a beszámolók is, amelyek arról tudósítanak, hogy a moszkvai Zsidó Közösségi Központ az egyik legrangosabb Európában, internetcaféval, számtalan sportolási lehetőséggel, hatalmas könyvtárral van felszerelve, és a városban is tíz iskolával, három újsággal és egy on-line hírügynökséggel büszkélkedhet a zsidó közösség.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 359

Ez a tendencia nemcsak a fővárosban, hanem országszerte megfigyelhető, a főrabbi Berl Lazar egyenesen csodának nevezi ezt a megújulási hullámot. „Tele van az ország zsidó óvodákkal, iskolákkal, jótékonysági központokkal, különféle kulturális programokkal, rengeteg zenei és művészi csoport működik mára azokban a városokban, ahol eddig nemigen adtak életjelet magukról a zsidó közösségek" – számolt be alig titkolt lelkesedéssel a főrabbi a Los Angeles Timesnak.

Tény, hogy a hivatalosan bejegyzett közösségekhez tartozó egymilliónyi zsidó száma mára megkétszereződött. Ha Izraelben nem is talált rá mindenki a zsidó identitásra, Oroszországban egyre többen vállalják fel zsidó voltukat.

Oroszok Izraelben

Forrás: http://www.szombat.com/archivum/h0402g.htm

A 90-es években Izraelbe érkezett egymillió orosz lassan, de biztosan hazát teremt magának, sajátos elegyét alkotva az orosz kultúrának és az izraeli realitásoknak.

Izraelben már mindenütt fogható az orosz nyelvű 9-es izraeli tévécsatorna, az Israel Plus, amelynek működését az orosz származású üzletember, Lev Levajev finanszírozza. Vajon mit jelent ez szociológiai szempontból? Megindult az orosz olék[215] beolvadása az izraeli társadalomba? Vagy ellenkezőleg, a tévécsatorna az orosz izraeliek erős elkülönülési vágyának bizonyítéka? Másképpen feltéve a kérdést, milyen sikeres volt Izrael egy olyan környezet megteremtésében, ahol a számtalan orosz származású művész, mérnök és más szakember élhet és dolgozhat?

Egy biztos: ha az ember orosz származású izraeliekkel beszél, világos, hogy az orosz olék többsége büszke arra, hogy zsidó és lojális új hazájához még akkor is, ha mindezt oroszul mondja – mivel az ivrittel bizony gondjai vannak.

Ami a lojalitást illeti: az izraeli hadsereg, a Cahal idei behívottjainak egynegyede nem Izraelben született. Igaz, hogy az elit fegyvernemekben (haditengerészet, hírszerzés, rádiózás) az olék aránya továbbra is nagyon alacsony, de míg a szolgálatot megtagadók vagy más (pl. vallási) okból nem bevonulók aránya a „régi" izraeliek esetében 23, az olék esetében csak 17 százalék. Még egy adat: eleinte az orosz olékat főként nem harcoló alakulatokhoz osztották be, ma azonban minden negyedik harcoló alakulatbeli izraeli katona nem izraeli születésű – azaz valószínűleg orosz az anyanyelve.

A tipikus izraeli ma már nem létezik. Ha egy olé az 1950-es években érkezett az országba, elvárták tőle, hogy gyorsan elfelejtse, honnan jött, ne beszéljen akcentussal héberül és szeresse az olajbogyót. Izrael az alapító atyák szándéka szerint számtalan nép olvasztótégelyeként funkcionált. Ám az idők változnak. Izrael ugyanúgy multikulturálissá vált, mint a többi modern, iparosodott demokrácia.

Egy valami azonban nem változott: a nemzeti nyelv tökéletes elsajátítása meghatározó tényező éppen úgy, mint egy fél évszázada. Elég megnézni, milyen lapokat olvas, és milyen állomásokat hallgat vagy néz valaki, és máris tudni, hová tartozik.

215 Az olé héber szó, jelentése: bevándorló.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 360

A tel-avivi egyetem kultúrtörténésze, Zohar Savit professzor szerint a helyzet egyáltalán nem rózsás és ezt éppen a 9-es csatorna beindulása és sikere bizonyítja. Úgy véli, hogy az orosz bevándorlók többsége egyszerűen még nem kötelezte el magát Izrael mellett. Az országban élnek és dolgoznak, de nem vesznek részt teljesen, sőt sokszor még részben sem az izraeli társadalom életében.

Savit úgy gondolja, hogy aki szerint az orosz nyelvű csatorna megkönnyíti a társadalmi beilleszkedést, az magát csapja be. A beolvadás mindig fájdalmas folyamat, különösen az első nemzedék számára, de választani kell: vagy beolvad az ember, vagy jön a gettó.

Jurij Stern, a Knesszet képviselője, aki még 1981-ben alijázott[216] a Szovjetunióból, nem ért egyet a professzorral. Szerinte éppen az izraeli társadalom zárja a sorait az új bevándorlókkal szemben, amikor nem használja ki teljesen az orosz izraeliek tehetségét és tudását és emiatt sokan közülük kénytelenek venni a kalapjukat és visszatérni Oroszországba, vagy továbbállni Európába vagy Amerikába.

Vegyük például Jurij Ljubimov esetét. A moszkvai Taganka Színház ünnepelt vezetője az 1980-as évek végén alijázott, és az volt a szándéka, hogy a jeruzsálemi Rubin Művészeti Akadémián megnyitja a színház szakot. A tárgyalások azonban elhúzódtak, a művésznek csalódnia kellett. A közel 90 éves Ljubimov ma már Moszkvában él és környezete isteníti.

A filmes Herz Frank az 1990-es évek elején alijázott Rigából. Közel negyven filmet készített, de mindet külföldön. Izraelben egyet sem, és még tanítani sem hívták meg soha.

A Bolsoj ünnepelt csillaga, Nyina Tyimofejeva a jeruzsálemi Rubin Művészeti Akadémián tanított az 1990-es évek óta. De csak addig, amíg erre megvolt a pénzügyi fedezet. Amint a pénz már nem állt rendelkezésre, az Akadémia megvált a táncosnőtől.

Amikor az 1990-es évek elején megkezdődött az orosz alija, ismertté vált a vicc, miszerint a Ben-Gurion repülőtéren kiszállnak az olék a repülőgépből, az egyiknél hegedű, a másodiknál klarinét, a harmadiknál semmi. Tehát az első hegedűművész, a második pedig klarinétos. De ki lehet a harmadik? A válasz: nyilvánvalóan csakis zongorista.

A Befogadási Minisztérium adatai szerint 1990 és 2002 között nem kevesebb, mint 2400 zenész, 1400 képzőművész és közel 1300 egyéb művész érkezett a FÁK területéről.

A zenészek közül sokan el tudtak helyezkedni. A meglévő zenekarok jelentősen bővültek és új zenekarok alakultak, például az Izraeli Kamarazenekar, amely ma az ország első számú kamarazenekara. A Rison-Lecion-i Szimfonikus Zenekar teljesen újjászületett és az Új Izraeli Operaház házi zenekarává vált. Sok zenész zenetanár lett: ma már minden izraeli városban van zeneiskola, és az általános iskolákban igen elterjedt a zenetanítás.

Ugyanígy minden izraeli városban nyílt művészi tánc- és színiiskola. A könyvesboltok nagyszámú orosz művet árusítanak. Izraelben két orosz nyelvű napilap is megjelenik, a hetilapok száma több mint fél tucat, a helyi orosz nyelvű kiadványok száma pedig meghaladja a 200-at. Az állami Reka Rádiót az orosz olék 70 százaléka hallgatja. Sok helyütt, ahol az orosz bevándorlók elégedetlenek voltak a helyi iskolákkal, megalapították a saját iskoláikat.

Marina Neeman újságíró, tizennégy éve alijázott. Szerinte a Szovjetunióban sokan lelkesen megszívelték a bolsevikok tanácsát, és vidáman megszabadultak vallásuktól.

216 Az alija héber szó, jelentése: kivándorlás.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 361

A vallás helyébe a kultúra lépett. A legújabb kori antiszemitizmus pedig részben abból eredt, hogy a zsidók olyan sikeresek voltak a művészetek terén. A színházak, a zene, és a film területén a szakemberek és művészek aránya legalább 70 százalék volt.

A 9-es csatorna főigazgatója, Julia Samalov-Berkowitz a dolgot kissé más szögből világítja meg. „Ha az ember a kommunizmus alatt mindenáron versenyezni akart, vagy elment sportolónak, vagy a tudásával és a tehetségével próbált kitűnni."

Szasa Okun 1979-ben alijázott és ma sikeres festő Jeruzsálemben. Úgy véli, hogy „az emberek minden társadalomban meg akarják találni a helyüket a társadalmi hierarchiában. Ha Nyugaton az ember azt mondja magáról, hogy mérnök, akkor mérnökként fogják tisztelni még akkor is, ha nem ismeri Shakespeare műveit. A Szovjetunióban a dolgok másként működtek. A pártonkívüliek zöme örökre szürke tömeg maradt. A pénznek nem volt komoly szerepe. A többség úgysem vehetett autót, nem utazhatott külföldre, és nem vásárolhatott magának házat, sőt sokan boldogok voltak már attól is, hogy olyan állami bérlakásban lakhattak, amelyet nem kellett társbérlőkkel megosztaniuk. Mi maradt? A kultúra."

Emiatt történt az a furcsa dolog, hogy az orosz olék nagy része azzal a tévhittel érkezett új hazájába, hogy a (volt) Szovjetunió sokkal kifinomultabb és kulturáltabb, mint Izrael, sőt, mint a világ összes többi országa együttvéve. És amikor rájöttek, hogy ezek a dolgok az izraelieknek egyáltalán nem olyan fontosak, mint nekik, halálosan megsértődtek.

Persze a helyzet változik. Míg 10 évvel ezelőtt az izraeli kultúra még elutasította az orosz bevándorlók sajátos kultúráját, az integráció azóta nagy lépésekkel haladt előre – legalábbis a kultúra terén. Ha ma egy orosz vagy túlnyomórészt orosz együttes fellép, a fizetőképes kultúrakedvelő izraeliek megtöltik az előadótermeket.

Valerij és Galina Panov a Kirov baletegyüttesnél ismerkedtek össze. Két évig csatároztak a szovjet hatóságokkal, míg azután az 1970-es években sikerült alijázniuk. A következő két évtizedet külföldön töltötték, majd végleg Asdodban telepedtek le. Színházat és tánciskolát alapítottak a városban, ahol nagy számú orosz olé él. A színház közönsége ma már túlnyomórészt izraeliekből áll.

Létezik-e igazi sikertörténet? Persze. A Geser Színház csapatát még Moszkvában Jevgenyij Arje toborozta össze, hogy azután majd mindannyian együtt érkezzenek meg Izraelbe az 1990-es évek elején. A színház nyelve néhány év alatt oroszról héberre váltott. Legsikeresebb darabjaik a Falu Josua Soboltól, és A rabszolga, amely a nálunk is ismert és kedvelt I. B. Singer regénye alapján készült.

Az orosz származású Eliezer Feldman pszichológusként azt kutatja, hogy milyen sikereket érnek el az olék a társadalmi integráció terén. Szerinte a falak lassan eltűnnek, ugyanúgy, mint az etnikai pártok. A Jiszrael Beiteinu és a Jiszrael Baalija kezdetben komoly sikereket értek el (emlékezzünk csak Natan Saranszki nevére), de mára a választók elfordultak tőlük és az etnikai pártok csendben kimúltak. Az orosz olék a legutóbbi választásokon a Likudra és a Sinujra adták le a voksukat. Ez pedig annak a jele, hogy az orosz olék úgy érzik, érdekeiket a nagy izraeli pártok jobban tudják majd érvényesíteni.

Feldman szerint az alija drámai elapadása (tavaly mindössze 18500-an érkeztek, idén az első fél évben már csak 7100-an) is arra kényszeríti az orosz származású izraelieket, hogy integrálódjanak. Végre elkezdenek héberül tanulni. Ez nem kis dolog, hiszen egy

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 362

felmérés szerint az 1990-es években érkezetteknek csak a fele tud egy héber nyelvű társalgást figyelemmel kísérni, míg 67 százalékuk olvas és 72 százalékuk ír héberül. Viszont 90 százalékuk azt mondta, hogy fontosnak vagy nagyon fontosnak tartja azt, hogy a gyermekeik tudjanak oroszul.

Egy tanulmány szerint az orosz olék számára a zsidóság az azonosságtudat fontos eleme, de nem vallási, hanem inkább nemzeti szempontból. A többségük olyannyira nem vallásos, hogy ha a gyerekek otthon követelik a széder megtartását, a szülők nem tudják, hogyan kell. Ráadásul az orosz olék között jelentős volt a vegyes házasságok aránya, azaz az Izraelbe érkező házaspárok és családok nagy részének csak homályos fogalma volt arról, mit jelent zsidónak lenni. Ők bizony Moszkva, Kijev vagy Harkov kilátástalan lakótelepeiről, a munkanélküliség és a pénztelenség elől menekültek az egyetlen olyan országba, amely tárt karokkal fogadta őket – Izraelbe. Mentek volna máshová is, de az sokkal több fáradsággal járt volna. Ehhez képest az a valóság, hogy a bevándorlók túlnyomó többsége erős kötődést érez Izraelhez és a zsidó néphez.

A nagy alija kezdete óta már több mint tíz év telt el, de az orosz olé ma is orosz olé maradt. Míg 1992-ben a megkérdezett orosz olék mindössze 9 százaléka vallotta magát inkább orosznak, mint izraelinek, hét évvel később ez az arány már 45 százalék volt.

Talán az előbb elmondottak fényében nem meglepő, hogy a megkérdezett orosz olék szinte mindegyike közeli barátait orosz olék között találja meg. Ez az arány még az egyetemi hallgatóknál is 85 százalékos. A jeruzsálemi Héber Egyetem orosz családi hátterű hallgatói a Putyin-bárban szoktak találkozni: oroszul csevegnek egymással, söröznek és szárított halat kérnek hozzá, mintha csak „otthon" lennének – annak ellenére, hogy utoljára kisgyermekkorukban jártak orosz földön. Lena Negnevitsky pszichológus szerint ez amiatt van így, mert az orosz olék számára más témák fontosak, és talán ők kevésbé felszínesek, mint az „eredeti" izraeli egyetemisták.

Bár a Bevándorlási Minisztérium költségvetése egyre soványabb, azért még mindig van fedezet arra, hogy egy-egy művészt vagy együttest felkaroljon. A minisztérium sport- és művészeti osztálya évente 120 projektet finanszíroz: zenei versenyeket rendez, ösztöndíjakat oszt, és magára vállalja a művészek tanárrá való átképzési költségeit. Évente több mint 1200 művész kap valamilyen állami segítséget.

A 2000 októbere óta tartó második intifádát a palesztinok nem nyerték meg, de az izraeliek elvesztették – igaz, hogy „csak" gazdasági téren. A turizmus és a külföldi befektetések elapadása megálljt parancsolt a gazdaság növekedésének, és súlyos költségvetési megszorításokat követelt meg. Ahogy valamennyi minisztérium, úgy a művészeti intézmények is jóval kevesebb pénzből kénytelenek gazdálkodni, mint amennyire számítottak. A megszorítások azt jelentik, hogy az állami mankóra szoruló művészek (akiknek túlnyomó többsége orosz bevándorló) nem kaphatják meg az eredetileg ígért pénzügyi támogatást.

Úgy tűnik, hogy az orosz kultúra több ezer izraeli képviselője és az izraeli társadalom lassan mégis megtalálja a közös nevezőt: most együtt sírnak, de ha a gazdaság egyszer végre újra fellendül, majd együtt nevethetnek.

David Green (The Jerusalem Report) nyomán írta: Rajki András

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 363

7.2.4. Törökország migrációja

A nemzetközi migráció szempontjából a korábbiakban Törökország mint népességkibocsátó ország volt ismert. Az 1960-as évek elejétől az 1970-es évekig nagy számú török nemzetiségű vándorolt ki a nyugat-európai országokba. Kevésbé ismert tény Törökországról, hogy már régóta befogadó és menedéket adó ország is. A hidegháború idején menedékjogot kérő emberek ezrei menekültek Törökországba Kelet-Európa volt kommunista országaiból és a Szovjetunióból. Törökország szintén megtapasztalta annak a hatalmas tömegbeáramlásnak a hatását, amit közel félmillió, főleg kurd menekült Irakból való érkezése váltott ki 1988 és 1991 között, de ugyanúgy tömegesen érkeztek albánok, boszniai pomákok (bolgár) és türkök 1989-ben, 1992 és 1995 között valamint 1999-ben.

Törökország azon erőfeszítése, hogy az Európai Unió tagja lehessen, erős nyomásként nehezedett az országra és rákényszerítette, hogy megkezdje eddigi bevándorlási és menekültügyi politikájának felülvizsgálatát.

1961-ben a török és a nyugat-német kormány aláírt egy munkaerő-bevándorlást ösztönző egyezményt. Az egyezmény időben egybeesett a nyugat-német gazdasági fellendüléssel. Az egyezmény célja az volt, hogy ellássa a német gazdaságot ideiglenesen képzetlen munkaerővel, úgynevezett vendégmunkásokkal, hozzájárulva a törökországi munkanélküliség csökkentéséhez. A kivándorlás eredményeként az 1960-as évektől kezdve a vendégmunkások pénzkeresetének az anyaországba való hazautalása adta a török gazdaság fő külföldi valutabevételét.

Törökország hasonló egyezményeket írt alá más európai országokkal is, többek között Ausztriával, Belgiummal, Hollandiával, Franciaországgal és Svédországgal. Az 1973-as olajválsággal kezdődött a nyugat-európai gazdaság recessziója, ami a török vendégmunkások toborzásának a végét jelentette.

7.2.4.1. Törökország kibocsátóból befogadó országgá vált

A nemzetközi migráció szempontjából Törökország, mint népességkibocsátó ország volt ismert. Az 1960-as évek elejétől az 1970-es évekig tömeges kivándorolás volt a nyugat-európai országokba, elsősorban az NSZK-ba. Az olajválság ebben egy kis időre megtorpanást jelentett, majd a család-újraegyesítési gyakorlat révén, emellett menedékútvonalként is szolgált, a folyamat tovább tartott. Az utóbbi időben Törökország az Európai Unióba illegálisan érkező bevándorlók tranzitországaként is ismertté vált az olyan ázsiai országok esetében, mint például Afganisztán, Banglades, Irak, Irán és Pakisztán. Mindez összefüggésben volt azzal, hogy az Öböl-háborút követően hazaküldték az idegeneket, akik az ekkor migrációs megszorító gyakorlatot folytató ázsiai régióban nehezen találtak bejutási lehetőséget, különösen a képzetlen populáció. Az ekkor megnyíló kelet-európai migrációs csatornák és az ott tapasztalható gyakorlatlanság kapóra jött, és tömegesen használták a Nyugat-Európába történő bejutásra. A 70 milliót megközelítő népességű Törökország ezen kívül szintén célország lett a volt szocialista országokból illegálisan érkező bevándorlóknak.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 364

Ami kevésbé ismert tény Törökországról, hogy már régóta befogadó és menedéket adó ország is. 1923 és 1997 között több mint 1,6 millióan vándoroltak be az országba, ahová a legtöbben a balkáni országokból érkeztek. A hidegháború idején menedékjogot kérő emberek ezrei menekültek Törökországba Kelet-Európa volt kommunista országaiból és a Szovjetunióból. Döntő többségük politikai menekültként volt nyilvántartva, őket az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Bizottsága/UNHCR közreműködésével hamarosan áttelepítették egy harmadik országba, Kanadába vagy az Egyesült Államokba. Az 1980-as évek végén ez a gyakorlat megváltozott, mivel egyre több menedékkérő érkezett Irakból és Iránból, de más fejlődő országokból is egyre többen jöttek. Törökország szintén megtapasztalta annak a hatalmas tömegbeáramlásnak a hatását, amit közel félmillió, főleg kurd menekült Irakból való érkezése váltott ki 1988 és 1991 között, de ugyanúgy tömegesen érkeztek albánok, boszniai muszlimok, pomákok (bolgár muszlimok) és türkök 1989-ben, 1992 és 1995 között valamint 1999-ben. Az ország teherbíró képessége erős határt szabott annak, hogy kapuit továbbra is tárva tartsa az ázsiai tömegek előtt. Bár földrajzilag jobban elérhető útvonal volt, mint a később „használatba került" Oroszországon átvezető út.

A Törökországba történő bevándorlás szerkezetének megváltozása, továbbá Törökország azon erőfeszítése, hogy az Európai Unió tagja lehessen, erős nyomásként nehezedett az országra és rákényszeríttette, hogy megkezdje eddigi bevándorlási és menekültügyi politikájának felülvizsgálatát. Ezzel egy időben, növekvő aggodalom jelentkezett Európában amiatt, hogy ha Törökország uniós tag lenne, akkor hatalmas elvándorlási hullám indulna ki Törökországból az unió jóval fejlettebb tagországaiba. A már ott letelepedett török közösségekkel olyan folyamatok indulhatnak el, amelyek a belbiztonság kérdését érintik.

Történelmi előzmények

Az Oszmán Birodalom, a mai Törökország elődje a ki- és bevándorlások, az erőszakos kitelepítések terén már hosszú történelmi múlttal rendelkezik. E népességmozgások közül néhány csupán kisméretű volt, pl. amikor az askenázi zsidók (kelet-európai zsidók) egy csoportja a 14. században a távoli Bajorországból vándorolt be az Oszmán Birodalomba. Nagyobb népességmozgást eredményezett 1492-ben a 100 000 szefárdi zsidó érkezése, akik a spanyol inkvizíció elől menekültek a Birodalomba. A 19. század második felében az Oszmán Birodalom a Habsburg Birodalom területéről is befogadott menekülteket, főleg magyarokat, lengyeleket és piedmonti nacionalistákat a nemzeti felkelések miatt. Ezen felül az Észak-Kaukázusban élő cserkasszoknak az oroszoktól 1864-ben elszenvedett vereségét követően becslések szerint egymillióan menekültek az Oszmán Birodalomba.

Az Oszmán Birodalom fokozatos összezsugorodása az és új államok létrejötte keresztények és milliói számára az oszmán hazától való elszakadást eredményezte a 19. század végén és a 20. század elején. Ezek között a – számos esetben erőszakkal – kitelepítettek között egyaránt voltak örmények Kelet-Anatóliából, görögök Közép- és Nyugat-Anatóliából, albánok, boszniaiak, pomákok, tatárok és türkök a Balkánról.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 365

A Török Köztársaság első éveiben a nagy népmozgások mindkét irányban folytatódtak. A legjelentősebb ezek közül a Görög- és a Törökország közötti erőszakos népességcsere volt az 1920-as évek közepén, amely több mint egymillió törökországi görögöt, és majdnem félmilliónyi görög és török muszlimot érintett. A török kormány elfogadott egy bevándorlási programot is, arra bátorítva a balkáni muszlimokat és türköket, hogy Törökországban telepedjenek le. Ezáltal Törökország ismét menekült befogadó országgá vált. Közel 100 000, a németek által elfoglalt Európából menekült zsidónak lett az elsődleges célországa Törökország. Európa különböző területeiről jött zsidók kaptak ideiglenes menedéket az országban, amely végül főleg Palesztinába és Izraelbe való betelepülésükhöz vezetett. A második világháború alatt nagyon sokan menekültek el a náci befolyási övezetből a Balkánról Törökországba, többek között muszlimok és türkök Bulgáriából, görögök az Égei-tenger térségéből és olaszok a Dodekanészosz-szigetvilág területéről. A legtöbben közülük a háború után visszatértek hazájukba, de egy kevés bolgár Törökországban maradt az országukban bekövetkezett rendszerváltás miatt. Hasonlóképpen, a görög polgárháború kitörése miatt számos görög is hosszabb ideig maradt az országban.

A német elképzelés az volt, hogy az itt szakképzettséget szerzett munkások majd visszatérnek Törökországba, és elősegítik a török gazdaság szerkezeti átalakulását, az ország agrár jellegének iparivá való átalakulását. Törökország hasonló egyezményeket írt alá más európai országokkal is, többek között Ausztriával, Belgiummal, Hollandiával, Franciaországgal és Svédországgal. A vendégmunkások közül sokan nem feleltek meg az elvárásoknak, ám ezek is letelepedtek és még a családjukat is magukkal hozták. Továbbá elég gyakori lett a képzett munkások kivándorlása.

Az 1973-as olajválsággal kezdődött a nyugat-európai gazdaság recessziója, ami a török vendégmunkások toborzásának a végét jelentette. Ez az európai recesszió viszont egybeesett a Közel-Kelet gazdasági fellendülésével, ami lehetővé tette a török munkások kivándorlását olyan országokba, mint Líbia, Szaúd-Arábia és Irak. Ez gyakran az egész család kivándorlását jelentette. Az 1991-es Öböl-háború után a törökök jelenléte Irakban – és kisebb mértékben más arab országokban – csökkenésnek indult. Az 1990-es évek elején török cégek nyertek építési és ipari pályázatokat az Orosz Föderációban és a FÁK több tagországában, lehetőséget teremtve ezzel török munkások, mérnökök és menedzserek külföldi foglalkoztatására.

A bevándorlás következtében az 1960-as évektől kezdve a vendégmunkások pénzkeresetének az anyaországba való hazautalása adta a török gazdaság fő külföldi valutabevételét. Az átutalások olyan mértékben növekedtek, amilyen mértékben nőtt Törökország éves kereskedelmi vesztesége. Az átutalások aránya 1994-ben érte el a 62,3%-os rekordmagasságot, míg 2000-ben ez az arány a legalacsonyabbra, 20,4%-ra süllyedt. Miután vége lett a török munkaerő toborzásának, az 1980-as években és az 1990-es évek nagy részében az Európába irányuló török emigráció a családok újraegyesítése formájában folytatódott.

Az 1980-as évek közepétől a menedékjogot kérők többsége Nyugat-Európa felé fordult. Itt kerestek védelmet 1980-ban a török hadsereg civil politikába való beavatkozása miatt, ide menekültek az erőszakhullám elől, amelyet a népességből

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 366

majdnem 20%-ot kitevő kurd kisebbség szeparatista mozgalmainak erőszakos letöréséhez kapcsolódó katonai támadások eredményeztek. A két oldal harcának sokféle oka volt, többek között a kurd nyelv használati joga, az önálló kurd állam megteremtése. A kormány statisztikái szerint az 1990-es évek első felében Törökországban a kurd problémához kapcsolódó erőszak közel 330 000 embert kényszerített arra, hogy elhagyja otthonát. A török Emberi Jogok Szervezete több mint 2,5 millió főt telepített át csak az országon belül. Az áttelepítettek nagy többsége kurd származású volt. Az UNHCR (az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága) statisztikája szerint az 1990-es években közel 340 000 török állampolgár folyamodott menedékért a különböző európai országokban. A menekültek elismert számarányai országról országra változnak, az UNCHR szerint az utóbbi években csökkenést mutatnak menedékcsatornák használatánál tapasztalható csalások miatt.

Az 1990-es évek második felében a török hadsereg és a szeparatista felkelők közötti legélesebb konfliktusok mérséklődtek, és a politikai reformok fokozatos bevezetését követően a menedékkérők száma lecsökkent. Ám meghatározhatatlan számú török nemzetiségű – főként kurd – folytatta az illegális bevándorlást az EU-országokba munkavállalási céllal. Néhány hajó, nagyszámú illegális bevándorlót tett partra Olaszországban és Franciaország déli részén.

Ami a emberi emigráció utolsó aspektusát illeti, az elmúlt néhány évben növekedés figyelhető meg a magasan képzett, egyetemi diplomával rendelkező Európába és a CIS-országokba irányuló kivándorlásában. Manapság mintegy 3,6 millió török nemzetiségű él külföldön, közülük 3,2 millióan Európában, ami hatalmas növekedést jelent az 1972-es 600 000 főhöz képest.

Az Európai Uniónak azzal a döntésével kapcsolatban, hogy 2004 decemberében megkezdi-e a Törökország belépésével kapcsolatos tárgyalásokat, kiemelt szerepet vállalt az európai országokba irányuló török bevándorlás kérdésében. Európában sokan úgy gondolják, hogy a törökök nem tudtak beilleszkedni az őket befogadó országok életébe. Ez számos EU-tagországban fokozza a bevándorló ellenességet, és számos további, bevándorlással kapcsolatos problémát hoz a felszínre. Túl az esetlegesen növekvő xenophobián, több biztonsági szabály, azonosítási kérdés kezelését is szükségessé teszi.

Ezzel szemben más vizsgálatok szerint sok török nemzetiségű már beilleszkedett a fogadó ország társadalmába, sőt néhány még a megválasztott politikusok közé is bekerült a helyi önkormányzatok szintjén, vagy a nemzeti parlamentbe, éppen úgy, mint az európai parlamentbe. A török bevándorlók az új munkahelyek teremtésben is jeleskednek, hiszen sokuk nyit saját üzletet.

Egyesek úgy gondolják, hogy amint a török gazdaság az EU-tagság nyomán növekedésnek indulna, a kivándorlási kényszer is csökkenne. Mások véleménye az, hogy az EU általában egy hosszabb átmeneti időszakot jelöl meg az elnyert tagságot követően, amely időszak alatt a szabad mozgás jogát a törökök számára korlátozni kell. Többen vitatják, hogy ugyanaz a bővítési helyzet lenne, mint ami volt Görögországgal, Portugáliával és Spanyolországgal, vagyis kialakulhat egy fordított migrációs trend, amikor is a törökök visszatérnének hazájukba. Ez már a gazdaságfejlesztéséhez, a helyen megvalósítható jövőképhez tartozó kérdés.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 367

49. táblázat. A törökök külföldi megoszlása országonként (2002)

Ország	Az országban élő török állampolgárok száma	Törökök aránya az összes külföldi török számához viszonyítva
Nyugat-Európa		
Németország	1 924 154	54,71%
Franciaország	341 728	9,72%
Hollandia	330 709	9,40%
Ausztria	130 703	3,72%
Egyesült Királyság	90 000	2,56%
Svájc	79 470	2,26%
Belgium	45 866	1,30%
Dánia	31 978	0,91%
Svédország	31 894	0,91%
Norvégia	10 915	0,31%
Olaszország	5 284	0,15%
Finnország	1 981	0,06%
Spanyolország	1 289	0,04%
Lichtenstein	809	0,02%
Luxemburg	210	0,01%
Nyugat-európai országokban összesen	**3 026 990**	**86,06%**
További befogadó országok 1.		
Szaúd-Arábia	100 000	2,84%
Izrael	22 000	0,63%
Közép-ázsiai államok	19 800	0,56%
Oroszország	18 000	0,51%
Líbia	3 200	0,09%
Kuwait	3 000	0,09%
Részösszeg	166 000	4,72%
További befogadó országok 2.		
USA	220 000	6,25%
Ausztrália	56 261	1,60%
Kanada	40 000	1,14%
Egyéb	8 044	0,23%
Részösszeg	324 305	9,22%
Összes külföldön élő török állampolgár	**3 841 600**	**100,00%**

Forrás: Turkish Ministry for Labour and Social Affairs (2002), Annual Report on Turkish Citizens Abroad, Ankara

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 368

Bevándorlás

Törökországban aggódtak az ország népességének csökkenése miatt, amely korábban a 20-as években 13 millió fő körül stagnált. A népességcsökkenést a magas halálozási arány okozta, amely olyan külső és belső konfliktusok miatt kialakult harcoknak köszönthető, mint amilyen például a balkáni háború volt 1912–13 között, vagy az I. világháború 1914–1918 között, és a görög–török háború 1919–22 között. Ezt a csökkenést még súlyosbították az erőszakos lakosságáttelepítések, valamint az örmények, a görögök vagy a muszlimok kiirtása.

A modern török állam alapítói szintén aggódtak amiatt, hogyan lehet egy egységes nemzet tudatú államot létrehozni egy igen sokszínű kultúrájú és etnikai országban. Megkülönböztetett eljárásban részesültek a törökül beszélő muszlimok a bevándorlási és letelepedési engedély megadásánál, és azok is, akik olyan etnikai csoporthoz tartoztak, akik könnyen átvették a török identitást, mint például az albánok, bosnyákok, pomákok és a tatárok. Az új államalapítás után, 1923–77 között több mint 1,6 millió bevándorló érkezett, és telepedett le az országban, több mint a felük az 1950-es évek elején. A bevándorlók szerencsére nagyon könnyen képesek voltak asszimilálódni a török szokásokhoz.

Ebben az időszakban, csak nagyon kisszámú bevándorló érkezett földrajzilag távol fekvő helyekről, és ezek is főleg kisebb etnikai vagy vallási csoportok voltak, mint például a gagauz türkök, akiknek nem sikerült befogadtatniuk magukat, mivel kereszténynek tartották őket. Fontos része volt a bevándorláspolitika törvényi szabályozásának az 1934-es letelepedési törvény, amely máig korlátozza azok bevándorlását Törökországba, akik török származásúak és kultúrájúak.

A bevándorlók kormány által támogatott nagyarányú befogadása az 1970-es évekig tartott, amikor felfigyeltek a túl magas népességszámra, ami a bevándorlók számának csökkentését követelte meg. Az utolsó nagy bevándorlási hullám váratlanul következett be, amikor is több mint 300 ezer, a Balkánról kiűzött türk és pomák jött az országba. Ez 1989-ben a bolgár kommunista rezsim által folytatott kampánynak az eredményeként következett be, mivel a bulgáriai türkök és pomákok megtagadták a bulgáriai szláv identitású többséghez való asszimilálódást. A harmaduk hamarosan visszatért, miután 1990-ben Bulgáriában is rendszerváltozás következett be, a hidegháború is a végéhez közeledett és a kommunista rezsimek Kelet-Európában mindenhol összeomlottak. Akik az országban maradtak, török állampolgárok lettek. A 2007-es EU-csatlakozást remélő bolgárok visszatértek, és újraigényelik a bolgár állampolgárságukat.

Manapság a Törökországba irányuló bevándorlást hivatalosan korlátozzák, minden ilyen törekvést igen szűk keretek közé szorítottak. Az 1990-es évek eleje óta Törökország esetében megfigyelhető egy új illegális bevándorlási forma, amely kiterjed a szomszédos országok nemzetiségeire, az EU-tagországok polgáraira és az átutazóként érkező bevándorlókra egyaránt. Törökország engedélyezte az örményeknek, azerbajdzsánoknak, irániaknak, grúzoknak, moldávoknak, ukránoknak, oroszoknak és a közép-ázsiai köztársaságokból érkezőknek, hogy szinte ingyen, akár vízum nélkül, vagy a repülőtéren is könnyen megszerezhető vízummal belépjenek az országba. Ez a végrehajtási lépés már erősen érinti az európai ország-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 369

gokat, hiszen, akik ide már eljutottak, azoknak egy része szeretne továbbmenni. A legtöbb bevándorló a kiskereskedelemben dolgozik. Többen az országban maradnak a vízum lejárta után is, és illegális munkát végeznek: a nők háztartási alkalmazottként vagy a „szexiparban", a férfiak építőmunkásnak állnak vagy a turizmuságazatban helyezkednek el.

Nagyon nehéz azoknak a számát megbecsülni, akik illegális bevándorlóként érkeznek Törökországba. 150 ezertől egymillióig terjed azok száma, akiket gyakran be is idéznek a rendőrségre. Ők leggyakrabban embercsempészet útján kerültek oda, többségében nők. Ők azok akiket rábeszéltek vagy kényszerítettek, hogy Törökországba menjenek a szexiparba dolgozni, és addig maradjanak, ameddig tudnak. Az olyan EU-polgárok száma is egyre nő, akik itt telepednek le, és hivatásszerű, magas szaktudást igénylő, professzionális munkát végeznek, főleg Isztambulban. Az európai nyugdíjasok a mediterrán éghajlat előnyei miatt jönnek Törökországba, ami új vonása a bevándorlásnak. Az ilyen bevándorlók száma körülbelül 100-120 ezerre tehető.

Az 1990-es évek második felétől megfigyelhető, hogy a Törökországban megnőtt azon illegális bevándorlók száma, akik az országot Európa felé vezető tranzitországnak tekintik. Ezek az emberek szinte mind a szomszédos országokból érkeznek, azaz a Közel-Keletről, Irakból, Iránból, Szíriából, Afganisztánból és Pakisztánból.

A török kormányra számos EU-tagország nyomást gyakorol, hogy ezt a tranzitbevándorlást csökkentsék. Arra vonatkozóan, hogy mit sikerült e téren eddig elérnie, nincs megfelelő adat. Annyi tudható, hogy évente körülbelül 90 ezer illegális vándorlót tartóztatnak le a hatóságok török területeken. Gyakran állítanak meg olyan hajókat, ahol iratok nélküli utasokat találnak, vagy tartóztatnak fel olyan leendő bevándorlókat, akiket a Földközi-tenger partjára érkezve igyekeznek az országba bejutni.

Amíg nincsenek pontos számok erre vonatkozóan, a kormány Törökországot az illegális migráció tranzitországának tekinti. 2002 augusztusában a kormány új cikkelyt iktatott be a büntető törvénykönyvbe, ami bűnügynek tekinti az illegális emberszállítást és -csempészetet, szigorú ellenőrzést vezetve be a határátkelőhelyeken és a kikötőkben. 2003 szeptemberében az USA kormánya bejelentette, hogy Törökországot kiemelte a szankcióval fenyegetett országok sorából. Mindez azt erősíti meg, hogy az országok együttműködése a biztonság területén hatékonyan működik, és a jogszerűtlen, emberáru bejutása közös platformra helyezi álláspontjaikat.

Törökország a menedéket nyújtó országok sorába tartozik. Többek között aláírta az 1951-es genfi menekültügyi egyezményt. Az ország manapság azon kevés országok között szerepel, akik alkalmazzák azt a földrajzi korlátozást, amely az egyezmény b. pontjában meg van határozva. Miszerint az ország nem ad menekültstátust az Európán kívülről érkező menedékjogot kérőknek és a kétlépcsős (short list/24 órán belüli kiutasítás és longlist/értékelő elemzés) menekült-végrehajtási gyakorlatot folytat.

E politika első tartópillére Európára koncentrál, és mélyen beágyazódik azokba a török szabályokba, amelyet a Nyugat szövetségeseként alkalmazott évtizedeken át Szovjetunió szomszédjaként a hidegháború alatt. Ezen időszak alatt az ország

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 370

szoros együttműködésben volt az UNHCR-rel. Törökország menekülteket fogadott Európából, a volt szocialista országokból és a Szovjetunióból. Néhány menekült, amíg itt-tartózkodott, élvezhette az 1951-es Menekültstátus Egyezmény által nyújtott jogokat. Végül csak kevesen maradhattak itt, amit gyakran csak török nemzetiségű állampolgárral kötött házasságuk révén érhettek el. A többieket visszatelepítették. Habár nagyon nehéz pontos statisztikai adatot közölni a menedéket kapók számáról, 1970–96 között a török belügyminisztériumban 13 500 menedékjogot adtak ki az 1951-es törvény alapján. Statisztikai adatok az ezt megelőző évekre nem állnak rendelkezésre.

Összegzésképpen, körülbelül 20 ezer bosnyák kapott menedéket Törökországban a jugoszláviai háború idején, azaz 1992–1995 között. A menekültek egy részét menekülttáborban helyezték el a bolgár határ mellett, és sokan mentek a városokba a rokonaikhoz, főleg Isztambulba és Bursába. 1995 óta, a daytoni békeszerződés aláírása után nagyon sokan visszatértek Boszniába. 1998–99-ben összesen 18 000 koszovói albán ment Törökországba, hogy menedéket kapjon a hazájukban ért üldöztetés elől. A nagy többségük azóta hazatért.

A török menedékpolitika második tartóoszlopa az Európán kívüliekre vonatkozik. Az új politika bevezetése 1980-ban vált szükségessé az iráni felkelés hatására, és ennek következményeként a közel-keleti válság, továbbá az afrikai és a délkelet-ázsiai instabilitás miatt. Ebből a térségből nagyon megemelkedett a menedékjogot kérők száma. A kormány hosszabb időre engedélyezte törökországi tartózkodásukat, azzal a hallgatólagos beleegyezéssel, hogy az országon kívül kell őket letelepíteni, ha az UNHCR hivatalosan is menekülteknek tekinti őket.

1997-ben kezdődött az UNHCR és a török kormány újra szoros együttműködésbe lépett, amit meghatározott az 1994 óta fennálló kapcsolatuk. Az új egyezmény kétoldali engedményeket tesz a szoros együttműködés érdekében a menedékstátus meghatározásában úgy is, mint a menekültügyi törvény. Pontosabban az új rendszer körülbelül 4000-4500 kérelmet bírál el pozitívan egy évben. Törökország engedélyezi a menedékjogot kérők átmeneti védelmét, de folytatja a várakozást, és akit menekültként ismernek el, azt egyes esetekben kitelepítik Törökországból.

A kormány által közölt statisztikák szerint 2000. január és 2003. augusztus között több mint 9750 főt telepítettek át főleg Észak-Amerikába és Skandináviába, de Ausztráliába és Új-Zélandra is. A kitelepítési eljárás gyakran két évig is eltart. 2003 augusztusában 10 700 menedékjogot és menekültstátust kérő ideiglenes tartózkodási engedéllyel várt a végső döntésre vagy a kitelepedésre alkalmas vízumra. Akiknek a kérelmét visszautasították, azt visszatoloncolták a hazájába, de sokan „feketén" maradtak az országban és megpróbáltak illegálisan bejutni Európába.

7.2.5. Ázsiai gyermekmunka – és annak sajátos változatai

XXI. század elejére – állítja a gyermekekről kiadott 2000. évi világjelentés – a gyerekek és az asszonyok lettek azok, akik a legnagyobb százalékban élnek szegénységben, közülük ölnek meg legtöbbet a fegyveres konfliktusok során (csak az 1990-es években több mint kétmillió gyermeket, míg a sebesült gyermekek

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 371

száma ötmillió fölötti volt), valamint ők a legvédtelenebbek a fertőzésekkel és az AIDS-szel szemben. Jogaikat lábbal tapossák. Még mindig naponta több mint 30 ezer gyerek hal meg gyógyítható betegségekben, havonta 250 ezer gyerek és fiatalember fertőződik meg HIV-vírussal, és csupán 1999-ben 31 millió ember vált menekültté. Csak becslésekbe bocsátkozhatunk azon gyerekek számát illetően, akik az adósszolgaság, kényszermunka, kábítószer-kereskedelem és prostitúció kiszolgáltatottjai. Bár a gyerekek többsége iskolás, 130 millióan mégsem járnak iskolába. Dél-Ázsiában az első osztályt megkezdett gyerekek 59%-a fejezi be az általános iskolát. A beiskolázott lányok részaránya (Latin-Amerikát és az ipari országokat leszámítva) mindenütt lényegesen alacsonyabb a fiúkénál. Ma több gyerek él szegénységben, mint tíz évvel ezelőtt. A Dél-Ázsiában élő ötéves kor alatti gyermekek 64%-a alultáplált. Kelet-Ázsiában a csendes-óceáni területekkel együtt ez 23%. Egyes országokban ez a ráta még magasabb, így Indiában például 69%.

A múlt és a jelen társadalmai egyaránt jól megítélhetőek abból, miként bánnak legsérülékenyebb tagjaikkal. Egyedül a Fülöp-szigeteki fővárosban, Manilában több mint kétmillió gyermek él létminimum alatti szociális nyomorban. Az utcagyerekek száma itt 1995-ben több mint százezerrel nőtt, s számuk azóta is évről évre gyarapszik. Világszerte gyermekek milliói szenvednek a közszolgáltatások összeomlása miatt. A gazdasági válságok és szerkezeti átalakítások okozta kényszerek következtében a fejlődő országok kormányainak jelentős része kényszerült arra, hogy megrövidítse az egészségügyre és oktatásra fordított kiadásait, valamint az élelmiszer-támogatásokat.

Gyermekmunka: amennyiben gyermekeket a koruknak megfelelő fizikai és pszichikai teljesítőképességüket meghaladó terhelésnek teszünk ki, és ezáltal nem elősegítjük fejlődésüket, hanem hátráltatjuk azt, gyermekmunkáról beszélünk.[217]

A gyermekmunka általában meghosszabbított (napi 15 órát is meghaladó) munkaidővel, valamint igen alacsony (olykor napi 1 dollár alatti) bérezéssel párosul. A gyermekmunka legborzalmasabb formái a rabszolgaság és a prostitúció. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, az International Labour Organisation (ILO) becslései (1996) szerint gyermekmunkában mintegy 250 millió – öt és tizennégy év közötti – gyermek érintett (1981: 75 millió; 1988: 200 millió). Közülük 50–60 millióan dolgoznak testi épségüket veszélyeztetve, illetve életveszélyes körülmények között. Ázsiában 153 millió gyermek dolgozik. A gyermekek többsége az informális szektorban robotol, ahol a munkaadó rendszerint kijátssza a munkavédelmi előírásokat és a védelmet nyújtó biztosítást.

217 2002. június 12-én tartották meg először a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) kezdeményezésére. Az ILO statisztikái szerint a gyermekmunka világméretű törvényi tilalma ellenére még mindig minden hatodik (5–17 éves életkor közötti) gyermek dolgozik rendszeresen: a munkára fogott gyermekek több mint fele ázsiai. A gyermekmunka felszámolásáról szóló ILO-határozatot 2004. márciusáig 148 ország törvényhozása ratifikálta. Magyarországon már 1839-ben betiltotta az Országgyűlés a gyermekmunkát.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 372

Ázsiai tudósok egy csoportja 1990-ben hívta föl első ízben a figyelmet a gyermekprostitúció ijesztő mértékű növekedésére. Ennek oka a „kereslet" oldaláról nézve mindenekelőtt a szexturizmusban érhető tetten. A gyermekvédelemmel foglalkozó szervezetek becslései szerint Indiában 450 ezer gyermek él szexuális rabszolgaságban, Thaiföldön a 800 ezret is elérheti a számuk, amely Srí Lankában 15–20 ezerre tehető. Az EU-ban mintegy 30 ezer, míg Párizsban feltehetően 10–15 ezer fiatalkorú prostituált él. Óvatos (pl. EU-bizottsági) becslések szerint világszerte kétmillióra tehető a prostituált gyermekek száma, amely évről évre növekszik.

A férfituristák 70-80%-a veszi igénybe a nőket a jellemzően szexturizmusból élő országokból, a szexturisták 5-10%-a veszi igénybe gyermekek szolgáltatásait. (A férfiakkal összevetve az ipari országokból származó nők igen alacsony, ám növekvő számban részesei a déli országok szexüzleti életének.) A World Tourist Organisation (WTO) szerint egyedül Thaiföldre évente 2,5 millió üzletfél utazik, számuk azonban évente gyarapszik. A kenyai szexturistákat legalább 350 ezerre becsülik, a Fülöp-szigeteken jó félmillióval számolnak.

Az ILO „A gyermekmunka vége: elérhető közelségben" címmel egy optimista jelentést adott közre. Az új jelentés szerint 2000 és 2004 között a gyermekmunkások tényleges száma 11%-kal, 246 millióról 218 millióra csökkent világszerte.

Ennél is fontosabb, hogy az 5 és 17 év közötti veszélyes munkát végző gyermekek és fiatalok száma 26%-kal csökkent. Az ő számuk 2004-ben 126 millió volt, szemben a korábbi becslések által megállapított 171 millióval. Az ennél fiatalabb, 5-14 év közötti gyerekmunkások körében ez a csökkenés még erőteljesebb, 33 %-os volt a jelentés szerint.

Négy évvel ezelőtt az ILO egy átfogó jelentést adott ki a világban előforduló gyermekmunka kezelésével kapcsolatban. Az akkori jelentésben használt statisztikai módszerek alkalmazásával, az ILO most arra a következtetésre jutott, hogy az azóta eltelt időszak alatt jelentősen csökkent a gyermekmunka mértéke.

A jelentés a gyermekmunka elterjedésében tapasztalható csökkenést az erősödő politikai akaratnak és tudatosításnak, valamint olyan – elsősorban a szegénység csökkentése és a közoktatás területén végrehajtott – konkrét lépéseknek tulajdonítja, amelyek a „gyermekmunka elleni világméretű mozgalomhoz vezetettek". Az ILO a Gyermekmunka Eltörlésére Irányuló Nemzetközi Programján (International Programme on the Elimination of Child Labour – IPEC) keresztül támogatást nyújt az egyes országoknak nemzeti programjaik kialakításában, valamint politikai tanácsadással szolgál a gyermekmunka elleni küzdelem területén. Emellett, az ILO programja az elmúlt évtized során mintegy ötmillió gyermekhez jutott el közvetlen módon, konkrét akciók révén. Ezek a kezdeményezések fontos katalizátori szerepet töltöttek be, egyrészt a mozgósítás területén, másrészt demonstrálva azt, hogy hogyan lehet megszüntetni a gyermekmunka gyakorlatát.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 373

Sunny, a nepáliak meg a gyermekmunka

Népszabadság Munkatársunktól 2004. december 10.

A katmandui házban, ahol lakom, a füstös kifőzde új lányt vett fel konyhai munkásnak. Az apró termetű nepáli lányon már az első pillanatban feltűnt a nyugtalansága. Mikor beszédbe elegyedtem vele, megtudtam az okát. Hatéves korában nagybátyja eladta egy ügynöknek, így került az Indiába irányuló gyermekkereskedelem embertelen gépezetébe. Egy indiai cirkuszba vitték, olyanba, ahol minden könnyednek tűnő mozdulat, bámulatos hajlékonyság mögött kínzás és fájdalom húzódik meg.

A lányból nehezen jönnek elő a válaszok. Nem néz rám, beszéd közben arcán az érzelmek legkisebb jele sem tükröződik. Hindiül nem tud, a cirkuszban csak a többi elrabolt nepáli lánnyal beszélgetett. Nem tudja, hová valósi, így amikor egy nepáli szervezet rajtaütéses akciójával kimenekítette, tíz társával együtt Katmanduba, a fővárosba hozták. Pár hónap rehabilitáció után a gyermekvédő központ talált neki munkát, így került ide.

– A cirkuszban vertek?

– Fú, de mennyit!

– És hogy hívtak?

– Sehogy. Csak úgy, hogy „te".

– És mi a neved?

– Nem tudom. Sunny… Én adtam magamnak ezt a nevet.

– És mi volt a számod?

– Hulahoppkarikákat forgattam, így – köröz a kezével –, közben a nyakamon, a lábamon és a derekamon is pörgettem a karikákat – mondja, és ekkor mosolyodik el először: – Nem ütköztek egymásnak!

Most egy pillanatra Sunny újra csak egy kislány, aki büszke valamire, amit tud. Mintha újra a porondon állna, rávetül a fény, és mosolyogva mutatja, ahogy a hulahoppkarikák szédítő sebességgel köröznek, és – tényleg – egyik sem ütközik a másiknak.

– Tapsoltak? – kérdezem.

– Igen – mondja, és már nem néz rám. Valamit elronthattam. A kérdés talán eszébe juttatta a kemény gyakorlatokat, a feslő cirkuszi sátrat, a földön tojáshéjak, piszkos serpenyők között landoló hulahoppkarikákat.

Sunny nem tudhatja, hogy épp a napokban zajlott az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és a Globális Menetelés a Gyermekmunka Ellen nevű szervezet kerekasztal-megbeszélése a brazil fővárosban. Ott arról volt szó, hogy az oktatást mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, és ezt célszerű összekapcsolni a gyermekmunka elleni küzdelemmel, aminek érdekében tervet készültek kidolgozni. A tavalyi Delhi konferencia volt a kezdeményező, a brazíliai volt a második ilyen találkozó. A cél ambiciózus: 2015-ig mindenkinek hozzáférhetővé kívánják tenni az oktatást, hogy ily módon fel lehesen számolni a gyermekmunka „legkárosabb formáit".

Az óvatos megfogalmazás mögött ott a rideg a valóság. Az ide, Nepálba érkező nyugati segélyszervezeti munkások, önkéntesek gyakran vetítik ki saját elképzeléseiket az itteni helyzetre, és a gyermekmunka teljes felszámolását követelik. Ezzel azonban csupán álmokat kergetnek. A fejlődő országok struktúráját ismerő gyermekvédelmi munkások tudják: inkább olyan jogi szabályozás szükséges, amely még elfogadható korlátok

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 374

közé szorítja ezt a társadalmi jelenséget. Valós helyzetekben valós védelem szükséges, ami nem azonos azzal, hogy egy tollvonással megkísérlik betiltani a gyermekmunka minden formáját.

A fejlődő országokban zajló urbanizáció nemcsak az értékek fellazulását hozta magával, hanem a városi munkanélküliség robbanásszerű növekedését is. Mivel a gyerekeknek kevesebbet fizetnek, viszont jobban ki lehet használni őket, így a munkaadók gyakran a gyermekeket választják a felnőtt munkaerő helyett. A szülők pedig – mivel maguknak nincs munkájuk – a gyereket küldik dolgozni. Az eredmény: gyerekek által siralmas körülmények között eltartott családok, romló kilátásokkal. Iskoláztatás híján, könnyen előfordulhat, hogy a gyerek felnőve maga is munkanélküli lesz, és végül a saját gyermekeit kell dolgozni küldenie – amivel a kör bezárul.

A realitások talaján maradva a cél megvalósításában segítség lehet a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1999-ben elfogadott – „Egyezmény a gyermekmunka legrosszabb formáiról" című dokumentuma. A szervezet történetében ez volt a leggyorsabban ratifikált egyezmény, ami a nemzetközi közmegegyezés jele a tekintetben, hogy mi az, amit valóban és sürgősen el kell törölni. A gyermekrabszolgaságot, a gyermekprostitúciót, a gyermekeknek egészségi és erkölcsi kárt okozó tevékenységeket, ideértve a gyermekek illegális tevékenységekre való felhasználását is.

A felhőtlen gyermekkor követelménye Nyugaton is viszonylag új keletű, és évezredes szokást változtatott meg. Nem is oly régen még bevett dolog volt Európában is, hogy a gyereket dolgoztatták a földeken, vagy kiegészítő jövedelemért munkába küldték. Ha a harmadik világban egy gyermek az iskola mellett napi pár órát emberséges körülmények között tud dolgozni, akkor – irreális célok kergetése helyett – a nemzetközi közösség a valóban embertelen gyermek kizsákmányolási formák ellen fordíthatja az energiáit – sok névtelen Sunny megmentésére.

Katmandu, 2004. december

Az elmúlt öt évben az IPEC számos országnak nyújtott segítséget olyan határozott idejű intézkedések bevezetésében, amelyek révén a gyermekmunka legrosszabb formái kiküszöbölhetőkké váltak. A jelentés felszólítja az ILO összes olyan tagállamát, amelyek még nem alkalmaztak ilyen intézkedéseket, hogy 2008-ig vezessenek be határozott idejű programokat. A jelentés szerint, az ILO több mint 30 tagállama már olyan, a gyermekmunka legrosszabb formáinak eltörlésére irányuló programokat vezetett be, amelyeknek teljesítési határideje 2016 vagy annál közelebbi időpont.

A gyermekmunka elleni küzdelem egyértelmű haladása ellenére a jelentés számos, még jelenleg is fennálló problémára is rámutat, elsősorban a mezőgazdaság területén, ahol a gyermekmunkások hét tizede dolgozik. A jelentés az egyéb kihívások mellett megemlíti a HIV/AIDS hatását a gyermekmunkára, illetve azt, hogy szorosabb összefüggésben kellene kezelni a gyermekmunkával és a fiatalok foglalkoztatásával kapcsolatos kérdéseket.

A jelentés határozottabb nemzeti erőfeszítéseket sürget a munkáltatói, munkavállalói és kormányzati szervezetek bevonásával (e három oldal alkotja a tripartit alapon működő ILO szervezetét). A jelentés emellett hangsúlyozza, hogy

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 375

erősíteni kell a világméretű mozgalmat, annak érdekében, hogy a gyermekmunka intézménye a történelem süllyesztőjébe kerüljön végre. A jelentés szerint az ENSZ 2015-ig megfogalmazott Millenniumi Fejlesztési Céljai további segítséget nyújtanak majd a gyermekmunka végleges eltörléséhez.

A jelentés szerint Ázsiában és a csendes-óceáni térségben is jelentős csökkenést regisztráltak a gazdaságilag aktív gyermekek számát tekintve. Ugyanakkor, mivel a gyermeknépesség száma is fogyatkozott, a gyermekmunkások százalékos aránya kisebb mértékben csökkent. Az ILO becslései szerint a régióban még mindig a legmagasabb az 5–14 év közötti korosztályhoz tartozó gyerekmunkások száma, körülbelül 122 millió.

A jelentés azt állítja, hogy Ázsia esete példázza legjobban azt, hogy a szegénység csökkentése és az oktatás kiterjesztése melletti politikai elkötelezettség milyen nagy hatással lehet a gyermekmunka eltörlésére. Mindazonáltal, a világszerte tapasztalható fejlődés egyenetlennek mondható.

Bekamerázzák a Földközi-tenger partját

Népszabadság Online, 2005. december 15.

Az Európai Unió várhatóan 800 millió eurót költ az illegális bevándorlás megakadályozására. Az új tervet a spanyol miniszterelnök, Jose Luis Rodriguez Zapatero bábáskodásával dolgozták ki. Lényege az, hogy az egész földközi-tengeri partszakaszt elektronikus figyelőrendszerrel szerelik fel. A rendszer egy darabja már megvan: a kamerák jelenleg is működnek a Gibraltári-szorosnál. A tervet ezen a héten vitatják meg Brüsszelben, ahol igyekeznek megtalálni a 2007–2013-as periódusra szóló költségvetésben a program finanszírozásához szükséges összeg forrását. A földközi-tengeri EU-határ az illegális migráció által leginkább veszélyeztetett EU-határsáv. Rendszeresen érkeznek hírek arról, hogy szervezett embercsempészek nagy számban próbálnak Európába juttatni a jobb élet reményében hazájukat elhagyó embereket, sőt gyakran azok nagyobb csoportját. Az akció nem ritkán tragédiába torkollik: az emberekkel túlzsúfolt hajórakterekben sokan nem élik túl az utazást.

Tízezer koszovói roma számíthat kiutasításra Németországban

Olaszországból már elkezdték a vízum nélküli romák kitoloncolását

Népszabadság Online, 2005. augusztus 10.

Egyéves jogi vita végén megszületett a döntés, hogy tizenöt vízum nélkül Olaszországban tartózkodó romániai romát visszatoloncolnak Romániába. Németország a következő hónapokban tízezer koszovói romát akar kiutasítani az országból.

Egy évvel ezelőtt a milánói bíróság az Európai Emberjogi Konvenció egyik passzusára hivatkozva – amely tiltja a külföldiek kollektív kitoloncolását – megakadályozta tizenöt Milánóban tartózkodó roma kiutasítását. A jogszabályok értelmezéséért felelős bírói testület viszont most úgy döntött: Olaszország megkerülheti a Konvenció vonatkozó tételét, amennyiben egyénenként megfelelő indokot talál a kitoloncolásra.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 376

Hasonló vita zajlik a menekültek kiutasításáról Németországban is. 2005 májusa óta számos koszovói romát telepítettek vissza, akik még a háború elől menekültek Németországba a kilencvenes évek végén. Németország a következő hónapokban további tízezer menekültet akar visszaköltöztetni a szerb tartományba. Az intézkedésről éles vita zajlik az emberjogi szervezetek, a hatóságok és nemzetközi politikai vezetők között. A kritikusok szerint Koszovóban a helyzet még mindig nem biztonságos, különösen egy olyan kisebbségi csoport számára, melynek üldöztetése immár történelmi távlatokba nyúlik vissza, arról nem is beszélve, hogy a visszatelepülőkre nem vár otthon Koszovóban, és hazatérésükre a helyi hatóságok sincsenek felkészülve.

Egyre távolodik az ígéret földje – Illegális afrikai menekültek

Népszabadság, 2005. december 4.

Európa a bevándorlásüggyel küzd. Bár a világ e szegletében legálisan vagy akár illegálisan jobb sorsot kereső emberek története egyáltalán nem új, a figyelem az utóbbi időben a fontos földrajzi gócpontokra, Európa „előkapuira" irányult: a Marokkóba ékelődött két spanyol városra, Melillára és Ceutára, a dél-olaszországi szigetekre, és a Franciaországot Angliától elválasztó calais-i határátkelőhelyre.

Ide igyekeznek a bevándorlók, hogy akár életük kockáztatásával is bejussanak az ígéret földjére, ahol aztán a genfi konvenció rendelkezései szerint már benyújthatnák menedékkérelmüket. Ugyanakkor az elmúlt hónapokban több száz afgán, közép-afrikai, és három repülőgépnyi kelet-afrikai embert toloncoltak ki drasztikusan az „előkapuktól". Ezek az események nemcsak az eljárási gyakorlat változására utaltak, hanem az európai bevándorlási politika átalakulására is.

Jól érzékelhetően kétségbe estek a spanyol és marokkói hatóságok, amikor az északafrikai országba ékelt Melilla nevű spanyol településnél a nyár folyamán egyszerűen csak „dél-szaharaiaknak" nevezett, Ghánából, Nigériából, Szenegálból és Maliból érkező emberek tömege gyűlt össze, sok ezer kilométeres vándorutat hagyva maga mögött. Csakhogy az enklávén belüli menekülttáborok megteltek, a spanyol–marokkói határőrség nem engedte be az embereket a csöppnyi európai földre, és inkább a védelem megerősítése mellett döntött. Ám a többsáncos védekezés ellenére októberben a helyzet odáig fajult, hogy valóságos harc alakult ki a határőrség és a szögesdrótot megostromló emberek között, és a lövések nem a levegőben dördültek el. A rejtélyes haláleseteket a helyi marokkói kórház és a hatóságok jelentése szerint kimerültség okozta, a jelen levő menekültügyi szervezetek szerint viszont azok a gumitöltények okozták, amelyeket a „védők" lőttek ki a kerítést megmászókra. A sánc megerősítése után magára maradt marokkói hatóság, amelynek a többezres idegen jelenlét idővel kényelmetlenné vált, arra a döntésre szánta el magát, hogy az ország déli sivatagába vissza buszoztatott ötszáz embert, ott sorsukra hagyja. Már az úton legalább hárman meghaltak.

Az ilyesfajta tragédia nem újdonság, hiszen 1992 óta becslések szerint tízezren fulladtak a Földközi-tengerbe, és Olaszország is régóta visszaszállítja Líbiába a beérkezőket. A RAI televízió dokumentumfilmjei után az olaszok is jól tudják – nem kényeztetik őket.

Ez a két példa (az olasz–líbiai és a spanyol–marokkói) az érintett országok egyéni megoldása egy megoldatlan kérdésre, ami ellentmondásban áll az emberi jogokra vo-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 377

natkozó minden európai egyezménnyel, mind a genfi konvencióval – az európai multikulturális, és kisebbségi egyenlőség alapelveivel, melyek szerint tilos a menedékkérőket az esetük kivizsgálása nélkül visszafordítani abba az országba, ahol életük veszélyeztetve van.

Felmerül tehát a közvetlenül érintett európai országok felelőssége: hetvenhárom embert például Spanyolország toloncolt ki, nem valószínű, hogy jövőbeli sorsuk felőli tudatlanságban tették volna a hatóságok. Ez a lépés azért is meglepő volt, mert éppen Madrid mutatkozott a legmegértőbbnek még májusban, amikor sebtében legalizált hétszázezer bevándorló „fekete munkást". A spanyol „jó szív" nyomban a francia belügyminiszter nemtetszését váltotta ki, aki úgy értelmezte a spanyol döntést, mint amely Európába „csalogatja" az indulást még csak fontolgatókat. Lényegében ekkor kezdődtek meg a felgyorsított európai tanácskozások bevándorlásügyben.

A kialakuló egyetértés szerint a demográfiai lejtő miatt Európának szüksége van a bevándorlókra, de nem mindegyikőjükre. És ezekkel a válaszokkal úgy tűnik, hogy elkötelezte magát amellett, hogy a számukra kedvezőket kifogja válogatni és a többiekre sem gondol humanitárius szempontból. Csak a szakképzett, az európai kultúrkörbe beilleszkedni akaró emberekre tartanak igényt, mondván velük nincs baj. A többiek viszont akár veszélyesek is lehetnek. Erre hivatkozva, hirdették meg a jogi eszközök összehangolását, a határok megerősítését, hogy így vegyék fel a küzdelmet az illegális bevándorlással, s e felfogás szerint az ehhez kapcsolódó bűnözéssel. Ez a fajta gyakorlat azt is jelenti, hogy a már ott tartósan élők legalizálásával nem kívánnak csalogatást, reményt adni azoknak, akik ezt a lépést csak most fontolgatják.

Így találkozott a bevándorlás és a biztonságpolitika a német, spanyol, francia, olasz és brit belügyminiszter párizsi tanácskozásán. E találkozó egyik azonnali eredménye egy repülőgépes visszatelepítés felvázolása volt, a másik valószínűleg egy korszerű lokátornak a sokszorosítása, amelyet Olaszországban, mintegy 48 millió dollárért, már beszereztek. A lokátor képes a Földközi-tenger aprólékos ellenőrzésére, így a menekülthajók észlelésére is. Spanyolországban olyan figyelőrendszert működtetnek, amely „jól látja" a Gibraltári-szorost és a marokkói partokat. Az új technológiák kipróbálását az EU által felállított ad hoc központok koordinálják, jelenleg két ilyen tengeri bázis működik Spanyolországban és Görögországban és egy légi Olaszországban. A negyedik központ a kockázati tényezőket elemzi az Europol segítségével.

A bevándorlási ügyekre adandó biztonság-politikai választ erősítette az Európai Unió októberben lezajlott, londoni tanácskozása is, melynek egyik fő pontja, a határok immár zajló megerősítése mellett, a hazatelepítések (vagy kitoloncolások) feltételeinek megteremtése, a visszafogadó országokkal való – többek között anyagi – egyezkedés. Ezekre egy spanyol javaslat 400 millió eurót szánna a közös európai büdzséből.

Az első repülőgépes visszatelepítő charterjárat július 27-én indult útnak: a Blueline francia légitársaság különgépe szállította az „utasokat", Párizsból Kabulba: ötven okmányok nélküli embert, akiket Franciaországban és Angliában tartóztatott le a rendőrség. Elgondolkodtató, hogy a hatóságok jelentése szerint egyetlenegy kabuli utas sem kért menedékjogot. Az érdekvédelmi szervezetek szerint viszont egyszerűen lehetetlen volt jogorvoslatért folyamodni: nem sikerült megtudni az emberek nevét és felvenni velük a kapcsolatot, mert folyton más helyre szállították, ideiglenesen „szabadlábra helyezték", majd újból bezárták őket.

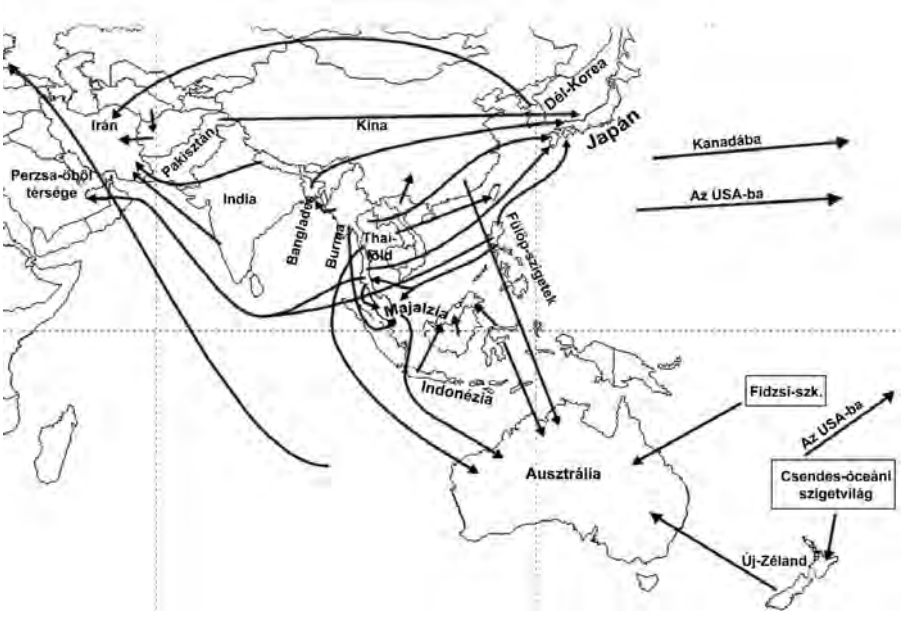
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 378

Vajon véletlen-e a menedékkérvény beadásának e fajta megakadályozása, a jogi szabályozások folyamatos változása, a korlátozott határidő, a kérelmek elutasítása formai hibákra való hivatkozással, miközben az érintetteknek nincsenek ilyen ügyekre szakosodott ügyvédjeik, még a szükséges papírok lefordítása is megoldatlan, a táborok pedig, ahol az elbírálásra várni kell, túlzsúfoltak. A menekültügyi kérvények csökkenésének egyik oka éppen az, hogy valójában kevés bevándorló jut el a kérvény benyújtásáig.

Míg 1992-ben 672 000-en adtak be kérelmet az Európai Unió 15 országában, 2000-ben 389 000, 2004-ben pedig 310 000 dosszié került asztalra (amely 347 000-re nőtt a tíz új tagállam adataival együtt.) Országonként vizsgálva, sokáig Németország volt a legkedveltebb cél (54 272 kérelemmel 2002-ben), majd Franciaország és Nagy-Britannia következett, míg Kelet-Közép-Európában a Cseh Köztársaság, Szlovákia és Magyarország a sorrend. Ugyanakkor a legtöbb országban csökken az elfogadott kérelmek száma: Nagy-Britanniában 1999-ben a kérvények több mint felét hagyták helyben, 2001-ben mindössze 9,4 százalékát.

Mindaz, ami történt arra vall, hogy az elfogadott új intézkedések valójában a bevándorlási politikát a biztonságpolitikával teszik egy fiókba, azt sugallva, hogy az illegális bevándorlók csomagjában érkezik a terrorizmus és a szervezett bűnözés. Sem az eljárások megnehezítése, sem a kitoloncolás nem képes megoldani a bevándorlásügy mélyen gyökerező, súlyos problémáit.

31. térkép. A csendes-óceáni térség és Ázsia belső migrációja (1970–2000) korábbi térképek szövegközi számozása

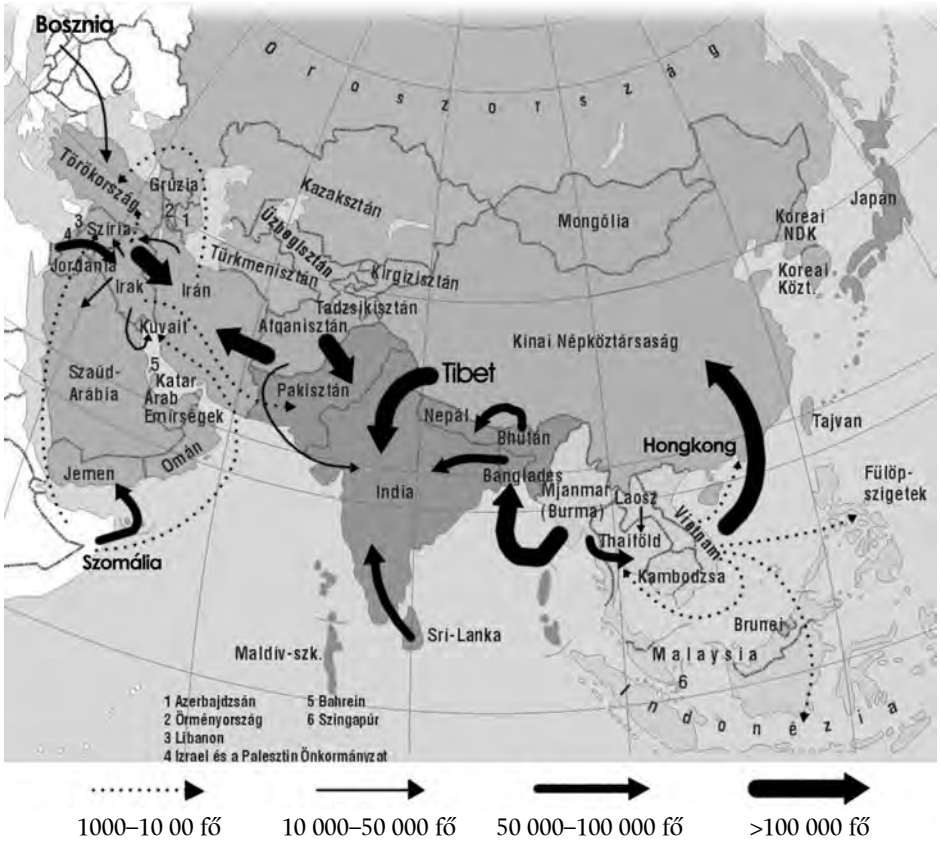

Forrás: Stephen Castles & Mark J. Miller: The Age of Migration (2003), Palgrave MacMillan Kiadó p. 156.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 379

A migráció egészére vonatkozó térképen látható, hogy nagy távolságú mozgások valósulnak meg. A menekültbefogadás többnyire a szomszédos országokat érinti, hirtelen, váratlan tömegességét mutatja be a *32. térkép*.

32. térkép. Ázsiai menekültáramlatok irányai

Forrás: www.imes.nl 2004. 2003.

7.3. AZ EURÓPAI MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK

A kontinens történelmi migrációs folyamatai a népvándorlások idejére vezethetők vissza. Az északi területeken a vikingektől, a déli területeken a föníciaiaktól számíthatjuk a rendszeres és tömeges mozgást. A felfedezésekkel és a közlekedési technika javulásával nőtt a megismert és benépesített terület. A következőkben azokra a folyamatokra fogunk kitérni, amelyek a jelenlegi migrációs folyamatok szempontjából kiemelt jelentőségűek. Zlotnik (1999) szerint az 1846 és 1939 közötti időszakban 59 millió fő hagyta el Európát, és telepedett le Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában, Új-Zélandon vagy Dél-Afrikában.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 380

7.3.1. A kontinens főbb migrációs korszakai 1945-ig

A XX. század közepéig az európai politika domináns jellemzője, a nacionalista ideológia volt. A hatalmi összeomlások új politikát az úgynevezett nemzetállamot indították útjukra, és ehhez szorosan kapcsolódtak a nemzetiségi kérdések. Az így kialakult nemzetállamoknak is szabályozni kellett a migrációt, de mivel ekkor még az európai lakosság tömeges kiáramlása a tengerentúlra irányult, és más kontinensekről jelentkezett tömeges érdeklődés, ezért a lakosság mozgása a háborúkkal összefüggésben kerül szóba. Különösen az adott ország gazdasági krízise és a politikai feszültségei volt az, ami a nehézségeket összefüggésbe kívánta hozni a migrációval. Az első világháborúval megváltozó hatalmi struktúra és a határok újrarajzolása tömeges mozgatóerőt jelentett a népesség kicserélődésében.

50. táblázat. Európai kényszermigráció (1914–45)

Ország	Időszak	Leírás	Típus
Németország	1914–18	100 ezer zsidó munkás érkezik Lengyelországból, 1,8 millió elhagyja Oroszországot és Lengyelországot	gazdasági
Belgium	1914–18	240 ezer belga kerül Angliába, kelet-	kényszer
	1922	európaiak a belga bányákba, 80 ezer francia	gazdasági
	1931	Belgiumba	gazdasági
Bulgária	1918 után	Görög és török emberek ezrei hagyják el Bulgáriát, közel ugyanennyien visszatérnek	nemzetiségi
Franciaország	1917	Francia toborzás 23 ezer portugál, 24 ezer	gazdasági
	1921	olasz, 24 ezer görög, 33 ezer cseh, 67 ezer	gazdasági
	1926	orosz, 67 ezer örmény, 86 ezer algériai, 55 ezer marokkói és tuniszi, 46 ezer lengyel Franciaországba, öt év alatt egymillióval nő a külföldiek száma, döntően olasz, lengyel és cseh bevándorlás	gazdasági
Egyesült Királyság	1921	345 ezer ír kerül Angliába	gazdasági
Olaszország	1922	30 ezer olasz Belgiumba	gazdasági
Oroszország	1917	a forradalom és a polgárháború milliókat hajtott el az országból	kényszer
Németország	1933–40	egymillió a náci uralom erősödése miatt elmegy	kényszer
Bulgária	1936–38	évi 12 ezer török hagyja el Bulgáriát	nemzetiségi
Spanyolország	1920–30	50 ezer baszk és 20 ezer katalán menekül	kényszer
	1936–39	Franciaországba, 200 ezer spanyol elhagyja az országot, és többsége Franciaországba megy	kényszer
Olaszország	1920–30	a fasizmus elől Franciaországba menekülnek	kényszer

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 381

Ország	Időszak	Leírás	Típus
Hollandia	1940	a német invázió miatt Angliába menekülnek	kényszer
Lengyelország–Oroszország	1918–33	zsidók menekülése	kényszer
Szovjetunió	1933–45	a sztálini politika elől milliók menekülnek Közép-Ázsiába és Szibériába	kényszer
Törökország	1926	65 ezer örmény kerül Franciaországba	kényszer

Forrás: The changing face of Europe population flows in the 20th century, Council of Europe Publishing, 2002

A háborút követően a kontinens népesedési helyzete kritikus volt. Nagy létszámú lakosságvesztés, a fiatalok hiánya a későbbi demográfia folyamatokra és a gazdasági fellendülésre hatással volt. Hiányzott a munkaképes lakosság jelentős része, és olyan demográfiai hiányok keletkeztek, amelyek a későbbi folyamatokat visszafordíthatatlanná vagy éppen torzulttá tették. Mindez hosszú távon a lakosság reprodukciójában és rövid távon a termelésben, különösen az újjáépítésben okozott gondokat. Az 1930-as gazdasági válság a munkaerőpiacon indított el mozgást, ahogy abban az időben mondták, megérkeztek a „külföldi riválisok".

A fasizmus előretörése, a spanyol polgárháború és a szovjet deportálások (3,1 millió ember) számos helyen indítottak el népességkiáramlást. Ennek sem a mennyisége, sem a szellemi tőkéje ekkor még nem mutatkozott hiányként.

1945–1973

A világháború nemcsak milliók halálát jelentette, hanem a faji és politikai üldöztetés hatalmas népesség-visszarendeződést is eredményezett. Német-, Cseh- és Lengyelország volt ebben a legnagyobb hányadban érintett. Kétpólusú világ kezdett épülni, az egyik a demokratikus a másik a szocialista elveket fogadta el, mint ideológiai irányzatot. A hidegháború tartósan meghatározta a világrendet és 1961-ben megépült berlini fal, hosszú időre elszigeteltséget jelentett. A média és a turizmus korai formában és korlátozottan tudott hatni a lakosságra. Nem segítette elő az információ terjedését, a vonzások formálódását.

A háború olyan nagy veszteséget jelentett a nemzetgazdaságokban, hogy minden erőt a termelés növelésére koncentráltak, ami Nyugat-Európában fejletlen területekről a fejlettekre nagymértékű mozgást indított el. Az 1960–70-es évtized a gyarmati felszabadulásnak volt az időszaka, jelentős számú ember tért vissza a gyarmatokról és ezzel két dolgot alapozott meg a későbbi migrációban. Az egyik, hogy a fejlődő országok elitje, majd a kisebb képzettségűek is az anyaországba történő költözést tekintették a társadalmi felemelkedés egyik leggyorsabban megvalósítható csatornájának. A másik, hogy a gyarmattartó országokban toleránsak voltak a befogadók, a jóléti rendszerek magasabb szolgál-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 382

tatásokat nyújtottak, és toborzó befogadó politikát folytattak. Mindez az alábbiakban foglalható össze:

- A munkaerő iránti igény növekedése az észak-amerikai kontinensen már a 1800-as évek végétől jelentős arányú emigrációt jelentett az Egyesült Államoknak, majd a telítődéssel és a kontinens toborzó politikai gyakorlatának hatására a gazdasági fellendülés helyein úgynevezett gazdasági migránsokat fogadtak be.
- A területi egyenlőtlenségek a kontinensen belül nőttek. Olasz-, Spanyol-, Görögország és Portugália később Törökország és Jugoszlávia népességkibocsátók lettek, Németország, Belgium, Franciaország, Svájc, Hollandia és Svédország befogadók.
- Gyarmati rendszer felbomlása idején az Egyesült Királyság, Franciaország és Hollandia befogadási politikájukban kedvezményezik a korábbi hatalmi területekről érkezőket.
- A szabadság és az emberi jogok korlátozása miatt a keleti blokk országaiból mintegy 4,5 millió ember kapott befogadást. Ezzel sok elitréteghez tartozót veszített el a szocialista rendszer.

1950–73 között 10 millió fővel növelte Nyugat-Európa emberi erőforrását a bevándorlásból, ebből a kétharmada Francia- és Németországba érkezett.

1973 után

Az olajválság nemcsak a gazdasági recessziót jelentette, de a munkaerő-toborzás is ekkor csillapodott. A harmadik világban a katonai és a nem demokratikus fejlődés azt okozta, hogy Európa mindazoknak a célországa lett, akik a menedéket keresték, többségük humanitárius alapon. Rövid idő alatt Ázsia és Afrika menekültjei és menedékesei, valamint a katasztrófák sújtotta térségek lakói ideérkeztek. 1989-ben leomlott a berlini fal és a német egyesítés, a Szovjetunió felbomlása újrarajzolta Európa migrációs térképét (lásd Rédei 1999).

A két politikai rendszer felbomlásának következménye volt mind az Európába irányuló, mind az Európán belüli migráció. A kialakulatlan helyzet, az átmenet országainak tapasztalatlansága és a konfliktusok nagymértékben szerepet játszottak abban, hogy a globális migráció „erre vette útját". Ebben a szakaszban Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió játszott jelentős politikai és geoszerepet. 1992–96 között 1,2 millió Németországba visszatérő volt a valamikori szovjet területekről. 4,6 millió fő a hagyta el Boszniát és Horvátországot, 0,4 millió albán érkezett Olasz- és Görögországba. A legtöbb külföldi a Balti államokba érkezett. Az egyes kelet-európai országok eltérő mértéket mutattak abban, hogy mikor telítődött az ország vagy került a kontinensen túli migráció górcsövébe. Magyarország földrajzi helyzete miatt saját nemzetisége kivételével, tranzitmigrációban vált jelentős országgá. Csehország például a határellenőrzés fokozódásával és a befogadás telítődésével 1995 után közel 200 ezer külföldivel számolt. A 90-es évek elején újszerű tendencia volt az Ázsiai migránsok megjelenése. A kínaiak jó kapcsolati rendszere elősegítette az információk gyors terjedését és vil-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 383

lámszerű növekedését egyes országokban. Azok az országok, amelyek nem fogadtak be Európán kívüli menekülteket kisebb arányban váltak érdekeltté a menedékes folyamatokban. Részben ezzel függött össze az, hogy a Kelet- és Közép-Európa alapvetően azért nem került be az érdeklődés középpontjába, hogy a jóléti állam szociális feltételei fejletlenek voltak és az átmenet időszakában különösen visszaestek.

Szignifikáns hatással volt a 90-es évek migrációjára a globalizáció. A képzett emberek mozgása követte a gazdaság térbeli terjedését, és veszteséget jelentett azokon a helyeken, ami leszakadt a globalizációtól (lásd Trend the international migration OECD 1998). A lehetőségek és az információ a migrációs döntéshez szédületes módon nőtt, ennek következménye volt, hogy a kormányintézkedések hatékonysága a migrációs folyamatban csökkent. Erre utal az ILO közlése, miszerint mintegy kétmillió fő illegális tartózkodó van Nyugat-Európában. „Elérkezett az a pillanat, hogy a legális migrációt növelni kell, ami demográfiai szempontból indokolt lenne. Ez csak úgy lehetséges, ha szembesülünk az illegális migráció növekedésével is. Éppen a kétpólusú világ váratlan felbomlásakor számítottak arra, hogy olcsó munkaerő fogja elárasztani a nyugatot, de ez még sem következett be.„Miért nem jöttek – kérdi számos kutató (Rudolf 1995)? A képzettség jelenti az érvényes jegyet a mozgásra és bebizonyosodott, hogy nem a jog, nem a technológiai függönyök, hanem sokkal inkább a készségek hiánya korlátozta az itt élők mozgását.

A 70-es évek közepéig az volt a jellemző, hogy a legtöbben a tradicionálisan emigrációs országokból – Olasz-, Spanyolország és Portugália, Görögország – érkeztek Európa központi területeire, majd később ezek az országok várakozószobává, úgynevezett átrakóhelyekké váltak a fejletlen, távoli országból érkező dokumentálatlan migránsok számára. Arra kényszerültek ezek az országok, hogy bizonyos szakaszokban törvényesen elismerjék a már illegálisan ott-tartózkodókat. Ezek néha hívogató politikai gyakorlatnak tűntek, lásd Martelli-törvény 1983 és 1986 között közel egy millió főt legalizált Olaszországban. A 80-as évek menekülthullámai után nemcsak nyugatra érkeztek kontinensen kívüliek, de a volt szocialista táborba is. Magyarország kiemelkedik azzal, hogy geopolitikai helyzete sajátos; mind a fejlett világ felé, mind a nemzetiségi kérdésben jelentős menekültet és bevándorlót fogad. A korábbi küldő országok befogadókká válnak. Az európai politikai gyakorlat számára kiemelten fontos a két úgynevezett vonulási csatorna figyelése; a tömeges déli, ami a Maghreb-országokból és a tengerentúlról érkezők átjárója és a keleti, ami az ázsiai és afrikai érkezőket továbbítja.

Felvetődik, hogy beszélhetünk-e európai migrációs politikáról? Az elmúlt évek védekező gyakorlata, számos ponton harmonizációra kényszerítette a résztvevőket, és a konvergencia vált jellemzővé. Felismerték, hogy közösen képesek olyan célok elérésére, mint az emberek, áruk és a termékek ellenőrzött, szabad áramlása. Mindez magasabb szintű globális gazdasági érdek, ehhez stabil és rugalmasan alkalmazkodó folyamatokra van szükség. A közös fellépés mind az eszközöket, mind a célokat egy irányba terelte, egyetértettek abban, hogy támogatást nyújtanak a kérdés megoldásában annak reményében, hogy ezzel a nem jut el a nem kívánatos folyamat hozzájuk. A megoldás azonban a legtöbb esetben annak az országnak volt a feladata, akinél az események történtek.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 384

A mozgás jelen feltételei eltérnek az időszak elején tapasztaltakhoz képest, és a határok fizikai értelme helyett, a jogi értelmezés vált fontosabbá. Miért az emberek mozdulnak el és miért nem a gazdaság, a fejlesztés, a tőke? Akkor, amikor az emberek úgy döntenek, hogy elhagyják szülőföldjüket, kifejezik azt az értékelést, hogy életükben máshol több lehetőség között választhatnak. A tőke az elmúlt évtizedekben sokszor a munkaerő-áramlással szembe haladt. Magyarország jó példája ennek a geopolitikai kereszteződésnek. A tőkekihelyezéssel kompenzálni lehet a helybeli fejlődési elmaradást. Számos migrációs politika azon alapult, hogy fejlesztési források odatelepítésével igyekeztek helyben tartani a népességet. Összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy a tőke, az emberek áramlása egymással összhangban kell, hogy legyen, függetlenül attól, hogy szabad vagy zárt, csatornázott vagy sem. Az összhang azt is jelenti, hogy a tőkekihelyezéssel lehet egy ország jövőjét blokkolni, pl. nem modern technológiával képzetlen munkaerőt alkalmazva, lehet termékenyíteni és gyorsítani, akkor, ha a technológiai transzferrel a helyben magasan képzett munkaerőt, nagy hozzáadott értékű termelésbe vonjuk be. Mind a tőkének, mind a magasan képzett embereknek operatív környezetre van szüksége. Ebben az esetben a régió felzárkóztatása kerül szóba, és helybe érkezik a nemzetközi lehetőség (Mobility of researchers IPTS).

7.3.2. A migráció európai típusai

A gyarmati migráció

Ennek a migrációtípusnak napjainkra az az üzenete, hogy az anyaország a gyarmatokkal olyan kapcsolatot épített ki, ami a más kultúra megértését segítette elő. Ezekben az országokban kisebb az idegengyűlölet, fejlett beilleszkedést segítő rendszerek alakultak ki, számos helyen a nyelv is ugyanaz. A XX. századi migráció tényezői nem térnek el a korábbi évszázadoktól abban, hogy gazdasági, politikai és nemzetiségi tényezőkre vezethetők vissza. A gyarmatok függetlenedésével először a hivatalnokok, az úgynevezett fehérgallérosok visszatérése történt meg, majd őket követték a helyben élők milliói. A gyarmati-birodalmi kapcsolatokkal összefüggő nemzetközi népességmozgás Nagy-Britannia, Franciaország és Hollandia folyamatiban játszott meghatározó szerepet. Az Egyesült Királyságba 3,2 millió fő érkezett Pakisztánból és Indiából. Az 1960-as években Észak-Afrikából Franciaországba (Surinamok 160 ezer fő), Indonéziából pedig mintegy 300 ezer fő visszatérő migráns volt. Nagyszámú lakossági mozgás említhető a volt portugál gyarmatokról Mozambikból, Angolából, Macauból és Dél-Amerikából.

A nemzetiségi migráció

A legfontosabb részét jelenti a XX. századi migrációnak, amit a gazdasági és politikai tényezők megsokszoroztak. 1950–92 között a német nemzetiségűek visszatelepülése az anyaországba több mint 8 millió főt érintett. Bulgáriából a vissza-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 385

települt török nemzetiségűek száma 630 ezer fő. Jugoszláviából 300 ezer fő török tért vissza, a zsidó és örmény nemzetiségűek anyaországba való visszaáramlása 750 ezer és 170 ezer főre tehető. A cigányok mozgása 240 ezer főt, a magyar nemzetiségek anyaországba visszatérése 124 ezer főt jelentett. Az imént említett nemzetiségek együttesen 11 millióan vannak!

A gazdasági migráció

Az 50-es évek közepétől volt tapasztalható az életszínvonal megőrzése végett egy növekvő migráció. Számos kétoldalú szerződés indult el azon országok között, akik munkaerőt kínáltak, és azok akik fogadtak. Az országok egy része csak időszakos munkára hívta a dolgozókat, így Németországban 240 ezer fő, Svájcban közel 50 ezer fő szezonális munkát végez a mezőgazdaságban, a szállodaiparban és az építőiparban, ezek a jellemző ágazatok más országokban is. Idősorosan vizsgálva a szezonális munkát végzők száma csökken. Részben ez azzal magyarázható, hogy több csatornája vált lehetővé a nemzetközi migrációnak és a munkaerőt kínáló és a munkaerőt befogadó országok földrajzi távolsága nőtt. A migránsok arra törekedtek, hogy letelepedjenek és ne „ingázzanak".

A kényszermigráció

A lakóhely megváltoztatása bizonyos fokú belső vagy külső kényszer hatására történik. A század jellemző mozgása volt a kényszermigráció, amely politikai külső hatásra történt. A polgárháborúk, a politikai kényszer, a növekvő szociális elégedetlenség következménye az ország elhagyása. Most csak említést teszünk az országhatárokon belüli úgynevezett malenkij robotokról, ami milliókat érintett. Az 1956-os magyar kiáramlás, a prágai tavasz nevezetű akció a keleti blokkból közel 400 ezer embert jelentett. A menedékkérők száma 1990-ben volt a legmagasabb közel félmillió ember kért akkor menedéket. A célország Németország volt. Általában 250 ezer fővel lehet a kontinens szintjén számolni.

A modern nomádok

Mintegy 175 millió ember évente hosszabb vagy rövidebb időre, de tartósan vagy végleges szándékkal elhagyja az országát abból a célból, hogy kedvezőbben használja fel képességeit. Az információs és kommunikációs társadalom számottevő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy felgyorsuljon a munkaerő és a termelés globális kapcsolata, amelynek során cél, hogy a „megfelelő ember a megfelelő időben és helyen elv" teljesüljön. A mobilitás folyamatosan nő részben az olcsó utazási lehetőségekkel összefüggésben, részben az uniós mozgási könnyítések, valamint a távmunka elterjedésének eredményeként. Sőt a migráció korábbi definíciói is kérdésessé válnak abban az összefüggésben, hogy a virtuális mozgás új formái jelennek meg.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 386

„A korábbi statikus, „szesszilis" népességet feltételező szórványfogalom a „világfalu", a felgyorsult kommunikáció, a peregrinus életformák és a migráció terjedése korában hovatovább tarthatatlanná válik. A „modern nomádok" kulturális mobilitásukkal, áramlásukkal, permanens továbbvándorlásukkal olyan szimbolikus eszközöket és gyakorlatokat birtokolnak, amelyek maguk is hozzájárulnak a globális világ megteremtéséhez (Niedermüller, 1999). Érdemes felfigyelni korunk elit- és szubkulturális szórványainak létrejöttére a szomszédos többségi nemzetek nagyvárosaiban. Ezek a csoportok mozgékonyak, speciális szakismeretekkel, érdekérvényesítéssel, jelentős szimbolikus tőkével rendelkeznek, és a többségi nemzethez változatos formális és informális kapcsolatokkal kötődnek. Bukarest, Prága, Kijev, Pozsony és újabban Brüsszel kortárs magyar (kisebbség) politikai, kulturális, művészi, tudományos és gazdasági elitcsoportjai rendkívül adoptív és mobilis közösségek, nemcsak az anyanemzettel és a többségi nemzetekkel tartanak kapcsolatot, hanem a nemzetközi porondon is jelentős mozgástérrel, kapcsolati potenciállal és kommunikációs rutinnal rendelkeznek (Ilyés, 2005)."

7.3.3. A befogadó Európa

Nathan Keyfitz találóan jegyezte meg egy konferencián azt, hogy míg az USA arra törekszik, hogy hívogató olvasztótégelyként, „come home-melting pot"-ként a már befogadottak beilleszkedését segítse, addig Európa, „go home" típusú stratégiával igyekszik elhárítani az ide igyekvőket. Ez utóbbi nem is bizonyult tartós megoldásnak és időközben az elemzések azt mutatták, hogy a bevándorlás szükséges az eltartási arányok és a reprodukció fenntartásához. A migránsok egy része helyettesítette a helyi munkaerőt, akik más fejlettebb gazdasági régióba távoztak. A másik része a világ kínálatából pótolta azokat a munkaerőpiacon jelentkező hiányosságokat, amelyekre a helyiek nem voltak képesek felzárkózni.

Az olajválságig Franciaország, Svájc és Németország voltak a bevándorlási többlettel rendelkező országok. Nagy-Britannia az USA felé irányuló mozgás következtében alacsony vándorlási pozitívumot mutatott. A befelé irányuló mozgás résztvevőinek nem adtak letelepedési jogot, úgy vélték, hogy a beáramlás csak néhány évig tart és elmennek. A '70-es évek a világ alapvető átrendeződését hozták, ami Castels (2003. p. 78.) a következőkkel jellemez:

- Megindult a tőkeexport a fejlődő világba és megkezdődik a feldolgozóipar átalakulása, következményeként az alacsony jövedelemmel rendelkező országokba fejlesztési források érkeznek.
- A mikroelektronika forradalma csökkenti az élőmunka felhasználást a késztermékekben.
- Csökkenő igény a hagyományos munkaigényes tevékenységek iránt és igény a magasan képzettekre.
- Megindul a szolgáltatások expanziója és ezzel a képzetlen munkaerő átmeneti alkalmazása válik lehetővé.
- Rugalmas és aktív munkaerő-piaci formák terjednek el.
- A nők tömeges bekapcsolódása a munka világába és illegális tevékenységek felfutása, korai nyugdíjazás megjelenése.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 387

A fentiek nemcsak arra vonatkoznak, hogy milyen földrajzi változások indulnak el, hanem a következményekre is. Ezek főbb trendjei az alábbiakban foglalhatók össze:

- A korábban kormányzatok által szervezett folyamatok a '90-es években a második generációval kapcsolatos kérdéseket helyezik előtérbe.
- A korábbi folyamatok döntően meghatározzák a kormányzatok mozgásterét a családegyesítésekben.
- A dél- és kelet-európai küldő országok befogadókká váltak.
- A nagybevándorló országok folyamatai fokozott függésbe kerültek a küldők szándékaitól.
- A határok átjárhatóbbá válása a belső migráció folytatódását tette lehetővé.

Az olajválságot követően az országok meghirdették a „zéró tolerancia és bevándorlás" elvét. 1995-ben az európai OECD-országokban közel 30 millió külföldi élt, ennek harmada volt európai. 2000-ben UNPD kiadott egy tanulmányt – Replacement Migration –, ami úgy összegzi, hogy a demográfiai átmenet új szakasza népességcsökkenéssel és -öregedéssel jár együtt és a kontinensnek bevándorlásra van szüksége, ami természetesen a korábbi zéró bevándorlási célt eltörölte. Az európai jóléti rendszer ezzel nemcsak demográfiai szempontból vált tarthatatlanná, de szembesülnie kellett egy fokozódó bejutási igénnyel. Az ezredfordulón 350 ezer menedékes kérelem érkezett az EU-15 országába. A '90-es években nagy változást jelentett a keleti nyitódás, bár az előre jelzett exodus elmaradt, mégis 1,2 millió fő indult el a korábban izolált területekről. Ezek részeben az észak-afrikaiakhoz hasonló méretű populációt jelentenek. A kontinens nagybevándorló országai (Németország, Franciaország és Svájc) önmagukat sem nevezik[218] hivatalosan annak, mégis Európa de facto egy bevándorló kontinens.

51. táblázat. A külföldiek száma (ezer fő) néhány kiemelt országban és arányuk a helyi népességhez

	1980		1995		2000	
	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	282,7	3,7	723,0	9,0	732,0	9,1
Belgium			909,7	9,0	903,1	8,9
Dánia	101,6	2,0	197,0	3,8	237,7	4,5
Finnország	12,8	0,3	62,0	1,3	81,0	1,6
Németország	4453,3	7,2	7173,9	8,8		
Görögország	213,0	2,2	153,0	1,5		
Írország			96,1	2,7	114,4	3,1
Olaszország	298,7	0,5	991,4	1,7	1240,7	2,2

218 Amit a németek korábban az asztal alatt csináltak, azt most fölötte fogják tenni. www.usinfo.state.gov.htm

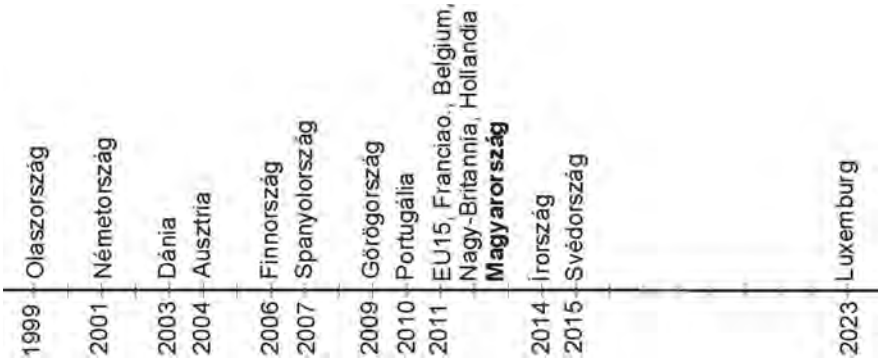
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 388

	1980		1995		2000	
	fő	%	fő	%	fő	%
Luxemburg	94,3	25,8	132,5	32,6	142,8	34,1
Hollandia	520,9	3,7	728,4	5,0		4,5
Norvégia	82,6	2,0	460,8	3,7		3,6
Portugália	49,3	0,5	157	1,6	172,9	1,7
Spanyolország	182,0	0,5	499,8	1,2	609,8	1,5
Svédország	421,7	5,1	531,8	6,0	522,0	5,9
Svájc	892,8	14,1	1363,6	19,3	1372,7	19,4
Egyesült királyság			2084,0	3,6	2066,0	3,5

Forrás: Salt, John 2001. „Current trends in international migration in Europe"

Az egyes országok kapcsolatában nem is a más országban élők száma az, ami meghatározza a kapcsolatok alakulását, hanem a nemzeti habitus. A görögök, az olaszok hosszú távon és erős kapcsolati szálakkal tartoznak össze. Látható a *39. ábrá*ból, hogy Európa legtöbb országa ezekben az években lépi át azt a lélektani küszöböt, amikor a munkaerő mennyisége csökkenni kezd.

39. ábra. A munkaképes korú lakosság számának csökkenése

Forrás: http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/ageing/labour_market/english.pdf

A befogadók kihívása – asszimiláció és integráció

1970-ig a migránsok beolvadását a helyi közösségbe asszimiláció útján vélték, majd az átmeneti letelepedési forma megszüntetésével az integrálódásra tértek át.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 389

A váltásban szerepe volt annak, hogy a korábbi évtizedekben Dél-Európa volt a bevándorlás forrása, majd az olajválság után nőtt meg a török régióból érkezők aránya. A földrajzi távolság növekedése és a kulturális távolság mértéke kihívást jelentett a beilleszkedésben. Az asszimiláció teljes elfogadást, a saját kulturális gyökerek lassú feladását jelenti az új közösségben. Ez azt is jelenti, hogy nyelvileg azonosulnia kell, és a korábbi hagyományokat fel kell adni. Különösen a kicsik számára nehéz akkor megtanulni a helyiek nyelvét, ha otthon még a régit beszélik. Az integrálódás a multikulturális társadalom fennmaradását jelenti, elfogadja a másságot, és megtartja saját nyelvét, hagyományait.

A politikai gyakorlat mindkét esetben eltér egymástól. A befogadó ország múltja, a befogadottak szerint eltérnek, de az egyik fontos napi politikai célt jelenti. Lehet közvetlen és közvetett eszközrendszere a migránsra irányuló hatások alapján. Az eszközök lehetnek szociálisak, gazdaságiak és politikaiak.

Állampolgárság

Adott országban a külföldiek száma attól is függ, hogy milyen hosszú ideig tart az állampolgárrá fogadás, mert még a hosszú tartózkodás ellenére is külföldinek számít az, aki nem rendelkezik a befogadó ország állampolgárságával. Általában nyolc év az elvárt tartózkodási idő egy adott országban. Az állampolgársághoz születés (jus soli) vagy megszerzés útján (jus sanguinis) lehet hozzájutni. Az adott országban alanyi jogon járnak az úgynevezett társadalmi szolgáltatások, oktatás és egészségügy és ezért fontos az állampolgárság megszerzése. Bár számos ország úgy véli, hogy a külföldiek ingyenes nyelvi oktatása az, ami legjobban elősegíti az integrálódást ezért ezt a migrációs célok közé sorolják. A jóléti államokban a kérdés a legjobban kiélezett. Ez is egyik oka, hogy határozott érdeklődés tapasztalható a bevándorlásnál ezekbe az országokba.

A 90-es évek óta két ellentétes trend tapasztalható. Az egyik szerint a maastrichti és az amszterdami egyezménynek megfelelően az egységesítés irányába mozdulnak el, míg mások a védekezés jegyében a nemzeti szabályozást kívánják erősíteni. Ez a két út része annak a megközelítésnek, amit a demos és az ethos néven emlegetnek. Az első olyan demokratikus elveken alapuló koncepcióból ered, ami területi és politikai közösségre támaszkodik. A másik etnikai és kulturális összetartozást vesz alapul. Mindkét koncepció érinti a bevándorlók politikai integrálódását. A jus soli az ethos alapon áll és Németország említhető példának. A jus sanguinis a demoshoz áll közelebb és Franciaország hozható példának. Felmerülhet két további fogalom ehhez kapcsolódva. Az egyik a hontalan állampolgárság, amit szabályoztak azzal, hogy valaki csak akkor veszíti el korábbi állampolgárságát, ha egy másik nemzet befogadta. Ezzel nem fordulhat elő, hogy jogon, törvényen kívül álló személyek legyenek. A másik a kettős állampolgárság. Németországban nem engedik meg a kettős állampolgárságot. Az állampolgárság megadása nem jelenti a különböző nemzetiségek beolvasztását, sőt egyfajta kényszerített esetnek tűnik vagy sokszor ez a leggyorsabb útja annak, hogy alanyi jogon biztosítsák számukra a társadalmi szolgáltatásokat és egyenrangúnak tekintsék őket. Különösen a kelet-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 390

európai országokban tapasztalható ez a gyakorlat, ahol rövid időtartamot szabnak meg az állampolgárság megszerzésére és preferált helyzete van annak, aki az anyaországhoz tartozó nemzetiséget tud igazolni fel- és lemenői között.

A nyugat-európai folyamatok a születési alapon megszerzett állampolgárság irányába haladnak. A kettős állampolgárság elfogadása is terjed, különösen abban az értelemben, hogy az európai állampolgárság mellett megtartják korábbi állampolgárságukat. A folyamatot jelentős mértékben befolyásolja, hogy az adott országban mekkora a külföldiek aránya.

A migrációs célországok hozadéka

A világon minden 50 emberből egy, a szülőhelyétől távol él. Ettől az átlagtól az egyes országok nagymértékben eltérnek. 1960–94 között 11 millió főre becsülte az EUROSTAT a kontinens migránsait. Ez magában foglalja az összes lehetséges nemzetközi migrációt. Mivel a migráció többféle okból és esetben történik állandó vagy ideiglenes jelleggel, ezért nem lehet világrendszert kialakítani a kezelésére. Tömeges szabályszerűségek egybeesése pedig azt jelenti, hogy trendről beszélünk. Ezek az alábbiak voltak Európában:

- a XX. század elején Amerikába irányuló emigráció,
- 1920-ban kelet–nyugati migráció, kiemelten Észak-Franciaországból és Németországból a bányászok keltek útra,
- 1930 a világgazdasági válság idején számos visszatérő migráns volt,
- a második világháború végén a gazdasági fellendülés és az újjáépítés, délről tömeges migrációt indított el a nyugati rész felé,
- Ázsia és Afrika a migráció formáit és az eredetnépességet bővítette,
- háborús konfliktusterületekről, mint a spanyol polgárháború, az algériai harcok, jugoszláv konfliktus és a magyar–cseh menekültek jelentettek új trendet.

Nem minden ország „vonzotta” a migrációt. Alapvetően a munkalehetőségektől és a jóléti rendszer kiépítettségétől függött. E szerint egyes országok befogadók, mások küldők lettek, munkaerőt exportálok és munkaerőt befogadók. Ha megnézzük az egyes évtizedekben miként alakult az az összefüggő terület, ami kibocsátó és befogadó volt, tapasztaljuk a változást. Az ’50-es években a Skandináv-félsziget és Dánia volt a célterület, majd ez egyre kiterjedtebbé vált és magában foglalta a ’60-as és ’70-es évtizedben a Dél-európa kivételével nyugatot. A ’80-as években csupán a keleti régió volt a kontinensen belül kibocsátó ország. A ’90 utáni időszakban váltak egyes országok, Magyar- és Csehország, részben Lengyelország befogadó országgá, és ezzel zsugorodott a kibocsátó régió a balkáni területekre (Rédei 2002.). Ma Írország kivételével az unió országai pozitív migrációs egyenleget tudnak felmutatni, élen Németországgal és az Egyesült Királysággal. Azok a területek, ahol migrációs potenciálok jelentkeztek, kiszorultak a kontinensről, földrajzilag és kulturálisan is távolabbi térségekre tolódtak. Mindez számottevő szerepet töltött be abban, hogy a migráció zavaró hatása, a célország területén élők és az érkezők különbsége nőtt. A szabadság fogalmához kapcsolódó migráció perturbáló hatásai kezdtek előtérbe kerülni.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 391

A jelenlegi migrációs folyamatok sokszínűsége

A kontinensen belül zajló migrációs folyamatok – amelyek a korábbi időszakban a tengerentúlra irányultak – egyre nagyobb jelentőséget kaptak. Mintegy egymillió kelet német került a német egyesítéssel Nyugat-Németországba. A kétpólusú világ felbomlásával egyidőben 1,2 millió fő hagyta el az úgynevezett keleti blokkot. Sok tényező segít megérteni a kontinensen zajló mozgási folyamatokat. Ezek magukban foglalják az alábbiakat:

- Munkaerő-piaci elvárás, hogy az érkezők többsége képzett ember legyen.
- Történelmi és politikai kapcsolatok egyes országok között, mint algériaiak Franciaországban, Surinamból holland állampolgárok, indiaiak Nagy-Britanniában.
- Politikai válság az eredetországban, különösen a kelet-európaiak érkeznek nagy hányadban a berlini fal leomlása után, valamint jugoszláv lakosság.
- A célország bevándorlási politikája, annak ellenére, hogy a többségük évente szigorítja a befogadás feltételeit.
- Földrajzi előny, mint az írek Nagy-Britanniába.
- Családegyesítés.
- A második világháború után a visszatérő migránsok.
- Lengyel, kínai népesség „eltűnése", pl. a francia regisztrációból.

A migrációs folyamatok mind a cél-, mind az eredetországban jelentős közvetett és közvetlen hatással rendelkeznek. Ilyenek a demográfiai helyzetre, a munkaerőpiacra, a gazdasági életre, a biztonságra gyakorolt hatás.

7.3.3.1. A nemzetközi migráció európai hatásai

A bevándorlás mint a demográfiai egyensúly nyelve

1987 óta a nyugat-európai országokban magasabb a születési szám, mint a halálozás, de mégis a népességnövekedés a migrációs többletből származik. Demográfiai szempontból minden ország azt szeretné elérni, hogy fiatalok jöjjenek, mert ezzel nemcsak közvetlenül növelik a népesség számát, de az általuk vállalt termékenység is hozzájárulás, fiatalon jobban tudnak alkalmazkodni, a munkaerőpiacon keresettek, és abban az országban termelik meg a nyugdíjjáradékot. Így is gyakorta felmerül, hogy tartósan kell munkanélkülinek lennie a fiatalnak, mire alkalmas lesz munkavállalásra. Talán paradoxnak tűnhet az, hogy egy erős gazdasággal rendelkező ország miközben maga is munkanélküliséggel bír, újabb munkaerőt toboroz. Egyfelől a nagyobb választék kedvezőbb választási lehetőséget kínál alapon gondolkoznak, másfelől a minőségi megfelelés és a megfelelő ember a megfelelő helyen és időben elv teljesülése így könnyebben elérhető.

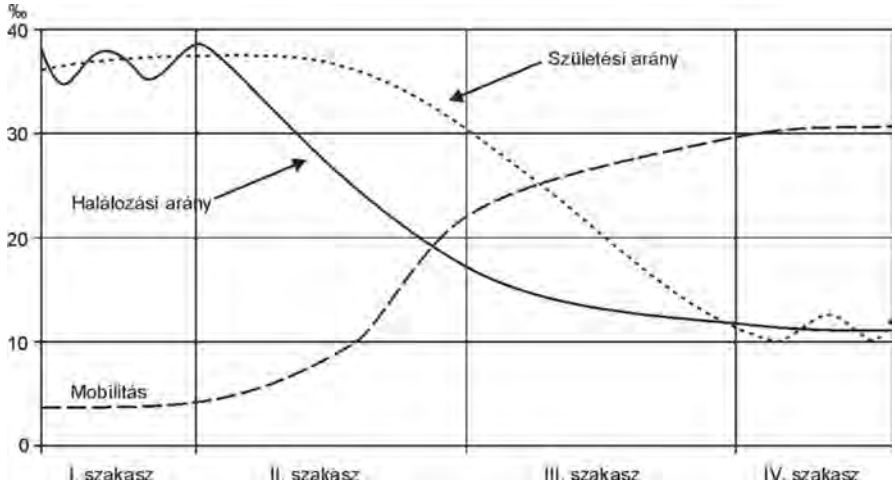
A beáramlók nem és életkor szerinti összetétele más hatásokat is okoz. Kedvezőtlen férfitöbblet alakulhat ki, különösen a házasodási életkorban. Vagy pl. a kohorszok számbeli változása miatt egyes naptári években kedvező a fiatalok érkezése, más időszakokban pedig tovább növeli az egyensúlytalanságot. Magyaror-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 392

szágon az 1974–76 közötti korosztály létszáma a 90-es évek végén a bevándorlás miatt tovább csúcsosodott, de később ez kiegyenlítő hatású. Sőt a migrációs korfa nem hasonlít a menekültek korfájára, az eltérő döntési helyzet miatt. A menekültek többsége nő és gyermek. A bevándorlók többsége 25–40 év közötti. A bevándorlók demográfiai magatartása, pl. termékenysége lassan veszi fel a célországra jellemzőt, vagy a vegyes házasságok tartósan más magatartási minták mentén történnek. Statisztikailag nem lehet szétválasztani a helybeli és az érkező általi demográfiai eseményeket, különösen akkor nem, ha már megszerezte az adott ország állampolgárságát. Így pl. a németek egygyermekes vállalása már tartalmazza azokat a török, magas termékenységű lakosság jellemzőit is, akik az országos adatokban szerepelnek. És sokszor több generáció során fennmaradnak.

A népesedési helyzet az elmúlt évszázadban a kontinensen a demográfiai átmenet IV. szakaszába lépett, aminek jellemzője a születések és a halálozások számának közelítése, egyes országok ebben az időszakban léptek át a természetes szaporodásból a fogyásba. Tehát a két demográfiai esemény eredője sokszor közel zéró, ami a másik demográfiai tényező, a migráció szerepét tovább növelte. A népesedési folyamatok történelmi változásainak szakaszai nemcsak a természetes folyamatokra, hanem egyre meghatározóbban terjednek ki a térbeli mobilitásra is (Rédei 2001).

40. ábra. A mobilitással bővített demográfiai átmenet

Forrás: Rédei Mária: Demográfiai ismeretek 2006. p. 75.

A bevándorlás a népesedési helyzetet közvetlenül a számbeli gyarapodással, ellenkező esetben a csökkenéssel befolyásolja. Közvetetten pedig az érkezők születési, házasodási többlete, ami többnyire az érkezők magasabb termékenységéből adódik. Összességében a bevándorlásnak fiatalító hatása van. Az európai bevándorló országok (Belgium, Franciaország, Svájc és Németország) népesség növekedésé-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 393

nek kétharmadát a bevándorlás eredményezte. Ha migráció folyamatosan fennmarad, azzal lehet számolni, hogy a fiatalító hatás tartós lesz. Az *52. táblázat* mutatja, hogy a II. világháború utáni időszakban, a népesedésben a migráció mekkora hányadot jelentett.

52. táblázat. Néhány kiemelt ország népességváltozása a migrációval összefüggésben

Ország	Időszak	Változás (millió főben)		Éves átlagos változás (%)	
		Összesen	Ebből a migráció hatása	Migrációval	Migráció nélkül
Belgium	1950–84	1,4	0,6	0,45	0,26
Franciaország	1946–83	14,5	5,1	0,84	0,57
Németország	1951–84	11,2	7,8	0,62	0,2
Olaszország	1951–81	9,4	–1,9	0,61	0,72
Svédország	1950–84	1,3	0,6	0,5	0,28

Forrás: Le Bras 1991. A migráció demográfiai hatása OECD

Különösen a termékenységi magatartás módosulása érdekes, abból a szempontból, hogy milyen gyorsan változik a bevándorlók gyermekvállalása. Vannak, akik azonnal a befogadó környezethez igazodnak, különösen akik gyermekkorban kerülnek oda. Mások fokozatosan vagy éppen a jóléti állam gyermektámogatási formáit kihasználva az anyaságot tekintik a fő tevékenységüknek. A kutatások szerint számottevő hatással bír az, hogy vegyes vagy „hazai" házasságban élnek-e a bevándorlók.

Nemzetközi gazdaság és nemzeti migrációs politika

A migráció főbb áramlatainak az oktatása során érdekes lehet felhasználni azokat a publikációkat, amelyek feltérképezik a nemzetközi mozgások földrajzi irányait (Weeks 1996, Salt 1989).

A világban zajló folyamatok megértését segítik az alábbi tényezők:

- Gazdasági globalizáció: a kereskedelem liberalizációja, a pénztőke gyors reagálása, az olcsó munkaerő és az alacsony fizetésekkel jellemezhető térségek bekapcsolása és innen az állami támogatások megszerzése,
- Kulturális globalizáció: a fejlett világ szokásainak terjesztése, a turizmus terjedése, az angol nyelv uralkodó volta,
- Társadalmi globalizáció: amelyben nemcsak az egyes országok kerülnek egymással kapcsolatba, de a migráns és befogadó környezete között is kapcsolat alakul ki,
- Politikai globalizáció: amelyben eltérő értékek szerepelnek, mint nemzeti, helyi és nemzetközi, egyéni szabadság és kollektív kötődés (pl. az írek, a zsidók és az arabok esete).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 394

A globalizáció hatása mindig egy konkrét földrajzi helyről és irányból érkezően érvényesül. A központi végrehajtás felülről lefelé, a helyi, közösségi kezdeményezés alulról felfelé irányul. A nemzeti érdek sok esetben arra kényszerül, hogy hazai szabályozását és céljait a transznacionális érdekeknek rendelje alá (Saskia 1996 Transnational economies and national migration policy). Nemcsak ez jelent a legtöbb ország gyakorlatában új kihívást, de az is, hogy állampolgáraik informáltsága nő a tekintetben, hogy miként lehet bejutni egy országba, ott milyen várható életminőség lehetséges, és ennek jogi csatornáiról is egyre többet tudnak. Ez azt eredményezi, hogy nő a migrációs vonzás a taszításhoz képest, megalapozottabb, tudatosabb lesz a döntés, és érdekeiket jobban tudják érvényesíteni. Az állam tehát kénytelen nagyobb figyelmet fordítani az egyéni, családi kezdeményezésekre, és a végrehajtás során erre is tekintettel kell lennie.

A migrációs döntések családi, közösségi alapon történnek. És miközben arról beszélünk, hogy nő a migráló személyek száma, az is megfigyelhető, hogy azok, akik helyben munkát találnak, biztonságban élnek és látnak haladási lehetőséget, nem változtatnak lakóhelyet, immobilak lesznek. Az elszakadás és a megtelepedés mérlege – és ebben számos szubjektív elem is szerepel –, ami arra készteti őket, hogy korábbi közösségükben maradjanak.

A 90-es években több alkalommal merült fel, hogy vajon van-e a kontinensnek migrációs politikája (Phillip Moriis Institute 1993). A kétpólusú világ felbomlására adott kapkodó válasz világosan mutatta, hogy nincs egységesen elfogadott és alkalmazott politika. Ezt erősítette meg az 1993. évi budapesti európai szintű konferencia, ami nem tudott megegyezni egy Migration Chartában. Tomas Hammar később olyan kutatási eredményeket közölt, hogy a migráció gyakorlata az országokban konvergál, kifejezve ezzel azt, hogy közös célokkal és gyakorlattal lehet korlátozni a beérkezőket.

Számos jogi lépés már készen állt az 1985-ben elkészített schengeni egyezményben, vagy következett a maastrichti elvekből. Mind egyértelműbbé vált, hogy nem is a jogi dolgokban van hiányosság, hanem abban, hogy harmonizálják az érdekeket. A szabad áramlás a belügy és a jog kérdéseként kezdődött, és egyre határozottabban haladt a gazdasági érdekek irányába. A bővítés folyamata is kezdetben politikai szempontból volt sürgető, majd a gazdaság térbeli terjeszkedése motiválta és képezett eltérő igényeket.

Tény, hogy az állam a globális rendszer megvalósításában döntő szerepet kapott azzal, hogy milyen üzleti feltételeket kínálnak a befektetők számára. A kormányok szerepe a migrációs politika kialakításában ettől elmarad. A gazdaság térbeli terjedése alapján azt várnánk, hogy a kormánynak csak transznacionalizálni kell a célokat. A fejlett országokban a migrációs gyakorlatot a gazdasági hatékonysághoz – ebben az értelemben a stabilitás is idesorolható –, illesztve alakítják. És az így létrejövő valósághoz igazítják a politikai gyakorlatot. Néhány országban, ahol a migrációs politika alacsony hatékonyságú részben annak köszönhető, hogy ez az összehasonlítás nem történik meg. Azaz nem alakítják ki megfelelően a migrációs szabályok végrehajtásához tartozó intézményi hátteret, nincs úgynevezett migrációs menedzsment. A migrációs politikának egyre nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy képes legyen a gazdaság nemzetköziesedésével gyors válaszok adására.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 395

Ezek közül is kiemelném a határokon átnyúló mobilitás kérdését, ami ellentétben van a szabad árumozgással és a határellenőrzés fokozásával. A határmentén virágzó regionális termelési rendszerek, klaszterek alakulnak ki, mint a transznacionális vállalatok egyik elterjedt formája, amelyek ellentétben vannak a munkaerő szabad áramlásával. Az államnak ezekben az esetekben ellentétbe kell kerülnie a nemzetközi vállalatok érdekeivel, el kell térnie a nemzeti szabályozástól. A felmentések, átmeneti intézkedések sora, kivételek keresése mutatja, hogy a hazai szabályoktól eltérnek. A határokon átnyúló mozgás korábban hatalmi vonatkozásban volt jelentős, mint pl. a Brit Nemzetközösség. Napjainkban azt látjuk, hogy mind az államközi szerveződések, mind a nemzetközi gazdaság folyamatai átlépik ezt. Különösen szembetűnő a határ szerepének a negligálása a pénzügyi szervezetek esetében. Maguk a pénzügyi szolgáltatást végző nemzetközi cégek keresik meg a kis kapukat.

Gazdaság nemzetközivé válása és a földrajzi kapcsolatok hatása a migrációra

Minden migrációs folyamat térben és időben elemezhető. De ettől célszerű elvonatkoztatni akkor, amikor szabályszerűségeket akarunk megállapítani a politikaformálás céljából. Ebben az esetben a célországot és a küldő országot kell összekötni. A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok egyfajta, kvázi gyarmati köteléket alakítanak ki azzal, hogy munkaerőforrást toboroznak, intézményi kapcsolatok formálódnak a két ország között. A munkaerőexport, a bilaterális egyezmények számos vonása a gyarmati kapcsolatokhoz hasonló (Saskia 1996). A munkaerőkapcsolatok alakítása számos történelmi alárendeltséget hordoznak az egyes országok között. És hasonlóan az EU-csúcsok sajtófotójához, a nagyhatalmak képviselőit, vagy az éppen „fontos" ország képviselőjét teszik központi helyre.[219]

A migrációs kapcsolatok részét jelentik a gazdasági és kereskedelmi partnerségnak. Ennek egyik jellemzője a külföldi befektetés, az exportösztönzés. A gazdaság nemzetköziesedésének egyik számottevő jelzője a GDP-ből a külföldi befektetések aránya. A világ átlagában ennek az értéke a 90-es években 10-20% között mozgott.[220] Ha ez az arány stabil, akkor azt kell megvizsgálni, hogy milyen hatással van a célgazdaságra: annak jövőbeli gazdasági-technológiai fejlődését blokkolja, felzárkóztatja avagy hatékonyabbá teszi. Netán olyan üzleti bizalom alakult ki, hogy az adott országba kutatási és fejlesztési feladatokat telepít. Ez a jövőbeli kapcsolat alakulása szempontjából fontos. Lehet olyan eset is, hogy a külföldi tőke azért érkezik folyamatosan, hogy elősegítse a reexportot. A célország kedvező üzleti feltételei arra késztetik, hogy versenyképességét a gyártás áttelepítésével, az olcsóbb piachoz közeli helyen valósítja meg. Az export aránya a GDP-ből azt a pozitív üzenetet is jelentheti, hogy az adott ország termelési feltételei megfelelnek a világgazdasági elvárásoknak.

219 Magyarországon is a holland befektetések felfutása előtt nagyléptékű munkaerőtoborzás történt, ami a nagyobb létszámú jelenlét után nyitott irodát a fővárosban.

220 Magyarországon 5,1% volt 1999-ben.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 396

A migráció mindig utal azokra a térbeli kapcsolódási lehetőségekre, ami a két ország között kialakul. Például a 80-as években az USA a világ összes kivándorlásának 19%-át szívta fel. Ezen belül a teljes ázsiai kiáramlás 27%-át, a koreai 81,5%-át, a teljes karibi migrációs hányadot, Jamaika és Haiti 62%-át. Hasonló szerepet játszott Ausztria és Németország a korábbi évtizedekben, amikor a Közép- és Kelet-Európából kiáramlók első fogadó állomása lett. A jobb lét, a jobban fizetett munka első tapasztalatait itt érték el.

Összességében az európai migráció mégis alacsony. Különösen akkor, ha kiveszszük a képből a németek mozgását. Mintegy nyolcmillió német telepítéséről beszélhetünk. A görög migráció 86%-a, a jugoszlávok 76%-a, először Németország felé vette útját. Ebből a szempontból erősen érintettek azok az országok, amelyek nem cél-, hanem tranzitországok és geopolitikai jelentőségük miatt a tranzitmigráció számos kellemetlen eseményével találkoznak. Németországot lehet, hogy a gazdaság vonzása, de nem kizárt, hogy a könnyű jogi befogadási lehetőségek tették az ígéret földjévé.

Az állam nem lehet passzív szereplője a gyorsan változó és haladó világgazdaságnak. Sőt éppen a rugalmas válasszal képes többlethez jutni, vagy éppen a késlekedéssel veszíteni. A migrációs politika a biztonságról a világgazdasági szükségletek felé tolódik el és tapasztalható, hogy nem a jogok, hanem az egyéni és állami célok harmonizálása, a közös előny jelenti a motiváló tényezőt.

A globalizáció átalakította a szabályozás topológiai helyét. Új kereteket nyitott és földrajzi értelemben is módosulás tapasztalható. A gazdasági központokhoz közeli határmenti részek bekapcsolódtak a nemzetközi munkamegosztásba. Korábban az emberek ezeken a földrajzi helyeken találtak más országokkal kapcsolatot, tehát a migráció monitoringterületei voltak, most a tőkeérdeklődéssel a munkaerő helyben marad, és alkalmazkodik a gazdasági lehetőségekhez. Az exportra dolgozó feldolgozó-ipari határmenti régiók a nemzetközi gazdaság betörésének kapui lettek, megerősítettek számos korábbi piaci kapcsolatot[221] és specializálódtak. Az adott tér földrajzi, gazdasági adottságai felértékelődnek, körülötte olyan tér alakul ki, ami lehetővé teszi a mit és mivel irányítás feltételeinek az érvényesülését (Bernek Á. 2001./3–4.).

A globális gazdaság megjelenése egy országban azt jelenti, hogy a nemzeti politika formálásának a korábbiaktól eltérő feltételei alakulnak ki. Ebben az összefüggésben a határok szerepe is módosul, olyan membrán lesz, ami az információ, az áru és a tőke haladását segíti. A század globalizmusa a nemzeti területeken szabályok között zajlik. Ennek ellenére se a határ fal szerepe, se a gazdaság nemzeti jellege nem tűnt el. De a nemzeti szabályozás alakulására hatással volt azzal, hogy a hazai szabályokat nemzetközi tükörbe helyezte. A globalizáció nem járult hozzá az államok egymás közötti együttműködésének az erősödéséhez, sőt az állam többnyire csekély és utolsó garanciájává vált a globális gazdaság jogai-

221 A magyar gazdaság új partnereket kapott a 90-es években, ami új irányt szabott földrajzi értelemben a korábbi keleti helyett nyugati irányultság jelent meg. A kereskedelmi struktúra a fejlett országokéhoz vált hasonlóvá.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 397

nak betartásában, így a szerződések, adókedvezmények megtartásában és a vagyoni jogok kérdésében.

A globalizáció és a nemzetállamok közötti együttműködés a nemzetközi kereskedelem útján marad fenn. Kiemelten a feldolgozóipar jelenti a kapcsolatok szélesedését. Ennek első fázisa a munkaerő-igényes ágazatok, az élelmiszer-, a dohány- és italgyártás kiemelt jelentőségű a migráció szempontjából. Az ezt követő szakasz már több képzett emberi munkát, speciális készségeket igényel. Ez a típusú munkaerő mobil lehetne, de nem kényszer-, hanem karriermobil és a helybe jövő fejlesztéssel több kötődése alakulhatna ki. A fejlesztés ily módon ráutalódik a helyi humán erőforrásra.

A Bretton Wood-i rendszer termelte ki azt a nemzetközi irányítást, amelyet gyorsan alkalmaztak a multinacionális vállalatok és a globális pénzügyi piacok. A megvalósulás során eltérő helyi lehetőségek és szabályok azt eredményezték, hogy sok felmentés, átmenet került elfogadásra. A dereguláció a globalizáció terjedésének gátjait oldotta és ezzel a piac fontos eszköze lett. Ebben az esetben lehet védeni a hazai ipart vagy olcsó importtal kielégíteni a belső fogyasztást. A nemzeti irányítás gyengeségét mutatja, hogy a legtöbb országban duális gazdaság alakult ki. Ennek egyik szereplője a sorvadó hazai ipar, amely a gyenge védekező iparpolitika következményeként alakult, illetve amellett döntöttek, hogy a hazai ellátás javítására az olcsó, nemzetközi áru dömpingmegoldást jelent.

A duális gazdaság másik szereplője a nemzetközi vállalatok, amelyek több földrajzi helyen szerzett tapasztalattal kedvező alkupozícióban vannak. A multik tehát a nemzeti iparpolitikával kölcsönhatásban terjednek. Növekedésüket a nemzetközi pénzügyi és fejlett társasági szolgáltatások támogatják. Azok az országok, ahol a „big five" jelen van és nagy hányadban tartja kezében a pénzügyi szolgáltatásokat, azt jelenti, hogy nagy áttekintéssel rendelkezik és érdemesnek ítéli az országot erre a folyamatos auditra. Megéri itt lenni. Magyarországon a nemzetközi pénzügyi szolgáltatásokba érkezett az utóbbi időben a feldolgozóipari átmenet után a külföldi tőke. Közel 80%-a már nemzetközi irányítás alatt van. A feldolgozóipar nemzetközivé vált, ami a hazai területeket, a mindennapokat fosztja meg nemzeti vonásaitól, denationalizálását jelenti. Lásd a vámszabadterületeket, amelyek növekvő hányadát jelentik a GDP termelésnek, de vajon ez mennyiben jelenti a magyar gazdaságot? A jelenben migrációs nemzeti politikát készíteni azt jelenti, hogy a nemzetközileg alkalmazott célok és módszerek felé kell elmozdulni.

A globalizáció nemzeti végrehajtása az egyes államok feladata. Stratégiai célokat kell kidolgoznia arra, hogy miként történik a nemzeti területek, földrajzi és ágazati értelemben átadása a világgazdaság céljára. Ez az új realitás miként formálja újra a tervezést, hogyan tud a tőke nemzetközi forgásába beleszólni úgy, hogy a saját előnyeit is szem előtt tartsa. Egyre nő azoknak az elveknek a szerepe, amelyek a régi migrációs ellenőrzésen alapulnak. A szabad határmentiség ezek közül a legszorosabb kapcsolatban van. A pénzügyi és a gazdasági unió szélesedése nagyobb flexibilitást vár el a foglalkoztatottaktól és ezzel együtt azok családtagjaitól is. Volt olyan kutatás, ami határozottan azt állította, hogy a nyugati migrációs politika a keleti folyamatok alakulásától függ (Solon A. 1994).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 398

A világgazdaság térbeli kiterjedése a fejlett országok versenyképességének a megtartási kérdése. A fejletlen országokban az ebből történő kimaradás végleges leszakadást jelenthet. Részben a megfelelő ember a megfelelő helyen elv teljesülése, részben a magas hozzáadott emberi értékre a fejlett gazdaságban nagyobb, jobb hatékonysági arányok vannak.

Mivel a migráció fokozott érdeklődést mutat a városi területek felé, különösen a nagyvárosi régiók kínálnak a szerencsevadászoknak és az alkalmi munkát végzőknek több lehetőséget, ezért felmerül, hogy vajon kell-e az országostól eltérő, regionális szabályozást alkotni és szükség van-e helyi döntési szerepekre. A szubszidiaritás elve kimondja, hogy a döntéseket ott célszerű meghozni, ahol a feladatok keletkeznek. A városi koncentráció olyan nagy befogadó piacot jelent, ami több szolgáltatást igényel, az érkezők számára könnyebb integrálódási lehetőséget kínálnak. Ez is egy csatornája annak, hogy a szocializálódás felgyorsuljon.

A migrációs politika elvei a megváltozott körülmények között nehezen működnek. A régi szabályok nem támogatják az új játékot.

A migráció és a munkaerőpiac

A migránsokat a magasabb életszínvonal, a több jövedelem vonzza a letelepedésre. Egyes esetekben viszonylag kis országok magas számban és folyamatosan toboroznak letelepedőket, mint pl. Svájc, Ausztria és Luxemburg. Mások találnak belső átrendeződéssel hiányzó munkaerőt. A külföldi munkavállalók aránya országonként eltérő. Az alábbi táblázat közel 8 000 millió munkavállalót mutat be kiemelt országonként.

53. táblázat. Néhány OECD-ország külföldi munkavállalóinak aránya a teljes munkaerőpiacból

	1990	1995	2000	2003
Németország	7,1	9,0	–	11,0
Ausztria	7,4	9,9	9,9	10,2
Belgium	–	7,8	7,9	8,3
Dánia	2,4	3,0	–	4,1
Spanyolország	0,6	0,9	1,1	1,5
Franciaország	6,2	6,2	6,1	6,9
Magyarország	–	0,5	0,5	0,6
Olaszország	–	1,7	–	2,0
Írország	2,6	2,9	3,4	3,8
Japán	–	0,1	0,2	0,4
Luxemburg	45,2	52,4	55,1	56,4
Norvégia	2,3	2,5	2,8	3,2

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 399

	1990	1995	2000	2003
Hollandia	3,1	3,2	2,9	3,4
Portugália	1,0	1,8	1,8	2,1
Svédország	5,4	5,1	5,2	5,5
Svájc	18,9	18,6	17,5	20,1
Egyesült Királyság	3,3	3,5	3,6	3,9

Forrás: Sopemi, Trends the international migration, Annual report 1999. OECD

A fenti táblázatból azt láthatjuk, hogy a 90-es években kismértékű változás volt, az is többnyire a külföldiek nagyobb arányú munkavállalásával függ össze. Luxemburg különösen, de Svájc kiemelkedik magas külföldi munkavállalói arányával. Ezek az országok azt a stratégiát vállalják, hogy a hazaiak számára úgy biztosítják a haladást, hogy az úgynevezett 3D munkát (dirty [piszkos], demanding [szükséges], danger [veszélyes]) a külföldieknek adják. A munkaerő iránti igények ingadozásában, kiemelten a szezonális és élő munkaigényes, illetve képzetlen munkaerőt igénylő feladatokat is a külföldiekkel végeztetik el. Látható, hogy Japán igen zárt munkaerőpiaccal rendelkezik és az átmenet országai korai fejlődési lépcsőn állnak ebben a kérdésben. A migrációs folyamatok gazdasági és munkaerőpiacra gyakorolt hatásának megismerése a nagybevándorlási gyakorlattal rendelkező országok esetében, számos olyan tapasztalatot adhat, ami az átmenet országaiban felhasználható.

A kérdés ebből a szempontból egyszerűnek tűnik, adjuk át a nem kívánatos munkalehetőségeket a külföldieknek. De az itt dolgozók tapasztalatokat szereznek a tartózkodás ideje alatt, ami többnyire hívogató számukra és könnyebben képesek végleges szándékkal ide jönni.

Egyre többen állapítják meg azt a saját országuk kutatásai alapján, hogy nem a migránsok száma, hanem az összetételük fontos. Míg a '60-as években munkások érkeztek, később a menekültek családtagjai is jöttek, addig a későbbi időszakban a képzettek, egyetemi végzettségűek munkavállalása volt jellemző. Magyarországon is azt tapasztaljuk, hogy növekszik a hányada a nyugatról érkező, magas iskolai végzettségű embereknek, és kiszorulnak a szomszédos országok kisebb képzettségű munkavállalói. A képzetlen munkavállalókból túlkínálat van, míg a magasan kvalifikáltak esetén növekedik az a földrajzi tér, ahol igénylik a munkáját és kereslet van rá. A végzettség nélküliek teljes kiszorulásáról beszélhetünk a munkaerőpiacon (pl. romák, Ázsiából érkező bevándorlók). Számos esetben, és az átmenet országaira ez fokozottan igaz, hogy nem csupán gazdasági célból érkeznek bevándorlók, hanem a képzettségüket, tapasztalatukat szeretnék gyarapítani, gyors és kisebb ellenállás vagy versenyhelyzetben karriert elérni. A globalizáció az emberierőforrás-fejlesztésben azt erénynek tekinti, ha valaki több földrajzi helyen szerzett tapasztalattal rendelkezik, és eltérő feltételek mellett oldott meg valamilyen feladatot. Az olajválságot követő gazdasági recesszió után, azok a főként délről érkező munkavállalók akik elvesztették állásukat, már kisebb hányadban tér-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 400

tek vissza, otthon indították el vállalkozásukat és az ezt követő időszak munkavállalói távoli tájakról jöttek, pl. török és arab vidékről. Szándékuk volt az alkalmazkodás, és a gazdasági konjuktúra változásait is jobban elfogadták, de nem volt kényszer számukra a migráció. Ebben az időszakban a keleti régió még izolált volt és az életszínvonal is emelkedett. A hazai munka meghirdetése, átadása ott célszerű, ahol egyrészt hiány van, másrészt a hazai munkaerő által végezhető munka többletértéket hoz, ekkor érdemes átadni a feladatokat külföldinek.

A vándorlásnál és az alkalmazásnál egyaránt alapvető motiváló tényező a munkaerő ára. Mivel a munkaerő ára országonként különbözik, a munkavállaló abban az országban végez kis hozzáadott értéket termelőmunkát, ahol ezért a legtöbbet fizetnek. A megtakarítással azután más alacsonyabb jövedelemmel rendelkező országban már saját vállalkozást vagy magasabb szintű tevékenységet képes végezni. Például mosogatni Németországban és a megszerzett kezdő tőkével vállalkozást indítani Magyarországon. A példák azt mutatják, hogy nemcsak Európában, de az Amerikai Egyesült Államokban is a migránsok kezdetben alacsony végzettséget igénylő munkával kezdik, majd a munkaidő alatt tapasztalatokat szereznek, ezt követően magasabb képzettségű munkára vállalkoznak. Ez azt bizonyítja, hogy nem igaz az, hogy a külföldiek elveszik a munkalehetőséget és versenyt teremtenek a hazai munkavállalónak, hanem a munkaerőpiac réseit kényszer helyzetük miatt jobban képesek megtalálni. Az elveszik a munkát előlünk hozzáállás, a fekete munkavállalásra lehet jellemző. A több külföldi nem jelent magasabb munkanélküliséget sem.

54. táblázat. Külföldi és hazai népesség munkanélküliségi aránya

Külföldi munkaerő			Munkanélküliségi arány			
			Nők		Férfiak	
Ország	Ezer fő	Összes %-a	Külföldi	Hazai	Külföldi	Hazai
Ausztria	352,3	9,9	7,8	4,6	6,2	3,7
Belgium	328,3	7,8	31,5	11,0	–	–
Dánia	83,8	3,0	–	8,4	16,2	5,4
Franciaország	1573,3	6,2	24,4	13,6	20,2	9,2
Németország	2569,2	9,0	14,8	9,2	15,1	6,1
Olaszország	322,2	1,7	22,6	16,2	–	9,2
Hollandia	221,0	3,2	24,3	8,2	23,1	5,3
Portugália	84,3	1,8	–	7,7	–	6,5
Spanyolország	139,0	0,9	27,0	30,3	20,7	18,0
Svédország	220,0	5,1	15,6	7,0	23,5	8,1
Egyesült Királyság	899,0	3,5	11,7	6,7	16,4	9,8

Forrás: SOPEMI, Trends in international migration, Annual report 1999. OECD.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 401

Az *54. táblázat* adatai utalnak arra, hogy a külföldiek között magasabb a munkanélküliség, elegendő a nyelvi problémákra, a képzettségek elfogadására és az alkalmazkodásra gondolni.

A külföldi munkavállalók hátrányos helyzetben vannak a nyelv, a kultúra tekintetében, és ennek jelentősége a beilleszkedés során csak növekedik.

A migráció és az eredetország

Meglepő talán, de nemcsak a célországok nyernek a mozgásból, hanem a kibocsátó országok is. Most nem arra a nyilvánvaló esetre gondolok, amikor a hazai problémák megoldását úgy képzelik, hogy annak exportálása útján a legjobb megoldani. A kormányok figyelmét számos nyilatkozat felhívja, hogy felelősek az országukban élők emberi jogainak teljesüléséért, valamint életszínvonaluk növekedéséért. Két vonatkozást célszerű itt kiemelni. Az egyik a képzett emberi erőforrások vesztesége, az úgynevezett brain drain.[222] A másik a migránsok kapcsolattartása az anyaországgal és a gazdasági segítségnyújtás, valamint a hazautalások. A kapcsolattartás több formában lehetséges, amelyek közül ki kell emelni a technológiák transzferét, a kapcsolati tőke fontosságát, valamint az innovációs magatartás szerepét.

Az első generáció segítségnyújtása a gazdasági fejlődéshez elég nyilvánvaló, csak nehéz azokat igazolni. Az egyik jellemző az, amikor a közösség egy tagjának külföldi munkavállalását közösen finanszírozzák és a közösség életszínvonalának megőrzését, fennmaradását jelenti ez a támogatás. Valójában ez a gyakorlat nem Európára jellemző, hanem Ázsiára, de számos kelet-európai példa is arra utal, hogy a családfő külföldi munkavállalása egy család megélhetését biztosítja. A BTA-szindróma (Been To America) szintén erre utal, de nem közvetlen, hanem közvetett úton. Ebben az esetben a családi finanszírozás a képességek transzferálhatóságát segíti elő, egy nemzetközileg is elfogadott külföldi tanulás útján, ami később megtérül.

Hogyan járulnak hozzá a migránsok korábbi lakóhelyük gazdasági fejlődéséhez? Kis hányadban, de az emigráció mérsékli a kibocsátó ország munkanélküliségét. Ismeretes az az alapelv, hogy a képességek jelentik az érvényes jegyet a mozgásra, eszerint a képzetlenek feltételezhetően külföldön sem jutnak munkalehetőséghez. De, ha a munkanélküli nincs otthon, akkor ezzel a szociális problémák enyhülnek. A Világbank 1999-ben a hivatalosan hazaküldött pénzt 71 milliárd dollárra becsülte, a barátok útján, a nem banki úton történő utalást, ennél magasabbra. Annak megvilágítására, hogy ez milyen jelentős szerepet tölt be nemcsak az összeget, de annak az exportban betöltött hányadát is bemutatjuk.

A másik a külföldön szerzett fizetés egy részének rendszeres hazaküldése. A pénz hazaküldése a nemzetközi kereskedelemnek egy fajtáját jelenti. Kelet-Európában

222 1961–1983 között több mint 700 000 magasan képzett ember hagyta el Európát, és keresett több és jobb lehetőséget céljai eléréséhez.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 402

sokszor keresték ennek az adatszerűen is megfogható részét, de úgy tűnt, hogy az áru több hasznot hordozott és ennek a szállítása jelentette a hiánygazdaságban a nagyobb profitot. Takarékoskodni és hazautalni, ez jelenti a tipikus formát. Az adatok azt mutatják, hogy egyes országokban a nemzetközi kereskedelem felét is kiteszi a hazautalt összeg. Ha hozzávesszük, hogy ennek akár kétszerese is lehet a nem banki átutalás (petty trade, pocket money), akkor számottevő gazdasági forrásnak számíthatjuk.

Egyes vidékek jellemző stratégiája a képzetlen, de jogszerű munkavállalásra, hogy kiválasztanak valakit a családban, aki alkalmas a külföldi munkavállalásra (pl. a házimunkára, bébiszitternek, vagy egyéb házkörüli teendők ellátására), összeadják az útiköltséget, és az illető külföldön kezd munkát. Ezután hazautalja keresményét, ami túlélési esélyt jelent a helyi közösség számára.

Tanulási-oktatási célú vándorlás

A világ befogadó országai, mint a legjobb gyakorlati példák, arra törekszenek, hogy minél nagyobb vonzást gyakoroljanak a mobilitásra, ezzel a választékot növelhetik és kedvezőbb döntést hozhatnak. A nagybefogadó országok, mint az USA, Kanada és Ausztrália jelentős oktatási és kutatási tevékenységet végeznek. Már fiatal korban az ott töltött tanulási évek biztosítják számukra, hogy az ország nyelve és imázsa a világban képviselőkre találjon. Különösen kiemelendő, hogy az évente félmillió, az USA-ban legalább egy tanévet eltöltő tanulónak a fele 18 év alatti, ami fogékony életkor. Gazdasági értéke van az oktatási tevékenységnek, és az ott töltött év alatt a megélhetési összeg is a kincstárba folyik be (www.opendoors.com). A migráció sokszor egy család vagy egy nagyobb közösség döntése, életperspektívája alapján hozott döntés.

A migráció korábban a szabadsághoz kötődő ízét[223] az utóbbi időben számos vonatkozás, esemény (elég csak a slummosodést hozni példának), terrorcselekmény zavaró hatássá tette. A beilleszkedést még azok az országok is megkérdőjelezik, ahol a gyarmattartói kapcsolatok miatt kisebb volt az idegengyűlölet. Tény, hogy a donor és a befogadó országok közötti megnövekedett földrajzi távolság azzal járt együtt, hogy a nyelven kívül a kultúra lett a kulcskérdés. A történelmi üzenet aktualitása nem vesztett: „mi munkaerőt kértünk és emberek érkeztek." A migránsok hozzák a kultúrájukat is, ami a beilleszkedésben zavaró hatást jelent. Asszimilálódni, azaz beolvadni, elfogadni a helyi kultúrát, vagy integrálódni és multikulturális társadalom felé haladni? – merül fel a kérdés. Ennek eldöntése nem csak a befogadókon, de az érkezőkön is múlik. „Go home" (Európa) vagy „come home" (USA) stratégiai gondolkodás.

223 „Munkaerőt kértünk és emberek érkeztek."

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 403

A tanulási célú mozgás a magasan képzettek áramlását készíti elő

Azok, akik mobilitással tervezik életüket, annak érdekében, hogy jobb helyzetbe jussanak, a külföldi tanulást esélyteremtőnek tekintik. A tanulmányok alatt szerzett benyomások azzal, hogy a fogékony fiatal életkorra esnek, nem maradnak hatás nélkül a későbbi életszakaszra sem. Mivel a tanulási célú mozgás főként az ázsiai térségből ered és a fejlett világba irányul, később, a felnőttkori migrációs döntéseknél is meghatározónak bizonyul. Az ázsiai országokban a külföldön történő tanulást az otthoni közösségekben kitörési pontnak tekintik, és a humán tőke fejlesztésére fordított pénz hozamát mielőbb élvezni is szeretnék.

A globalizálódó világban a születéskor várható átlagos élettartam növekedése és az eltartási arányok romlása, kétfelől is módosította a munkában töltött időtartamot. A tanulás későbbre tolta a munkaerőpiacra lépést, a korai nyugdíjazás csökkentette a munkával töltött időt, ami együttes hatásként hatékonyabb elvárásokat jelenített meg az életnek erre a szakaszára. Napjaikban a munkaerőpiacra be- és kilépő korosztályok demográfiai cseréje már nem képes fedezni az ismeretek és a technológiai megújuláshoz szükséges munkaerő minőségi cseréjét.[226] Ezért is szükséges az ismeretek életen át történő megújítása, ami folyamatos tanulási igényt gerjeszt.

Ha adott országban megjelenik a nemzetközi üzleti érdeklődés, akkor mutatkoznak meg a nemzetközi és a helyi gazdaság emberierőforrás-keresletében és -kínálatában mutatkozó eltérések. Két eset lehetséges:

- a külföldi beruházó a helyieket felzárkóztatja, a nemzetközi elvárásokat közvetíti számukra, tartós foglalkoztatást ígér,
- vagy nem törődik a helyi munkaerő fejlesztésével, és átmeneti kiszolgáltatott helyzetet hoz létre.

Az első esetben a tőkebefektetés a szakképzett munkaerő jelenlétére alapozva jött létre, átképzések valósulnak meg. Ezek a pozitív példák többnyire a magas hozzáadott értékét művelő tevékenységek esetében jellemzők. A második esetben a munkaintenzív vállalkozások települnek le, a munkaerő olcsóságára alapoznak, és nem a know-how átadására vagy K+F tevékenységre. További áttelepülésükről a profitérdekek változása szerint döntenek. Kedvezőtlen esetben a helyi munkaerő átmeneti foglalkoztatáshoz jut, de humántőke-növelés nem valósul meg.

Az oktatási intézményekből kikerülők késéssel képesek követni a helyi termelés humán igényét, ami veszteséget okoz önmaguk és a térség gazdasága számára. Érdekes megfigyelni azt a váltást, amikor a hazai erőforrás-kínálat kimerül, és a felhasználók az állásbörzéken az egyetemek felé fordulnak. Az oktatási intézményből a legkitűnőbb végzősöket toborozzák, akik már bizonyították képezhetőségüket, és személyiségük alkalmas új ismeretek befogadására.

A humántőke-képzés befektetései nemcsak időarányosan nőnek, de finanszírozási szerkezetükben is módosulás következik be. Az állam feladata a lakosság alap-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 404

készségeinek biztosítása. Aki tovább kíván haladni, már egyéni és többes finanszírozásban gondolkodhat, ami nem alanyi jog, hanem pályázható lehetőség. A középiskolás korban történő külföldi tanulás egyéni finanszírozást jelent. Majd a tanulmányokban jeleskedők kiválasztódásával kapcsolódik be a központi támogatás. Az egyetemi tanulmányok során az állami és a magánfinanszírozás még közel egyenlő arányban oszlik meg. A doktori iskolákban az ígéretesek kiválasztódásával, kétharmaduk már államilag (üzletileg) finanszírozott tanulmányokat végez. A doktori tanulmányokat folytatók képesek a legtöbb nem állami finanszírozást megszerezni, mert ők már sikeresen haladtak át a kiválasztódási folyamaton, és közel állnak tudásuk felhasználásához. A kiválóságok maguk is azokba a központokba igyekeznek, ahol kedvezőek a támogatás lehetőségei. Itt nemcsak tanulmányaikhoz kapnak támogatást, de képességeik iránt is kereslet mutatkozik, valószínűbbé válik a befektetés gyors megtérülése.

Összefüggésben a fokozódó egyre kiterjedőbb toborzással és globalizációval, az oktatás tartalmának a tanulók összetételével is összhangba kell kerülni. Korábban egy nemzetközi oktatási intézmény a saját arculatát úgy fogalmazta meg, hogy érdeklődik más kultúrák iránt. Napjainkban az tapasztalható, hogy maga az oktatás folyamata válik kozmopolitává. Az oktatás során a fő cél a világon általánosan használt „ügymenet" elsajátítása, technikai, nyelvi és tárgyi kultúra értelmében, ami segíti egymás nemzetközi megértését (transferability of knowledge), amit több országból „toborzott" oktatók adnak át a hallgatóknak. A kozmopolita képzésre törekvő intézmények iránt fokozott érdeklődés tapasztalható (Opendoors, 2001.). Kiemelt szerepet töltenek be a tudás átadásának folyamatában a meghívott oktatók, kutatók.

A folyamatok jobban megérthetők, ha a szellemi képességek földrajzi megtérüléséről beszélünk. Itt arról van szó, hogy közel ugyanazért a munkáért a világ egyik sarkában többet lehet kapni, mint máshol. Következésképpen a szellemi tőke a pénztőkéhez hasonlóan arra törekszik, hogy olyan helyre kerüljön, ahol a befektetés gyorsan megtérül. Egyes országok felvetik annak kérdését is, hogy az országot elhagyók fizessék vissza a tanulmányaikra fordított költségeket. Vagy a befogadó országok az így szerzett erőforrás egy részét a küldő országnak juttassák vissza.

A tanulmányok alatt szerzett tapasztalatok egyúttal a jövő bevándorlási rizikóját is jelentik. A tanulók megismerik a helyet, a szokásokat, kapcsolatokat teremtenek. A fejlett és a fejlődő világ eltér abban is, hogy a külföldi tanulást mennyire követi letelepedés. A fejlett országokban a tanulás nem jelent ezt követően bevándorlást. A fejlődő világban családi befektetést jelent a fiatal külföldre küldése, és ezzel együtt annak elvárása, hogy a keresményből később a családot is támogassa.

Összegezve megállapítható, hogy a tanulási célú mozgás nő, a befogadó országok kínálati helyzetben vannak, és a haszonelvű migrációs politikának ezzel a kérdéssel foglalkoznia kell. Évek múltán a külföldön tanult ember közvetítője lehet a nemzetközi gazdaságnak. A transznacionális vállalatok irányítói már felismerték az ebben rejlő lehetőséget, és helyet foglalnak a migrációs stratégiát tárgyaló asztaloknál.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 405

A legtöbb országban a kitűnő diákoknak a végzés után munkavállalási lehetőséget is kínálnak, mivel a küldő országok többsége a világgazdaság jövőbeli fejlesztési célpontja, ezért maguk a befektetők is kapcsolatokat akarnak kiépíteni, ami a náluk tanuló diákokon keresztül is lehetséges. Sőt a termelés ottani elindítása érdekében szükségük van a már tapasztalt emberi erőforrásra. A cél érdekében az üzleti élet „hazainvitáló" programokat állít össze. Hatékonynak bizonyul az is, ha maguk a végzősök valósítják meg az otthoni befektetéseket, perspektívát, és tapasztalják, hogy igény mutatkozik tudásukra. Több ország meghirdette a „meddig van még szükség a külföldiekre" avagy „legyen a miénk…" programot. Erre a visszatérésre sokszor nem közvetlenül a tanulmányok után kerül sor, hanem néhány éves tapasztalatszerzés után, vagy a második generáció tagjaiként.

A globális világ tapasztalatai e tekintetben azt erősítik meg a családokban, hogy alkalmas és transzferálható tudással a fiatalok tágabb térbeli választáshoz juthatnak. Ezt felismerve az önálló életkezdéshez szükséges anyagi feltételek helyett/mellett a családok egy részében a szellemi készségek fejlesztése fontossá vált. Tapasztalat, hogy a központi stratégia megvalósulása attól függ, mennyire képes az egyéni (családi) célt az állami (központilag is támogatott) akarathoz közelíteni. Amennyiben a két cél egymáshoz közelít, akkor teljesülnek, ellenkező esetben elakadnak, és a keletkező feszültségek megoldása forrásokat von el az irányítástól, a családtól. A migráció az átmenetileg elért „harmónia" gondolatára épül, és ennek megbomlása máris indítást jelent egy új mozgásra. A vándorlás az esetek többségében a felemelkedéssel azonos törekvést hordoz.

Azzal összegezhetjük a tanulói mobilitást, hogy előnyt jelent mind a személy, mind a befogadó ország számára. A küldő és fogadó országok között kialakuló kapcsolat gazdaság-fejlesztési eszköz. A jövőben célszerű kiépíteni a visszatérő migráció feltételeit, hogy az elérhető haszonból a küldők is részesüljenek.

Migráció és kultúra

Kétségtelen tény, hogy Nyugat-Európa gyors gazdasági fejlődése nem valósulhatott volna meg a bevándorlók nélkül. Mint a történelmi mondás említi: „Mi munkaerőt kértünk és emberek érkeztek" – (USA-mondás 1880-ból). Azaz többféle kulturális, családi, nyelvi háttérrel és értékrenddel. Mindez különösen szembetűnő a városokban, ahol nagyobb a lakosság sűrűsége, a migránsok is jobban kedvelik, mert szabadabb az egymás közötti kapcsolat, kedvezőbben lehet esélyhez, munkához jutni és a beilleszkedés is gyorsabb (metropolis project).

A migráció nemcsak az embereket, de azok kultúráját és eltérő nézeteit is összehozza. Az érkezők európai kereszténységtől eltérő vallásuk, szokásaik és értékrendjük hatással van a körülöttük élőkre. Ezek egyes esetekben kulturális átjárást jelentenek, más esetekben zavaró hatást keltenek (xenophóbia). Ezért azok a kérdőíves felvételek, amelyek az ott élőket kérdezik, miként viszonyulnak a befogadáshoz, általános. Mert a válaszadás szituációja eltér akkor, ha úgy kérdezzük, és ha a szomszédja lenne, ha mindennapi kapcsolat lenne vele, akkor mit válaszolna. Mindez jelenti a multikulturális társadalmat és új kerete-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 406

ket jelent az iskolai, a közösségi együttlétben. Az oktatás, ebben a kérdésben lassan fejlődik.

Kiemelendő ezekből a nyelv kérdése. Részben a mindennapi beilleszkedés és hatékony munkavégzés része, mind a társadalmi szolgáltatások használata és az alkalmazkodás alapköve. Azok a migránsok, akik nemzetiségi alapon kerültek az anyaországba, gyakorta beszélik az adott ország nyelvét, mégis előfordul, hogy szakmai munkájukban kifejezésbeli hiányosságok fordulnak elő, pl. a közép-európai régióban a nemzetiségek sokszor ellenállásból nem tanulják meg anyaországuk nyelvét, és amikor lehetőség teremtődne a karrier típusú repatriálásra, és kellene a szakmai nyelv, ezt az akadályt nem tudják sikeresen venni. A termelés nemzetközi üzletmenete, a globalizáció térbeli terjedése számít azokra az emberekre, aki beszélik a helyi nyelvet, ismerik a kultúrát és jó fizetéssel ennek szolgálatába állnának (munkaerőexport).

Szivárványszínű Európa

Az elmúlt évtizedben a népességnövekedés felét a bevándorlók tették ki

R. Hahn Veronika, Petőcz András, 2005. szeptember 9.

Miközben Nyugat-Európa szinte minden országában a népesség elöregedése, a szülési ráta csökkenése kelt riadalmat, aközben – furcsa módon – ezen országok lélekszáma nem csökken. A rejtélyes népességnövekedés okát egyértelműen az ázsiai, afrikai s kisebb részben a kelet-európai bevándorlók jelentik. Különösen a nyugat-európai nagyvárosok s agglomerációjuk „színesedik". Erről szól alábbi összeállításunk.

Nagy-Britannia: „megtelt"

Négy évvel ezelőtt még a népesség 7,5 százalékát tették ki a bevándorlók, szemben az 1991-es 5,7 százalékkal, és az újonnan érkezettek egyben a lakosság növekedésének (2,2 millió) több mint a felét (1,14 millió) adták. Különösen szembetűnően változott London, vagy ahogy egyes idegengyűlölő lapok emlegetik, „Londonsztán" összetétele: a hétmilliós metropolis minden negyedik lakosa bevándorlók gyermekeként látta meg a napvilágot. Szakértői becslések szerint az elmúlt négy évben a „szivárványszínű" – ma 60,4 milliós lélekszámú – Nagy-Britannia újabb hatszázezer külföldivel gyarapodott.

2001-ben közel félmillióan jelölték meg az Ír Köztársaságot születési helyükként. Indiából több mint 466 ezren, Németországból 262 ezren, az Egyesült Államokból 155 ezren, Bangladesből 154 ezren származnak. A felmérés eredménye megerősíti a kormány gyakran hangoztatott álláspontját, hogy a bevándorlók jó része nem zsákmányolja ki a jóléti államot. Számos ország szülöttei tartoznak a legmagasabb, heti több mint 750 fontot keresők csoportjába. Valószínűleg sok britet is meglepett, hogy idesorolható az Indiából felkerekedettek közel húsz, a nigériaiaknak pedig tizenhárom százaléka. Az új bangladesi kisebbségnek viszont több mint a fele munka nélküli és csak két százalékuk tartozik a „magas keresetűek" kategóriájába.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 407

Franciaország: egyre sötétebb

Franciaország ma azon kevés európai országok egyike, ahol a népesség folyamatosan nő. A mai 60 milliós lakosságszám kutatók előrejelzése szerint 62-63 millióra növekedik a következő 15 évben. A marokkói Le Matin című napilapban megjelent tanulmány szerint az elmúlt tíz-egynéhány évben a Franciaországban élő külföldiek száma az 1990-es 9%-ról 5,6%-ra csökkent, jelenleg 3 260 000 külföldi él itt. A csökkenés oka, hogy a külföldiek közül mintegy 550 ezren megszerezték a francia állampolgárságot, illetve közülük 190 ezren haltak meg az elmúlt 15 évben.

A bevándorlók száma ennek ellenére stabilan növekszik, évente 3,4%-kal, és jelenleg 4 310 000 bevándorló tartózkodik Franciaországban. A külföldiek és a bevándorlók számának különbségéhez csak annyit: mára a bevándorlók több mint egyharmada, 36%-uk megszerezte a francia állampolgárságot.

A bevándorlók közül jelenleg 1 600 000 az európai, ami azt jelenti, hogy 9,3%-kal vannak kevesebben az európai eredetűek, mint 1990-ben. A valamikor nagyszámú spanyol, olasz és portugál betelepülők az anyaország gazdasági helyzetének javulásával és a franciaországi helyzet romlásával párhuzamosan folyamatosan vándorolnak vissza: ezért ma már nincs olyan jelentős portugál népesség, mint a nyolcvanas években volt. Míg 1975-ben a bevándorlók között 57% volt az európai, mára a számuk 45%-ra csökkent.

A Maghreb-országokból (Marokkó, Tunézia, Algéria) erősen növekedett a bevándorlók számaránya: 1990-hez képest 6 százalékkal, és ennek a növekedésnek háromnegyede marokkói eredetű. A törökök 16%-kal vannak többen, mint korábban, az ázsiaiak száma pedig 35%-kal nőtt. Külön történet a fekete-afrikaiaké: 1982 és 1990 között a számuk megháromszorozódott, és az elmúlt tíz évben még ehhez képest is 43%-kal növekedett a létszámuk. Jelenleg 400 000 fekete-afrikai él Franciaországban, közülük a szenegáli bevándorlók száma 53 900, Maliból 36 000 érkeztek, az elefántcsontpartiak száma kilenc év alatt 58%-kal nőtt, jelenleg 30 000-en vannak, a kameruniak száma pedig 27 000. Érdekesség, hogy ezek a bevándorlók egészen új arcát jelenítik meg Afrikának: általában jól beszélnek franciául, tanultak, elég magasan képzettek.

A bevándorlók egyharmada Párizs vonzáskörzetében, Ile-de France-ban lakik. Párizsban, a fővárosban öt lakosból egy a külföldi, hasonló az arány a Párizs közeli Seine-St-Denis városban is. A déli területeken, a Cote d'Azuron szintén magas, 10% feletti a külföldiek aránya.

Más a helyzet a franciaországi menedékkérőkkel: közöttük még mindig magas az európaiak száma, de ezen kérelmek 80%-át elutasítják. A hontalanok és menedéket kérők védelmét szolgáló Nemzeti Hivatal (Ofpra) jelentése szerint 2004-ben 18 208 új kérelmet adtak be európai országból érkezők, míg az amerikai és az afrikai kontinensről érkező kérelmek száma összesen 21 899. Szerbia-Montenegróból a növekedés 32%-os, Moldáviából 15,5%-os, Bosznia-Hercegovinából pedig 167,2%-os. Ezzel szemben Kongóból 25%-kal kevesebben adtak be kérelmet az elmúlt évben, mint korábban. A teljes adat szerint 2004-ben összesen 65 500 kérelem érkezett, ami 5,7%-os növekedést jelent 2003-hoz képest.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 408

Németország: kedvencek az európaiak

A berlini utcakép aligha hasonlítható Párizshoz vagy Londonhoz: itt is feltűnnek ugyan fejkendős mozlim asszonyok, a virágkereskedelem szinte kizárólag a vietnamiak kezében van, a közlekedési vállalatnál pedig minden további nélkül alkalmaznak afrikai buszsofőröket, de a város (mint Németország általában) még mindig főleg az európai bevándorlók hazája. A németeknél – a szélsőjobboldali pártok ideológiájára rácáfolva – a bevándorlók száma évek óta csökken, és lassan egyensúlyba kerül az országot elhagyók számával: míg 1991-ben még csaknem egymillió külföldi érkezett, addig tavaly már csak hatszázezer. 1991-ben félmillióan hagyták el az országot, tavaly viszont már 550 ezren: vagyis míg 1991-ben még több mint négyszázezer fővel nőtt a lakosság a külföldieknek köszönhetően, addig tavaly a „nettó növekedés" már csak ötvenezer fős volt.

A Németországban élő külföldiek (a lakosság kilenc százaléka, 7,2 millió fő) túlnyomó része európai országokból érkezett. Kétmillióan uniós államokból, további 3,3 millióan az EU jelenlegi határain túlról. A német statisztika idesorolja Törökországot is: a külföldiek között ők alkotják a legnépesebb csoportot 1,7 millió fővel. (A statisztikában a már német állampolgárságot szerzett külföldiek nem szerepelnek, de becslések szerint összesen hárommillió török élhet Németországban.) Elenyésző, 270 ezer bevándorló érkezett Afrikából, viszont 820 ezer fő Ázsiából (itt a legnagyobb csoport a vietnamiaké).

A bevándorlók túlnyomó többsége a nyugat-német tartományokban, illetve Berlinben él. Ebből a szempontból az ország mintha még mindig ketté lenne vágva: míg Bajorországban, Baden-Württembergben vagy Észak-Rajna-Vesztfáliában 10 százalék vagy afölötti a külföldiek aránya, addig keleten – mellesleg ott, ahol a szélsőjobboldali pártok előretörtek – alig 1-2 százalék az arányuk. A legszínesebb városok Frankfurt (30 százalék külföldi), Stuttgart (24%), München (23%), a legnépesebb külföldi kolóniával viszont Berlin rendelkezik (csaknem félmillióan a 3,5 milliós városban). A legnagyobb csoportot mindenütt a törökök alkotják körülbelül 30 százalékkal, a második helyen a volt jugoszlávok állnak 10 százalékkal, őket az olaszok, a görögök és a lengyelek követik.

2025-től drámaian csökken az EU népessége

Forrás: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/demographic_study_2cr.pdf
Szőcs László, 2005. április 8.

2025-ig a mostani 457 millióról 470-re nő, onnantól kezdve viszont a bevándorlási hullám visszaesése miatt fokozatosan csökkeni kezd az Európai Unió népessége. Erre a következtetésre jutott pénteken az Eurostat, az unió statisztikai hivatala, amely húsz évre elővetítve is csak a mostani huszonötöket veszi alapul. (Holott akkorra már akár harminc tagot is tömöríthet az EU.) 2025 és 2050 között a migráció megtorpanása, az elöregedés és a születések alacsony száma miatt húszmillió fővel (!) csökkenhet ezen államok lakossága – ez mintegy a mai Hollandia és Írország összesített népességének felel meg. A legjobban a három balti EU-tag ritkul meg (16-19 százalékkal), de Magyarországon is a népesség 11,9 százalékos fogyását prognosztizálják. További súlyos prob-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 409

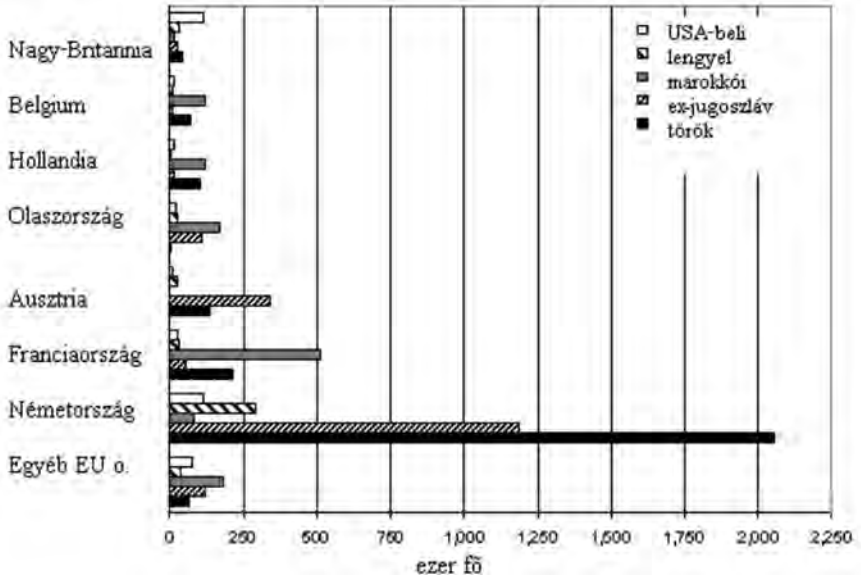
léma, hogy megnő az eltartottak száma: mostantól 2050-ig a feltételezések szerint 52 millióval csökken a foglalkoztatottak száma. Ma még két dolgozóra jut egy eltartott, 45 év múlva majdnem egy az egyhez lesz az arány.

Az Európai Unió területére érkezők elsődleges célja a munkavállalás, vagyis gazdasági célú migránsokról beszélhetünk. Annak ellenére, hogy a munkaerő szabad mozgása az EGK kezdeteitől a római szerződésben lefektetett négy alapszabadság egyike, hosszú időbe tellett a kapcsolódó közösségi szabályozás megszületése és kiteljesedése. A munkaerő szabad mozgására vonatkozó közösségi szabályokat 1968-ban sikerült életbe léptetni, 1974-ben pedig a vállalkozók szabad mozgását biztosító rendelkezéseket. A szabad mozgás joga 1990-ben teljesedett ki a nyugdíjasokra, a diákokra és a magukat önerőből eltartókra, melynek eredményeként ez időtől, azaz a maastrichti szerződéstől a személyek szabad mozgásáról beszélhetünk.

A vonatkozó szándékok és szabályok ambivalenciája, illetőleg a közösségi szabályok vontatott fejlődése, nem különösebben bátorító jellege vélhetően bizonyos fokig hozzájárulhatott ahhoz, hogy az unión belüli gazdasági migráció napjainkban is elenyésző, 2% alatti mértékű. A külföldiek aránya ennél jóval, mintegy a duplájával nagyobb, ám a tagállamokban élő külföldiek többsége az EU határain kívülről érkezett.

Figyelemre méltó, hogy az EU-ban a legjelentősebb EU-n kívüli csoportok néhány országból érkeznek: törökök, volt jugoszláv utódállam polgárai, marokkóiak, emellett lengyelek és a volt Jugoszlávia utódállamaiból származók.

41. ábra. Nem EU-polgárok főbb csoportjai az EU egyes tagállamaiban, 2000. január 1-én

Forrás: Eurostat becslések. Eurostat, Migration Statistics, 2001, European Commission, 2002

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 410

Az EU-ban élő külföldiek között is szerény mértékű a közép- és kelet-európai országok polgárainak az aránya, még a kilencvenes évek migrációs megszigorító politikáját megelőző időszakban is kevesebb mint fél százalék volt. Országonként vizsgálva a külföldiek, s ezen belül a kelet-közép-európai országokból származók arányát azt tapasztaljuk, hogy még azokban az országokban is szerény a részarányuk, ahol egyébként viszonylag sokan vannak – ezek az országok Ausztria és Németország.

Migrációval kapcsolatos esettanulmányok néhány európai országban

Az Amnesty elégedetlen az uniós menekültpolitikával

Népszabadság Online, 2005. október 11.

Az Amnesty International (AI) nemzetközi jogvédő szervezet bírálja az Európai Unió menekültpolitikáját. Szerinte az unió arra összpontosít, hogy távol tartsa a menekülteket Európától ahelyett, hogy tisztességes védelmet nyújtana nekik.

Dick Oosting, az AI-nak az Európai Unióval foglalkozó részlegigazgatója szerint az unió semmilyen költségtől nem riad vissza, ha a menekültek kívül tartásáról van szó. A menekültek és az illegális bevándorlók ügye az utóbbi hetekben került reflektorfénybe a marokkói menekültválság során. Több ezer afrikai menekült próbált meg bejutni Ceuta és Melilla spanyol enklávék területére Marokkó északi partjain, amit a hatóságok megakadályoztak. Az összecsapásokban 11 ember meghalt. Az unió igazságügyi és belügyminiszterei szerdán Luxembourgban tanácskozást tartanak az illegális bevándorlásról. (MTI)

Csökkent a Nyugaton menedéket keresők száma

Népszabadság Online, 2005. szeptember 6.

Egyötödével csökkent 2005 első felében a Nyugaton menedéket keresők száma a tavalyi év hasonló időszakához képest – állapította meg kedden az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága. Az év első hat hónapjában összesen 156 200-en kértek menedékjogot nyugati országokban. Ezzel már harmadik éve mutat csökkenő tendenciát a menekültek száma.

A legnagyobb célország a menekültek számára Franciaország 27 400 kérelemmel, majd az Egyesült Államok 25 400 kérelemmel, megelőzve Nagy-Britanniát és Németországot. Ami az Európai Uniót illeti, 24 országban tavaly óta 17 százalékkal, 2003 óta 30 százalékkal csökkent a menekültkérelmek száma. Olaszország adatai későn érkeztek a Főbiztossághoz.

A legtöbben, 10 800-an, Szerbia és Montenegró állampolgárai, őket Kína és Oroszország követi, ez utóbbihoz számítják a szakadár Csecsenföld menekültjeit is. Az iraki menekültek száma viszont 31, a Haitiból származóké pedig 20 százalékkal növekedett.

A Főbiztosság annak tulajdonítja a 2002 óta csökkenő tendenciát, hogy egyrészt befejeződött a nagy kivándorlás Afganisztánból, ahonnan korábban a legtöbb menekült érkezett, másrészt pedig a nyugati országok szigorúbb feltételeket szabtak a menedékjog kiadásához. (MTI)

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 411

7.3.3.2. Németország

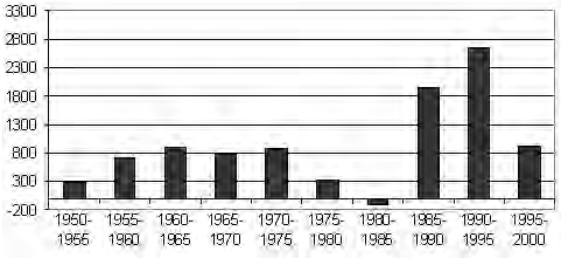
Az európai kontinens migrációjában a XX. században folyamatos migrációs vonzással rendelkezett, míg a XIX. században kivándorló ország volt. Nagyszámú lengyel bányász talált itt munkalehetőséget, majd a náci időszakban történt tömeges menekülést, a háború ember- és hatalmi veszteségét csak egy folyamatos, hívogató migrációs politikával volt képes pótolni. Ennek megoldására sorra kötötte a kétoldalú kormányzati szerződéseket, Olaszországgal, Spanyolországgal, Görögországgal, Törökországgal és Jugoszláviával. Ezeknek a szerződéseknek a központi része az volt, hogy az ipar számára kis képzettséggel rendelkező szakmunkásokat szerződtessen. Ezt nevezték „vendégmunkás-toborzónak", aminek keretében 2,4 millió külföldi foglalkoztatása valósult meg. A külföldiek egynegyede ekkor Törökországból érkezett. A II. világháborút követő időszakban és 1980-as évek második felében törekedtek arra, hogy az elszakadt, de német nemzetiséget igazolni tudó családokat egyesítsék. 1945–49 között mintegy 12 millió, 1987-ben mintegy 500 millió etnikai alapú bevándorlás valósult meg. 1945 és 1961 a berlini fal megépülése idejére közel négymillió fő települt át a keleti oldalról a nyugatira. Összehasonlításként az ezt követő 25 év alatt csak 400 ezren kaptak letelepülési lehetőséget. A nagy beáramlás ugyan megtorpant az olajválság idején, a törökök beáramlása ismét növekedésnek indult. 1980-ban már 4-4,5 millió külföldi dolgozott ott, akik a családegyesítéssel gyorsan családjaikat is magukkal hozták. A munkavállalásnak induló mobilitás gyorsan letelepedés lett. Több százezren német állampolgársághoz jutottak. Különösen a német egyesítést követően és a jóléti szolgáltatások fenntartásával tömeges beáramlás valósult meg. Az 1,4 millió beáramlóból közel egy millió lengyel volt. Az egyesítés követően és a vasfüggöny lebomlásával mintegy, 2, 2 millió fő kért végleges letelepedést a korábbi hatalmi területekről. A gazdasági nehézségek, az egyesítéssel jobban együtt élő német populáció és a nem csökkenő külföldi érdeklődés olyan idegengyűlöletet indított el, ami erőszakhoz és demoralizálódáshoz vezetett. A bevándorlásra és az alanyi jogon járó szolgáltatásokra erős korlátozást vezettek be, és törvényben csatlakoztak ahhoz a nemzetközi elvhez, hogy biztonságos országból, illetve az EU-tagországaiból nem fogadnak menekültet, a tranzitmigráció ellenőrzése kiemelt feladat lett.

Az unió bővítését megelőző időszakban, nőtt a szabadság és nőtt az elégedetlenség a csatlakozásra váró régióban. 2002-ben például több mint 70 ezer fő kérte humanitárius bejutását. Németország számos keleti régió országaival kötött munkavállalási kormányzati szerződést, olyan tevékenységekre, amelyek hiányszakmának számítottak.

Németország földrajzi helyzeténél fogva nagyszámú tranzitmigrációval is rendelkezik, ezért a migráció biztonságával összefüggő kérdések fokozottan érintik.

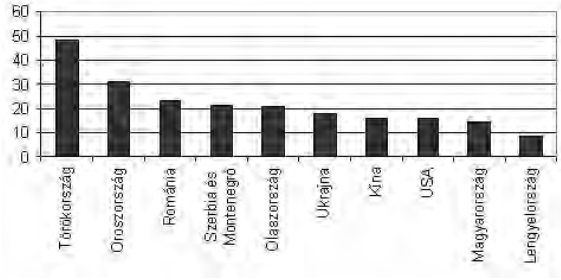
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 412

42. ábra. Németország vándorlási egyenlege 1950–2000 (1000 fő)

Forrás: www.migrationinformation.org (2007. 02. 01.)

43. ábra. A fő küldő országok Németországba (2000)

Forrás: www.migrationinformation.org (2007. 02. 01.)

7.3.3.3. A brit bevándorlási politika

Az 1950-es évekig (Írországot nem tekintve) viszonylag szerény méretű volt a bevándorlás Nagy-Britanniába. Azt mondhatjuk, hogy egy évtizedben átlagosan félmillió ember érkezett így a szigetországba, amit ellensúlyozott a kivándorlás hasonló mérete. Jelenleg a nettó bevándorlás az EU-n kívüli területekről évtizedes szinten eléri az 1,5 millió főt. Évszázadokon keresztül szerény mértékű volt a bevándorlók aránya, jóllehet azok számos különböző államból érkeztek. A jelentősebb csoportok a gyarmatokról érkezőkön kívül a szövőiparban elhelyezkedő flamandok, a hugenották (XVII. század) és az askenázi zsidók (XIX. század vége) voltak (mindkét csoport százezer főt tehetett ki). A harmincas években 70 ezer menekült érkezett a náci Németországból. Később a vasfüggöny mögül szintén csaknem 100 ember érkezett. Némiképp külön kezelendő Írország esete: a sziget a királyság területét alkotta évszázadokon keresztül, ráadásul itt a nyelvi kérdés is viszonylagos, hiszen az írek nyelve fokozatosan el angolosodott. A XIX. század közepén az éhínség („burgonyavész") következtében az írek már csak mintegy 3%-át alkották a brit népességnek. Az írek száma a hetvenes években tetőzött 900 ezer fővel, viszont csak 2%-át alkották a brit népességnek. A Nemzetközösségből érkező bevándorlás a múlt század ötvenes éveitől volt jelentős, amit 1983-ig ellensúlyozott a brit állampolgárok kivándorlása.

A második világháború végét Nagy-Britannia súlyos emberveszteséggel érte meg. A talpra álláshoz, a gazdaság újraélesztéséhez azok az európai menekültek segítették hozzá – főleg lengyelek –, akik a szigetországban találtak ideiglenes ott-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 413

honra a háború alatt. Számítások szerint az 1940-es és 1950-es években közel 345 ezer külföldi munkás dolgozott a brit gazdaságban. Legtöbbjük, ha nem is mindegyikük a kormány támogatásával le is telepedett az országban.

Egy 1948-ban meghozott törvény jóvoltából – amely szabad munkavállalás biztosított a brit munkaerőpiacon az írek számára – az ír munkások is segítették talpra állítani a brit gazdaságot. 1951-re körülbelül háromnegyed millió ír születésű munkavállaló dolgozott Nagy-Britanniában, számuk évente 50–60 ezerrel nőtt, tíz évvel később meghaladta az egymilliót. Ma is jelentős a számuk, az 1990-es években több mint 200 ezer ír dolgozott a brit munkaerőpiacon (Biczó, 2001).

1948 után nemcsak az írek, hanem a Brit Nemzetközösséghez tartozó más nemzetiségű emberek számára is megnyílt Nagy-Britannia munkaerőpiaca. 1953-ban 200 ezer, Brit Nemzetközösséghez tartozó bevándorló dolgozott az országban, utána éves gyarapodásuk 42 ezertől 136 ezerig terjedt. 1961-ben törvényileg szabályozták a bevándorlást, ami csökkenést eredményezett: 1963 és 1965 között csak 57 710 ilyen munkavállaló jöhetett be Nagy-Britanniába.

Az egykori gyarmatokról 1955 és 1962 között mintegy félmillió fő érkezett (évi átlagban 65-70 ezer fő); ez a 60-as évtizedben 75 ezres szintre emelkedett éves szinten. A faji feszültségek következtében 1962-től egyre kevesebb a Nemzetközösségből érkező emberek száma. A szabályozás addig szigorodott, hogy ma csaknem azonosan kezelik az egykori gyarmatokról érkezőket a világ bármely más tájáról érkezőkkel. A hetvenes évektől új elvek fogalmazódtak meg:

- Az elsődleges bevándorlás kora lecsengett, inkább a családegyesítés jelentett némi kiskaput az újonnan érkezőknek. Mi a családegyesítés lényege, irányíthatósága? Hol a család határa?
- A bevándorlókat és azok leszármazottait nem bátorították a visszatérésre.
- Az esélyegyenlőség és más diszkriminációellenes jogszabályok életbe lépése segítette a migránsok és leszármazottaik társadalmi integrációját. Mindezek ellenére a bevándorlók száma csak kismértékben csökkent. A Nemzetközösség államaiból származók száma fél évszázaddal ezelőtt elhanyagolható volt. A hetvenes években hozzávetőlegesen egymillióan voltak, jelenleg négymilliós népességükkel a lakosság 7%-át adják. Ezek a számok természetesen a leszármazottakat is magukban foglalják. Kormányzati becslések a jövőben évtizedenként másfél millió bevándorlóval számolnak, ami a bevándorlás megkönnyítésének (amely összefüggésben áll az unión belüli letelepedés szabadságával „freedom of settlement"), és a nemzetközi kapcsolatok elmélyítésének egyenes következménye. Már 1998-ban az EU-ból érkező nettó bevándorlás 24 ezer főt tett ki, ami jelentős részben London világvárosi szerepkörének tudható be.

Többen feltették azt a kérdést, hogy miért döntött a korlátozás mellett a brit politikai vezetés annak ellenére, hogy a gazdaság nyugodtan elbírt volna még külföldi munkaerőt. Erre az egyik lehetséges válasz az, hogy ennél több, Brit Nemzetközösséghez tartozó munkavállaló nem segítette volna elő a brit gazdaság növekedését, inkább képzettebb, „fehér" munkavállalókra volt szükség. Egyre többet foglalkozott a közvélemény a bevándorlókra fordított állami pénzekkel, ráadásul a hatvanas években felerősödtek a rasszista megnyilvánulások. Az országban dolgozó külföldiek ügye átpolitizálódott, és

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 414

nem volt olyan politikai párt, amely megkockáztatta volna népszerűségének elvesztését a bevándorlók ügyéért. A közvélemény-kutatási adatok szerint a megkérdezettek többsége inkább károsnak, mint hasznosnak tartotta a bevándorlást. Ez tulajdonképpen napjainkig sem változott, az európai országok között Nagy-Britanniánál csak Dánia fogadott be 1997-ben kevesebb, politikai okból országából elmenekült embert annak ellenére, hogy ezt az országot érintette a legkevésbé az 1990-es évek menekülthulláma (Biczó, 2001).

2001-ben a bevándorlás egyenlege az Egyesült Királyságban 171 800 fő volt. A bevándorlók magasabb termékenységi arányszáma, és az elmúlt évek magas bevándorlásának következtében az angol társadalomban erősödni fog a „tengerentúli" eredetű népesség aránya.

1997 és 2002 között az EU-n kívüli bevándorlók száma több mint megduplázódott. A munkavállalási engedélyek rendszerének folyamatos kiterjesztése, valamint az unió bővítése további növekedést feltételez. Ezzel párhuzamosan a rövid távú és az illegális migráció is törvényszerűen emelkedett. Több olyan intézkedés is született, amely kiváltotta ezt a hatást: a munkavállalási engedélyek száma 200 ezer körüli értékre emelkedett a tíz évvel korábbi 25–30 ezres számról. Kétféle engedélytípus létezik. A rövid távra szóló kevesebb, mint egy évig ad lehetőséget a munkavégzésre. A hosszú távú öt évre szól. Akik ez utóbbit megszerezték, négy év után állandó letelepedésért folyamodhatnak. Döntő többségük (több mint 95%-uk) megkapja ezt a lehetőséget. Az érkezők 27%-a hosszú távú munkalehetőséget keres.

1990 körül a kibocsátott engedélyek több mint felét fejlett államok lakosai vették igénybe, akik között meghatározó súlyú volt az angolszász állampolgárok aránya. 1990 és 1999 között csak minimális mértékben emelkedett a kiadott engedélyek száma, azóta viszont a rendszer az exponenciális növekedés szakaszába lépett. Az engedélyek relatíve hamar beszerezhetőek és bizonyos foglalkozások esetében – amelyek angol munkaerővel nincsenek betöltve – megszerzése könnyebbé vált. A kiadott engedélyek kétharmada hosszú távra szól.

A londoniak negyede külföldön született

Népszabadság Online, 2005. szeptember 7.

London több mint 7 milliós lakosságának negyede nem Nagy-Britanniában született – derült ki a brit a bevándorló lakosságról közzétett első átfogó statisztikai adatgyűjteményből.

Az Institute for Public Policy Research (IPPR) nevű kutatóintézet összeállítása szerint a 90-es évtized elején az akkor 52,6 milliós brit lakosság 4,55 százalékát tették ki a külföldön születettek, akiknek száma 2,4 millió volt. Ez az arány a jelenlegi évtized elejére a főleg éppen a bevándorlás miatt 57 milliósra duzzadt lakosságon belül 7,53 százalékra, 4,3 millióra emelkedett.

A legnagyobb bevándorló közösségeket az indiaiak (466 ezer), a pakisztániak (320 ezer), a németek (262 ezer), a karibiak (254 ezer) és az amerikaiak (155 ezer) alkotják.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 415

A legvonzóbb bevándorlási célpont London, ahol az újonnan érkezők 41 százaléka telepszik le. A brit főváros bevándorló közösségének létszáma eléri az 1,8 millió főt, vagyis London lakosságának 25 százaléka külföldön született.

A felmérés szerint egy-egy bevándorló nemzetiség sehol nem alkot abszolút többséget, viszont a bevándorlók összességének létszáma több helyen már meghaladja a brit születésűekét. Ilyen például Londonban a Wembley környéke, ahol a lakosság 52 százaléka nem Nagy-Britanniában született.

A jelenség egyébként korántsem új. Egy kormányzati tanulmány már az 1990-es évek végén azt mutatta ki, hogy London Európa legkuszább nyelvi dzsungelévé vált, ahol összesen 275 nyelv és nyelvjárás honos. Az akkori felmérés szerint egyetlen kelet-londoni iskolában a diákok összesen 29 nyelvet beszéltek anyanyelvként.

A Londonban honos nyelvjárások közül nem hiányoznak a világ legegzotikusabbjai sem: beszélik itt például a waray-warayt, amely a brit fővároson kívül csak egyetlen délcsendes-óceáni szigeten él, a patuát, amelyet Indiában is csak 16 ezren ismernek, a Szenegálban szórványosan előforduló wolofot, s a Szudánban fellelhető dinkát.

A nem angol ajkú londoniak zöme azonban valamely nagyobb ázsiai nyelvjárást használ, ezek közül a leggyakoribb a bengáli, a gudzsaráti, a pandzsábi, az urdu, a hindi és a kantoni.

A hozzátartozók érkezése is könnyebbé vált. 1990-ben 19 ezer eltartott, az utóbbi években pedig mintegy 30 ezer hozzátartozó érkezett. A növekedés ez esetben is a Blair-kormány idején következett be, jóllehet ez esetben 1-2 évvel korábban, már 1997-től megindult a növekedés, miután a korábbi vonatkozó jogszabályt megsemmisítették. Az addig érvényes törvényi keretek felléptek az előre elrendezett házasságok ellen. 2001-ben 29,1 ezer házastárs jelentkezett belépésre Nagy-Britannia határain, 50%-al több mint tíz évvel korábban. – Az Egyesült Királyság a 2004-ben csatlakozó államok polgárai számára szabad munkavállalást biztosít, míg Írország, Hollandia, Dánia és Svédország kivételével az unió tagállamainak többsége, mintegy tíz állam hét év derogációt követően adja csak meg ezt a jogot a kelet-közép-európai polgárok számára. Az unió vándorai című könyvében Mészáros Antónia (2006) empirikus elemzéssel mutatja be, hogy előkészítve vagy anélkül mi vár azokra, akik dolgozni akarnak az Egyesült Királyságban.

Jelenleg a roma népesség jelent problémát Nagy-Britannia és Csehország, illetve Szlovákia kapcsolatában. A brit szervek egy speciális ellenőrző szervet működtetnek a prágai reptéren a bevándorlás mérséklése céljából. A csatlakozást követően azonban a roma népesség is akadálytalanul a szigetország területére léphet majd.

Negyedmillió kelet-európai munkás érkezett Nagy-Britanniába

Népszabadság Online, 2005. augusztus 24.

Több mint 230 ezer kelet-európai érkezett egyetlen év leforgása alatt, ez év június elejéig, munkát vállalni Nagy-Britanniába – olvasható egy friss brit kormányjelentésben. Ez aláhúzza, hogy korábban úgy becsülték: az EU kiszélesítésével legfeljebb évi 13 ezer munkás érkezik majd Kelet-Európából. A nagy kelet-európai munkavállaló seregből a jelentés sze-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 416

rint 131 ezer a lengyel, de egyes szakmunkások a vártnál kevesebben érkeztek a brit munkaerő-piacra, például a hazájában általában elég keveset kereső bádogosból kevesebb mint 100 fő. A munkaerőt küldő ország lakosságához mérten viszont Litvániából érkeztek legtöbben munkát vállalni Nagy-Britanniában: összesen 34 ezren. A brit földre érkezett munkaerő nagy többsége 18 és 34 év közötti, a férfiak részaránya 60 százalék, jellemzően nincs családjuk, és igen kevesen kérnek társadalombiztosítást, szociális támogatásokat.

Miután a jelenlegi tagállamok többségének munkaerőpiaca nem lesz nyitott a csatlakozás napjától, kézenfekvőnek tűnik a következtetés, hogy a csatlakozó államok polgárai nagyobb arányban fognak a nyitott munkaerőpiaccal rendelkező államok területére érkezni. Így növekedni fog az Egyesült Királyságba érkező külföldiek száma. A MigrationWatchUK nevű szervezet számítása szerint a 335 ezer bevándorló mintegy 20%-a, vagyis körülbelül 65-70 ezer fő fog a szigetországba érkezni.

Jelenleg 340-350 ezer külföldi diák tanul a brit felsőoktatásban. Ez 65-70%-kal magasabb szám, mint 1990-ben. Tanulmányaik befejezése után a végzettek jelenleg nem maradhatnak az országban. Egyesek azonban nyilvánvalóan maradnak, hol illegális, hol legális (pl. házasságkötéssel) úton.

Az alacsonyabban képzett migránsok előtt is megnyíltak a lehetőségek a hazai munkaerő által kevéssé preferált élelmiszeriparban és az egészségügyben. A magasan képzett munkaerő számára az idei évben új program indult. Számukra ezzel könnyebbé vált a brit munkavégzés lehetősége.

Minden országban elérkezik az a migrációs nyomás, amikor legalizálja azokat, akik korábban jogszerűtlenül jöttek vagy túltartózkodtak és letelepedhetnek. A múltban a széles körben kiadott kivételes engedély a maradásra húzófaktorként hatott, jóllehet kifejezetten humanitárius okokból kívánták azt eredetileg alkalmazni. Valójában a gazdasági okokból bevándorlók használták ki ezt a kiskaput, hogy bebocsátást nyerjenek a szigetországba, amennyiben menekültkérelmüket visszautasítják. Korábban Libéria, Líbia és Szomália esetében alkalmazták ezt a jogszabályt országalapon, mely a kiadott engedélyek 11%-át jelentette.

A kilencvenes évek második felében elsősorban Irak, Afganisztán és Szomália esetében alkalmazták ezt a lehetőséget. A menekült (refugeer)-menedékes (asylum seekers) aránya, akiknek kérelmét menekültként visszautasították, viszont kivételes engedéllyel maradhattak, 25%-ra szökött fel.

A közkeletű vélekedéssel ellentétben a kilencvenes években nem emelkedett meg igazán jelentős mértékben a menekültek száma: a korábbi évtizedben is voltak háborúk szép számmal. Ennek ellenére Nagy-Britannia célországként egyre jelentősebb szerephez jutott e téren: az 1992-es 5%-ról 2002-ben 27%-ra nőtt azok száma, akik az Európai Unión belül a szigetországban kaptak menekültstátust.

A bevándorlás hatása a brit ingatlanpiacra

1996 és 2021 között valamivel több mint 3,8 millió növekedéssel számol a háztartások számában. A szám erősen függ a nettó bevándorlástól, így e tényező kiemelt

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 417

súlyt kapott a becslések során. Éves szinten 65 ezer külföldről érkezővel számoltak. Ez a néptömeg az újonnan létrejövő háztartások majd ötödét, mintegy 700 ezer lakást fog jelenteni.

A lakások számának növekedése leginkább a fővárosi agglomerációban, Délkelet-, Délnyugat- és Kelet-Angliában lesz kimagasló, felülreprezentált ezen térségek népességsúlyához képest.

A kormány azon terve, hogy jelöljenek ki négy fejlesztési területet Délkelet-Angliában (Ashford, Thames Gateway, Stansted-Cambridge és Milton Keynes térségében), heves ellenállásba ütközött. A '70-es évek óta a lakások döntő többségét a magánszektor építi, előrevetíti, hogy a társadalom peremhelyzetű rétegei közül elég sokan lesznek a jövőben is lakás nélkül. Ha szociális lakásépítés lesz, akkor a közpénzekhez letelepítési lista kell, hogy készüljön. Jelenleg egyébként a fejlett déli térségekben olyan magasak az ingatlanárak, hogy az az új munkaerő érkezésének komoly gátat szab, jóllehet a „Citynek" világvárosi funkcióinak megtartásához a munkaerő szempontjából minél nagyobb vonzáskörzetre van szüksége.

Egy csaknem hatvanmilliós fejlett államnak gazdaságának a „lendületben tartásához" éves szinten mintegy százezernyi új munkaerőre van szüksége, hiszen a hazai születésszám nem képes hosszú távon biztosítani a gazdasági szféra munkaerőigényét. Egy innovatív nemzetgazdaságnak minél nagyobb számban van továbbá szüksége a magasan képzett munkaerőre. A munkaerőpiac alsóbb szegmenseiben is kedvező lehet a bevándorlók munkaereje.

A bevándorlók integrációja elsősorban a nem europid nagyrasszokba tartozók esetén valóban bonyolultabb, mint az európaiak esetén. A társadalom nyitottabbá válásával ez a kérdés veszíthet a súlyából.

„Lusta, de ravasz népség" – így jellemzik a kelet-európaiakat a britek a Helsingin Sanomat londoni tudósítója szerint. A legnagyobb finn napilap szerint a csatlakozóellenes hangulatot igazából a brit bulvársajtó gerjesztette.

Nem érdemes idén május elsején Nagy-Britanniába utazni, mert az EU-csatlakozás napján „zagyva kelet-európaiak a portyázó hunoknál is rosszabb bandái árasztják majd el az országot" – írja a Helsingin Sanomat.

Ravasz, lusta népség

A legnagyobb finn napilap tudósítójának londoni tapasztalatai szerint a britek úgy vélik, az „új EU-csatlakozók ravasz, de lusta népség, mindenféle szociális segélyt próbál kiügyeskedni magának, vagy elhappolja a brit munkahelyeket". Az „angolul nem is beszélő kedvezményturisták akár mindkettőre is képesek" – írja keddi számának gazdasági rovatában a tudósító.

A lap szerint még az időjárásban is ritka az a változás, ami a britek hangulatában állt be az újonnan csatlakozókkal szemben. Az EU bővítését még tavaly is üdvözölték, a brit bulvárlapok idegenellenes kampányának hatására azonban teljesen megváltozott a közhangulat.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 418

A közvélemény nyomására a munkaerőpiacot eredetileg nyitva hagyó kormányzat korlátozások bevezetésére kényszerült.

Országképépítés

Az EU és a brit kormány felmérése szerint nem várható különösebb roham, az érkezők diplomás, képzett, nyelveket beszélő munkavállalók lehetnek. A bulvársajtó hatására azonban a kelet-európai jelző a szovjethatalom és a szegénység szinonimája lett.

Kérdés, hogy milyen gyorsan lehet megváltoztatni, ha lehet egyáltalán, a kelet-európai „márkanév" rossz hangzását – írja a Sanomat. A lap tudósítója szerint azonban Nagy-Britanniának is vigyáznia kell, az idegenellenesség hamar leronthatja az országról kialakult képet.

7.3.3.4. A török népesség Németországban

A török bevándorló munkások toborzása Németországban eredetileg a munkaerőhiány miatti ideiglenes intézkedés volt, de az idők során a bevándorlók letelepültek, és csatlakoztak hozzájuk családjaik. Ez életstílus-változáshoz és beilleszkedési zavarokhoz vezetett. A szerző a komplex integrációs folyamatot vizsgálja, a török közösség részvételét a német gazdaságban és a változásokat, amelyen a befogadó társadalomnak kellett átesnie ahhoz, hogy eleget tegyen egy olyan közösség szükségleteinek, amely immár negyven éve él Németországban.

A 2001-es év volt a török bevándorlás negyvenedik évfordulója Németországban. Jelentős számú török, körülbelül két- és félmillió él Németországban: sokan közülük már ott születtek, és Törökországot csak szünidei látogatásokból ismerik. A bevándorlók többsége számára az integráció sikeres volt, de még mindig megmaradt az idegen lét érzése mind a törökök mind a németek körében. Ez az idegen lét a valóságban is létezik és a jelenség fő oka a törökök iszlám vallási háttere, amely jelentősen különbözik más, pl. dél-európai bevándorlók kulturális hátterétől. Az elutasítás okozta, hogy a törökök visszahúzódtak, és etnikai szigeteket alkottak. Az integráció elősegítésének és az elutasítás csökkentésének egyik legfontosabb eszköze növelni a tudást a németek körében a törökökről és a törökök körében a németekről. Ez a munka néhány fontos tényt és háttérvonást rajzol fel a németországi török vendégmunkások életéről, valamint aláhúzza a jelenlegi központi problémákat és feladatokat, amelyek az integráció fogalomköréből származnak.

A második világháborút követően egy gyors fejlődési fázisba lépve a nyugat-európai országok megpróbáltak úrrá lenni a fellépő munkaerőhiányon, amely különböző gazdasági és demográfiai tényezőknek volt köszönhető. Gazdaságilag kevésbé fejlett dél-európai országokból importáltak munkaerőt. Törökország meglehetősen későn, az 1960-as években csatlakozott a munkaerőt kibocsátó országok körébe. A nyugat-európai török bevándorlás a Törökország és Németország között 1961-ben megkötött munkaerő-toborzási egyezmény aláírásával kezdődött. Ezzel egyidőben Törökország aláírt még munkaerő-toborzási egyezményeket Hol-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 419

landiával, Belgiummal és Ausztriával 1964-ben, Franciaországgal 1965-ben és Svédországgal 1967-ben.

Az 1960-as évek elején a török bevándorlók egy homogén csoportot alkottak Európában, amit többnyire férfimunkások alkottak. 1961-ben összesen 7116 fő török bevándorló érkezett Németországba. Amikor Németországot elérte az 1973-as olajválság és gazdasági visszaeséssel kellett szembenéznie, akkor kénytelen volt leállítani az idegen munkaerő befogadását. Ekkorra a török bevándorló munkások száma elérte a 910 500 főt.

Jelenleg körülbelül 3,6 millió török él az Európai Unióban, amivel a legnagyobb számú idegen populációt alkotják. Ezek közül körülbelül 2,5 millió (beleértve azokat is, akik felvették a német állampolgárságot) Németországban él, és Nyugat-Európa legnagyobb török közösségét alkotják. Jelenleg körülbelül 7,3 millió külföldi él Németországban. A törökök Németország teljes lakosságának 2,4%-át teszik ki, amely összesen valamivel több mint 82 millió. A törökök bevándorlása Európába eleinte lassan haladt, mivel Törökország számára ez újszerű jelenség volt, de 1963 után felgyorsult az európai közösség és Törökország között aláírt együttműködési megállapodást követően.

A fő gondolat a török vendégmunkások toborzása mögött az ideiglenes munkaerőhiány pótlása volt Németországban. Mindazonáltal sok török telepedett le ott. Sok török munkás hazatérési szándéka egyre későbbre és későbbre tolódott és a többség a befogadó országban történő letelepedés mellett döntött.

Kétségtelen, hogy a törökök az Európai Unióban, különös tekintettel Németországban sok problémával és akadállyal szembesülnek. Az egyik legfőbb, hogy a német társadalom fogadja el őket, s éreztesse velük, hogy ehhez a társadalomhoz tartoznak. A törvény szemében az idegen nemzetiségűek nem érnek fel a hazai nemzetiségűekkel. A török társadalmat sem szociálisan, sem kulturálisan nem tekintik egyenrangúnak. Ez szintén a szakadék és az elválasztódás szélesedéséhez vezet a csoportok között, és lehetetlenné teszi az azonos lehetőségeket, valamint megnehezíti a beilleszkedési folyamatot. A törökök alkotják az EU-n belül a legnagyobb harmadik országból származó csoportot. Nagy számuk, a német gazdaságban betöltött szerepük, és a letelepedés látszata ellenére (már mint olyan értelemben, hogy többségük nem szándékozik visszatérni Törökországba) úgy tekintenek rájuk, mint a legnehezebben integrálható csoportra a kulturális különbözőségük miatt. Mindazonáltal, ahol a törököket elfogadják, ott a hozzájárulásuk a német társadalomhoz fejlődött. Például a második generáció egyre inkább részt vesz a közösségeket érintő ügyekben és védik jogaikat, amely erősíti politikai részvételüket és lelkiismeretüket.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 420

7. A migráció regionális jellemzői

A Németországban élő törökök fontos szerepet játszanak Törökország és Németország, valamint a két ország társadalma közötti híd megteremtésében, hozzájárulva ezen kapcsolatok fejlődéséhez. Szomszédi, baráti vagy munkakapcsolatok és kulturális bemutatók növelik a Törökország iránti érdeklődést a németek körében. Ez alapvető változást idézett elő Németország hagyományos Törökország képéről. Főleg ezek miatt a kapcsolatok miatt sok német tölti nyári szünidejét Törökországban. E folyamat eredményeképpen kerültek be más európai országok szókészletébe a „ráki" és a „döner" szavak. Ahol a nagyszámú török populáció él, a törökök képviseleti jogokat szereztek a helyi önkormányzatokban, ami lehetővé tette számukra, hogy elősegítsék saját városuk és más török városok partnerkapcsolatainak kialakítását ahelyett, hogy egyéb országok kerültek volna előtérbe. A kétnemzetiségű házasságok által új, családi kötelékek is kialakultak.

Európában (EU-15+Svájc) 2003-ban összesen 2 671 000 török élt. Ennek 75%-a Németországban él. Ezért a török munkavállalók és gyermekeik tartózkodási engedélye az Európai Unió Bíróságának jogi követelményei alá tartozik. Ennek a jogkövetelménynek az alapját az EU és Törökország között létrejövő megállapodás teremtette meg. A törvény kimondja, hogy a vendégmunkások gyermekeinek valamilyen szakképesítést kell szerezni az érettségi elvégzésekor. Németországban él az EU-ban a törökök 2/3-a, míg Franciaországban és a többi országban a németországihoz képest legalább 200 ezer, illetve annál alacsonyabb számban élnek törökök, viszont Franciaországban a muszlim népesség nagyobb részét az arabok adják (főleg Észak-Afrikából származók).

Németországban a keleti (NDK) tartományokban Berlinnel együtt összesen körülbelül 140 ezer török él. Az ország nyugati (Nordrhein-Westfalen) és két déli (Bayern, Baden-Württemberg) tartományában élnek a legnagyobb számban a törökök, ott is a nagyobb városokban, ahol jobbak a munkalehetőségek, a szolgáltatásokhoz könnyebb a hozzájutás (oktatás, egészségügy, vendéglátóipar).

Forrás: Faruk Sen: The Historical of Turkish Migrants in Germany in Immigrants & Minorities, Vol. 22, Nos. 2&3, July/November 2003, pp. 208–227.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 421

7.3.3.5. Spanyolország migrációs folyamatai

Az Európai Közösséghez való csatlakozás (1986) előtt sok spanyol vándorolt ki Latin-Amerikába, elsősorban Argentínába vagy dolgozott vendégmunkásként Franciaországban és az egykori NSZK-ban. A Közösséghez való csatlakozással, a társadalmi-gazdasági viszonyok általános javulásával ezek a folyamatok leálltak, nagyon sokan visszavándoroltak, jóllehet a munkanélküliség még mindig itt a legmagasabb az EU-államok között.

Spanyolország migrációs folyamatai a 20. században radikálisan megváltoztak. Egyrészt a spanyol kivándorlók célállomása változott meg. A század folyamán mintegy hat millió spanyol hagyta el származási országát, és az 1930-as évekig 80%-uk vándorolt Amerikába.

A 20. század utolsó harmadában Spanyolország tradicionális szerepköre megváltozott mint kibocsátó ország és egyre inkább az észak felé tartó vándorlók tanzitországa lett. Az 1950-es évektől az 1970-es évek közepéig viszont a spanyolok 74%-a választotta Észak-Európa országait. Spanyolország a külföldi segédmunkások számára befogadó országgá vált, leginkább az Észak-Afrikából, Latin-Amerikából és más európai országokból érkező tehetős bevándorlók számára. A spanyol migrációs folyamatokban fordulat az 1970-es évek nemzetközi gazdasági válságának idején következett be. Mialatt a kivándorlók száma csökkent, a bevándorlók számának növekedése folytatódott. 1961-től 1974-ig tartott a vendégmunkások kivándorlásának csúcspontja Európában, körülbelül 100 ezer ember vándorolt ki ezekben az években. Ezen időszak után a számok azt mutatják, hogy Spanyolországban a magas kivándorlási periódus befejeződött, az összes elutazók száma az évenkénti 20 ezerről 2 ezerre esett vissza az elmúlt években.

Spanyolország bevándorlási országgá fejlődése egy nagyobb regionális jelenség alkotórésze volt. Az 1980-as évek végén a gazdasági krízis és magas munkanélküliség közepette Európa mediterrán országai, úgymint Spanyolország, Portugália és Olaszország befogadó országgá váltak. A külföldi lakók száma Spanyolországban jelentősen gyarapodott a 20. század utolsó negyedében. 1975-től 1985-ig egyenletes volt a növekedés, évenként 2,2%-os. 1985 és 1991 között a külföldi lakosság száma évenkénti 7%-kal növekedett. 1992 óta pedig már 10%-os az emelkedés évente. 1992 és 2000 között a fejlődő országokból érkezők száma 214%-kal, míg az iparosodott országokból érkező külföldiek száma 60%-kal növekedett évente. 2000 utáni az adatok azt mutatják, hogy az itt lakó külföldiek származási országai rövid idő alatt jelentősen megváltoztak. A marokkóiak és az ecuadoriak váltak a két legjelentősebb bevándorló nemzetté. Az 1990-es évek közepén a külföldi lakosok fele európai.

A legtöbb bevándorló az Európai Unió tagországaiból származik: az Egyesült Királyságból származó bevándorlók aránya 23%, Németországból 17%, Portugáliából 12%, míg a Kelet-Európából származó bevándorlók aránya pedig csak 4%. Az afrikaiak aránya 19%, ennek több mint háromnegyede marokkói. A marokkói vándorlók száma mutatta a legnagyobb és a legtovább tartó növekedést az elmúlt 25 évben, ezzel a legnagyobb számú külföldi nemzetté váltak Spanyolországban ebben az időben.

Az amerikai bevándorlók száma is állandó iramban növekedett, számuk körülbelül 21% az összes külföldinek. Tradicionális csoportok, úgymint az argentinok,

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 422

venezuelaiak és chileiek relatív részesedése csökken a latin-amerikai népességből, míg mások mint a peruiak, dominikaiak és kubaiak száma még gyorsabban növekszik. A teljes időszakban kevés bevándorló volt Észak-Amerikából (USA, Kanada, Mexikó) vagy Óceániából. Az ázsiai származású bevándorló népesség relatív aránya csökken. Az európaiak viszonyszáma az összes külföldi lakó között 2000-ben 40,4%-ra csökkent, az afrikaiaké pedig 29%-ra nőtt. A különbség a két legnagyobb külföldi közösség, az európaiak és az afrikaiak száma között nem azért csökkent, mert kevesebb európai érkezett, hanem mert az afrikai népesség sokkal gyorsabban növekedett. Az európai bevándorlók száma 1995 és 2000 között növekedett 105 735-rel, és ez meghaladja a latin-amerikai népesség növekedését, amely 91 033 volt. Ugyanebben az időszakban az afrikaiak számának növekedése 165 660. Az amerikai bevándorlók aránya 22%, az ázsiaiaké 8%, az óceániaiaké pedig 0,1%.

Magas kerítés tartja távol a Spanyolországba menekülőket

Népszabadság Online, 2005. szeptember 26.

Spanyolország bejelentette, hogy az észak-afrikai Melilla enklávé Marokkóval közös határán az egykori berlini falhoz hasonló magasságúra építi át az elválasztó kerítést, miután 12 férfi megsérült, amikor illegálisan, a kerítésen átmászva próbált spanyol területre jutni. A bejelentés hatására jelentősen megnőtt a határsértési kísérletek száma. Nemrégiben hetvenen próbáltak meg átjutni a Spanyolországhoz tartozó Melilla városka három méter magas kerítésen, amelynek tetején szögesdrót van. Tizenkét illegális bevándorló csonttörést szenvedett, illetőleg megvágta magát, őket kórházban ápolják. Egy férfi percekig lógott a szögesdróton, ezt a jelenetet egy televízió kamerái is felvették, s az adásba kerülő képek nagy hatással voltak a spanyol közvéleményre. A menekültek azért próbáltak meg most átjutni Melillába, mert Spanyolország éppen a korábbi balesetek miatt bejelentette: megmagasítják a határon lévő kerítést. Augusztus 28. és szeptember 15. között három bevándorló halt meg a kerítésnél, miután megpróbáltak bejutni az országba. Az utolsó áldozat akkor veszítette életét, amikor szeptember 15-én a rohamrendőrség verte vissza a menekültek próbálkozását. Augusztus 28-án a 17 éves kameruni Joseph Abunaw halt meg eddig tisztázatlan körülmények között, a civil szervezetek a spanyol rendőrséget tették felelőssé a fiatalember halála miatt.

Az Európai Unió igazságügyi biztosa szerint hírszerzési jelentésekből az derül ki: afrikai menekültek tízezrei várakoznak arra, hogy bejussanak Európába. Több uniós tagország a liberális spanyol gazdaság-politikai intézkedéseket okolja az elmúlt hetekben drasztikuson megnövekedett bevándorló hullám miatt, az ENSZ menekültügyi szervezete azonban már tavalyi jelentésében is figyelmeztetett, hogy egyre nő a nyomás az észak-afrikai arab országokon, egyre több fekete-afrikai menekült próbál ezen az úton bejutni Európába. A menekültek azt mondják, nincs vesztenivalójuk, életük árán is megpróbálják elérni Európát. Egy év alatt 120 ezren próbálták átszelni a Földközi-tengert.

Több százezer, a Szaharától délre eső területekről érkező menekült próbált bejutni az észak-afrikai spanyol enklávékba, Ceutába és Melillába. A menekültek megroha-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 423

mozták a menekülttáborokat, átmásztak a kerítéseken azzal sem törődve, hogy sokaknak súlyos sérüléseket okozott a szögesdrót. Eddig 11-en fizettek életükkel a kockázatos akcióért. A sikertelenség sem rettent el azonban sok próbálkozót. „Ha valaki azt mondja közülünk, hogy nem látta még egy barátját vagy társát sem meghalni, az hazudik" – mondta egy szenegáli menekült, aki csak az elmúlt hetekben már több mint tíz alkalommal próbált meg bejutni Melillába, de minden alkalommal visszafordították.

Több uniós tagállam Spanyolországot hibáztatja a hirtelen jött menekültroham miatt. A spanyol kormány ugyanis idén februárban amnesztiát hirdetett az illegális bevándorlóknak. Három hónapot adott arra, hogy bejelentkezzenek, és akik ez idő alatt regisztráltatták magukat az állami hivatalokban, azoknak nem kellett következményekkel számolniuk. Az intézkedés célja a feketegazdaság megtisztítása volt, a Reuters szerint több mint 700 ezer bevándorló élt a spanyol kormány által felkínált lehetőséggel.

A bevándorló rohamnak azonban csak részben lehet oka a spanyol amnesztiarendelet. Az utóbbi idők menekülthullámait számban és elszántságban is meghaladó csoportok érkezésére az ENSZ menekültügyi szervezete, az UNHCR már idén kiadott 2004-es jelentésében is fegyelmeztetett. Öt észak-afrikai arab országon – Algérián, Líbián, Tunézián, Marokkón és Mauritánián – egyre jobban nő a nyomás – írta az UNCHR, amely szerint már 2004-ben megnövekedett a Szaharán túli fekete-afrikai területekről érkező menekültek száma.

Az arab országok jelentősége csak az elmúlt években nőtt meg, ekkor váltak az egyik legjelentősebb útvonallá az Európába való eljutásban. Az UNCHR adatai szerint tavaly egy év alatt 120 ezer ember próbálta innen átszelni a Földközi-tengert, hogy Európában keressen boldogulást. Európán egyébként is nagy a nyomás, a statisztikák szerint a legtöbben itt szeretnék megtalálni szerencséjüket. Tavaly csak a Kongói Demokratikus Köztársaságból közel 14 ember próbált bejutni Franciaországba vagy Németországba. Szomáliából csak Nagy-Britanniát 36 ezren szemelték ki, de Hollandiában is nyilván tartottak 14 ezer szomáliai menekültet és menedékkérőt. Franco Frattini, az EU igazságügyi biztosa hírszerzési jelentésekre hivatkozva múlt hét végén azt állította, hogy Algériában 20 ezer, Marokkóban pedig 10 ezer rejtőzködő afrikai menekült várakozik arra, hogy bejusson az EU területére. Egy gambiai fiú, aki végül eljutott Melillába azt mondja, hogy a veszélyekkel együtt is ez az egyetlen járható út: – Akár az életem is kockára teszem, hogy Európába jussak. Nem látok más megoldást".

2001-ben a helybeli külföldiek száma Spanyolországban a lakosság 2,5%-a, és az ő számukban mutatkozik a legnagyobb növekedés (23,81%) az utóbbi években. A legnagyobb külföldi közösségek: marokkóiak (234 937), ecuadoriak (84 699), britek (80 183), németek (62 506), kolumbiaiak (48 710), franciák (44 798) és portugálok (42 634). Ezek az adatok tükrözik a hagyományos marokkói közösség növekedési ütemét, valamint a Latin-Amerikából származó bevándorlók növekedését is.

Amíg az Európai Unió más országaiból származó vándorlók munkába álltak Spanyolországban a maastrichti egyezmény intézkedései alatt, addig a nem EU-országokból származó munkások munkaengedélyt követeltek, habár így is sokan dolgoznak illegálisan Spanyolországban. A törvényes és illetéktelen vándorlók

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 424

növekvő szerepet játszanak az ország gazdaságában. A gazdasági faktorok mellett a szociális háló játszik szerepet a munkaerőpiac eredményeinek formálásában. A spanyol munkaerőpiac részekre osztásával együtt toborozta a körzet és tartomány munkásait, ezek a tényezők az etnikai csoport látható munkaerő-bázisának rétegződését hozták létre.

1999 végén a nem európai uniós külföldi munkások száma Spanyolországban 199 753 fő, csekély (1,4%) növekedést mutat az előző évhez képest. A kontinensek közül Afrika foglalja magában a legnagyobb csoportot. Ők adják az összes bevándorló munkaerő 50,5%-át, ami 100 768 főt jelent, a többség természetesen marokkói (80 441). A második nagy csoport az amerikaiak, akik a bevándorolt munkások 29%-át adják. Peruiak, dominikaiak és ecuadoriak vannak túlsúlyban. Ázsiából 28 177 munkavállaló érkezett Spanyolországba. A legkisebb számban az Európa Unión kívüli európai országokból, elsősorban Lengyelországból és Romániából érkeztek munkavállalók. Habár ez a teljes érték mindössze 6,33%-a, az ő számuk növekedett a legnagyobb mértékben, 8,94%-kal az előző évhez képest.

A nem európai uniós munkások közel 59%-a a szolgáltató szektorban dolgozik, ezt követi a mezőgazdasági munkások száma (21%). Eltérő ez az arány más országok esetében, ahol a bevándorló munkaerő átdiffundált az építőiparba és más ipari ágazatokba, ezek a szektorok csak 9%-ot és 7%-ot foglalkoztatnak külön-külön. Csoportonként azonban a százalékok eltérőek. Így tehát a latin-amerikaiak 86%-a és az ázsiaiak 89%-a dolgozik a tercier szektorban, az afrikaiak 39%-a mezőgazdaságban, és a kelet-európaiak 15%-a az építőiparban foglalkoztatott.

A bevándorlók foglalkoztatása területenként is eltérést mutat. Nagymértékben függ attól, hogy az adott régióban mi a vezető gazdasági ág. A legnagyobb számú munkással rendelkező autonóm közösségek: Katalónia (53 804), Madrid (48 402) és Andalúzia (24 024). A legnagyobb növekedést az utóbbi két évben Murcia (32,69%-os) és a Kanári-szigetek (22,71%-os) mutatják.

7.3.3.6. Olaszország migrációs politikája

1980-ban Olaszország csatlakozott a pozitív migrációs mérleggel rendelkező európai országokhoz, mostanra pedig a beáramló munkaerő részévé vált az olasz fejlődési modellnek. A kibocsátó országból befogadó országgá történő átalakulás akkor bukkant fel, amikor a belső vándorlás Dél-Olaszországban – amely ellátta a gyárakat gazdasági fejlődésükhöz szükséges munkaerővel Észak-Olaszországban – véget ért, és a termelődecentralizálás elkezdődött a kis üzletek újrafelbukkanásával.

Húsz évvel később a kis dinamikus üzletek – amelyek főként olyan ipari területekben csoportosultak, amelyek helyi termelésre specializálódtak – megkülönböztető jellegzetességei az olasz pénzügynek. Az iparosodott országok között a kis üzletek nagy száma és a legalacsonyabb egy üzletre jutó dolgozók száma Olaszországra jellemző. Az 1980-as évek elején megnyíltak az alkalmak az új bevándorlók számára a termelőszektorban.

Mint sok dél-európai szomszédja, Olaszország sokat harcolt azért, hogy megtalálja a helyes hangnemet és utat a bevándorlás felé. Az 1980-as években, látszólag

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 425

egyik napról a másikra, Olaszország átalakult a kivándorlók országából – nagyobb számú bevándorlókat biztosítva az Egyesült Államokban, mint más európai országok a XIX. század végén és a XX. század elején – bevándorlást igénylő országgá.

Ma a bevándorlás számos kihívást állít Olaszország elé. Az ország déli határa könnyű célpont az illegális bevándorlók számára. A helyi ellentétek táplálták a munka és menedék utáni kutatás fokozódását Olaszországban, amely az innen elvándorlók esetében más országokban folytatódott. Ezalatt a nem hagyományos kibocsátó országok növekvő számú bevándorlókkal látták el Olaszországot, változatossá téve az ország bevándorló lakosságát.

2000-ben Olaszország hivatalos statisztikája 272 ezer törvényes belépésről számol be, főként Albániából, Marokkóból, Romániából, Kínából és a Fülöp-szigetekről érkeztek bevándorlók. Ezen országok együtt az összes tartózkodási engedéllyel rendelkezők valamivel több mint 38%-át adják. Ez a szám lényegesen nagyobb, mint az 1998-ban jegyzett 111 ezer fős érték. Olaszország negyedik szabályozó programja 1999-ben nagyjából 130 700 belépésről ad számot. A belépések 1999 és 2000-ben észrevehető növekedést mutatnak 1998 óta, kétségkívül a bevándorlás növekvő erő maradt az országban.

Olaszország ténylegesen érintett a konfliktusok sújtotta balkáni országokból, a mediterrán partvidékről és máshonnan a környékről érkező bevándorlók által. Tengeren túli hajók érkeznek az ország tengerpartjaira Albániából, Törökországból, illetve más országok is kihasználták az ország földrajzi sebezhetőségét mint végső célállomást és mint egy hidat az Európai Unió más országaiba.

„Albánok lelték halálukat a viharos tengeren

Forrás: www.szon.hu

Albániában több magas rangú tisztviselőt tartóztattak le embercsempészet vádjával. Közben a NATO is nagy erőkkel kutat az Adrián a túlélők után.

A múlt éjszaka legkevesebb 21 albán állampolgár fulladt tengerbe. Az áldozatok illegális úton Olaszországba próbáltak eljutni. Az embercsempészek csónakja azonban felborult a háborgó Adriai-tengeren. A katasztrófa hírét a tiranai NATO-iroda szóvivője közölte a francia hírügynökséggel. Az újságírók tőle tudták meg, hogy a hullámsírban 18 férfi és 3 nő lelte halálát.

Az olasz és az albán mentőegységeknek 11 személyt sikerült kimenteniük és valamennyiüket az albán kikötőváros, Valona kórházában ápolják. A felborult gumicsónakban állítólag gyermekek is utaztak, hogy mi lett sorsuk arról egyelőre semmit sem közöltek. Mivel a hírek szerint két csónak szállította az emigránsokat, a légi és vízi mentők most a második vízi járművet keresik.

Egy olasz katonai parancsnok nyilatkozata szerint a NATO-erők több helikoptere és számos olasz és albán hajó túlélők után kutatva péntek éjszaka óta cirkál a tengeren, küldetésüket azonban a viharos időjárás nehezíti. Az albán belügyminisztérium szóvi-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 426

vője elmondta, hogy a tragédia kapcsán embercsempészet vádjával legkevesebb négy magas rangú albán belügyi tisztviselőt tartóztattak le. Az albán áldozatok a jobb élet reményében indultak útra, és fejenként 1800-tól 2000 eurót fizettek azoknak, akik azt ígérték, Olaszországba juttatják őket."

Olaszországba 2000-ben 24 500 kérvény érkezett menedékjog kérelmére. Ez csökkenést jelent 1999-hez képest, amikor 33 ezer kérvényt nyújtottak be. Az igénylések elsősorban Törökországból, Irakból érkeztek, illetve számos megalapozott kérelem került elő Afganisztánból és Iránból.

1983-ban a Martelli-törvénnyel Olaszország kiterjesztette a menekültek védelmét az Európán kívüli országokból érkezőkre is, valamint legalizálták azokat, akik már ott-tartózkodtak. Ezt megelőzően az ENSZ Menedékjogi Főbizottsága elfogadta az olasz kormány felelősségét az országba érkező nem európai menekültekkel szemben. A Martelli-törvény felsorolja az alapszabályokat a menedékjogi bebocsátásokkal és eljárással kapcsolatban.

1985-ben azon külföldi születésű lakosoknak a száma az országban, akik tartózkodási engedéllyel rendelkeznek körülbelül 423 ezer fő. 1991 óta ez a szám több mint a duplájára nőtt, elérte a 896 800 főt. 2000-ben a külföldi népesség közel 1 388 200 főre nőtt, 850 700 bevándorlóval.

Marokkó és Albánia együttesen több mint 20%-át adta a külföldi népességnek 2000-ben, de volt néhány változás más, kisebb populáció körében: például dél-afrikaiak és kínai bevándorlók száma tovább növekedett.

A korlátozó politika ellenére, az ilyen befogadási gyakorlat (pl. Martelli-törvény után) hívogató a bevándorlók számára, amelynek következtében az utóbbi tíz évben több külföldi választja az olasz állampolgárság felvételét. A honosítások száma egyenletes növekedést mutat: 1995-ben 7442, 1999-ben pedig 11 570. A honosítások 84%-a olasz állampolgárokkal kötött házasságoknak köszönhető.

Ma az olasz bevándorlók többsége az ország középső (34%) és északi (54%) régiójában dolgozik és lakik inkább, mint a szigeteken és a déli régiókban. Mégis a nem dokumentált bevándorlók (elsősorban Marokkóból, Albániából, Tunéziából, Romániából, Lengyelországból és Brazíliából) a tengerpartokon lépnek át az országba. Ez a kiegyensúlyozatlanság heves politikai vitákat okozott, mert míg a bevándorló munkaerőre egyre inkább szükség van, főként északon, a közvélemény szerint a magas bevándorláshoz a bűncselekmények és szegénység (romló társadalmi összetétel) növekedése társul.

7.3.3.7. Franciaország vándorlási folyamatainak alakulása

Franciaország Nyugat-Európa egyik legfontosabb bevándorlási központjává vált a XX. század folyamán, de különösen a második világháború utáni időszakban. Ebben jelentős szerepet játszott az ország kedvezőtlen demográfiai helyzete, valamint hatalmas gyarmatbirodalmának kibocsátó képessége. Az ország

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 427

elsősorban mindig is bevándorlási célpont volt, a kivándorlás, bár minden időszakban előfordul(t), mindig alacsony szinten maradt. 1974 után sikertelen volt a bevándorlás politikai eszközökkel történő megakadályozása. Bár a jelentős asszimiláció és az illegális bevándorlás miatt pontos adatot nem ismerünk, a 20. század során folyamatosan nőtt az ország lélekszámán belül azok aránya, akik külföldön születtek. Míg 1901-ben a lakosságnak még csak 3,3%-a tartozott ebbe a csoportba, 1999-ben már több mint egytizede. A 20. század végére stabilizálódni látszik a külföldiek száma a lakosság 6%-a alatt van. Ezzel együtt viszont egyre nő azon külföldiek száma, akik állampolgárságot szereztek (1999-ben 44,6 %-uk) így a valóságban a bevándorlók száma és népességen belüli aránya növekszik. A jelenleg pozitív előjelű, de egyre csökkenő természetes szaporodás is a bevándorlást elősegítő tényező. A bevándorlók kibocsátó országai elsősorban afrikaiak, ezen belül is főként a Maghreb három országa (Algéria – döntően az 1962. évi függetlenedése óta, Marokkó, Tunézia). Itt meg kell említeni a viszonylagos földrajzi közelséget, a korábbi történelmi kapcsolatokat, valamint a francia nyelv közvetítő szerepét. Az EU-n belül a dél-európai országok őrzik vezető szerepüket, kiemelkedő Portugália jelentősége. Az utóbbi három évtizedben egyre növekvő ázsiai bevándorlás elsősorban Törökországból és az egykori Francia-Indokína országaiból érkezik. A bevándorlók országon belüli elhelyezkedése nagyvároscentrikus, kiemelkedő a párizsi agglomeráció szerepe.

Az 1975–1999 közötti időszakra elmondható, hogy a külföldiek száma viszonylag egyenletes maradt, 1975–1982 között 271,7 ezer fővel nőtt (7,9%-kal, 3,714 millióra), ezután folyamatos csökkenés tapasztalható, 1990-re 3,2%-al (3,596 millió fő), 1999-re 12,3%-al (3,258 millió) maradt el az 1982-es lélekszámtól a külföldiek száma. Így az 1999-es népszámlálás alkalmával a francia lakosság 5,57%-a volt külföldi (1982-ben még 6,84 %). Ez a csökkenés azonban csak látszólagos, mivel nem tartalmazza az illegális bevándorlókat és az állampolgárságot már felvett külföldieket.

Az állampolgárság felvétele a külföldiek számára 1927-től lehetséges, jelentős könnyítést jelentett Mitterrand elnök 1981-es rendelete. Így a Franciaországban élő külföldiek egyre nagyobb részét honosították. 1975-ben 1,392 millió állampolgárságot felvett külföldi élt Franciaországban, 1990-ben már 1,775 millió, 1999-ben pedig 2,628 millió. Ez azt jelenti, hogy a külföldi születésűek száma a tényleges külföldi állampolgárokénál jóval magasabb, 10% fölött van. Az 1980-as évektől ugrásszerűen megnőtt a külföldi születésű populáción belül azok aránya, akik francia állampolgársággal rendelkeznek (1982-ben 27,7%-uk, 1990-ben 33,1, 1999-ben pedig csaknem 45–46%-uk rendelkezett állampolgársággal). Az 1990-es években az évente az állampolgárságot felvevő külföldiek száma fokozatosan emelkedett; míg 1990-ben 88,5 ezren; 1999-ben már 145,4 ezren lettek francia állampolgárok.

Az 1990-es évek elejétől ismét megnövekedett a legális úton történő bevándorlások száma, bár a korábbi 100 ezres migrációs különbözetet évente az ország már nem érte el, 1991–1992-ben a 90 ezres értéket már igen. Az ezredfordulón ez az érték 45-60 ezer fő körül mozgott évente.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 428

7.3.3.8. Svájc

A nem európai tagország migrációs kérdései azért is állnak az érdeklődés középpontjában, mert a legtöbb külföldi (21%), összefüggésbe hozható a hosszan tartó állampolgárság megszerzésével. A svájci útlevél megszerzése 16 évet vesz igénybe. Részben ezzel is magyarázható az, hogy hosszú ideig vannak külföldiként az országban. Svájc migrációs kérdéseiről a kantonok önállóan döntenek. Magas arányban találhatók külföldiek a nemzetközi nagyvárosaikban, mint Genfben (38%), Baselban (30%), míg a vidéki városokban a 8-9% jellemző.

A legtöbb bevándorló, körülbelül minden ötödik, Olaszországból érkezett. Majd őket követik a volt Jugoszláv Köztársaságból ide érkeztettek. A külföldiek 7,1%-a már itt született de nem kapott még állampolgárságot. Svájc lakosságának egyharmada bevándorlókból tevődik össze, ami azt jelenti, hogy hasonló a nagybevándorló országokhoz. Az elmúlt 50 év alatt öt millióan kértek tartózkodást, és minden ötből négyen ezt követően haza is tértek. A legtöbb külföldi az arab országokból és kelet-európából érkezik. A bevándorlás öt szakaszra bontható. Az első a második világháborút követő időszak, amikor együttérzően és szívesen fogadták a külföldieket, majd az 1974 éves olajválságig terjedő időszak, amikor az ott élő lakosság növekvő aggódalommal figyelte a fokozódó beáramlást. Az olajválságot követően a feldolgozó-ipari szerkezetváltás csökkenő, képzetlen munkaerőigénye miatt a vendégmunkások elvesztik munkahelyüket, és különösen 1985–92 között robbanásszerűen nő a bevándorlók száma. 1996-ra például elérte az 1,4 milliót, ez 10 év alatt 40%-os növekedésnek számított. A napjainkig tartó időszakban nőtt a társadalom ellenszenve a bevándorlókkal szemben, és eltérően vélekednek egyes érkező csoportokról. Például a Balkánról érkezőket nem tartják kívánatosnak Svájcban, portugál, olasz állampolgárok érkezését viszont nyereségesnek tartják.

Mintagyakorlatnak tekinthető az, ami Svájcban a külföldiek beilleszkedésével kapcsolatban, a hogyan legyünk svájciak zajlik. Döntőnek a lakóhelyi közösség érdekében tett feladatok ellátását, az alkalmazkodást tekintik. Erről folyamatosan rendelkeznek információval és kiemelten az állampolgárság megszerzésekor ezt döntőnek tekintik. Például Bernben a tömegközlekedésben vállanak a külföldiek önkéntes munkát, szemetet szednek az utastérben. Egy fekete bőrű személy ezt a munkát lelkiismeretesen látta el, de a buszsofőrök nem támogatták abban, hogy a buszra fellépve üdvözölje őket, kifejezve ezzel a vele szemben tanúsított ellenállást. Amikor erre egy helyi civil szervezet felhívta a figyelmet, megbeszélték a sofőrökkel, változott a helyzet. A svájciak szemében az állampolgárság megszerzése nem az első, hanem a beilleszkedés utolsó lépése. Ha valaki itt akar élni, akkor előbb be kell mutatnia, hogy tud alkalmazkodni. Olyan esetleírásokat is olvashatunk, hogy valaki rekordnak számító nyolc év alatt szerezte meg az állampolgárságot, köszönhetően a helyi önkéntes tűzoltó szervezetben végzett munkájaként. Az elbírálás során feltették neki azt a kérdést, hogy ha meghal akkor szeretné-e, hogy hamvait hazaszállítsák vagy itt Svájcban temessék el? Nos erre a kérdésre is csak egy jó válasz lehetséges, legalábbis akkor ha valaki állampolgárságot szeretne kapni. Ebben a szemléletben nyújt információt a „Die Schweitzer macher” című könyv.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 429

7.3.3.9. A skandináv államok migrációs folyamatának alakulása 1960–2000

Európa többi részétől elszigetelve fejlődtek, a népességvándorlás nem nagyon érintette területüket. A mai lakosság ősei, az északi germán törzsek dél felől vándoroltak be a Skandináv-félszigetre, őket a finnek követték Kr. u. I. évezred elején. Korán fontos tényezővé vált a hajózás: a normannok VIII–XI. századi utazásaik során népesítették be Izland szigetét. A középkor folyamán a skandináv államok unióba tömörültek (perszonálunió), összehangolták gazdaságukat, katonai fellépésüket. A XIX. században fokozatosan megszűntek a kényszerű együttműködések, megjelentek a szuverén államok. Az első világháborút követve jelentkezett a nemzeti tudatra ébredés, valamint a pánskandinávizmus folyamata. 1918-ban megalakult az Északi Szövetség (Norden), aminek alapító tagja volt: Norvégia és Svédország. Az 1920-as évek elején csatlakozott Izland és Finnország. A második világháború nagyon zavaros időszak volt az államok életében, ezt követően azonban minden eddiginél szorosabb lett az együttműködésük, és még napjainkban is az. Bár Svédország és Finnország csatlakozott az Európai Közösséghez 1995-ben, ez nem változtatott semmit a szövetségükben, ugyanúgy összehangolják az agrárpolitikát, vámok egy részét, a halászatot, valamint az északi közös munkaerőpiacot.

7.3.3.9.1. Bevándorlás az északi-államok területére

A skandináv államokkal kapcsolatos népességszámok körülbelül az 1950-es évektől állnak rendelkezésünkre. Pontos adatokkal 1957-től csak Norvégia és Svédország rendelkezik. A második világháborút követően Norvégia korlátozta az országba irányuló bevándorlás mértékét, mintegy 25 éven keresztül. 1957–1970-ig körülbelül 183 ezer fő telepedett le Norvégia területén. A legkevesebb ember 10 200 fő 1958-ban érkezett. Az ezt követő években kiugró értéket csak 1960 mutat – 13 500 fővel, a többi évben az átlagos érték körül mozog (12 000 fő körül). Az olajválság Norvégia migrációs politikájában változásokat hozott. 1970-től a legtöbb fejlett nyugat-európai ország igyekezett minél kevesebb embert fogadni. Az eddig nettó kibocsátó Norvégia viszont nettó befogadó állammá lépett elő. Ez annak az oka, hogy a hetvenes években a norvég gazdaság alapjává vált az Északi-tenger mélyén talált kőolaj és földgáz. Magához a bányászathoz csak kevés ember kell, de az óriási megrendelésekkel dolgozó, a kőolaj- és földgázbányászathoz tartozó ipari létesítményeknek munkaerő feleslegét pótolni kellett. Valamint a nem ezzel kapcsolatos, ámde a helyiek számára kevésbé vonzó állások betöltetése volt a fő cél (Probáld 2000). A vendégmunkások érkeztek Marokkóból, Pakisztánból, Törökországból és az akkori Jugoszláviából. 1975-ben egy kicsit megtorpant ez a növekedési ütem, 1984-ig mondhatjuk, hogy évi átlagérték (19 ezer fő) körül mozog a bevándorlók száma. A norvég kormány a nem északi országok állampolgárainak korlátozta a számát a bevándorlás során. Csak kivételes esetekben kaphatnak beutazási engedélyt, illetve végleges letelepedési engedélyt (pl.: házasság esetén, ha azt a bevándorló fél tudja bizonyítani, hogy képes eltartani a családját, és minimális lakóterületet képes nekik biztosítani (Lévai I. ET. 4.). 1985-től megint

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 430

enyhe emelkedést lehet megfigyelni a bevándorlók számának alakulásában, de ez az érték nem kiugróan magas. Az 1990-es évekre jellemző, hogy fluktuál az évről évre beengedettek száma. Összesen mintegy 370 ezer fő kapott beutazási és/vagy letelepedési engedélyt alig 13 év alatt (lásd *44. ábra*). A norvég bevándorlási politika még napjainkban is az egyik legnagyobb szigorral kezelt részleg. Elérték azt, hogy a potenciális küldő országok – elsősorban a harmadik világ országainak polgárai körében mérsékelten népszerű lett Norvégia.

44. ábra. Bevándorlók számának alakulása Norvégiában (1957–1997)

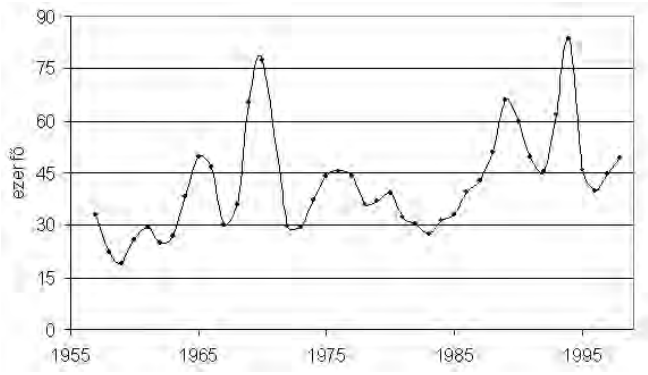
Forrás: EC 2000

Ugyanebben az időszakban Svédország területére a betelepültek száma minden évben változó eredményt mutat. Az összes bevándorló száma kicsivel több mint félmillió fő. Az első állandó érvényű bevándorlási törvényt 1954-ben hozták létre (ami főleg a harmadik világból származó beutazásokat ellenőrizte). 1965-ben az addigi számoktól eltérően megugrott a bevándorlók száma: 49 000 fő lett. Ez a szám a váratlanul megjelenő jugoszláv idénymunkások tömege miatt lett 129%-kal több mint előző évben. Erre válaszul a svéd parlament kötelezte a többi országot, hogy a munkavállalási engedélyt előzetesen szerezzék be. Így Svédország arra törekedett, hogy olyan új munkaerőt integráljon a gazdaságába, amely tartós foglalkoztatásra alkalmas lehet. Ezáltal Svédország azt akarta elérni, hogy ezeket a külföldi vendégmunkásokat a saját társadalmába beépítse. Ez a séma jelentősen eltért más nyugat-európai országok által követett megoldástól. Ezen intézkedés eredményeként, 1966 és 1970 között a bevándorlók száma elérte a 255 ezer főt. Az ezt megelőző 20 évben érkezett összesen 346 ezer fő, vagyis ennek a számnak több mint duplája – 74%-a, alig öt év alatt érkezett az ország területére. 1972 a világgazdasági válság éve, amikor Svédország további intézkedéseket volt kénytelen bevezetni a bevándorlási politika rendszerében, ami védte az ország jóléti rendszerét. Az intézkedések eredményeként igen alacsony szintre sikerült leszorítani az országban illegálisan tartózkodó és illegálisan munkát vállaló személyek számát. Ez a szigorítás csak az 1990-es évek elején változott valamelyest, ekkor az idegen bevándorlók száma megugrott. A maximum 1994-ben volt, akkor mintegy 80 ezer fő érkezett az ország területére. Az ezt követő években számuk valamelyest csökkent, és 1998-ig nem haladta meg az 50 000 főt. A svéd kormány figyelmet fordított a humanitárius szempontokra is, de törvény erre csak 1997-ben született. 1998 óta az idegenrendészek egyik fő feladata, hogy a külföldről érkezett letelepe-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 431

detteknek a társadalomba való integrációját kövesse. A munkahelyi beilleszkedést elősegítendő nyelvtanfolyamokra kötelezte az embereket, de a külföldi munkavállalók gyermekeinek elemi iskolákat építettek, és ott az ő nyelvükön folyik az oktatás. Svédország mindennek ellenére nem vált klasszikus célországává a migrációs hálózatoknak, feltehetően hatékony határellenőrzési és idegenrendészeti intézményeknek köszönhetően (Hammar, Thomas 1999).

45. ábra. Svédország bevándorlóinak évenkénti változása (1957–1998)

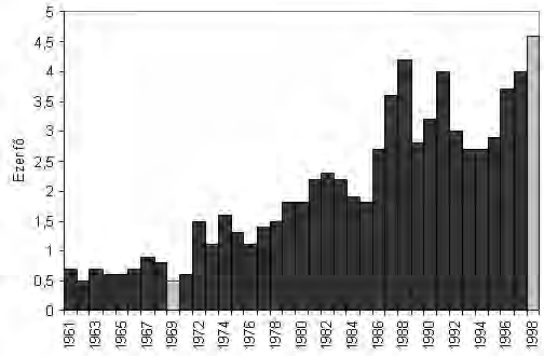
Forrás: Lévai Imre: Európai Tanulmányok 4.

Izland helyzete kissé eltér a fent említett országoktól. Bevándorlási adatok csak 1961-től állnak rendelkezésünkre, 1998-ig. Ebben az időintervallumban is van néhány olyan év, amelynek adatai hiányosak, vagy nem állnak rendelkezésünkre. 1961–1998 között érkező bevándorlók száma összesen 74 ezer fő. A sziget összlakossága 1999-ben 273 ezer fő. Ennek értelmében a lakosság legalább 30%-a nem izlandi származású, ha nem vesszük figyelembe a kivándorlók számát. A fő vonzereje ennek az országnak legfeljebb természeti szépségében keresendő. Az iparosodott ország nagyon sok munkalehetőséget nem tud kínálni a betelepülni vágyóknak. A legnagyobb települések köré tömörült agglomerációban tudnak állandó lakóhelyet találni az ideérkezők.

1961–1970 között mindössze 6600 fő érkezett a szigetre. Az olajválság időszakaiban azonban itt sem csökkent számottevően a beáramló népesség, sőt bizonyos mértékig stabil számot mutat – évről évre 1500 fő körüli értéket. A kivételt talán maga 1970 jelenti, ekkor érkezett a legkevesebb ember a szigetre a statisztikai adatok szerint: 600 fő. 1986-tól az arány változik, vagyis ismét kisebb mértékben emelkedik a bevándorlók száma, de ez az érték nem emelkedik 5000 fő fölé, de nem is csökken 2500 fő alá, még 1998-ban sem (lásd *46. ábra*). Izland nem tagja az Európai Uniónak, és nem is tervezi, hogy a közeljövőben belép.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 432

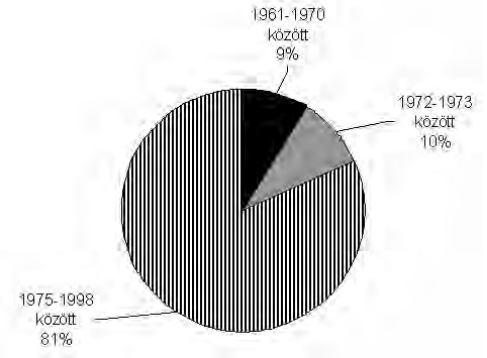
46. ábra. Izlandra bevándorló emberek számának alakulása (1961–1998)

Forrás: Lévai Imre: Európai Tanulmányok 4.

Finnország helyzete a statisztikai adatok alapján kissé eltér. A számok szintén csak 1961-től állnak rendelkezésre. A második világháború után Finnország a szovjet érdekszférába került. A bevándorlók egy része Oroszországból érkezett, ők főleg a kereskedelemben helyezkedtek el az 1960-as években. Az első bevándorlási szakaszt itt is az első gazdasági válság pillanatáig lehet mérni, vagyis 1970-ig mintegy 31 ezer fő érkezett az országba. 1971-ben és 1974-ben szintén nem áll rendelkezésre kiértékelhető adat. A két évszám közötti időben azonban az előző évekhez képest megugrott a bevándorlók száma. 1972 és 1973-ban a bevándorlók száma meghaladta az előző évek összességét, sőt túl is lépte azt, 9 százalékponttal (33 900 fő). Ennek a magyarázatát majd a dolgozatom „4. Kivándorlás" című fejezeténél jelenítem meg. A két gazdasági válságot követve valamelyest korlátozták a beérkezettek számát, a határ tízezer fő volt, és csak ez alatt láthatjuk a mutatókat, egészen 1979-ig. Innen azonban egészen napjainkig jobbára töretlen volt a bevándorlók számának növekedése, 24 év alatt 287 ezer fő áramlott be az országba. Az átlag évi 11 ezer fő körül mozgott. Ha megnézzük az ábrát (*47. ábra*), láthatjuk, hogy az utóbbi 24 évben érkezett meg az összes (vizsgált időszakban) bevándorló 82%-a. Az előző szakaszokban érkezettek szá-

47. ábra. Egyes bevándorlási szakaszokban érkezett emberek arányának egymáshoz viszonyítása (1960–1998)

Forrás: Lévai I. (Megjegyzés: az adatsorból hiányzik 1971 és 1974-es év adata)

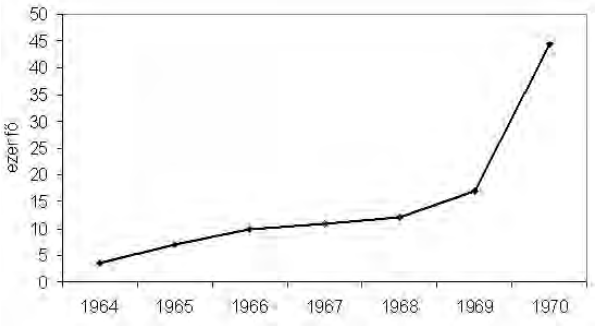
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 433

ma elenyésző érték ehhez képest. A bevándorlást ekkor a kormány ösztönözte volna, mert az országban munkaerőhiány lépett fel. 1990 azonban itt is fordulópontot hozott nemcsak a gazdaság életében, hanem a bevándorlási politikában is: az ösztönző politika rövidebb időre abbamaradt. Napjainkra Finnország arra törekszik, hogy a jelenlegi keleti országok bevándorlóinak számát korlátozza. A bevándorlók 50%-a észt, orosz, vagy más volt szocialista országból kerül ki. Ezek több mint 50%-a finn etnikumú, akik a történelmi viharok során kerültek távol az anyaországtól (Lévai I. 2000).

7.3.3.9.2. Kivándorlás az északi-államok területéről

Finnország a nem északi bevándorlókkal szemben mindig is szigorú korlátozásokat léptetett érvénybe. De változás következett be az ország életében: 1960-as évek végén, nagy arányú finn kivándorlás indult meg Svédország felé, de ezt többnyire úgy tette a finn többség, hogy a hivatalos munkakérelmi engedélyt kihagyta a vízumigénylésnél. Vagyis illegálisan vállaltak munkát egy ideig az ország területén. 1960-ig az ország területén jelentős számú svéd etnikum élt, főleg a Balti-tenger szigetvilágában. A kivándorlási hullám őket is érintette. Akik nem tértek vissza az anyaországba, azok vegyes házassággal beleolvadtak a finn társadalomba. 1967–1971 között a kivándoroltak száma 86 ezer fő. 1970-ben hagyta el a legtöbb ember Finnország területét: 44 400 fő (lásd *5. ábra*).

48. ábra. A kivándorok számának alakulása Finnországban (1964–1971)

Forrás: Lévai Imre: Európai tanulmányok

1972-ben a két állam bilaterális egyezményt kötött a munkaerő-áramlást megkönnyítve, valamint vállalták, hogy megfelelő tájékoztatórendszert építenek ki. Egyes esetekben még az utazási költségeket is felvállalták, ha az illető az első interjújára, vagy az első munkahely-látogatására utazott át Svédországba. 1980-ban aztán Finnország területén munkaerőhiány lépett fel, ami főleg a szakképzett emberek hiányát jelentette. A kormány munkaerő-toborzással igyekezett enyhíteni a kialakult helyzeten. Ezt a folyamatot azonban megszakította a rendszerváltás zavaros időszaka.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 434

Finnország és Oroszország közötti népességmozgás

Forrás: Paul Fryer ERASMUS-előadás ELTE 2005. szept.

Történelmi idők óta jellemző a két ország között a lakosság kicserélődése. A XVII. században, a svéd fennhatóság idején a Kola-félszigetre tömegesen települtek finnek, akik a későbbi kulturális, nyelvi kapcsolatok alapjait lerakták. Az orosz lakosság háztartási és házkörüli munkavégzés céljából már a XIX. században megjelent a svéd háztartásokban. Később, a tehetős orosz méltóságok palotáiban is finnek és hazai orosz lakosság egyaránt dolgozott.

1917-ben a jogszerű migráció megtorpant, és a politikai változások következtében nagyszámú lakosság hagyta el Oroszországot. A két világháború közötti időszakban mintegy 60-80 ezer finn nemzetiségű lakosság élt Oroszországban. Hosszú időre a külső határok átjárhatósága, és a belső költözés is korlátozottá vált. A migrációs attraktivitást növelő turizmus, média nem társul ahhoz, hogy motiválja a lakosságot migrációra.

Gorbacsov idején a „Peresztrojka" nyitottsága megjelent a migrációban is. Mintegy tízezer orosznak volt lehetősége elhagyni az országot és Finnországban letelepedni. Az ekkor kivándorlók képzettek voltak, beszéltek finnül, ennek következtében gyorsan és jól integrálódtak. Az 1991-ben elinduló 2. generációs populáció számára már a befogadói környezet is nehezebb volt, és maguk is kedvezőtlenebb képességekkel érkeztek. Nem tudtak finnül, szakképzetlenek voltak, a finn gazdaság válságos időszakot élt át, nem tudtak beilleszkedni és többségük munkanélküli lett. Talán az ő gyermekeik képesek lesznek a beilleszkedésre.

A történelmi feszültségek miatt, a finn lakosság az oroszokat nehezen fogadja be. Napjainkban mintegy 35 ezer fős orosz lakosság él itt, akik anyanyelve orosz, nem rendelkeznek finn állampolgársággal, nem is képesek letenni az állampolgársági ismeretekről szóló vizsgát és társaságukban, napi kapcsolataikban nem is igénylik a finn nyelvet. Az is hátráltató körülmény, hogy Oroszország nem ismeri a kettős állampolgárságot, így nem is akarják meghozni azt a döntést, hogy az orosz állampolgárságot feladják.

1998–99-ben speciális programot indított a kormányzat arra, hogy a beilleszkedés minél nagyobb mértékben megvalósuljon.

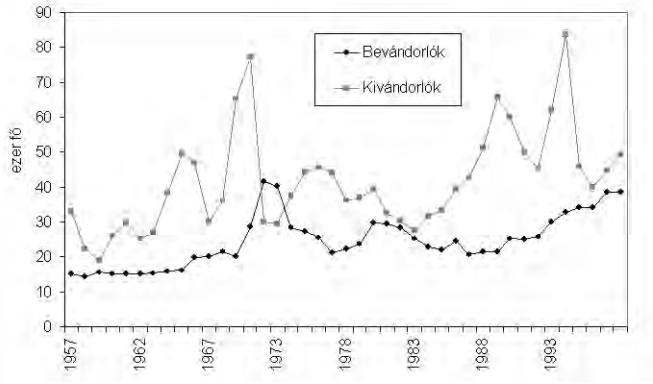
Finnország kemény migrációs politikája bontakozott ki, amelyben fokozott mértékben kívánja megválogatni azokat a személyeket, akiket befogad. Emellett a menekültek befogadásában is jeleskedik. Vietnamból és Szomáliából több tízezer menekültet fogadtak be. A befogadók természetes elvárása a finn társadalomba történő integrálódás, monokulturális társadalom kialakításán fáradoznak.

Új jelenség a Nokia felfutásával a speciális, szakmai munkát végző magasan képzettek iránt megjelenő igény, valamint a tanulási célú befogadás. Demográfiai oldalról is szükség van olyan fiatal és képzett emberekre, akik egy proaktív migrációs politika részeként vállalnák a hosszabb tartózkodást vagy letelepedést. A munkavállalási migráció kétoldalú államszerződéseken alapul. A tanulás és a munkavállalás fokozása érdekében a Joensuu-i egyetemen kezdeményezték 2004-ben a „crossborder" oktatást. Ez annyit jelent, hogy közös programokat, és a finnel azonos végzettséget kívánnak adni azoknak, akik ide beiratkoznak. A jelentkezők végzés után kedvező elhelyezkedésre számíthatnak és maga az egyetem és a gazdaság is ezzel egy tágabb választékhoz juthatna a „best and bright" elvén.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 435

Svédország talán azon államok egyike, amelyet az egyes bevándorló csoportok „ugródeszkának" tekintenek egy másik állam területének bevándorlásához. Nem egyedüli eset, hogy miután egy ember megszerezte a svéd állampolgárságot igyekszik magának új, és kedvezőbb hazát találni. A rendelkezésre álló adatok tanúsága szerint, a bevándorlás mértéke jócskán meghaladja a kivándorlók létszámát, 697 ezer fővel többen érkeznek az országba, mint amennyi elhagyja azt. A kivándorlás csak egyetlen esetben haladta meg a bevándorlás mértékét: 1972–1973, az első világgazdasági válság időpontja alatt. 22 600 fővel több ember hagyta el az ország területét, mint amennyi érkezett ezekben az években. Ezt követően a kivándorlók száma ismét lecsökkent az átlagos érték köré: 24 ezer főre. Még egyetlen esetben érte el a bevándorlók számát: 1980–1981 között. A nettó migrációs ráta alakulása 1999-ben 1,68 fő/1000 lakos. Vagyis a nettó migrációs ráta pozitív, hozzájárul a népesség enyhe növekedési üteméhez.

49. ábra. A be- és kivándorlók számának vizsgálata Svédországban (1957–1997)

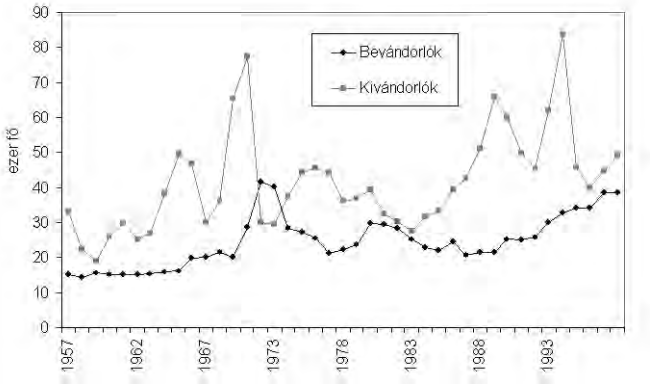
Forrás: Lévai I.

Norvégia esetében szintén megfigyelhető, hogy a bevándorlás mértéke meghaladja a kivándorlást 23 százalékponttal. A kivándorlás az 1960-as évek végéig elég magas szinten mozgott, hol a kivándorlók számával megegyezett (1957 és 1962-ben 12 ezer fő), hol túl is lépte azt néhány száz fővel (1958–1960 között 28%-al többen vándoroltak ki; *50. ábra*, táblázat). Az ezt követő években gazdasági átalakuláson ment keresztül az ország. Feltárták az Északi-tenger alján rejtőző kőolaj- és földgázkészletet, ami hozzásegítette az országot a gazdasági fellendüléshez. Új beruházások születtek, amikhez munkavállalók kellettek. Ez az időpont nagyjából az első világgazdasági válság idejére tehető. Ekkortól fordul a vándorlási mérleg a bevándorlók javára, és marad is fölényben. Kivételt jelent az 1988-as év. Megjelent a tőke- és technológiaintenzív gazdaság, vagyis ettől az időszaktól kezdve nem azok az országok diktálták a piaci feltételeket, amelyek valamilyen ásványi nyersanyagnak a birtokában voltak (pl.: kőolaj). A gazdasági átalakulást követő leépítések ismét nagyarányú népességet indíthattak útnak a nemzetközi munkaerőpia-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 436

con. De ez a szám még így is alig haladta meg a bevándorlók számát (1500 fővel). 1999-re jellemző, hogy a nettó migrációs ráta pozitív értékű (1,62 fő/1000 lakos). Ez részben hozzájárul az ország természetes szaporodásának 0,4%-os (!) értékéhez.

50. ábra. Norvégia nemzetközi vándorlási tendenciái (1957–1996)

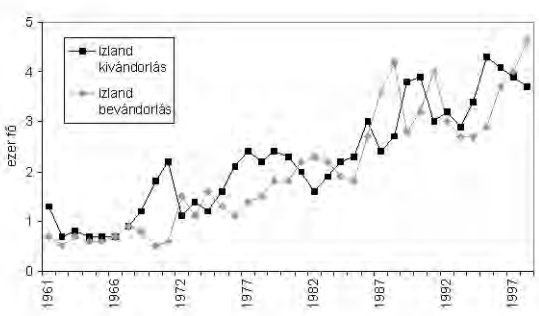
Forrás: Norvég Statisztikai Hivatal adatai

Izlandon nagyobb a kivándorlás mértéke a népesség számához képest, mint a fentiekben tárgyalt országokban. Az idősor adatait megvizsgálva láthatjuk, hogy a két mutató fluktuál egymással. A gazdasági helyzet alakulása, a mostoha természeti viszonyok meghatározzák az itt élő emberek életét, bár a klimatikus feltételek javultak, csakúgy mint a gazdasági helyzet (1800 óta). A kiugró értékek itt is mutatkoznak bizonyos éveknél, de ez nem a világgazdasági válság korszaka, hanem az azt megelőző három év. A kivándorlás mértéke ekkor majd kétszerese a bevándorlás mérlegének. Meglepő módon a kivándorlás alacsonyabb értékű lett az 1971-es időszak után, majd ismét kimagasló eredmények mutatkoznak 1976 utáni időszakban, mind a kivándorlók, mind pedig a bevándorlók számát tekintve (1500 fő fölötti értékek vannak, a korábbi években 1500 fő alatt mozgott; lásd *51. ábra*). A nettó migrációs ráta 1999-ben negatív értéket mutat, az ország nettó kibocsátó lett, de a népesség ettől függetlenül nő.

Összefoglalva az elmúlt 40 év alatt, több mint 2,5 millió ember érkezett a skandináv államokba, és kicsivel több mint 2,1 millió fő hagyta el ezeket az országokat. Akárhogy is nézzük, de ha együtt vizsgáljuk a skandináv országok migrációs mérlegét, elsősorban befogadó országok, és csak másodsorban kibocsátók. Viszont, ha más országok adatsorait vesszük figyelembe, megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi migrációban részt vevő országok közül, kevésbé előkelő helyet foglalnak el, mint célországok (az Amerikai Egyesült Államok a legfőbb). A legfőbb vonzerejük talán az lehet, hogy semleges álláspontjukkal a békét igyekeznek őrizni. Mint kibocsátó ország sem kap előkelő helyezést. Talán a kiváló gazdasági helyzetük gátolja meg az embereket abban, hogy elhagyják szülőföldjüket. A harmadik világ országai élen járnak a kivándorlásban.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 437

51. ábra. Izland vándorlási mérlegének alakulása (1961–1997)

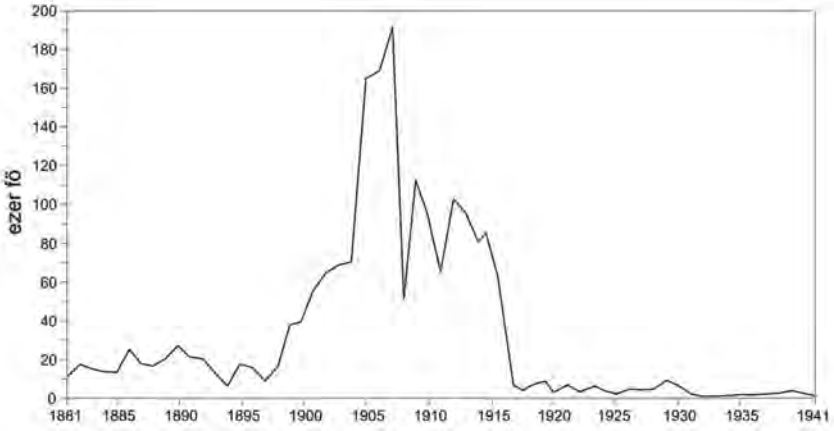

Forrás: Izland Statisztikai Hivatal adatai

7.3.3.10. A Magyarországot érintő nemzetközi migráció[225]

Az 1848-as szabadságharcot követően nagy létszámú születési évjáratok nem találtak a hazai gazdaságban megfelelő foglalkoztatási lehetőséget, és az ekkor hívogató amerikai kivándorlásban magyarok nagy számban vettek részt (Puskás J.: Túl az Operencián).

52. ábra. Kivándorlók száma 1881 és 1941 között Magyarországon

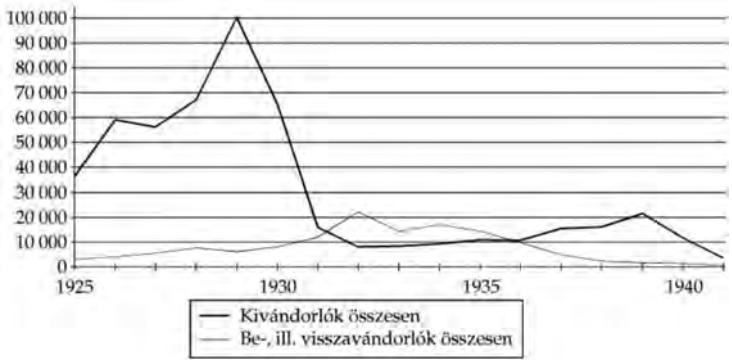
Forrás: KSH

225 A fenti címmel a szerző egy önálló könyvet jelentetett meg (Rédei 2006), ezért ebben a részben csak egyes jellemzőit vesszük sorra a hazai nemzetközi migrációnak.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 438

A múlt század fordulóján kisebb mértékű bevándorlás és számottevő kivándorlás valósult meg. Az ország tartósan a küldő országok közé volt sorolható, ami a lakosság elvesztése, és ezzel összefüggően számos demográfiai esemény elmaradását jelentette.

53. ábra. Magyarország vándorlási egyenlege (1925–1940)

Forrás: Thirring Lajos forrásai alapján saját szerkesztés

Magyarországon a világháborúkat követő határkiigazítások jelentős lakosságcserével jártak együtt. A második világháború ismételt vesztes pozíciója Magyarország számára diktatúrát és orosz befolyást hozott. Az emberek a háború túlélését követően a lakosságcserék és a területi kiigazítás következtében nagy mobilitást mutattak. Ehhez kapcsolható a politikai rendszerváltás és a tulajdoni viszonyok megváltozása, amely szintén számos embert kényszerített, indított el a nagyvilágba.[226]

A hidegháború éveiben az elszigeteltség nemhogy nem tette lehetővé a mozgást, de még a témát is tabuként kezelték.

Az 50-es éveket a kényszermigráció, a kényszermunka („málenkij robot"), a bizonytalanság, a nehéz és alacsony életminőség jellemezte. Bizonytalanság, perspektívátlanság és elzártság volt jellemző. Az erőltetett orosz kultúra, idegen volt a hazai lakosságtól. A lakosság a nemzetközi folyamatoktól teljes elszigeteltségben élt. A KSH-ban fellelhető statisztika[227] szerint az 50-es évek első felében évente még 100 főt sem ért el azoknak a száma, akik átlépték a magyar határt. A feszültségek növekedése, a kilátástalanság, a romló életszínvonal és az emberi szabadság teljes hiánya azt okozta, hogy egy egyetemi csoport kezdeményezésére, lángra lobban a forradalom.[228] Ez akkor éppen olyan váratlan volt a világ számára, mint

226 Ahogy Jonas Widgren 1990. fogalmazott „menekülésük a pokolból a mennybe jutással volt azonos…"

227 Idegenforgalom alakulása.

228 Több évtizeden keresztül hivatalosan ellenforradalomról beszéltek. 1989-ben számos kifejezés és tartalom átértékelésre került, azóta beszélünk a valódihoz közelebb álló fogalomról, forradalomról.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 439

a határok megnyitása 1989-ben. Az eltérés a két esemény összehasonlításában az volt, hogy 1956-ban támogatás nem került nyilvánosan, intézményesen megerősítésre,[229] és tartottak a beavatkozástól. 1989-ben a „páneurópai piknik" kapcsán megnyitott határok egy olyan politikai döntésen alapultak, amit a nagy szereplők egyeztettek. Annak ellenére, hogy akkor a helyzet folyamatosan érett és nem volt annyira váratlan, mégis nyugat erre rémületkeltéssel, reagált.[230] Véleményem szerint 1992 azért is fordulópont volt, mert az európai migrációs politika formálói ekkor visszatértek, azokhoz az elfogadott, de asztalfiókban tartott dokumentumokhoz, amelyek a római klub elvein, 1985-ben kidolgozták a schengeni egyezmény alapjait és a maastrichti megállapodást. Ekkortól véglegesen megszűnt a keleti országok védekezése, miszerint állampolgárainak nyugat felé történő mozgását korlátozzák, szuvenírré darabolták fel a korábbi műszaki határzárat, a „iron curtain"-t és nyugatnak mielőbbi kényszere volt arra, hogy védekezzen a keleti áramlatok ellen. Ezzel kezdetét vette a schengeni egyezmény végrehajtása, és aktív működtesse. És ezzel nem mi védjük a nyugati országokat kiáramlás visszafogásával, hanem maguk kényszerülnek védelmi rendszerük kiépítésére. A következő időszakot jellemző szakaszokra bonthatjuk.

1956 exodus

Az 1956. október 23-án kitört forradalom következtében mintegy 200 ezer fő hagyta el pár hónap alatt a korábbi teljes zárság után az országot. Egy visszafojtott úgynevezett pufferhatás is szerepet játszott ennek mértékében, habár a lakosság 2%-át érintette, amit a migrációs elemzések még normális kiáramlásnak mondanának. A migrációs döntés alig tudott jogi befogadási szempontokra figyelni, a többség abban bízott, hogy „tárt karokkal fogadja őket nyugat." Pár hónap múlva a nehézségek, mintegy tízezer embert hazatérésre késztettek. A befogadók az érkezőket menekültnek tekintették, noha az 1951-ben aláírt genfi menekültügyi egyezménynek ez volt az első fő próbája. Politikai alapon történő befogadásban állapodtak meg. Amerikai kezdeményezésre Eisenhower elnök a „Parole Act„ elnevezésű felhívásában befogadásra, és együttérzésre szólítja fel az országokat, különösen a nagybefogadókat.[231]

Az 1956-os menekülthullám jellemzői a következők voltak:

- A kivándorlók között több mint 25%-ot képviseltek a 20 év alattiak, ami azzal a következménnyel járt a 60-as években, hogy hiányoztak a hazai demográfiai folyamatokból a potenciális apák és anyák. 1963-ban Magyarországon a termékenységi mélypont volt. Kedvező volt viszont ez a tény a fogadó országba tör-

229 A Szuezi-csatornával kapcsolatos események ezt háttérbe is terelték.

230 20–25 millió orosz fogja elárasztani Európát írta az Economist 1991 évi tavaszi száma.

231 A nagybefogadó országok gyakorlata ebbe az időszakban éves kvótán alapult és az évvége felé közeledve ezek már beteltek. Tehát a felhívás kvótán felüli kérésre vonatkozott.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 440

ténő beilleszkedés szempontjából. Alkalmazkodóak, törekvők voltak és így a magyarokról számos országban pozitív „nation" kép alakult ki, ami hatással volt a későbbi befogadásra is.[232]

- A migrációra jellemző férfitöbblet nem volt. Kiegyensúlyozott volt a nemek összetétele. Ami azt mutatja, hogy a menekültekre jellemzőhöz állt közelebb a nemek összetétele.
- Az Ausztriához közelebb élők nagyobb arányban hagyták el az országot, feltehetően a helyismeret és némi áthatás is szerepet játszott ebben. A budapesti lakosság volt magasan reprezentálva ebben a folyamatban, akik több információval rendelkeztek, a forradalom nagyobb mértékben érintette a fővárosban élőket.
- Az emigráció két nagy hullámban zajlott, az egyik közvetlenül a forradalom kitörését követően, a másik a szovjet csapatok bevonulását követően történt.
- A befogadó országok két domináns csoportot alkottak. Az egyik a történelmi nagybefogadó országok (USA, Kanada és Ausztrália[233]), a másik a szomszédos Ausztria és Németország.[234] A mozgás iránya korábbi történelmi irányokat követte, így a skandináv országok is számos embert befogadtak.[235]

1957 tavasztól–1968 gazdasági reformig

A fenti időszak a hidegháborús viszony része, amelyben 1961-ben a berlini fal felépítése mérföldkő volt. Csak magas politikai nyilatkozatokban esik szó arról, hogy korlátozottak az emberi jogok és amíg ebben nem történik javulás, addig nem tárgyalnak más kérdésekről. Majd csak a 80-as években fordul a helyzet, amikor növekvő számú gazdasági kapcsolat alakul ki a kétpólusú világ között, és lassan az emberi jogok kérdése megvalósulni látszik.

A szovjet csapatok bejövetele, a forradalmat követő politikai megtorlások,[236] növekvő fizikai elszigeteltség, új fogalmakat vezetett be, mint a disszidálás, az ország jogszerűtlen elhagyása. Akik elhagyták az országot vagyonukat elkobozták, magyar állampolgárságuktól megfosztották, és olyan megfigyelésben, megfélemlítésben voltak a családtagok az esetleges kapcsolattartás miatt, hogy ezzel a még

232 H. Adelman (1991) Humanitarian and self interest, Canadian refugee and Hungarian refugees, Budapest Conference paper.

233 Ausztráliában élők magyarok átlagos életkora 65 év.

234 Itt nemcsak a szomszédság tényét kell kiemelni, hanem azt a német nyelv ismeretét, ami hazánk lakosságára jellemző.

235 Az 50-es évek derekán az európai migráció résztvevői döntően a kontinensről származtak, ami megkönnyítette a beilleszkedést, fiatalok voltak, képzettek és olyan történelmi pillanatban kerültek oda, amikor a gazdasági felfutás számukra széles lehetőségeket kínált.

236 Amely érintette nemcsak a forradalomban résztvevőket, hanem azokat is, akik hazatértek.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 441

lehetséges visszatérés reménye is szertefoszlott. Kedvező körülmény volt, hogy a többségnek jól ment a sora külföldön. A szülőföld iránti vágy a többséget gyötörte, „az idegenbe ültetet fa sosem virágzik olyan szépen, mint otthon" – tartja egy holland közmondás. A politikai helyzet változásával, a határok átjárhatóságával nőtt a hazalátogatók és 1990 után, az akkorra már nyugdíjas életkort elérő hazatelepülők száma.

55. táblázat. Magyarország kivándorlása (1953–1992)[237]

Kivándorlók				Kivándorlók (folytatás)			
Évek	Legális	Illegális	Együtt	Évek	Legális	Illegális	Együtt
1953	135	–	135	1973	2335	2891	5226
1954	1099	–	1099	1974	2312	2176	4488
1955	1319	–	1319	1975	2456	1541	3997
1956	2795	193835	196630	1976	2259	1660	3919
1957	8580	–	8580	1977	2229	1858	4087
1958	1637	–	1637	1978	1987	1805	3792
1959	1911	–	1911	1979	1788	2614	4402
1960	1742	–	1742	1980	1898	4657	6555
1961	1405	–	1405	1981	1839	4108	5947
1962	2633	–	2633	1982	1637	2676	4313
1963	2344	687	3031	1983	1490	2239	3729
1964	2663	2392	5055	1984	1349	2136	3485
1965	1848	3393	5241	1985	1303	2854	3887
1966	1865	2188	4053	1986	1282	3295	4577
1967	2116	1617	3733	1987	1476	4923	6399
1968	1928	2236	4164	1988	1358	3506	4864
1969	1954	3068	5022	1989	1299	142	1441
1970	2369	3718	6087	1990	1285	–	1285
1971	2020	3517	5537	1991	778	–	778
1972	2240	3364	5604	1992	410	–	410
				Összesen:	77373	264826	342199

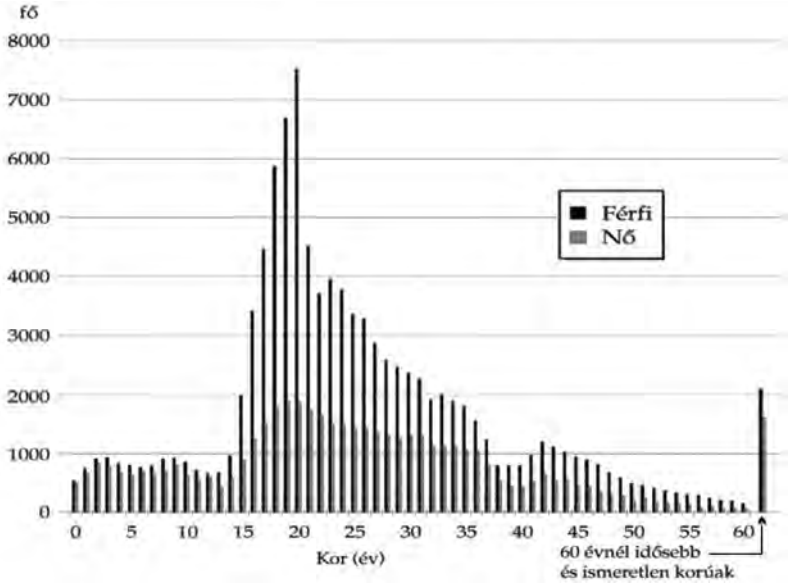
Forrás: Saját adatgyűjtés

237 Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? Püski kiadó, Budapest, 1997.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 442

Mint azt az *55. táblázat* mutatja, a jogszerű távozás alig változott, nem követte a gazdasági-politikai változásokat. Az illegális migráció magasabb volt és a négy évtized alatt közel 400 ezer fő veszteséget jelentett.

54. ábra. Az illegálisan külföldre távozottak nem és életkor szerint (1956–1957)

Forrás: Új exodus 1993, MTA–VKI, A nemzetközi munkaerőáramlás új irányai p. 196.

1956 utáni negatív migrációs egyenleget a 70-es évek közepére váltotta fel a pozitív egyenleg. Tartósan az illegális kiáramlás nagyobb volt, mint a legális. Az adatok alig tükrözik a gazdasági és politikai helyzet változását. A jogszerű mozgás egyfajta hivatali önmérsékletet mutat azzal, hogy éves 2000 fő körül mozog. A legális ki- és bevándorlásnak többnyire családi indoka volt. Egyes országok vonatkozásában az érvényesült, hogy jobban engedték a férfiakat vagy a nőket oda házasodni. Például az NDK-ba a nők kijutása kedvezményezettebb volt, mint a férfiak Magyarországra történő vándorlása a házasságot követően, vagy orosz női állampolgárok a magasabb életszínvonallal rendelkező Magyarországra kérték a letelepedésüket. Több évtizeden át a belépők korfája mutatta azt, hogy a 30 év feletti női lakosság száma magas, ami akár fiktív házasságkötésekre is utalhat (Rédei 1993). Ebben az időszakban a magyar statisztikai adatok világszínvonalú válási arányokat erősítettek meg.

Azzal zárhatjuk ezt a korszakot – a magyar gazdasági reformoktól a globális olajválságig –, hogy elkezdődött egy nyitódás, átjárhatóságpermeábilitás, az ekkori úgynevezett gulyás kommunizmus, ami a magas életszínvonalat jelentette, nem is keltett kivándorlási vágyakat. Ekkor azt a helyzetet szalasztotta el a magyar lakosság, ami később visszatért, hogy az olajválság keltette munkaerő-piaci vá-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 443

kuumba bekapcsolódjon. Ugyanis az olasz, jugoszláv, spanyol munkaerő a gazdasági recesszió következtében hazatért, otthon indította el vállalkozását, és a későbbi gazdasági fellendülés során ezzel még tágabb teret nyújtott a török és egyéb távoli kultúrák munkaerejének terjedésére.

1975–1984

Az olajválság és a számottevő nemzeti hitel felvétele okozta gazdasági nehézségek a 70-es évek második felében válságos helyzetet teremtettek, ami a kivándorlás fokozódásában még sem jelenik meg. Feltételezhetően azért, mert az utazási lehetőségek bővülése, a több információ lehetősége, (tv-adás, kétirányú turizmus) ezt részben pótolta. Élénk kelet–kelet közötti mozgás volt jellemző, az úgynevezett petty trader tevékenységgel elérhető, pendliző migráció vette kezdetét. Mindez átmeneti anyagi nyereséget jelentett a lakosság számára, de ennél sokkal több volt az, hogy összehasonlítást tudott tenni a szomszédos országok lehetőségeivel. Ebből az időszakból származik „Magyarország a legvidámabb barakk" – kifejezés, utalva a hiányra, a piaci résekre.

Nagyban hozzájárult maga az 1968-as reform és a petty trader tapasztalatai ahhoz, hogy a 90-es években beköszöntött piacgazdaságban mi már rendelkeztünk ilyen irányú képességekkel, ismeretekkel. Megtanultuk a közösségi és az egyéni felelősségvállalás alapjait.

Az állam fokozatosan növelte az utazáshoz szükséges valutakeretet, de többnyire nem hivatalos úton ezt még mindenki megtoldotta. A kivándorlás nem nőtt, mert a többség a kontinensen belül mozgott, ami lehetőséget teremtett arra, hogy bizonyos időkorlátokat figyelembe véve, vagy sem, ismét hazatérjen. Magyarországon 1992 óta van érvényben az a törvény, miszerint három hónapon túli külföldön történő tartózkodás esetén be kell a hatóságoknak jelenteni. Ennek azonban valódi értelmet csak a szociális járadékok fognak adni. A nemzetiségi, a diaszpóra vagy a gazdasági fejlettség szerinti mozgások visszarendeződése jellemző. Már ebben az időszakban is jellemző volt, hogy gyarapodtunk szakképzett munkaerőben, ami a nemzeti humán erőforrást növelte, tehát haszonélvezőivé váltunk a migrációs folyamatnak.

1985–1992

Ez a hazai migráció másik hőskorszaka. Az ország folyamatosan válságban lévő és konfliktusos országokkal volt körülvéve, ami túl a földrajzi helyzetén azzal járt együtt, hogy bekapcsolódott a nemzetközi népességmozgásokba. Mi több annak elindítója vagy befogadója lett.

1989. októberében csatlakozott a Genfi Konvencióhoz és csak tíz évvel később írta alá a b.) pontját, ami a földrajzi korlátozás feloldását – ami lehetővé teszi az Európán kívüli menekültek befogadását – is jelentette. Ezzel a lépéssel szinte utolsó volt a kontinensen.

1989 augusztusában lezajlott határnyitás olyan politikai döntés volt, ami a moszkvai vezetéssel egyeztetve történt. 1990-ben mintegy 70 országgal álltunk

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 444

vízummentes kapcsolatban, amelyek egy része migrációban intenzív dél-amerikai ország volt. A kínaiak voltak az elsők, akik a helyzetet kihasználták és 1992-ben már mintegy 100 ezer fő volt az országban.[238] 1991 és 92-ben a menedékesek és menekültek száma meghaladta a 150 ezer főt, ami az átmeneti gazdasággal küszködő ország számára jelentős teher volt. A nemzetközi szervezetek és a legtöbb európai ország résztvett a humanitárius támogatásban, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy ezzel itt tartsa a menekülteket. Figyelemre méltó volt az, hogy milyen nagy arányban (70%) fogadták be a magyar családok a 90-es években érkezett menekülteket otthonaikba, és nem kerültek befogadó táborokba.[239]

Kismértékű kifelé mozgás történt, ami arra utalt, hogy az embereket nem is a jogi korlátok, hanem a képességek hiánya akadályozta meg abban, hogy más országba menjenek.[240]

A Magyarországon átvezető úgynevezett keleti migrációs csatorna a más kontinensről érkezők egyik fő útvonalává vált. Ma is visszatérnek az elmúlt évtizedek fel nem használt kihívásai, miszerint a nyugat-európai munkaerőpiacokon azzal a munkaerővel kell versenyeznünk, akik Ázsiából, Afrikából érkeznek.

A 90-es évek új tendenciái

Magyarország küldő szerepe 1990-ben változott meg, amikor a nemzetközi migráció új tendenciái megjelentek. Fontos szerepe volt ebben geopolitikai helyzetünknek, mert egyúttal nemcsak befogadókká, de tranzitországgá is váltunk. Közvetlen szomszédainknál számos válság- és konfliktusesemény következtében menekültáramlatok és menedékes folyamatok keresztútjába kerültünk.

A 90-es években nem csupán az információáramlás (turizmus, tévé, rádió) erősödött föl, még maguk az új életstílust bemutató hirdetések is az otthonokba érkeztek, és a fejlett világ lehetőségeit ízlelteték meg, ami vonzási motivációt jelentett. Indulásra biztatott és napi összehasonlításba helyezte az otthoni korlátokat. Így távoli vidékeken is felvetődött az emberi élet (human being) és a létezés szintjének összehasonlítása. A korábban emigráltak is többnyire csak sikereikről és eredményeikről számoltak be, a kudarcok, a nehézségek üzenetei lassabban értek haza. Ez hamis képeket, illúziókat keltett[241] az emberekben, és így a „paradicsomi állapot" és a „tiltott gyümölcs" képét vetítette elő a nyugati imázs. Ezek az információk vonzóan befolyásolták a döntéseket, de nem irányították rá a figyelmet a belépés jogi feltételeire, arra, hogy az adott országban miként tartózkodhat, vállalhat munkát, válhat állampolgárrá valaki.

238 Der Standard 1993. március írja.

239 Többen említették azt a nyitottságot, együttérzést, amikor 1956-ban a mi menekültjeinket is befogadta a világ.

240 Jellemző, hogy Rudolf H. olyan című cikket közölt, hogy miért nem jönnek?

241 A csehországi és kelet-európai roma kivándorlás Kanadába 1998-ban jó példa volt erre.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 445

Új típusú folyamatok indultak el ebben az időszakban, mint:
- tömeges és menekülés jellegű folyamatok,
- a korábbi küldő ország befogadóvá vált, „Ellis Island" avagy várószoba lett.[242]
- növekvő visszatérő migráció,
- a világ migrációs áramlatai keresztezik Magyarországot,
- romló végzettségi összetétel a 80-as évek óta,
- regionálisan és individuálisan kedvezőtlen helyzet,
- Románia a fő küldő ország,
- fiatalodó életkori összetétel jellemző,
- a menekülés útján érkezők migrációs döntése kevésbé tudatos, mint azoké, akik az országon kívül kezdeményezték letelepedésüket,
- az érkezők fele Budapest és környékét választja első lakóhelynek. Jellemző a keleti határmenti lakóhelyválasztás, mert közelebb vannak korábbi lakhelyükhöz. Nagyarányú a magyar állampolgárság megszerzésére irányuló kérelmek száma, ami az alanyi jogon járó szolgáltatásokkal van összefüggésben.

Nemcsak a befogadó ország maga, hanem a migránsok is bizonytalanok voltak a jogi kategóriák alkalmazásában. Nem voltak kiépülve az intézményes és törvényi feltételek, és hamarosan tapasztalható volt, hogy a világban már gyakorlott migráns nemzetiségek ezt a rést észrevéve, tranzitáltak vagy éppen hozzánk kerültek, pl. kínaiak. Ezzel ez európai politikai érdeklődés középpontjába jutottunk, mint tapasztalatok nélküli úgynevezett keleti csatornaként tartottak számon bennünket. A helyzetet tovább színezte az, hogy Magyarország etnikai alapon preferálta a magyar nemzetiségűek bejutását.[243]

A 90-es években ezek az arányok nem változtak, és Románia mellett, Jugoszlávia lett a potenciális kibocsátó ország. Napjainkig évi tízezer főre csökkent a letelepedési célból belépők száma. Oroszországból is egyre többen érkeznek. A gyermekkorúak aránya elérte a 15–17%-ot az érkezőből, ami fiatalító hatással volt az itt élő populációra. A kilépők száma az 1989-es csúcsérték (11 000 fő) után visszaesett, és ma már ezer fő körül van. A kilépők 65%-a 15 és 39 év közötti. A kilépők nagy hányada a kontinensen belül maradt. Fele a kilépőknek visszatért Romániába, Jugoszláviába. Németország továbbra is célország maradt. Az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ adatai szerint csak néhány tízezerre tehető a munkavállalási engedélyért folyamodók száma. Az engedéllyel munkát vállaló külföldiek fele román állampolgár, és kétharmada fizikai dolgozó, köztük a szakképzetlenek aránya 35%. A szellemi munkát végzők nagyobb hányada egyetemi végzettséggel rendelkezik. A külföldi tőkebefektetések Magyarországon a termelés megindításához magasan képzett erőforrásokat hoztak, és növekvő mértékben használták fel a hazai jól képzett és kisebb költségű munkaerőt. Ezzel a belső agyelszívás feltételei valósultak meg, ami a hazai jól képzetteknek karrierlehetőséget

242 Der Standard 1993. március írja.

243 Az első szabad választásokat követő kormányfő, Antal József többször emlegetett kijelentése, miszerint 15 millió magyar vezetője kíván lenni, sokakban történelmi időket, a határmódosítás felmerülését idézte fel.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 446

kínált itthoni környezetben. A nemzetközi szerződések értelmében a magyar munkavállalók ma kvóta alapján hét országban vállalhatnak munkát. Közel 30 000 fő él ezzel a lehetőséggel.

Bevándorlók Magyarországról: sokkal jobb, mint otthon

Ferencz Gábor, 2006. január 9.

Elégedettek és derűlátóak a Magyarországon letelepedett bevándorlók. Ez az érzés lényegében független attól, hogy honnan érkezett valaki, sőt attól is, hogy magyar nemzetiségű-e az új országlakos.

Külföldinek számít-e a Magyarországon tartósan letelepedett ember? A migránsok többsége szerint nem. „Belföldi" öntudattal rendelkeznek, s e tekintetben csekély a különbség a magyar és a más nemzetiségűek között. (A magyar nemzetiségű bevándorlóknak csak kilenc, ám a többieknek is mindössze 23 százaléka mondott igent a kérdésre.) A válaszok szórása még kisebb, ha a bevándorlóktól azt kérdezik: milyen gyakran tekintik őket külföldinek az itt lakók. A magyar nemzetiségűek tíz százaléka számolt be gyakori, 49 százaléka ritkább ilyen jellegű tapasztalatokról. A nem magyarok esetében hasonlóak ezek az arányok: 28, illetve 42 százalék.

Az adatokkal Gödri Irén szolgál, akinek tanulmányát a KSH Népességtudományi Kutató Intézetének Kor-Fa című kiadványa ismerteti. Az elemzés a környező országokból érkezett, és Magyarországon 2001-ben huzamos tartózkodási vagy bevándorlási engedélyt kapott 18 évesnél idősebbek (számuk összesen 5763) 1015 fős reprezentatív mintájának kikérdezésével készült.

Az elégedettség, a beilleszkedés mértéke időben is változik, a frissen érkezettek életét az érkezést követő hónapokban adminisztratív, anyagi, nyelvi problémák nehezítették, s sokaknak a honvágy érzésével is meg kellett küzdeniük. A válaszok tanúsága szerint a legtöbb gondot a hivatalos ügyintézés okozta, ennél jóval kevesebben számoltak be anyagi, megélhetési bajokról. A „toplista" harmadik helyén lelki problémák, köztük a honvágy szerepel, s a lakásgondokat, a munkahely megtalálását még a helyismeret hiánya és a mindennapi életben való eligazodás buktatói is megelőzik. A már gyökeret eresztettek persze jóval könnyebben boldogulnak, a problémák intenzitása a megkérdezés idejére minden kategóriában csökkent, miközben a lakásgondok égetőbbekké váltak.

Otthonosan érzik magukat Magyarországon a letelepedettek: a megkérdezettek több mint fele inkább itt, 33,7 százalékuk pedig régi és új lakóhelyén egyformán otthon van. A „jó érzést" megpróbálták szétszálazni a kutatók, s tizenhárom dimenzióban mérték fel, mi határozta meg a letelepedettek véleményét. A tízes skálán a legmagasabb átlagos értéket a családi élet kapta (8,98), amit szorosan követ az egészségi állapot (8,28), a lakókörnyezet (8,20), a baráti kapcsolatok (8,13), a jövőbeli kilátások (8,07), a közbiztonság (8,04) és a társadalmi megbecsültség (8,03). A sor végén a háztartás jövedelmével való elégedettség 6,69-os osztályzata szerepel.

Elégedettségről és optimizmusról árulkodik az is, ha a jelenlegi és a várt életkörülményeket a migráció előtti állapottal vetjük össze. A bevándorlás előtti életkörülmények értékelésének átlaga 5,5, a jelenlegi helyzet indexe 7,2, az öt év múlva várt élet pedig 8,7-es mutatóval jellemezhető. (Ez az érték Ukrajna esetében a legalacsonyabb, 5,1 és Szlovákia

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 447

esetében a legmagasabb, 7,3, ám a perspektíva megítélésében már elmosódnak a különbségek: 8,5 és 8,8 közötti mutatókkal jellemzik a válaszadók azt, mire számítanak öt év múlva.) Jövőbeli kilátásaival áttelepedése előtt mindössze a kérdezettek 3,2 százaléka volt elégedettebb, most az arányuk 85 százalék. Ehhez hasonló szakadék egyetlen más tényező esetében sem mutatkozik. Lassan kialakuló magyar identitásuk mellett a bevándorlók őrzik kisebbségi önazonosságukat is. Ez nem a kibocsátó ország egészét illető, hanem egyfajta regionális kötődés. A megkérdezettek körében az identitásuk jellemzésére felkínált kategóriák közül 4,8-es átlagot kapott a „magyar" azonosságtudat, mégpedig valamennyi országból érkezett esetében: 4,6-ot az erdélyi magyar, 4,5-öt a felvidéki magyar, 4,3-at pedig a vajdasági magyar és a kárpátaljai magyar. Az ukrajnai, a szlovákiai, a romániai és a jugoszláviai magyar összességében 2,8-es átlagot kapott, a jelző nélküli áttelepült kategória pedig mindössze 2,4-es arányszámot ért el.

A KSH adatai azt mutatják, hogy 1995 és 2005 között 155 ezer külföldi állampolgár érkezett bevándorlóként hazánkba. Egy részük (21 ezer) időközben el is hagyta az országot: továbbutaztak vagy hazatértek. 2005. január 1-jén 142 153-an rendelkeztek tartózkodási, bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel. A tartósan Magyarországon élő külföldi állampolgárok így a magyar népesség közel 1,5 százalékát teszik ki. Tíz év alatt Romániából 63 ezren, Ukrajnából közel 16 ezren, Jugoszláviából 9 ezren érkeztek, 75 százalékuk magyar nemzetiségű. Az EU-ból valamivel több mint tízezren jöttek, köztük 3584-en Németországból, 1468-an Nagy-Britanniából, 1214-en pedig Franciaországból telepedtek át. Az USA-ból 3003 bevándorló érkezett. A számok szerint nincs szó ázsiai inváziróról: a 14 ezer, Távol-Keletről érkezett letelepedő többsége (5253 fő) kínai, Vietnamból 1438-an, Japánból pedig 1204-en jöttek.

A Magyarországot érintő nemzetközi migráció túl jutott az első stratégiai gyakorlatlanságon, ma már munkaerő-piaci szempontból is a befogadói országra jellemző elvek szerint hirdeti meg a külföldiek munkaerőpiacra lépését. A nemzeti stratégia elemei egyre többirányú úgynevezett haszonelvű elemet tartalmaznak, mint hazatérők támogatása, letelepítési programok, külföldiek tanulása, expatok alkalmazása, belső agyelszívás, szakmaspecifikus regionális preferencia. 2007-ben működésbe lépő schengeni egyezmény fordulópontot jelent abban, hogy a szabad áramlás feltételei megvalósuljanak, a nemzetközi migráció biztonságos elemei váljanak meghatározóvá, és ne a zavaró hatások elleni küzdelem.

7.4. A nagybefogadó államok

7.4.1. Az Amerikai Egyesült Államok

Nincs a világon még egy olyan ország, amelynek a történelmét, gazdasági és társadalmi fejlődését ekkora erővel formálta volna a bevándorlás. A bevándorlás nemcsak az ország, de a világ jövőjének alakításában is szerephez jut. A letelepedők, tartózkodók több kontinens lakójával tartanak fenn kapcsolatot, így tapasz-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 448

talataikkal formálják az egész világot. A migráció különböző hatását a benépesítést követően, a 60-as években ismerték fel, és ezzel vette kezdetét egy többirányú, tudatos, kívülről érkező erőforrás-felhasználási politika. Amerika rövid története is arra tanít, hogy aki itt él az egy bevándorló ország lakója, aki napi tevékenységében találkozik a különféle kultúrák és értékek sokszínűségével.

Az ide irányuló migráció már mennyisége miatt is, az egész világra meghatározó jelentőségű. Az Amerikai Egyesült Államok ma a Föld vezető befogadó országa, ezt követi Ausztrália, Kanada és az Európai Unió. Az Államok évtizedekkel ezelőtt még nyitott volt az érkezők irányába, jelenleg csak szigorú elbírálások után történhet meg a belépés. A befelé igyekvők számára a migrációs csatornák megismerése és azok személyükre történő „igazítása" tudatos döntést igényel. Mindez nagymértékben visszahat a migrációs politikára és a migráns bejutási stratégiájára.[244] A mai politika alapját azok a preferenciákon alapuló befogadási csatornák jelentik, amelyek a hazai igények alapján törekednek meghatározni a kívánatos összetételt.

7.4.1.1. Az Amerikai Egyesült Államok bevándorlási programja

A Bracero-program 1940-es bevezetése alkalmával azt célozta meg, hogy a mezőgazdasági munkák elvégzésére főként férfiakat toborozzon. A felhívás nemcsak a jogszerű, de az illegális migrációra is hatott és a háborús igényekkel összefüggésben ezt 1952-ig tolerálták, majd szigorú ellenőrzést vezettek be. Az Amerikai Egyesült Államok bevándorlási gyakorlata preferenciákra épülő és tervezett. Meghatározzák egy vagy több évre előre, hogy milyen befogadási kategóriákban, hány főt akarnak beengedni. A célok elérése és a választék bővítése érdekében aktív promigrációs politikát folytatnak. Az előre nem látott eseményekre döntéseikben gyorsan reagálnak, de a végrehajtás lassú. A kutatók, a döntéshozók számára, a megelőző évek tapasztalatából, az elemzésekből ajánlásokat fogalmaznak meg. A migrációs folyamat sokirányú, rendszeres és nemzetközileg is elismert adatgyűjtésre támaszkodik. Nagyszámú tényadattal lehetővé válik a migráció hatásainak elemzése, amiből a döntéshozók számára ajánlásokat fogalmaznak meg.

A bevándorlási törvények kedvezményes elbírálást biztosítanak két vonatkozásban:

- azon személyeknek, akik szoros rokoni kapcsolatban vannak az USA bármely állampolgárával, így erős az úgynevezett migrációs lánc, a korábban érkezettek tapasztalataira, kapcsolati tőkéjére alapozva,
- vagy a kérelmező már állandó tartózkodási engedéllyel rendelkezik, és munkájára szükség van.

A program világos célokat fogalmaz meg arra vonatkozóan, kiket támogatnak és milyen elbírálási feltételekre számíthat az érdeklődő. A program több módon is

244 A tudatos stratégiaalakítás hullámai akkor elérte az egész világot. Az International Migration Review The awerness of mobility címmel egy külön kiadást szentel ennek.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 449

elérhető, számos ügynökség csak azzal foglalkozik, hogy felkeltse a világ érdeklődését, így minél nagyobb érdeklődői körből történjen meg a választás. Mindez nemcsak a végleges szándékú letelepedésre vonatkozik, de egyre nagyobb mértékben az Egyesült Államoknak is az a célja, hogy huzamos tartózkodással tegye lehetővé a belépőknek az új környezet, a hatóságoknak a kérelmező körülményeinek mind alaposabb megismerését. Tény, hogy egy idő után, a tartózkodással rendelkezők közel fele dönt úgy, hogy kérelmezi letelepedését és bevándorló lesz.

Az Egyesült Államok törvényei alapján bevándorló az a személy, aki rendelkezik állandó letelepedési engedéllyel. Azok előtt, akik bevándorlóvá szeretnének válni, két út áll a tartózkodási helyüktől függően.

- A külföldön élők vízumért folyamodhatnak az adott ország nagykövetségén, ha ezt megkapják, akkor válnak bevándorlóvá, amikor ténylegesen átlépik a határt (esemény és nem engedély szerinti összesítés).
- Azok a külföldiek, akik már az USA-ban tartózkodnak, ők bizonyos idő után, úgynevezett hozzáírásért folyamodhatnak a Bevándorlási és Honosítási Hivatalnál (Immigration and Naturalisation Service–INS). Így ők nem a határátlépés pillanatában szerzik meg a státusukat.

A bevándorlók automatikusan munkavállalási engedélyt és regisztrációs zöldkártyát, úgynevezett green cardot kapnak. A Bevándorlási Hivatal a bevándorlókat különböző kategóriákba sorolja be, minden kategóriában megállapít egy éves limitet. Ez is utal arra, hogy ütemezett migrációs gyakorlatot folytat. Alapvetően a belső szükségletekre épít és arra, ha valaki már bizonyította az USA-ban önálló életvitelét egy hosszabb időszak alatt.[245] Az egyes bejutási határértékeket, melyet nem lehet túllépni, az előző évben kiadott engedélyek alapján állapítják meg. Ezen kategóriák és „határszámaik" az alábbiak:

- a családi alapú bevándorlás (ennek során azt kell bebizonyítani, hogy valamelyik felmenőági rokona amerikai állampolgár volt) évi 226–480 ezer fő,
- a foglalkozási alapú bevándorlás, amely során a munkaerő-piaci igényt kell igazolni, évi 140 ezer fő,
- a földrajzi sokféleségen alapuló úgynevezett diverzitásbevándorlás 55 ezer fő. Ezen kívül még létezik egy országonkénti limit is, mely szerint egy országból az összes évi bevándorló 7%-ánál többen nem nyerhetnek bebocsátást. A diverzitásprogramot az úgynevezett lottery-t, azért hozták létre, hogy megőrizzék az ország nemzeti sokszínűségét. Az 55 ezer engedélyt bizonyos államok között sorsolják ki, az országonkénti limit 3850 fő,
- létezik még a humanitárius befogadás, amelynek értelemszerűen nincsenek limit számai. Az éves bevándorlási összeg általában magasabb, mint a meghatározott éves határszámok összege, mert vannak kategóriák, melyek felmentést kapnak ez alól. A felmentések a következők:

245 Ezen a ponton homályos megfogalmazásokat olvashatunk. Nem biztatnak arra, hogy ha jogszerűtlenül is tartózkodik valaki az országban, egy idő után mégis megkaphatja a green cardot. De tudomásul véve a nagy jogszerűtlen tartózkodást és/vagy bejutást, a jogi lehetőséget adnak a legalizált bejutásra.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 450

– az USA-állampolgárok közvetlen rokonai,
– a menekültek és menedékesek hozzáírása (egy év tartózkodás után folyamodhatnak bevándorlási engedélyért),
– a külföldiek, akik hozzáírásért folyamodtak, miután illegálisan tartózkodtak az Egyesült Államok területén 1982. január 1. óta, de önálló életre való alkalmasságukat bizonyították, valamint speciális mezőgazdasági munkások.

A fenti összefüggés arra világít rá, hogy a foglalkozási alapú befogadás milyen mértékben, az országban szerzett tapasztalatok alapján történő döntés eredménye. Nem gyors toborzásról van szó, hanem a munkaerő-piaci megfeleltetés, keresés zajlik.

A 2000. évben a 107 024 foglalkozási alapú bevándorló közül 22 053 fő volt az, aki a határátlépése előtt vált immigránssá (20,6%) és 84 971, aki már az USA-ban tartózkodott, és csak „átíratta" státusát illegálisról vagy ideiglenesről (79,4%). Legnagyobb az újonnan érkezők aránya az ötödik preferenciában, talán, mert a befektetőket szívesebben beengedik, így nekik nincs akkora szükségük az ideiglenes engedélyek megszerzésére. Legkisebb viszont az arányuk a 2. preferenciában, ami pedig azért lehetséges, mert az ő alkalmazásukra nagy szükség van, ezért a minél előbbi munkába állás érdekében a munkáltató javasolhatja az ideiglenes tartózkodási engedély kiváltását. Érdekesség a 3. preferenciában, hogy ha a képzetteket és a képzetleneket külön vizsgáljuk, akkor a képzetleneknél az újonnan érkezők aránya 40,67%-ot mutat, ami az irántuk tanúsított kisebb keresletet tükrözheti.

56. táblázat. A foglalkoztatási alapú bevándorlás új és hozzáírt aránya (%)

Preferenciák	Újonnan érkezők	Hozzáírtak
Kimagasló	20	80
Magasan képzett	9	91
Szakmunkás, képzetlen	25	75
Specialista	21	79
Befektető	32	68

Forrás: INS 2000, p. 31–34.

A migrációs csatornák kiválasztása kritikus döntés abban az értelemben, hogy mennyire ítéli valaki alkalmasnak magát arra, hogy eredményes jelentkező legyen. Ez a kérdés egyik oldala, de a kérelmezővel családtagok is érkeznek, akik munkát is vállalhatnak. Az egyes befogadási preferenciákra jellemző az is, hogy mennyi eltartottat hoznak magukkal. Azaz a stratégia alkotóinak adott preferenciaszám tervezésekor arra is gondolnia kell, hogy egy kérelmezői engedéllyel hozzávetőlegesen hány fő befogadásához adja hozzájárulását. A munkaerőpiacon elfoglalt helyzet összefüggésben van a család méretével és az együttmozgás szándékával.

A befogadó országok egyértelmű bejutási csatornái nyilvánosan megismerhetők, amelyet számos intézményi infopont egészít ki. Az Amerikai Egyesült Ál-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 451

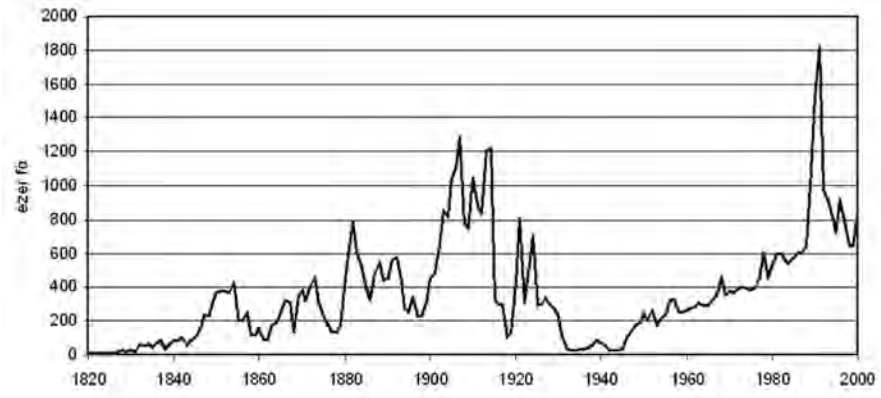
lamok vízumrendszere szerteágazó, és ennek megismerése abban segíti a bejutni szándékozót, hogy a számára legkedvezőbb, esélyesebb vízumformát kérelmezze.

7.4.1.2. A bevándorlás általános jellemzői az ezredforduló után[246]

A bevándorlás alakulása és küldő régiók, országok

Visszatekintve az amerikai migráció történelmi alakulására, összefüggésbe hozhatjuk a világtörténelem jelentős eseményeivel. Az *55. ábrá*ból látható, hogy a 19. és 20. század fordulóján, amikor Amerika vonzása kiterjedt az egész európai kontinensre gyors növekedés volt, ez szakadt meg a második világháborúval (hasonló volt az első idején is), és a kétpólusú világ létrejöttével, ez újból emelkedett. A 1990. évi nyitódás megnövelte a bevándorlók számát, ebben az időszakban a nyugat-európai tartalékok kimerültek és markánsan belépett Ázsia.

55. ábra. Az Egyesült Államokba bevándorlók számának alakulása (1820–2000)

Forrás: INS 2000

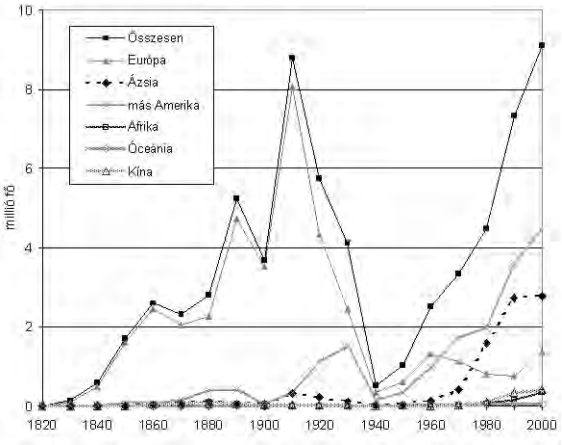
A bevándorlás időbeli alakulásában nem látható az, hogy az a tendenciaváltás, ami az európai beáramlási dominanciát Ázsiaival váltotta fel. Ez nemcsak a földrajzi eredet megváltozásával volt összefüggésben, de nagyobb mennyiségű, a fogadó kultúrától jelentősen eltérő, más gazdasági fejlettséggel rendelkező térségből érkezők beilleszkedését is nehezítette. A folyamatok természetes következménye volt az, hogy a stratégia alkotóinak a figyelmét a mennyiségi elemekről a minőség felé terelte. Az *56. ábra* mutatja, hogy korábban az Egyesült Államok felé irányuló migrációnak egyre meghatározóbb része, az ázsiai részvétel. A 70-es évek közepe

246 Az INS által 2001-ben kiadott 2000. évi migrációs adatok feldolgozásával végeztük el az áttekintést.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 452

az, amikor a fejletlen világból Ázsia és Latin-Amerika részvétele nő. A fejlődésnek induló gazdaságok nem képesek otthon a demográfiai nyomásnak megfelelő foglalkoztatási lehetőséget biztosítani.

56. ábra. Az USA-ba bevándorlók számának és eredetének változása (1820–2000)

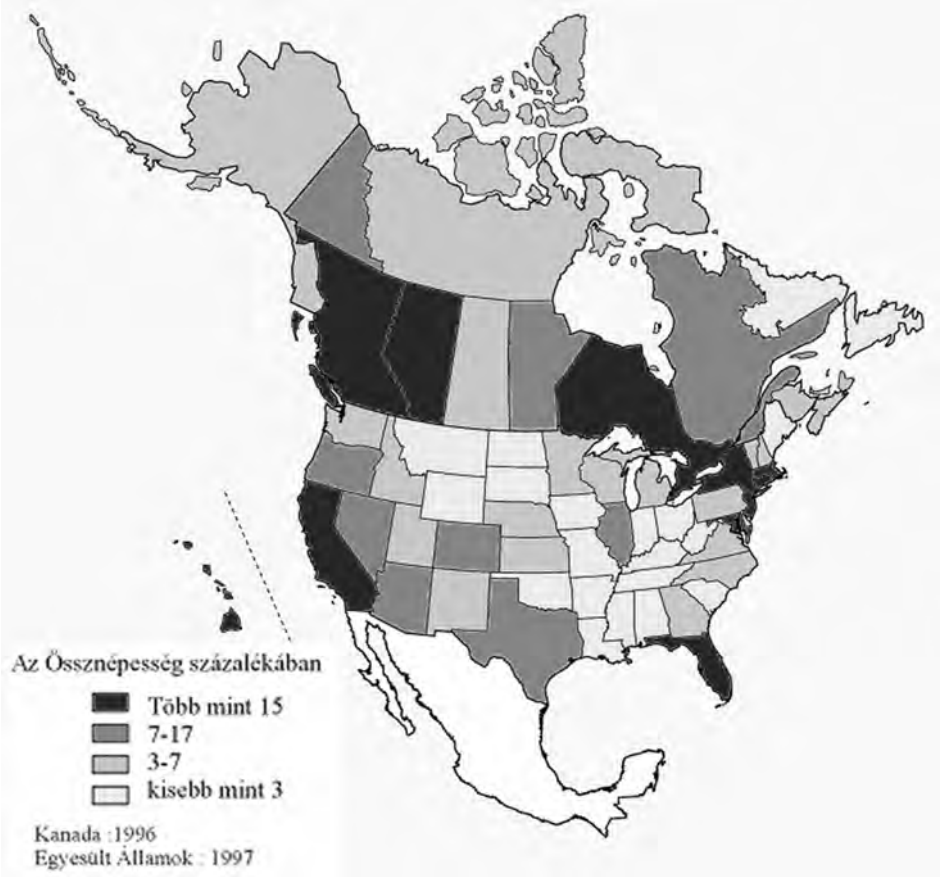
Forrás: INS 2000

A túlnépesedés, a gazdasági fejlődéssel együtt járó életszínvonalbeli eltérések és a térbeli elérhetőség feltételeinek a javulása, szerepet játszott abban, hogy földrajzi és kulturális szempontból is távoli földrészek kerültek egymással kapcsolatba. Mindez olyan, korábban alig tapasztalt kérdéseket, mint az integrálódás, az asszimiláció és a multikulturális együttélés, vetett fel. Abban az időszakban, amikor a nyugat-európaiak érkeztek – különösen az angolok beáramlása idején –, szinte csak térbeli átrendeződésről beszélhettünk, a beilleszkedés kérdése alig merült fel. Az ezredforduló kritikus kérdése az, hogy napjainkban Dél-Amerika és Ázsia jelenti a belépők megközelítőleg fele-fele arányát. „A földrajzi és a kulturális távolság növekedése a befogadók és az érkezők között arra késztett, hogy célszerű újragondolni a migrációból fakadó előnyöket és hátrányokat." (Re-thinking of migration /www.ced.org/) A Gazdaságfejlesztési Bizottság (Committee for Economical Development-CED) ajánlatában azt fogalmazza meg, hogy új kategóriákat és elvárásokat célszerű megfogalmazni, és érvényre juttatni a bejutási csatornákban.

Vezető küldő országok Mexikó, Kína, Fülöp-szigetek, India és Vietnam. Ez az öt ország reprezentálja az összes befelé történő mozgás 39%-át. Nemcsak a küldők oldaláról jellemző a koncentráltság, de a befogadás oldaláról is. A fő befogadó államok, 1971-től kezdve tartósan: Kalifornia, New York, Florida, Texas, New Jersey és Illinois. Ebben a hat államban telepedett le a bevándorlók 66%-a. Az Egyesült Államok középső része, a migrációban is, mint a gazdasági életben kisebb érdeklődés színhelye, ami már azt sejteti, hogy a migrációs érdeklődés azokra a helyekre irányul, ahol a lakosság korábban is koncentrálódott.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 453

33. térkép. Külföldi születésű népesség Kanadában és az USA-ban régiónként az utolsó rendelkezésre álló év napján

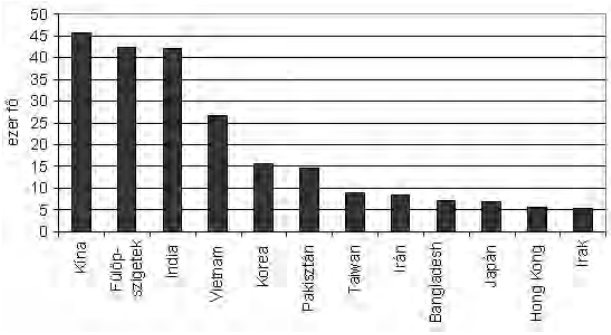
Forrás: Statistics Canada; US Census Bureau

Az Amerikába irányuló mozgást nagy földrajzi diverzitása miatt, úgy tudjuk vizsgálni, hogy a küldő országok szerepét nézzük. Az utóbbi tíz év adatai azt mutatják, hogy meghatározott országok jelentik az ázsiai benyomulást. Az Egyesült Államokba évi 5000 főt meghaladó küldő országok az alábbi megoszlást mutatták. A sorrendből hét ország jelenti a bevándorlás meghatározó részét, ezért ezekkel kiemelten foglalkozunk.

Az *57. ábrá*ból részletes elemzésre kiválasztott országok nagy lélekszámú, magas termékenységgel rendelkező délkelet-ázsiai országok. A belépők száma közvetlen hatást gyakorol az amerikai népesség számára, és közvetve annak demográfiai összetételére. Az érkezők életkori összetétele fiatalító hatás jelent és az érkezők demográfiai magatartása is csak lassan veszi fel a helyben élőkére jellemzőt.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 454

57. ábra. Az Amerikai Egyesült Államokba Ázsiából bevándorlók legjelentősebb kibocsátó országa (2000)

Forrás: INS 2000

2000-ben az Egyesült Államokban 849 807-en kaptak állandó tartózkodási engedélyt, ami az 1999. évi 646 568 fős adathoz képest több mint 200 000-es növekedést jelent. 2001-ben, pedig a növekedés meghaladta a bűvös egymilliót! Az emelkedés jórészt a hozzáírási folyamodványok elfogadási többletéből adódott. A Bevándorlási Hivatal egyik törekvése az, hogy csökkentse a még el nem bírált kérvények lemaradását (backlog), ennek száma 2000-re már szintén elérte az egymilliót. A hosszú elbírálási idő főként azoknak kedvez, akik kevésbé képzettek, vagy legalizálásuk bizonytalan. A 849 807 bevándorló közel fele külföldről kezdeményezte a bevándorlást, a többi, pedig már az USA területén tartózkodott dokumentálatlan, illetve ideiglenes bevándorlóként, menekültként és menedékesként. Ez természetesen nem kis hívogató erőt jelent azok számára, akik most fontolgatják a belépést.

A befogadási csatornák alakulása

Az a tény, hogy távoli tájakról tartós mozgás irányult Amerika felé, azt eredményezte, hogy korábban otthon is együtt élő közösségek helyeződtek át más kontinensre, és alakították ki szokásaikat az új helyen. Ebben az esetben még az angol nyelv ismerete nélkül is boldogultak. Sok esetben egy külön álló világot alakítottak ki, és önálló társadalmi-gazdasági környezetet teremtettek.

Az Amerikai Egyesült Államok az állampolgárságért folyamodó bevándorlók között különbséget tesz az úgynevezett preferenciák szerint, hogy ezek alapján könnyítse meg a jelentkezők felvételi elbírálását. Az ilyen előnyöknek, preferenciáknak két nagy csoportja van attól függően, hogy valaki azt családi helyzete alapján, vagy foglalkoztatási alapon igényli.

A családi alapú preferenciákon belül az alábbi kategóriákat különböztetik meg:

- USA-állampolgárok egyedülálló gyermekei vagy unokái, hitvestársa vagy egyedülálló gyermekei legálisan, huzamosabb ideig ott-tartózkodó személyek,
- USA-állampolgárok házas gyermekei és az ő hitveseik és gyermekeik,
- USA-állampolgárok testvérei, beleszámítva a 21. életévet betöltött hitvestársaikat és gyermekeiket.

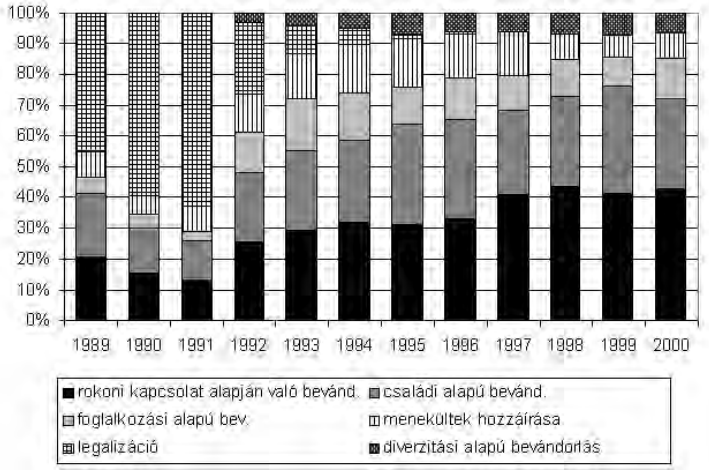
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 455

A foglalkoztatási alapú preferenciákat öt kategóriára osztják fel:
- úgynevezett „priority workers", azaz a kimagasló művészeti, sportolói stb. tevékenységet végző személyek,
- előnyben részesítik a magasan képzett és kivételes képességű embereket,
- a képzett, képzetlen emberek csoportja és a szakmunkások,
- a speciális migránsok csoportja, idesorolják például a diplomáciai testületek tagjait, a minisztereket, a vallási személyeket,
- a befektetők és munkahelyteremtők.

Az Egyesült Államokban központilag határozzák meg az egyes preferenciák segítségével kiadható belépési engedélyek számát. Tehát nincs regionális igényen vagy szabályozáson alapuló gyakorlat, mint pl. Kanadában.

A bevándorlások 41%-a közvetlen rokoni kapcsolatok alapján került elfogadásra, 28%-a családi, 13%-a foglalkozási, 6%-a diverzitás alapon és 8%-a előzően menekült vagy menedékes státusban volt. Ez azt jelenti, hogy az állam a bejutásnak a közel 70%-ában nem tudja belső igényeit érvényesíteni. Az *58. ábrá*n az látszik miként alakultak a kérelmezési megoszlások 1989-től kezdődően. A '90-es évek elején a legtöbb engedélyt a jogi feltételek módosulása alapján adták ki, ezeket a több éve akár engedély nélkül tartózkodók kapták meg. A közvetlen rokoni kapcsolat útján megszerzett engedélyek aránya az előző évtized során folyamatosan nőtt, jóllehet nincs éves limitje. A családi alapú bevándorlás hektikusan változott. A foglalkozási alapon kiadott állandó tartózkodási engedélyek aránya 1994-ig a háromszorosára emelkedett, majd enyhe csökkenésbe kezdett, és csak 2000-ben növekedett ismét. A menekültek hozzáírása 1989-től fokozatosan gyarapodott, 1996-tól viszont a kezdeti szintre esett vissza, míg a diverzitás alapú bevándorlás esetében nem történt különösebb változás.

58. ábra. A bevándorlási típusok szerinti megoszlás alakulása (1989–2000)

Forrás: INS 2000, p. 19.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 456

2000-ben a 849 807 bevándorlóból 107 024 érkezett foglalkozási alapon, jóval a 140 000 fős limit alatt. Az e típus szerint letelepedők száma 1993-ban volt a legmagasabb, majd 1996-tól kezdve drasztikusan csökkent, és 1999-re a kezdeti év szintjének alig több mint harmadára esett vissza. Ez a tendencia azért figyelhető meg, mert az Egyesült Államok adminisztrációs rendszere kissé kiegyensúlyozatlan: az állandó tartózkodási engedély kiadásának folyamata lassú és költséges (2-4 év, 10 000 USD), míg az ideiglenes tartózkodási engedélyé gyors és viszonylag olcsó. Ennek eredménye a letelepedések kérvényezésének csökkenő száma, míg az ideiglenes vízumok növekvő tendenciája. Ez utóbbiak az úgynevezett H-1B vízumok, melyek éves plafonja 115 000 fő és maximum hat évre érvényesek. Ezeket akkor lehet megszerezni, ha egy amerikai munkáltató jelzi adott munkavállaló hiányát egy megüresedett helyre. Ezután a külföldi állampolgárból az ideiglenes tartózkodása alatt, amellett hogy dolgozik, még válhat bevándorlóvá a munkáltató „szponzorálása" segítségével, mely után hozzáírják őt az immigránsokhoz, tehát már rég az országban dolgozik, mire megkapja a letelepedési engedélyt. Így elkerülhető a 2-4 évig tartó munka nélküli várakozási idő, ami miatt népszerűbb lett ez a megoldás. A politika fő irányelve az, hogy csökkentse a kérelmek várakozási idejét, egyszerűsítse a bevándorlási eljárást úgy, hogy a bírálat alapossága ne változzon. Ennek lökésszerű hatásait tapasztalhatjuk a 2000. évi adatokban.

Az migráció irányításának igazi terepe a képzettség alapján történő befogadás. A foglalkozási alapú bevándorlók származási helyének földrészenkénti megoszlásából a 2000-es adatok alapján az látszik, hogy legtöbben Ázsiából érkeztek (58 212 fő), rajtuk kívül nagy számban vannak még az európaiak (16 665) és az észak-amerikaiak (16 987). E három kontinens képviseli az összes ilyen típusú immigráns 88%-át. Afrika alacsony részesedése nem meglepő, a munkaerőt innen inkább az Európai Unió csábítja el. Ugyanez a helyzet Óceániával, csak ott Ausztrália a fő felvevőpiac. A Karib-térségnek és Közép-Amerikának az alacsonyabb lakosságszáma miatt van kisebb értéke, de a népességszámhoz viszonyított USA-ba vándorlások aránya itt a legmagasabb a földrajzi közelség miatt.

2000-ben az 1. preferencia – kimagasló képzettséggel rendelkezők –, szerint 27 706 kivándorló érkezett az Egyesült Államokba. Ez az összes foglalkozási alapú bevándorló 25,89%-a. A további preferenciák az alábbi értékekkel jellemezhetők. 2. preferencia – magasan képzettek kategóriája – 29 468 fő (ami 18,97%), 3. preferencia – szakmunkások és képzetlenek – 87 689 fő (46,415%), a 4. preferencia – speciális képzettségűek – 8158 fő (8,46%), 5. preferencia – a befektetők – 583 fő (ami 0,21%). A speciális migránsok kiegyenlített képet mutatnak. Ez érthető is, hisz az ő helyzetüket nem a munkaerőpiac kereslet-kínálat viszonyai határozzák meg, hanem sokkal inkább az üzleti élet, illetve az ebben a kategóriában lévő lelkészek száma minden évben körülbelül az 5000 fős limit közelében van. A befektetők ugyancsak kivételnek számítanak, az ő létszámukat főképp a saját iparágukon belüli gazdasági történések határozzák meg. Az 1. és 2. preferencia azt mutatja, hogy a gazdaság, ha csak kismértékben is, de hatással van rájuk, azért a magasan képzett vagy kiváló képességű emberekre mindig

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 457

szükség van. Más a helyzet a 3. preferenciával, melynek görbéje az 1996-os megugrástól eltekintve folyamatosan esik, és 1999-re az 1993-as szint 32%-ára csökkent le. A tendencia egyrészt a már említett ideiglenes engedélyek népszerűbbé válásának köszönhető, másrészt feltételezhető, hogy valamennyire telítődött a piac az e preferenciába eső munkaerővel. 2000-ben azonban újra emelkedést regisztráltak, melyet a már szintén említett elbírálatlan kérvényhátralékok csökkentési szándékával lehet magyarázni.

Kik és honnan érkeznek foglalkoztatási alapon

A migrációra jellemző, hogy a távoli térségekből érkezők magasabb képzettségűek, mint azok, akik kisebb földrajzi távolságból jönnek. Ez összefügg az áthelyezés költségével, a választás lehetőségével. Ezt követi a munkaerő közvetítése. A magasabb képzettségűeket globális szinten közvetítik, az alacsony végzettségűeket regionális szinten. A munkaerő költsége és annak a megfelelő helyen rendelkezésre állása, avagy áthelyezésének a költsége arányos a képzettséggel és a hiány mértékével. Minél specializáltabb a tevékenység, annál magasabb a munkaerő ára és a megszerzésére fordított közvetítési összeg. A világ legtöbb országában a képzetlenekből helyi kínálat van, ami őket mégis a mozgásra indítja az, hogy ugyanazért a munkáért a fejlett országokban többet kereshetnek. Egyes esetekben a képzetlen munkáért valaki annyi pénzt kap, hogy azzal egy kevésbé fejlett országban önálló üzleti tevékenységbe képes kezdeni.

A fentiek szerint elemzésünkben annak a megerősítése várható, hogy a képzetlenek a szomszédos régiókból érkeznek, a specialisták távoli tájakról. Tehát elemzésünk azt célozta, hogy feltárja az egyes preferenciák – amelyek képzettségnek feleltethetők meg – földrajzi viszonylatát.

A foglalkoztatási alapon történő összes befogadás országok szerinti kapcsolata alapján a fő küldő országok India (15 381 fő), Kína (13 598), Fülöp-szigetek (9937), Mexikó (9815), Kanada (7172), Dél-Korea (5400) és Nagy-Britannia (5196). Ez a hét állam adja az összes foglalkozási alapon érkező bevándorló 62%-át. India, Kína, Mexikó és a Fülöp-szigetek az összes immigráns vezető küldői között is ott vannak, csak Vietnam hiányzik, ami valószínűvé teszi azt, hogy Vietnamnak nem a foglalkozási alapú bevándorlás jelenti a fő csatornáját.[247] Kanada és Mexikó nyilván a földrajzi közelség miatt szerepel ilyen magas értékkel, Nagy-Britannia pedig a beszélt nyelv egyezősége miatt.

Számottevő még Európából Franciaország, Németország és Lengyelország, Afrikából Dél-Afrika, ahol szerepet játszhat az angol mint anyanyelv, Dél-Amerikából Brazília és meglepő módon Közép-Amerikából El Salvador, amit Kanadához hasonlóan a földrajzi közelséggel lehet magyarázni. A legtöbb küldő ország gaz-

247 A Vietnami háború után minden 9. hazatérő amerikai katona hozott helybeli menyasszonyt.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 458

daságilag elmaradott, a magasan képzettek számára otthon nem tud elegendő perspektívát nyújtani. Az Egyesült Államok ezt a magasan képzett munkaerőt kedvező bérekkel, jobb élet- és munkakörülmények felkínálásával el tudja csábítani. Ezt a folyamatot hívják agyelszívásnak (brain-drain), ami jelenleg Kínát és Indiát tömegesen érinti, egyes közép-amerikai kisszámú elit elvonása történik.

Az 1. preferencia szerint érkezők országok közötti megoszlása alapján a fő küldők: Kína (3899 fő), Kanada (3768), Nagy-Britannia (3098) és India (2306). A négy ország adja az összes e preferenciában bevándoroltak 47%-át. Rajtuk kívül jelentős küldő még Japán, Dél-Korea, Tajvan, Franciaország, Németország, Oroszország, Mexikó és Brazília. Az elmaradottabb országokból, mint például India, Kína, Tajvan Brazília vagy Oroszország főleg a kutatókat és az elismert professzorokat csábítják el, így ők magasabb fizetésért, hatékonyabb technológiákkal tudják folytatni a munkájukat. Az agyelszívás részben ezt a preferenciát érinti az egyik legnagyobb mértékben. Ugyanakkor a fejlettebb világrészekről, mint például Nagy-Britannia, Franciaország, Németország vagy Kanada inkább olyan rendkívüli képességű emberek érkeznek, akikre az Egyesült Államokban nagyobb kereslet van, mint a hazájukban, hiszen az USA a „show-k hazája", itt ismert fogalom a show-business. Ilyenek lehetnek a szórakoztatóiparban dolgozók (pl. médiasztárok, bűvészek), profi sportolók (előnyben az amerikaiak által kedvelt sportok művelői, teniszezők, tornászok, műkorcsolyázók) vagy különböző művészeti ágak képviselői (írók, festők). Az is érdekes, hogy a fejlett világ bevándorlói az 1. preferencia szerint jönnek be a legnagyobb hányadban. A kínai bevándorlók csupán 29%-a, az indiaiak 15%-a, a brazilok 34%-a érkezett ebben a preferenciában, addig a kanadaiak 52%-a, a japánok és a britek 60%-a, a franciák 63%-a és a németek 66%-a. Tehát az utóbbi országokban ez a preferencia a foglalkozási alapú USA-ba vándorlás fő csatornája.

A 2. preferencia szerint érkezők származási helyek alapján való megoszlása koncentrált. Az összes e preferenciában érkező 82%-a (16 258 fő) ázsiai, 9%-a (1803 fő) európai, a fennmaradó részen a többi kontinens osztozik. Az országonkénti megoszlásban a fő küldő országok Kína (6073 fő) és India (7233 fő). Ebből a két országból érkezik az e csatornán bevándorlók 65%-a. Számottevő ország még Ázsiában Tajvan (874 fő), Pakisztán (377 fő), Európában Nagy-Britannia (409 fő) és Oroszország (338 fő), Észak-Amerikában Kanada (734 fő). A gazdaságilag fejletlenebb államok (Kína, India, Tajvan, Pakisztán) az agyelszívás első számú elszenvedői, ugyanis a magasan képzett munkaerő elcsábításánál nem számít a földrajzi távolság. Az elmaradottabb világrészek gazdasága nem tudja kihasználni az ilyen tulajdonságú emberek tudását, és ők ezért keresnek megélhetési lehetőséget a fejlettebb feltételek között. Nagy-Britannia immigránsai szempontjából az angol nyelv tudása a legfontosabb összetevő, míg Kanadánál ehhez még hozzájön a földrajzi közelség is.

A 3. preferenciánál kicsit megváltozik a helyzet és megerősíti a feltételezésünket. A származási hely kontinensenkénti megoszlásánál már differenciáltabb a helyzet, mint például a 2. preferencia esetében, ugyan még mindig Ázsia dominál, de jelentős szerepet játszik Észak-, Közép- és Dél-Amerika is. Ez azért lehet így, mert ebben az esetben alacsonyabban képzett vagy képzetlen munkaerőről

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 459

van szó, amit az Egyesült Államok inkább a közelebb fekvő térségekből próbál megszerezni, ellentétben a magasabb preferenciákkal, ahol kevésbé számít a földrajzi távolság. Fő küldő országok továbbra is India (5360 fő) és Kína (3531), de legtöbben mégis a Fülöp-szigetekről érkeztek (9042). Jelentős küldő még Mexikó (6760), Korea (2541) és Kanada (2451). Mexikó és Kanada szomszédok az USA-val, míg a másik három államból amúgy is rengetegen vándorolnak be, és ez megnyithatja az utat a nem annyira magasan képzett munkaerő előtt is.

Az abszolút számok azonban ebből az aspektusból nem mondanak sokat, ennél érdekesebb azt megvizsgálni, hogy az egyes országokból mely preferencia szerint vándoroltak be a legtöbben. Legmagasabb a 3. preferenciában érkezők aránya El Salvadorból (93%), Bolíviából (93%), a Fülöp-szigetekről (91%), Ecuadorból (86%), Guatemalából (82%), Peruból (78%) és Lengyelországból (73%). Ezek az országok tehát döntő többségében alacsonyabban képzett munkaerőt küldenek, szemben a fejlettebb térségekkel, plusz Indiával és Kínával. A felsorolt államok gazdaságilag relatíve fejletlenek és földrajzilag viszonylag közel esnek az USA-hoz, kivétel az utóbbi megállapítás alól a Fülöp-szigetek és Lengyelország. Az ő szempontjukból valamiféle erős kapcsolatról lehet szó, az Egyesült Államokban élőkkel, például korábban bevándoroltak szívesebben alkalmaznak honfitársakat.

A 4. preferencia szerint bevándoroltak országonkénti megoszlása szerint a fő küldő országok Mexikó (2049 fő), Dél-Korea (1455), India (470) és Fülöp-szigetek (436), de az élmezőnyben van még Jamaica (323), Brazília (295), Trinidad és Tobago (276), Pakisztán (225) és Kanada (213). Nyilván a szoros politikai kapcsolat miatt szerepel ilyen nagy számmal Kanada, Mexikó és Dél-Korea (az ázsiai ország Tajvannal együtt fontos szerepet játszott az USA világméretű katonai védelmi rendszerében a hidegháború idején), illetve Mexikó esetében sokan lelkészként jönnek be, míg a többi országból kizárólag ez utóbbi indokkal érkeznek a legtöbben. A politikai kapcsolatok miatti bevándorlók minden olyan országból jönnek, amellyel az USA-nak diplomáciai összeköttetése van, de azért látszanak a térképen az erősebb szálakkal fűződő államok (például a fentebb említett két szomszéd, Panama, Dominikai Köztársaság, Trinidad és Tobago, Nagy-Britannia, Izrael és Japán), míg a többi preferenciában az élen járó Kína rossz viszonya ismert az Egyesült Államokkal.

A preferenciákon haladva azt láttuk, hogy a földrajzilag közelebbi országok is bekerültek a jellemző küldő országok közé, sőt azok, amelyek 90%-ban csak képzetlen munkaerőt küldenek, erősen függenek az USA munkaerő piacától. Ez a függőség bemutatható a hazautalások mértékében is (Financial Times Humanity on the move: the myths and realities of international migration 2003. 07. 30.). India éves GDP termelésének 2,5%-át jelenti a migránsok hazautalása, Mexikó 1,1%, El Salvador 13,3%, Dominika 8,6%, Ecuador 8,3%, Jamaica 10,7%. Abban az esetben, ha az átutalásokat az ország exportértékeiben fejezzük ki, akkor még számottevők értékeket találunk.

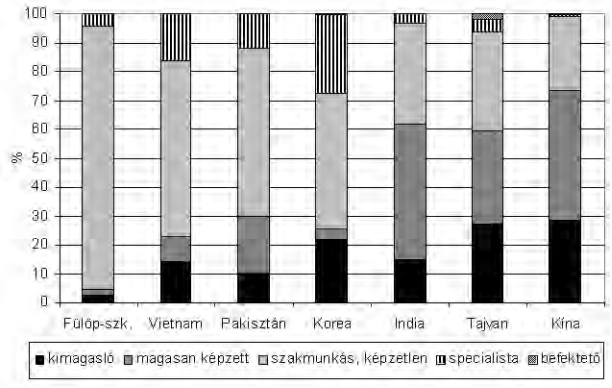
Az 5. preferencia szerint érkezők fő küldő országai: Tajvan (48 fő), Kína (36), Korea (23), India (12) és Nagy-Britannia (10). Az e preferenciában érkezők aránya nem számottevő a foglalkozási alapú bevándorláson belül, mégis sokat elárul az illető ország USA-val való gazdasági kapcsolatáról. Befektetők csak olyan államok-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 460

ból jönnek, ahol már nagyobb számban megjelentek a tőkések. Ilyen az Európai Unió, Svájc és Izland, Ázsiából a már említetteken kívül Izrael, Japán és Hongkong, Afrikából Egyiptom és Dél-Afrika, Óceániából Ausztrália és Új-Zéland, Dél-Amerikából a fejlettebb országok: Brazília, Chile és Venezuela (Argentína és Uruguay inkább Európa felé nyitott), végül pedig Észak-Amerikából a szomszédok. A fentebb felsorolt országok mind szoros gazdasági együttműködést folytatnak az Egyesült Államokkal.

Azzal zárhatjuk ezt a részt, hogy a szakképzettségi elvárások növekedésével az ázsiai részvétel aránya tovább nőhet. A jövő kérdése, miként alakul a képzett és képzetlen munka iránti igény a gazdasági ágazatokban, és a fejlődő országokban élők iskolázottsága milyen térbeli választást tesz lehetővé.

59. ábra. A foglalkoztatási alapon belépők kibocsátó országonkénti megoszlása

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

Az *59. ábra* arra utal, hogy meghatározó a 3. csoport, a képzettek és szükséges képzetlenek aránya (ezen belül valószínűleg az utóbbi adja a zömét). Ezen kívül csoportosításra ad lehetőséget az, hogy mennyire sokszínű egy országból érkezőknél a preferenciaválasztás. Ez utóbbi szempont alapján a két jól elkülönülő csoport:

- Az egyik csoportba sorolható Kína, Tajvan és India csoportja: ezeknél három fő kategória (az 1., 2., 3.) rajzolódik ki. Az ezekből az országokból érkezők között nagy számban találkozunk magas szinten képzett vagy kivételes képességű emberekkel.
- A másik csoportba azok a kibocsátó országok kerülnek, amelyeknél nagy a 3. preferencia túlsúlya. Tehát Dél-Korea, Pakisztán, Vietnam és a Fülöp-szigetek. Meg kell említenünk, hogy Dél-Korea és Vietnam esetében nagy a 4. preferenciacsoport, a „special immigrants", azaz különleges státusú bevándorlók részesedése is. A hét vizsgált kibocsátó terület közül a legnagyobb szélsőséget a Fülöp-szigetek adatainál találjuk, itt ugyanis a 3. kategória részesedése 91%.

Az Egyesült Államoknak, hasonlóan más fejlett ipari országhoz, a munkaerő-felhasználás szempontjából kiemelt programjaik vannak, melyek segítségével a

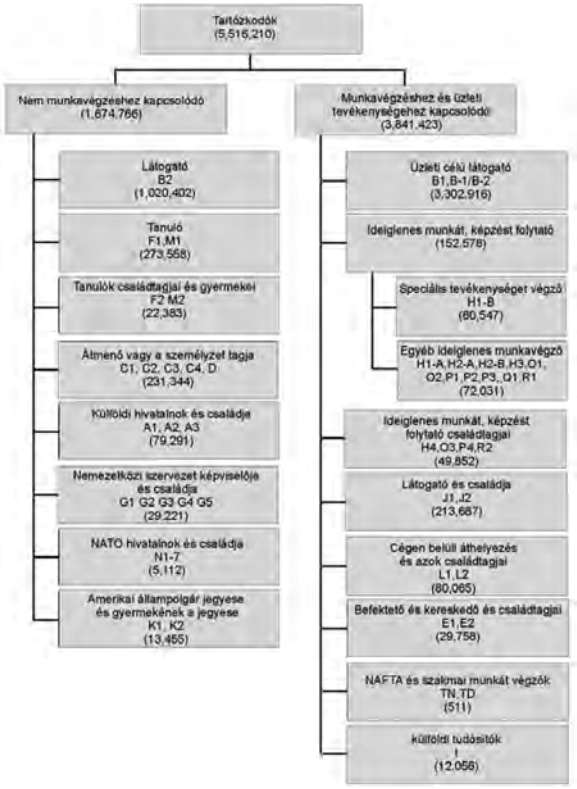
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 461

munkáltatók engedélyeket kérhetnek külföldi munkaerő ideiglenes vagy állandó alkalmazására. Ennek három célja lehet:

1. A kereslet-kínálat hézagok kitöltése, melyeket a hosszú képzési ciklusok okoznak (ápolók, mérnökök), valamint a gyorsan felfutó (információtechnika) iparágaknál. A már kiképzett külföldiek tölthetik be az üres állásokat, amíg a hazai oktatási rendszer utol nem éri a meg növekedett keresletet a szakemberek képzésével.
2. A lehető legjobb munkaerő alkalmazása a világpiaci kínálatból, vagy lehetővé tenni, hogy a multinacionális cégek könnyen mozgathassák embereiket a különböző országok között, elősegítve a még erősebb és még sokszínűbb menedzsment kialakítását.
3. A nemzet humán erőforrás tőkéjének növelése, ezzel ösztönözve a gazdaságot a még nagyobb eredmények elérésére. Engedélyezik a letelepedést az Egyesült Államokban diplomázóknak, ha találtak maguknak munkát, illetve az átlagosnál magasabb iskolázottságú külföldieknek.

Ezen gazdasági célok elérésén kívül, persze törekszenek a hazai munkaerő minél nagyobb mértékű védelmére is.

60. ábra. Az USA-ban tartózkodók számbavételi csatornái

Forrás: IMS, 2000

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 462

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya a gazdasági és foglalkoztatási célok kedvezőbb megvalósítása érdekében támogatja a bevándorlást, amely az öt ismert preferencia szerint az alábbiakban alakult:

1. Elsőbbséget élvező dolgozók (priority workers)
   Maximum 40 040 fő évente, beleértve a hozzátartozókat is. Ők olyan személyek, akik rendkívüli képességekkel bírnak, például kiváló professzorok, kutatók, multinacionális cégek vezérigazgatói vagy menedzserei, sportolók, művészek. Az ebbe a preferenciába tartozóknak nem kell rendelkezniük munkaajánlattal, és a letelepedés után munkájukat saját szakterületükön kell, hogy végezzék. Idesorolhatók a kivételes képességűek, egy nemzetközileg elismert díjjal rendelkezők (pl. Nobel-díj), továbbá azok, akik legalább három nemzeti vagy nemzetközi díj tulajdonosai, amit a szakterületükön elért kiemelkedő eredményért kaptak.
2. Magas képzettséggel rendelkezők
   Maximum 40 040 fő évente hozzátartozókkal együtt, plusz a felsőbb preferenciában fel nem használt vízumok (pl. PhD).
3. Képzettek és szükséges képzetlenek
   Maximum 40 040 fő évente hozzátartozókkal együtt, plusz a felsőbb preferenciákban fel nem használt helyek értendők ide, de 10 000 fős limitet állapítottak meg a képzetlen munkásokra.
4. Speciális bevándorlók
   Például miniszterek, lelkészek, az Egyesült Államok kormányának külföldön élő alkalmazottai, maximum 9940 fő évente hozzátartozókkal együtt, egy 5000 fős limittel a lelkészekre.
5. Munkahelyteremtő befektetők
   Maximum 9940 fő évente hozzátartozókkal együtt. Ebben a preferenciában kikötik azt, hogy amerikai állampolgár számára (esetleg ne honi alkalmazottaik legyenek) létesítsenek munkahelyet. A korábbi „hézag" módot adott arra, hogy honfitársukat foglalkoztatták.

Fontos megjegyezni, hogy az első két preferenciába tartozó bevándorlók az USA munkaerőpiacán elvégzett vizsgálat nélkül is megkaphatják a letelepedési engedélyt (a személyes tulajdonságuk miatt engedik be őket), míg a harmadik preferenciába tartozók csak az után, hogy egy amerikai munkáltató támogatja őket.

A bevándorlói vízumért kétféle módon lehet folyamodni:

- vagy a munkáltató személy szerint neki szerzi meg a Munkaügyi Hivatal hozzájárulását,
- vagy meghirdeti igényét, és ha nincs olyan amerikai munkavállaló, aki ezt az üres állást be tudná tölteni, akkor arra kell érveket felsorakoztatnia, hogy a külföldi alkalmazása nem lesz kedvezőtlen hatással az amerikai munkaerőpiacra. A Munkaügyi Hivatal a bejelentést követően áttekinti a saját munkaerő kínálatát, majd döntéséről értesíti a munkáltatót, aki elutasító válasz esetén fellebbezhet. Ebből is látszik, hogy bizonyos esetekben időigényes procedúráról van szó, ami stratégia jelentőségű magasan képzett foglalkoztatása esetén, akadályt jelent.

A rendszer megadja tehát a foglalkoztatónak az önálló keresés jogát, de hivatali közvetítéssel zárja le a kört. Mindazonáltal, ha egy külföldi megkapja az állandó

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 463

tartózkodási engedélyt, a végrehajtásban nincs arra garancia, hogy be is tölti azt az állást, amelyre őt támogatták. A bevándorlók ugyanis az Egyesült Államok egész területén akárhol letelepedhetnek, dolgozhatnak, és számos jelentés arról számol be, mely szerint a külföldiek, ahogy megkapták az engedélyt, abban a pillanatban elhagyták azon munkáltatót, akik eddig őket támogatta.

A statisztikai értelmezésnél említettük, hogy nemcsak az érkezők végzettsége, hanem a bevándorlás helyén végzett munka jellege alapján is értékelhetjük a mozgást. Azok az országok, ahonnan képzetlenek érkeznek, mint pl. a Fülöp-szigetek, szolgáltatásban dolgoznak nagy arányban és azok, akik magas képzettségű embereket küldenek, mint pl. India esete, azok műszaki és mérnöki területen dolgoznak.

A fő küldő országokból bevándorlók nem és életkor szerinti megoszlása

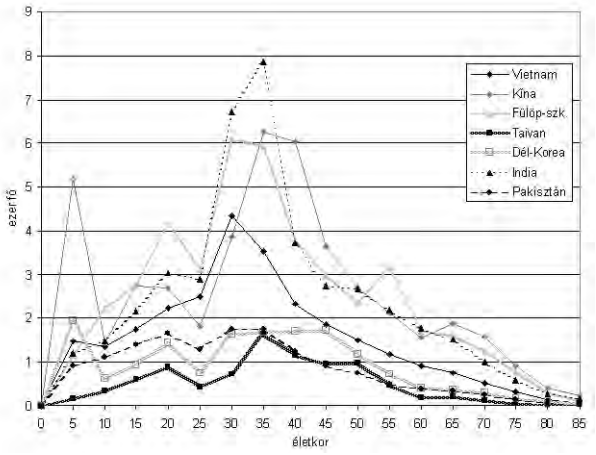
Az életkornak meghatározó szerepe van az ott élő lakosság fiatalításában. A helyben élők életkori struktúrájának kiegyenlítése és az érkezők szociális igényei jelentik a járulékos hatásokat. A nemek közötti arány, a termékenység biztosításában és meghatározott munkaerő-piaci tevékenységben fontos. A migrációt karakterisztikus életkori megoszlás jellemzi. Az önálló életkezdésnek része a lakóhely megváltoztatása. Az életkori megoszlás függ a küldő ország kultúrájától. Egyes esetekben a belső mozgás fiatalabb életkorban következik be, mint a határokon átlépő mozgás, és összefüggése a családalapítással is kultúránként eltérő.

Akkor beszélünk családvándorlásról, ha a felnőttek magukkal viszik a kicsiket, és egyedülállóak vándorlásáról beszélünk akkor, ha gyermekkorúak ebből a megoszlásból hiányoznak. A fogadó szempontjából az a szerencsésebb, ha fiatalkorban érkeznek az emberek, mert könnyebb a beilleszkedés, fogékonyabbak és sokszor családalapítás előtt állnak, tehát a családszálak is új környezetükhöz kötik őket. De abból a szempontból is fontos, hogy valaki hány éves korban érkezik, hogy a várható élettartamából mennyi idő jut az időskori járadékok befizetésére. Az egyes országok eltérnek abban, hogy korai vagy egy későbbi időpontban jellemző a migráció, illetve egyedül vagy családosan.

A *61. ábra* azt mutatja, hogy a kínaiak között a kisgyermekkel és a 40 éves kor előtti migráció döntő jelentőségű. Az elmúlt öt évben több mint 5000, öt év alatti gyermek érkezett az Amerikai Egyesült Államokba. Hasonló látható a dél-koreai görbén is, évi 2000 fővel. Feltételezhetően ez összefüggésben van az egy gyermekre vonatkozó otthoni népesedési megszorítással, amit az emberi jogok korlátozásaként fogadtak fel. Ez a precedens értékű elbírálási mód másokat is arra bátorított, hogy ilyen alapon kérjenek befogadást. A több évszázados kínai kivándorlás következménye a nagyszámú kapcsolat, ami segíti a beilleszkedést. Ezzel hozható összefüggésbe az is, hogy még időskorban is nagyszámú kínai dönt az új haza mellett. A Fülöp-szigetiek között a későbbi életkori kivándorlás jellemző és megfigyelhető egy nyugdíj előtti intenzívebb áramlás, ami a családi befogadással függ össze. Indiában az egyedülállók, 25 éves kor utáni elhatározása jellemző. Dél-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 464

61. ábra. A 2000-ben bevándorolt ázsiaiak életkor szerinti megoszlása országonként

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

Korea és Tajvan alig mutat életkori eltérést. Ezt az áttekintést azzal zárhatjuk, hogy Kínára a családvándorlás, Fülöp-szigetekre a generációs kapcsolattartás és Indiára a korai elhatározás jellemző. Az előbbiektől némileg eltér a tajvani, a vietnami, a Fülöp-szigeteki és az indiai görbe, amelyeknél a kisgyermekek korosztálya nem játszik annyira kimagasló szerepet, mint az előbbi csoportban. Valószínű, hogy ők egyedül érkeznek. Indiánál olvashatjuk le a legmagasabb értéket: 2000-ben közel 8000 30 és 35 év közötti indiai érkezett az USA-ba! A Fülöp-szigetek esetén egy érdekes kisebb maximum található az 50 és 55 év közöttiek számában, ami a többinél nem látszik.

Egy harmadik csoportba sorolható Pakisztán kormegoszlási görbéje (lásd *62. ábra*). Ez sokkal kiegyenlítettebben fut a többinél, nem olyan meghatározóak a maximumok, és a korosztályok közötti megoszlásban döntő a fiatalabbak szerepe, a bevándorlók zöme 40 évesnél fiatalabb. Ezek a megoszlások egy családi/közösségi típusú stratégiát igazolnak, ahol többnyire a férfiak feladata a az első tapasztalatok megszerzése, majd a családegyesítéssel érkeznek meg a többiek.

Az Ázsiából érkező bevándorlókat a női többlet jellemzi (pl. Vietnam, lásd *63. ábra*). A nemek arányát hivatott érzékeltetni az úgynevezett maszkulinitási index, amely azt mutatja meg, hogy 1000 férfira hány nő jut az adott csoporton belül. Ezt a vizsgált népcsoportjainkra kiszámítva nagy aránytalanságokat tapasztalunk.

57. táblázat. Maszkulinitási index egyes bevándorló népcsoportokra

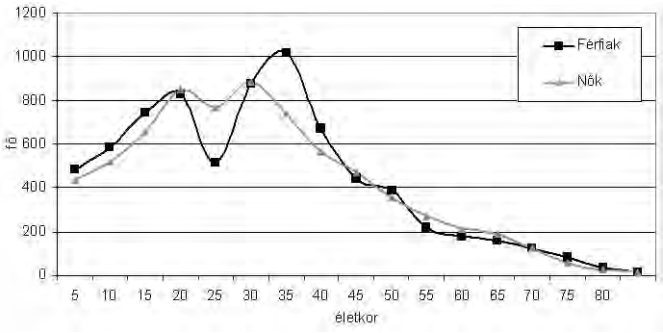
Vietnam	Kína	Fülöp-szigetek	Tajvan	Dél-Korea	India	Pakisztán
1512	1492	1565	1323	1274	1030	970

Forrás: INS, 2000

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 465

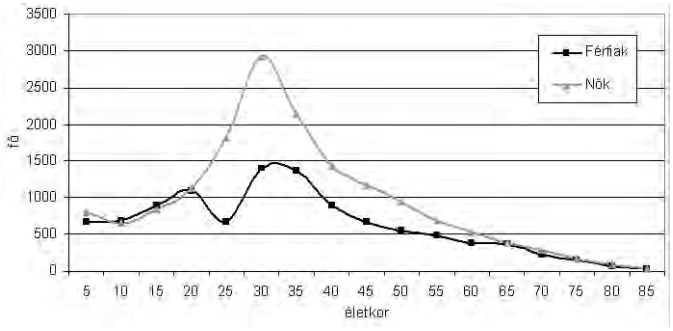
Az *57. táblázat* rámutat az ázsiai bevándorlók közötti nőtöbbségre (ez alól csupán India és Pakisztán alkotnak kivételt). Ennek nyilván társadalmi okai vannak; a hazai nőtöbbség következtében a kivándorlókon is érezhetők az aránytalanságok (Fülöp-szigetek esetén), továbbá bizonyára egyes országokban a nők hátrányos megkülönböztetése is elősegítheti kivándorlásukat. A nők a házkörüli munkákban, a szolgáltatásokban nemcsak könnyebben jutnak munkalehetőséghez, de a felhasználóknak is olcsóbbak. A küldő társadalom is arra állt rá, hogy a kis közösség összeadja a pénzt és elküld valakit, aki tartozik támogatni a hátrahagyottakat. Hogy közelebb jussunk ehhez a kérdéskörhöz, nézzük meg hogyan alakul a nemek aránya az egyes korcsoportoknál a két szélső esetben (lásd *62.* és *63. ábrák*).

62. ábra. A pakisztáni bevándorlók nembeli megoszlása az egyes korosztályokban

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

63. ábra. A vietnami bevándorlók nembeli megoszlása korosztályonként

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

A pakisztáni grafikonnál viszonylagos egyensúlyt tapasztalhatunk a férfiakat és a nőket jelző vonalak között. Nem úgy, mint a Fülöp-szigetekről érkezőknél, ahol egy darabig együtt halad ugyan a két vonal, de a 20 éves korhatárt elhagyva egyre határozottabb a női túlsúly, ami a 25-30 évesek értékeiben csúcsosodik ki legjobban: ebben a korosztályban több mint 2,5-szer annyi a nő, mint a férfi!

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 466

A többi népcsoport fentiekhez hasonló megoszlásait vizsgálva Vietnam helyzete a Fülöp-szigetekihez egészen hasonló, viszont eltérő a kép például az indiaiak és a tajvaniak esetében, ahol a férfiakat jelölő vonal is csúcsosodik, hasonlóan a nőkéhez, csak kicsivel később (az indiainál magasabb, a tajvaninál pedig kisebb értéken). Kína és Dél-Korea esetében a kormegoszlásnál azt tapasztaltuk, hogy a két országból kiugróan magas az öt év alattiak bevándorlása. Megállapítható, hogy a kínaiaknál olyan kiugró bevándorlási értékek nagyrészt a lányok magas értékének köszönhető (ez alátámasztja azt, miszerint a migráció lehetséges oka a Kínából érkezőknél a leánygyermekekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés). Ilyet a koreai görbén nem tapasztalunk, ott a fiatalkori maximum a nemek között mérsékeltebb különbségeket takar.

Az élekor, a nemek aránya számos döntési összefüggésre utal. Mégis a fogadó ország preferenciái határozzák meg azt, hogy kik jutnak az áhított amerikai befogadáshoz, később az állampolgársághoz. Az állampolgársághoz jutás nemcsak szociális biztonságot, egyfajta kötődést, gyökeret[250] jelent, de azt is, hogy maradási szándékukat kifejezik. Sokan nem is mérlegelik ezt a kérelem benyújtásakor, képesek-e az elvárásoknak megfelelni.

7.4.1.3. A külföldön születettek állománya és áramlása

A statisztikai elemzések több időállapotot különböztetnek meg, ezek közül az állományi – stock (adott időpontban, pl. év végén) és az áramlási – flow (adott időszak alatt, pl. egy év) kiemelt.

Az Amerikai Egyesült Államok hat állama fogadja az érkezők 70%-át, tehát koncentrált térbeli eloszlást mutat. Kiemelt ezek közül is Kalifornia, amely egymaga 31%-át fogadja be, ezt követi New York, Florida és Texas. 1990 és 2000 között Kaliforniában nőtt legnagyobb mértékben a külföldön születettek száma, ezen a listán Texas a második, New York a harmadik valamint Florida a negyedik. A telítődés jegyeit mutatja az, hogy a növekedés tekintetében Texas csak a 23-adik, Florida a 29-edik, Kalifornia a 37-edik és New York a 38-adik az összes állam közül. Az USA-ban, 1990-ben összesen 19,8 millió külföldön született volt, 2000-re azonban már 31,1 millió, ami 57,4 %-os növekedésnek felel meg. A felfutás kismértékben úgy módosította a térbeli elrendeződést, hogy a korábbi nagy érdeklődésű helyekről a könnyebben elérhető, kisebb vonzással rendelkező középső és északi államokba irányult. A 2000-es adatok szerint Kalifornia össznépességéből 26,2% született külföldön, ami 5%-kal magasabb, mint 1990-ben. New York állam össznépességének az ezredfordulóra minden ötödik lakosa külföldön született. Floridában most érik el a hasonló „szintet” és Texas államban 2000-ben 13,9 % volt a külföldön születettek részesedése az össznépességből.

250 M. Marrus Uprooted.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 467

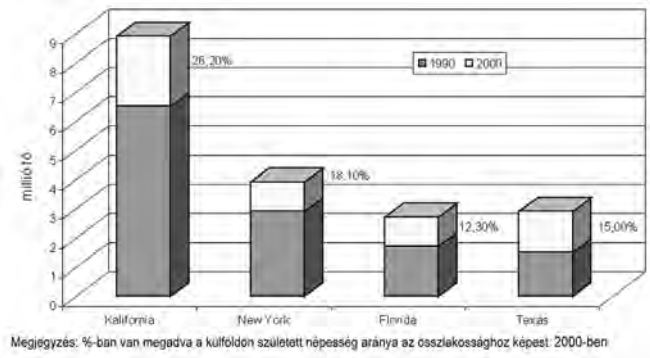
34. térkép. A nemzetközi bevándorlás mértéke a lakosság arányában (2003)

Forrás: INS, 2004.

Kalifornia külföldön született népessége az elmúlt évtizedben 8,9 millióra nőtt, ami 37,2 %-os növekedésnek felel meg. New York államban ugyanez 3,9 millió főt jelent és 35,6 %-os növekedést. Floridában mintegy 60,6%-os növekedés figyelhető meg, 2,7 millióra növekedett a külföldiek száma. Texas államban volt a legnagyobb százalékos változás, 90,2% a növekmény, ami a külföldön született populáció 2,9 milliósra duzzadásának köszönhető (lásd *64. ábra*).

64. ábra. A külföldön született népesség növekedése 1990–2000 között

Megjegyzés: %-ban van megadva a külföldön született népesség aránya az összlakossághoz képest 2000-ben

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 468

A *64. ábrá*ból az olvasható ki, hogy az „idegenek" kérdése Kaliforniában tömegesen vetődik fel. Mivel az USA külföldön született népességének 42,4 %-a az elmúlt évtizedben lépett az ország területére, a beilleszkedés problémái is erősebben vetődnek fel. A kérdést tovább színezi az, hogy milyen nemzetiségből, mekkora földrajzi, kulturális és nyelvi sokféleséggel találkozunk.

A négy tömeget befogadó államra jellemző, hogy fele, kétharmada a földrajzilag közeli dél-amerikai térségből származik, többsége a spanyol nyelvterületről. A második legnagyobb, az Ázsiából érkezők aránya és New York jellegéből következően a legnagyobb európai befogadást mutató állam. Valószínű, hogy a földrajzi közelség mellett az játszik szerepet, hogy ezeknek az államoknak az időjárási, társadalmi, nyelvi „klímája" közel áll a hazaihoz. Az USA-ban élő jelentős számú külföldön született népesség 29,5%-a mexikói, 4,4%-a Fülöp-szigeteki és 3,3%-a indiai származású.

58. táblázat. A négy állam külföldön született népességének származási helyei 2000-ben (%)

	Latin-Amerika	Ázsia	Európa	Afrika	Észak-Amerika	Óceánia
Kalifornia	55,6	32,9	7,9	1,3	1,6	0,8
New York	48,9	23,7	22,7	3,0	1,5	0,2
Florida	72,8	8,7	13,3	1,3	3,8	0,2
Texas	74,9	16,1	5,3	2,2	1,3	0,2

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

A négy állam külföldön született népességének rasszok szerinti megoszlása összegzi a történelmi letelepedés folyamatait. Kalifornia és New York lakossága többféle rasszhoz tartozik.

59. táblázat. A négy állam külföldön született népességének rasszok szerinti megoszlása 2000-ben (%)

	Fehér	Fekete	Ázsiai	Egyéb
Kalifornia	34,1	1,2	27,9	36,7
New York	37,8	18,8	20,6	22,8
Florida	63,9	14,0	0,3	21,9
Texas	48,6	2,6	14,1	34,7

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

Kalifornia külföldön született népességének mintegy 54,4%-a spanyol vagy latin származású, a 2000-es adatok szerint. New York államban 29,7% a spanyol vagy

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 469

latin eredetűek aránya az összes külföldön született népességből. Florida külföldön született népességének 55,6%-a, Texasnak már 73,3%-a spanyol vagy latin származású. Az összes állam átlagában a külföldön születettből 45,5%-a spanyol vagy latin származású (lásd *59. táblázat*).

A külföldön születettek nyelve

A fentiekben leírt összetételek hatással vannak a beilleszkedésre, a multikulturális társadalom alakulására. A külföldön született népességnek nagyon fontos az adott befogadó ország nyelvének elsajátítása. Könnyebben illeszkedik be a társadalomba, könnyebben kap munkát az, aki beszéli az adott ország nyelvét. A nyelvi akadályok jelentik az egyik buktatót abban, hogy magasabb képzettséget, ennek megfelelően nagyobb hasznosságot érjenek el a külföldiek. A legnagyobb elmaradás a spanyol nyelvterületről érkezők között található. Példaként csak a legnagyobb államban tapasztalt adatokat írjuk le, de ezek bármelyik államra hozzáférhetők.[251]

Állampolgárság, életszínvonal

A nyelvi korlátok hatással vannak az állampolgárság megszerzésére, hiszen az amerikai történelemből, az alkotmányos ismeretekből angol nyelven kell vizsgát tenni. Kalifornia külföldön született népességének csak 39,2%-a kapott állampolgárságot, a maradék 60,8%-nak nem tudott élni ezzel a lehetőséggel. Az elmúlt évtizedek trendjeinek áttekintése úgy összegezhető, hogy mérséklődik az amerikai állampolgárságért folyamodók aránya, amelyben a nyelvi akadályon túl az alacsony megélhetési mérték is szerepet játszik. Megfigyelhető, hogy amíg 1980 előtt a külföldön született népesség 68,6%-a, 1980 és 1990 között 41,4%-a, 1990 és 2000 között csak 12,9%-a kapott állampolgárságot. 1999-ben Kalifornia külföldön született népességének 19,1%-a a megélhetési küszöb alatt élt. Adatok azt mutatják,

251 Kaliforniában a külföldön született ötévesnél idősebb népesség 10,9%-a beszél csak angolul otthonában. A maradék 89,1% más nyelven is beszél. Ezek a nyelvek a következők spanyol 51,7 %, indoeurópai nyelv 10,7%, ázsiai és csendes-óceáni 24,6% és egyéb nyelvet beszélők 2,1%. Azok, akik más nyelvet is beszélnek, azoknak angol tudásuk igen változatos. 35%-uk nagyon jól, 26,8%-uk jól, 24,4%-uk nem jól és 13,8%-uk alig beszél angolul. Azok, akik spanyolul beszélnek otthonukban 26,4%-uk nagyon jól, 24,9%-uk jól, 28,7%-uk nem jól, valamint 20%-uk alig beszél angolul. A valamely indoeurópai nyelvet beszélők 58%-a nagyon jól, 25%-a jól, 12,6%-a nem jól és csak 4,4%-a alig beszél angolul. Azok akik valamilyen ázsiai és csendes-óceáni nyelvet beszélnek, 40,7%-uk nagyon jól, 31,9%-uk jól, 21,6%-uk nem jól és 5,8%-uk alig beszél angolul. Az egyéb nyelvet beszélők mintegy 61,1%-a nagyon jól, 25,1%-a jól, 9,6%-a nem jól, valamint 4,2%-a alig beszél angolul.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 470

hogy a külföldön születettekből azok, akik állampolgárságot szereztek csak 10,6%-a, akik nem szereztek állampolgárságot azoknak 24,5%-a él a megélhetési küszöb alatt.

Az államonként már ismertetett „top 3" országokon kívül (az a három ország, ahonnan a legtöbb külföldön született származik) a többi jelentős kibocsátó állam is fontos. Ez esetben a jelentős azt jelenti, hogy a külföldön született népesség legalább 2%-a az adott országból származik.

Kalifornia esetében 13 ország legalább 1%-nál nagyobb arányban szerepel. A külföldön született népességének százalékos aránya a következők: Mexikó 44,3%, Fülöp-szigetek 7,5%, Vietnam 4,7%, Kína (Hongkong és Tajvannal együtt) 3,7%, El Salvador 4,1%, Guatemala 2,4%, India 2,2%.

New York állam külföldön született népességének mintegy 28 jelentős kibocsátó állama van. A külföldön születettek jellemző származási országai: Dominika 10,5%, Kína (Hongkong és Tajvannal együtt) 6%, Jamaica 5,9%, Mexikó 4,2%, Olaszország 3,8%, Guyana 3,7%, Ecuador 3,6%, Haiti 3,2%, India 3%, Kolumbia 2,9%, Korea 2,5%, Lengyelország 2,4%, El Salvador 2%.

Florida esetében 21 jelentős kibocsátó országot találhatunk, melyek a következők: Kuba 24,1%, Mexikó 7,1%, Haiti 6,8%, Kolumbia 5,9%, Jamaica 5,3%, Kanada 3,7%, Egyesült Királyság 2,6%, Dominika 2,5%, Németország 2,4%, Honduras 2%, Peru 2%.

Texas állam külföldön született népességének mintegy 11 jelentős kibocsátó állama van. A külföldön születettek legtöbbje a következő országokból származik: Mexikó 64,8%, Vietnam 3,7%, El Salvador 3,5%, India 2,7%.

Érdekes megfigyelni, hogy Kanada, Németország, India, Mexikó és az Egyesült Királyság mind a négy állam külföldön született népességének meghatározó származási országa. Kalifornia külföldi népességének leginkább Délkelet-Ázsiában és Közép-Amerikában van a származási országa.

New York esetében európai, ázsiai és közép- valamint dél-amerikai országokból származnak a külföldön születettek. Florida külföldi népességének leginkább Délkelet-Ázsiában, Dél-Amerikában és Európában van a származási országa. Texas esetében európai, délkelet-ázsiai és közép-amerikai országokból származnak a külföldön születettek.

A bevándorlás

A külföldön született népesség állománya után a bevándorlókkal, és a huzamosabb ideig tartózkodók területi jellemzőivel, mint áramlási adattal folytatom témámat. 1992–2000 között Kaliforniába érkezett a legtöbb bevándorló. Az USA egész területére jellemző, hogy az attraktív államok telítődésével, az eddig nem annyira vonzó államok kerültek az érdeklődés középpontjába. Ez közvetten azt jelenti, hogy megosztottabbá vált a térbeli választás.

A bevándorlók mind a négy államba a világ szinte összes pontjáról érkeznek. Kalifornia esetében Kína, El Salvador, India, Mexikó („természetesen" legnagyobb mértékben), Fülöp-szigetek és Vietnam a legfontosabb kibocsátó

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 471

országok. Florida államba leginkább Kubából, Haitiről és Nicaraguából érkeznek a bevándorlók. New York államban nem igazán lehet kiemelni néhány származási országot, ebben az államban nincsenek kiugró különbségek. Alig valamivel több bevándorló érkezik Kínából, Dominikáról, Jamaicáról és Ukrajnából. Texas esetében egyértelműen Mexikóból érkezik a legtöbb bevándorló.

Rendelkezésre állnak adatok arra vonatkozóan is, hogy a célállamon belül a metropolisok felé irányuló mozgás arányát vizsgáljuk. Az adott állam legnagyobb metropolisaiban (New York: New York City, Kalifornia: Los Angeles-Long Beach, Florida: Miami, Texas: Houston) a következő a bevándorlók száma, származási helye. A legtöbb bevándorló New Yorkban, a legkevesebb Houstonban van. Ezen a listán Los Angeles a második, Miami a harmadik. New York City bevándorlói leginkább Bangladesből, Kínából, Dominikáról, Ecuadorból, Haitiről, Jamaicából, Pakisztánból és Ukrajnából származnak. Los Angeles-Long Beach esetében Kína, El Salvador, Mexikó (kimagaslik a többi ország közül) és a Fülöp-szigetek a legfontosabb kibocsátó országok. Miamiba leginkább Kolumbiából, Kubából, Haitiről és Nicaraguából érkeznek a bevándorlók. Megfigyelhető, hogy Kuba és Nicaragua adatai messze kimagaslanak a többi közül. Houston esetében El Salvador, India, Mexikó és Vietnam a legfontosabb kibocsátó állam.

A huzamosabb ideig tartózkodók

A huzamosabb ideig tartózkodók a külföldön született népességhez sorolhatók, akárcsak a bevándorlók. Ezek az emberek elsődlegesen nem letelepedési céllal érkeznek az USA-ba, hanem dolgozni, akik bizonyos hányada később bevándorlásért folyamodik. Kaliforniába leginkább Nagy-Britanniából, Kínából, Japánból, Koreából és Mexikóból érkeznek a huzamosabb ideig tartózkodók. Sokan érkeznek Japánból és a legkevesebben a Bahamákról. Megfigyelhető, hogy Kaliforniába az ázsiai földrészről érkezik a legtöbb huzamosabb ideig tartózkodó.

Florida állam huzamosabb ideig tartózkodó lakossága a következő országokból érkezik: Nagy-Britannia, Japán, Mexikó, Bahamák, Jamaica, Argentína, Brazília, Kolumbia és Venezuela. Észrevehető a közép- és dél-amerikai dominancia. Legtöbben Nagy-Britanniából, legkevesebben Új-Zélandról érkeznek.

New York államba leginkább Spanyolországból, Nagy-Britanniából, Izraelből, Japánból, Mexikóból és Brazíliából érkeznek a huzamosabb ideig tartózkodók. Legtöbben Nagy-Britanniából, legkevesebben a Bahamákról érkeznek. Egyértelműen nem tudunk lehatárolni egy földrészt sem, ahonnan a huzamosabb ideig tartózkodók származnak.

Végül Texasra a teljes mexikói „uralom" jellemző, innen érkezik a legtöbb huzamos ideig tartózkodó. A többi ország közül csak Nagy-Britanniából érkezők száma ugrik ki. A két említett országon kívül nincs még egy meghatározó állam sem, nagyon kiegyenlítettek az adatok.

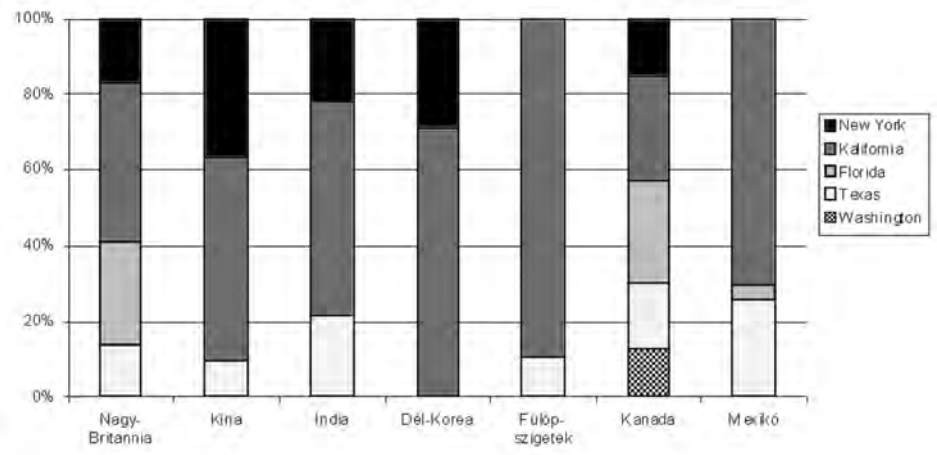
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 472

A migráció iránya követi a gazdasági fejlettséget

Az országok közötti migrációra jellemző, hogy iránya követi a gazdasági fejlettséget. A következőkben azt a célt tűztem ki, hogy megvizsgáljam, vajon az országon belüli területi egyenlőtlenségek mennyiben határozzák meg a migrációs érdeklődést. A migráció motivációjából következően, azokra a helyekre irányul, ahol az életszínvonal kedvező. Különösen a képzett munkaerőre jellemző, hogy igyekeznek a fejlett régiókba szellemi képességeiket hasznosítani. Ebből kiindulva azt kívántuk megvizsgálni, hogy a migráció térbeli eloszlása mennyire igazodik a helyben élő lakosság térbeli elhelyezkedéséhez. Ha azt találjuk, hogy hasonló az úgynevezett migrációs érdeklődési felület a már helyben élő lakosság eloszlásához, érvényes a megállapításunk. Ellenkező esetben a stratégia alkotói azt a célt tűzhetik ki, hogy a ritkán lakott régiókban élők humán erőforrás frissítését és növelését lehetséges a migrációval megvalósítani.

A letelepedési hely szerinti megoszlásra csak az összes immigránsra vonatkozó adataink vannak, és nem tudtuk a képzettek és nem képzetteket külön elemezni. A különböző országokból érkezők főbb célállamai a *34. térkép*ről olvashatók le.

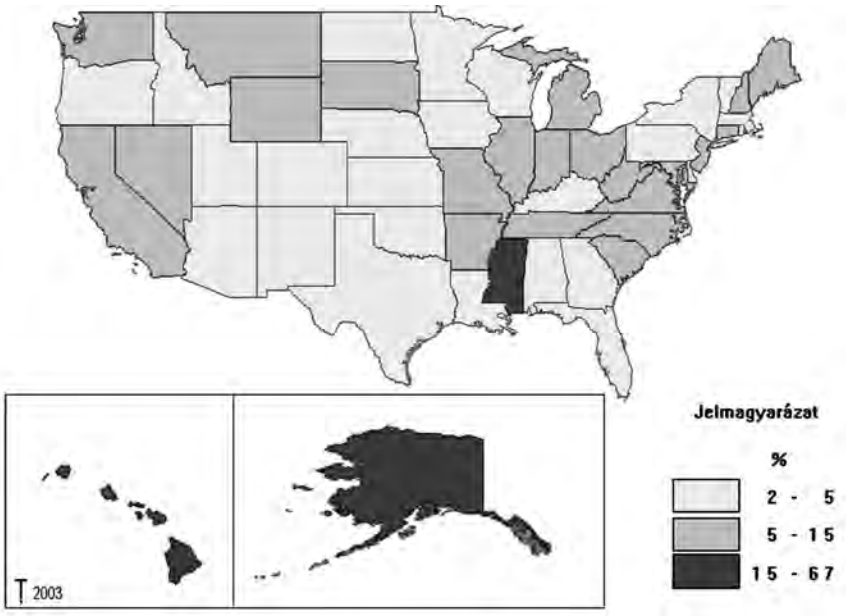
65. ábra. A kiemelt országok bevándorlóinak letelepedési hely szerinti megoszlása (2000)

Forrás: INS 2000, p. 69–71.

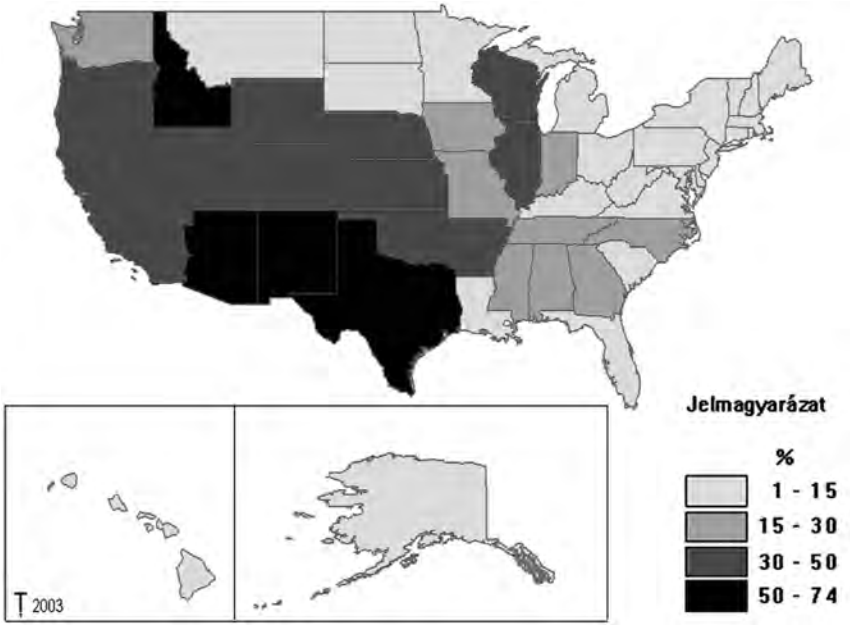
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 473

35. térkép. A Fülöp-szigeteki bevándorlók arányának államonkénti megoszlása

Forrás: INS, 2004

36. térkép. A mexikói bevándorlók arányának államonkénti megoszlása

Forrás: INS, 2004

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 474

37. térkép. A kínai bevándorlók arányának államonkénti megoszlása

Forrás: INS, 2004

38. térkép. Az indiai bevándorlók arányának államonkénti megoszlása

Forrás: INS, 2004

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 475

39. térkép. Az „egyéb országokból" érkezett bevándorlók arányának államonkénti megoszlása

Forrás: INS, 2004

Az összes bevándorló tekintetében a legnagyobb hányad Kaliforniában telepedik le, ahol a gazdasági súly mellett a kellemes éghajlat (döntő része a bevándorlóknak trópusi éghajlatról érkezik) is vonzó hatást jelent. Természetesen legnagyobb arány a mexikóiaknál tapasztalható, nyilván a határ közelsége miatt. Szintén sokan érkeznek New York államba, itt a kínaiak nagy aránya figyelhető meg, talán mert ők kihasználják egymás és az üzlet közelségét. New Yorkban például már egy népes kínai negyed is kialakult. Az indiaiak ugyancsak tömörülnek, de az ő esetükben nemcsak egy-két állam játszik szerepet. A britek és a kanadaiak jobban szétszóródnak az USA területén, feltételezhetően nekik nem okoz gondot a beilleszkedés, rendelkeznek nyelvtudással, képességeik nagyobb földrajzi térben teszik lehetővé a lakóhely megválasztását. Érdekesség a Fülöp-szigetieknél Hawaii, mint új célpont megjelenése, és a mexikóiak koncentrálódása, illetve a határmenten fekvő államok preferálása.

Az előzőekben azt láttuk, hogy néhány ország meghatározó küldő szerepet játszik, de hová irányul az országon belüli letelepedés. A fentiek alapján a következő összefüggések fogalmazhatók meg:

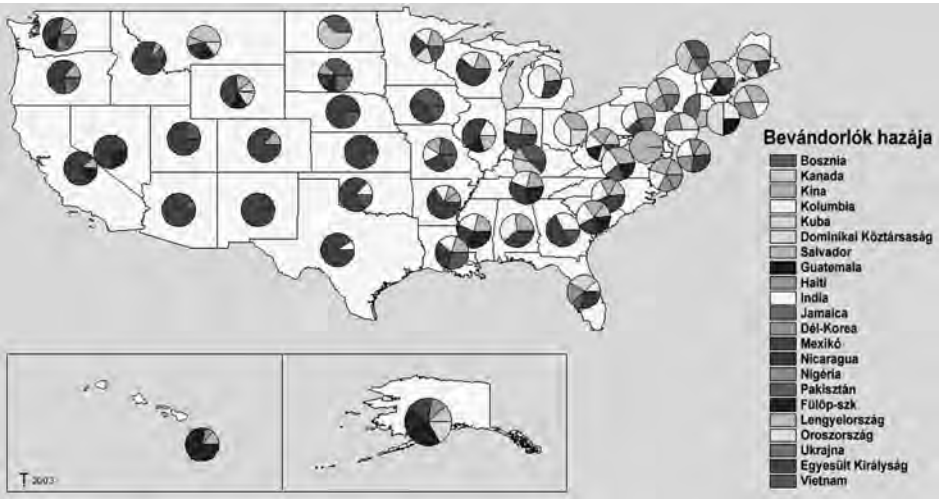
- a migrációs érdeklődés célterületei egybeesnek a regionális fejlettséggel, követik az életszínvonal térbeli alakulását,
- az érkezők földrajzi diverzitása összefüggésben van-e a letelepedés nagyságával.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 476

A másik kutatási felvetés úgy hangzott, hogy azok az államok, amelyekbe nagy érdeklődés irányul, azok nagyobb mértékben jellemezhetők földrajzi diverzitással is. Azaz a földrajzi diverzitás egy regionális vonzási többletelem. Az országos stratégiában azt olvashatjuk, hogy a világ egészéről történő toborzás segít bennünket abban, hogy a legjobb választást megtegyük. Következésképpen a több helyről ideirányuló érdeklődés növeli a migráció volumenét. Tehát a térbeli megoszlás és a diverzitás kapcsolatban van.

A kérdést úgy vizsgáltuk meg, hogy minden államba elkészítettünk a küldő országok adott állambeli migrációs súlya alapján egy vektort, aminek a hosszát az összes migrációval jellemeztük. Az egyes országok érdeklődéséből azokat, amelyek legalább 5%-ot elértek az adott államba irányuló érdeklődésből jelentették a diverzitáskomponens értékét. Az ötven államra vonatkozóan 28 olyan küldő ország volt, amelyek valamelyik államban elérték az 5%-os küszöböt. A *40. térkép* azt mutatja, hogy az USA közepén húzódik egy olyan vonal, amelytől kelet felé több ország bevándorlása jellemző, ettől nyugat felé a Karib-térség és Mexikó uralja a helyzetet. Ez azt jelenti a stratégiaalkotás számára, hogy a keleti oldalon rugalmas és sokszínű kultúrájú küldő ország szerepel, míg nyugati felén kevesebb és az érdeklődés homogenitása jellemző. A migráció zavaró hatására is egyfajta magyarázattal szolgálhat ez a földrajzi megoszlási különbség. De azt a feltételezést nem láttuk megerősítve, hogy a keleti part sokirányú érdeklődése, egyben nagyobb migrációs mennyiséget is jelentene.

40. térkép. A 28 legfontosabb bevándorló országból az 5%-os részesedést meghaladók megoszlása (2000)

Forrás: INS, 2004

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 477

7.4.1.4. Gondoljuk újra a migrációt

Az amerikai migráció történelmi áttekintésben mindig is egyfajta kihívás jellegű megközelítés volt. Még az emberek is úgy használják „Amerika-Amerika" kifejezést, mint egy lehetőséget. (Kapitány 1996) Az a tény, hogy az elmúlt harminc év alatt a 10 millióról 30 millióra nőtt a bevándorlók száma, a politika alkotóinak figyelmét abba az irányba terelte, hogy ezzel, mint új forrással lehet gazdálkodni. Az Amerikai Gazdasági Bizottság 2000-ben készített a Kongresszus számára egy beadványt, ami American Competitiveness/AC 21 néven ismert és a migrációt a gazdaság versenyképességének növelési eszközeként tekinti. A migrációra vonatkozó stratégiai célokat összefüggésbe hozza az Új Gazdasággal, és a növekedés rugójának a magasan képzetteket tekinti (www.ac21.us). A dekrétum az alábbi fontos ajánlásokat teszi a migrációs politika alkotói számára:

- A foglalkoztatási alapon történő befogadásnál országonkénti 7%-os korlát megtartását, ami megakadályozná, hogy egyes országokból a beáramlás túlsúlyba kerüljön.
- Növelni a H-1B vízummal érkezők lehetőségeit. Mint pl. az egyetemi tanulmányok céljából érkezők számára eltörölni a limitet, legyen az engedély több fogadóhoz átvihető, és ne kelljen ismételni az új fogadó új belépő kategóriát.
- A migrációval összefüggő bevételből támogassák az átképzéseket.
- Gyorsabb elbírálást sürget és kéri a támogatás kiterjesztését a hat éven túli tartózkodásra is, ami átmenetet jelentene a zöldkártyához.
- Számos tanulmány utal arra, hogy nem megbízható adatok esetében csökken a politika számára alkotott előkészítő anyag értéke. Ezért javítani kell az adatgyűjtésen, és több figyelmet kell fordítani a hatások elemzésére.

„Az öregedő amerikai népesség és az Új Gazdaság életkori elvárásai egyébként is ellentmondásban vannak és ahhoz, hogy Amerika a „best and brightest" maradjon új utakra van szüksége. Az US Census szerint 1980 és 98 között a képzettek és képzetlenek közötti átlagos keresetek széthúzódtak. Az iskolából kimaradt emberek átlagos jövedelme csökkent, miközben az egyetemi végzettségűeké nőtt. A központi költségvetés kiadásai szempontjából is megfontolandó az alábbi tény. A szegény háztartások több kormányzati és helyi segítségre szorulnak, mint azok, akik több adót fizetnek be. Nemcsak az államigazgatás magasabb szintjein, de az alacsonyabb szinteken is ellentmondásos a helyzet. Azzal, hogy a szegényebb családok több helyi, szociális támogatásra jogosultak, fokozottan veszik igénybe az oktatási rendszert és a helyi forrásokat is nagyobb mértékben használják. A jogszerűtlenül tartózkodók, pedig még ennél is nagyobb mértékben tartanak igényt az oktatásra. Mindez újabb hiányt és nem többletet jelent!"– fejezi be a jelentés.

Látszik, hogy a migráció mennyiségén túl egyre fontosabb az, hogy milyen létszámú és iskolai végzettségű család érkezik. A jövőben arra is számításokat kell végezni, hogy a központilag kalkulált előnyökhöz, milyen regionális és helyi kiadások kapcsolódnak. Az országos szintű migrációs stratégiában megfogalmazott célkitűzések sokszor nem is mérlegelik azt, hogy milyen feladatokat hárítanak ezzel a regionális vagy a helyi szintre. Következésképpen a jövőben újabb szemponttal kell bővíteni a migrációs gyakorlatot, regionális alapokra is kitekintő módon.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 478

A demográfiai korstruktúra változása, és a munkaerő-piaci távlati elvárások keresletet jelentenek a fiatal, információs technológiai területen jártas emberek iránt. Gyakorlatilag a Bureau of Labour Statistics szerint 1998-at követő tíz évben megkétszereződik a mérnökök, komputer területen jártas és kutatásban dolgozó emberek iránti igény. Még az alacsonyabb végzettséget igénylő területeken is valamilyen fokú számítástechnikai ismeret az alkalmazás feltétele. Egy öregedő társadalom nem képes ezt belső átképzéssel biztosítani.[250]

Az elemzések arra hívják fel a figyelmet, hogy 80%-a a migránsoknak mindenféle oktatási és képzettségi elvárás nélkül lép be. A válogatás nélküli beáramlás nem támogatja a gazdaság fejlődési célját. Tudatos válogatásra van szükség. Az elmúlt fél évszázad alatt az Amerikába érkezőknek 74%-a Európából vagy Kanadából jött. Jelenleg 30% érkezik Ázsiából és 52% Dél-Amerikából és Karib-vidékről. Tehát nem kész emberi erőforrást kapnak, hanem tömegek késztetik a célországot arra, hogy őket képezze!

A családegyesítés során érkezők iskolai végzettsége csökken, az illegálisan tartózkodók alig átlagosan hétéves iskolai tanulmányokkal rendelkeznek. A Nemzeti Kutatási Tanács megvizsgálta az 1977., 1982. és 1994. évi migrációs születési évjáratokat és arra a megállapításra jutott, hogy csökken a képzettség, és minél több jogi kötöttséggel szembesül az érkező, annál magasabb jövedelemre számíthatnak (Jasso, Gullermina et all. 2000, p. 9.). A lottery és a foglalkoztatási alapú befogadás jelenti azt a csatornát, ahol képzett migránsok jönnek.

A migráció biztonságot érintő vonatkozásai egy újabb szemponttal bővültek. Eszerint a stratégiai jelentőségű fejlesztések növekvő mértékben jutnak a külföldiek kezére, ezzel ők nélkülözhetetlenekké válnak, magukkal vihetik az ismereteket és ellehetetleníthetik a működtetést, valamint rontják a migrációs alkuhelyzetet. Az amerikai munkaerőpiacon átlagosan 12%-ban találhatók külföldiek. Egyes szektorokban ennél magasabb hányadban, mint pl. 20% a K+F területén, 26% a komputer- és mérnöki tevékenységek területén, az egyetemi oktatók fele pedig külföldi. A Szilícium-völgyben működő vállalkozások negyede kínai és indiai érdekeltségek kezében van. A Fortune magazin arról számol be, hogy egy indiai 235 milliárd dollár értékű céget futtatott fel, és a tevékenységi láncolatban saját honfitársaik kezdő vállalkozásait támogatja. Mind Kína, mind India előnyös helyzetbe került azzal, hogy a sikeres vállalkozások, de maguk a tanulmányaikat elvégzők is visszakerülnek a hazai környezetbe, és annak megújításán dolgoznak.

Mindennek van egy hosszú távú üzenete is. A migrációs gyökerek kialakulása tartós folyamat. Azok, akik hazatérnek, korszerű humán tőkét visznek magukkal és számottevő kapcsolati rendszerrel rendelkeznek. Tapasztalati tények támasztják alá azt, hogy a folyamat a városban jellemző, ahol az összetartozást, mint a városi-gazdasági hálózat egyik synergia elemét említik.

250 A 20–64 évesek száma az USA demográfiai előreszámításai szerint 2016–2025 között, mintegy tízezer fővel lesz kevesebb még abban az esetben is, ha a jelenlegi szintű migráció marad fenn.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 479

A nyilvánosság nem mutat nagy megértést a befogadási politika irányába. A hosszú ideig zajló elbírálás és ennek bizonytalansága, a munkáltatók nem mindig meglapozott külföldi munkavállalói kérése nem járul hozzá, hogy a lakosság azonosuljon a migrációs politika céljaival. A befogadás családegyesítésnél nem korlátozott, de a diverzitás és a foglalkoztatási befogadást illetően igen. Ez a helyzet ellentétes a racionális várakozásokkal, ezért az alábbiakra hívja fel a figyelmet az AC21 jelentés:

„A H-1B-es bejutás keretében a cégen belüli áthelyezésre szolgáló vízumok esetén (L) a bejutónak egyértelmű jelét kell adni annak, hogy visszatér korábbi helyére. H-B vízumot kérőknek legalább főiskolai végzettséggel kell rendelkezniük. A vízumpolitika fejlesztése követni kívánja új kategóriák bevezetésével a mozgások sokszínűségét. Bevezetésre került a „T" vízum, ami az erőszak áldozatainak szól, az „U" ami a fizikális és mentálisan megsérültek számára nyit utat, „K" vízum, a különleges jegyességi esetekre vonatkozik, „V" azon családtagok számára, akik kérelme legalább három éve elbírálás alatt van." Ezek apró jelek arra, hogy a tényfolyamatok elemzése miként hat vissza a gyakorlatra.

Az illegális bevándorlók

Az Amerikai Egyesült Államok a világ legnagyobb illegális migrációjával jellemezhető régiója. Erről a kérdésről ritkán hallunk, de fontos a migráció biztonsága szempontjából. A jogszerűtlenség vonatkozhat a bejutásra és vonatkozhat az időn túli tartózkodásra. Illegális bevándorló az, aki bármilyen irat, vízum nélkül az USA területére lép, és ott el is fogják. Fontos, hogy azt a személyt nevezik illegális bevándorlónak, akit el is fognak. Mivel a közölt adatok nem tartalmazzák azokat az embereket, akik ugyancsak törvénytelen eszközökkel léptek az Egyesült Államok területére, de őket még nem derítette fel a hatóság. Azok is illegális „bevándorlók", akiknek lejárt a tartózkodási engedélyük (huzamosabb ideig tartózkodóknak lehet), de nem hagyták el az országot.

Az Egyesült Államok nemcsak a jogszerű, de a dokumentálatlan migrációban is világméretű. Ahol tömeges a bevándorlás, ott nagyszámú az illegális bejutás is. Az USA összes állama közül a legtöbb illegális bevándorló Kaliforniában, Texasban, New Yorkban és Floridában van. Ez szerepet játszik abban, hogy a tömeges beáramlást zavaró hatásként élik meg. Kalifornia azonban meglehetősen kimagaslik ebből a mezőnyből is.

A legtöbb illegális bevándorló a szegény országokból és képzetlenül érkezik. Így Mexikóból, El Salvadorból, Guatemalából, Kanadából, Haitiről, a Fülöp-szigetekről, Hondurasból, Dominikáról, Nicaraguából és Lengyelországból. Mexikó fölénnyel vezeti a rangsort, az utána következő országból nyolcszor kevesebb illegális bevándorló érkezik az USA-ba, mint Mexikóból.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 480

60. táblázat. Az illegális bevándorlók származási országai és számuk (1996)

Ország	Ezer fő
Mexikó	2700
El Salvador	335
Guatemala	165
Kanada	120
Haiti	105
Fülöp-szigetek	95
Honduras	90
Dominika	75
Nicaragua	70
Lengyelország	70
Összes országból becsült	5000–9000

Forrás: INS 2000, p. 78–81.

41. térkép. Dél-Amerika belső és külső migrációja (1970–2000)

Forrás: Stephen Castles & Mark J. Miller: The Age of Migration (2003.) Palgrave MacMillan Kiadó p. 146.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 481

7.4.2. Kanada

Azon kevés számú országok egyike a világon, amely képes volt tartósan aktív és expanziós poltikát folytatni, valamint képzettségi és foglalkoztatási alapú befogadást megvalósítani. Jó példáját mutatja annak, hogy ha a politikai döntések gazdasági megfontolásokon alapulnak, és következetes törvénykezés támogatja, valamint folyamatos kereslet-kínálat elemzést folytat, akkor ez a gyakorlat megvalósítható és eredményes küzdelmet jelent a nem kívánatos migrációval szemben.

A történelmi tapasztalatokkal rendelkező bevándorló országok között Kanada, a migráció volumenét illetően az évi 220 ezer körüli bevándorlással, ötödét jelenti az USA migrációjának, ezzel világviszonylatban is a második helyet foglalja el. A befogadás alapjait tekintve az Amerikai Egyesült Államokhoz képest nagyarányú képzettségre épülő. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy a migráció folyamatának irányítása nagyobb mértékben lehetséges. Ha ehhez megemlítjük a három ország viszonylatában is kiemelkedő humanitárius befogadást, akkor felismerhető a migrációs irányítás szándéka. Kanada a világ migrációját tekintve arról nevezetes, hogy ezt regionális eszközökkel is bővítette.

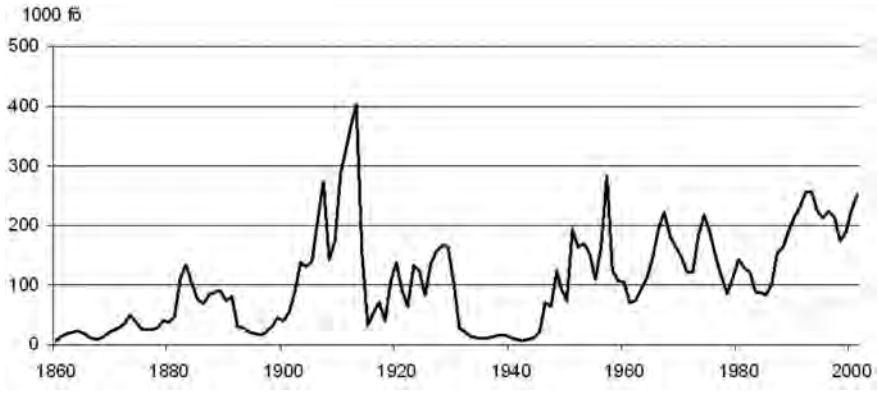
7.4.2 1. A bevándorlás folyamata

1966-ban az úgynevezett „fehérpapírral" nyitotta meg munkaerőpiacát Kanada a nem európai vándorok előtt. A 70-es évek fő forrása a Karib-térségen belül Jamaica volt. Kanada úgy tekint hosszú idő óta a migrációra, mint lehetséges külső erőforrásra. Az elmúlt században a benépesítést tartották a legfontosabbnak, de az elmúlt évtizedekben felerősödött a munkaerő-piaci elvárásoknak megfelelő úgynevezett foglalkoztatási alapú befogadás. Látható a *66. ábrán*, hogy több hullámban emelkedő arányú a befogadás. A kormányzat jövőbeli stratégiájában a migrációt mint erőforrást tekinti, a beilleszkedés elősegítését és a jogszerű belépést tartja fő céljának. Határozott törekvése, hogy a bővítse a migrációs forrást, mint választékot, ezért aktív promigrációs politikát folytat. Már jó néhány évtizede azt a gyakorlatot követi, hogy fokozó mértékben kívánja megválogatni azt, hogy kiket is akar befogadni. Következményeként a képzettségnek döntő szerepe van, amit a foglalkoztatási alapú kritériumokon keresztül kíván érvényesíteni.

Az ország bevándorlási programja a szellemi tőke fejlesztését az anyagi beruházás működtetési részének tekinti. A szokásos rövid tartamú turista és látogatói célon kívüli, hosszabb tartózkodást jelentő állandó bevándorlási programmal rendelkezik, amit az ország munkaerő-piaci igényei alapján alakít ki. Továbbá az időszakos tanulási, humanitárius és munkavállalási, befektetői cél alkotja promigrációs gyakorlatát. Mivel az országon belül tartózkodva lehetséges a státusváltás, így a legtöbb esetben az ideiglenesről állandóra módosítják a tartózkodás célját. Kanada ezt a kategóriát nevezi „letelepült" migránsnak.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 482

66. ábra. A Kanadába bevándorlók számának alakulása 1860–2001 között

Forrás: Facts and Figures 2001

Kanadába 2000-ben 227 313 fő vándorolt be, ami az 1999-es adatokhoz képest mintegy 37 000 fős növekedést jelent. A bevándorlók majdnem 60%-a (133 422 fő) foglalkoztatási alapon kap engedélyt, 27%-uk (60 541 fő) családi alapon, illetve pár ezer ember egyéb okok miatt. Állandó tartózkodási engedéllyel rendelkezők közel annyian vannak, mint a bevándorlók (197 208 fő). Évi pár ezerre tehető a menekültstátust szerzők száma.

A foglalkoztatási alapon érkezők száma 1999-ben és 2000-ben egyaránt nőtt, szemben a megelőző évek 24%-os csökkenésével. Az 1997-es csökkenést részben okozhatták a külföldi befektetőkkel szembeni megszorítások, míg a növekedést előidézhette az ázsiai gazdasági krízis. A családi alapon érkezők száma is növekedett az utóbbi években, de kisebb arányban, mint az előbbi csoporté.

Kanada adatait összevetve az Egyesült Államokéval több érdekesség is megállapítható. Először is 2000-ben az USA-ba négyszer több bevándorló érkezett, ezen kívül ott a bevándorlásban a családegyesítés játssza a nagyobb szerepet (69%). A negyedannyi bevándorló ellenére, Kanadába 25 000-rel több foglalkoztatási alapú bevándorló érkezett. Ez azt jelenti, hogy Kanada jobban képes érvényesíteni a képzettségi lehetőséget, mint Amerika.

Az elmúlt időszakban az ideiglenes céllal tartózkodóknak mintegy 15%-a a helyi tapasztalatok megszerzése után kérte a hosszabb vagy végleges letelepedését. Ez összehasonlítva a többi bevándorló országgal, alacsony. Különösen azoknál a célországoknál, ahol hosszabb időt vesz igénybe az elbírálás vagy a kibocsátóktól távol helyezkednek el, fordul elő az, hogy már az országban tartózkodva döntenek a végleges maradás mellett. Ezekben az országokban a hezitálók aránya 40–60%, akik hosszabbításokkal, tapasztalatszerzéssel és természetesen a bevándorlási elvárásoknak történő megfeleléssel töltik el azt az időt, ami a bevándorlásig terjed.

Ez bizonytalanságot és a bizonyos mértékben a migrációs intézményi rendszer eredménytelenségét is jelenti. De pozitív megközelítésben ez jelentheti azt is, hogy viszonylag rövid idő alatt olyan tapasztalatokat szereznek, ami végleges

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 483

elhatározásra juttatja a tartózkodókat, és ebben a migrációhoz kapcsolódó intézményeknek jelentős munkája fekszik. De jelentheti azt is, hogy mielőtt az országba érkeztek alaposan tájékozódtak a letelepedés lehetőségeiről, és a hatósági befogadás is gyorsan zajlik, pl. nincs backlog, azaz több év óta halasztott elbírálás. Ha végiggondoljuk a nagybevándorló országok távol és tengerrel határoltak a küldők többségétől, tehát a migrációs döntés nem igen teszi lehetővé, pl. a pendlizést.

Az adatsorok leggyakrabban mind a bevándorlási jog kérelmezőivel (principal applicants), mind azok hozzátartozóival (dependants) számolnak. Az állandó bevándorlásra a hagyományosan ismert három kategória létezik;

- a család hozzátartozója, akinek már él rokona Kanadában,
- foglalkoztatási és üzleti célból érkező,
- humanitárius befogadás, menekültstátus.

Az országnak a befogadás mértékére nincs éves limitet jelentő kvótarendszere, de tervezett éves adatokkal rendelkezik az egyes migrációs befogadásokra. Egy jól kidolgozott mechanizmuson keresztül, még az országba érkezés előtt vizsgálják azt, hogy a tartózkodás célja mennyire megalapozott.[251]

A befogadásban a családegyesítés aránya csökken, ami a foglalkoztatási alapú befogadás növekedését jelenti. A *61. táblázat* adatai az ezredforduló éveire mutatja be ennek alakulását.

61. táblázat. A befogadás alapjai (kérelmező és családtagok)

	1999		2000		2001	
	fő	%	fő	%	fő	%
CSALÁDEGYESÍTÉS						
Családtag	32.838	17,29	35.246	15,51	37.721	15,07
Szülők és nagyszülők	14.487	7,63	17.753	7,81	21.261	8,49
Egyéb	7.958	4,19	7.542	3,32	7.674	3,07
Összesen	55.283	29,11	60.541	26,63	66.656	26,63
FOGLALKOZTATÁS						
Szakképzett	92.437	48,67	118.558	52,16	137.098	54,76
Üzleti célú	13.030	6,86	13.660	6,01	14.595	5,83

251 Például érdekes megemlíteni, hogy működtetnek egy olyan weboldalt, ahol kérdéseket lehet feltenni milyen lehetősége van valakinek arra, hogy befogadást kapjon, és milyen feltételeknek kell, hogy megfeleljen. Erre jogilag is jártas szakemberek adnak jelszavas, nyilvánosan is megtekinthető válaszokat. Miközben ez a rendszer szolgálja a bővebb információ elérését a bejutni szándékozóknak az is igaz, hogy gondolkodásra készteti azokat, akik még a kérdés megfogalmazásáig sem jutottak el. A felvetődő kérdések alkalmasak arra is, hogy a hatóságok bő információhoz jussanak.

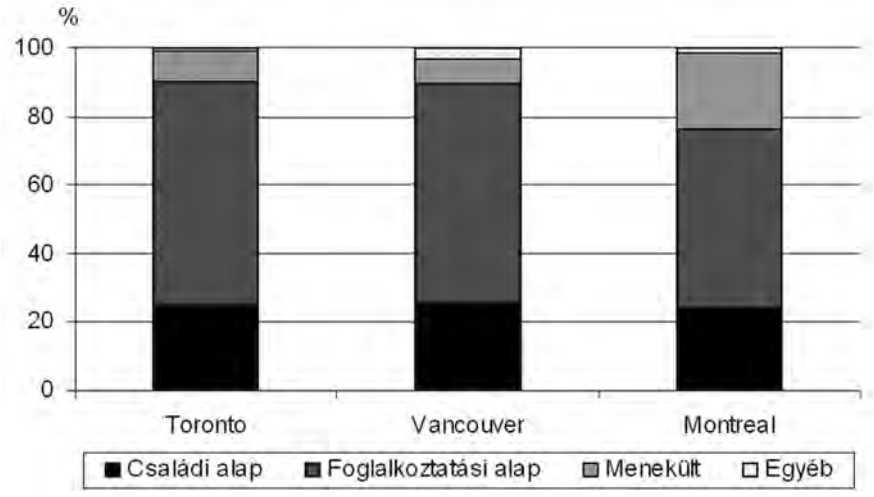
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 484

	1999		2000		2001	
	fő	%	fő	%	fő	%
Területi kérés alapján	507	0,27	1,253	0,55	1,275	0,51
Összesen	105,974	55,8	133,471	58,72	152,968	61,1
Egyéb	4,291	2,26	3,243	1,43	2,828	1,13
Összes bevándorló	165,548	87,17	197,255	86,78	222,452	88,86
Összes menekült	24,374	12,83	30,058	13,22	27,894	11,14
Összes bevándorló és menekült	189,922	100	227,313	100	250,346	100

Forrás: Facts and Figures 2001

A statisztikai rendszerezés lehetőséget nyújt arra, hogy tartományi és nagyvárosi részletezésben vizsgáljuk a migrációs érdeklődés térbeliségét. A nagyvárosokban a családegyesítés csak egyötödét jelenti az összes belépésnek és az is döntő mértékben a képzettségen alapul (lásd *67. ábra*). Több szempontból kedvezőbb vidéken kezdeni az új környezetben az életet. Az első benyomások átélése, a nagy családlétszám eltartása kedvezőbb a rurális környezetben. A lakhatás költségei, a nyelvi korlátok, a beilleszkedés folyamata egyszerűbb vidéken. Az érkezők abban kapnak támogatást, hogy életvitelüknek és képességeiknek megfelelő térségbe kerüljenek, ami a jól működtetett intézményi rendszernek is köszönhető.

67. ábra. A három metropolisba bevándorlók típus szerinti megoszlása (2000)

Forrás: Facts and Figures 2001

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 485

A központilag irányított rendszer kiegészítője a regionális szerveződésű és családok támogatására épülő intézményi hálózat. A központi bevándorlási stratégia elvei, családi úgynevezett szponzorálási kapcsolatokon keresztül történnek. Az a család, aki vállalja, hogy kapcsolatot tart és figyelemmel kísér egy-egy bevándorló családot, ki kell, nyilvánítsa érdeklődését, felelősségét, különös figyelemmel a helyi közösség irányába, hogy ezt érdeklődésből teszi és rendelkezik az ehhez szükséges feltételekkel. Ezzel nemcsak a beilleszkedést segítik elő, de az induláshoz szükséges biztonságot is megteremtik.

A képzettség alapján a munkaerőpiacra úgy lehet belépni, hogy a regionálisan működő munkaerő-közvetítő hivatal igazolja, a keresett munkaerő a térségben szükséges. A helyi munkaerő védelme érdekében azt is figyeli, hogy erre a feladatra meghatározott ideig eredménytelenül keresett hazai munkaerőt. Az üzleti célú belépés alapja egy minimálisan meghatározott befektetés az országban és a beruházás helyén a foglalkoztatás növelése. Itt meghatározó szerepe van a regionális fejlesztési céloknak, amelyet a jelentkezővel megismertetnek, és támogatásban részesülhet a befektetése akkor, ha ezeket a célokat szolgálja. Meghatározzák mind a befektetést, mind az általuk foglalkoztatásra kötelezettek számát. Ugyanakkor nem létezik olyan megkötés, mint az USA-ban, hogy a külföldinek kanadai állampolgárt kell foglalkoztatni. Az USA-ban ezek a kikötések azért születtek, mert a munkahelyteremtést úgy értelmezték, mint küldő régiókból származók számára biztosított munkát.

A tartózkodásra vonatkozó központi elvek hasonlóan a legtöbb ország lokális gyakorlatához, abból indulnak ki, hogy adott üres munkahelyre nem találtak helyi állampolgárt, és külföldivel kívánják betölteni. Kanadában ezek a szervezetek munkájukat kevésbé hatóságinak, sokkal inkább szolgáltatónak fogják fel, és toborzásuk kiterjedhet azokra a menedékesekre is, akik a menekültstátusért várólistán vannak, azaz már túl vannak az elsődleges átvilágításon.[252]

Speciális szabályok vonatkoznak azokra a személyekre, akik az Észak-amerikai Szabad Kereskedelmi Társulás (North American Free Trade Association–NAFTA) lakói. A NAFTA keretében évi 10-12 ezer ember vállal munkát, ami elmarad a várakozásoktól. A társulás tagországai, így az USA, Mexikó polgárai számára a foglalkoztatási célú belépésre négy kategóriában adott;

- kereskedő és beruházó,
- üzleti célú látogató,
- szakmai tevékenység céljából érkező,
- vállalaton belüli áthelyezés.

A legtöbben szakmai tevékenység céljából az úgynevezett „Professional" kategóriában érkeznek. Annak eldöntésére, hogy a kérelmező tevékenysége a szükséges kategóriába tartozik-e, szakmai listát vezetnek. A foglalkozási alapú befo-

252 A várólista ugyanis kétlépcsős. Áll egy rövid időtartamú vizsgálódásra várókból, őket meg kívánják óvni a hosszas várakozástól, ezért előzetesen áttekintik, van-e esély a befogadásukra. (Short és long-term screening) Aki még a rövid áttekintés elvárásainak se képes megfelelni, azt azonnal kiutasítják.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 486

gadásra vonatkozó tényadatok a tervezett éves befogadásnak túlteljesített részét jelentik.

Hároméves tartózkodás után lehet állampolgárságért folyamodni. Az intézkedések döntő része úgy tekinti, hogy az állampolgárság megszerzése jelenti a végleges letelepedési szándék megerősítését. Az integrálódás elősegítésére nyelvi, letelepedési, átmeneti lakhatási program van. A jelenlegi kanadai munkaerőpiac egyötöde külföldön született, ez valamivel meghaladja az USA arányait. A munkanélküliségben a helyi lakossággal azonos arányok mutatkoznak, ami arra utal, hogy a beilleszkedési esélyek kedvezőek. A helyi szervezetek számára az úgynevezett „host" program és az adaptációs programok a legnépszerűbbek. Ezek a megértést, foglalkoztatást, szolgáltatások elérését, és a kulturális különbségek toleranciájának erősítését támogatják. Nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a helyi körülményeket ebből a szempontból is fejlesszék, mert tudják, hogy az itt szerzett tapasztalatok a gyökérverésben meghatározóak.

1997-ben indították útjára az úgynevezett beruházók belső migrációs programját. Ennek a programnak az az alapgondolata, hogy az érkezők készségeit a regionális adottságokhoz kívánják közelíteni. Ez oly módon történik, hogy a fejlesztési tervek jövőképét kötelező módon ismertetik meg az érkezőkkel, ezzel kívánnak területi kötődéseket kialakítani és egyfajta ráutalással, támogatással szeretnék a lakóhelyválasztásban az állam számára is kedvező döntést elérni. Tehát nem utasító módon alkalmazzák, hogy akkor jut hozzá valaki lakhatási támogatáshoz, ha ide és ide költözik, hanem hívogató-bemutató módon. De nem engedik korlátok nélkül folyni a választást. Úgy végzik a munkájukat, hogy erős ráutaló, rábeszélő módon teszik irányítottá a lakóhely megválasztását. Ebben még olyan szempontok is megjelennek, hogy adott helyen, adott szakember odacsábítása, milyen mértékben támogatható. Egyeztetik a regionális szükségleteket, a szakmaspecifikus igénnyel, és ehhez kapcsolják a támogatás mértékét. Az egyéni (private) elképzeléseket az állami, térségi (public) perspektívákkal kapcsolják össze, ami különösen a képzetteknek jelent új választási szempontot. A családi szponzorprogram keretében a bevándorlóval a kapcsolattartás időtartamát tíz évre terjesztették ki, megértést és felelősségvállalást is kérnek a támogatótól. Az is előfordul, hogy felmentik a támogatót a kötelezettsége alól, ha a migráns nem működik vele együtt. A beilleszkedésben mutatkozó zavarok, a hatósággal vagy a támogató családdal az együttműködés hiányát, a végleges letelepedés elbírálásánál figyelembe veszik.[253]

7.4.2.2. A migráció forrása és térbeli elhelyezkedése

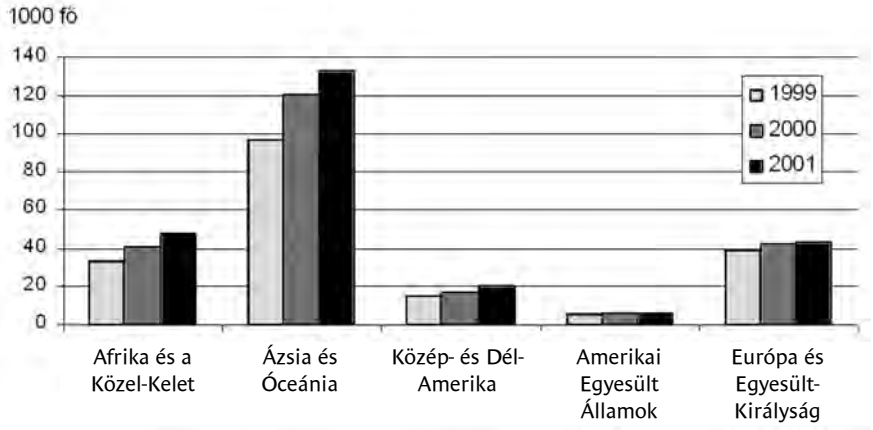
Kanadának is, hasonlóan az USA-hoz dinamikusan növekvő mértékben Ázsia jelenti a fő küldő forrását, úgymint Hongkong, Kína, India. A migrációra részletezett adatai az 1996-os népszámlálásból származnak. A jelen munkában felhasznált

253 Hasonló a svájci példa is, ahol a helyi vélemény a beilleszkedés mindennapjairól döntő szerephez jut.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 487

adatok többsége továbbvezetéses éves statisztikán alapul, a Facts and Figures 2001. évi, elmúlt három évre visszatekintő elektronikusan elérhető lapjáról származnak (www.facts2001.ca). Eszerint a külföldön születettek aránya 1996-ban is nőtt, elérte a 17,4%-ot, visszaesett az európaiak aránya 47%-ra, nőtt az ázsiaiak aránya 31%-ra.

68. ábra. A bevándorlás regionális küldő forrásai (1999–2001)

Forrás: Facts and Figures 2001

A fentiekből látszik a bevándorlóknak több mint a fele Ázsiából származik (53%, 120 539 fő), majd ezt követi fej-fej mellett Európa és Afrika (19%, 42 885 fő, illetve 18%, 40 815 fő), valamint számottevő még a dél- és közép-amerikai bevándorlók száma (7%, 16 944 fő).

Korábban nem volt ilyen koncentrált eloszlású a bevándorlók származási helye, a 80-as évek elején még Európa vezetett, és szorosan követte őt Ázsia és Amerika, míg Afrika egy kicsit le volt szakadva, de egyik térségnek sem volt nagyobb súlya, mint a többinek. A nyolcvanas évek közepén változott meg a helyzet, ekkor az Ázsiából érkezők száma rohamosan kezdett emelkedni, viszont a többi kontinens körülbelül ugyanazon a szinten maradt, így Ázsia súlya megnőtt. Ez valószínűleg összefüggésben van azzal, hogy az USA-ban már telítődés állt be, a korlátozó politika hatása érezhetővé vált. A 90-es évek elejétől kezdve – kisebb hullámzásokkal – nagyjából a mai viszonyokhoz hasonlóak voltak az arányok. A földrajzi forrásváltozást magyarázza az is, hogy míg Ázsiából, Afrikából és Európából főleg képzett munkaerő érkezik, addig a dél- és közép-amerikaiak között nagyobb arányban vannak képzetlenek. Az ilyen irányú keresletet közelről töltik fel, és a távolabbi helyekről a képzettebbek érkeznek. Az előzőeknél részletesebb képet mutat az országonkénti lebontás, mely a *62. táblázat*ban található meg.

2000-ben az első hat küldő között csak ázsiai országok találhatók, az első három – Kína, India és Pakisztán – jelenti az összes bevándorló harmadát, és 1999-hez képest nőtt a számuk és arányuk is. Az ázsiai országok közül a Hongkongból érkezők száma csökkent le radikálisan: míg 1996-ban és 1997-ben innen érkeztek a leg-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 488

többen, 1999-ben viszont már az első tíz közé sem került be. Ehhez minden bizonnyal köze van annak, hogy 1997-ben a törpeállam 99 év brit fennhatóság után, visszakerült a kínaiakhoz. Az európai országok közül Nagy-Britannia és Franciaország van az élen, ami összefüggésben van a hivatalos nyelvhasználattal. 1999-hez képest 2000-re jelentősen megnőtt a jugoszlávok száma is, és immár a top 10 között vannak, ami összefüggésbe hozható a NATO-támadás következményeivel. Említést érdemel még Irán 8. helyezése, de tény, hogy egyetlen dél- és közép-amerikai ország sincs az első tíz között.

Növekvőben van Afrika és ennél kisebb mértékben Dél-Amerika. Ázsia jelenleg a befogadottak 60%-t jelenti. Ázsián belül Kína fölénye jellemző, India, Pakisztán, Fülöp-szigetek jelentik a vezető országokat. Már az 1880-as években hoztak a kínaiak bejutására vonatkozó korlátozó jogi intézkedéseket, hogy mi lett volna e nélkül, azt nem tudjuk megbecsülni. Szép példáját mutatja annak, hogy a korábbi generációk, rokoni és baráti kapcsolatok hírei alapján épült tovább a mobilitási hajlandóság.

62. táblázat. A bevándorlás fő küldő országai (1999–2001)

	1999			2000			2001		
	Fő	%	Sorrend	Fő	%	Sorrend	Fő	%	Sorrend
Kína	29 112	15,3	1.	36 715	16,2	1.	40 296	16,1	1.
India	17 429	9,2	2.	26 086	11,5	2.	27 812	11,1	2.
Pakisztán	9 295	4,9	3.	14 182	6,2	3.	15 339	6,1	3.
Fülöp-szigetek	9 170	4,8	4.	10 086	4,4	4.	12 903	5,2	4.
Dél-Korea	7 216	3,8	5.	7 626	3,4	5.	9 604	3,8	5.
USA	5 528	2,9	7.	5 814	2,6	7.	5 894	2,4	6.
Irán	5 907	3,1	6.	5 608	2,5	8.	5 736	2,3	7.
Románia	3 461	1,8	14.	4 425	2,0	11.	5 585	2,2	8.
Srí Lanka	4 723	2,5	9.	5 841	2,6	6.	5 514	2,2	9.
Egyesült Királyság	4 478	2,4	10.	4 647	2,0	10.	5 345	2,1	10.
Tajvan	5 464	2,8	8.	3 511	1,5	14.	3 111	1,2	19.
Jugoszlávia	1 490	0,8	29.	4 723	2,1	9.	2 786	1,1	22.
Első 10 ország összesen	98 322	51,8		121 328	53,4		134 028	53,5	
Egyéb országok	91 600	48,2		105 985	46,6		116 318	46,5	
Összes bevándorlás	189 922	100		227 313	100		250 346	100	

Forrás: Facts and Figures 2001

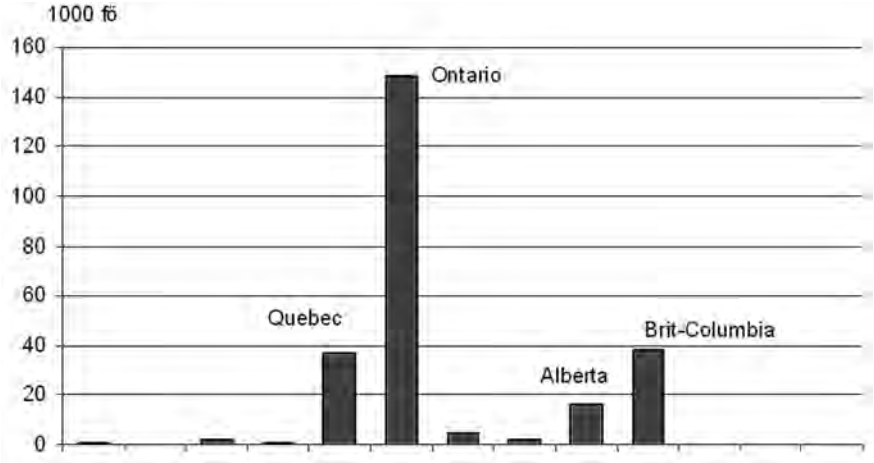
Az országon belül a külföldön születettek vándorlása koncentráltan történik. Az összes belépő 60%-a Ontario államban telepszik le, majd Québec és Brit Colum-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 489

bia következik. A regionális irányítás egyik kiemelt feladata az, hogy jobban „terítse" az újonnan érkezetteket. A térbeli elhelyezkedésben az is szerepet kap, hogy a meleg égövi részből érkezik nagy hányaduk, akik az időjárás viszontagságait is szemügyre veszik a lakóhely megválasztása során.

Kanada területe 10 millió km^2, tehát a 227 313 bevándorló elvileg nagy területen szóródhatna szét, ezzel szemben a déli és part mentén jellemző a koncentrálódás. A legtöbben Ontario államba telepedtek le (133 323 fő), ezt követi Brit Columbia (37 372 fő) és Québec (32 424 fő), ezen kívül számottevő még Alberta (14 319 fő), de a többi állam csak néhány ezer immigráns célállomása. Az első három állam tömöríti a 2000-ben érkezők 89%-át! A térbeli elhelyezkedést a *69. ábra* mutatja, amelyen látszik a rendkívüli koncentráció. Az első négy államon kívül, még ezer főn felüli bevándorlóval rendelkező államok a következők – Manitoba (4606), Saskatchewan (1888) és Új-Skócia (1591) –, amelyek kivétel nélkül a déli határ mentén találhatók. Ez nem is csoda, ha figyelembe vesszük, hogy az ország területén csupán itt található megfelelő éghajlat a mezőgazdasági termelésre és emiatt az ipar is idetelepült. Itt található Kanada gazdasági súlypontja, ami leginkább vonzza a letelepedni szándékozókat. Ehhez képest északon csak bányászat folyik igen zord körülmények között, ami már nem olyan attraktív az emberek számára, így például 2000-ben Yukon államban 60, az Északnyugati Területeken 82, Nunavuton pedig mindössze 9 fő bevándorló telepedett le.

69. ábra. A Kanadába bevándorlók tartományokra vetített elhelyezkedése (2000)

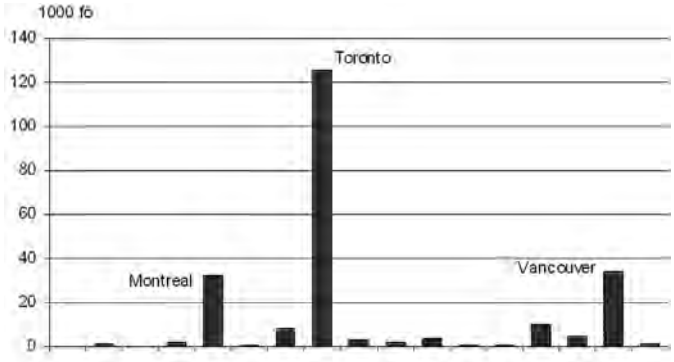
Forrás: Facts and Figures 2001

A migráció térbeli elemzése tartományok és nagyvárosok szintjén is lehetséges. A három metropolis vonzza a belépést kérvényező képzettek 80%-át, sőt 2001-ben már elérte a 85%-ot! A nagyobbik része Torontóba kerül, Montreal a második (14,5%), mivel 2001-ben a Vancouver visszaesett ezért most ideirányult az érdeklődés. A tartományokon belül nagy részük a beilleszkedést a metropolisokban

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 490

kezdi. Itt is igen koncentrált érdeklődés tapasztalható (lásd *69.* és *70. ábra*). A bevándorlók döntő hányada Torontót választja, majd Vancouver és Montreal következik.

70. ábra. A Kanadába bevándorlók városokra vetített elhelyezkedése (2000)

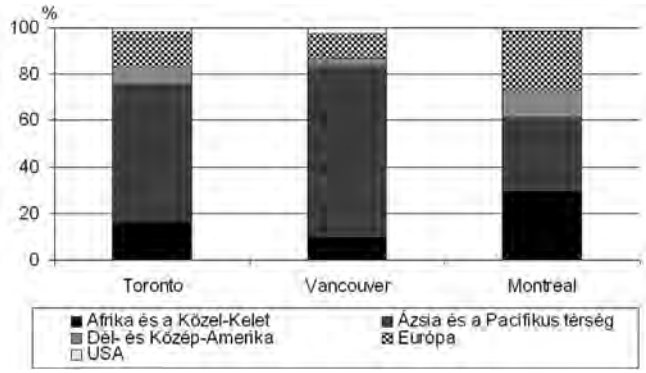

Forrás: Facts and Figures 2001

A metropolisokba érkezők összetételének vizsgálatát ezekre a nagyvárosokra folytatjuk. Az elemzés során az volt a központi kérdésünk, hogy mennyiben térnek el az itt tapasztalt jellemzők az országostól, van-e specifikus jellemzőjük. Például eltérnek az ázsiai érdeklődési arányok, ami a *71. ábrá*n látható, és ezek mennyiben módosulnak.

Montrealra irányul jobban és a többiben meghatározó a spanyol nyelvű eredet. Montreal a francia nyelvi közösségnek köszönhetően számottevő afrikai és közelkeleti belépővel rendelkezik. Az ezt követő ábrák azt a tapasztalást erősítik meg, hogy Montrealban stabil folyamatok vannak, ami nem kíván az irányításban változó végrehajtást ebből a szempontból. A többi városban afrikai előretörést és az ázsiai érdeklődés erősödését látjuk.

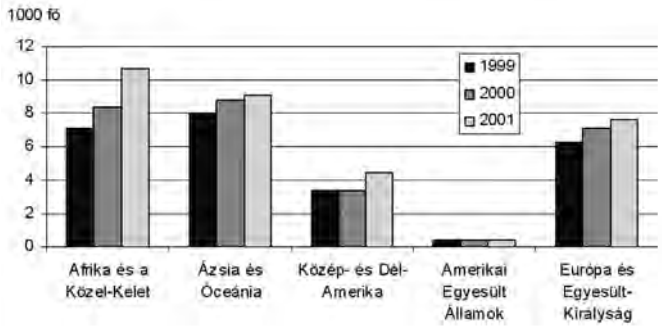
71. ábra. A három metropolisba bevándorlók származási helyek szerinti megoszlása (2000)

Forrás: Facts and Figures 2001

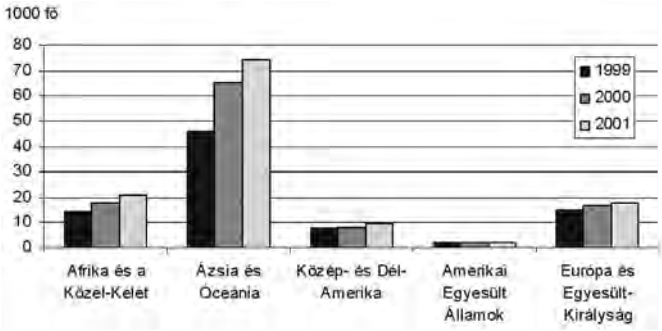
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 491

72. ábra. Montreal regionális küldői (1999–2001)

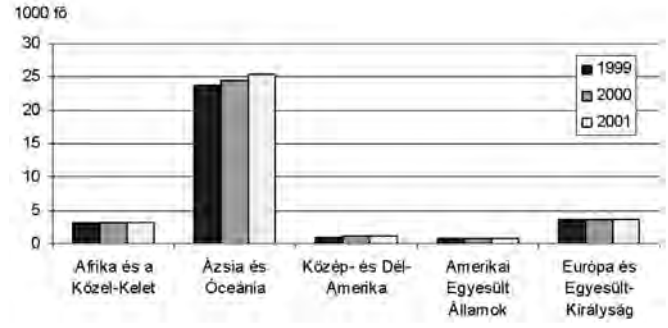
Forrás: Facts and Figures 2001

73. ábra. Toronto regionális küldői (1999–2001)

Forrás: Facts and Figures 2001

74. ábra. Vancouver regionális küldői (1999–2001)

Forrás: Facts and Figures 2001

A lakóhelyválasztást befolyásolja az is, hogy a bevándorlók milyen nyelvet beszélnek. Több mint 50%-uk ismeri legalább az egyik hivatalos nyelvet, sőt 4,36%

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 492

mindkettőn tud beszélni. Úgy gondolom, hogy aki angolul tud, azok közül sokuknak nem ez az anyanyelvük, hanem például a magasabb képzettségű ázsiai vagy afrikai immigránsok közül kerülnek ki, míg viszont a franciául tudók főként franciák vagy Franciaország volt gyarmatairól származnak. A bevándorlók 43,67%-a egyáltalán nem beszéli egyik nyelvet sem, nagy hányaduk feltehetőleg az alacsonyabban képzettebbek körébe tartozik. Az ő beilleszkedésük megkérdőjelezhető.

63. táblázat. A foglalkoztatási alapon befogadottak nyelvi képessége (1999–2001)

	1999	2000	2001
Angol	51989	61376	67157
Francia	4256	5077	6434
Angol és francia	5548	7294	10035
Egyik sem	30685	44794	53493
Összesen	92478	118541	137119

Forrás: Facts and Figures 2001

Montreal: az országos átlaghoz hasonlítva az ideérkezők nagyobb hányadban kerülnek ide foglalkoztatási alapon. Mint a fenti ábrák mutatják jelentős számú afrikai bevándorlóval számolhatnak a francia nyelvterületen. Ennek oka, hogy a franciáknak jelentős kiterjedésű gyarmatterületeik voltak Afrika északi részén és másutt is. Az általánosan jellemző vezető Ázsia itt gyengébben szerepel, és az utóbbi években az igényt benyújtó lakói száma sem nőtt nagyon. Minden harmadik a városba tartó bevándorló urbánus térségből is származik, ezzel magyarázható a metropolis utáni vágyuk. Az átlagot ugyancsak meghaladja a 23-25% körül „liftező" arányú Európa, valamint hasonló helyzetbe került a latin-amerikai térség 11%-kal. A szomszédos Amerikából viszont kevesen érkeznek ide. Montreal életében a kínaiak több évtized óta azért is játszanak meghatározó szerepet, mert a többi nemzet nem szaporodik olyan mértékben.

Toronto: a Montreal közelében fekvő Toronto nagyságrendileg több migránst fogad be mint a másik kettő, de hasonló tendenciákat mutat. Míg Montrealba 10-10 ezer afrikai és ázsiai volt a jellemző, itt kétszer annyi afrikai és nyolcszor nagyobb az ázsiai letelepedő. Arányosan az európai érdeklődés is megtalálható. A kérelmezők gazdasági alapon kerülnek ide. Eltérést a kontinensekről származók besorolásai sem jelentenek. Ázsia szerepének további fokozódása figyelhető meg. Jellemző bevándorlói csoportok Kína, India, Pakisztán, Srí Lanka, Fülöp-szigetek.

Vancouver: a nem gazdasági kérelmezők sorában a legnagyobb arányt jelenti, a többség családegyesítés útján kerültek ide. Vancouver az ázsiai érdeklődés igazi központja, kiemelten a képzetlen háztartási munkát végző női lakosság célterülete. Feltételezhetjük azt, hogy az akklimatizálódás a fejlett világ minden napjaihoz itt történik.

A metropolisok eltérő migrációs karaktere eltérő szabályozást is kívánna.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 493

7.4.2.3. A képzett munkaerő

Ha áttekintjük a foglalkoztatási befogadás kérelmezőit és vele együtt érkezők táblázatát a következőt tapasztalhatjuk. A képzettségi csökkenés együtt járt a családtagok számának növekedésével. A kisebb képzettségűek nagyobb termékenységgel rendelkeznek és egész családdal érkeznek. Megállapítható, hogy a foglalkoztatási alapon történő kérelmezőkhöz közel ugyanannyi családtag is csatlakozik. Ez közvetetten utal arra, hogy nem a képzettségi top kategóriával állunk szemben. A top képzettségűek ritkábban hozzák magukkal a családjukat, egyes esetekben átmenetinek tekintik ottani tevékenységüket. Mennek a lehetőségek után. A kérelmezők döntő részét férfiak alkotják, a hozzátartozóknál ez éppen ellentétes, ott női többlet tapasztalható. A bevándorlók nemek szerinti megoszlását nézve elmondható, hogy 2000-ben 3000-rel több nő érkezett, ami mindössze 1%-os eltérést jelent a két nem aránya között (50,5, illetve 49,5%). Ez az érték egyáltalán nem sok, az USA-ba 90 000-rel több nő érkezett ugyanekkor, ami viszont több mint 10%-nyi különbséget jelent.

A bevándorlók 50,5%-a 25 és 44 év közötti, tehát munkavállalási korúak. Őket követik a 14 év alattiak 22,5%-kal, akik hozzátartozóként érkeznek a letelepedési engedélyt megszerző szüleikkel. Ez a két korosztály teszi ki az immigránsok közel ¾-ét. A fiatalító hatás erős. Számottevő még a 15 és 24 év közötti korosztály (32 682 fő, 14,38%), míg 65 év fölötti emberekre nem jellemző a mobilitás (5553 fő, 2,44%). Főként családos emberekről van szó, lassú feminizálódás mérhető (lásd *64. táblázat* és *75. ábra*).

Ha összehasonlítjuk egy képzettségi alapon belépővel mennyi családtag valószínűsíthető, akkor a következőket állapíthatjuk meg. Az utóbbi években egy kérelmezettel átlagosan további 1,3 fő érkezett. De egyes országok még ennél is magasabb arányt mutatnak, pl. India 2,0-2,3 fővel érkezik. Ennél kevesebb jellemző a Franciaországból jövőkre és 3,0 az Egyesült Arab Emirátusból érkezőkre. Tehát egy kérelem megadásakor arra lehet számítani országoktól függően, hogy további 2-3 fő érkezik. A foglalkoztatási alapú befogadás 1:3 nő férfi aránya ezzel jóval eltér a befogadás egészére jellemző jellegzetes arányra.

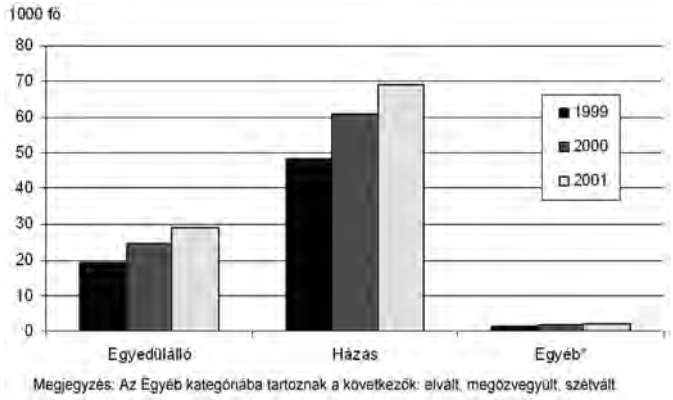
64. táblázat. A foglalkoztatási alapú befogadás a kérelmező alapján (1999–2001)

	1999	2000	2001
Férfi	31006	39575	44419
Nő	10530	12527	14441
Összesen	41536	52102	58860

Forrás: Facts and Figures 2001

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 494

75. ábra. A képzett bevándorlók családi állapot szerint (1999–2001)

Forrás: Facts and Figures 2001

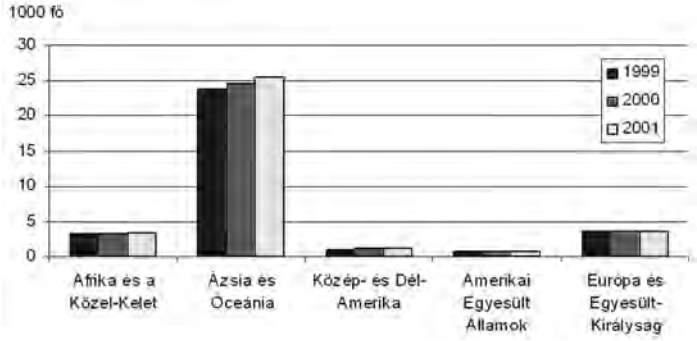
2000-ben a bevándorlók 68,21%-a volt házas, 27,26%-a egyedülálló, a fennmaradó 4,4% elvált vagy özvegy. Egyedül kevesebben vállalják a letelepedést egy idegen országban, míg egy házastárssal vagy családdal könnyebb belevágni. Az utóbbi két arány – az életkorok és a családi állapot szerinti megoszlás – az USA-ban is hasonlóképpen alakult az ezredfordulón.

Csökken az angol, stabil a francia és nő a kettős nyelvet beszélők aránya. A képzetteket az angol nyelvű csökkenő mértékű, de többségi arány jellemzi. Azok, akik dolgozni akarnak nagyobb arányban beszélik az angol nyelvet és magasabb a hivatalostól eltérő nyelvismeret. A következő adatsor mutatja, hogy enyhén nő a foglalkoztatási alapú befogadás, és ez jelenti a meghatározó hányadot.

A képzettek dinamikusan növekvő mértékben érkeznek Ázsiából, lásd *76. ábra* és *65. táblázat*ot.

A korábbi ábrákon utaltunk arra, hogy a bevándorlók több mint a fele jön Ázsiából, de a képzett esetében ezt meghaladó arányban, ami összefügg azzal, hogy az Afrikából és a közép- és dél-amerikai részvétel csupán pár %-ra tehető.

76. ábra. A képzettek küldő régiói 1999–2001 (a kérelmezők alapján)

Forrás: Facts and Figures 2001

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 495

A migráció forrása az első öt helyen az elmúlt időszakban alig változott, Kína, India és Pakisztán (lásd a *65. táblázat*ot). A képzettek körében Irán feljövőben, Fülöp-szigetek kisebb érdeklődéssel jelenik meg. Ha a kérelmezők és a velük együtt érkező hozzátartozók alapján nézzük a küldő országokat, a képzettek migrációja eltér a családegyesítési alapon befogadottakétól. A képzettek kevesebb családtaggal érkeznek, sokan még egyedülállók.

65. táblázat. A képzett munkaerőt küldő főbb országok (1999–2001)

	1999			2000			2001		
	Fő	%	Sorrend	Fő	%	Sorrend	Fő	%	Sorrend
Kína	10070	24,2	1.	12759	24,9	1.	13340	22,7	1.
India	3443	8,3	2.	5745	11,2	2.	5934	10,1	2.
Pakisztán	2240	5,4	3.	3962	7,7	3.	3304	5,6	3.
Fülöp-szigetek	926	2,2	11.	1718	3,4	5.	2729	4,6	4.
Franciaország	2135	5,1	4.	2356	4,6	4.	2428	4,1	5.
Dél-Korea	1225	3,0	6.	1348	2,6	7.	2047	3,5	6.
Marokkó	606	1,5	16.	1065	2,1	9.	1883	3,2	7.
Románia	1133	2,7	8.	1465	2,9	6.	1871	3,2	8.
Egyesült Királyság	1210	2,9	7.	1307	2,6	8.	1548	2,6	9.
Egyesült Arab Emírség	424	1,0	20.	786	1,5	13.	1294	2,2	10.
Irán	1290	3,1	5.	1051	2,1	10.	1071	1,8	12.
Oroszország	1037	2,5	10.	916	1,8	11.	975	1,7	14.
Tajvan	1108	2,7	9.	720	1,4	16.	565	1,0	19.
Első 10 ország összesen	24891	59,9		32776	62,9		36378	61,8	
Egyéb országok	16645	36,5		19326	37,7		22482	38,2	
Összes bevándorlás	45614	100		51288	100		58860	100	

Forrás: Facts and Figures 2001

Az iskolázottsági mutatók az érkezők körében évről évre javulnak, ami ellenkező az Egyesült Államok trendjével. A kérelmezők 58%-a úgynevezett bachelor bizonyítvánnyal érkezik, további 20%-a egyetemi végzettséggel és 4% feletti a posztgraduális vagy doktori végzettségűek aránya. A kérelmezőknél a férfiak, a családtagoknál a nők rendelkeznek magasabb iskolai végzettséggel. Látszik, hogy az a személy válik a kérelem benyújtójává, akinek erre a legjobban van esélye. A képzettek esetében a megoszlás arra utal, hogy a jövőben is Ázsia és Afrika lesz a fő forrásrégió. A top tíz ország sorrendje csak kismértékben módosul.

Az USA fő küldő országaival összehasonlítva sok különbség fedezhető fel a két szomszédos nagyhatalom között. Az egyik legfontosabb a kontinensenkénti megoszlás. Az USA bevándorlóinak közel fele (45,28%) Dél- és Közép-Amerikából

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 496

származik, tehát e térség országaiban élők számára sokkal vonzóbb az Egyesült Államok. Kanadában magasabb az Ázsiából érkezők aránya. Az Európából érkezők, közel azonos arányban vesznek részt mindkét ország bevándorlásában. Eltérést jelent még az afrikaiak és a közel-keletiek alacsonyabb aránya az USA esetében, de ez nem meglepő, ha az Irakkal vagy Iránnal való feszült viszonyára gondolunk, így nem is csoda, hogy ők inkább Kanadát preferálják.

Az országonkénti lebontás is ennek megfelelően alakul, az Egyesült Államok esetében az első tíz között csak közép-amerikai és ázsiai ország szerepel. Mexikó az első – az összes bevándorló 20,47%-a származik innen – őt követi Kína, India, Fülöp-szigetek és Pakisztán, mely országok Kanadánál is az elsők között vannak, ezután viszont Kuba, Haiti vagy El Salvador megint különbséget jelent. Tehát ezen ország lakóinak egyáltalán nem célországa Kanada.

A képzett munkaerőt jelentő országoknak donorkapcsolata alakult ki Kanadával. Ez a donorkapcsolat azt a jövőbeli tendenciát is magában rejti, hogy innen nagyobb hányadban érkeznek és a küldő ország perspektíváinak javulása esetén, odatérhetnek vissza. Vizsgálhatjuk azt, hogy a migránsok milyen országban követik az ott élő lakosság térbeli elhelyezkedését. Ahová nagyobb részarányban érkeznek migránsok az USA-ból beérkezőkhöz viszonyítva, mint az ott élő lakosság súlya, ott a diszkrepanciamutató értéke nagyobb egynél. Kevésbé vonzó régió esetén egy alatti értéket ad.

A diszkrepancia szerint három csoportba sorolhatók az államok.

Az első csoport a 0,5 alatti értékkel rendelkezők, avagy a „nem túl vonzó államok". Idetartoznak az északi államok (Yukon, Északnyugati-területek, Nunavut), a lanyhán fejlődő, viszonylag szegény és elmaradott atlanti partvidékiek (Új-Foundland, Új-Skócia Prince Edward Island, New Brunswick) és a főleg mezőgazdasági termeléséről (tavaszi búza) híres Saskatchewan.

A második csoportba a 0,5-1 értékkel rendelkező úgynevezett „vonzó államok" tartoznak. Manitoba, ami szintén jelentős tavaszi búzatermő körzet, de ezen kívül itt található Chuchill a Hudson-öböl legforgalmasabb kikötője, a Labrador-félszigeten található francia–kanadai Québec, ahol többek között a Szent Lőrinc-folyó szintén forgalmas kikötői sorakoznak és a Préri-fennsík peremén elterülő új gazdag Alberta, mely a kőolajbányászatnak köszönheti virágzását.

Végül az utolsó csoportba kerültek az 1 fölötti értékkel bíró „rendkívül vonzó államok". Az egyik a Nagy-tavaktól északra fekvő Ontario, aminek központja a négymilliós Toronto az ipar, a kereskedelem és a pénzügyi élet vezető metropolisa. Környékén épültek fel a kohászat, az atomipar és az autógyártás legfontosabb üzemei. A másik ilyen állam a Csendes-óceánra tekintő Brit Columbia, melyet a szép tájai és sokféle természeti kincsei miatt joggal nevezik Kanada édenkertjének. Nagy nyugati kikötővárosa Vancouver a Japánnal és Délkelet-Ázsiával folytatott kereskedelem központja. A csendes-óceáni térségben tapasztalható gazdasági fellendülésnek Brit Columbia is a részesévé vált.

Mint említettem a bevándorlók rendkívül koncentráltan helyezkednek el Kanada területén. 89%-uk Ontario, Brit Columbia és Québec államokban telepedik le és ezen belül is főleg a városokban. Az összes bevándorló 75%-a a három metropolisban Torontóban, Vancouverben és Montrealban talált lakóhelyet, ezért is tartom fontosnak az összehasonlításukat. A legvonzóbb város Toronto, az ország

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 497

ipari, kereskedelmi és pénzügyi központja, ahol a legnagyobb szükség van a munkaerőre, itt 110 059-en (a bevándorlók 48%-a) telepedtek le. Vancouverben 33 289 fő (15%), Montrealban pedig 28 136 fő (12%) telepedett el.

A családi alapú bevándorlás arányai nagyjából mindhárom nagyvárosban megegyeznek (24-25%). A foglalkozási alapú bevándorlók arányai viszont csak Toronto és Vancouver esetében ugyanakkorák (64%), ellenben Montrealban az előzőeknél alacsonyabb az arány (52%). Ez azzal magyarázható, hogy az első két város nagyobb gazdasági potenciállal rendelkezik az utóbbinál, illetve hogy Montrealban a foglalkozási alapú bevándorlók arányát elnyomja a menekültek átlagnál sokkal nagyobb súlya (22%). A menekültek általában hajóval a keleti part felől érkeznek az ország területére, és mivel Montreal a Szent Lőrinc-folyó legjelentősebb kikötője a többség itt száll le, valamint rendszerint helyben is marad. Vancouverben a nyugati parton ezért is alacsonyabb az arányuk (7%). A bevándorlók származási helyek szerinti megoszlásában mindhárom városnak vannak jellegzetességei. Torontóba Ázsiából vándorolnak be a legtöbben (59%), ezt követi Afrika és a Közel-Kelet valamint Európa (16, illetve 15%). Ezek körülbelül a kanadai átlagnak megfelelő arányok, ami nem is meglepő, mivel a bevándorlók több mint fele itt telepedik le, így nagy súlyt képvisel az összes bevándorlásból.

Vancouverben már jelentősen eltérő a kép. Ide az országos átlaghoz képest jóval nagyobb arányban érkeznek Ázsiából és a Pacifikus-térségből (73%), ami a város nyugati parti fekvéséből és a Japánnal és Délkelet-Ázsiával folytatott kereskedelmi kapcsolataiból adódik. Emellett a többi kontinens arányai eltörpülnek.

Montreal esetében még jobban felborulnak az arányok. Ugyan itt is Ázsia vezet, de már koránt sincs akkora a súlya, mint az előzőekben (31%), viszont Afrika és a Közel-Kelet valamint Európa szorosan követi (28, illetve 25%). Ez Montreal francia kötődésével magyarázható (a francia kanadaiak központja és Québecnek még elszakadási törekvései is voltak köszönhetően az erős francia öntudatuknak), ami nemcsak Európára, hanem a volt gyarmatok révén Afrikára is kihat.

Ennél részletesebb képet ad, ha a származási helyet országokra lebontva vizsgáljuk. Az egyes városok ilyen jellemzőjére Vancuver, Toronto és Montreal mutat be példát. (A szociokulturális hatások című fejezetben látható térképek.)

Toronto esetében az első nyolc helyen ázsiai ország szerepel, sorrendben Kína, India, Pakisztán, Srí Lanka, Fülöp-szigetek, Korea, Irán és az Egyesült Arab Emírségek, ami csaknem pontosan megegyezik az országos sorrenddel. (A kontinensenkénti összehasonlításban Pakisztán, Irán és az EAE az Afrika és a Közel-Kelet térséghez tartozott.)

Vancouver legjelentősebb emberforrása Kína és India után a Távol-Kelet (Fülöp-szigetek, Tajvan, Korea, Hongkong) a földrajzi fekvés és a már említett gazdasági kapcsolatok miatt. Ezen kívül említést érdemel Nagy-Britannia is, mivel angol nyelvterületről van szó, bár megjegyzendő, hogy Torontóban telepedik le a legtöbb brit, de ott a sok bevándorló miatt kisebb lesz az arányuk. Megemlíteném még az USA-ból érkezők magas arányát, ami Torontóra is érvényes, és a két város gazdasági fejlettségének köszönhető. Véleményem szerint főleg üzleti bevándorlásról van szó.

A legváltozatosabb képet a francia alapítású Montreal festi. Az eddigiektől eltérő módon nem Kína vezet, hanem Franciaország, nyilván nyelvtudás miatt, emel-

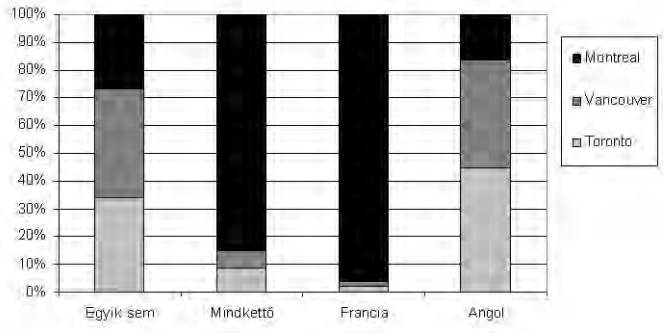
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 498

lett a 3–5. helyen volt francia gyarmatok (Algéria, Marokkó, Haiti) szerepelnek. Érdekes színfolt Románia megjelenése mely ugyancsak a francia kapcsolatokra vezethető vissza, újlatin nyelvük miatt a románok erős kötődést mutatnak a franciák felé.

Toronto és Vancouver jellemzői nagyjából megegyeznek, látható hogy angol nyelvterületről van szó, mivel a bevándorlók többsége ilyen nyelven beszél, csupán annyi a különbség, hogy Torontóban kevesebb az egyik fő nyelvet sem beszélők aránya, ami talán a magasan képzett immigránsok nagyobb súlyából adódik (lásd *77. ábra*).

Teljesen más a helyzet Montrealban, ahol a legtöbb bevándorló franciául beszél (26%), az angolul tudók aránya ennél kevesebb (20%). Ezen kívül a vizsgált nagyvárosok közül itt a legmagasabb a mindkét nyelvet ismerők (19%) és legkisebb az egyik nyelven sem beszélők (35%) rátája. Ez utóbbit talán azzal lehet magyarázni, hogy aki itt telepedik le az ide is akart jönni (például a francia nyelv miatt), tehát tudatosan választotta Montrealt, míg a másik két metropolisba bevándorlók csak azért mentek oda, mert ott kaptak munkát, tehát nem tudatosan választottak lakhelyet.

77. ábra. A három metropolisba bevándorlók nyelvtudás szerinti megoszlása (2000)

Forrás: Facts and figures 2000

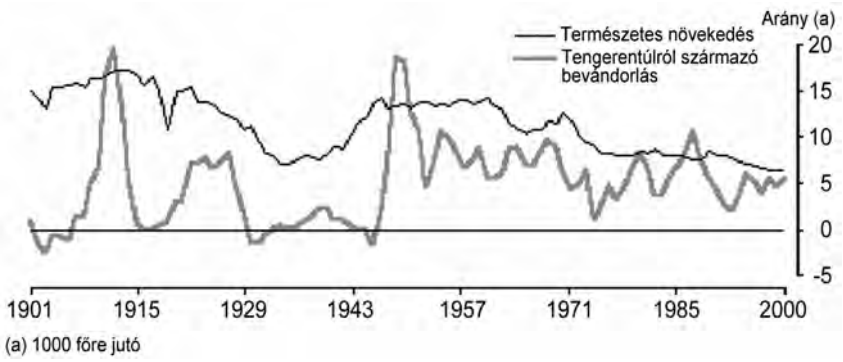
Összegzésként azt mondhatjuk, hogy Kanada jobban irányítja a migrációs szándékokat, mint az USA. Nagyobb arányú lehetősége van, előnye, hogy alig jut el ide a közép- és dél-amerikai érdeklődés. A francia nyelv miatt más globális befogadó által nem vonzott Maghreb és Közel-Kelet érdeklődése is ideirányul. Az irányítás felismerte a regionális orientálás eszközeit, és ezzel igyekszik a térbeli koncentrációt oldani, így az eredeti benépesítési célt szolgálja. Politikai gyakorlata nemcsak a bejutásra figyel, de mintegy vezeti a letelepedni szándékozót az országon belül is. A beilleszkedésben ezzel igen aktívan közreműködik.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 499

7.4.3. Ausztrália

A bevándorlás Ausztrália népességének növekedésében mind közvetlen, mind közvetett módon kezdetek óta meghatározó szerepet játszott. Az első fegyencek megérkezésétől napjainkig a „Populate or perish" vált az új jelszóvá, előirányozva a bevándorlás általi nemzetépítést (Appleyard 1991). Az elmúlt évszázadban még változóan, majd ezt később felváltotta az a tudatos politikai gyakorlat, amely a migráció folyamatos népességpótló szerepére alapozott.

78. ábra. A népesség növekedésének összetevői

Forrás: ABS.1.

A fenti ábrán látható, hogy a migráció népességpótló hatása elérte azt a szintet, ami a természetes népességszaporodással azonos. Ennek hatását már a benépesítési alapú migrációs politika idején felismerték, és Ausztrália különböző kormányokkal és nemzetközi szervezetekkel kötött megállapodásokat annak érdekében, hogy elérje a demográfiai szempontból szükséges magas bevándorlási rátát. Így került bevezetésre a már eddig is gyakorlatban lévő, de immáron hivatalos állami bevándorlási politika részét képező úgynevezett „assisted passage" azaz a támogatott utazás programja, amely lehetővé tette a tömeges bevándorlást. Így azok a potenciális bevándorlók is eljutottak Ausztráliába, akik az útiköltséget más országba nem tudták volna önerőből fedezni. Ez tehát azt jelentette, hogy alig volt mód a befogadottak válogatására, és a bejutásért egyfajta hálát, erős kötődést éreztek a migránsok.

Sajátosnak számít a világon az a gyakorlat, hogy a bevándorlók többsége még néhány évtizede is a kormány költségén, úgynevezett „assisted immigrants" érkezett Európából. Azok akik, a világ bizonyos eddigi befogadó területeiről kiszorultak, a könnyű bejutási térségek felé nagyobb érdeklődést mutattak. A múlt század megnövekedett európai bevándorlási hátterében ugyanis az állt, hogy az Egyesült Államok 1921-ben bevezette a kvótatörvényt, amelynek értelmében a bevándorlók száma az egyes országokból nem lehetett több, mint az 1900-as amerikai

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 500

népszámlálás adataiban megadott azonos országban született személyek számának 3%-a.[254]

Ausztráliához kapcsolódik a később is használt migrációs fogalom, amely lehetővé teszi a menekülttáborokból a harmadik országba történő bevándorlást. „Dipi" – azaz displaced person, ami a Nemzetközi Menekültügyi Szervezettel (később UNHCR és IOM) kötött megállapodás értelmében lehetővé teszi az eljutást Ausztráliába.

Az angolszász országokban alkalmazott statisztikának megfelelően, a külföldön születetteket tekintik külföldinek, és nem az állampolgárság alapján osztályoznak. Végeredményben a hosszan tartó bevándorlás nem a biztonsági szerepben lett jelentős, hanem a gazdaság további növekedését serkentette. Az európai bevándorlás csökkent, így a bevándorlás növelése érdekében a nyolcvanas években az Európán kívüli földrészek felé fordultak. Ez a fordulat egybeesett azzal, hogy az ázsiai régióból a demográfiai nyomás hatására és a foglalkoztatási lehetőségek lemaradása miatt, tömeges kiáramlás kezdődött el.

A 80-as évtizedhez képest a 90-es évekre a küldő országok tekintetében új trend tapasztalható. A mindeddig legfontosabb kibocsátó országból, az Egyesült Királyságból kevesebb bevándorló (112 468) érkezett, mint a szomszédos Új-Zélandból (120 299). Őket követi Hongkong, Kína, Vietnam egyenként 50-50 ezer bevándorlóval, a Fülöp-szigetekről, Indiából, Dél-afrikai Köztársaságból, Jugoszláviából (1994–95-ig), Malajziából egyenként 20-50 ezren érkeztek letelepedési szándékkal. A születési hely szerinti megoszlásban a korábbi 73,5%-hoz képest csak 60%-ot képvisel a legtöbb bevándorlót kibocsátó első tíz ország. Tehát érvényesült a földrajzi diverzitás. Ma Ausztrália népességének 23,6%-a külföldön született. Ha a külföldön születtek számához hozzáadjuk az úgynevezett második generációsokat (akiknek legalább egyik szülője nem Ausztráliában született), úgy az arányuk Ausztráliában már közel 50%. Az *79. ábra* mutatja, az egyes nemzetek itt élő lakosságát a medián életkor és a tömegük alapján. Látható a régi bevándorlók magas medián életkora (pl. Magyarországra is jellemző) és az új migrációs nyomással érkezők fiatal tömege. A 40-50 éves életkor közötti x tengelyen szinte egy űr tapasztalható, ami a 80-as évekbeli kisebb beáramlással függ össze.

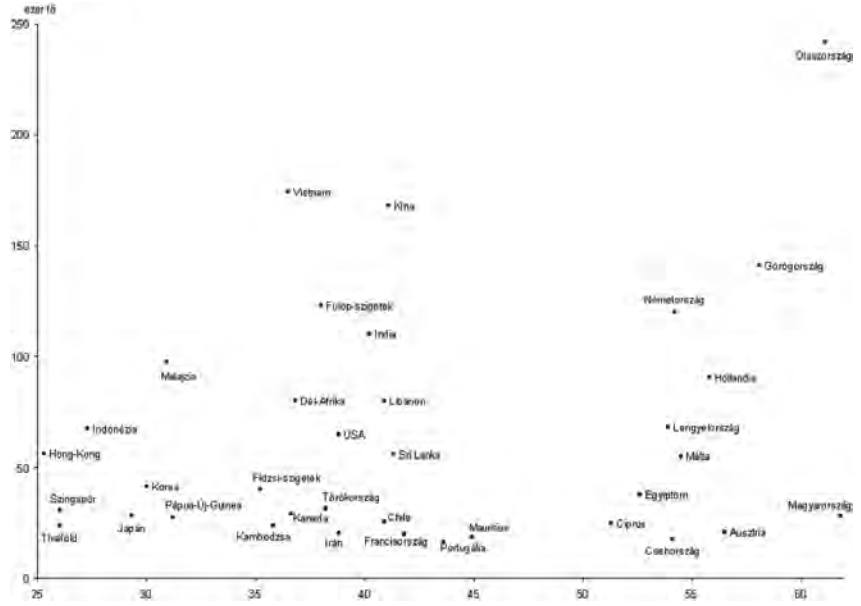
A gazdaságban történt változások, az ipar privatizációja pull faktorként további migráció célterülete (Battistell, 2000). Ezzel párhuzamosan fenntarthatatlanná vált az eddig képviselt Fehér-Ausztrália politikából kiindult, integrálásra törekvő megfelelő nemzetiségi politika. Ekkor kezd el kialakulni a különböző népek harmonikus egymás mellett élését célzó multikulturalizmus. A beilleszkedésre vonatkozó gyakorlat így módosult az érkezők forrásváltozásának következményeként.

A következő részben a népesség főbb demográfiai jellemzőinek ezredfordulós vizsgálatairól szeretnék néhány vonást említeni.

254 Ez a törvény az addig kisebb arányban kivándorló népekre nézve hátrányos volt, így azok, akik nem tudtak bekerülni a kvótába egyre gyakrabban választották Ausztráliát.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 501

79. ábra. Ausztráliában élő külföldiek medián életkor (x) és népességszám (y) szerinti eloszlása (2000)

Forrás: DIMIA adataiból saját számítás

7.4.3.1. A népesség demográfiai jellemzői

A nagybefogadó országok benépesülést célzó gyakorlatának döntő elemét jelentette a lakosság térbeli eloszlásának kiegyenlítése. Általában, ahol nagyobb volt a népsűrűség, az volt a migránsok első lakóhelye is. Tehát a migráció irányítása már ebből a szempontból is fontos volt.

Az *39. térkép*en látható, hogy a népesség egyenlőtlenül oszlik el az államok között, háromnegyede a keleti part három államában és a fővárosi területen él.

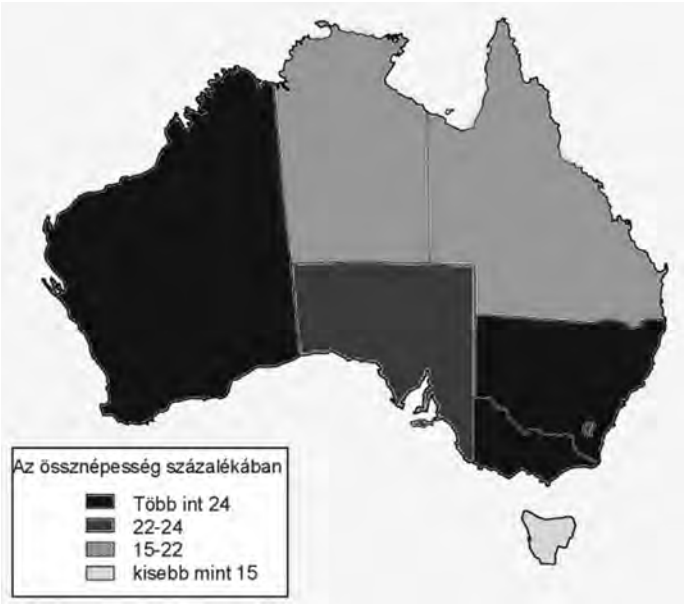
A sűrűn benépesült, szorosan összefüggő részekből álló parti sávon, az államterület 2%-án él a népesség 4/5-e. Ausztrália összes metropolisa – kivéve Canberrát – de még a tízezer fő alatti városoknak is több mint a fele ebben a zónában helyezkedik el, így itt a népsűrűség 100 fő/km^2. Ez az ország legjobban urbanizált régiója, aminek benépesültségét fokozza, hogy a falusi lakosság 40%-a ugyancsak itt tömörül. Az ország területének 82%-a, az úgynevezett „halott középrész" a népesség 3%-át foglalja magában, ami 1 fő/20 km^2 népsűrűséget jelent. A népesség csak a belső bányavidéken tömörül 20-30 ezres városokba (Sárfalvi, 1998).

Láthatjuk, hogy az összefüggően benépesített térszín gyakorlatilag egybeesik a városok területével. A városokban él a lakosság 85,7%-a. A külföldön született lakosságnál ez az arány 92% (WMR, 2000). A bevándorlók a legnépesebb államokban és a legnagyobb városokban telepedtek le. Nehezen teljesül a letelepedés során az az elv, hogy alacsony népsűrűségű régiók felé menjenek az újonnan érke-

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 502

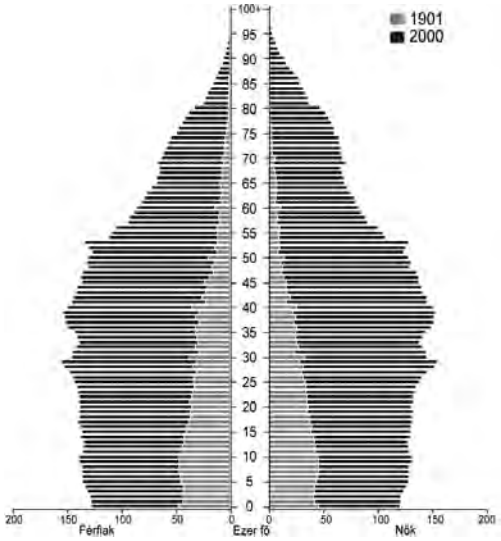
zők (lásd *42. térkép*). Legmagasabb a külföldön születettek aránya az országos átlaghoz képest Új-Dél-Walesben, Victoria államokban, Nyugat-Ausztráliában 29%, Tasmániában pedig 11% (NMAC, 1999).

42. térkép. A külföldi népesség aránya Ausztráliában (1996)

Forrás: Australian Bureau of Statistics

80. ábra. Ausztrália korfája (1901 és 2000)

Forrás: ABS 1

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 503

Ausztrália 2001. évi korfája egy öregedő társadalomra jellemző, ami az eltartás oldaláról formál fiatalítási igényeket (lásd *80. ábra*). A migrációs politika általános demográfiai célja, a lakosság eltartóképességének javítása, és az egyes korosztályok létszámának kiegyenlítése. Az öregedő társadalmak, a nők magasabb várható élettartama következtében nőtöbblettel rendelkeznek. A bevándorlás egyik hatása, hogy a fogadó ország népességének összetétele a férfitöbblet irányába változik a férfiak nagyobb vándorlási hajlandósága miatt, és ezzel a termékenység veszteséget szenved. A közelmúlt nagy bevándorló nemzeteire már inkább a feminizáció jellemző (Malajzia, Kína, Fülöp-szigetek, Szingapúr bevándorlói). Ezen a nemzetek migránsai a családi bevándorlási programok keretében érkeztek. Bizonyos küldő országok azért is élveznek támogatást, mert a családegyesítő program keretében kétszerannyi nő vándorolt be, mint férfi (Kína, Fülöp-szigetek). Ily módon kiegyenlítik a nemek arányát.

Medián életkor:[255] Jól tükrözi a migráció mostani és korábbi hullámaiban érkezetteket. A több éve Ausztráliában élő bevándoroltak medián életkora magasabb, mint a később bevándoroltaké.

A medián életkor nemcsak a várható élettartama, de a termékenység alakulásának megfelelően is változott. Az ideérkező népcsoportok eltérő és szélsőséges termékenységi magatartása csak lassan vette át a helyi jellemzőket. A háború alatt alacsony volt a termékenységi arányszám, ennek csökkenésével a medián életkor fokozatosan nőtt, majd a „baby boom" idején csökkent. 1961-ben a teljes termékenységi mutatószám[256] legmagasabb értéke 3,6 volt. „Ez a gazdasági válság és a háború miatti halasztott gyermekvállalás következménye, de emellett magyarázható még az átlagos házasságkötési életkor csökkenésével, az alacsony munkanélküliséggel, illetve a bevándorlással" (Hugo, 1986). Születéskor várható élettartam magas, a nők esetében 82 év, a férfiaknál 76 év.

A munkaerőpiacon elfoglalt helyzet a beilleszkedésnél meghatározó jelentőségű. A külföldieknek alacsonyabb aktivitása és magasabb munkanélkülisége itt is jellemző. A munkanélküliség esetén alig tapasztalható különbség, ami a családi struktúrával és az esetleges nyelvi akadályokkal hozható összefüggésbe. De mint az a többi ország összehasonlításában látható, erős a hazai munkaerő védelme is.

Az aktív keresők foglalkozásbeosztás szerinti megoszlására vonatkozó adatok az alábbi táblázatban foglalhatók össze. A hazai és a külföldön születettek tevékenységi összetétele alig tér el egymástól, ami utal a beilleszkedés sikerére.

255 A medián életkortól fiatalabbak és idősebbek száma megegyezik.

256 A teljes termékenységi mutatószám TFR, azt fejezi ki, hogy az adott évben az életkor szerinti születési gyakoriságot alapul véve, egy nő élete folyamán mennyi gyermeknek ad életet (Rédei, 2001, p. 12.).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 504

66. táblázat. Az ausztrál aktív keresők megoszlása

	Ausztráliában születettek	Külföldön születettek
Értelmiségi, felső vezető	27,2%	27,5%
Egyéb szellemi foglalkozású	11,5%	11,9%
Magasan képzett	17,9%	17,5%
Közepesen képzett	25,4%	25,1%
Alacsonyan képzett	18,0%	18,0%

Forrás: Hugo 2002

Multikulturalizmus

Ausztráliát már az őslakók korában is nagyfokú változatosság jellemezte, ami hozzájárult az ott élők és a kormányzati politika toleranciájához. Ezen a XX. század elején megpróbáltak változtatni, abban a tévhitben, hogy Ausztrália fejlődését csak az európaiak segíthetik elő. Ám a múlt század utolsó évtizedeire felismerték az etnikai sokszínűség kínálta előnyöket, és azóta ezek maximális kiaknázására törekednek.

A kormány vezérelvének tekinti az 1989-es National Agenda for a Multicultural Australia, azaz – A multikulturális Ausztrália megteremtését célzó nemzeti programban foglaltakat.[257]

7.4.3.2. A bevándorlás végcélja: az ausztrál állampolgárság

A világ migrációs földrajzát nemcsak a középtávú üzleti vagy karrier jellegű folyamatok határozzák meg, hanem a jóléti szolgáltatások mértéke, a végleges letelepedéssel elérhető alanyi jogú szociális juttatások köre. A jóléti államok felé irányuló mozgás hajtóereje az, hogy itt kaphat munkájáért a legmagasabb jövedelmet, de az is, hogy a társadalmi juttatások értéke is itt a legmagasabb.

Az ausztrál állampolgárság Ausztrália nemzeti tudatának alapköve és a szociális jóléti juttatások elérésének alapja. Ennek alapja az a tudat, hogy minden ausztrál állampolgár, függetlenül származásától, teljes jogú és egyenlő tagja az ausztrál társadalomnak, és részesedik mindabból a jogi és politikai felelősségből és előjogból, amelyek azzal együtt járnak.

Bevándorlók és menekültek akkor jogosultak állampolgárságért folyamodni, ha már legalább két éve állandó lakosként (permanent resident) élnek Ausztráliá-

257 A három alapvető jog tehát az egyéni kulturális örökség kifejezésének és másokkal való megosztásának joga, az egyforma bánásmódhoz és lehetőségekhez való jogok, valamint a tehetségek és készségek kifejlesztéséhez és használatához való jog.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 505

ban. Követelmény a jellemesség, alapvető angolnyelv-tudás az értés és a beszéd szintjén, valamint az ausztrál állampolgársággal járó felelősségek és előjogok megfelelő szintű ismerete.

A 2000–2001-ben mintegy 150 nemzet szülöttei kapták meg az állampolgárságot, a Brit Nemzetközösséghez kötődés alapján a listát az Egyesült Királyság, és a szomszédos Új-Zéland vezeti.

67. táblázat. Állampolgárságok kiadása (2000–2001)

Anyaország	Állampolgárság
Egyesült Királyság	12474
Új-Zéland	11074
Kína	6890
Dél-Afrika	2992
Bosznia-Hercegovina	2661
India	2335
Fülöp-szigetek	2211
Vietnam	1953
Irak	1862
Srí Lanka	1672

Forrás: http://www.citizenship.gov.au/info

7.4.3.3. Ausztrália szerepe napjaink nemzetközi migrációs folyamatában

Ausztrália mint a nagybefogadó országok egyike, ázsiai regionális szerepű, nagy mennyiségű, tudatos befogadási gyakorlattal rendelkező ország. A külföldön született népesség aránya nő, és származási helyük szerint egyre bővülő populációt jelentenek. A család-egyesítési célú vándorlás folyamatos dominanciája mellett, a munkaerő-vándorlás vált jellemző céljává. A képzett munkaerő ideiglenes vándorlása az úgynevezett brain circulation, azt mutatja, hogy a migráció, a globalizációban aktív szerepet játszik. Az a tény, hogy Ausztrália nemcsak a befelé, de a kifelé irányuló mozgásban is számottevő, ezt erősíti meg. Az eddig letelepedésorientált ország egyre nagyobb mértékben a munkaerő ideiglenes tartózkodását, bevándorlását támogatja, leginkább az informatika, a kommunikációs technológia, az egészségügy és az oktatás szektoraiban.

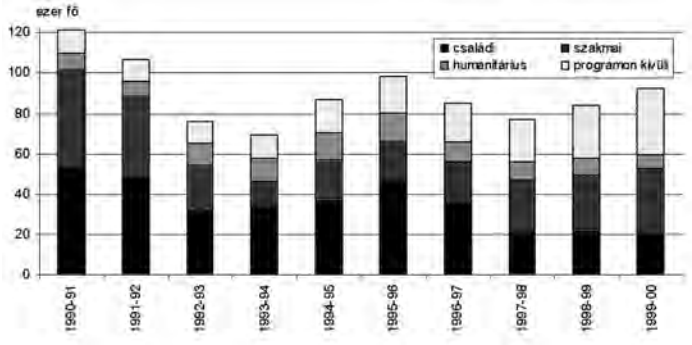
Ausztráliának két, külön kezelt bevándorlási programja van, amelynek keretében lehet Ausztráliában letelepedni, illetve, bizonyos körülmények mellett, állandó tartózkodási engedélyhez is lehet jutni. E két program a bevándorlási program (családi, szakmai és különleges kategóriákkal) és a humanitárius program.

A programok szabályozzák a bevándorlás éves mértékét, kivéve a programon kívüli kategóriákat, mint az új-zélandi állampolgárokat, akik az úgynevezett

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 506

Trans-Tasman Utazási Egyezmény keretében utazhatnak be Ausztráliába, illetve az egyéb kategóriában ausztrál állampolgárok határon kívül született gyermekei, illetve azon Ausztráliához tartozó szigetek lakosai, akik ott kapták meg ausztrál állampolgárságukat.

81. ábra. A bevándorlás összetevői (1990–2000)

Forrás: DIMIA

Az *81. ábra* adataiból leolvasható, hogy a nemzetközi trendeknek megfelelően Ausztráliában a korábbi családegyesítést preferáló bevándorlási politika napjainkra már munkaerő-piaci preferencián alapul. A család-egyesítési program keretében bevándorlók száma és aránya is csökkent, vele párhuzamosan a szakmai program keretében érkezők aránya nő. Ez azt jelenti, hogy az érkezők válogatásának, a belépés kritériumainak lehetősége megnőtt. Az ábráról is leolvasható a bevándorlási politika markáns irányváltása, ha összehasonlítjuk az 1996–97, illetve 1997–98 évek családi és szakmai kategóriákban bevándoroltak arányát láthatjuk, amint azok megcserélődtek. Ennek okairól az egyes programok részletezésénél teszünk említést.

Az ábrán a bevándorlási kategóriákat tüntettem fel, részletezve az egyes kategóriákon belül érkezett bevándorlók számát.

A bevándorlási program két fő kategóriából áll: az egyik szakmai program a másik a család-egyesítési program. Emellett egy harmadik, kisebb jelentőségű program is létezik, az úgynevezett különleges alkalmasság kategória. Ez olyan volt ausztrál állampolgároknak, illetve az olyan korábbi állandó lakosoknak biztosítja a bevándorlást, akik valamilyen kapcsolatot tartottak fenn Ausztráliával.

A bevándorlási program tervezett keretét a kormány minden évben széles társadalmi egyeztetésen kialakult vélemény alapján formálja. Ez biztosítja azt, hogy a befogadói környezet legyen, és a stratégiai célok a helyben élők álláspontjához közelítsen. Mint az államok, a körzetek és a helyi kormányzatok, illetve az üzleti élet, az iparágak, a szakszervezetek, az etnikumok és más közösségek képviselőivel véleményezett és észrevételeiket figyelembevevő változat, regionális, szakmaspecifikus szempontokon alapszik. A végrehajtás sikere ezen alapul. Mondhatjuk ezt a migráció szubszidiaritásának is, azaz a döntések arra szintre kerülnek, ahol

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 507

azok a kérdések felmerülnek. A résztvevő szervezetek ebben aktív partnerek. A programokon belüli kategóriák magyarázata és a kategóriánkénti tárgyalása a következő fejezetekben található.

A szakmai programban pályázókat olyan jellemzők szerint választják ki, amelyek alapján valószínűsíthető, hogy az illető majd jól boldogul az ausztráliai munkaerőpiacon, avagy képes lesz vállalkozást létrehozni, befektetést elindítani és munkahelyeket teremteni. 1998–99-ben összesen 35 000 helyet nyitottak meg a szakmai program számára.

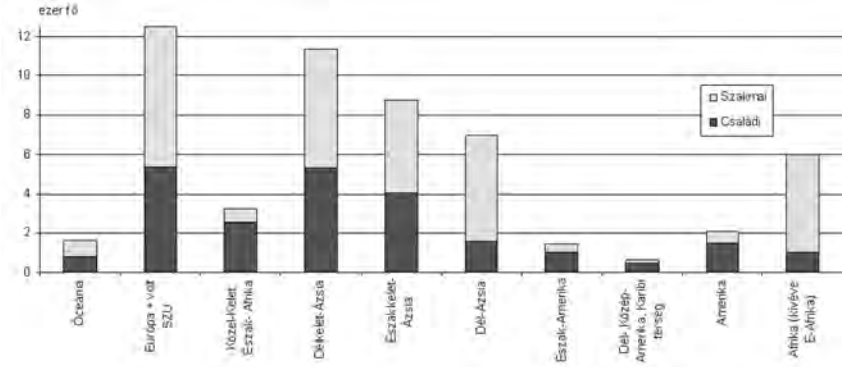
A család-egyesítési programban pályázókat a közvetlen családtagok támogatása (sponsorship) alapján választják ki. A program legnagyobb létszámú kategóriája az ausztrál állampolgárok és tartózkodási engedéllyel bírók házastársainak és jegyeseiknek van fenntartva.

A család-egyesítési programra 1998–99-ben 30 500 fős keretet biztosítanak. Amint az év során ez a keret kimerül, több ilyen vízum már nem adható ki.

A bevándorlási programban szereplő kategóriák meghatározott feltételekkel rendelkeznek, amelyeket az 1958-as bevándorlási törvény (Migration Act 1958) és a bevándorlási rendelkezések (Migration Regulations) tartalmaznak. A program maga az egész világra vonatkozik és jellegét tekintve nem diszkriminatív, amely azt jelenti, hogy a jelentkező állampolgársága, etnikai hovatartozása, neme, bőrszíne vagy vallása nem döntő tényezők a feltételek teljesítésének elbírálásakor.

Az ausztrál kormány elkötelezettje annak, hogy a bevándorlási programban egyre nagyobb hangsúllyal érvényesüljön a szakmai bevándorlás, miközben fennmarad a család-egyesítési bevándorlás iránti hajlandósága is.

82. ábra. A bevándorlás küldő régiók szerint (2000)

Forrás: DIMIA. 2.

Az *82. ábrá*ról leolvasható, hogy a szellemi tőke forrásterülete Európa és a szovjet utódállamok és nem Ázsia. Mind a család-egyesítési, mind a szakmai programhoz a legnagyobb mértékben az Egyesült Királyság bevándorlói járultak hozzá. Az összes 12 481 bevándorló közül 55% (2228 családi, illetve 4694 szakmai) érkezett a nevezett területről.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 508

Délkelet-Ázsiából családegyesítés címen a legtöbben a Fülöp-szigetekről (2070 fő), illetve Vietnamból (1432 fő) érkeztek. Szakmai bevándorlás a térség országai közül Indonéziából, Malajziából és a Fülöp-szigetekről volt jelentős. Északkelet-Ázsia a legfontosabb kibocsátó ország mindkét kategóriában Kína (76, illetve 53%), emellett a szakmai kategóriában Tajvan (22%) is. Dél-Ázsia szakmai bevándorlásának zömét az Indiából érkezők adják (72%).

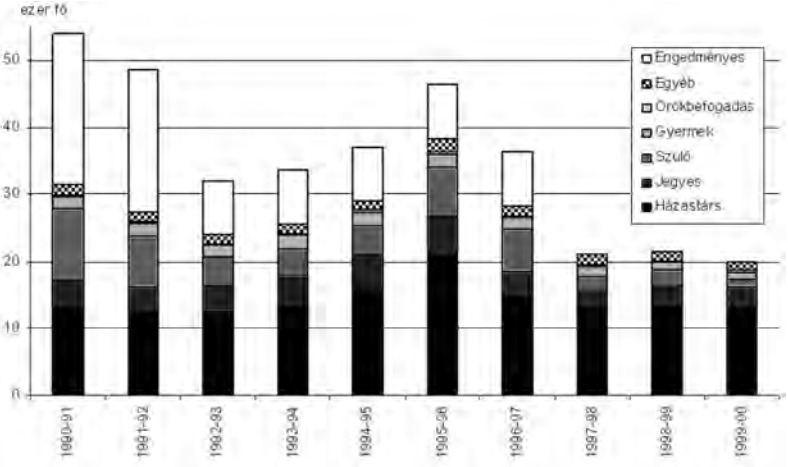
Afrika területéről a szakmai bevándorlók túlnyomó többsége a Dél-afrikai Köztársaságból érkezik (74%). Észak-Afrikából és a Közel-Keletről a családi bevándorlás a nagyobb mértékű. A kibocsátó országok, fontossági sorrendben: Libanon, Törökország, Irak, Irán.

Család-egyesítési program

A család-egyesítési programban ausztrál állampolgár, illetve ausztrál állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező személy közvetlen családtagjai (házastársa, jegyese, eltartott hozzátartozói, örökbefogadott gyermeke, szülő, árva rokonok, idős rokonok) vehetnek részt. A család-egyesítési programnak nincsenek képzettségi vagy angol nyelvtudási előírásai, a kérvények elbírálása a támogató ausztrállal való rokoni viszony függvénye.

Amint az a *83. ábrá*n is látszik, a családi bevándorlási program keretében kiadott vízumok száma jelentősen csökkent. 1995–96-ban még a teljes bevándorlási program 68,7%-át adta, 1997–98-ban az arány 46,7% volt. Ennek egyik oka a bevándorlási keretekben történt változás, amely 1997–98-ban az addigi engedményes családi kategóriát átcsoportosította az úgynevezett ausztrál kapcsolatú szakmai kategóriába, ezzel is példázva a bevándorlási irányelvek változását. Ez a változás követi a bevándorlási program nézetváltását a szakmai program irányába.

83. ábra. A családi bevándorlás összetevői (1990–91 és 1999–2000)

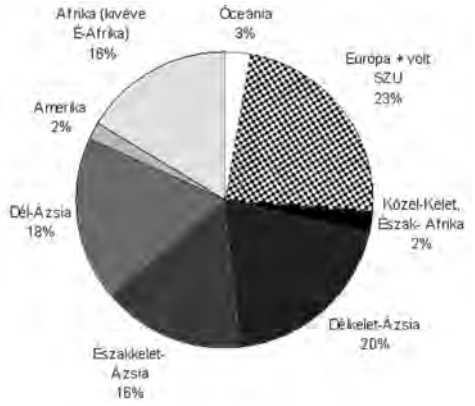
Forrás: DIMIA 4.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 509

Szakmai program

A szakképzettséggel és szakmai tapasztalattal rendelkező ausztráliai bevándorlása az éppen adott szakképzett munkaerőben tapasztalható hiányosságok pótlását célozza, és növeli az ausztrál munkaerő nagyságát, szakképzési színvonalát és felhasználhatóságát. Az utóbbi évek hangsúly-eltolódását tükrözi az, hogy 2000–2001-ben 44 730 fő érkezett szakmai vízummal, ami a megelőző évihez képest 26,6% pontos növekedést jelent. Az *84. ábra* foglalja össze ennek földrajzi megoszlását és Amerika kivételével minden kontinens nagy arányát mutatja.

84. ábra. Szakmai bevándorlás régiónként (1999–2000)

Forrás: DIMIA. 2.

1999. július elsején bevezetett pontrendszer sikeresnek bizonyult. Ez azon alapszik, hogy a képzett kérelmező, mind az ausztrál állampolgárok, mind az új lakóhely/terület által is támogatott, a támogatásért pedig elvárják, hogy bizonyos ideig ott éljen. Mi más ez, ha nem regionális irányítás, a helyi célok egyeztetése az érkezőkkel. 2001-ben vezettek be három új vízumkategóriát. Azok a külföldi diákok, akik Ausztráliában folytattak tanulmányokat, tanulmányaik elvégzése után e három új vízumfajta által válhatnak ausztrál munkavállalókká. A vízumokat az országon belül tartózkodva lehet igényelni. De nemcsak regionális, hanem szakmai irányítás is működik.

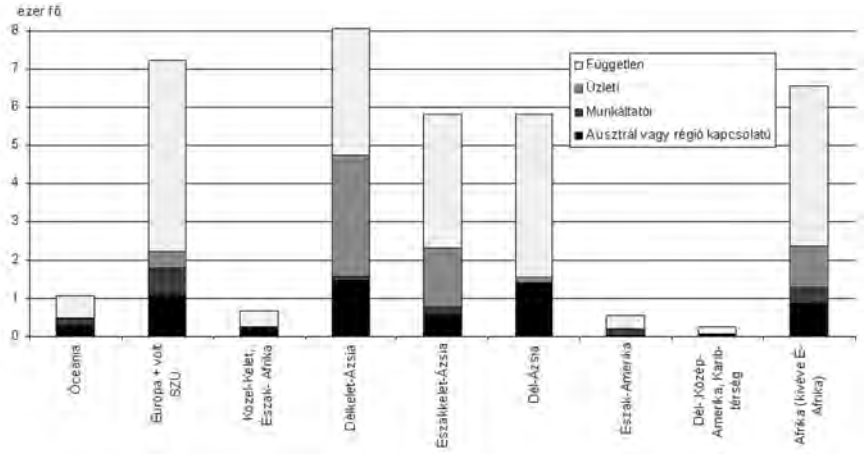
A célirányos munkaerő bevándorlásának elősegítése érdekében bevezettek egy úgynevezett Skilled Occupation List (SOL) azaz szakma listát, illetve Migration Occupation in Demand List (MODL) azaz keresett foglalkozások vándorlási listáját. Azok a bevándorlójelöltek, akik MODL megjelölt szakmával rendelkeznek többletpontokat kapnak. Ezen a listán élenjárók az információs-kommunikációs technológiával kapcsolatok foglalkozások.[258]

258 További mérlegelési, pontozási szempontok: többletpontokat kap az a jelentkező aki ausztrál bizonyítványokkal, oklevelekkel rendelkezik, vagy ausztrál munkatapasztalattal bír, valamilyen más világnyelvben jártas, illetve a házastárs képzettségéért is járhat többletpont.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:54 PM Page 510

Az *85. ábra* azt mutatja, hogy az ázsiaiaknak már van ausztrál kapcsolatuk és különösen Délkelet-Ázsiából érkeznek nagy arányban üzleti célú bevándorlók.

85. ábra. A szakmai bevándorlás megoszlása kategóriánként, régiók szerint (2001–2001)

Forrás: DIMIA. 4.

A bevándorlás főbb kategóriái

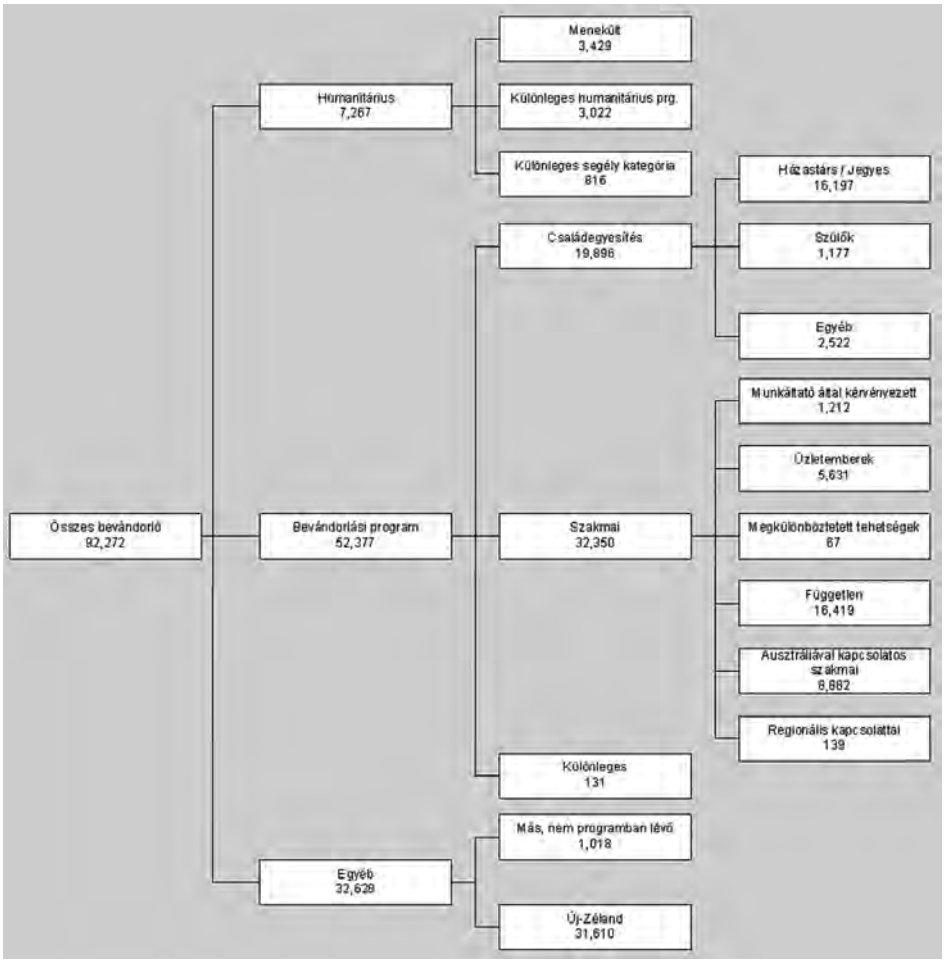
1. Munkáltató által szponzorált (employer sponsored)
   A munkáltató által szponzorált bevándorlási program lehetővé teszi, hogy ausztrál munkáltatók külföldi munkaerőt szponzoráljanak. A munkáltató háromféleképpen hívhat be a tengerentúlról munkavállalót:
   - Munkáltatói kinevezéssel ENS/Employment Nominated System.
   - Regionálisan támogatott bevándorlási tervvel, RSMS/Regional Supported Migration System.
   - Munkaszerződésekkel. CW/Contract Workers.

   A munkadó akkor töltheti be tengerentúli munkavállalókkal az üres állasokat, ha az adott munkakörre a belső munkaerőpiacról nem talált megfelelőt.
2. Üzletemberek önálló bevándorlása
   A Business Skills bevándorlási program a sikeres üzleti és anyagi háttérrel rendelkezők számára nyújt letelepedési lehetőséget.
3. Megkülönböztetett tehetségek (DT/Distinguished Talents)
   Megkülönböztetett képességű egyének számára teszi lehetővé a bevándorlást, akik Ausztrália javára szolgálhatnak.
4. Ausztrál kapcsolatú szakmai bevándorlók (SAL/Skilled Australian Linked)
   1997-ben vezették be a szakmai képességek, az életkor, és az angol nyelvtudás pontozását. További pontokat kaphatnak az érdeklődők helyi rokoni támogatásért. Ebbe beletartozik a régiós kapcsolatú bevándorlók (Regionally linked) kategóriája is, ahol nincs pontozási rendszer, itt a régióban élő rokonok támogatása szükséges.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 511

5. Szakképzett független, (PI/Professional Independent)
Szakképzett független tengerentúli diák (2001. júliustól) és független bevándorlók (Independent migrants), akiket se rokon, se munkáltatója nem támogat.

86. ábra. Az ausztrál befogadás csatornái

Forrás: Hugo 2002

Ideiglenes bevándorlás, tartózkodás

Az ideiglenes vándorlás aránya világszerte növekedik. Ausztráliában az elmúlt húsz évben egyre növekedett a nem tartósan bevándorlók aránya és jelentősége az összlakossághoz képest. A vándorlási többletet 1999–2000 évig a tartós vándorlásból eredő pótlás jelentette. 1989–90-ben a tartós bevándorlás adta a nettó vándorlási egyenleg nyereségének 96%-át. Napjainkban a nettó vándorlási egyenleg

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 512

nyereségét az ideiglenesen, huzamos tartózkodásra érkezők már nagyobb arányban (52,3%) adják.

Ausztráliának a migrációval az volt a célja, hogy munkaképes, véglegesen letelepedő, majdani állampolgárokat kapjon, ami ellentétes pl. az európai munkavállalási célokkal. Korábban itt az ideiglenes munkavállalást erősen ellenezték.

A közelmúltban a tartós letelepedést ösztönző bevándorlási politika, a világ képzettséget előtérbe helyező mozgása felé tolódtak el, az eddigi állandó lakossá váló tartós munkaerő bevándorlásról az ideiglenes munkavállalás elősegítésének irányába (Hugo, 2002). Mindez kiemeli a tartózkodás jelentőségét. Joggal feltételezhető, hogy a jövő betelepülése is növekvő számban olyan döntésen alapszik, amelyek az Ausztráliában szerzett tapasztalatokon alapulnak, már az országon belül élve keresik a végleges ott maradás lehetőségét. Mindez a tudatos migrációs döntés része.

A tartózkodás elősegítése érdekében az utóbbi években számos új vízumtípust vezettek be. A vízumok között – időtartam szerint – két nagy csoport különböztethető meg: rövid, illetve hosszú távú tartózkodásra szóló.

A szakma nélküli és alacsonyan szakképesítésűek felé nem nyitott az új vízumgyakorlat,[259] így a tartózkodási vízumok is munkaerőpiac-preferencián alapulnak, előnyben részesítve a magasan képzetteket. Az ideiglenesen tartózkodók főbb kategóriái:

- látogatók: turisták, gyógykezelésre érkezők,
- tengerentúli diákok,
- working holiday makers/WHM,
- üzleti kategória,
- egyéb: kulturális, szociális, nemzetközi kapcsolatok.

68. táblázat. Az ideiglenesen tartózkodók számbeli megoszlása (2000)

Ideiglenes beutazók	Éves állományi adat	Év közepi
Látogató	3 057 147	184 270
Tengerentúli diák	74 428	121 140
Working Holiday Makers Program	74 454	45 264
Ideiglenes üzleti beutazó	23 608	13 910
Ideiglenes lakos	535 006	535 006
Hídvízummal beutazó	–	61 224
Szociális, kulturális, nemzetközi program	37 880	24 590
Egyéb	4 215	13 100
Összesen	3 519 215	513 898

Forrás: DIMIA

259 Történtek ugyan kezdeményezések a szakképesítés nélküli ideiglenes munkaerő behívásának engedélyezésére, pl. az aratásnál, betakarításnál jelentkező munkaerőhiányok betöltésére, de ezeket a kormány határozottan elutasította (Hugo, Rudd, Harris 2001, p. 35.).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 513

A képzettek ideiglenes tartózkodása

Az ideiglenes tartózkodási kategóriákon belül kiemelten fontos szerepe van a tanulási, munkavállalási vagy jövedelemszerző tartózkodásoknak, amelyek a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően egy majdani letelepedést alapozhatnak meg (lásd alább a tanulói vízumok esetében).

Rövid hivatalos/üzleti célú látogatás Ausztráliába

Az Ausztráliába történő utazás célja hivatalos látogatás, kongresszuson, konferencián való részvétel, találkozók, tárgyalások lebonyolítása, továbbképzésen való részvétel, gépek üzembe helyezése stb. A tervezett tartózkodás nem haladja meg a három hónapot (236 085).[260]

Huzamos tartózkodás – Temporary Business Resident (Long Stay)

Ezt a vízumtípust 1996-ban vezették be. Az üzleti célú látogatás meghaladja a három hónapot. Az ideiglenes, hosszú tartózkodású üzleti vízumkategória elsősorban az olyan ausztrál és külföldi cégeknek nyújt segítséget, akik bizonyos pozíciók betöltésére az ausztrál munkaerőpiacon nem találtak megfelelő képzett személyt, ezért ideiglenesen külföldről toborozhatnak szaktudást. A business (long stay) vízumok maximum négyéves kint tartózkodást engedélyezhetnek.

Huzamos tartózkodásra kérhetnek vízumot:

- Független vállalatvezetők, akik vállalkozás-alapítási, vásárlási vagy menedzselési szándékkal érkeznek az országba, bizonyítottan sikeres szakmai háttérrel renelkeznek, de nem kívánnak véglegesen letelepedni. 2000. évben összesen 35 006 fő érkezett, és ennek alig tíz százaléka volt vállalati irányítással ide érkező.
- Általános és szakorvosok, szakemberhiánnyal rendelkező térségekbe (2515 fő).
- Oktatók, kutatók olyan speciális területekre, amelyeket az ausztrál munkaerőállományból nem tudnak felvenni (1700 fő).

Working Holiday Makers Program WHM

A program a nemzetközi kapcsolatok fejlesztését tűzte ki céljának, fiatal, munkaképes, utazni vágyó turistáknak engedélyez ideiglenes munkavállalást, ezzel hozzájárul tartózkodásukat finanszírozásához. Ausztrália több országgal kötött kétoldalú megállapodást a WHM-turizmusra, és 2000. július óta csak a partnerországok állampolgárai folyamodhatnak e vízumért. Ausztráliának az Egyesült Királysággal, Hollandiával, Írországgal, Japánnal, Kanadával, Koreával, Máltával és Németországgal van ilyen egyezménye. Tárgyalásokat folytattak még számos európai, ázsiai országgal és az USA-val. A jelentkezőnek 18–30 év közötti, gyermek nélküli, visszautazás-

260 Zárójelben 1999–2000-ben kategóriánként kiadott vízumok.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 514

hoz és az ottlét első feléhez megfelelő anyagiakkal rendelkezőnek kell lennie. A vízummal a kézhezvételtől számított egy naptári éven belül lehet belépni az országba és ettől az időponttól kezdve 12 hónapig érvényes (Harding, Webster; 2002).

1999–2000-ben 74 500 fő érkezett a program keretében. Országonként: Egyesült Királyság 41 198, Írország 12 285, Japán 9727, Hollandia 5913, Kanada 5597, Korea 138. Ausztráliából pedig 27 000 utaztak a partnerországokba.

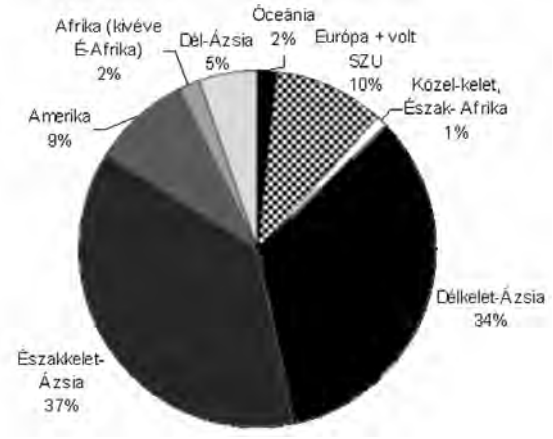
A 2001-ben Ausztráliában WHM-vízummal tartózkodók medián életkora 24 év volt. Átlagosan négy hónapot tartózkodnak az országban (DIMIA. 2.).

Tanulói tartózkodások

A többi nagybefogadó ország (USA, Kanada, Új-Zéland) gyakorlatának megfelelően, Ausztráliában is fokozatosan nő a hosszabb távú tanulási célú tartózkodás. 3,7 milliárd dollár (AUS) közvetlen haszon származott a külföldi diákok oktatásából (DIMIA).[261]

A három hónapnál hosszabb ideig tartó tanulmányok folytatására vízum szükséges. Tanulóvízumot csak azok kaphatnak, akiknek jelentkezését elfogadták egy bejegyzett nappali tagozatos kurzusra vagy annak egy részére Ausztráliában.[262] 2000–2001-ben 223 ezren érkeztek tanulóvízummal Ausztráliába (flow), ebből 85 000-en először léptek be a kontinensre.

87. ábra. Ausztrál tanulóvízumok régiónkénti megoszlása (2001–2002 tanév)

Forrás: DIMIA. Immigration Update 2002.

261 Hasonlóan jelentős bevételeket könyvelhetnek el az Egyesült Államokban is. Az ottani külföldi diákok oktatása 13 milliárd dollár többletet jelent a nemzetgazdaságnak (Rédei, 2002).

262 Ez a leghosszabb múltra visszavezethető ideiglenes munkáltatói vízumkategória. Ezzel a vízummal a tanulói jogviszonyban lévők tanítási időben heti 20 óra munkát vállalhatnak, iskolai szünidőben teljes munkaidőben dolgozhatnak.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 515

A *87. ábrá*n látható, hogy a tanulók meghatározó régiója egyrészt a földrajzi közelségben lévő, Pacifikus-térség, másrészt a kulturálisan, nyelvileg rokon Európa. A legfontosabb kibocsátó országok: Kína 33 000, Indonézia 21 000, Malajzia 20 000, Hongkong 17 000, Szingapúr 16 000, Korea 12 000, Japán 11 000, Thaiföld 11 000. A közeli országok tanulóira jellemző, hogy a tanítási szünetekben hazautaznak (lásd flow adatok).

Az ausztrál bevándorlási politika egyik célja az Ausztráliában végzett tengerentúlról érkezett friss diplomások munkavállalóként való letelepítése. Úgy értelmezik a tanulói vízumok szerepét a migrációs politikában, hogy előkészítő, ausztrál kapcsolat- és tapasztalatteremtő, ezzel megalapozott döntés eredményeként létrejövő bevándorlás. Az egyéni befektetésekhez az állami kiegészítések csatlakoznak, amit a munkaerő-választék bővítésének tekintenek. Erre irányulnak a már ismertetett, 2001 júliusában bevezetésre került új vízumkategóriák. Ezzel az alig fél éve végzettek számára könnyítik meg a határon belül (onshore) a munkavállalást, így nem kell a pontrendszeren keresztül bevándorlásért folyamodni. Ezzel fejeződik ki Ausztrália preferenciája, az országon belül élő képzettek irányába.

Az átmeneti tartózkodás további formái is lehetségesek a bevándorlásnak, családegyesítésnek.[263]

263 Ausztrál látogatói vízumok: turizmus, nyaralás, városnézés, társadalmi okok, pihenés, rokonlátogatás, baráti látogatás, vagy más rövid időtartamú, nem munkával kapcsolatos tevékenység, ideértve a tanulást is. A látogatóvízumoknak három típusa van:
Rövid tartózkodású látogató (short stay): maximum három hónap kint tartózkodást engedélyez. Hosszú tartózkodású látogató (long stay): rendszerint 3-6 hónap kint tartózkodást engedélyez. Mindkét vízum általában 12 hónapon belül felhasználható, egyszeri vagy többszöri beutazásra szól.
Szponzorált látogató (sponsored):* speciális kategória közvetlen ausztrál családtagok vagy hivatali képviselők által támogatott látogatók részére, ahol a meghívók külön anyagi garanciát vállalnak. Maximum három hónap kint tartózkodást engedélyez, nem hosszabbítható, egyszeri beutazásra szól.
Szociális, kulturális beutazók: kategóriák: sport, szórakoztatás, média vagy filmstáb, vallási előadó, nyugdíjas, kutatás, tudományos előadó, családi kapcsolat (középiskolásoknak rokonoknál vagy közeli barátoknál engedélyezi a tartózkodást maximum 12 hónapig).
Nemzetközi kapcsolatok: diplomáciai, diplomáciai testület, szakmai gyakorlat, csereprogramok stb.
Hídvízumok: legalizálja az Ausztráliában tartózkodók státuszát. Azoknak akik helyben jelentkeztek valamilyen vízumfajtáért, de még nem kapták meg. A kiutazni szándékozóknak akiknek folyamatban van vízumkérelem-elfogadási eljárásuk. Azok a lejárt vízummal Ausztráliában tartózkodók akikről a hatóságok tudomást szereztek és új vízumkérelem-elfogadási vagy kiutaztatási eljárásuk folyamatban van.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 516

Illegálisan bevándorlók

Az 1990-es évek eddig vizsgált nemzetközi folyamatai, a „munkaerő-vándorlás újjá születése", a munkaerőpiacon alapuló preferencia szükségszerűen együtt jár a befogadó ország szűrési mechanizmusának fokozottabb felülvizsgálatával. A bevándorlás ellenőrzése, az adatgyűjtés, a határok szigorítása mellett keményen lépnek fel az illegális bevándorlók és munkavállalók ellen. A 2001. szeptemberi támadás utáni terrorizmus ellen felvett küzdelem egyike eszköze a határok és a határon belüli ellenőrzés fokozása, ami egyben a munkaerő-beáramlás fokozott ellenőrzését is magában foglalja, ezzel szűrve az illegális bevándorlókat is.

Az illegális bevándorlás nemzetközi szinten továbbra is folyamatosan jelen van, ám nagyságát nehéz pontosan definiálni annak jellegéből adódóan. Az illegális bevándorlás visszahat a befogadó és a kibocsátó országok közötti párbeszédre. A kibocsátó országok migrációs nyomása sokszor erősebb, mint a befogadó országok felvevőképessége. A kivándorláshoz napjainkban a képesítés „érvényes jegyével" nem rendelkezők csak a befogadó ország hatóságait megkerülve tudnak a migrációs nyomásnak engedve javítani életminőségükön. Azok a nemzetközi trendek, miszerint a legális migráció fokozása együtt jár az illegális növekedésével, itt is tapasztalható. Az illegálisan Ausztráliában tartózkodók száma 1999–2000-ben 5870 fő,[264] ami hihetetlenül alacsony.

Az illegális migránsok száma az utóbbi évtizedben nőtt. Ausztrália földrajzi helyzetéből, sziget voltából adódóan a bevándorlásnak két fő terepe lehetséges: a vízi és a légi út. A jogszerűtlen bevándorlók 71%-a a vízi utat választja (úgynevezett „boat people"),[265] a kisebb hányad repülőgépen érkezik az állam területére, a repülőtéri ellenőrzésen fennakadtakat azonnal kitoloncolják az országból. Érvényességét vesztett úti okmánnyal tartózkodók (overstayers),[266] hasonló eljárásba kerülnek.

264 A hivatalos statisztikákban csak az ellenőrzésen fennakadtak szerepelnek, így a pontos arányokat nehéz rekonstruálni.

265 A tengeren érkezettek az alábbi helyeken érik el az ausztrál partokat: Ashmore-szigetek a Timor-tenger, York-foki-félsziget, Torres-szoros szigetei, Cobourg-fsz, Karácsony-sziget, illetve a kontinensen az északnyugati Kimberly régióban (Nyugat-Ausztrália), Új-Dél-Wales és Queensland partjainál.

266 Az illegálisan Ausztrália területén tartózkodók másik forrása a lejárt vízummal ott tartózkodókból fakad. Ezek az emberek érvényes ideiglenes vízummal érkeznek az országba, többnyire mint turisták, kisebb számban diákok, WHM-program keretében érkezők vagy ideiglenes lakosok. Általánosságban az összes legálisan az ország területére belépő 0,49%-a marad a vízum lejárta után Ausztráliában. 2001 nyarán 60 000 főre becsülték (DIMIA. 8.) az országban lejárt vízummal tartózkodók számát. Legnagyobb csoportjuknak (26%) tíz vagy annál több éve járt le a vízuma, 15% egy maximum két éve tartózkodik illegálisan, ez 24 százalékponttal kevesebb, mint a megelőző évben. Ez utóbbiba beletartoznak azok akik önszántukból a lejárati idő után kis késéssel hagyják el az országot. Az illegális tovább tartózkodók között több a férfi (62%),...

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 517

Kivándorlás

A nagy nemzetközi migrációs szerepvállalásban Ausztráliát a hagyományos nagybefogadó országok (Egyesült Államok, Kanada, Új-Zéland, Argentína, Brazília) közé sorolják (World Migration Report, 2000). Ausztráliát ma már a nemzetközi trendeknek megfelelően a nemzetközi migrációs folyamatokban betöltött kibocsátó szerep is jellemzi. A világszerte tapasztalható eltolódás a családegyesítő bevándorlásról a képzett preferencián alapuló bevándorlásra nemcsak Ausztrália bevándorlási folyamatait rendezte át, de eddig ismeretlen arányú képzett munkaerő kiáramlását is jelenti. Ezek már a brain cirkuláció első jelének tekinthetők. A megszerzett tudással igyekeznek olyan helyekre menni, ahol képzettségükért többet pénzt és előrehaladási lehetőséget kapnak. A kettő összefügg, mert ma már különösen a kutatási feltételek csak a legnagyobb hatalmaknál állnak rendelkezésre. Sőt a befektetések ezekre a helyekre, mint reménybelire központokra összpontosulnak.

Ausztráliában a bevándorlás korai időszakai óta általánosan tapasztalható volt, hogy a nagy bevándorlási hullámokat egy-két éves késéssel egy hasonló lefutású, de kisebb amplitudójú kivándorlás követte (Hugo, Rudd, Harris, 2001).

Vagyis a bevándorlás alacsony-magas értekei szabták meg a két évvel későbbi kivándorlás magas-alacsony voltát. Minden ötödik tengerentúli bevándorló egy bizonyos időn belül visszatért hazájába. Ezek a folyamatok egészen az utóbbi évekig szabályos lefutásúnak tekinthetőek. A bevándorlási politika átrendeződésével, hangsúlyainak eltolódásával egyidőben azonban megváltozott a kivándorlás volumene, a kivándoroltak összetétele és maguk a célországok is. Számottevően emelkedett a véglegesen vagy hosszú távon kivándorlók száma.

1999–2000-es pénzügyi évben érte el a tartós kivándorlás a legnagyobb értékeket az 1972–73 óta. A huzamosan tartózkodó értsd legalább egy évre kivándorlók között is ez a trend érzékelhető, azok többsége kifejezte ugyan visszatérési szándékát.

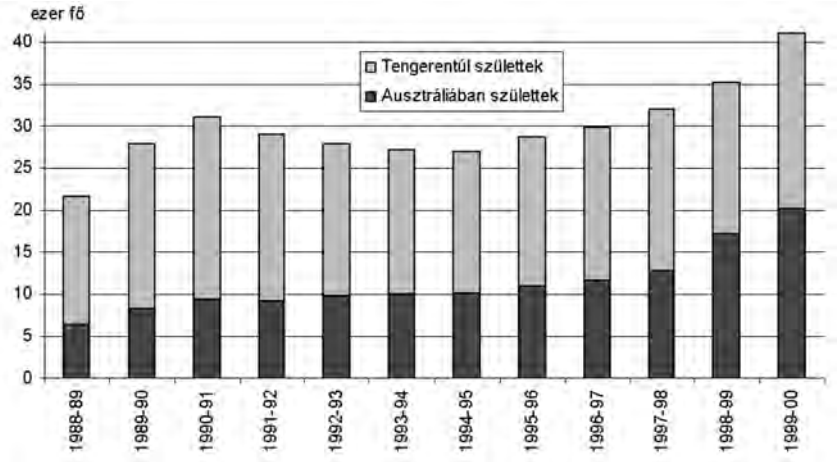
Az ausztrál kivándorlást két nagy csoportra osztva tárgyalhatjuk a kivándorlók születési helye alapján:

- külföldön születettek kiáramlása, remigráció,
- Ausztráliában születettek kiáramlása.

...jellemző korcsoportjaik a 35–49 év között (33%), 20–49 közötti (32%). A nők kor szerinti megoszlásában ugyanezek a legnépesebb korcsoportja, egyenként 28–28%-ot képviselve. Az illegálisan tartózkodók száma az országba belépők számától függ. Így a legnagyobb számban látogatóvízummal érkezők lesznek a legnagyobb számban tovább tartózkodók (Egyesült Királyság, Japán, Egyesült Államok). A legnagyobb arányú illegálisan tovább tartózkodók, állampolgárság alapján: Ecuador 5,2%, Tonga, Pakisztán, Peru, Laosz. Jellemző, hogy a legnagyobb számban tovább tartózkodók aránya viszont közelíti a nullát.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 518

88. ábra. Tartós kivándorlás születési kategóriánként (1988–89 – 1999–2000)

Forrás: DIMIA 2.

A *88. ábrá*ról leolvasható, hogy a tengerentúlon született volt bevándorlók adták a tartósan kivándorlók többségét, de az ausztrál születésűek aránya fokozatosan nőtt, és 1999–2000-ben már fele-fele arányban vettek részt a kivándorlásban a tengerentúl, illetve az Ausztráliában születtek. Feltételezhető, hogy a világon adódó kedvezőbb lehetőségek, összehasonlítva az Ausztráliában tapasztalttal, máshová vonzzák az embereket.

Az Ausztráliában született lakosság utóbbi években fokozódó távozása az országból a nemzetközivé váló munkaerőpiac, a fejlettebb és megfizethetőbb nemzetközi közlekedés, valamint a globálisan növekvő szakképzett munkaerő-kereslet eredménye. Korábban a munkaerő-áramlást a fogadó ország számára tartották előnyösnek, lévén az ottani munkaerőhiány fedezésére irányult. Megállapítást nyert (Hugo, 1994), hogy a magasan képzett ausztrál munkaerő más országokba áramlása hasznos Ausztrália számára is.

Ezek a munkavállalók általában átmenetileg tartózkodnak úgynevezett postázott munkásként a fogadó országban.

A munkavállalás lejárta után a hazatérők nemzetközi tapasztalatokkal, gazdasági kapcsolatokkal, gazdasági hídfőállások kiépítésével nagyban hozzájárulnak az ausztrál gazdaság építéséhez, nemzetközi kapcsolatai kiszélesítéséhez, Ausztrália globalizációs szerepvállalásához.

Az ausztrál születésű kivándorlók fiatalabbak, magas képzettségűek. A képzettek elszívásáról a nemzetközi munkaerőpiacra az úgynevezett „brain drainről", azaz agyelszívásról mégsem beszélhetünk Ausztrália esetében.

A magasan képzettek – azon belül is szignifikánsan az információs technológiában alkalmazottak a nemzetközi üzleti életnek megfelelően „a jó helyen, a jó időben" – általában mint rövid távú munkavállalók lépnek be az országba, majd

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 519

a szerződésük lejárta után el is hagyják az országot. Így beszélhetünk inkább a „brain circulation”-ről, azaz az „agyak körforgásáról”.

Összességében az Ausztráliából kiáramló, illetve oda beáramló képzett munkaerő nettó nyereséget mutat Ausztrália számára, azaz inkább „brain gain”-ről azaz nyereségről beszélhetünk.

Tartósan és ideiglenesen kivándorlók leggyakoribb úti célja:

- Egyesült Királyság,
- Amerikai Egyesült Államok,
- Európa.

Általában elmondható, hogy azok hagyták el nagy számban az országot, akik előzőleg független bevándorlóként vagy szakmai-üzleti vízummal vándoroltak be Ausztráliába az Egyesült Királyságból, Európa többi részéből, illetve Észak-Amerikából (Hugo, Rudd, Harris, 2001).

Jellemző a kivándorlók életkora is. Az Egyesült Királyságba kivándorlók 60%-a 20–29 éves korú és nagyon magas képzettségű, míg az Egyesült Államokba kivándorlók magasabb arányban az idősebb korosztályokba tartoznak, és itt jelentős a 10 éven aluliak kivándorlása is, ami azt mutatja, hogy itt már a családos kivándorlás is jellemző.

Kiemelkedően fontos vizsgálati terület a frissen diplomázott ausztrál fiatalok külföldre távozása. Közel 5,6 százalékuk vállalt a tengerentúlon munkát a diploma megszerzését követő egy évben (Hugo, Rudd, Harris 2001). Legtöbben az Egyesült Királyságot választották (31,3%). A kiutazók között azonban a betöltött munkakör alapján két nagy csoportot lehet megkülönböztetni:

- a working holiday making – WHM-csereprogram keretében kiutazókat a partnerországba és az ott-tartózkodás költségének fedezésére jellemzően nem a végzettségnek megfelelő munkát végzők,
- a végzettségének megfelelő munkakörök betöltése.

Ausztrália azon kevés államok egyike, amely átfogó adatgyűjtés vezetett be mind a kiutazók mind a beutazók körében (ez még más jellemzően bevándorló országoknál sem bevett szokás). Ez azonban nem bizonyul elégségesnek a folyamatok megértésében, mert az így begyűjtött adatok a célországokat nem tartalmazzák. Megfogalmazták azt az igényt, hogy globalizálódó világunkban statisztikai mintákat kaphassanak az ország területén kívül élő ausztrál állampolgárokról is, mint ahogy ez a kivándorlással érintett országokra jellemző.

7.4.4. Új tendenciák – Ajánlások

A migráció kérdése a korábbi jogi és belügyi irányításból kilépett. Nem a jogi korlátok határozzák meg a migrációt, hanem az egyéni készségek és képességek, ezeknek a felismerése pedig együtt jár a döntés tudatosságának fokozódásával. A központi irányítás céljai akkor valósulnak meg, ha ezeket részben nyilvánossá teszik, figyelembe veszik a tényfolyamatokat és ennek megfelelően módosítják a végrehajtást. Nő azoknak a száma, akik ehhez értőnek tekintik magukat, és mindent megtesznek az akadálytalan bejutás érdekében.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 520

A globalizációval a migráció még erősebben vált a gazdasági folyamatok látható formájává. A korábbi emberi jogokhoz kötődő értelmezése tágabb és „ekonomista" lett. A befogadók a migránst a gazdaság új forrásának tekintik, különösen abban az értelemben, hogy a termelésnél rugalmasabban képes alkalmazkodni a változó igényekhez. A migránsok elmozdulásukkal azt fejezik ki, hogy a jobb életszínvonal érdekében mobilnak kell lenni. A helyben maradást odairányított fejlesztéssel nem lehet kompenzálni. A migráció folyamatának az emberi jogokhoz, a szabad mozgáshoz kötődő gondolata nem az elmozdulással, hanem a beilleszkedéssel foglalkozik. Még mindig tart az aggodalom, hogy munkaerőt kérünk és emberek érkeznek. A mozgás célja és ezzel életkori meghatározottsága bővült, ami a migráció okozta hatásokat is megnövelte.

A képzettségi alapú megközelítésnek van egy hagyományos fogalma, a fehér- és kékgallérosok, utalva a fizikai és a szellemi tevékenységre. A haladás a termelésben együtt jár a szellemi munka növekedésével, az ismeretek folyamatos megújításával, a többnyelvűséggel, a transzferálható képességekkel. Azok, akik ezekkel rendelkeznek több eséllyel gondolhatnak migrációra.

Azok az országok, amelyek a világgazdaság irányítói, a munkahelyek térbeli nagy távolságú átrendezésével tömegeket ösztönöznek arra, hogy szerzett képességüket szülőföldünktől távoli tájakon és kultúrákban hasznosítsák.

Új gondolatokat jelentett számomra Krugman 2003. egyik NYT-ben megjelent cikke, amely arról ír, hogy a fehérgalléros tevékenységek kékgalléros irányba mozdulnak el (white collars turn blue). Mindez azt jelenti, hogy több évszázad óta a fejlett régiókba vándorolt a kisszámú kiválóság és a képzetlen tömeg. Napjainkban a termelés fejlődő régiókba történő áthelyezésével nem kényszerülnek szülőföldjüket elhagyni. Ez jelenti igazából az emberi jogok teljesülését, a migráció szabadságát, liberalizmusát. Nem az ember alkalmazkodik az új környezethez, hanem a globális termelésnek kell a helyi körülményekhez. Ez egy új kihívás.

Visszatekintve az ezred utolsó évszázadára és a jövő századra, Krugman öt nagy gazdasági trendet fogalmaz meg;

- Szárnyaló erőforrásárak. Mióta kétmilliárd ázsiai bekapcsolódott a világ vérkeringésébe, korlátok jelentek meg az elfogyasztható erőforrások terén, és szertefoszlatják azt a korábbi felemelkedési utat, hogy akinek földje, ingatlana van, az gazdagodik. Több példa mutatja, hogy a képességek, készségek is képesek karrierutakra vezetni.
- A környezet mint érték. Szabad, mint a madár, pénz, mint a tenger, kifejezések is arra utaltak, hogy a természeti erőforrások határtalanok. Mióta környezet-terhelési és -szennyezési kvóták váltak piaci termékké, fizetünk azért, hogy védett környezetben állatokat etethessünk, és művi környezetben éljük napi munkaidőnket. A gazdag országokban, egész évben fűtenek, klimatizálnak. Ezek a környezeti kiadások a GDP 30%-t! is elérik az USA-ban, ily módon összeomlik a jövő gazdasága.
- A nagyvárosok újjászületése. A szuburbanizációval lakossági mobilitás olyan méreteket öltött, hogy tovább nem fenntartható az egy ember egy kocsi elve az utakon. Amerikában már több mint négymillió sofőr foglalkozik azzal, hogy

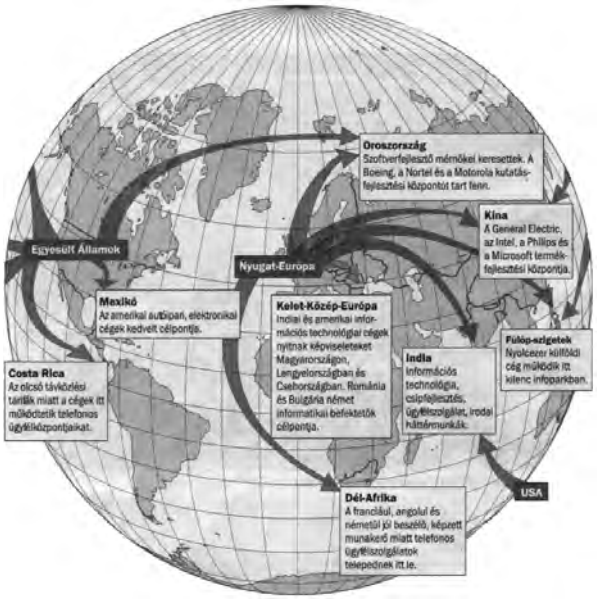
03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 521

háztól házig fuvarozza az embereket. Azzal, hogy nagy sűrűségű felhőkarcolók épülnek a legelterjedtebb tömegközlekedési eszköz, a lift.

- Az egyetemi szintű oktatás leértékelődése. Azt tapasztaljuk, hogy kiemelkedően sikeres emberek nem részesültek magas képzésben. A munkájuk nem kívánja meg azt, hogy valaki művelt legyen, tudja az egész szakmát. Sőt PhD-vel sem keresnek többet, mint amit kifizetnek erőnlétük és háztartásuk, gyermekeik stb. kiadásaira. A híres oktatási központok olyan emberekkel telnek meg, akik gazdagok, de nem értékelik és nem is használják képességeiket. Számukra mobilitás lett a végzettség.
- A gazdaság külsőségei. A mindennapi tevékenységben nő a rutin szerepe, gyors ismeretátadás valósul meg, a technika által elérhetőbbek lesznek az eredmények, és mindez összehasonlíthatóvá teszi a világot. Számos dolog azért történik, hogy vidd, szinte ingyen csak ezt használd, és ezt terjeszd. Az ingyenes kiadványok, a letölthető formák – „ez a legjobb" elvén működnek. A technológia ma már lehetővé teszi azt, hogy gyorsan és milliók alkalmazzák a terméket. Ezzel késztetnek arra másokat is, hogy ők is ugyanúgy tegyenek. Ez a hálózatosodás.

A külső jegyek és formák ma sokkal kényszerítőbben hatnak, mint bármikor valaha. A tudástársadalom helyett Krugman azt javasolja, fogalmazzuk meg a külsőségek gazdaságát. Mindez a migrációra a példák gyors terjedését jelenti. Tudatosabb döntések segítenek bennünket abban, hogy a lakóhelyünk megváltoztatásával egy elégedettebb életet éljünk, hogy a rendelkezésre álló erőforrásainkat ne elforgácsoljuk, hanem bővítsük és hasznosítsuk. Mindehhez szükség van arra, hogy döntési körünk ne szűküljön. A globalizálódó világ a lehetséges sokszínű döntés ellen dolgozik.

43. térkép. Vándorolnak fehérgallérosok – hová telepítik a fehérgalléros munkahelyeket?

Forrás: Business week
(in: Népszabadság)

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 522

Jelen munka, döntő módon arra irányult, hogy a tényfolyamatokat és az irányítás kapcsolatát áttekintse. De miért is kell szabályozni a migrációs folyamatot? Erre a következőkkel lehetne válaszolni:

- A migrációban helyzetek adódnak, ami azt jelenti, hogy az időtényező nem állandó, sem a személyeknek, sem az államoknak.
- A mobilitás, egyfajta nyitottságot jelent, ami elősegíti a területek közötti gazdasági együttműködést, versenyhelyzetet teremt.
- A migráció a helyi többletnek egyfajta ismételt szétosztása. Arbitrage értelemben nem az áru, a tőke, hanem a képességek újraosztása. Ezért a migrációval, mint látható folyamattal dolgoznak a regionális elemzők.
- Az Új Gazdaság növeli a polarizációt, kiemelten a stratégiai jelentőségű tevékenységi helyeken.
- Érzékenyek az emberek a nemzeti hovatartozásra, az állampolgárságra, kikkel osztják meg alanyi jogaikat, ezért kell a migráció konkrét helyen jelentkező zavaró hatásával többet foglalkozni.
- Az emberi közösség értékteremtő dolog. Ezért van az, hogy ezt a miliőt az emberek egyesekkel meg kívánják osztani, másokat pedig ebben a körben nem látnak szívesen.
- A globalizáció ma már olyan szintet ért el, hogy mindennapi életünkbe „tolakodik" ezzel minden korábbinál jobban készteti az embereket az individualizálódás felé.

…régi elvek…

Heller Ágnes idézettel kezdtem, végezetül is tőle szeretnék néhány örök szabályt szabadon idézni. A modern államokban olyan úgynevezett házszabályok alakulnak, amelyek kontinensekre jellemzők, így van „Ázsia Ház" és „Amerika Ház", és „Európa Ház", amelyek eltérnek egymástól. A migránsok nemcsak az egyes államok jogrendszerébe lépnek, de annak a kultúrájába is. A bevándorlással nemcsak a határon átlépnek, de belépnek egy másik társadalomba is. Az érkezők nemcsak a jóléti társadalmi fejlődéshez járulnak hozzá, de az élet mindennapjaihoz, apró mozzanataira is érzékenyen reagálnak. A kultúra szabályai egyúttal a civilizáció szabályait is jelentik. Ezek többnyire akkor ismerhetők meg, ha ott lakunk, ha szomszédokká válunk.

Ajánlások

A migráció térbeli folyamatainak irányítása növeli a belőle származó előnyöket. Az egyeztetés közrejátszik abban, hogy a migráns elképzelései korábban kerüljenek valós összehasonlításra, így mérsékelje a migrációval együtt járó csalódást. A migráció stratégiai céljainak megfogalmazásához szükség van az adott ország népesedési, munkaerő-piaci, regionális jövőképeire, és a belső szükségletek folyamatos követésére, ezek regionális stratégiai célokkal történő összekapcsolására.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 523

A korstruktúra fiatalítására, a korosztályok számának egyenletessé tételére, a hiányszakmák betöltésére, a hazai munkaerő felzárkóztatására, a hazaiak számára nem kívánatos tevékenységek meghirdetésére.

Mindezt intézményes formában célszerű működtetni, ahol nemcsak a jogi, de az elérni kívánt célok és eszközök is egyeztetésre kerülhetnek. Az intézmény regionális és szakmaspecifikus szintre konkrét tanácsokkal ajánlatos, hogy rendelkezzen. A letelepedés szakaszában szakmai, területi listákat célszerű karbantartani, ami a központi támogatások térbeli megoszlását ajánlja. A központi forráskiegészítésnek nyilvánosnak, elérhetőnek és számottevőnek kell lenni. Ezek üzenetet jelentenek azoknak is, akik csak gondolkodnak a bejutáson.

Ha az adott terület befogadó országgá válik, akkor az ehhez tartozó feladatokkal aktívan és tájékoztató módon kell, hogy foglalkozzon. A befogadói jelleg nemcsak a bevándorlásra, de azt megelőző számos más formára is vonatkozik, pl. a tanulói mobilitás, a nyugdíjasok letelepedése. A tartózkodás céljainak megfelelően módosított jogi eszközökkel, pl. vízumpolitikával orientálhatja a befelé igyekvőket. A tartózkodás jogszerű feltételeit ezért célszerű ellenőrzésekkel követni, mert ez üzenet az illegális migráció felé is. Ennek ellenére tudomásul kell venni, hogy a jogszerű migráció növelése együtt jár a zavaró események növekedésével, dokumentálatlan érkezéssel és tartózkodással.

Ha az adott régió több áramlási zóna kereszteződésében fekszik, végrehajtási gyakorlatában nemzetközi együttműködés és állandó harmonizáció szükséges. A nemzeti funkciókon túl lévő feladatok elvégzésére nemzetközi támogatások vehetők igénybe.

A napi és a távlati döntéshozatali munka számára elengedhetetlen a részletes, megbízható és valóságot tükröző adatgyűjtés és -közlés. A valóság jobb megismerése érdekében javasolható on-line módon működő, és jogi tanácsadással egybekötött oldal elindítása, ami az irányítás számára is nyújt információt, és feltétlenül segíti a migráns tudatos döntését. Csökkenti a migrációs rizikót. A regionális ügynökségek oldalain a kereslet, a befektetési lehetőségek, a tanulási és gyógykezelési, jövedelemszerző lehetőségei kaphatnának helyet.

A kormányzati munkában tenni kell annak érdekében, hogy ne kényszerüljenek az emberek elhagyni az országot a jobb életminőség reményében, legyen az emberi jogok része a helyben maradás. A kiáramlók kapcsolattartása, különösen a visszatérő programok elindítása kerüljön bővítésre. Az itt élő emberek számára kiemelt jelentőségű, hogy transzferálható készségek fejlődését segítsük, ezzel a szabad áramlást támogatjuk.

Fordítsunk több figyelmet a nemzetközi tapasztalattal rendelkező partnerekkel szemben a hazai munkaerő és érdekének védelmére. A gazdaság olyan tevékenységek támogatását tűzze ki célul, ami fejlesztési munkával, regionális irányítói szereppel és kutatómunkával kerül kapcsolatba. A nemzeti érdekek szem előtt tartása megnyilvánul a befogadói környezet hétköznapjaiban és hívogató üzenetet jelent.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 524

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 525

8. Speciális vonatkozások

8.1. Globális méretű ellenőrzés

A 90-es években számos ország, a nemzeti migrációs politika kidolgozása során arra a következtetésre jutott, hogy több országot átfogó irányítással képesek céljaikat elérni (Hammar 1985), és ezen megfontolásból, valamint a tömeges és váratlan beáramlás megelőzése végett úgynevezett korai figyelmeztető rendszereket építettek ki. Az ezredfordulón a nemzetközi mozgás ellenőrzése már globális méreteket öltött. Ma már alig található a világon olyan ország, amely válogatás nélkül enged be embereket. Azok, akik tudatos politikai gyakorlatot követnek egyre sokoldalúbban és változó módon határozzák meg a belépés feltételeit.

Az egész világon jellemzővé vált az adott országba történő belépés jogi kritériumainak megfogalmazása, nyilvánosan elérhetővé tétele, ezzel egyfajta tanítása. Kritikusnak ebben az tűnik, hogy miként tegye közzé a belépés lehetőségeit úgy, hogy azzal ne hívogasson, de tegye lehetővé a befogadó ország számára a minél jobb, (best and bright) választásának lehetőségét. Mutassa magát, de mégse látsszon! A migrációs politika első számú kritériuma még tartósan az áramlás nyilvános ellenőrzése maradt. A globális méretű ellenőrzés következménye az, hogy miközben fokozatosan kiszorítja az egyes földrajzi helyekről az oda kívánkozókat, váratlanul jelennek meg, távoli, korábban nem tapasztalt helyekről új érdeklődők, a más földrajzi helyek megszorító intézkedései miatt. Ezen kihívásoknak megfelelni, folyamatos és rugalmas gyakorlattal lehetséges. Egyre kevésbé igaz az, hogy elegendő a befogadó országnak a szomszédok és a korábbi küldő országok figyelése, ennél sokkal tágabb térséget kell górcső alatt tartania, ami fokozza a globális együttműködés igényét.

Az ezredfordulón a nemzetközi mozgás ellenőrzése már globális méreteket öltött. Ma már alig található a világon olyan ország, amely válogatás nélkül enged be embereket országába. Azok, akik tudatos politikai gyakorlatot követnek egyre sokoldalúbban és változó módon határozzák meg a belépés feltételeit. A XX. század második felében nőtt azoknak az országoknak a száma, amelyek arra törekedtek, hogy saját, nemzeti igényeiknek megfelelően alakítsák a befogadás kritériumait. Egyre több ország döntött úgy, hogy elfogadják egymás feltételeit, ezzel közösen hatékonyabban tudnak célt érni. jellemzően a tömeges és váratlan beáramlás megelőzése céljából növelték együttműködésüket. Ennek egyik ismert példája a schengeni egyezmény, ami az egyezményt aláíró országok területén belül, úgynevezett belső határokon, nem folytat ellenőrzést.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 526

A külföldiek végzik a stratégiai jelentőségű tevékenységeket

A magasan képzettek tartós bevándorlása, és a helyben lakó népesség képzettségi felzárkózásának elmaradása következtében, a stratégiai jelentőségű tevékenységek egyre nagyobb hányadban vannak a külföldiek használatában.[267] Ez egy új biztonsági kockázati tényezőt jelent. (white collar risk) Tehát nélkülük nem képesek működtetni az egyes rendszereket, adott esetben elérhetik a tevékenység blokkolását, és amennyiben elvándorolnak, magukkal viszik a fejlesztések lényegét jelentő ismereteket. Ezzel a stratégiai jelentőségű tevékenységi területek növekvő hányadban kerülnek a külföldiek kezébe. A ő munkájuk közvetlenül meghatározza a gazdaság fejlődése szempontjából kiemelt területeket, de közvetve is hatnak, oly módon, hogy „a kultúrájuk kapcsolati alapja kiterjedt, ők maguk is szívesen alkalmaznak nemzetbelit és támogatják saját nyelvi, kulturális közösségük vállalkozásait" (www.sci.com).

Amerikában a munkaerőpiacnak 12%-át a külföldiek alkotják, de a stratégiai jelentőségű, nagy hozzáadott emberi értéket jelentő ágazatokban ennél magasabb az arányuk. A professzorok 36%-a külföldi, a K+F 20%-a, a matematika és komputertechnika 26%-a külföldit foglalkoztat. Az egyetemi oktatók fele külföldön született.[268] A mezőgazdaságban a külföldiek foglalkoztatottsága 15%-a, ami egyes térségekben kiszolgáltatottságot, függőséget, szélső esetekben lehetetlen helyzetet teremthet (www.ced.org). Biztonság-politikai szempontból ez azt is jelenti, hogy a stratégiai fejlesztéshez a külföldiek lassan jobban értenek, mint a hazaiak. Fokozódik a kiszolgáltatottság, a rászorultság.

Az ezredforduló nemzetközi trendjei azt erősítik meg, hogy a világ összehasonlíthatóvá vált, a vágyott térségekbe történő bejutás tömegek számára váltak elérhetővé, ezért gyors reagálású és a korábbiaknál részletesebb szabályozású stratégiára van szükség.[269]

267 1998-ban pl. az indiaiak 80%-a foglalkoztatási, ezen belül 70%-a képzettségi alapon jutott be az USA-ba. Ausztráliába 41% képzettségi, 57% tanulási céllal, 32%-a ideiglenes üzleti vízum alapján került be (OECD 2002).

268 Az a személy, aki nem Amerikában született, más kultúrán keresztül közvetíti a diákoknak ismereteit. Gondolhatunk például az egyetemi képzésre. Hogyan ismerik meg a világot azok, akiket ázsiai vagy arab professzorok tanítanak?

269 Érdekes megismerési palettát jelent a nagybefogadó országokban működő on-line migrációs vonal. Az ország iránt érdeklődő, potenciális bevándorlók, kérdéseket tehetnek fel, ennek során a jelentkezőről számos információt szereznek, amelyre szakirányú jogi végzettségű gárda válaszol névtelenül, de nyilvános módon. A kapcsolatteremtésnek ezt a módja alkalmas arra, hogy képet kapjanak a választékról, a bennük felmerülő kérdésekről, a képességeikről és letelepedési szándékaikról. A legismertebb ezek közül a „lottery", amely évi 50 000 főnek kínálja fel az amerikai letelepedés lehetőségét. A beküldött kérelmek nagy mennyiségű előforduló információval látják el a hatóságokat.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 527

8.2. A külföldiek végzik a stratégiai jelentőségű tevékenységeket

A migrációs politikák elvétve értékelhetők semlegesnek, amikor semmilyen korlátot, vagy preferenciát nem fogalmaznak meg az érkezőkkel szemben. A befogadási gyakorlat úgy halad az irányítottság irányába, hogy közben korlátozásokra és támogatásokra épül. Ez utóbbi arra a felismerésre alapoz, hogy a befelé irányuló érdeklődés megfelelő csatornázottsága hasznot is hozhat az országnak. A migrációs politika akkor képes erre vonatkozó elveket és végrehajtást megfogalmazni, ha nem kell tartania tömeges beáramlástól vagy egyéb más veszélyhelyzettől. Ha az elsődleges prioritás, a biztonság teljesül, akkor lehetséges megfogalmazni az ország igényeiből kiindulóan a preferenciákat. Ekkor beszélünk haszonelvű migrációs politikáról.

Az ezredfordulón azt tapasztaljuk, hogy a magasan képzettek megelőző évtizedekben történt bevándorlása és a helyben lakó népesség képzettségi felzárkózásának elmaradása miatt, a gazdaság stratégiai jelentőségű tevékenységei egyre nagyobb hányadban vannak a külföldiek használatában. A migráció és a termelés biztonsága azon alapul, hogy mennyire képes adott ország a stratégiai jelentőségű termelői munkát vonzani. Ha ugyanis képzetlen munkaerőt használ fel a termék előállítása során, akkor az üzleti profitot követve, váratlanul helyezheti át termelését olyan országba, ahol kedvezőbb a munkerő felhasználása, olcsóbb a munkaerő. Ha azonban nagymértékű és magas szintű szellemi munka kerül a termékbe beépítésre, akkor mozgása kötődik a szakképzett munkaerőhöz és elmozdulása több megfontolást igényel.

Nem minden érkező személy felkészült a nagybefogadó országok társadalmi-gazdasági viszonyaira. Vannak olyanok, akik lépcsőzetesen jutnak el a célhoz. A közép-kelet-európai térség bekapcsolódása a világba, a migráció vonatkozásában azzal is együtt járt, hogy egyfajta tartalékzónaként működik, ahol akklimatizálódni, vállalkozást tanulni, nyitottá, gyakorlottá lehetett válni, ami segítség a tágabb földrajzi és életszínvonalbeli lépésre. Kína jelenlegi felfutása, vagy a kifelé irányuló migrációban csökkenést mutató országok esete arra hívja fel a figyelmet, hogy a képességek fejlesztésével, a világban megszerzett tapasztalatokkal hazatérhetnek.[270] Hasonló tapasztalható már a végzős kínai diákok esetében. Erre a visszatérő, úgynevezett repatriáló mozgásra alapoznak a nemzetközi gazdaság képviselői akkor, amikor a munkaintenzív tevékenységeket, az olcsó munkaerőt jelentő ázsiai térségekbe telepítik, amely egyben bővülő fogyasztói piacot is jelent.

270 Egyfelől a hazai környezetben szívesen és otthonosan mozognak, megszerzett képességeiket itt jobban tudják kamatoztatni. Másfelől ezt a felismerést látjuk viszont azokban a nemzeti stratégiai programokban, amelyek azt hirdetik, hogy országukban hazai munkaerőt alkalmazzanak, a külföldre mentek jöjjenek haza (Rédei 1995). Meddig van szükségünk a külföldi munkaerőre (Napi Gazdaság).

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 528

A beilleszkedés folyamatát ezért is kell az irányításnak kiemelten kezelnie, mert a kudarcos tartózkodás, főként a képzett emberek számára kínál a világ más tájain lehetőséget. Ők azok, akik a leggyorsabban máshová mennek. A sikeres beilleszkedés, ezért az államnak a minőségi munkaerő megőrizését jelenti, a migránsnak képességeinek megfelelő hatékony munkavégzést, a tulajdonosnak a többletértéket. Ezt felismerve Ausztrália multikulturális programot fejlesztett ki. Kanada erősítette a befogadás regionális irányát azzal, hogy tanácsadó szolgálatot hozott létre, amelyben megismerteti a régiók stratégiai terveit, fejlesztési célkitűzéseit, ezzel is segítve a letelepedési szándékok tökéletesebb térbeli irányulását. A nyelvi képzést a beilleszkedés alapvetésének tartja, ezért nyomatékosan támogatja. Amerika a helyi befogadás feltételeit tekinti ilyen tényezőnek. Azt vallja, hogy ha valaki megtalálja számítását adott lakóhelyén, akkor boldogul és nem jelent újabb terheket a szociális ellátás számára.

A migráció biztonsági vonatkozásait elemezhetjük a következő szempontok szerint:

- képzettség, az alacsonyan képzettek közbiztonsági kockázatot jelentenek, a magasan képzettek olyan új szempontot vetnek fel, ami a fejlesztés, működtetés és oktatás kulcsszerepeire vonatkozik,
- kulturális alkalmazkodás, ami több ország migrációs letelepedési szabályaiban úgy szerepel, hogy nem veszélyezteti a társadalmi környezet biztonságát,
- a tömeges beáramlás veszélye, ami lehetetlenné teszi a korábban alkalmazott gyakorlat kivitelezését,
- a migráció térbeli eloszlása, részben a koncentráció problémáját veti fel, részben a demográfiai szempontból erodálódó térségek benépesítését, a termőföld megőrzését.
- a beilleszkedés folyamata különösen az urbanizált helyeken,
- az érkezők életkora, mert a befogadó helyen leélt évek száma, döntő módon hat a járulékfizetésre,
- a nemek aránya, a reprodukciós események elmaradásával vagy éppen annak fokozott jelenlétével összefüggésben,
- geopolitikai helyzet, pl. a tranzitmigrációval összefüggésben,
- a korábbi politikai gyakorlat hatása, toborzás után szüksége van a korlátozás felé haladó átmenetre,
- a külföldiek munkavállalói szerepe a kutatás-fejlesztés, az oktatás területén,
- a külföldiek tanulása, amely során megismernek, tapasztalnak olyan dolgokat, ami a későbbi migrációs elhatározást fokozza, valamint a tanulói státust könnyebb elérni, mint a munkavállalóit.

A folyamat, növekvő számú földrajzi helyről valósul meg, ami egyfelől a komplexitás igényére hívja fel a figyelmet, másfelől lehetővé teszi a több szempontú válogatást.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 529

Függelék

Alapfogalmak[271]

Állampolgárság

Az állampolgársági törvények meghatározzák egy adott állam állampolgárainak körét, azaz deklarálják, hogy az állam kit tekint állampolgárának. A felvétel során a kettős állampolgárságú személyek közül csak azok kerültek elszámolásra, akiknek egyik állampolgársága magyar volt. Más kettős állampolgárságú személynek választania kellett egyik állampolgárságát.

Külföldiek, külföldi lakóhelyek

Össze kellett írni az adatfelvétel eszmei időpontjában a magyar állampolgárokon kívül azokat a nem magyar állampolgárokat is, akiknek tényleges lakóhelye vagy állandó lakóhelye az összeírás helyén volt. Összeírásra kerültek a Magyarország területén három hónapon túl tartózkodó, menekültként elismert és bevándorolt személyek, menekültként elismerést kérők, befogadottak, és a huzamosan vagy ideiglenes tartózkodási engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgárok, valamint hontalan személyek. Nem kerültek összeírásra a külföldi állampolgárok közül:

- a diplomáciai testületek tagjai és családtagjaik,
- az országgyűlés vagy a kormány határozata alapján hazánkban állomásozó külföldi fegyveres erők tagjai,
- a turizmus (pihenés, kirándulás, vadászat stb.), látogatás, gyógykezelés, üzleti tárgyalás stb. céljából hazánkban tartózkodó személyek.

Azok a személyek, akiknek tényleges lakóhelye Magyarországon, állandó lakóhelye pedig külföldön volt, a népszámlálási lakónépességben, míg azok, akinek állandó lakóhelye Magyarország, de tényleges lakóhelye külföldön volt, a népszámlálási állandó népességben kerültek elszámolásra.

A külföldi lakóhelyek közül – szemben az állampolgárságnál elmondottakkal – az egyes országok önkormányzattal rendelkező tartozékait, társult részeit, külbirtokait, tengeren túli megyéit stb. lakóhelyként (tényleges lakóhely, állandó lakóhely, születéskori lakóhely (anyja állandó lakóhelye), jelenlegit megelőző állandó lakóhely, 2000. február 1-jei állandó lakóhely) megnevezők nem az anyaországnál, hanem annál a világrésznél kerültek kimutatásra, ahová az adott országrész földrajzilag tartozik. Abban az esetben, ha az országrész anyaországa tagja az Európai

271 Hivatkozás www.nepszamlalas.hu

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 530

Uniónak, a lakóhely a földrajzi elhelyezkedése szerint került kimutatásra, de ugyanekkor az ilyen lakóhelyet megjelölők hozzáadásra kerültek az Európai Unió tagállamait, mint lakóhelyet megjelölők számához is. Például, aki valamelyik jelenlegi vagy korábbi lakóhelyére a „Réunion" választ adta, az Franciaország helyett az „afrikai" lakóhelyűek közé került, de ugyanakkor azokhoz is hozzászámítottuk, akik az Európai Unió tagállamát jelölték meg valamelyik lakóhelyükként.

A ciprusi és törökországi lakóhelyeket – az országok földrajzi besorolásától eltérően – az európai lakóhelyek közé soroltuk, szemben az Oroszország ázsiai autonóm területeit megjelölő személyekkel, akiknek lakóhelyei nem kerültek elszámolásra az európaiak között.

Nemzetiség

Az 1992. évi LXIII. (adatvédelmi) törvény a személyes adatok egy részét, így a nemzeti, etnikai hovatartozásra vonatkozókat is a különleges adatok körébe sorolta, fokozott védelemben részesítette. E kérdésre – összhangban a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvénnyel – a 2001. évi népszámlálás során nem volt kötelező a válaszadás.

A magyar népszámlálásoknál a nemzetiségi hovatartozás szempontjából minden összeírt személyt, anyanyelvre való tekintet nélkül, olyan nemzetiségűként vesznek számba, amelyhez tartozónak minden befolyásolástól mentesen vallotta magát (részletesebben lásd A népesség nemzetiségi hovatartozását befolyásoló tényezők címszónál).

A népesség nemzeti hovatartozását befolyásoló tényezők

A 2001. évi népszámlálás adat-összeállításaiban a nemzetiségi hovatartozást befolyásoló tényezők fogalmi körébe öt kérdést soroltak, ezek közül négy – a nemzetiség, a nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődés, az anyanyelv és a családi, baráti közösségben használt nyelv az önkéntes, míg a nyelvismeret a kötelező kérdések közé tartozott.

Magyarországon a többséget képviselő magyarság mellett a nemzetiségi törvény bejegyzett hazai kisebbségnek tekinti a bolgárokat, a cigányokat (romákat), a görögöket, a horvátokat, a lengyeleket, a németeket, az örményeket, a románokat, a ruszinokat, a szerbeket, a szlovákokat, a szlovénokat és az ukránokat.

Az adatfelvételkor egy személy a felsoroltak közül legfeljebb hárommal azonosíthatta magát. A felsoroltakon kívüli népcsoportok közül mindig csak egyet lehetett beírni, de csak akkor, ha az előbbiekben felsorolt kisebbségek közül – a magyarral együtt – háromnál kevesebbet jelöltek meg. Ennek megfelelően a nemzetiség, a nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődés, az anyanyelv, a családi, baráti közösségben használt nyelv szerinti táblázatokban az összeírt személy annyiszor szerepel, ahány népcsoporthoz való kötődést megjelölt. Tekintettel arra, hogy a nemzetiségi hovatartozást befolyásoló tényezőnél többféle választ

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 531

is lehetett adni, az adatfeldolgozás is két módon készíthető el: vagy a bevallott válaszok alapján, vagy az egyes népcsoportokhoz tartozó személyek feldolgozásával.

Az alapfogalmak az egyes országok gyakorlata alapján eltérhetnek, lehetnek speciálisak, de valamennyi figyelembe veszi az ENSZ legutóbbi 1998. évi ajánlását. Az egyes fogalmaknál külön feltüntetjük azt, ha további részletező nemzetközi ajánlás áll rendelkezésre. A nemzetközi ajánlások szerepe az adatgyűjtésben, az egyes migrációs kérelmek elbírálása során, illetve az adott ország nemzetközi migrációs gyakorlatában bír jelentőséggel. A nemzetközi ajánlások azt a szerepet is betöltik, hogy az országok hosszas egyeztetés után az adott kérdésben megállapodásra jutottak.

Mivel a migráció alapfogalmai, hasonlóan az országok stratégiai gyakorlatához, a befelé irányuló mozgást figyelik, ezért közöttük döntő mértékben a bemenő mozgásra vonatkozó definíciókat találjuk, a tranzit és kifelé menő mozgásra vonatkozó fogalmak száma ennél kevesebb.

Fogalmak alfabetikus sorrendben

Agyelszívás (brain drain): képzett, magasan kvalifikált emberek egy másik országban végzettségüknek megfelelő munkát végeznek (részletesen lásd Population Reference Bureau). Tudásuk elbírási alapja lehet végzettségük, tapasztalataik, különös szellemi vagy fizikai képességeik, készségeik.

Állampolgárok külföldről történő hazaszállítása: általában fegyveres konfliktus esetén egy ország állampolgárainak a konfliktus zónából történő kimenekítése.

Állampolgárok tranzit jellegű határátlépése: az utazók adott országba történő megérkezésüket követően nem lépnek be formálisan az ország területére, hanem azonnal továbbutaznak.

Állampolgárság: egy adott ország állampolgársága alanyi jogokkal és kötelességekkel ruházza a fel a személyt, aki ezzel hovatartozását fejezi ki. Az állampolgárság születés útján (ius sanguinis), vagy kérelem (ius solis) alapján szerezhető meg, amely állampolgársági vizsgához kötött, és megszerzését követően a tartozó állam alanyi jogú jóléti szolgáltatásait használhatja.

Bevándorló, letelepedő: azokat a személyeket jelenti, akik időkorlátok nélkül maradhatnak a célországban és gazdasági tevékenységükre a befogadással összefüggésben nincs semmilyen korlátozás.

Családi alapú befogadás: a külföldi letelepülők/tartózkodók közül azok, akik huzamos ideig kívánnak az adott országban élni és bevándorlási/tartózkodási kérelmük indoklására családi köteléki okokat használnak fel.

Családegyesítés vagy család létrehozása céljából érkezők: már bevándorolt személyekkel közvetlen rokoni kapcsolatban állók (idetartoznak a jegyesek, valamint az adoptált gyermekek is). Meghatározásuk azonban országonként igen eltérő lehet, pl. a többnejűséget elfogadó, vagy a korábbi gyarmati kapcsolatokkal rendelkező országok gyakorlata e tekintetben igen különbözhet.

Diplomáciai és konzuli tevékenységben résztvevő személyek: azok, akik tevékenységük idejére szolgálati, diplomáciai útlevelet kapnak, ami számukra akadálytalan

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 532

utazást és bejutást tesz lehetővé a beosztás idejére. Ők a kiküldő ország foglalkoztatottjainak számítanak.

Eltartottak: jövedelemmel nem rendelkező közvetlen hozzátartozók. A „közvetlen" jelleg határai országonként eltérnek, az életkort és a rokoni kapcsolat fokát határozzák meg. Az eltartottakat a kérelmező befogadási csatornájának, jogcímének megfelelően fogadják be.

Határmenti dolgozók: azok a személyek, akik szokásos lakóhelyükről, amely egy másik országban van, folyamatosan ingáznak az adott országban lévő munkahelyükre. Nincs a távolságra, illetve a belépés gyakoriságára vonatkozó megkötés, ezért pl. a magasan képzett munkaerő (akik havi néhány alkalommal, légi úton ingáznak munka- és lakóhelyük között) is ebbe a kategóriába tartoznak.

Hazautalás: a migránsok által keresett pénz hazautalása hivatalos banki csatornákon keresztül (lásd UN Population Information Network).

Hontalan személy: az, aki nem rendelkezik egyetlen ország állampolgárságával sem.

Idegengyűlölet: megalapozatlan félelem az idegenektől, a külföldiektől, amely lehet rejtett vagy látható, kifejezett formájú.

Jog szerinti összetartozás (ius solis): a születés helye szerint jut az adott ország állampolgárságához.

Kategóriaváltás: az egyes befogadási csatornák közötti mozgást foglalja magában. Egyes országokban ez lehetséges már az országon belül tartózkodva és lehetséges még a belépést megelőzően is.

Kérelmező migráns: a családon belül azok a személyek, akik elbírálása alapján kerül sor a család többi tagjának a befogadására. Sok esetben a migrációs bejutás megismerése segítséget jelent annak meghatározásában, hogy ki is lehetne a legesélyesebb bejutó. Ezzel függ össze a nemek közötti arány országonkénti eltérése.

Kishatár mentén dolgozó külföldi: olyan munkavállaló, aki rövid ideig, napi vagy heti ingázással végez munkát a szomszédos országban, és ehhez a helyi hatóságok engedélyével rendelkezik.

Külföldiek humanitárius alapon történő befogadása: azokra a személyek, akik nem menedékesek, de a hatóságok a menekült elfogadáshoz közeli szituációt látnak. A biztonság érdekében a befogadók igyekeznek gyors, lehetőség szerint 24 órán belül arra válaszolni, hogy látnak-e olyan jogi helyzetet, ami szükségessé teszi a menekültstátus iránti eljárás elindítását. Amennyiben nem, akkor kérelme elutasításra kerül. Azok a személyek, akik megsértették a belépés jogi szabályait, ennek ellenére nem utasítják ki őket az országból, hanem lehetővé teszik számukra a menedékes vagy menekültstátus iránti kérelmet.

Külföldi diákok: olyan külföldiek, akik tanulási célból érkeznek az országba, és ezt egy akkreditált intézmény iskolalátogatási vagy befogadói igazolásával bizonyítják. A középfokú és annál magasabb iskolát látogatókat sorolják ide, míg a 14 év alatti tanulók eltartottak, akik családjukhoz kötődnek és ezért többnyire a családjogi szabályozás terjed ki rájuk.

Külföldi katonai személyzet: azok a tanácsadók, szolgálatot teljesítő katonák és hivatalnokok, akik az adott országban rendelkeznek munkáltatóval. A katonaság

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 533

hivatásos és polgári állománya, amelynek munkáltatója egy külföldi állam katonai szervezete.

Külföldi látogatók: azok, akik turista célból érkeznek az adott országba, de ott nem töltenek el egyetlen éjszakát sem akár magán, akár kereskedelmi forgalmi szállás helyen. Idesorolják azokat a személyeket is, akik pl. hajóval érkeznek és a hajó fedélzetén töltik az éjszakát. Érkezésük célja lehet szabadidő eltöltése, gyógykezelés, tanulás, látogatás. Létezik a fogalomnak egy másik esete is, amikor az érkezés célja látogatás, és ennek tartózkodási időtartama nem lépi túl a vízumköteles periódust.

Külföldi munkavállaló: tartózkodásuk célja a munkavállalás, amelyre előzetesen engedélyt szereztek és meghatározott időre szóló tartózkodással is rendelkeznek. Kategóriaváltás, pl. bevándorlási célra történő módosítás esetén, a legtöbb országban ismételt belépés szükséges. Azokban az országokban, ahol engedély alapú gyakorlatot folytatnak, ott a befogadásnak a munkaügyi kirendeltségek engedélymódosítása szükséges. Azokban az országokban, ahol a belépés eseményének a bekövetkezésre alapulnak, ott valós kilépés utáni kezdeményezésről is beszélünk.

Külföldön született népesség: az összes olyan személy, aki más országban született, de akinek lakóhelye az adott országban van. Ez a földrajzi típusú megközelítés azokban az országokban elterjedt, ahol esemény szerinti adatgyűjtés folyik. A másik megközelítés szerint azok a személyek, akik külföldi állampolgártól születtek, függetlenül a születés földrajzi helyétől. Ez utóbbi meghatározást azok az országok alkalmazzák, amelyek okmányokon alapuló belépési rendszerrel dolgoznak. Mindez megfeleltethető az állampolgárság, illetve a születés szerinti állampolgárság megszerzésével.

Külföldi tréner: olyan személyek, akiket képzési célból, képességeik miatt fogadnak be egy adott országba, abból a célból, hogy ott tartózkodásuk ideje alatt ezt a tevékenységet a befogadó országban folytassák.

Külföldi turista: az a belépő személy, aki, ha szükséges, az adott országba turista célú belépéssel rendelkezik és üdülési, szabadidős, egészségügyi, orvosi kezelés vagy vallási célból tartózkodik az országban, de ennek időtartama nem hosszabb, mint 12 hónap.

Külföldiek tranzit jellegű belépése: olyan belépések, amelyek csak formálisak, mert tovább utaznak egy másik célhelyre.

Látogató: az a személy, aki rövid időtartamra az ismert tartózkodási okokból külföldről érkezik.

Letelepedési céllal befogadott külföldiek: azok, akiknek letelepedése meghatározott időszakra és jellemzően meghatározott feladatra szól. A befogadás kiterjed az illetővel utazó kiskorúakra, családtagokra is. Hasonló, de mégis külön kategóriát jelentenek azok a személyek, akik ezt a befogadást határozatlan időre kapják.

Megérkezés számbavétele: lehetséges a megérkezés fizikai ténye alapján és lehetséges a megérkezésre jogosító engedély alapján. Mivel ezek időben nem esnek egybe az egyes országokban eltérő módon beszélhetünk engedély és esemény alapú regisztrálásról.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 534

Menedék: a befogadó állam által a genfi konvenció szerint elismert menekültstátust ad.

Menedéket kérők: azok a személyek, akik a célországban befogadás iránti kérelmet nyújtottak be. Az elbírálás 24–48 órás vagy reménybeli esetben hosszabb időszak is lehet.

Menekültek: azok a személyek, akik jól megalapozott félelem miatt vagy hovatartozásuk (rassz, nemzetiség, társadalmi csoport, politikai vélemény, vallás) alapján üldözésnek vannak kitéve. Ezt a veszélyt személy szerint tudják igazolni és ezen ok miatt nem kívánnak visszatérni korábbi lakóhelyükre (lásd UN: Convention related status of refugees and protocol, 1967).

Nemzetközi közalkalmazottak: olyan személyek, akik olyan nemzetközi szervezetnél dolgoznak, ami különbözik saját hazájuktól. Belépésre jogosultak a közalkalmazottak családtagjai, az általuk eltartott személyek is.

Nemzetközileg áthelyezett személyek: azok, akiket kényszerítettek, hogy valamilyen okból elhagyják hazájukat és/vagy megóvják őket a lehetséges fegyveres támadásoktól, nyernek befogadást. Idesorolják a menekültek harmadik országba történő befogadását. Ebbe a kategóriába tartóznak azok is, akik olyan határt léptek át, amely nemzetközileg nem elismert (1991-ben pl. Jugoszlávia szétesése idején Horvátország és Szlovénia még nem volt nemzetközileg elismert állam). A kategória közismert neve: „Dp/Displaced persons" (lásd részletesebben: „Guiding Principles on International Displacments." UN Secretary General, 1998).

Népesedési célú befogadás: kivételes eset, amikor népesedés-politikai célból (pl. korosztályi számoknak, a nemek arányának kiegyenlítése, fiatalítás) speciális demográfiai jellemzőkkel rendelkező emberek befogadását preferálják (lásd UN Development Program).

Nomádok: állandó lakóhellyel nem rendelkező személyek, akik jól meglapozott esetekben földrajzilag mobil tevékenységet folytatnak. E tekintetben nemcsak az állattartással összefüggő mobilitásra lehet gondolni, hanem azokra a mobil foglalkozással és állandó lakással nem rendelkező személyekre, akik más országba belépnek, pl. yuppie-k, hittérítők, misszionáriusok.

Önállóan érkezők: a belépésükre, tartózkodásukra vonatkozó elvárások, időtartamok országonként eltérnek. A migránsoknak ez a kategóriája jól ismeri a befogadás esélyeit és egyéni adottságait, és ennek megfelelően kéri a bevándorlást.

Projektalapon történő befogadás: adott időperiódusra, adott feladatra befogadott foglalkoztatott. Ebben az esetben a projekt érinthet több országot is. A munkavállalónak biztosítékot kell adnia a hatóságoknak arra vonatkozóan, hogy a projekt megvalósulás után nem kér majd menedéket, és el fogja hagyni az országot.

Rövid távú tartózkodó: aki 12 hónapnál rövidebb időszakot tölt az országban valamely megnevezett tartózkodási célból.

Származás szerinti letelepedés: egy külföldit az adott ország történelmi, etnikai, nyelvi kulturális vagy egyéb más alapon tekint az ország népességéhez tartozónak. Ezen az alapon az adott ország a külföldit hosszú időtartamra befogadja, kedvezményezett idő alatt lehetővé teszi számára az állampolgárság megszerzését, röviddel a letelepedést követően.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 535

Szerződéses migráns foglalkoztatott: alkalmazásukat állami szinten megkötött szerződés szabályozza, amely meghatározza a foglalkoztatottak számát, munkavégzésük típusát és időtartamát. A munkavégzés feltételeire az érdekképviseletekkel megállapodott munkavégzési minimumot tartalmaz. A kiadott munkavállalási engedélyben módosítás csak a hatóságokkal történt egyeztetéssel lehetséges. Ezenkívül lehetséges egyéni munkavállalás, ami nem az államközi keret része.

Szezonális migráns: aki az évnek csak egy időszakában dolgozik külföldön, többnyire a munkavégzés szezonjától függően.

Szokásos lakóhely: az a hely, ahol a személy bevallása szerint rendszeresen lakik, dolgozik, és normál pihenését tölti.

Tartós migráns: akinek külföldön tartózkodása meghaladja az egy évet. Így új országa lesz a szokásos lakóhelye. Ez a fogalom mind a kifelé, mind a befelé irányuló mozgásra jellemző.

Vállalkozók és befektetők: a letelepedési vagy tartózkodási célból érkezők közül azok, akik a célországban meghatározott minimális tőkét fektetnek be, vagy önálló életvitelüket ezzel igazolják és bevándorlásért folyamodhatnak. Több ország gyakorlata arra hívja fel a figyelmet, hogy itt nem pusztán banki letétekről, hanem a tőkének az ország gazdaságában történő tényleges működtetéséről van szó.

Vér szerinti hovatartozás (ius sanguinis): azokat a személyeket jelenti, akik vérszerinti rokonságban élnek.

Visszatérő menedékes: azon személyek, akik megkísérelték külföldön a menekült vagy menedékstátus megszerzését, de elutasították őket, és egy átmeneti időszak után visszatérésre kényszerültek. Idesorolhatók a nemzetközi szervezetek által generált áttelepítési, hazatérési vagy harmadik országba történő befogadási programok résztvevői is.

Visszatérő migráns: az a személy, aki a célország állampolgárságával rendelkezik, vagy újrahonosítással ismételten megszerzi azt, és akár évek múltával is visszatér.

Újranépesítés: demográfiai és regionális célból meghirdetett program keretében kerülnek befogadásra, aminek célja az életkori összetétel vagy a népsűrűség javítása. Ezt a kategóriát a „haszonelvű befogadási programok" cím alatt jelenítik meg.

Újratelepítés: mind a határokon átlépő, mind a belső mozgásra jellemző kategória, amely lehetővé teszi a népesség jobb térbeli eloszlása céljából a mozgást.

Üzleti célból utazó: az a személy, aki szakmai, üzleti vagy oktatási, kutatási célból érkezik és akinek tartózkodása nem haladja meg a 12 hónapot, továbbá más bejutási jogcím alatt nem regisztrálták.

Üzletelési célból történő belépés: amely azokkal a személyekkel történik, akik gazdasági nyereség céljából, sokszor megtévesztő módon, egyes esetekben kényszer alapján kerülnek beutaztatásra korábbi lakóhelyükről, l. IOM. Adott ország termékeinek másik országban való kiskereskedelmi értékesítése céljából történő belépés.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 536

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 537

Irodalom

„A Comprehensive Migration Policy for Hungary: The Time is Now," in Diasporas and Politics (P. Nyiri and J. Toth co-eds. 2001)

A Dél-afrikai Köztársaság Budapesti Nagykövetsége (1996): Ez Dél-Afrika, Budapest

Access Economics (2001): Impact of Migrants on the Commonwealth Budget – Summary Report

Adijondro, George J. (1998): The Myth of Chinese Domination, In: Jakarta Post Aug. 14, 1998, www.indonesia-house.org/archive/mei98/081498Myth_chinese.htm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

Angus and Robertson, Sydney, Cormode 1994 Japanese foreign direct investment and the circulation of personnel from Japan to Canada, in W. T. S. Gould and A. M. Findlay (eds.) Population Migration and Ghanging World Order (London) pp. 67–89.

Appleyard (1991): Western Australia into the XXXI. century: Economic Perspectives The Wold economy to the 2020. Perth

Appleyard, R. (1987): The future of migration International Migration Review 21, pp. 128–154.

Appleyard, R. (1991): Immigration and demographic changes in Australia. In: Migration, the demographic aspects, OECD, Paris, pp. 73–77.

Arango, J. (2000): Explaining migration: a critical view, International Social Science Journal, no. 165., September, UNESCO, Paris.

Asian and pacific Migration Journal számai

Átalakulás és népesedési dinamika Oroszországban. Scharff, Roland: Transformation und Bevölkerungsbewegung in der Russischen Föderation. = Osteuropa-Wirtschaft. 43. Jg. 3/1998. 255–268. p.

B. Consulting, C. Sander (2003): Migrant remittances to developing countries, UK Department for International Development

B. Gomez (2002 február): Business leaders show growing interest in immigration policy

B. Kaya (2002): The changing face of Europe-population flows in the 20th century, Council of Europe ISBN 92 871 4790 6 Strasbourg.

B. McKinley (2003): Migrants remittances in the Americas (International Organization for Migration

B. Rhode (1992): COST pulikáció Brüsszel Eats-west migration/brain drain

Barber, Paul (1999): Correcting the myth about the dominance of ethnic Chinese in Indonesian business, In: Business World (Philippines), 8 January 1999, www.hartford-hwp.com/archives/54b/085.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

Barry, B. – Goodin, R. (1992): Free movement, Pensylvania State University Press. Pensylvania.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 538

Becsei József (2004): Népességföldrajz. Békéscsaba, p. 360.
Bernek Á. – Miczek Gy. (1998): Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Bp. (szerk: Probáld F. – Horváth G.)
Bernek Á.: A globális világ politikai földrajza. NTK, Budapest
Bhagwati-Wilson (1989): Income Taxation and international mobility Cambridge, MIT Press
Birrell, Bob–Rapson, Virginia–Smith, Fred T. (2006): Australia's Net Gains from International Skilled Movement – Skilled Movements in 2004–05 and earlier years, www.immi.gov.au/media/publications/pdf/aus_net_gais_int_kills_mnt_2004_05_appendicies.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Boldizsár Nagy (1993): The refugee situation in Hungary: Where now? Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae. 1993/3–4. 193–210.
Borjas (1994): The impact of immigrants on the employment opportunities of natives OECD conference, Development and Migration, Paris
Borjas (1996): Labour economics. pp. 279–231. NY, McGraw Hill
Borjas, G. J. (1994): The impact of immigrants on the employment opportunities of natives, OECD Development and Migration. Paris.
Borjas, G. J. (1996): Labour economics. McGraw Hill. New York.
Borrie, W. (1949): Immigration: Australia's problems and prospects. p. 4.
BPS-Statistics Indonesia:www.bps.go.id/, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Brettell, C. B. – Hollifield J. (eds.) (2000): Migration Theory: Talking across Disciplines, Routledge, New York.
Brian Ray (2002): Canada: Policy Legacies, New Direction and Future Challenges, Migration Institute, Whasington D.C.
Brooks, Ray (2004): Labor Market Performance and Prospects, In: Prasad, Eswar (ed.): China's Growth and Integration into the World Economy – Prospects and Challenges, IMF, Washington D.C., pp. 51–61.
Bülent, Kaya (2002): The changing face of Europe-population flows in the 20th century, Coucil of Europe Publishing
Castles Miller (2003): Age of Migration, Pargrave-Macmillen, New York
ccnc.ca: Chinese Immigartion in Canada, www.ccnc.ca/redress/history.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Chase, Jeffrey S. (2002): Immigration Issues: A View from the Bench, In: Strum, Philippa–Tarantolo, Danielle (eds.): Women Immigrants in the United States, wwics.si.edu/topics/pubs/womenimm_rpt.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Christian-Muslim Relations in Germany: A Critical Survey
CIA World Factbook 1989–2004
Cohen, R. (ed.) (1996): Theories of Migration, The International Library of Studies on Migration, vol. 1., Elgar Reference Collection.
Coppel–Dumont–Visco (2001): Trends in Immigration and Economic. Consequencies OECD, Paris (http://www.immi.gov.au/research/publications/whm) 2005. 03. 06.
crf-usa.org/immigration/Issues_of_Immigration_06_Final.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 539

crf-usa.org: Current Issues of Immigration 2006
Cvi Geitelman: Zsidók a mai Oroszországban és Ukrajnában.
Csámpai Ottó: A nemzetközi migráció mint transznacionális veszélyforrás, Társadalom és Honvédelem, 5/1. sz.
Cseresnyés F. (1996): Migrációs potenciálok és trendek Európában. www.regio-folyoirat.hu/newspaper/1996/4/02CSERESNYES_FERENC.DOC
CSY (2005): Central Statistical Yearbook 2005, National Bureau of Statistics of China, www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexeh.htm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
D. A. McDonald–L. Mashike–C. Golden (2000): The Lives and times of African Migrants & Immigrants in Post-Apartheid South Africa, SAMP
Daily Telegraph (1992): Több cikket írt a várható mintegy 20-25 milliós orosz kiáramlás veszélyeiről
Demény P. (2004): Európa népességpolitikai dilemmái a XXI. század kezdetén. Demográfia. 47. évf. 1–2. sz. 9–40. old.
Der Standard – Wien (1992. 03. 06.) Europäisches Ellis Island? Report on Mass migration international conference
Diasporas and Politics (P. Nyiri and J. Toth co-eds. 2001)
DIMA (2001): Immigration. Federation to Century's End 1901–2000, Statistics Section, Department of Immigration and Multicultural Affairs, October 2001, www.immi.gov.au/statistics/publications/federation/federation.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
DIMA (2005): Immigration Update. July–December 2005, Research and Statistics Section, Department of Immigration and Multicultural Affairs, www.immi.gov.au/media/publications/statistics/immigration-update/update_dec05.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
DIMIA (2003): The People of Australia. Statistics from the 2001 Census, Department of Immigration and Multicultural and Indigenous Affairs 2003, www.immi.gov.au/research/publications/people_of_australia.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
DIMIA Department of Immigration and Multicultural and Indigenious Affairs (http://www.immi.gov.au/statistics/publications/publications_main.htm) (www.abs.gov.au/Ausstats)
Dispelling the myths about immigration, www. immigi.gov.au/packege/booklet3.htm letöltve 2002. 09. 02.
Documented Migration (2002): Published by Statistic South Africa, Pretoria
Dorris W.–Yvonne R. (2006): Immigration policies, State discourses and foreigners and politics of identity in Switzerland, Environment and Planning, vol. 38. (10), October
E. Todisco (1993): Intelecetual movements and mobility of skills as alternative to the brain drain. Geographic, social-economic and polititical elements affecting the intellectual and professional migration. International seminar skilled and highly skilled migration, Latina 28. 29. october 1993. Universoty „La Sapienza" Rome

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 540

Ekéné Zamárdi Ilona (1998): Magyarország részvétele az új keletű nemzetközi migrációban. In Bartha Gy. (1998): Budapest – nemzetközi város. Bp., MTA, p. 187–198. és 251.
ENSZ (1990): Trends in population policy. Population Studies 114. sz. New York. 368–371. old
ENSZ (2000): Replacement Migration: Is it a Solution to Declining and Ageing Populations? New York.
ENSZ (2003): Trends in total migrants stock: 1960–2000., 2003. revision. ENSZ. POP/DB/MÍG/Rev 2003
Ercomer Research Seminars 1997–1998
Eurostat (2001): Eurostat Yearbook 2001, Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg.
Fairchild TV: Chinese–Canadian Market Highlights, www.fairchildtv.com/english/fairchildtv.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Fan, Cindy C.–HUANG, Youqin (1998): Waves of Rural Brides: Female Marriage Migration in China, In: Annals of the Association of American Geographers, 88/2., pp.227–251.
Fassmann–Hintermann, C. (1997): Migrationpotential Ostmittel Europa, ISR Forschungsberichte, Heft 15, Wien Verlag der Östereichischen Akademie der Wissenschaften
Fidlay (1989): Skilled international migration:a research agenda, pp. 3–11. Area, 21.
Findlay (1991): New technology, High level manpower Movements and The concept of brain drain. OECD Conference, Rome
Findlay (1989): Skilled international migration: a research agenda. Area (1989) 21.1.3.11.
Flesch István: Atatürk és kora Budapest. Corvina Kiadó, 2004.
Fong, King (1997): Chinese people and political change in Australia
Frejka, Tomas (ed.) (1994): International Migration Bulletin, No. 4., unece.org/pau/pub/migr/bull4.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
From Improvisation Toward Awareness: Contemporary Migration Politics in Hungary (E. Sik–J. Toth co-eds. 1997)
Fruit that falls far from the tree – Might poor countries gain when best and brightest leave them Ecomomist.com 2005 nov 3 számában letöltve 2006 june 14.
Gaál Gergely – Xu Yan Yi (1995): Gazdasági-társadalmi változások és a migráció Kínában, In: Demográfia XXXVIII. évf. 2–3., pp. 203–212.
Gorenflo, Larry J. (1993): Demographic Change in Kosrae State, Federated States of Micronesia. Pacific Studies 16: 67–118. Gorenflo, Larry J. (1995): Regional Demographic Change in Chuuk State, Federated States of Micronesia. Pacific Studies 18: 47–118.
Gorenflo, Larry J. – Michael J. Levin (1991): Regional Demographic Change in Yap State, Federated States of Micronesia. Pacific Studies 14: 97–145.
Gorenflo, Larry J. – Michael J. Levin (1992): Regional Demographic Change in Pohnpei State, Federated States of Micronesia. Pacific Studies 15: 1–49.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 541

Gorenflo, Larry J. – Michael J. Levin (1995): Changing Migration Patterns in the Federated States of Micronesia." ISLA: A Journal on Micronesian Studies 3: 29–71.
Gosh Bimal (1990): 'Money cannot buy' reform in East Europe European Affairs no. 3.
Gosh Bimal (1994): Movements of people: A Global challenge in UNESCO.
Gould T. S. (1987): Recruitment agencies and British international migration pp. 374–376. Area 19.
Gould T. S. (1988): Skilled International Labour migration: an introduction Geofurum vol. 19., no. 4. pp. 381–385. Pergamon Liverpool (ed.): Mechanisms of Immigration Control A Comparative Analysis of European Regulation Policies (Mechanisms of Immigration Control) Oxford: Berg 1999. p. 342.
Grieco, Elisabeth: The Foreign Born from China in the United States in., 2004, 2007. 02. 08.
Grieco, Elizabeth M. (2003): The Remittance Behavior of Immigrant Households: Micronesians in Guam and Hawaii. New York: LFB Scholarly Publishing.
Gross Domestic Product (2004): Published by Statistic South Africa, Pretoria
H. Werner (1999): To move or not to move? Migration of labour in the European union. IAB, WP 35.
H. de Haas (2005): Marocco:from emigration country to Africa's migration passage to Europe, 2005. october.
Hablicsek L. (2003): Magyarország népességének jövőbeli alakulása, KSH Népességtudományi Kutató Intézet. Kutatási jelentés 68. Budapest.
Hammar T. (1991): Managing International Migration: Past, Present, Future Development Dialogue Vol. 12. N. 3. autum pp. 183–191.
Hannu Piekkola (2002): Human capital and firm size ETLA Discussion paper 39. Joensuu
Hansen, Jennifer (2004): Special Feature: Immigrants from India and China, Population Section, BC STATS, www.bcstats.gov.bc.ca/pubs/immig/imm034sf.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Harding–Webster (2002): The Working Holiday Maker Scheme and the Australian Labour Market. (http://www.immi.gov.au/research/publications/whm)
Hárs Ágnes (1995): Migration and the Labour Market – in: Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads – Editors: Maryellen Fullerton, Endre Sik and Judit Tóth, Budapest.
Hárs Á. (2002): A személyek (munkaerő) szabad áramlásának hatásai. Tények és dilemmák a magyar munkaerőpiac vizsgálata alapján, Budapest, Kopint Datorg.
Hárs Á. – Tóth, J. (2003): Munkavállalás és EU-csatlakozás. A személyek szabad áramlásáról és a külföldiek foglalkoztatásának egyes, a munkaerőpiacra gyakorolt hatásáról (készült a Miniszterelnöki Hivatal Nemzeti Fejlesztési Terv és EU Támogatások Hivatalának megbízásából), Budapest.
Heller Á. (1993): Ten theses on immigration, civilization, culture, human rights and „house-rules". International Framtider. 3. évf. 2. sz. 39. old.
Hicks (1932): The theory of Wages. London, Macmillen, p. 32.
http://www.alter-migration.ch/fachthemen/f44.html

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 542

http://www.asyl.admin.ch/Daten/News/Berne%20Initiative/03-04-29%20GOAL_e.pdf
http://www.bannock.co.uk/PracticeMigrantRemittances.html 2006. 11. 08.
http://www.bern.ch/direktionen/DSO/altersundversicherungsamt/Bericht_Alter_Migration_d.pdf
http://www.iadb.org/
http://www.ilo.org/
IPTS (2001): The mobility of academic researchers, 2001. Sevilla
http://www.immigration-usa.com/wfb/
http://www.impprog.ch/partners/Berne_Initiative/Berne_Initiative_Information Note_May02_Eng.pdf
http://www.international.metropolis.net/events/Rotterdam/papers/49-1.pdf
http://www.iom.int/
http://www.livelihoods.org/
http://www.migrationinformation.org/
http://www.remid.de/remid.htm
http://www.st-georgen.uni-frankfurt.de/leseraum/troll20.pdf
huayinet.org: Chinatown – Indonesia, www.huayinet.org/chinatown/chinatown_indonesia.htm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Hugo, G. (1986): Australia's Changing Population: Trends and Implications. Oxford University Press, Melbourne
Hugo, G. (1994): The economic Implications of Emigration from Australia. AGPS, Canberra
Hugo, G. (1999): Atlas of Australian People 1996 Census: National Overview DIMA, Canberra
Hugo, G. (2002): Migration Policies Designe d to Facilitate the Recruitment of Skilled Workers in Australia. In: International Migration of the Highly Skilled, OECD, Paris, pp. 291–320.
Hugo, G. – Rudd, D. – Harris, K. (2001): Emigration From Australia. Economic Implication CEDA Information Papers, Adelaide, pp. 12–17.
Hugo, Graeme (2005): Chinese Academic Migration to Australia, 2005. october.
„Hungary, Refugees, and the Law of Return" and „Human Rights Monitoring in Germany: A Rejoinder," in From Improvisation Toward Awareness: Contemporary Migration Politics in Hungary (E. Sik–J. Toth co-eds. 1997)
Hunter, Shireen T.: Islam, Europe's second religion: the new social, cultural, and political landscape Center for Strategic and International Studies
Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, Európa Kiadó, 2001.
Iiasa (1999): ChinaFood. Can China Feed Itself? A System for Evaluation of Policy Options, www.iiasa.ac.at/Research/LUC/ChinaFood, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Illés S. (2000): Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben. Kutatási. jelentések 63. KSH NKI, p. 112.
Illés Sándor – Lukács Éva (szerk.) (2002): Migráció és statisztika, KSH NKI kutatási jelentései, 71. Budapest.
Ilo Draft Multilateral famework on labour migration Geneva TMMFLMO5-2005080025-En.doc/v2

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 543

IMF (2002): Balance of payment statistics. Yearbook. 53. évf. Washington D.C.
Immigration policy in Post-Apartheid South Africa, SAMP
Informal Sector in Western Market Economies, American Journal of Sociology, Vol. 93, No. 1, 30–61.
INS (2002): 2000 statistical yearbook of the immigration and naturalization service. Immigration and Naturalization Service. Washington D.C.
International Migration of Population and Development: Contemporary Trends in Russia /Iontsev, V., dr.–Irina I., Ph.D./
International Migration Review New York
IOM (2000): World Migration Report 2000, IOM and UN, Geneva.
IOM (2003): World migration 2003: managing migration – challanges and responses for people ont he move, International Organization for Migration. Genf.
IOM (2005): World Migration 2005, www.iom.int/jahia/Jahia/cache/bypass/pid/8?entryId=932, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
IOM 2003 Migration Policy Issues no.2. Facts and figures on International migration www.iom.int
Is there any european migration policy? Philippe Morris Institute 1. (1992) Brussel
J. Salt 1992. Migration process among the highly skilled, International Migration Review, Vol. 26, No. 2., p. 484–505.
J. Crisp: 2003 dec01. refugee protection in regions of origin:potencial and challanges
J. F. Linn: Modernization of the Russian economy: the social context conference, Moscow, april 2. 4. 2003. paper
J. Salt – J. Clarke: International migration in the UNEC region:patterns, trends, policies. p. 313–328. International Social Science Journal 165. 2000 september Balckwell Publishers/UNESCO
J. Salt – A. Singleton – J. Hogarth (1994): European International Migrants HMSO London
J. Salt: 2001. Europas migrationsfeld, Zeitschrift für bevölkerungwissenschaft, p. 295–325. Jg 26. 3-4-/2001.
J. Salt – R. Ford: 1992. Skilled international migration in Europe: the shape of things to come? p. 45–73. In King ed. Mass migration: the legacy and the future. London, Pinter, 1992.
J. van Selm (2005. januar 01.): The hague program reflects new European realities
J. Wimaladharma, D. Pearce, D. Stanton: Remittances: The development finance? (Small Enterprise Development Journal, 2004)
Jasso, G. et al. (2000): Rethinking the migration, CED Committee for Economical Development.
Jasso, Gullermina et all. (2000): Rethinking the migration CED Committe for Economical Development, www.ced.org, p. 9.
Jean-Cristophe Dumont – Georges Lemaitre (2005): Counting immigrants and expatriates in OECD countries: a new perspective (http://www.oecd.org/dataoecd/34/59/35043046.pdf) 2007. 02. 08.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 544

Johnston, Tim (2005): Chinese diaspora: Indonesia, BBC, 3. March 2005., news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/4312805.stm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

Jordán Gyula (1998): A város és a vidék közötti szakadék és a belső migráció Kínában. In: Statisztikai Szemle 76. évf. 4–5. szám, pp. 407–417.

K. Koser – J. Salt (1997): The geography of highly skilled international migration, International jornal of papopulaion geography vol 3. p. 285–303.

K. Larsen – J. Martin – R. Morris (2002): The Wordl Economy vol. 25. p. 849. Trade in educational services:trends and emerging issues

Kahn, Joseph (2003): The World's Sweatshop: Migrant Despair – Chinese Economy's Underside: Abuse of Migrants, In: Migration News Vol. 10., No. 4, migration.ucdavis.edu/MN/more.php?id=2697_0_9_0, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

Kent, Jonathan (2005): Chinese diaspora: Malaysia, BBC, BBC, news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/4308241.stm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

Keresztély Krisztina (1998): A kínai közösség Budapesten.– In Barthy Gy. Budapest nemzetközi város, MTA, Bp.

Keyfitz, N. (1992): Pre-occupations of the mass migration conference Summary Vienna

Khoo, Siew-Ean (2005): Temporary Skilled Migrants in Australia: Employment Circumstances and Migration Outcomes, elecpress.monash.edu.au/pnp/cart/download/free.php?paper=124, utoljára megnyitva: 2006. november 14.

Kingley Davis (1988): Social science approaches to international migration Population and development Review vol 14. p. 245–261.

Kippen, R. – McDonald, P. (1999): Population Futures for Australia: Policy Alternatives. In: Parliament of Australia, Research Paper no. 5. 1999–2000, Canberra

Kippen, R. – McDonald. P. (2000): Australia's Populaton in 2000: The Way We Are and the Ways We Might Have Been. In: People and Place Vol. 7, No. 3., pp. 39–52

Kocsis K. – Kocsisné Hodosi E. (2001): Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin, Simon Publications, Safety Bay (Florida, USA), p. 241.

Kofman E. (2000): Women migrants and exclusion int he European Union, European Journal of women studies, 5, ¾, 381–398.

Kovács Gyula (1995): A Magyar Köztársaságnak a schengeni egyezményhez való csatlakozás várható kihatásai az államhatár őrizetére, illetve a határforgalom ellenőrzésére. – Határőrségi Tanulmányok 1995/2. Különszám

Kovács, Z. (ed.) (2000): Hungary Towards the 21st Century. The Human Geography of Transition. Studies in Geography in Hungary 31. Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences. Budapest, p. 276.

Krugman (1998): What is news In: The economic geography. Oxford review of economic Policy no. 2.

Krugman, P. (1998): What's new about the new economic geography? Oxford Review of Economic Policy. 14. évf. 2. sz. 7–17. old.

Krugman, P. (1998): What's new about the new economic geography? Oxford Review of Economic Policy. 14. évf. 2. sz. 7–17. old.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 545

KSH (1991): Eltűnt statisztikák nyomában, Statisztikai Szemle, 10. p. 29–63.
KSH (2003): Munkaerőköltség az Európai Unió egyes tagállamiban és a tagjelölt országokban. Budapest.
Kunz E. (1997): Magyarok Ausztráliában. Teleki László Alapítvány, Budapest.
Küng, Hans – Ess, Josef van: Párbeszéd az iszlámról Budapest. Palatinus Kiadó, 1998.
L. Thirring (1934): Hungarian movement, In: I. Ferenczi–W. Wilcox, International migration, Geneva
Labour force survey, March (2004): Published by Statistic South Africa, Pretoria
Laczko, Frank (2003): Europe Attracts More Migrants from China, International Organization for Migration, July 1, 2003, www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=144, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Laczko, Frank (2003): Europe Attracts More Migrants from China, 2007. 02. 08.
LCCS (1992): Library of Congress Country Studies, Indonesia Chinese, www.photius.com/countries/indonesia/society/indonesia_society_chinese.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Lévai Imre (2000): Európai Tanulmányok 4. Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
Lewis, Bernard: Az iszlám válsága, Budapest, Európa Kiadó, 2004.
Li, Peter S. (2003): The Rise and Fall of Chinese Immigration to Canada: Newcomers from Hong Kong and Mainland China, 1980–2000, www.chass.utoronto.ca/~salaff/conference/papers/RiseFallPaper_Li_2.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Liang, Zai – Morooka, Hideki (2006): Migration Networks and Migration Processes: The Case of China, State University of New York, paa2006.princeton.edu/download.aspx?submissionid=61444, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Lukács Éva – Király Miklós (2001): Migráció és Európai Unió. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
M. B. Asis (2003. márc. 01.): Asian Women migrants:going the distance,but not enough www.migrationinformation.com/feature/display.cfrm?ID=103, letöltve 2003. 10. 09.
M. Jachimowicz (2003): Comprehensive visitor tracking program moves forward
M. Rédei (1993): Politics of East-West migration, Macmillen Press, London
Managing migrationn for the benefit of Europe
Markku Tykkyainen (2002): Spatial Turns of manufacturing since 1970 Fenina 2002./1–2
Marrus M. (2002): The unwanted Temple Press Toronto
Marrus, M. (1990): The Uprooted, An Historical perspective. In: Rystad, G. (szerk.): The Uprooted. Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era. Lund University Press. Lund
Mary Rédey (1994): Hungary p. 86–98. In ed. Solon Ardittis: The politics of East West Migration St. Martin's Press New York ISBN 0-312-12140-7
Massey, D. – Arango J. et al. (1998): Worlds in Motion. – Understanding International Migration at the End of the Millenium, Clarendon Press, Oxford.
Massey, D. S. – Taylor J. E. (2004): International Migration: Prospects and Policies in a Global Market. Oxford University Press: Oxford.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 546

McKeown, Adam (2004): Global Chinese Migration, 1850–1940, Paper presented at ISSCO V, Helsingor, Denmark, May 10–13, 2004, 192.38.121.218/issco5/documents/McKeownpaper_000.doc, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Mehar S. Gill (2007): Politics of population census data in India. Ecomic and political weekly, january 20. 2007. p. 241–249.
Menő fejek – Mennyit ér a magyar diploma? Figyelő 2006. 44. szám, nov. 2–8 p. 32–44.
Mészáros Rezső (1994): A település térbelisége. JATEPress, Szeged, p. 182.
Michalkó G. – Illés S. (2003): A turizmus és a migráció néhány összefüggése. Demográfia 46/4., p. 352–374.
Mid-year population estimates, South Africa (2004): Published by Statistic South Africa, Pretoria
Migration and development OECD conference Rome (1992) Paris
Migration News: Data – Remittances – People's Republic of China, migration.ucdavis.edu/mn/data/remittances/remittances.html, utoljára megnyitva: 2006. november 14.
Morokvacic M. (1992): Európai migráció új tendenciái. Európa Fórum, Budapest.
Munz (1991): Einwanderungland Österreich? Demographische Informationen 1990/91.
Münz, Rainer – Seifert, Wolfgang (1999): Az Európába irányuló bevándorlás és hatása a befogadó társadalmakra. Regio 10/3–4. sz.
N. Keyfitz (1992): Immigration in Europe and America-the political context IIASA. paper.
N. N. Sorensen (2004): The development dimension of migrant remittances, Danish Institute for Development
Nemes Nagy J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba – Ember-régió-terület. p. 226.
newton.mec.edu: Chinese Emigration, www.newton.mec.edu/angier/DimSum/Emigration-%20Reading%20Lesson.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Nijkamp–Lombarda (eds.) (1997): Innovative Behaviour in Space and Time. Springer Verlag, Berlin, Germany
NMAC (National Multicultural Advisory Council) 1999 Toward Inclusiveness (http://www.immi.gov.au/statistics/publications/publications_main.htm)
NSOa: National Statistical Office Thailand, web.nso.go.th/pop2000/table/eadv_tab4.xls, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Nyíri (2003): Kínaiak Magyarországon. H.n., Magyar Narancs.
O. Stark (2003): march Rethinking the brain drain, Bonn, Center for development research, Discussion paper no 11.
OECD (1993): Migration and development. Paris.
OECD (2002): International mobility of the highly skilled. Paris.
OECD (2002): Mobility of highly skilled. Paris
OECD DEELSA/ELSA/WP2895/7: The migration database the general framework for immigration statistics
OECD Paris 1991.
OECD SOPEMI (2001): Trends in international migration. Paris.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 547

OECD SOPEMI (2002): Trends in international migration. Paris
OECD SOPEMI (2004): Trends in international migration: Annual Report, 2003. Paris.
OECD: International Migraton Data, www.oecd.org/document/36/0,2340,en_2649_37415_2515108_1_1_1_37415,00.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
OECD (2005): Migration, Remittances and Development, p. 378. Paris
Office of Insular Affairs (2003): The Status of Micronesian Migrants in 1998: A Study of the Impact of the Compacts of Free Association Based on Censuses of Micronesian Migrants to Hawaii, Guam and the Commonwealth of the Northern Mariana Islands. Report available on-line at: http://www.pacificweb.org/.
Open doors. 2001 www.opendoors.org
Örkény A. (2003): Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest.
P. Krugman (2003): www.krugman.com White collars turn to blue.
P. Sutherland (2006): UN report: Migration is not a one way street, International Herald Tribune June 06.
Papademetriou, D. G. (1996): Balancing Interest: Rethinking US selection of skilled immigrants. Carnegie Endowment for International Peace. Washington D.C.
Papandreou, G. (2001): Managing migration for the benefit of Europe.
Pataki Zsolt: Lesz-e Törökország tagja az Európai Uniónak? (Konferencia-előadás) http://www.tpf.iif.hu/upload/docs/palyazatok/ekko/klub/konf2004/toroko.pdf
People's Daily (2002): China Claims Third Migration Source to Australia, english.peopledaily.com.cn/200206/14/eng20020614_97844.shtml, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
People's Daily (2004): Chinese becomes No.3 language in Canada, english.people.com.cn/200403/01/eng20040301_136199.shtml, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Pieke, Frank N. (2002): Recent Trend sin Chinese Migration to Europe: Fujianese Migration in Perspective, In: IOM Migration Research Series No.6, www.compas.ox.ac.uk/publications/papers/Frank%20Pieke%20WP0524.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Piekkola, H. (2002): Unobserved Human capital amd firm-size premium. Finnish Dicussion Papers no. 739.
Pipes, Daniel (1983): Int he Path of God: Islam and Political Power, New York, Basic Books.
Pólyi Csaba: A mexikói kivándorlás hatásai. (kézirat), 2006. http://www.publikon.hu/application/essay/95_1.pdf, 2006. 11. 08.
Poulain M. (1990): Towards a harmonisation of migration statistics within The scope of The Euroepan Community NIAS-ESF conference Wassenaar. The Netherlands
Probáld F. (társszerzőkkel, szerk.: Szegedi N.) (1990): A világ országai. Kossuth Kiadó, p. 511.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 548

Probáld Ferenc (szerk.) (2002): Afrika és a Közel-Kelet földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Proceedings of an African Migration Alliance Workshop Catherine Cross; Derik Gelderblom; Niel Roux; Jonathan Mafukidze (eds.) 304 pp ISBN 10: 0-7969-2165-2; ISBN 13: 978-07969-2165-9

Provincial Profile (1999): Published by Statistic South Africa, Pretoria

R. Münz (2006): Europe: poppulation and migration in 2005. www.migrationinformation.org

R. Suro (2003): Remittance senders and receivers: Tracking the transnational channels, Pew Hispanic Center.

Rainer Winkelman: The labor performance of European immigrants in New Zeland in the 1980s and 1990s, www.iadb.org/europe/PDFs/SOE_PAPER_SERIES/soe_paper_series1.pdf 2007. 02. 10.

Rédei M. (1989): A migráció értelmezésének és modellezésének lehetőségei. Demográfiai módszertani füzet. 4. sz. KSH Népességtudományi Kutató Intézet.

Rédei M. (1990): Existing or living: that depends on us IUSSP. Konferencia, Tbiliszi

Rédei M. (1991): Küldő ország – fogadó ország. Változások a kelet-közép-európai vándorlási folyamatokban, pp. 72–90. Regió Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. vf. 4. sz.

Rédei M. (1992): Magyarországon tartózkodási engedélyt kérők összetételének alakulása az elmúlt évtizedekben és a folyamat demográfiai következményei pp. 75–83. In: Sík E. (szerk.) „Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók" MTA Politikatudományi Kutató intézet, Budapest.

Rédei M. (1993): A nemzetközi népességmozgások negyven éve Magyarországon. pp. 184–201. In.: Tamás Pál – Inotai András (szerk.): Új exodus, Budapest, MTA Világgazdasági Kutató Intézete

Rédei M. (1994): Az 1956–1992 közötti nemzetközi népességmozgások jellemzői Magyarországon. Földrajzi Értesítő, Vol. 43. 1–2 füzet.

Rédei M. (1994): Internal brain drain. In.: Refugees and migrants: Hungary at a crossroads. Hungarian Academy of Sciences. Budapest. p. 105–119.

Rédei M. (1994): Meddig van szükség a külföldi munkaerőre? Napi gazdaság, 1994. nov. 12.

Rédei M. (1994): Vándorlási életutak Magyarországon a XX. Században. OTKA, p. 397.

Rédei M. (1995): Hungary's migration trends; The past one hundred years and the probleme of future projects. p. 17–25. In The genesis of a domestic regime the case of Hungary ed. H. Adelman, E. Sik–G. Tessényi. ISBN 1-55014-2372 York Lane Toronto.)

Rédei M. (1995): Internal brain drain – executive research report In: ed. Sik E. Hungary in a crossroad HAS Political science research institute

Rédei M. (1999): A tőke, az áru és a munkaerő áramlása. pp. 71–83 In.: Tóth P. – Illés S. (szerk.): Migráció II. Tanulmánygyűjtemény. KSH, Budapest.

Rédei M. (1999): Hogyan változott a migrációs térkép? Első politika földrajzi konferencia, Pécs, JPTE.

Rédei M. (2001): Demográfia. Egyetemi tankönyv. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 549

Rédei M. (2002): Külföldön tanuló magyar diákok és Magyarországon tanuló külföldi diákok. In: Migráció és statisztika KSH, p. 113–134.
Rédei M. (2002): Nemzetközi migráció pp. 356–384. In.: szerk. Bernek Á.: A globális világ politikai földrajza. NTK, Budapest.
Rédei Mária (2003): A szociálpolitika és a migráció az Európai Unióban és hatása a magyarországi helyzetre. pp. 53–63. In.: Comitatus 1–2.
Rédei M. (2005): A nemzetközi migráció folyamatának irányítása. Statisztikai Szemle, 83. évf. 7 sz. p. 662–680.
Rédei M. (2006): Magyarországot érintő nemzetközi migráció. KBH, Budapest p. 198.
Rédei M. (2006): Demográfiai ismeretek. Reg-Info, Budapest.
Rédei M. (2006): Külföldön tanulni. Magyar Tudomány 6. sz. p. 745–757.
Rédei Mária: Menekültügyi hírek, beszámolók. Nemzetközi szeminárium, Budapest, 1991. április 28. [PDF]
Rédei M. (2006): Migráció a befogadó országokban – USA, geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/Migracio_az_ezredfordulon/RM_migracio_48-93_USA.doc, utoljára megnyitva: 2006. november 14.
Richardson, Lewis F. (2003): Statistics of Deadly Quarrels, Pittsburgh, Boxwood Press.
Richburg, Keith B. (1998): Asia's Broken Lives – Ethnic Chinese: Indonesia's Scapegoats, The Washington Post, Dec. 23, 1998, www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/brokenlines/broken6.html, utoljára megnyitva: 2006. november 14.
Ridderstrile–Nordström (2005): Karaoke kapitalizmus, KJK Budapest
Róbert P. (1997): Foglalkozási szerkezet: elméleti és módszertani problémák. Szociológiai Szemle 2. pp. 5–48.
Róbert P. (2002): Changes over time intransition from shool to work in Hungary www.nuff.ox.ac.uk/rc28/papers/robert.ptf
Róbert P. (1987): Területi mobilitás. In: Rétegződés modell 6. Budapest.
Roberts, Kenneth D. (2002): Female Migrants to Shanghai: Temporary 'Floaters' or Settlers? In: International Migration Review 36:2 vagy www.southwestern.edu/~robertsk/fempaper2fmt.pdf és FemFigsb.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Roig Vila, M. (2004): International migrations and globalization. ENSZ.
Rostoványi Zsolt (1998): Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula Kiadó, Budapest
Rostoványi Zsolt (2004): Az iszlám világ és a Nyugat. Corvina Kiadó, Budapest
Rudolf H. (1995): Where did they come from Berlin BWZ Working Paper
Russia Beckons, But Diaspora Wary /Timothy Heleniak, 2002/
S. Martin: Global migration trends and asylum, The journal of Humanitarian assistance, WP. no. 41.
Sallai János (2000): A schengeni végrehajtási egyezmény felépítése tartalma, gyakorlati tapasztalatai és jövője az amszterdami szerződés tükrében. Budapest, Határőrség Képzési és Módszertani Főosztály.
Salt, J. (1994): European migration. HMSO. London.
Salt, J. (1986): International migration: a spatial approach, pp. 163–193. In: Population Geography: Progress and prospects. Pacione (ed.) Croom Helms, London

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 550

Salt, J. (1990): Labour migration London. p 256.
Salt, J. (2001): Current trends in international migration in Europe. Council of Europe CDMG. 33. sz.
Sárfalvi B. (1998): Ausztrália Társadalomföldrajza. In.: Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 389–390.
Sárfalvi Béla (1971): A világ népessége, pp. 57–126. In.: Sárfalvi B. (szerk.): Válogatott tanulmányok a gazdasági földrajzból. Tankönyvkiadó, Budapest.
Sassen, S. (1988): The mobility of labor and capital: a study in international investment and labor flow. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
Sasskia, S. (1996): Transnational economies and national migration policies IMES
SBJ (2000): Statistical Bureau of Japan, Population Census 2000, www.stat.go.jp/english/data/kokusei/index.htm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Sending money home: An international comparison of remittance markets, Inter-American Development Bank, 2003
Shao Center: www.library.ohiou.edu/subjects/shao/databases_popdis.htm, utoljára megnyitva: 2007. január 1
Shkolnikov V. (1995): Potencial Energy: Emergement emigration of highly qualified manpower from the former Soviet Union Santa Monica, Rand
Sik, E. (1994): (Ki)vándorlási szándékok. Jönnek? Mennek? Maradnak?; Sik, E; Tóth, J. (ed), MTA PTI, Budapest.
Sik, E. (1999): Migrációs potenciál a mai Magyarországon. T. Laky (ed.) Európai Tükör 61: A munkaerő migrációja és az Európai Unió [Workforce migration and the European Union], Budapest, ISM.
Sik, E. – Simonovits, B. (2002): Jelentés a határon túli magyarság migrációs potenciáljának legfőbb jellemzőiről. Kézirat, H.n., TÁRKI.
Simon Róbert (1996): Orientalista Kelet-Közép-Európában. Szombathely, Savaria University Press.
Singstat (2000): Statistics Singapore, Census of Population 2000, www.singstat.gov.sg, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Singstat (2005): Statistics Singapore, General Household Survey 2005, www.singstat.gov.sg, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Skeldon, Ronald (2004): China: From Exceptional Case to Global Participant, Migration Information Source, www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=219, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Skeldon, Ronald (2004): China: From Exceptional Case to Global Participant, 2007. 02. 08.
Solon A. (1994): The politics of East-West migration Martin's Press, New York
stanford.edu: www.stanford.edu/class/lingfs687/ppt/immigration.ppt, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Stark O. (2003): Rethinking the brain drain IIASA
Statcan (2001): Statistics Canada: Census of Canada 2001,
Stone, J. (1995): Empty or Full? The Debate Over the Population of Australia. In: Population 2040 Australia's Choice, Australian Academy of Science, Canberra

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 551

Straubhaar, T. (2000): Why do we need a General Agreement on Movements of People (GAMP)? In: Ghosh, B. (szerk.): Managing Migration. Time for a New International Regime? Oxford University Press. Oxford. p. 110–136.
Szabó A. F. (2006): A nemzetközi migráció és korunk biztonság-politikai kihívásai. Zrínyi Kiadó, Budapest, p. 250.
Szabó A. F. (2000): A migráció biztonság-politikai jelentősége az EU-bővítés tükrében. Hadtudomány, 4. sz.
Szabó A. F. (1999): Demográfiai problémák biztonság-poltikai vonatkozásai egykor és ma. Zrínyi kiadó, Budapest, p. 370.
Szabó Miklós (1995): A Szovjetunió története. mek.oszk.hu/02100/02129/html/index.htm#tart, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
T. Davis (2003): Atlas of student mobility. Institute of International Education. New York
Tamás P. (1990): Centrum és periféria viszonyok a tudományban. Jel-kép 4.
Tamás P. (1996): Euroepan integration and the workforce-Brain Drain-the Final report, contract CIPE 6149. K. Tremblay, 2004. Links between academic mobility and immigration, Symposium on international labor and acdemioc mobility:emerging trends and implication for public policy Toronto 22 oct 2004.
Tan, Michelle (2006a): Overseas Chinese – Chinese in Thailand, www.tsinoy.com/article_item.php?articleid=664, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Tan, Michelle (2006b): Overseas Chinese – Chinese in Malaysia, www.tsinoy.com/article_item.php?
Taubmann, Wolfgang (2001): Wirtschaftliches Wachstum und räumliche Disparitäten in der VR China, In: Geographische Rundschau 53/10., pp. 10–17.
Taubmann, Wolfgang (2003): Binnenwanderung in der Volksrepublik China, In: Geographische Rundschau 55, Heft 6, pp. 46–53.
The Economist (1991): „The Russians are coming". 1991 tavaszi szám.
The mobility of academic researchers IPTS-JRC 2001 www.jrc.eu
„The Protection of Refugees under International and National Law," in Guide to International Human Rights Practice (H. Hannum ed., 3d ed. 1999)
The State of the World's Children 2000, UNICEF szerk., Genf 2000
Tibi, Bassam (2003): Muslim Migrants in Europe: Between Europe-Islam and Ghettoization Lexington Books.
Todaro Harris (1970): Migration, Unemployment and development : A Two-Sector Analysis – American Economic Review, 60./No. 1.
Tóth József – Vuics Tibor (1998): Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, p. 448.
Tóth Judit (1992): Menekültügy és politika, menekültügyi politika. In: Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók szerk. Sik E. MTA PTI, Budapest
Tóth Judit (1999): Mit ér az útlevél, ha magyar? In: Amaro drom, 1999. december–2000. január; www.mtaki.hu/tanulmanyok/toth_judit/20070208.
Tóth P. Péter (2000): Nemzetközi vándorlás: tények és várakozások az évezred végén. In: Elekes Zsuzsanna – Spéder Zsolt (szerk.): Törések és kötések a magyar társadalomban. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó. pp. 274–287

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 552

Tóth Pál Péter (1997): Haza csak egy van? (Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon 1988–1994). Budapest, Püski Kiadó.
Tribalat (1995): De l'immigration a l'assimilation, which represents the state-of-the-art in French survey-based research on immigration and integration. www.ercomer.org/events/seminars/semi97-98.html
Un (1981): Recommendation for statistics of international migration
Un (2000): Replacement Migration: Is it a Solution to Declining and Ageing Populations NY (www.ced.org)
UNDP Human Development Report számai
UNHCR (2002): Statistical Yearbook 2001. (szerk.: Hovy Béla) Genf, p.160.
UNHCR (2003): UNHCR Statistical Yearbook 2003, China, www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/statistics/opendoc.htm?tbl=STATISTICS&id=42aff7e84, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
US Census Bureau (2000): United States Census 2000, www.census.gov/main/www/cen2000.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
US. Commission on immigration reform Legal immigration:setting priorites. A report to congress 1995.
US. Department of Justice Immigration and Naturalization Service Report on the legalized alien population 1992
Vájlok László (2000): A schengeni információs rendszer – Rendvédelmi Füzetek.
Van de Kaa–Borrie (1994): The demographic aspects of international migration. Waasenaar
Van de Kaa (1996): The joy of demography Amsterdam
Venables (1998): Trade and location Oxford review of economic Policy no. 2.
Vera-Garcia (2001): From globalisation to upgrading value in The productive chain in specialised agglomaerations: Is local space still Important? Evidence from Mexico. ERSA 41. CD Zagreb
Vizy E. Sz. (1990): A kutatók kiáramlásáról. MTA jelentés, Budapest.
W. T. S. Gould (1988): Skilled international labour migration: an inroduction, Geoforum, vol 19. no 4. pp. 381–385.
Wacker, Gudrun (1995): Xinjiang und die VR China: Zentrifugale und zentripetale Tendenzen in Chinas Nordwest-Region, In: BIOst 1995/3., pp. 3–36.
Wang, John Z. (2001): Illegal Chinese Immigration Into the United States: A Preliminary Factor Analysis, In: International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 45(3), 2001, pp. 345–355., ijo.sagepub.com/cgi/reprint/45/3/345.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Wang, Shuguang–Lo, Lucia (2004): Chinese Immigrants in Canada: Their Changing Composition and Economic Performance, ceris.metropolis.net/Virtual%20Library/WKPP%20List/wkpp_listing.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
webster.immi.gov.au/media/publications/visa-entry/_pdf/fiscal_impact_0301.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Wei, Yehua (1997): Interregional migration in socialist countries: the case of China, In: GeoJournal 41. 3, pp. 205–214.
Werner H. (1985): The employment of foreigners in Western Euroepan Industrial Countries –Intereconomics vol. 20. no. 1.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 553

Werner, H. (2002): To move or not to move... IAB 35 Labour market research
White, Paul E.: Migrants in modern France: population mobility in the late nineteenth and twentieth centuries. ISBN 0-04-301209-4. LC 88-17108. 1989. xv, 233. pp. Unwin Hyman: London, England/Boston, Massachusetts.
Widgren, J. (1990): International migration and regional stability. p. 749–766. International Affairs. 66. évf. 4. sz.
Widgren, J. (1990): International migration and regional stability. International Affairs. 66. évf. 4. sz.
Widgren, J. (2002): New trends in European Migration Policy Cooperation. New trends in European Migration Policy Cooperation. MIT nov. 19. előadása
Wikipedia.com-Chinese Canadian: Chinese Canadian, en.wikipedia.org/wiki/Chinese_Canadian, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Wishnick, Elizabeth (2003): Explaining Chinese Migration to the Russian Far East, gsti.miis.edu/CEAS-PUB/2003_Wishnick.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Woods R. (1986): Population structure and models: Developments in Spatial Demography. Allen&Unwin, London
World Bank (1995): World development report 1995. NY: Oxford University press
World Bank (1999): World development report 1998/9. Washington pp. 229.
World Migration (2003): Managing Migration, Chapter 12, 17 (International Organization for Migration, 2003)
www. migrationinformation.org, általános forrás
www. migrationinformation.org/feature/display.cf?id=402, letöltve 2006. 06. 11.
www. migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=276, letöltve 01. 04. 2005.
www. migrationinformation.org/profiles/print.cfrm?ID=339, letöltve 2006. 06. 11.
www. migrationnews.com, általános forrás
www. usinfo.state.gov/topical/global/develop/02020202.htm, letöltve 2002. 06. 25.
www.blacjwell-synergy.com/links/doi/10.1111/1467-9701.00466, letöltve 2006. 06. 14.
www.cctr.ust.hk/conference/papers/Hugo,GraemeJohn_paper.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
www.foek.hu
www.greece.gr/LIFE/Places AndFaces/papspeech_migration-1.stm, letöltve 2005. 03. 01.
www.international.metropolis.net/frameset_e.html 20060812
www.jha.ac/articles/u041.htm ltöltve 2006 0611
www.migration.ucdavis.edu
www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=134 letöltev 2004 0220.
www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=182 letöltve20040220
www.migrationpolicy.org
www.queensu.ca/samp
www.routes.co.za
www.sadc.int
www.sa-embassy.hu
www.statssa.gov.za
www.statssa.gov.za/census01/html/default.asp (Census 2001)

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 554

www.teachingheritage.nsw.edu.au/d_reshaping/images_meta1.html, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
www.un.org
www.unaids.org
www.world-gazetteer.com
www12.statcan.ca/english/census01/home/Index.cfm, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Young, Wendy (2002): Women Asylum Seekers, In: Strum, Philippa–Tarantolo, Danielle (eds.): Women Immigrants in the United States, wwics.si.edu/topics/pubs/womenimm_rpt.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.
Zhang, Guochu–Li, Wenjun (2002): International Mobility of China's Resources in Science and Technology and its Impact, Organization for Economic Cooperation and Development: COM/DSTI/DEELSA/RD
Zhang, Xiaopu (2002): Equilibrium and Misalignment: An Assessment of the RMB Exchange Rate from 1978 to 1999, Stanford University, Center for Research on Economic Development and Policy Reform, Working Paper No. 127, scid.stanford.edu/pdf/credpr127.pdf, utoljára megnyitva: 2007. január 1.

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 555

Ábrajegyzék

1. ábra. Külföldiek aránya a munkanélkülieken belül (2001)
2. ábra. A beáramló külföldiek aránya az adott ország népességéhez viszonyítva (2005)
3. ábra. A bevándorlók csoportosítása a beérkezés célja szerint (az összes bevándorló %-ában, 2004)
4. ábra. A külföldi és hazai népesség végzettség szerinti megoszlása 1998-ban (k=külföldi népesség, h=hazai népesség)
5. ábra. Az átutalások típusai egyes fogadó országokban (1980–1999 átlaga)
6. ábra. A migránsok hazautalásai és egyéb tőkeáramlások a fejlődő országokba (1988–2002)
7. ábra. A fejlődő térségekből származó hazautalások
8. ábra. A nemzetközi hazautalások megoszlása az egyes régiók között
9. ábra. A hazautalások nagysága az egyes országokban a küldő oldalról tekintve (2001)
10. ábra. A vizsgált országok szegénységi rátája (%, 1995)
11. ábra. Az egy főre jutó hazautalt pénzösszeg nagysága ($, 1995)
12. ábra. A hazautalások aránya a GDP-ből és az importból jövedelemcsoportok szerint (2001)
13. ábra. A hazautalások részesedése a GDP-ből húsz fejlődő országban (2001)
14. ábra. A hazautalások megoszlása Afrikán belül (2001)
15. ábra. A menekültek száma kontinensenként
16. ábra. Menedékes kérelmek kontinensek szerint (1982–2001)
17. ábra. A legtöbb menekültet befogadó OECD-országok 2001-ben
18. ábra. A vezető küldő országok
19. ábra. A demográfiai összetevők alakulása (1960–1999)
20. ábra. A helyi és az érkező népesség korfája
21. ábra. Az USA-ba bevándorlók átlagos iskolai végzettsége a befogadás alapja szerint (1996)
22. ábra. A cserediákoknak és külföldi tanulói jogviszonnyal rendelkezőknek kiadott belépési engedélyek megoszlása 2002-ben
23. ábra. 1993 és 2002 között (tanulóknak és csereprogramban résztvevőknek) kiadott belépési engedélyek számának változása
24. ábra. Tanulói vízumok száma országcsoportok szerint 2002-ben
25. ábra. A felsőoktatásba felvett külföldi hallgatók száma (2002)
26. ábra. Az afrikai kontinens és régióinak nemzetközi migrációból való részesedése (a migránsok össznépességhez viszonyított aránya alapján, 2000)
27. ábra. Botswana várható korfája 2020-ban
28. ábra. A dél-afrikai népesség HIV-pozitív aránya korcsoportonként és nemenként (2003)
29. ábra. Hazautalás nagyságának változása Egyiptomban
30. ábra. A kivándorlók korfája (2002)
31. ábra. A szak- és műszaki végzettségű bevándorlók képesítés szerint (2002)
32. ábra. A vándorlás alakulása a Dél-afrikai Köztársaságban

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 556

33. ábra: Az USA-ba bevándorlási engedélyt szerző afrikaiak számának évenkénti alakulása
34. ábra. Az állandó migránsok lakhelyváltoztatásának célja nemenként (1994)
35. ábra. Délkelet-Ázsia legnagyobb kínai közösségeinek lélekszáma
36. ábra. A kínai származású népesség alakulása Ausztráliában 1861–2004 között (fő)
37. ábra. A Kanadába bevándorló kínaiak számának időbeli alakulása (főben)
38. ábra. Kivándorlás a volt SZU területén kívülre etnikai csoportok szerint 1993–1999 (%)
39. ábra. A munkaképes korú lakosság számának csökkenése
40. ábra. A mobilitással bővített demográfiai átmenet
41. ábra. Nem EU-polgárok főbb csoportjai az EU egyes tagállamaiban, 2000. január 1-én
42. ábra. Németország vándorlási egyenlege 1950–2000 (1000 fő)
43. ábra. A fő küldő országok Németországba (2000)
44. ábra. Bevándorlók számának alakulása Norvégiában (1957–1997)
45. ábra. Svédország bevándorlóinak évenkénti változása (1957–1998)
46. ábra. Izlandra bevándorló emberek számának alakulása (1961–1998)
47. ábra. Egyes bevándorlási szakaszokban érkezett emberek arányának egymáshoz viszonyítása (1960–1998)
48. ábra. A kivándorók számának alakulása Finnországban (1964–1971)
49. ábra. A be- és kivándorlók számának vizsgálata Svédországban (1957–1997)
50. ábra. Norvégia nemzetközi vándorlási tendenciái (1957–1996)
51. ábra. Izland vándorlási mérlegének alakulása (1961–1997)
52. ábra. Kivándorlók száma 1881 és 1941 között Magyarországon
53. ábra. Magyarország vándorlási egyenlege (1925–1940)
54. ábra. Az illegálisan külföldre távozottak nem és életkor szerint (1956–1957)
55. ábra. Az Egyesült Államokba bevándorlók számának alakulása (1820–2000)
56. ábra. Az USA-ba bevándorlók számának és eredetének változása (1820–2000)
57. ábra. Az Amerikai Egyesült Államokba Ázsiából bevándorlók legjelentősebb kibocsátó országa (2000)
58. ábra. A bevándorlási típusok szerinti megoszlás alakulása (1989–2000)
59. ábra. A foglalkoztatási alapon belépők kibocsátó országonkénti megoszlása
60. ábra. Az USA-ban tartózkodók számbavételi csatornái
61. ábra. A 2000-ben bevándorolt ázsiaiak életkor szerinti megoszlása országonként
62. ábra. A pakisztáni bevándorlók nembeli megoszlása az egyes korosztályokban
63. ábra. A vietnami bevándorlók nembeli megoszlása korosztályonként
64. ábra. A külföldön született népesség növekedése 1990–2000 között
65. ábra. A kiemelt országok bevándorlóinak letelepedési hely szerinti megoszlása (2000)
66. ábra. A Kanadába bevándorlók számának alakulása 1860–2001 között
67. ábra. A három metropolisba bevándorlók típus szerinti megoszlása (2000)
68. ábra. A bevándorlás regionális küldő forrásai (1999–2001)
69. ábra. A Kanadába bevándorlók tartományokra vetített elhelyezkedése (2000)
70. ábra. A Kanadába bevándorlók városokra vetített elhelyezkedése (2000)
71. ábra. A három metropolisba bevándorlók származási helyek szerinti megoszlása (2000)
72. ábra. Montreal regionális küldői (1999–2001)
73. ábra. Toronto regionális küldői (1999–2001)
74. ábra. Vancouver regionális küldői (1999–2001)
75. ábra. A képzett bevándorlók családi állapot szerint (1999–2001)

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 557

76. ábra. A képzettek küldő régiói 1999–2001 (a kérelmezők alapján)
77. ábra. A három metropolisba bevándorlók nyelvtudás szerinti megoszlása (2000)
78. ábra. A népesség növekedésének összetevői
79. ábra. Ausztráliában élő külföldiek medián életkor (x) és népességszám (y) szerinti eloszlása (2000)
80. ábra. Ausztrália korfája (1901 és 2000)
81. ábra. A bevándorlás összetevői (1990–2000)
82. ábra. A bevándorlás küldő régiók szerint (2000)
83. ábra. A családi bevándorlás összetevői (1990–91 és 1999–2000)
84. ábra. Szakmai bevándorlás régiónként (1999–2000)
85. ábra. A szakmai bevándorlás megoszlása kategóriánként, régiók szerint (2001–2001)
86. ábra. Az ausztrál befogadás csatornái
87. ábra. Ausztrál tanulóvízumok régiónkénti megoszlása (2001–2002 tanév)
88. ábra. Tartós kivándorlás születési kategóriánként (1988–89 – 1999–2000)

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 558

Térképjegyzék

1. térkép. A statisztikai adatok megbízhatósága a világban
2. térkép. A népesség-növekedési ráta a világban (1998)
3. térkép. Iskolában töltött évek száma a világ országaiban (2004)
4. térkép. A külföldi népesség Európában (2003)
5. térkép. A Latin-Amerikába érkező pénzmennyiség országonként (millió USD, 2003)
6. térkép. A kínai etnikum aránya Torontóban
7. térkép. A kínai etnikum aránya Vancouverben
8. térkép. A fekete népesség aránya Montrealban
9. térkép. Az arab etnikum aránya Montrealban
10. térkép. A nem kanadai állampolgárságúak aránya Vancouverben
11. térkép. Az átlagjövedelem megoszlása Vancouverben
12. térkép. A munkanélküliségi ráta Vancouverben
13. térkép. A nem kanadai állampolgárságúak aránya Torontóban
14. térkép. Az átlagjövedelem megoszlása Torontóban
15. térkép. Munkanélküliségi ráta Torontóban
16. térkép. A nem kanadai állampolgárságúak aránya Montrealban
17. térkép. Az átlagjövedelem megoszlása Montrealban
18. térkép. Az egy főre eső segély nagysága az egyes országokban (2002)
19. térkép. A harmadik világ
20. térkép. A migránsok évenkénti átlagos száma 1960–1969 (1000 fő)
21. térkép. A migránsok évenkénti átlagos száma 1970–1979 (1000 fő)
22. térkép. A migránsok évenkénti átlagos száma 1980–1989 (1000 fő)
23. térkép. Az egy főre eső GNI értéke a világ országaiban
24. térkép. A HDI értéke a világ országaiban
25. térkép. OECD-országokba irányuló magasan képzettek aránya (2001, %)
26. térkép. Nagy régiók a migráció szempontjából
27. térkép. Afrika belső és külső migrációja (1970–2000)
28. térkép. A zöld-foki szigeteki népesség száma külföldön (2001)
29. térkép. A kínai tartományok migrációs egyenlege 1954–1960 között
30. térkép. A kínai népesség területi eloszlása Ausztráliában
31. térkép. A csendes-óceáni térség és Ázsia belső migrációja (1970–2000) korábbi térképek szövegközi számozása
32. térkép. Ázsiai menekültáramlatok irányai
33. térkép. Külföldi születésű népesség Kanadában és az USA-ban régiónként az utolsó rendelkezésre álló év napján
34. térkép. A nemzetközi bevándorlás mértéke a lakosság arányában (2003)
35. térkép. A Fülöp-szigeteki bevándorlók arányának államonkénti megoszlása
36. térkép. A mexikói bevándorlók arányának államonkénti megoszlása
37. térkép. A kínai bevándorlók arányának államonkénti megoszlása

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 559

38. térkép. Az indiai bevándorlók arányának államonkénti megoszlása
39. térkép. Az „egyéb országokból" érkezett bevándorlók arányának államonkénti megoszlása
40. térkép. A 28 legfontosabb bevándorló országból az 5%-os részesedést meghaladók megoszlása (2000)
41. térkép. Dél-Amerika belső és külső migrációja (1970–2000)
42. térkép. A külföldi népesség aránya Ausztráliában (1996)
43. térkép. Vándorolnak fehérgallérosok – hová telepítik a fehérgalléros munkahelyeket?

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 560

Táblázatjegyzék

1. táblázat. Migrációs rendszerek típusai
2. táblázat. A világ népességének megoszlási arányai kontinensenként (1820–2050, %)
3. táblázat. Migrációs egyenleg és népességnövekedés (1995–2000)
4. táblázat. A bevándorlók aránya az össznépességen belül (%)
5. táblázat. A migránsok száma a vizsgált európai országokban
6. táblázat. A népesedési változók Európában (2005)
7. táblázat. Néhány OECD-ország külföldi munkavállalóinak aránya a teljes munkaerőpiacból
8. táblázat. Külföldi és hazai népesség munkanélküliségi aránya
9. táblázat. A kereskedelem liberalizálásának hatása
10. táblázat. A kormányok véleménye a bevándorlásról (1976, 1986, 1996, 2001, %)
11. táblázat. A tíz legtöbb migránst küldő ország 2000-ben és 2004-ben
12. táblázat. A nem regisztrált átutalások aránya az összes hazautalásból néhány fejlődő országban (becsült adatok)
13. táblázat. A világ azon 15 országa, ahová a legmagasabb összegű hazautalás érkezik (2001)
14. táblázat. A világ azon 15 országa, ahová a hazautalás a legmagasabb a GDP %-ában (2001)
15. táblázat. A világ azon 15 országa, ahol a hazautalás a legmagasabb, 1 főre vetítve (2001)
16. táblázat. A hazautalások megoszlása a legfontosabb fogadó országok tekintetében regionális szinten és világviszonylatban (2000)
17. táblázat. A hazautalások értéke az egyes országokban néhány gazdasági mutató arányában (2000)
18. táblázat. A hazautalásokat fogadó országok Latin-Amerikában és a Karib-térségben (2002)
19. táblázat. A hazautalások szempontjából legjelentősebb afrikai országok (2002)
20. táblázat. A külföldön dolgozó afrikai foglalkoztatottak hazautalásai (1988–1999, millió dollár)
21. táblázat. A nemzetközi migránsok társadalmi helyzetének jellemzői
22. táblázat. Az első tíz legtöbb önként hazatérőt befogadó ország (2005)
23. táblázat. Migrációs hajlandóság alakulása a világban
24. táblázat. A lakosság és a migránsok állománya kontinensek szerint (2000)
25. táblázat. A külföldiek száma és aránya a hazai lakossághoz viszonyítva egyes európai országban
26. táblázat. A női migránsok aránya az összes migráns között, térségenként (%) (1960–2000)
27. táblázat. A diákok hazai gazdasági környezete
28. táblázat. Vízumkategóriák

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 561

29. táblázat. Külföldről érkezett egyetemisták megoszlása legfőbb befogadó intézmények szerint 2002-ben
30. táblázat. A migráció gazdasági hatásai a küldő és fogadó országokra
31. táblázat. A tanulási célú migráció célterületeinek élmezőnye, külföldi tanulók a doktori képzésben
32. táblázat. A K+F ráfordítások területi megoszlása, kapcsolata a felsőoktatással 2002-ben
33. táblázat. A K+F ráfordítások területi megoszlása, kapcsolata a felsőoktatással 2002-ben
34. táblázat. Magyar állampolgársággal rendelkezők száma más OECD-országokban
35. táblázat. A hallgatói mobilitás „honnan hová" mátrixa (2002)
36. táblázat. A Magyarországra érkező hallgatók küldő országok szerint (1998–2003)
37. táblázat. Az Afrikában élő külföldi népesség területi és időbeli megoszlása (1960–2000)
38. táblázat. A külföldiek százalékos megoszlása az afrikai népességből régiók szerint (%)
39. táblázat. Az afrikai migráció fő irányai (állományi adat, 2001)
40. táblázat. A menekültek aránya Afrikában (%) a külföldi népességből (1960–2000)
41. táblázat. A külföldön dolgozó migránsok évenkénti hazautalásai néhány afrikai országba
42. táblázat. Az afrikai diaszpóra nagysága a főbb befogadó országokban
43. táblázat. Éves átlagos munkavállalási célú kiáramlás megoszlása (%)
44. táblázat. A migráció regionális különbségei Délkelet-Ázsiában
45. táblázat. A női migránsok és a migrációs folyamatban részt nem vevő nők főbb demográfiai jellemzői (1994)
46. táblázat. A belföldi migrációban részt vevő nők férjeinek végzettség és munkakör szerinti százalékos megoszlása (1994)
47. táblázat. A Kínán belüli ideiglenes migráció fő irányai a vidék-város ellentét vonatkozásában 2000-ben (millió főben és százalékban)
48. táblázat. A természetes és a vándorlási népességi dinamika (ezer fő)
49. táblázat. A törökök külföldi megoszlása országonként (2002)
50. táblázat. Európai kényszermigráció (1914–1945)
51. táblázat. A külföldiek száma (ezer fő) néhány kiemelt országban és arányuk a helyi népességhez
52. táblázat. Néhány kiemelt ország népességváltozása a migrációval összefüggésben
53. táblázat. Néhány OECD-ország külföldi munkavállalóinak aránya a teljes munkaerőpiacból
54 táblázat. Külföldi és hazai népesség munkanélküliségi aránya
55. táblázat. Magyarország kivándorlása (1953–1992)
56. táblázat. A foglalkoztatási alapú bevándorlás új és hozzáírt aránya (%)
57. táblázat. Maszkulinitási index egyes bevándorló népcsoportokra
58. táblázat. A négy állam külföldön született népességének származási helyei 2000-ben (%)
59. táblázat. A négy állam külföldön született népességének rasszok szerinti megoszlása 2000-ben (%)
60. táblázat. Az illegális bevándorlók származási országai és számuk (1996)
61. táblázat. A befogadás alapjai (kérelmező és családtagok)
62. táblázat. A bevándorlás fő küldő országai (1999–2001)
63. táblázat. A foglalkoztatási alapon befogadottak nyelvi képessége (1999–2001)
64. táblázat. A foglalkoztatási alapú befogadás a kérelmező alapján (1999–2001)
65. táblázat. A képzett munkaerőt küldő főbb országok (1999–2001)

03_Redei.qxd 6/4/2007 2:55 PM Page 562

66. táblázat. Az ausztrál aktív keresők megoszlása
67. táblázat. Állampolgárságok kiadása (2000–2001)
68. táblázat. Az ideiglenesen tartózkodók számbeli megoszlása (2000)

TÁRGYSZAVAK

A, Á
adatok megbízhatósága 20, 311
agyelszívás 101, 145, 150, 231, 241, 244, 260, 334, 341, 445, 447, 458
alanyi jogú szociális juttatások 504
állampolgárság 25, 71, 117, 118, 174, 198, 205, 237, 298, 389, 390, 426–428, 445, 469, 486, 500, 504, 517, 531, 533, 534
anyagi tőke 6, 70, 101, 242
áru 19, 24, 28–30, 62, 94, 95, 246, 396, 397, 402, 522
asylum 19, 416
asszimiláció 172, 173, 174, 176, 298, 329, 349, 354, 388, 389, 427, 452
átutazó (tranzit) 20, 368
aussiedlerek 348
ázsiai beáramlás 193, 195

B
backlog 24, 454, 483
befelé irányuló 21, 22, 32, 192, 209, 256, 386, 527, 531, 535
befogadók 18, 20, 30, 36, 71, 122, 175, 191, 194, 197, 198, 206, 221, 222, 248, 249, 256, 286, 298, 305, 322, 381, 382, 388, 390, 434, 439, 452, 532
belépő 25, 42, 183, 194, 198, 200, 224, 271, 442, 445, 449, 452, 453, 460, 477, 488, 490, 493, 516, 517, 533
biometrikus 42
biztonság 9, 27, 28, 42, 58, 82, 86, 90, 92, 150, 154, 168, 169, 183, 191, 195, 202, 204, 212, 231, 246, 289, 295, 369, 377, 527, 532,
Bracero-program 88, 448
brain drain 9, 26, 27, 101–103, 145, 146, 194, 279, 334, 401, 458, 531
„bright and best” 11

C
célország 15, 17, 20, 26, 43, 123, 202, 215, 239, 251, 281, 286, 363, 385, 390, 391, 395, 410, 445, 535
Chinese Exclusion Act 340
Chinese Immigration Act 336
CMR 21

Cs
családegyesítés 96, 119, 194, 195, 199, 211, 297, 304, 319, 335, 338, 341, 413, 478, 482–484, 492, 508

D
demográfia 29, 64, 381
demográfiai átmenet 29, 36, 51, 56, 85, 195, 387, 392
diaszpóra 207, 302, 307, 312, 324, 325, 350, 443
displaced person 19, 500
distinguished talents 510
diverzitás 195, 249, 251, 455, 476, 479, 500
döntési folyamat 7, 99

E, É
egyéni mobilitás 9, 91, 98, 246
elérhető távolság 17, 246
elérhetőség 7, 11, 18, 28, 34, 38, 56, 57, 59, 62, 195, 257, 284, 452
életvitel 19, 246, 291, 449, 484, 535
ellenőrzés 34, 37, 43, 59, 82, 98, 201, 204, 327, 345, 516, 525
Ellis Island 94, 202, 445
előnyök és hátrányok 254
emberbaráti befogadás 13
emberi erőforrás 13, 15, 21, 28, 34, 57, 63, 79, 131, 170, 171, 173, 181, 183, 205, 207, 269, 270 ,272, 299
emberi jogok 16, 38, 75, 79, 85, 209, 291, 299, 364, 380, 438, 518, 521
emigráció 80, 101, 351, 363, 364, 388, 389, 438
ENSZ-ajánlás 18,19
erőszakos 14, 362, 363, 364, 366,
etnikai 13, 15, 21, 28, 34, 35, 36, 57, 63, 79, 131, 170, 171, 173, 181, 183, 184, 205, 207, 269, 270, 272, 299, 324, 326, 346, 349, 353, 359, 366, 387, 409, 416, 422, 443, 502, 528
etnikai konfliktusok 35, 131, 272
exodus 385, 440, 546

F
foglalkoztatási, képzettségi alapú befogadás
forced 17, 88, 543
földrajzi közelség 15, 59, 145, 282, 454, 455, 456, 466

G
gazdasági menekültek 15
Genfi Konvenció 13, 181, 374, 532

Gy
gyarmati migráció 382
gyökértelenek 28
győztesek 8

H
hallgatói mobilitás 248, 559
határ átlépése 13, 14, 22
határellenőrzés 26, 92, 94, 210, 281, 296, 343, 380, 393
Hawala 121, 123
hazautalások 63, 88, 120, 124, 132, 135, 137, 140, 142, 286, 290, 553, 558
hontalan személy 17, 530

Hukou-rendszer 315
humanitárius 6, 21, 23, 34, 96, 181, 375, 380, 409, 428, 447, 479, 481, 503, 530
humán tőke 70, 95, 148, 213, 215, 227, 229, 236, 240, 332, 401
Huntington 58, 59, 540
huzamos tartózkodás 18, 20, 511

I
idegenek 17, 115, 294, 466
illegális 14, 20, 34, 86, 92, 141, 193, 204, 211, 270, 279, 289, 293, 296, 301, 340, 353, 366, 514
ILO 81, 84,87, 96, 152, 189, 369, 372, 381
IMF 65, 119, 120, 123, 135, 145, 146, 536, 541
immobil 64
India 117, 126, 128, 135, 138, 199, 219, 223, 238, 249, 303, 310, 339, 450, 455, 463, 468, 494
integrálódás 37, 114, 387, 432, 450, 484
intercompany transfer 9
internal brain drain 25, 99, 100, 101, 192, 546
IOM 96, 143, 153, 191, 274, 298, 324, 498, 533, 541
IPEC 370, 372
ismétlődő demográfiai esemény 19

J
jogszerűtlen 20, 28, 59, 88, 92, 97, 144, 205, 367, 438, 447, 514
jóléti 12, 26, 29, 32, 52, 56, 94, 145, 185, 203, 206, 213, 229, 240, 251, 379, 381, 391, 409, 502, 529
jus sanguinis 387
jus soli 235, 387

K
kényszermigráció 181, 378, 383, 436, 559
kényszerített 78, 145, 273, 383, 436, 559
kiáramlott 81
kibocsátóból befogadó országgá 361
kilépő 23, 214, 251, 401
kitaposott út 15, 57
kiutasítás 367
kozmopolita 16, 163, 165, 184, 215, 229, 252, 402
kultirális tőke 165
küldők 66, 132, 189, 192, 193, 225, 254, 270, 385, 388, 403, 450, 456, 481
külföldi tőke 73, 103, 192, 313, 319, 393, 395
külföldön született népesség 45, 115, 235, 240, 303, 413, 464, 468, 531
külföldön tanulni 242, 257, 330, 547
letelepedés 18, 21, 63, 67, 89, 93, 96, 165, 172, 210, 217, 245, 331, 409, 417, 521

M
magas iskolai végzettség 101
magasan képzett 18, 20, 29, 49, 54, 84, 130, 144, 148, 163, 192, 227, 236, 242, 414, 443
Magyaroszág 22, 23, 44, 74, 93, 101, 244, 256, 268, 322, 350, 380, 442, 527, 559
megélhetési 12, 147, 189, 217, 250, 276, 400, 444, 467, 468
méltatlan élet 15
melting pot 170, 384
menedéket kérő 19, 21, 34
menekülés 11, 15, 144, 181, 184, 443
migráció szubszidiaritása 89, 90, 245
migrációs lánc 82, 446
mobilitás 14, 15, 30, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 64, 65, 76, 78, 82, 84, 155, 165, 214, 230, 248, 520
modern nomádok 383, 384
multikulturális 11, 16, 35, 169, 174, 296, 375, 387, 400, 403, 450, 467, 502, 526
munkaerőpiac 48, 51–65, 82, 93, 97, 112, 115, 149, 151, 154, 198, 226, 236, 396, 398, 415, 422, 454

N
nagybefogadók 24, 193
„nem kívánatosak” 89, 90, 381, 397, 479, 521
nemzeti szabályozás 7, 91, 394
nemzetiségi 13, 19, 21, 28, 29, 154, 170, 183, 184, 207, 235, 347, 381, 382, 389, 404, 441, 498, 528
nemzetközi migráció 18, 19, 27, 35, 86, 89, 97, 99, 140, 155, 160, 187, 188, 190, 195, 199, 244, 342, 361
nemzetközi vándorlás 11, 13, 89, 241, 345, 549
népességi regiszterek 22
női 49, 52, 64, 81, 120, 154, 195, 205–209, 217, 274, 289, 316, 317, 346, 440, 558
nők 29, 34, 52, 54, 60, 80, 144, 187, 195, 207–209, 275, 289, 293, 318, 384, 463, 515, 559

O, Ö
okirati 22
önkéntes 12, 14, 145, 267, 268, 273, 344, 426, 528

P
postázott munkás 18, 20
preferenciák 90, 448, 452, 453, 454, 455
proaktív 8, 96, 432
pull hatás 11
push hatás 11

R
Ravenstein 59
reaction policy 24
relocation 236

S
schengeni 30, 183, 279, 281, 392, 437, 445, 532, 547, 550
SOPEMI 22, 464, 538
stock 22, 464, 538

Sz
szabad beáramlás 29, 55, 76, 93, 183, 213, 392, 445
szellemi képességek 217, 252, 402
szellemi tőke 54, 63, 101, 217, 235, 249, 250, 253, 402, 479, 505

T
társadalmi mobilitás 30, 214, 236, 316, 317, 318
társadalmi tőke 122, 165, 239
tartózkodás 13, 18, 30, 59, 117, 192, 210, 246, 256, 274, 307, 315, 441, 510, 521
tartózkodás időtartam 235
tartózkodási engedély 245, 315, 319, 448, 454
térségfejlesztő politika 17
TMR 19
toborzás 72, 83, 90, 144, 202, 380, 474, 526
TOKTEN 193
tolerancia 79, 83, 90, 144, 202, 378, 380, 474, 526
többletérték 8, 219, 252
tőke és szolgáltatások 92, 93
transzmigráns 69
transznacionális 26, 31, 66, 69, 70, 100, 102, 148, 243, 244, 253, 392, 393, 402, 537
tranzit 20, 98–100, 280, 281, 368, 531, 533

U
UNHCR 21, 23, 34, 66, 96, 181, 182, 183, 362, 364, 368, 421, 498, 550

V
vallási 13, 17, 19, 21, 28, 63, 122, 131, 156, 171, 172, 183, 207, 221, 296, 324, 348, 350, 356, 416, 453, 531
vendégmunkás 145, 236, 301, 344, 409
versenyképesség 5, 37, 84, 85, 154, 213, 242, 332
vesztesek 8, 58
virtuális világ 8
visszatérés 144, 229, 234, 277, 347, 439
visszatérő 81, 120, 149, 205, 237, 240, 254, 298, 350, 380, 382, 388, 399, 403, 443, 521, 525, 533
vízumegyezmény 13

W
win-win szituáció 24
working holiday makers 510, 511

Z
zavaró 5, 16, 27, 56, 68, 82, 88, 92, 189, 192, 196, 388, 400, 445, 474, 477, 520, 524